

MUHAKEMAT

Sadeleştirilmis Metin

BEDİÜZZAMAN
Said NURSİ

Muhâkemât Üzerine

MUHÂKEMÂT
ÜZERİNE

Bediüzzaman
Said Nursî

Sadeleştirme ve Açıklama
Abdullah AYMAZ

Muhâkemât Üzerine

Copyright © Şahdamar Yayınları, 2008

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Ltd. Şti.'ne aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Ltd. Şti.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör

Recep ÇAKIR

Görsel Yönetmen

Engin ÇİFTÇİ

Kapak

İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni

Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN

978-975-9090-96-8

Yayın Numarası

85

Basım Yeri ve Yılı

Çağlayan Matbaası

Sarıncı Yolu Üzeri No: 7 Gazimir / İZMİR

Tel: (0232) 252 20 96

Şubat 2008

Genel Dağıtım

Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-İş Merkezi

Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 00 Faks: (0212) 444 85 96

Şahdamar Yayınları

Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5

34676 Üsküdar/İSTANBUL

Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20

www.sahdamaryayinlari.com

İÇİNDEKİLER

MUHÂKEMÂT'A GİRİŞ.....	11
MUHÂKEMÂT ÜZERİNE.....	15
MUHÂKEMÂT NİÇİN YAZILDI?.....	19
MUKADDİME.....	23

Birinci Makale HAKİKAT UNSURU

BİRİNCİ MUKADDİME	27
İKİNCİ MUKADDİME	39
ÜÇÜNCÜ MUKADDİME	41
Meselenin İzahı İçin Bir Temsil	46
Hâtime.....	48
DÖRDÜNCÜ MUKADDİME	49
Hâtime	52
BEŞİNCİ MUKADDİME	53
Hâtime.....	54
ALTINCI MUKADDİME	55
İşaret.....	57
Hâtime	58
YEDİNCİ MUKADDİME	61

Hâtime	64
SEKİZİNCİ MUKADDİME.....	65
Hâtime.....	70
DOKUZUNCU MUKADDİME	72
Hâtime.....	79
Hâtimenin Hâtimesi	83
Tembih	83
ONUNCU MUKADDİME	86
Tembih	87
Hâtime.....	88
Tembih	88
ON BİRİNCİ MUKADDİME	93
Hâtime	94
Tembih	94
ON İKİNCİ MUKADDİME	94
Hâtime	98
Hâtimenin Hâtimesi	99
Tembih	99
BİRİNCİ MESELE	105
İşaret.....	107
Tembih	108
İKİNCİ MESELE	108
ÜÇÜNCÜ MESELE	115
İşaret	115
Tembih	116
DÖRDÜNCÜ MESELE	121
İşaret.....	125
Tembih	125
BEŞİNCİ MESELE	136
Tembih	137
İşaret.....	137

ALTINCI MESELE	140
YEDİNCİ MESELE	144
SEKİZİNCİ MESELE	147
İşaret	147
Tembih	148
İşaret	152
Tembih	153

İkinci Makale
BELÂĞAT UNSURU

İKİNCİ MAKALE	161
BİRİNCİ MESELE	161
Tembih	163
İKİNCİ MESELE.....	164
Tembih	165
İşaret.....	165
ÜÇÜNCÜ MESELE	165
İşaret	168
Tembih	170
DÖRDÜNCÜ MESELE	170
İşaret	171
Tembih	172
BEŞİNCİ MESELE	173
ALTINCI MESELE	177
İşaret	181
Tembih	181
Hâtime.....	182
YEDİNCİ MESELE	182
İşaret.....	183
Tembih	184
SEKİZİNCİ MESELE.....	184

İşaret	185
Tembih	188
DOKUZUNCU MESELE	188
Tembih ve Özür.....	194
ONUNCU MESELE.....	194
ON BİRİNCİ MESELE	195
ON İKİNCİ MESELE.....	196
Hâtıme.....	198
İşaret	201
Telvih (Açıklama).....	202
Tembih	202
İtizar	203

Üçüncü Makale
AKÎDE UNSURU

İşaret.....	244
Tembih	244
MUKADDİME.....	244
BİRİNCİ MAKSAT.....	244
İşaret.....	245
Tembih	245
MUKADDİME.....	245
Tembih	250
İşaret.....	254
Tembih	255
Vehim ve Tembih	256
İşaret.....	256
Tembih	256
Tembih	257
İşaret.....	258
Telvih.....	258
Vehim ve Tembih	259

İşaret.....	259
Tenvir	260
Vehim ve Tembih	260
İşaret.....	261
İşaret.....	262
Tembih	262
Tembih	262
Telvih.....	263
İşaret.....	263
İşaret.....	264
Tembih	264
Tenvir	265
Tembih	266
Tenvir	266
İşaret.....	267
İKİNCİ MAKSAT	283
Mukaddime	283
Tembih	284
Temhid	284
Tembih	285
İşaret.....	285
İşaret.....	286
Tembih	286
Tembih ve İşaret	287
Vehim ve Tembih	292
İşaret.....	292
Tembih	292
Tembih	298
İşaret ve İrşad.....	298
İtizar	299
MUKADDİME.....	299
İşaret.....	300
BİRİNCİ MESLEK.....	300

Tembih	302
İşaret ve Tembih	303
İrşad ve İşaret.....	303
İKİNCİ MESLEK	306
Zeyl.....	309
İşaret.....	310
ÜÇÜNCÜ MESLEK.....	310
İşaret.....	314
DÖRDÜNCÜ MESLEK.....	316
Vehim ve Tembih	319
Vehim ve Tembih	320
İşaret ve İrşad ve Tembih.....	320
Hâtime.....	321
Tembih	324
Tembih	325
Vehim ve Tembih	326
BEŞİNCİ MESLEK.....	327
Tembih	328
Vehim ve Tembih	328
Hâtime.....	328
İşaret ve İrşad ve Tembih	340
ÜÇÜNCÜ MAKSAT.....	341
MUKADDİME.....	341
Mevkif ve İşaret.....	341
SORU CEVAPLAR	344
İNDEKS	359
ÂYET İNDEKSİ.....	377

MUHÂKEMÂTA GİRİŞ

Külliyat'tan her bir Risale elimize geçtikçe sanki yepyeni bir mücevher hazinesine ve yeni keşfedilmiş bir çiçek bahçesine girmiş gibi olur, anlayabildiğimiz kadarı ile onu okuyup bitirmek isterdik. O zamanlar Üstad'ın talebelerinden, bilhassa Afyon Müdafaası ile meşhur Nur'un Avukatı Ahmet Feyzi Kul Ağabeyimiz de sohbetlerde Risaleler'in derinliklerine iner, enginliklerinde dolaşır, bizlere bu keşfedilmeyi bekleyen cevherlere karşı merakımızı artırmaya çalışırdı. Bazen bir sayfa süren tek cümlesini hiçbir şey kaçırmadan anlamak için dikkatlerimizi onun sözlerine çevirir ve arada bir bizi test eden sorularına karşı da hazırlıklı olmaya çalışırdık. Risale'de geçen kelimelerin manasını sorar "Dikkat edin, Risale-i Nur talebeleri ehl-i tahkik olmalıdır." derdi. Bazen okunan bir cümle ve paragraf hakkında "Peki şimdi burada ne demek istiyor?" diye anlama seviyemizi yoklar. "Ağabey, biz okuyalım, anlamasak da latîfelerimiz istifade eder zaten." diyenlere de "Canım bunlar, anlaşılmasın diye mi yazılmış?" diye sitem eder. Bazen o Sokrat bakışları ile şöyle bir bakıp "Öyleyse hep Kur'ân okuyalım. O hem daha çok sevap hem biz hiç anlamasak da latîfelerimiz daha çok istifade eder!.." diye kızgınlıkla karşılık verirdi... Israrla meseleyi Risaleler'i anlamaya getirir, Üstadın vazifesinin önemine dikkat çekerdi. Hatta, Üstad'ın çok önem verdiği ve "Abdurrahman yerine birinci

talebem” dediği Hulusi Ağabey ile bir sohbetlerinde Üstad’ın önemli hizmeti ve makamının ibraz, izhar ve ifşası yolunda uzun uzun sorular sorduğu, hatta yer yer kışkırtıcı ifadeler kullandığı hâlde, Hulusî Ağabeyin, o taraflara pek girmemeye gayret göstermesi karşısında “Biz bu hakikatleri kabirde mi söyleyeceğiz artık?” demişti.

Ahmet Feyzi Ağabey, “Kimin peşinden gidiyor, kimin eserlerini okuyoruz bunu iyi takdir etmek için kitaplarını okuduğumuz kişinin mahiyetini bilmemiz gerekir.” demek istiyordu. Onun için de şöyle diyordu:

“Üstad diyor ki: ‘Ey muhataplarım ben çok bağıryorum. Zira 13. asrın minaresinin başında durmuşum, sözde medenî, dinde lâûbâli olanları câmiye davet ediyorum!.’ Peki soruyorum sizlere 13. asrın bir minaresi mi var? Oraya niye çıkmış ve orada ne işi varmış? Yani bu ifadelerle bu zât ne demek istiyor? Bunlar üzerinde durup düşünmemiz icap etmez mi? Şimdi bakınız ben Denizli ve Afyon hapishanelerinde altı eserin yazılmasına şahit oldum. Hapishanelerde Üstad’a karşı o kadar müthiş bir teyakkuz vardı ki, bir kelime dahi yazmaması için her türlü baskı vardı. Hiçbir yazının içeriden dışarı çıkmasına ve kuş uçmasına imkân yoktu. Evet bu şartlar altında altı eser yazıldı. Bilhassa Meyve Risalesi... Meyve Risalesi şaheserdi... Meselâ Denizli’de başgardiyana o ağır şartlar altında meselemiz anlatıldı ve ikna edildi... Hapishane içinde Üstad ayrı bir hücrede, bizler de ayrı ayrı koğuşlardayız. Meselâ, Ispartalılar bir koğuşta... Isparta’dan gelenleri o koğuşa gönderiyorlar. Bir kitap yazmak için kağıt yok, imkân yok. Ama, mahkûmlar sigara içiyorlar. Paketleri atıyorlar, tütün sarılan kâğıtları atıyorlar. Başgardıyan atılan o kâğıtları toplatarak ‘Hâfız Ali!’ diye seslenip onu yanına çağırıyor ve onları veriyor. O kâğıtlar alınıyor, bir gün üç satır yazı yazılıyor. Ertesi gün beş satır yazılıyor. Bunların öncesinde ne yazılmıştı, sonrasında ne yazılmıştı diye siyak ve sibakı birbirini tutuyor mu, uygun mu diye bir şeye dikkat edilmiyor. Nihayet işte bu parça parça kâğıtlar gönderiliyor ve bunlar Meyve Risalesi oluyor! Bugün Meyve Risalesi’ni okuduğumuz zaman ondaki ifade azameti karşısında donup kalıyoruz!. Sonra bu işin daha garip noktası da şu... Dışarıya çıkmasına imkân ve ihtimal bile yok. Ama bu şekilde yazılmış altı ese-

rin hepsi de dışarıya çıkıyor ve neşrediliyor. Biz buna şahidiz. Hatta bir gün bir tek pusula yakalanmış. Bu sıradan, bu önemsiz pusula için bile tahkikat yaptılar, baskılar uyguladılar. Hâlbuki Afyon Mahkemesi'nde okuyacağımız müdafaa dışarıya çıktı. Dışarıda intişar etti. Neşredilenlerden bir nüsha da Başsavcıya verildi. Biz böyle yüzlerce keramete şahit olduk. Ama böyle bir şey olunca Üstad hemen reddeder 'Bu hizmetin kerametidir; benimle alâkası yok!.' derdi. Size bir hatıramı daha anlatayım: Emirdağ'a Üstad'ın ziyaretine gittim. Görüştükten sonra bana dedi ki: 'Kardeşim sen bugün mutlaka buradan git. Zira buranın kaymakamı çok düşman, bir hâdise çıkarma ihtimali var!.' Biz de emri alıp hemen yanından ayrılp Mehmet Çalışkan'ın dükkânına vardık. Onlar yemek hazırlamışlar. Onlara 'Siz yemek yediriyorsunuz, ama ben emir aldım, bir vâsita bakın. Gitmem lâzım.' dedim. Onlar 'Ooo, vâsita bir defa geliyor buraya. O da gitti.' Ama senin hususi araba tutmaya paran varsa, hemen bir taksi kiralayalım, gönderelim.' dediler. 'Nerde hacıda kav çakmak...' dedim. Onlar da bana 'Bugün sen mecburen burada kalıyorsun.' dediler. Ben 'Üstad, duyar muyar aman... Sonra ben ne hâle gelirim.' dedim. İkinci oldu camiye gideceğiz. 'Aman beni Üstad'a yakın yerlerden götürmeyin... Şöyle sapa yerlerden, dolaşp gidelim.' dedim. 'Korkma seni göstermeyiz.' dediler. Namazdan sonra yine saklı yerlerden Mehmet Çalışkan'ın evine kapandık. Akşam oldu, misafirler gelmeye başladı. Oranın ne kadar hâkimi, doktoru vesairesi varsa, hep o yüksek tabaka hepsi de geldiler. Hep müdakkik insanlar. Boyuna bana soru soruyorlar. Gece yarısına kadar sohbet devam etti. Ama müthiş bir fütuhât oldu. Hiç aklıma gelmeyen şeyleri de Allah'ın inayeti ile onlara orada söyledim. 'Artık bu gece tam doyduk. Bütün müşküllerimiz halloldu.' dediler. Gece yarısından sonra onlar dağıldılar. Biz de namazı kılıp yattık. Sabah namazına kalktık. Ben hemen namazdan sonra bir an evvel gitmenin çaresine bakıyorum. Bir de baktım Üstad'ın talebesi Zübeyir, bir jandarma gibi gelip damladı: 'Üstad Hazretleri seni istiyor!.' dedi. 'Eyvah yandık. Mehmet Çalışkan, gel beraber gideceğiz. Suç senin. Beni bırakan sensin.' dedim. Neyse yanına vardık. Ben önüne diz çöktüm, oturdum. Mehmet Çalışkan ayakta idi, o da oturdu. Üstad bana hiç 'Niçin gitmedin? Neden kaldın?' diye bir şey söylemedi. Şöyle kaşlarını çattı. 'Kardaşım, bu gece kalmanız çok

isabetli oldu.’ dedi. Ondan sonra bazı şeyler de söyledi. Orada konuşulan her şeyden haberdar. Gece bizi mi dinledin be mübarek!.. Yani o gece yapılan sohbet sanki telkin edildi, tasarruf edildi. Biz neler gördük ve nelere şahit olduk!..”

Ahmet Feyzi Ağabey’in bu sözlerini nakletmekten maksadım, hem onun Risale-i Nurlar ve Üstad hakkında bizim gözümüzü açıcı ve uyarıcı tesirlerini ifade etmek, hem de onun zâviyesinden bu mübarek eserler hakkında bir fikir vermek... Elbette bu hatıralardan alacağımız dersler de var...

Aşağı yukarı basılmış bütün Risale-i Nur Külliyyatı’nı okumuştuk. Ama henüz basılmayanlar vardı. Bunlardan birisi de “Muhâkemât” idi. Elime elle yazılmış bir nüsha geçti, onu hemen okuyup Osmanlıcadan yeni harflere aktarmaya çalıştım. Bir taraftan karşılaştığım yeni kelimeleri de öğrenmeye çalışıyordum. Bazılarını lugatlerde bulamadım. Doğulu ağabey ve kardeşlere sorup öğrendim. Tam bu sıralarda bir gün Ahmet Feyzi Ağabey’le karşılaştık onlardan “çiznök” kelimesini sordum tabii bilemezdi. Ama kitabı eline aldı, cümleyi okudu, önüne ve sonuna bakıp siyak ve sibaka göre uygun bir mana verdi... Ama ben ısrarla, onun bize yaptığı gibi, kelimenin tam karşılığını istiyordum. “Anlaşıyor işte, ne diye kelime karşılığını sorup duruyorsun?” dedi. Ben de kendi sözünü tekrarlayıp “Ama Risale-i Nur talebeleri ehl-i tahkik olmalı değil mi?” dedim. Bu şakama “Canım sen de o kadar müşkil-pesent olma bakalım...” diye gülerек karşılık verdi.

“Muhâkemât” bize her yönden farklı bir ufuk açtı. Bazı konularını “Hakikat Çekirdekleri”nde ve “Lemeat”ta görmüş okumuştuk. Bazı meseleleri “İşârâtü’l-İcâz”da vardı ama Muhâkemât tek başına derli toplu hâlde apayrı bir şaheserdi... O bahçeye girmeden çiçek ve meyveleri görülmez; o deryaya dalmadan, derinliklerindeki hazineler ve sergilenmiş olan mücevherler temaşa edilemez... Onun için iyi gavvas olmak gerekir...

Not: *Bu kitapta, normal fontla yazılan kısımlar sadeleştirilmiş metin, küçük fontla yazılan ifadeler ise açıklama ve şerhleridir.*

Abdullah AYMAZ

MUHÂKEMÂT ÜZERİNE

İslâmî kitaplar, ekseriyetle Besmele, Hamdele ve Salvele ile başlarlar. Yani Besmele, بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ; Hamdele, Allah'a hamd; Salvele, Peygamber Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) salâvat... Bu Muhâkemât isimli eserin başında da önce Besmele çekiliyor. Sonra Cenab-ı Hakk'a –Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mirac gecesinde takdim ettiği et-Tahiyyâta benzer şekilde– bütün canlıların hayat hediyeleri yani tesbih ve hamdleri takdim ediliyor. Üçüncü olarak da Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) sonsuz salâvatlar hediye ediliyor.

Fakat gerek hamdele ve gerekse salvale sırasında birçok nimetler ve mucizeler de sıralanıyor.

En başta tahiyyeler Hâkim, Hakîm ve Rahman olan Cenab-ı Hakk'a takdim edilmiş. Burada Üstad, Hakîm ve Rahîm ismine mazhariyetin bir nevi teşekkürünü de yapmaktadır. Muhâkemât'tan yaklaşık on beş sene sonra yazdığı Mektubat'ın başında bu mazhariyeti şöyle anlatmaktadır:

Ayrıca..... Mektup'ta da Birinci Dünya Savaşı'ndan önce gördüğü “vâkıa-yı sadıka” da Ağrı Dağı'nın müthiş bir infilakla dağlar gibi parçalarını dünyanın her tarafına dağıtırken o anda yanında bulunan annesine yine “Ana, korkma! Cenab-ı Hakk'ın emridir, O Rahîm'dir ve Hakîm'dir.” diyerek mazhariyetini taşıdığı aynı isimleri söylemektedir.

Bu isimlerin hizmetin prensip ve metotları ile çok sıkı bir alâkası vardır. İslâm dünyasındaki İslâmî faaliyetler, siyasete hatta radikalliğe dayanarak, sinsi düşmanların damarlara dokunan tahrikleri karşısında çığırından çıkmış şekilde İslâmiyet'e hiç yakışmayacak yanlışlara bulaşıp dönülmez bataklara saplanmış; Türkiye'de ise Üstad'ın başlattığı iman ve Kur'ân hizmeti tamamen bu iki ismin tecellisiyle şefkat ve merhametle hikmet prensipleri içinde gizli odakların bütün plân ve tuzaklarını -Allah'ın izniyle- boşa çıkara çıkara büyüyüp gelişmiştir.

Hamde vesile teşkil eden İslâmiyet ve Kur'ân nimetleri sayılırken, onların özellikleri de veciz bir ifade ile dile getirilmektedir. Aslında "Öze İşleyen Söz" isimli kitapta ele alındığı gibi İslâmî ve Kur'ânî hüküm ve prensiplerin bütün kâinatla alâkası vardır. Şöyle ki:

Rahman sûresi, tâ başında derin bir varlık sırrını, ifade ediyor: "Rahman... Kur'ân'ı talim etti. İnsanı yarattı. Ona beyanı öğretti. Güneş ve Ay bir hesap ile hareket etmekte. Yıldızlar ve bitkiler hep secdededirler. Göğü bu ahenkle O yükseltti ve bu mizanı koydu ki, siz de ders alıp ölçü dışına taşmayasınız. Öyleyse siz de tartıyı adaletle yapın, sakın teraziyi, dengeyi aksatmayın."¹

Rahman olan Cenab-ı Hak, yaratma, hayat verme, bilme, işitme, görme, konuşma gibi sıfatlarla kâinatı yaratmış, ona tekvinî kanunlarını ilâhî bir mesaj ve buyruk olarak talim etmiştir. İnsanların yanlışlıkla tabiat kanunları dedikleri şeyler, fitrî, tekvinî, ilâhî kanunlardır. Cenab-ı Hak, daha insanı yaratmadan önce Kur'ân-ı Kerîm'i kâinata talim etmiştir... Kur'ân, önce büyük insan olan kâinata talim edilmiştir, ardından küçük kâinat olan insana beyan öğretilmiştir ve insan, Cenab-ı Hakk'a muhatap hâle getirildikten sonra Kur'ân kitap olarak gönderilmiştir.

Bediüzzaman Hazretleri, İşârâtü'l-İcâz Tefsirinde daha derin bir gerçeği ifşâ etmektedir: "O İslâmî kanunların, kâidelerinin "Nereden gelmiş ve nereye kadar devam eder gider?" diye sorulduğu zaman, yine İslâmî kanunlar, mucizelik diliyle cevaben diyecektir ki, 'Biz, kelâm-ı ezelîden ayrıldık, insanların fikri ile beraber ebede kadar devam edip gideceğiz. Fakat insanlar dünyadan alâkalarını kestikten sonra, biz de

¹ Rahman sûresi, 55/1-9.

sureten, teklif cihetiyle insanlardan ayrılacağız, fakat mâneviyatımız ve esrarımızla insanlığın arkadaşlığına devam edip onların ruhlarını gıdalandırarak, onlara delil olmaktan ayrılmayacağız.”

“Kur’ân, kâinatın yaratılış plânıdır.” diyen Süleyman Karagülle, Rahman sûresinin başındaki âyetleri ele alırken diyor ki: “Bu âyetlerin dizilişi ile ilgili olarak sorulacak birçok soru vardır. Neden Kur’ân’ın öğretilmesi önce, insanın yaratılması sonra zikredilmektedir? İnsana beyanı öğretmekle Ay ve Güneş’in hesaplanması arasında ne ilişki bulunmaktadır? Ağaçlarla yıldızları neden bir arada secde etmektedirler? Göklere ait genel çekim ve merkez-kaç dengesi ile bakkaldaki terazi arasında ne gibi bir ilişki vardır? Tartıyı yanlış tarttığımızda neden genel denge bozulmaktadır? Görülmektedir ki, ilk bakışta birbirleriyle ilgili olmayan şeyler bir arada zikredilmekte imiş gibidir. Ancak bunlar arasında derin birtakım bağların bulunduğu, biraz düşünülünce anlaşılacaktır. Şöyle ki kâinat ikili olarak çift çift var edilmiştir. Kâinatta mevcut olan bütün müesseseler birbirinin benzeridir. Benzerlerinden birinde mevcut olan bir şey diğerinde de vardır. Her şey birbirinin analogudur. Bu netice bize ne gibi kolaylıklar ve avantajlar sağlamaktadır? Benzer müesseselerden birini öğrendikten sonra onun benzeri olan diğer müesseseyi öğrenmek elbette daha kolay olacaktır. Bundan dolayı Allah, Kur’ân’da: “Her şeyi de çift yarattık ki düşünüp ders alasınız.”² demektedir. İslâmiyet’te kıyas delili bu analoğa dayanmaktadır. Benzer şeylerde madem benzer hükümler olacak, öyleyse birinde bulduğumuz bir şeyi diğerinde de bulabiliriz. Bu benzerlik sebebiyledir ki, aynı düşünme tekniği ve mantığı ile her şeyi öğrenebiliriz. Biz hukukta başka türlü, astronomide başka türlü tıpta başka türlü, iktisatta başka türlü mantık kullanmayız. Aynı tümevarım ve tümdengelim ilkeleri, aynı çelişki ve kıyas yolları bütün müesseselerde geçerlidir. Bu geçerlilik sadece mantıkla değil, matematikte de aynen câridir. Bir bakkala ödenecek parayı hesaplayan bir mühendis ile bir direğin taşıyacağı veya taşıdığı yükü hesaplayan bir mühendis ve bir bilgisayar dizayn eden başka bir mühendis, temelde hep aynı formülleri kullanır. Para, fiyat ile miktarın çarpımına eşittir. Mühendisin elin-

² Zâriyât sûresi, 51/49.

de para yerine gerilme, miktar yerine kesit alanı yer almıştır. Bundan dolayı Kur'ân'da, insana beyan yani açıklama öğretildikten sonra, Ay ve Güneş'in hesap ile yaratıldığı, ifade edilmektedir. Bu âyetlerdeki bakkal terazisi ile galaksiler, bir yerde içice dile getirilmiştir. Şimdi burada bir soru ile karşılaşılabilir. Değişik alanlarda aynı matematiği ve aynı mantığı kullandığımız hâlde isimler farklı farklıdır. Acaba değişik alanlardaki isimleri (birimleri) birleştirerek aynı kelimelerle konuşsak daha iyi olmaz mı? Acaba bu durum mümkün olabilir mi? Böyle olduğu takdirde tek bir ders kitabı olacaktı, ancak o kitaptan herkes, aynı şeyleri okusa da başka şeyler anlayacaktı... Elektrikçi başka, iktisatçı başka, tabip başka şeyler anlayacaktı. Bununla beraber değişik müesseselerdeki benzer şeyleri de anlamış olacaktı. Bu anlayış bize birtakım kolaylıklar sağlayacaktır. Bir defa, aynı kitabı okuduğumuz için müesseseler arasında bir merkez oluşacak ve bir birlik meydana gelecektir. Sonra birinin keşfinden diğerleri de yararlanmış olacaktı. Ayrıca başka bir müesseseyi bilen diğer müesseseleri çok kolay öğrenebilecekti. Buna göre fakülteler dahi hep aynı kitapları okumuş olacaktı. İşte Kur'ân, böyle herkesin okuyabileceği bir kitaptır. Bunu bizzat Kur'ân'ın kendisi bildirmektedir. Rahman sûresinde önce "Kur'ân'ı öğretti", ifadesinin olması buna işarettir. Önce kâinat yaratılıp sonra Kur'ân indirilmiş değildir. Kâinat insan için yaratıldığından Kur'ân'da: 'İnsanı yarattı.' denilmektedir. Kur'ân kâinatın projesidir. Yaratmadan önce irade buyurulmuştur. Önce proje, sonra inşaat yapılmıyor mu? Bu kadar bir Kitab'a, bu kadar çok şey nasıl sığdı, denilebilir. Kur'ân bu soruya şöyle cevap vermektedir: 'Yaş-kuru ne varsa, hepsi onun içindedir.'³ İçindedir çünkü bir müessese anlatılmış, diğerlerinin adları verilmiş ve kalanlar hep kıyas yoluyla çıkarılış istenmiştir. Beyanı öğretme budur. Yalnız Kur'ân, sadece bir müesseseyi anlatmamış, iç içe her müessesenin benzer olmayan taraflarını ifade etmiştir. Böylece halk okuduğu zaman her müessesenin bir parçasını görebilmekte, ilim adamları ise her müesseseyi kıyas yoluyla öğrenerek anlayabilmekte ve bir bütün olarak uygulama imkânını bulabilmektedir."

³ Bkz.: En'âm sûresi, 6/59.

Kur'ân için söylediği “Âdil hükümleriyle, insanlığın nizam, muvazene ve terakkisine kefil-i mutlak ve üstad-ı küll olmuştur.” ifadesi çok önemli bir gerçeği ifade etmektedir.. Meselâ, Kur'ân'a dayanmayan bugünkü Avrupa medeniyeti bütün buluşları ve ileri teknolojisi ile gözle görülür bir terakkiye vesile olmuştur. Fakat İslâmiyet gibi kudsî düsturlara bağlanmadığı için, insanlık adına zarar getirecek hususlarda kendisini tehlikelerden koruyacak ve uçurumlara sürükleyen hususlara karşı herhangi bir fren ve sigortaya sahip değildir. Şu anda Batı, parçalanmış aile nüvesinin sancılarını, Sodom ve Gomorraları mahveden çılgınlıkların bitirip yok edici sadmelerinin itlâf ve idama götüren acılarına dindirememenin çaresizliğini yaşamaktadır.

Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) getirilen salâvat bölümünde ki 19. Mektup'ta anlatılan üç yüzü aşkın mucizenin de çok güzel bir özeti yapılmıştır. Bu kadar çeşitli mucizelerle teyit edilmiş olan Hz. Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberliğine hiçbir şüphenin yaklaşamayacağını ifade etmek için de:

جُمَّلَهُ شِيرَانِ جِهَانَ بَسْتَهُ اَيْنَ سِلْسِلَهُ اَنْدَ
رُوبَهُ اَزْ حَيْلَهُ جِهَ سَانَ بِكُوسَلَدِ اَيْنَ سِلْسِلَهُ رَا

Yani: “Bütün cihan arslanları bu zincirle bağlı iken
Hangi hilekâr tilki bu zinciri kemirip koparabilir?”
meâlindeki şiirle mesele hitama erdirilmiştir.

MUHÂKEMÂT NİÇİN YAZILDI?

“Bundan sonra” yani “Besmele, hamdele ve salveleden sonra” diye başlayan bölümde Üstad bu eseri yazma sebebini şöyle izah etmektedir: Evet, ne yazık ki biz, İslâmiyet'in asıl ve özünü bırakarak zahirine ve kabuğuna takılıp kaldık. Yanlış anlayışımızla İslâmiyet'in hakkını veremedik ve lâyük olduğu saygıyı gösteremedik. O da bizden nefret ederek evham ve hayallerin bulutlarına sarılıp gözlere görünmez oldu. Haklıydı çünkü biz İsrâiliyatı İslâmiyet'in usûlüne, yani uydurmaları asıllarının yerine; hikâyeleri akîdelerinin içine; mecazları da hakikatlerinin arasına karıştırarak kıymetini takdir edemedik. O da ceza olarak

bizi dünyada terbiye edip edebimizi takınmamız için zillet ve sefâlet içinde bıraktı. Bizi yine de ancak İslâmiyet'in merhameti kurtarır... Öyleyse tekrar ona hâlimizi arz edip, sadakat elimizi uzatarak biat edelim ve onun kopmaz ipine sarılalım...

Yakinen inanalım ki hak mutlaka geliştirecektir; her ne kadar bir tohumun muvakkaten toprak altında gizlenip sonra meydana çıkarak büyümesi gibi bir gecikme göstermiş olsa bile... Hakkın taraftar ve savunucuları, her ne kadar zaman ve zeminin müsait olmayan acımasız şartları yüzünden az ve zayıf olsalar da yine de muzaffer olacaklardır.

1911'de yazdığı bu eserle Üstad'ın Kur'ân feyziyle sürmelenmiş gözleri, hak ve taraftarları için bir fetretin farklılığını önceden sezmiş ve isabetle hükmünü vermiştir... Gerçekten de böyle bir fetret yaşanmıştır.

İstikbal inkılâpları içinde en yüksek ve gür sadânın İslâmiyet olduğunu bir hiss-i kable'l-vuku ile sezen bu ulu gönül; İslâmiyet'in geçmiş dönemlerde cihanın her tarafına tamamen yayılmayışının sebeplerini de sekiz engel olarak burada ele almıştır.

Bu mâniler önce ecnebilerde ve bizde olmak üzere ikiye ayrılır. Ecnebilerde olanlar: Taklit, cehalet, taassup ve din adamlarının yanlış önderliği olmak üzere dört çeşittir. Bizdeki mâniler ise: Çeşitli istibdatlar (siyasî ve ilmî...) dürüst olmayış ve ümitsizlik olmak üzere üç çeşittir... Sekizinci mâni ise her iki tarafta da bulunmaktadır... Yani hem biz hem ecnebiler, İslâmiyet'in bazı meseleleriyle bazı fennî mevzuların birbirleriyle çelişip çatıştığını zannetmemizdir. Bu yüzden bizimkiler gelişen fen ve teknikten uzak kalıp dünya saadetinden mahrum kaldılar. Ecnebiler de bunu mazeret gösterip Müslümanlık dinini kabul etmediler ve âhîret saadetinden mahrum kaldılar.

İşte bu son mâni, ifrat ve tefrit ehlini de doğurdu. Onun için Üstad ifrat ehli olan ahmak dostları uyarıp zahirperestlikten vazgeçirmek için onların vehimlerini tard ediyor; tefrit ehli olan din düşmanlarının da ortaya attıkları şüpheleri reddedip yüzlerine çarpıyor.

Üstad, 'Ulema Reçetesi' olan bu Muhâkemât Risalesi'ni yazmak-tan maksadının, İslâm'ın elmas kılıcına saykal vurmak olduğunu söy-

lüyor. Zaten her yüz senede bir gelen vazifeli zâtlar, İslâmiyet'e bir şey ilâve etmeden ve ondan hiçbir şey eksiltmeden; insanların anlayışlarında kendi gafletlerinden dolayı matlaşan ve pörsüyen hakikatlere asra uygun cilâyı vurup taptaze bir şekilde onlara takdim etmektedirler...

Bu bölümün sonunda şöyle bir soru var: “Senin bu telâşına ve bilinen ilimler hükmüne geçen şeylere delil getirmeye ne lüzum var? Zira fikirlerin birbiri arkasından gelip birbirine katılması ve destek olması ve tecrübelerin keşifleriyle apaçık hâl gelen meselelere delil getirmek, bilineni bildirmek demektir?” Yani artık dünyanın yuvarlaklığını bilmeyen ve kabul etmeyen kalmadı; bundan sonra onu ispatlamaya gerek kalmadı...

Buna karşı, Üstad diyor ki: “Maatteessüf, benimle şu zaman parçasında beraber yaşayanların cümlesi, gerçi, sureten Hicrî on üçüncü asrın çocuklarıdır. Fakat fikir ve ilerleme yönünden Orta Çağ'ın yadigârlarıdır. Güya şu asırda bizimle beraber yaşayanlar, aslında Hicrî üçüncü asrın sonundan Hicrî on üçüncü asra kadar geçmiş olan asırların fihristesi veya numune ve hülâsası veyahut melez bir kavimdirler. Hatta bu zamanın çok bedihî ve apaçık olan delil ve ispat gerektirmeyen meseleleri vardır ki, onlara göre bunlar mevhum, hayalî şeyler sayılır.”

Biz 1970 yılında Ege Üniversitesinden bir grup arkadaşla bir doktor ağabeyin evinde bu bahsi okuyorduk. Ben buna örnek olarak “Bugün için bazıları maalesef; Ay'a gidilmedi; nasıl gidilir ki, Ay bir nurdur.” diyorlar” dedim. Orada bir köşede bizi dinleyen yaşlı bir kişi (ev sahibi doktor ağabeyin kayınpederi); “Yani şimdi Ay'a gidildi mi?” dedi. İçimden “İşte Üstadın işaret ettiklerinden birisi!” dedim. Sonra ona Kur'ân'da geçen ifade ile Ay'a nur; güneşe ziya denilmesinin sebebini: “Çünkü ziya; hem ışıktır hem ateştir. Yani her ikisini de içinde bulundurur. Ama nur sadece aydınlıktır. Güneş'te hem ateş hem ışık olduğu için ona ziya denilmiş; Ay ise güneşten yansıyan ışıkla bir aydınlığa sahip olduğu ve geceleri o aydınlığı bize aksettirdiği için ona nur denilmiştir.. Ayrıca İsrâ sûresinde “Biz gece ve gündüzü iki âyet (alâmet) yaptık. Gecenin âyetini (Ay'ı) sildik; gündüzün âyetini (Gü-

neş'i) aydınlatıcı kıldık.”⁴ buyuruluyor. Çünkü bunlar ilk yaratılışta sistem olarak aynı hamurdan ateş parçası olarak var edilmişlerdi. Cenab-ı Hak, kütlelerini küçük yaptığı Ay'ı zamanla soğutup ateş ve ışığını giderdi. Büyük bir ateş parçası olarak yarattığı Güneş'i de ışık saçan ve aydınlık veren bir gösterici olarak bıraktı. Tekvîr sûresindeki birinci âyetin كُورَتْ ifadesinden anladığımıza göre bir zaman gelecek güneş de körletilip karartılacak veya kürünüp atılacaktır. Şu anda güneş üzerindeki lekeler bu körletmenin devam ettiğini de göstermektedir...

---

⁴ İsrâ sûresi, 17/12.

MUKADDİME

Bu Mukaddime’de “Muhâkemât” isimli kitabın üç ayrı makale ile üç kitap üzerine tertip olduğu ifade edilmektedir.

Birinci Makale olan birinci bölüm **UNSUR-I HAKİKAT**’in ve yahut bazı Mukaddimeler ve Meseleler ile İslâmiyet’e saykal (cilâ) vurmanın beyanı hakkındadır.

Ulemâ Reçetesi olan Muhâkemât, daha sonra 1914’te yazılmaya başlayacak olan İşârâtü’l-İcâz Tefsiri’nin bir ön sözü mahiyetindedir. Zaten daha Birinci Makalenin Üçüncü Mukaddimesi’nin “Hâtîme”-sinde şöyle denilmektedir: “Bu Mukaddime’den maksadım, efkâr-ı umumî (kamuoyu) bir Kur’ân tefsiri istiyor. Evet, her zamanın bir hükmü var. Zaman dahi bir müfessirdir. Ahval ve vukuat ise, bir keşiftir. Efkâr-ı âmmeye hocalık edecek yine efkâr-ı âmme-i ilmiyedir. Bu sırra bina ederek ve dayanarak isterim ki, Büyük müfessir olan zamanın başkanlığı altında, her biri, bir fende mütehasıs (uzman), muhakkik (araştırmacı) âlimlerden seçilmiş bir ilmî mebuslar meclisi oluşturularak, meşveretle bir Kur’ân tefsiri yazılmalıdır. Bu tefsir yazılırken, daha önce yazılmış diğer tefsirlerdeki parça parça bulunan güzellikler ve kemâlât da alınıp bu güzel şaheserin binasında tezhip ve tezhip sanatı olarak kullanılmalı. Yani bu tefsirde bütün güzellikler toplanıp güzelliğine güzellikler katılmalıdır. Evet Meşrutiyet döneminde yaşıyoruz;

her şeyde meşveret geçerlidir. Efkâr-ı umûmiye de bir murakıp gibi meseleyi gözlemektedir. İslâmiyet'te, Kitap ve Sünnet'ten sonra, icmâ-ı ümmet de bir hüccet ve delil olması, benim böyle tefsir yazılması konusundaki görüşüme bir hüccet ve delil teşkil eder.”

Bu Birinci Makale'nin diğer mukaddimelerinde de günümüzün pek çok problemi ele alınmış ve çözüme ulaştırılmıştır.

Muhâkemât'ın ikinci bölümünü teşkil eden ikinci Makale, **UN-SUR-I BELÂĞAT**'ı yeni bir keşif gibi ortaya koyar. Bu bölüm daha sonra yazılan İşârâtü'l-İcâz Tefsiri'nde tekrar ele alınmıştır. Gerçekten belâgat mevzuunda bir keşif ve bir şaheserdir. İşârâtü'l-İcâz'dakilerle meczedilip ele alınır ve Kur'ân-ı Kerîm'in belâgatı bu gözle tekrar bir daha incelenirse, pek çok saklı inci derinlerden keşfedilip gün yüzüne çıkarılacaktır...

Muhâkemât'ın üçüncü bölümü olan Üçüncü Makale, **UN-SUR-I AKÎDE**'dir ve Üstad'a Japonların sordukları soruların cevaplarını teşkil etmektedir.

Üç kitap ise; Kur'ân-ı Kerîm'de işaret edilen ilmü's-sema (astro-nomi); ilmü'l-arz (coğrafya, arza ait ilimler); ilmü'l-beşerî (sosyoloji ve diğer sosyal ilimler) üzerinde bir araştırma ile bir nevi tefsirdir.

Birinci Makale

HAKİKAT UNSURU

Üç bölüme ayrılan Muhâkemât'ın birinci bölümü olan Birinci Makale on iki mukaddimededen meydana gelmektedir.

BİRİNCİ MUKADDİME

Sonsuz ilim ve hikmetiyle insan aklını yaratan da Allah Teâlâ'dır, ilâhî ve kudsî hakikatleri vahiy yolu ile Hazreti Muhammed (aleyhis-salâtü vesselâm)'a bildiren de Allah Taâlâ'dır. Dolayısı ile akıl ile vahiy kaynaklı nakiller (âyet ve hadisler) gerçekte birbirleriyle çatışmazlar. Ama zahiren birbirlerine muarız ve çatışıyor şeklinde görülüyorlarsa, akıl esas alınarak, nakil tevil edilir yani asıl manaya döndürülür. Fakat bu tevili yapacak olan aklın İslâmî ilimlerdeki derinliği ile o seviyeyi kazanmış olması lâzımdır. İslâmî ilimlerden nasibi olmayanların bilir-bilmez tevellere kalkışmaları, kasapların kalp veya beyin ameliyatına kalkışmaları gibi zararlı tahribatlara sebebiyet verebilir.

Evet, ¹ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ yani ilimde kökleşmiş ve derinleşmiş, Kur'an'ın muhâkemâtına vâkıf, usûl ilmini bilen âlimlerin akılları ile bu tevelliler yapılabilir...

Kur'an-ı Kerim'de, muhkem âyetler için "ümmü'l-Kitap" yani Kitab'ın anası, esasî ifadesi kullanılır, müteşâbih âyetlere dikkat çekilmiştir. "Bu muazzam kitabı (Kur'an'ı) sana indiren O'dur. Onun âyetlerinin bir kısmı muhkem olup bunlar Kitab'ın esasıdır. Âyetlerin bir kısmı ise müteşâbih-tir. Kalblerinde eğrilik olanlar sırf fitne çıkarmak, insanları saptırmak ve kendi arzularına göre yorumlamak için müteşâbih kısmına tutunup onlarla uğraşır dururlar. Hâlbuki onların hakikatini, gerçek yorumunu Al-

¹ Âl-i İmran sûresi, 3/7.

lah'tan başkası bilemez... Ve ilimde ileri gidenler... Onlar 'Biz ona iman ettik. Hepsi de Rabbimiz'in katından gelmiştir.' derler."²

Muhkem ve müteşâbih kelimelerini izah ederken Prof. Dr. Suat Yıldırım Hocamız diyor ki:

"Muhkem: Anlamı açık, ifade ettiği mana tek olup, açıklanması için başka delile ihtiyaç olmayan demektir. Müteşâbih: Birden fazla mana ihtimali olduğundan, anlaşılması için başka delile ihtiyaç hissettiren, manası hakkında kesin bir hüküm verilemeyen âyettir."³

Üstad Bediüzzaman Hazretleri İşârâtü'l-İcâz Tefsiri'nde, "Mebde ve mehaz itibarıyla, rikkatü'l-kalb (kalbin rikkati, şefkati ve inceliği) manasını ifade eden Rahman ve Rahîm sıfatlarının Cenab-ı Hak hakkında kullanılması caiz değildir. Eğer hakikî manalarının lâzımı ve neticesi olan in'am (nimet verme) ve ihsan kastedilirse, mecazda ne hikmet vardır?" sorusuna şöyle cevap vermektedir: "Bu iki sıfat ^{الله} ^{عَلِيٌّ} yani 'Allah'ın eli'⁴ gibi, hakikî manaları ile, Cenab-ı Hak hakkında kullanılması muhal (imkânsız) olan müteşâbihlerdendir. Müteşâbihlerde, mecazî mananın hakikî mananın lafzıyla, üslûbuyla gösterilmesindeki hikmet, insanların me'lûf ve malûmları olmayan manaları ve hakikatleri zihinlerine yakınlaştırıp kabul ettirmekten ibarettir. Meselâ: 'عَلِيٌّ=el'⁵ mecazî manası, insanlara me'nûs olmadığından, hakikî mananın şekliyle, lafzıyla gösterilmesi zarureti vardır.

Kur'ân'ın bütün sûre ve âyetlerinde yaygın şekilde dört maksat ve dört unsur olarak bulunan tevhid, nübüvvet, haşir ve adalet esasları daima kendilerini göstermektedirler.

Bunların dışında bahsedilen kâinat meseleleri, bu dört esas ile alâkalı olarak ele alınmaktadır. Meselâ, Kıyamet sûresinde: "İnsan başıboş kalacağını mı sanır? Onun aslı, atılan bir meni damlası değil miydi? Sonra ana rahmine tutunan yapışkan bir hücre oldu da, Rabbi onu yaratıp düzenledi. Ondan (erkek menisinin bir parçasından yani spermden) erkek ve dişi olarak her iki cinsi yarattı. Bütün bunları yapan, ölüleri diriltmeye kadir olmaz olur mu?"⁶

² Âl-i İmran sûresi, 3/7.

³ Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâlî*, s.49.

⁴ Fetih sûresi, 48/11.

⁵ Bkz.: Mâide sûresi, 5/64; Fetih sûresi, 48/10.

⁶ Kıyâmet sûresi, 75/36-40.

Dikkat edilirse bu âyetlerde tıp ilminin bilhassa jinekolojinin hayret ve hayranlık duyacağı gerçekler anlatılarak “erkeklik ve dişilik faktörünün” erkeklerle, erkek spermiyle ilgili olduğu ilân ediliyor ve “Niye kız doğurdun?” diye kadınlara zulmedenlerin haksızlıkları da ortaya konmuş oluyor. Ama, burada Kur’ân’ın asıl maksadı, öldükten sonra dirilme meselesinin ispatıdır. Zaten tevhid ve nübüvvet hakikati de bu arada ispat edilmiş oluyor. Yani bu gerçeği 1500 sene önce kimsenin bilmesi mümkün değildi. Allah’ın bildirmesiyle Allah’ın Peygamberi tâ o zaman bunu ilân eyledi...

Meselâ, bir gerçeği ifade etmekle beraber elektriğin iç işleyiş fonksiyonlarını da ifade eden şu âyetlere dikkat edecek olursak: “Zerrelere tozarıp savrulmasına (yemin olsun), hemen akabinde bir yük yükleyenlere (yemin olsun), hemen arkasından kolayca cereyan edenlere, akıp gidenlere (yemin olsun), hemen peşinden de emri (iş, enerjiyi, komutu) taksim edenlere yemin olsun ki, size vaat olunan öldükten sonra diriliş elbette gerçektir. Ve din (amellerin karşılık görmesi de) mutlaka vuku bulacaktır.”⁷

Dikkat edilirse, rüzgârlarda, bulutlarda, yağmurlarda ve rızıklarda emirleri tebliğle vazifeli meleklerle yemin edilmekle beraber, elektrik cereyanı ile ilgili olarak elektronların hareketi, negatif yükün yüklenmesi, bakır teller içinde elektronların ışık hızına yakın (saniyede 270 bin kilometre hızla akıp) cereyan etmesi ve enerjinin taksim edilip lâmbaların, makinelerin ve buzdolaplarının istifade edilir hâle gelmesindeki harika işler bugünkü ilmi gelişmeler uygun şekilde ifade ediliyor. Ama bütün bunlardan asıl maksat haşır gerçeğinin ispat edilmesidir. Yani Cenab-ı Hak gözle görülmez derecede küçük olan atomlarda hatta onların elektronlarında böyle harika işleri yapıyor ve yaratıyorsa, elbette öldükten sonra zerre zerre ayrılıp dağılan vücudun bütün parçalarını da yeniden bir araya getirerek diriltmeye muktedirdir...

Üstad Hazretleri, Kur’ân-ı Kerîm’in bu dört maksat ve dört unsurunu İşârâtü’l-İcâz Tefsiri’nde şöyle bir temsille anlatmaktadır:

“Benî-Âdem (insanoğlu), büyük bir kervan ve azim bir kabile gibi mâzinin derelerinden gelip, varlık ve hayat sahrasında misafir olup istikbalin yüksek dağlarına ve müzeyyen bağlarına yönelerek kabile kabile zincirleme yürümekte iken, kâinatın nazar-ı dikkatini celbetti; ‘Şu garip ve acip mahlûklar kimlerdir?’ Nereden geliyorlar? Nereye gidiyorlar?’ diye hâl-

⁷ Zâriyât sûresi, 51/1-6.

rini anlamak üzere fenn-i hikmeti (felsefeyi) karşlarına çıkardı. Aralarında şöyle bir konuşma başladı. Hikmet: ‘Nereden geliyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz? Bu dünyada işiniz nedir? Reisiniz kimdir?’ diye sordu. Bu suale, insanlar namına, emsali olan büyük peygamberler gibi, Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm), insanlığa vekâleten karşısına çıkarak şöyle cevapta bulundu: ‘Ey hikmet! Bu gördüğün insanlar, Sultan-ı Ezelî’nin kudretiyle, yokluk karanlıklarından, ziyâdâr varlık âlemine çıkarılan mahlûklardır. Sultan-ı Ezelî, bütün mevcudatı içinde biz insanları seçmiş ve emanet-i kübrâyı bize vermiştir. Biz haşır yoluyla, ebedî saadete yönelerek hareket etmekteyiz. Dünyadaki işimiz de o ebedî saadet yollarını temin etmekle sermayemiz olan istidat ve kabiliyetlerimizi geliştirmektir. Şu büyük insan kervanına, bundan sonra Sultan-ı Ezelî’den peygamberlik vazifesiyle gelip reislik eden Benim. İşte o Sultan-ı Ezelî’nin peygamberlik beratı olarak bana verdiği Kur’ân-ı Azimüşşan elimdedir. Şüphen varsa al, oku!’ dedi. Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)’ın verdiği şu cevaplar, Kur’ân’dan muktebes ve Kur’ân lisanı ile söylendiğinden; Kur’ân’ın esas unsurlarının şu dört maksatta odaklaştığı anlaşılıyor.”

Bunlardan başka ele alınan kâinatla ilgili bilgi ve meseleler yukarıda biraz izah edildiği gibi istidrâdîdir, yani bu dört unsur ve maksatla dolaylı olarak ilgili bulunmaktadır. Meselâ mevzubahis edilen sanatın intizamı ile Yaratan’a, O’nun varlığına delil getirme yolu gösterilsin. Evet, Allah’ın sanat, intizam, ahenk ve düzenle yarattığı şu kâinatta, her şeyde intizam görünüyor. Ve her sanatlı varlık bunu apaçık gösteriyor.

Yalnız burada dikkat edilecek mühim bir husus şudur. Madem nizam ve düzen içinde yaratılıp işletilen şu kâinattaki her şey parmağını kaldırıp tek bir Yaratan’ı gösteriyor ve bu intizam dilinden biz bunu okumaktayız; böyle olunca kâinattaki teşekkülün gerçekte nasıl olduğu bizi fazla ilgilendirmemesi lâzımdır.

Meselâ, İzmir-Bornova’dan çıkıp Manisa tarafındaki Çiçekli köyüne gitmek istiyoruz. Yolda kendisine soru sorduğumuz kimse eğer bize: “İleride biraz sonra karşınıza bakırımsı bir levha çıkacak, onun gösterdiği yoldan giderseniz, Çiçekli’yi bulursunuz.” demişse, biz biraz sonra karşımıza çıkan bakırımsı levhayı görünce onun gösterdiği istikametten devam etmemiz gerekir. Eğer tam o sırada o levhayı incelemek için gelmiş bir bilim heyeti: “Hayır, biz bunu modern imkân ve cihazlarla yeniden araştırıp inceledik ve bakır olmayıp altın olduğunu tesbit ettik. Onun için bu

size yol gösterecek bakırmısı levha değil!.” bile deseler, biz yine o levhanın gösterdiği yola devam etmemiz gerekir. Çünkü asıl mesele o levhanın bakır veya altın olması değil; aradığımız yola işaret etmesidir.

Kâinatın nizamı hayret verici bir hareketle, hassasiyet ve incelikle devam etmektedir. Dünya, Güneş, Ay ve her şey nizam içinde hareket etmektedir. Belki eski insanlar ilimlerin gelişmediği bir dönemde, Güneş’in Dünya etrafında dönerek intizamı sağladığını zannediyorlar ve Allah’ın varlığına ve birliğine de delil gösteriyorlardı. Ama şimdi biliyoruz ki, Dünya, Güneş etrafında dönmektedir. Artık bu delil çürümüştü böyleyse netice de değişmiş değildir. Çünkü mühim olan, görünen nizamla Nâzım’ı (nizamı kurup işleteni) ispat etmektir.

Fakat, Kur’ân’ın yüce meclisine girmiş olan kâinatın her ferdi dört vazife ile vazifelidir:

Birincisi: Yukarıda izah edildiği gibi intizam ve ittifak ile Sultan-ı Ezelî’nin saltanatını ilân etmektir.

Meselâ: “Hele insan, yiyeceklerinin kaynağına bir baksın: Biz yağmuru gökten bardaktan boşanırcasına şırl şırl döktük. Sonra nebat bitsin diye, toprağı iyice sürdük. Orada hububatlar, daneler, üzümler ve yoncalar, zeytinler ve hurmalar, ağaçları güür ve sık bahçeler, meyveler ve çayırılar bitirdik. Bütün bunları sizin ve davarlarınızın faydalanması için yaptık.”⁸

Üstad Hazretleri bu âyetlerle ilgili olarak Yirmi Beşinci Söz’de diyor ki: “İşte şu âyetler, ilâhî kudretin mucizelerini, hikmetli bir tertiple zikrederek sebepleri neticelere bağlayıp ‘Sizin faydanıza’ ifadesiyle bir gayeyi gösterir ki, o gaye, bütün o zincirleme sebepler ve neticeler içinde o gayeyi gören ve takip eden gizli bir Mutasarrıf (işleri icra eden Zât) bulunduğu ve o sebepler, O’nun perdesi olduğunu ispat eder. Evet ‘Size ve sizin hayvanlarınızın faydasına’ tabiri ile bütün sebepleri, icat ve yaratma kabiliyetinden azleder. Mânen der: ‘Size ve hayvanatınıza rızkı yetiştirmek için su, semadan geliyor. O suda, size ve hayvanatınıza acıyıp şefkat edip rızık yetiştirmek kabiliyeti olmadığından; su gelmiyor, gönderiliyor demektir. Hem toprak, nebâtâtıyla açılıp rızkınız oradan geliyor. Hissiz, şuursuz toprak, sizin rızkınızı düşünüp şefkat etmek kabiliyetinden pek uzak olduğundan, toprak kendi kendine açılmıyor, birisi o kapıyı açıyor, nimetlerini ellerinize veriyor. Hem otlar, ağaçlar sizin rızkınızı düşünüp

⁸ Abese sûresi, 80/24-32.

merhameten size meyveleri, hububatı yetiştirmekten pek çok uzak olduğundan, âyet gösteriyor ki, onlar hikmet ve merhamet sahibi bir Zât'ın perde arkasından uzattığı ipler ve şeritlerdir ki, nimetlerini onlara takmış, canlılara uzatıyor.”

İkincisi: Kur'ân'ın yüce meclisine giren meselelerin her biri hakikî birer fennin mevzuu olduğu için İslâmiyet'in hakikî fenlerin zübdesi (özü, kaynağı) olduğunu böylece izhar etmiş oluyor.⁹

Bediüzzaman Hazretleri bu hususta İşârâtü'l-İcâz Tefsiri'nde şöyle diyor:

“İslâmiyet, akli burhanlar üzerine kurulmuştur. İslâmî hükümler, temel ilimlerin hayatî noktalarını tamamıyla tazammun etmiş olan ilimlerden ve fenlerden hülâsa edilmiştir. Evet, tehzîbü'r-ruh (ruhu temizleme, ıslah) ri-yazetü'l-kalb (kalbin perhizi) terbiyetü'l-vicdan (vicdanın terbiyesi) tedbirü'l-cesed (vücut idaresi) tedvîrü'l-menzil (ev idaresi) siyasetü'l-medeniye (medenî siyaset) nizamâtü'l-âlem (âlemin usûl ve nizamları) hukuk, muamelât, âdâb-ı içtimaiye (içtimâî ahlâk kaideleri) ve diğer ilim ve fenlerin ihtiva ettikleri esasların fihristesi şeriat-ı İslâmiye'dir...

Evet kâinatın yaratılışı, kâinatın ve içindeki gök cisimlerinin yuvarlaklığı, kâinatın genişlemesi, itme-çekme kanunları, sistemlerdeki ve gök cisimlerindeki yörüngeler, güneş ve ay arasındaki fark, ayın soğuması, gezegenlerin on iki oluşu, arzdan göğe çıktıkça oksijenin azalması, atmosfer tabakası, aşılâyıcı rüzgârlar, güneşin sonu, denizlerin yanması, atom ağırlığı ve atomdan da küçük şeyler, her şeyin çift yaratılması, erkeklik ve dişilik faktörü, parmak izleri, yüzey gerilimi, zaman ve izafiyet, üçten fazla boyutun olması, elektrik, eşyanın, şekillerin ve kokuların nakli, kuş dili, güneşin enerjisinin geldiği kaynak, radyasyon tesiri gibi pek çok mesele Kur'ân âyetlerinin açık veya işârî ifadelerinden anlaşılmalıdır. Bu hususta pek çok ilmî kitap yazılmıştır...

Kur'ân'ın yüce meclisine giren meselelerinin **üçüncü vazife ve hikmeti ise**; her biri birer nevin numunesi olduklarından yaratılıştaki carî olan ilâhî kanunlara İslâmiyet'i tatbik etmenin mümkün olduğunu ve aslında onlar birbirlerine mutabık bulduklarını ispat etmektir. Tâ ki böylece Müslümanlar fitrî kanunların imdadı ile yani kanunları bilip tatbik etmekle teknik ve teknolojiyi elde ederek çağı ile hesaplaşma hatta aşma imkânına

⁹ Yirmi Beşinci Söz, İkinci Şûle, İkinci Nur, Yedinci Sırr-ı Belâgat.

kavuşabilsinler. Uzun asırlar boyunca bu durum gerçekleşmiştir. Bunu, bilim tarihini kökünden değiştirecek Prof. Dr. Fuat Sezgin'in çalışmalarıyla görmek mümkündür.

Dördüncüsü ise, Kur'an mevzubahis ettiği her bir mesele gerçekte birer hakikatin numunesi olması itibarıyla, fikirleri, hakikatler tarafına yöneltmekte, teşvik etmekte ve uyarıda bulunmaktadır. Bilhassa Kur'an'da yemin edilen büyük-küçük şeyler ve ulvî-süflî âlemlerdeki varlıklar, bilhassa dikkati çekmektedir. Çünkü bu hususta Kur'an'ın üslubu, gafletli kafalara inen birer sopa ikazı gibidir.

Bediüzzaman Hazretleri bu hususta Mektubat isimli eserinde şöyle demektedir:

“Cenab-ı Hak, Kur'an'da çok şeylere yemin etmiş. Kur'anî yeminlerde çok büyük nükteler var, çok sırlar var. Meselâ: ‘Yemin olsun güneşe ve kuşluk vaktindeki aydınlığına.’¹⁰ âyetindeki yemin, On Birinci Söz'deki muhteşem temsilin esasına işaret eder. Kâinatı, bir saray, bir şehir suretinde gösterir. Hem ‘Yâ Sîn. Hikmet dolu Kur'an'a yemin olsun ki, muhakkak ki, gerçekten sen (Ya Muhammed) gönderilen peygamberlersin.’¹¹ âyetlerindeki yemin ile, Kur'anî mucizelerin kudsiyetini ve ona (Kur'an'a) yemin edilecek bir derece-i hürmette olduğunu ihtar eder. Hem ‘Batmaya yöneldiği zaman yıldızla yemin olsun.’¹² ve ‘Hayır! Yıldızların yerlerine yemin ederim ki, bilirsiniz bu, gerçekten büyük bir yemindir.’¹³ âyetlerindeki yeminler, yıldızların düşmesiyle, vahye şüphe vermemek için cin ve şeytanların gaybî haberlerden kesilmelerine alâmet olduğuna işaret etmekle beraber; yıldızları dehşetli azametleriyle ve kemâl-i intizamla yerlerine yerleştirmek ve seyreatları hayret-engiz bir surette döndürmekteki azamet-i kudret ve kemâl-i hikmeti, o yemin ile ihtar ediyor. ‘Esip savuran zerrelere yemin olsun ki.’¹⁴ ‘(İyiliklere) her biri peşinden gönderilenlere yemin olsun ki.’¹⁵ âyetlerindeki yemin de; havanın dalgalanmaları ve tasrifatı içinde mühim hikmetleri ihtar etmek için, rüzgârlara memur melâikelere yemin ile nazar-ı dikkati celbediyor ki, tesadüfî zannolunan

¹⁰ Şems sûresi, 91/1.

¹¹ Yâsîn sûresi, 36/1-3.

¹² Necm sûresi, 53/1.

¹³ Vâkıa sûresi, 56/75-76.

¹⁴ Zâriyât sûresi, 51/1.

¹⁵ Mürselât sûresi, 77/1.

unsurlar, çok nazik hikmetli ve ehemmiyetli vazifeleri görüyorlar. Ve hâ-ke-zâ... Her bir mevkiin, ayrı ayrı nüktesi ve ifadesi vardır. Vakit müsait olmadığı için, yalnız özetle ve kısaca ‘İncire ve zeytine yemin olsun ki.’¹⁶ yeminindeki çok nüktelerinden bir nükteye işaret edeceğiz. Şöyle ki:

Cenab-ı Hak, incir ve zeytin ile yemin vasıtasıyla, azamet-i kudretini ve kemâl-i rahmetini ve büyük nimetlerini ihtar ederek, esfel-i sâfilîn tarafına giden insanın yüzünü o taraftan çevirip şükür, fikir, iman ve amel-i salih ile tâ âlâ-yı illiyyîne kadar mânevî terakkilere mazhar olabilmesine işaret ediyor. Nimetler içinde incir ve zeytinin tahsis edilmesinin sebebi, o iki meyvenin çok mübarek ve faydalı olması ve yaradılışlarında da dikkat ve hikmete sebep çok şeyler bulunmasıdır. Çünkü içtimâî, ticarî hayat ve aydınlanma konusunda ve insanî gıda için zeytin en büyük bir esas teşkil ettiği gibi; incirin yaradılışı, zerre gibi bir çekirdekte koca incir ağacının cihazlarını saklayıp yerleştirmek gibi, bir harika kudret mucizesini gösterdiği gibi; yenmesinde, tadında, menfaatinde ve birçok meyveye muhalif olarak devamında ve daha diğer menfaatlerindeki ilâhî nimeti yemin ile hatıra getiriyor. Buna mukabil, insanı iman ve amel-i salih çıkarmak ve esfel-i sâfilîne düşürmemek için bir ders veriyor.¹⁷

Şimdi bu dört vazife ile ilgili hedefleri anladıktan sonra Kur’ân-ı Ke-rîm’in meseleleri ele alış tarzına bakacak olursak, bir mürşid olarak elbette Arap üslûplarına en uygun olanını ve delil getirme yollarının en doğrusunu ve en net olanını ve en kısasını tercih etmiş olduğunu görürüz. Kur’ân bu üslûbu ile, insanların genelinin irşat edilmesi için umumun hissiyatına saygılı bir yol izlemiştir. Yani tevhid, haşir, nübüvvet ve adalet esaslarını ispat ederken delil olarak kullandığı kâinatın intizamını öyle bir vecihle zikretmiştir ki, anlattıkları ve ifade tarzları, onların akıllarına me’nûs, uygun, yatkın ve onlarca maruf şeyler olmuştur. Eğer Kur’ân bu yolu izlemiş olmasaydı bu sefer bu dört unsuru (tevhid, haşir, nübüvvet ve adaleti) ispat için ileri sürdüğü deliller ispat etmek istediklerinden daha gizli ve kapalı olurdu. Böyle bir tutum ise, irşat yoluna, belâgat mesleğine, mucize anlayışına uygun düşmezdi. Meselâ eğer Kur’ân, 1400 sene önceki muhataplarına: “Ey insanlar! Gök okyanusunda yüzen, havada hareket edip uçan dünyaya; cereyan etmekle beraber kendi karargâhın-

¹⁶ Tîn sûresi, 95/1.

¹⁷ Yirmi Dokuzuncu Mektup, Birinci Kısım, İkinci Nükte.

da istikrar içinde durmakta olan Güneş'e; milyarlarca gök cisimlerini birbirine bağlayan genel çekim kanununa; sonsuz fezada dal ve budakları yazılmış hilkat ağacından birçok unsur ve elementten olan kimyevî münasebetlere bakıp inceleyiniz ve bunları düşünerek âlemi yaratan Allah'ın azametini tasavvur ediniz!" veya "Çok küçük olmasına rağmen pek çok mikroskobik canlıyı içine alan bir damla suya akıl mikroskobu ile bakarak kâinatı Yarada'nın her şeye kadir olduğunu tasdik ediniz!.." deseydi, acaba o günün insanlarına delil olarak ileri sürdüğü şeyler o günlerde henüz ilimler ve cihazlar gelişmediği için daha gizli ve daha çok izaha muhtaç olmaz mıydı? Hem de onlara göre karanlık olan bir şeyle gerçeği anlatmak şeklinde veya görme-işitme gibi çıplak hislerine karşı muğalata gibi makul olmayan şeylere bir teklif olmaz mıydı? Hâl-buki Kur'an'ın harika ve mucizeli ifadeleri böyle bir hata ve yanlıştan son derece uzak ve yüksektir. Onun safi ve parlak eteğine anlamayı karıştıracak böyle bir tozun konması söz konusu değildir.

Bununla beraber Kur'an'ın âyetlerinin kelime ve mana örgülerinde hakikî maksada işaretler olduğu gibi, bazı âyetlerin zahirleri de maksada ışık tutmuştur.

Sıdk ve kizb (doğru ve yalan) meselesiyle ilgili şu misalleri verebiliriz:

"Münafıklar sana geldiklerinde: 'Biz, senin Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik ederiz.' derler. Allah da senin, Kendisinin elçisi olduğunu elbette bilir. Bununla beraber, Allah, onların bunu söylerken yalan söylediklerine, samimi olmadıklarına şahitlik eder."¹⁸

Münafıklar Peygamberimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) gelip "Biz, senin Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik ederiz." dediler. Söz olarak doğru olmasına rağmen, münafıklar kalplerinden gelmeyen, yani inanmadıkları hâlde söyledikleri bu sözü, kizb=yalan sayıyor. Ama gerçeği açıklarken önce "Allah da senin, Kendisinin elçisi olduğunu elbette bilir." buyurularak, sözün gerçekte doğru olduğunu fakat münafıkların kalplerinden gelmeyen ve inanmadıkları bu sözü söylemekle, kendi iç dünyalarını doğru aksettirmedikleri, dolayısı ile yalan söylediklerini ifade etmek için de "Bununla beraber, Allah, onların bunu söylerken yalan söylediklerine, samimi olmadıklarına şahitlik eder." buyuruluyor.

¹⁸ Münâfıkûn sûresi, 63/1.

Yâsîn sûresinde ise buna karşı şöyle bir misal var: “Yerin bitirdiklerinden”¹⁹ Gerçekte, bitkiyi bitiren Allah’tır. Ama burada, “Yerin bitirdiklerinden” denilmektedir. Burada yerin bir şey bitirmesi, mecazen kullanılmıştır. Zaten burada biz âyetin bütün olarak ifadesine bakacak olursak neticede yine her şeyi Cenab-ı Hakk’ın yarattığının anlatıldığını da göreceğiz. Şöyle ki: “Münezzehdir o Allah, her noksandan münezzeh! Yerin bitirdiği her şeyi ve kendilerini ve daha nice bilmedikleri şeyleri çift yaratan, münezzehdir, yücedir.”²⁰

İşte kinayelerde ve benzerlerinde de “doğru-yalan veya tasdik-tekzip, birinci manalara değil, ikinci manalara aittir. Meselâ; “Külü çok” demek, “cömert” demektir. Birinci mana itibarıyla bir adamın külü çok olsa, fakat cömert biri değilse, bu ifade onun hakkında kullanılamaz; kullanılsa da doğru olmaz. Ama hiç külü olmasa bile adam cömertse ona “Külü çok” denilir. Çünkü ikinci mana esastır.

Kur’ân’ın bazı âyetleri, diğer kardeşlerinin hakikat ve cevherlerinin anlaşılması için birer âlâmet, yol gösterici ve işaret hükmündedirler ve komşu âyetlerin içlerinde gizli sırlara da delil ve tercüman durumundadırlar. Bu bakımdan Kur’ân’ın bütün sûre ve âyetlerine küllî (bütüncül) bir nazarla bakmak gerekir. Aksi takdirde وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ يَا نِي: “Sarhoş olduğunuz hâlde, namaza yaklaşmayın!”²¹ âyetine dayanarak namazı terk eden Bektaşî gibi, olunur. Çünkü Bektaşî’ye: “Niçin namaz kılmıyorsun?” denilince لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ يَا نِي yani: “Namaza yaklaşmayın.”²² âyeti var, onun için uzak duruyorum.” “Peki âyetin devamını da yani وَأَنْتُمْ سُكَارَىٰ يَا نِي: Sarhoş olduğunuz hâldeyken’ ifadesini de niye okumuyorsun?’ denilince de ‘Ben hafız değilim.’ diye mazeret göstermiştir. Ama hakikat karşısında herkese karşı maskara olmuştur...

Zaten Kur’ân’ın bazı âyetleri, diğer bazı âyetlerini tefsir eder. Meselâ Fâtiha sûresinde geçen صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ يَا نِي: “Kendilerine nimet verdiklerinin yolunda yürüt.”²³ âyeti فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّالِحِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا يَا نِي: “İşte onlar, Allah’ın

¹⁹ Yâsîn sûresi, 36/36.

²⁰ Yâsîn sûresi, 36/36.

²¹ Nisâ sûresi, 4/43.

²² Nisâ sûresi, 4/43.

²³ Fâtiha sûresi, 1/7.

kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar şehitler ve salih kişilerle beraberdir.”²⁴ âyeti ile izah edilmiştir.

Meselâ: Fetih sûresinde “Muhammed Allah’ın Peygamberidir. O’nunla beraber olanlar, kâfirlere karşı pek şiddetli, kendi aralarında ise pek merhametlidirler. Sen onların çok rükû ve secde ettiklerini görürsün.”²⁵ ifadelerindeki işaret ve îmalara bakınca, başta Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)’ı sonra dört sınıf buluyoruz: **Birincisi**, maiyyet-i Muhammediye’de bulunanlar; **ikincisi**, kâfirlere karşı pek şiddetli olanlar; **üçüncüsü**, kendi aralarında pek merhametli olanlar; **dördüncüsü**, çok rükû ve secde edenler... Başka bir âyette de şöyle buyuruluyor: “Her kim Allah’a ve Peygamber’e itaat ederse, işte onlar, Allah’ın kendilerine nimetler verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salih kişilerle beraberdir.”²⁶

Fetih sûresinde işaret edilen ve maiyyet-i mahsusa ile ilk Müslüman olan ve sohbet-i hâssa ile hicrette mağarada beraber bulunan ve arkasından en evvel vefat ederek yine maiyyetine giren Hazreti Ebû Bekir’e işaret ettiği gibi, Nisâ sûresinde, peygamberlerden sonra sıddıklar, şehitler ve salihler sıralanıyor. Kendilerine nimet verilenlerin başında peygamberler var onların da en başında elbette Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) var. Ondan sonra sırada sıddıklar var. Sıddıkların da serdarı Hazreti Ebû Bekir. Arkasından şehidler var. Arapça çoğul kaidesine göre çoğulun en azı üçtür. Türkçe’de iki de çoğula tâbidir. Hâlbuki Arapça’da tekilden sonra çoğuldan önce ikil vardır. Onun için sıddıktan sonra üç tane şehit geliyor. Bunlar, Fetih sûresinde sıra ile anlatılan, kâfirlere karşı çok şiddetli Âdil Ömer, çok merhametli Hazreti Osman, gece gündüz rükû ve secdede ibadetle meşhur Haydar-ı Kerrâr Hazreti Ali... Evet bunlar üçü de art arda şehitler, büyük şehitlerimiz... Koruyamadığımız halife-i rûy-i zemin şehitlerimiz...

Bir de akîdemiz ve tevhid anlayışımız açısından küllî bir nazarla bakmamız gereken âyetler vardır. Bu hususta bazı âyetleri ele alalım: “De ki: O, Allah’tır, gerçek ilâhtır ve Bir’dir. Allah Samed’dir. (Tam, eksigi olmayan, her şey Kendisine muhtaç olduğu hâlde, Kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan). Ne doğurdu, ne de doğuruldu. Ne de herhangi bir şey O’na denk oldu.”²⁷;

²⁴ Nisâ sûresi, 4/69.

²⁵ Fetih sûresi, 48/29.

²⁶ Nisâ sûresi, 4/69.

²⁷ İhlâs sûresi, 112/1-4.

“O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.”²⁸; “Sana biat edenler, gerçekte Allah’a biat etmektedirler. Allah’ın eli hepsinin ellerinin üstündedir.”²⁹; “Bu muazzam Kitab’ı sana indiren O’dur. Onun âyetlerinin bir kısmı muhkem olup bunlar Kitab’ın esasıdır. Âyetlerinin bir kısmı ise müteşâbihdir. Kalblerinde eğrilik olanlar sırf fitne çıkarmak, insanları saptırmak ve kendi arzularına göre yorumlamak için müteşâbih kısmına tutunup onlarla uğraşır dururlar. Hâlbuki onların hakikatini, gerçek yorumunu Allah’tan başkası bilemez. Ve râsihûn (ilimde derin ve ileri gidenler)... Onlar: ‘Biz ona olduğumuz gibi inandık... Hepsi de Rabbimiz’in katından gelmiştir.’ derler.”³⁰

Şimdi burada sadece **يَدُ اللَّهِ** Yani: “Allah’ın eli”³¹ ifadesini esas alanlar, teslim ve teşbihe düşerler ve Mücessime ve Müşebbihe gibi Ehl-i Sünnet dışına çıkan yanlış anlayışlar oluştururlar... Hâlbuki ilimde derin ve ileri olan râsihler ise İhlâs ve Şûra sûrelerindeki esaslara küllî (bütüncül) bir nazarla bakıp sırat-ı müstakimi buldular; Allah’ı mahlûkata benzetmekten uzak durarak Kur’ân’ın ruhuna uygun bir yol tuttular.

Bediüzzaman Hazretleri bu hususta şöyle diyor:

“Meslekler, mezhepler ne kadar bâtil da olsalar, içinde ukde-i hayatiyesi hükmünde bir hak, bir hakikat bulunur. Eğer onların eserlerine ve neticelerine hükmeden hak ve hakikat ise ve menfî cihetleri müspet cihetlerine mağlûp ise, o meslek hakıdır. Eğer içinde hak ve hakikat, neticelere hükmedemiyor ve menfî ciheti, müspet cihetine galebe ediyorsa, o meslek bâtıldır. Onun ehli, ehl-i bid’at ve dalâlet olur.

İşte bu kaideye binâen, âlem-i İslâm’daki ehl-i bidat fırkalarına bakılsa görülüyor ki, her biri bir hakka istinat edip gitmiş. Fakat, menfî ciheti ya garaz, ya inat gibi bir sebeple, o mesleğin eserleri dalâlet hesabına çalışmıştır. Meselâ, Şialar Kur’ân’ın emrine imtisâlen Ehl-i Beyt’in muhabbetini esas tutup, sonra intikam-ı milliyet cihetinden bir garaz gelerek, meşru muhabbet-i Ehl-i Beyt’in eserlerini zaptederek, Sahabe ve Şeyhey’nin (Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ömer) buğzuna bina edip eserler göstermişler. ‘Ali sevgisinden değil; Ömer buğzundan’ darb-ı meselini tasdik etmişlerdir.

Hem meselâ, Vahhâbiler ve Hâriciler ise, İslâmiyet’in naslarına, âyetlerin sarâhatine ve hadislerin zahirlerine istinat ederek halis tevhide aykırı ve

²⁸ Şûrâ sûresi, 42/11.

²⁹ Fetih sûresi, 48/11.

³⁰ Âl-i İmran sûresi, 3/7.

³¹ Fetih sûresi, 48/11.

putperestliği îma edecek her şeyi reddetmekliği kaide tutmuşlar. Fakat, birinci nüktedeki üç esasta beyan edilen sebepler cihetinden gelen menfi garazlar, onları haktan çevirip, dalâlete saptırmış ki, ifrat derecesinde tahribat yapıyorlar. Aynı şekilde Cebriye olsun, Mutezile olsun, hangi fırka olursa olsun böyle bir hakikati mesleğinde görüp onunla aldanıp sonra dalâlete saplanır.”³²

İKİNCİ MUKADDİME

Bu bölümde ilimlerin gelişmesindeki normal seyir anlatılıyor. Yalnız meseleler ikiye ayrılıp önce maddî ilimler ele alınıyor. Sonra da mânevî ve ilâhî ilimler üzerinde duruluyor...

Geçmişte, nazarî, teorik hatta farazî bir şey ilimlerin gelişmesiyle gelecekte apaçık ve gelişmiş olabilir. zaten âlemde yaratılış itibarıyla da bir tekâmül meyli vardır. Bu meyil doğrutusunda, kâinat ağacının meyvesi olan insanda da terakki ve ilerleme meyli vardır. Bu meyil de telâhuk-ı efkârdan yani fikirlerin birbiri arkasından gelip birleşmesi ve birbirine katılmasından medet alarak büyüyüp gelişme imkânı bulur. Meselâ fizikte merceklerle ilgili bir buluş, teleskop ve mikroskopların yapılmasına ve gelişmesine yarar, bu da astronomi ve tıpta yeni gelişmelerin önünü açar...

İşte böylece kesinleşmiş ve sıradan ilimler sırasına girmiş pek çok mesele vardır ki, bunlar geçmişte gayet nazarî, teorik, gizli ve izaha muhtaç idiler.

Bir dâhi olup görüşleri asrını çok aşmış bulunan İbni Sînâ belki de dehası ile hastalıklara sebep mikropların farkındaydı ve “Bunlar gözle görülemeyen böceklerdir.” diyordu ama henüz mikroskop keşfedilmediği için tahminleri bir nazariyeden ve faraziyeden ibaret kalıyordu. Bugün ise çocuklar bile mikrop deyince sıradan bir oyuncak gibi bakıyorlar. Hâlbuki İbni Sînâ'nın “Tıpta Kanun” kitabı asırlarca Batı üniversitelerinde okutulmuştur. Buradaki eksiklik İbni Sînâ'ya ait değildir. Zira o yaşadığı zamanın çocuğudur. O zaman da fenler ve cihazlar henüz gelişmemişti.

Aynı şekilde Kristof Kolomb'un meşhur olmasına sebep olan

³² Yirmi Sekizinci Mektup, Altıncı Risale, Altıncı Mesele, Üçüncü Nükte.

Amerika'nın keşfi günümüze kadar kalmış olsaydı sıradan bir kaptan bile bir kayak ve bir pusula ile Amerika'yı keşfedebilirdi.

Dikkat edilirse maddî ilimlerdeki gelişmeler, telâhuk-ı efkâra bağlı. Yani ilimler ve cihazlar geliştikçe birbirine destek vererek ve yardımcı olarak fevkalâde bir ilerleme kaydediyorlar. Ama mânevî ve ilâhî ilimlerde ise durum böyle değildir. Onlarda durum def'î ve ânîdir. Yani bir anda olur.

Peygamberlere vahyen gelen ilim, hiçbir fennî gelişme cinsinden değildir. Ancak vahyin ifade ettiği gerçekleri, gelişmiş fenlerle daha iyi anlama imkânımız olur.

Meselâ: "Daha sonra Süleyman'ın, onların (Kraliçe Belkis ve adamlarının) itaatlerini bildirmek üzere huzuruna geleceklarini öğrenince yanındaki danışmanlarına: 'Değerli danışmanlarım! Onların itaat içinde huzuruma gelmelerinden önce, içinizden kim onun tahtını bana getirebilir?' dedi. Cinlerden mağrur ve iddiacı bir ifrit: 'Ben, sen makamından kalkmadan, onu sana getiririm. Benim onu taşımaya gücüm yeter, hem de zâyi etmeden güvenilir tarzda getirecek emin bir kimseyim.' dedi. Ama nezdinde, kitaptan ilim olan bir zât da: 'Ben, sen gözünü açıp kapamadan onu getirebilirim.' der demez, Süleyman, Kraliçenin tahtının yanbaşıında durduğunu görünce: 'Bu Rabbimin lütuflarındandır. Bu, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlerden mi olacağım diye beni sınamak içindir.'³³ âyetleri, Sebe Melikesi Belkis'in tahtının getirilmesi olayını anlatıyor. Cinlerden olan ifrit, Hazreti Süleyman (aleyhisselâm)'ın makamından kalkmadan önce o tahtı getirebileceğini söylerken, kendisine kitaptan bir ilim verilen kişi ise göz açıp kapayınca kadar onu getirebileceğini söylüyor. Zaten o anda getirmiş oluyor... Şimdi bu olayı biz gelişen ilimle daha kolay anlayabiliyoruz. Çünkü, uzaktan seslerin getirilmesi çoktandır radyolar ile gerçekleştirilebiliyor. Suret ve görüntülerin nakli de televizyonlarla yapılabiliyor. Ama eşyanın aynen nakli üzerinde de çalışmalar var. Kanada'da yapılan bir araştırmada, elektronların enerjiye dönüştürülüp nakledildikten sonra tekrar elektrona çevrilmesi gerçekleştirilmiştir. Yani Belkis'in tahtı Yemen'den Şam'a göz açıp kapayınca kadar bir anlık bir zamanda nakledildiği gibi, bir gün gelecek dünyanın her tarafından istenilen eşya bir anda istenilen yere nakledilebilecektir.

³³ Neml sûresi, 27/38-40.

Bu hususta maddî ilimlerle çok uğraşanların mânevî ve ilâhî ilimler konusunda gabileşecekleri de ifade edilmektedir. Yani maddeye daldıkça, mâneviyata karşı gaflet artıyor, ruhâniyetten uzaklaşıyorlar. Artık akılları gözlerine iniyor; akılları gözleşiyor; gözleri de körleşiyor ve mâneviyatı hiç görmez oluyor. Onun için onlar maddî ve fennî ilimlerde ne kadar ileri olurlarsa olsunlar, ilâhî ve mânevî ilimlerde söz ve görüşlerinin bir kıymeti olmuyor. Çünkü artık sahaları birbirinden maşrık ve mağrip gibi uzaklaşmış oluyor.

Üstad'ın burada verdiği misal maddî ilimlerde bile olsa saha ihlâllerine dramatik bir örnek. Elbette doktorun vazifesi ayrı, mühendis ve mimarın vazifesi ve alanı ayrı... Şimdi hasta tutar doktor yerine hastalığına çare için mühendise giderse, onun vereceği reçete ve ilaçlar olsa olsa onu mezara nakl-i mekân için bir rapora benzer... Maddî ilimler arasında bile durum böyle olursa mahza hakikatlerden ve sırf mücerret meselelerden ibaret olan mânevî ilim konusunda maddeyi ezeli kabul eden materyalistlerin hükümlerine müracaat etmek ve onların düşünceleriyle istişare etmek de âdeta ilâhî bir latife, çok hassas bir duygu olan kalbin sekteye uğrayıp kriz geçirdiği, nuranî bir cevher olan aklen de sekeratta ölmek üzere olduğunu ilân etmek olur... “Evet, her şeyi maddiyatta arayanların akılları gözlerindedir. Göz ise mâneviyatı göremez.”

ÜÇÜNCÜ MUKADDİME

Eski semavi dinlerden kalma tahrif olup yalan yanlış hâle gelmiş İsrailiyat bilgileri ve Eski Yunan'dan kalma felsefî ve fennî malûmatlar, zamanla dinî kitaplara karışarak İslâmiyet dairesine girmekle, din süsü ile görünerek, fikir ve düşünceleri karıştırdılar.

Arap kavmi câhiliyet döneminde bir “ümme-i ümmiye” yani okuması yazması olmayan bir millet idi. İçlerinde hak uyanıp Hazreti Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) gibi bir peygamber geldi ve Allah'ın son ve yüce kitabı Kur'an-ı Kerim nâzil oldu. Uyanan duyguları ile meydana yol açan ışığın din-i mübin-i İslâm olduğunu görünce onlar da bütün rağbet ve meyillerini sadece İslâm dinini öğrenmeye ve anlamaya sarfettiler. Fakat onların kâinata bakışları, hikmet ve felsefe nazarı ile yapılan ilmî araştırmalar cinsinden değildi. Bilâkis ilmî inceleme yerine, o dönemin icabı olarak imanlarına delil bulmaya yönelikti...

Onların Kur'ânî ve İslâmî ilimlerde derinleşip enginleşen o hassas fitrî zevklerine ilham veren, onların fitratlarına uygun olan sadece geniş ve ulvî muhitler idi. Onların sâfi ve kabiliyetli olan aslî fitratlarını talim ve terbiye eden de yalnız Kur'ân idi... Fakat İslâmiyet'in yayılmasıyla diğer kavimleri içine aldı. Bununla beraber o milletin sahip oldukları malumatları da Müslümanlaşmaya başladı. Böylece meselâ tahrif edilmiş İsrailiyat bilgileri, Vehb İbni Münebbih (ö. 114/732) ve Kâbü'l-Ahbar (ö. 32/652) gibi ehl-i kitap âlimlerinin Müslüman olmaları cihetiyle Arapların hayal hazinelerine bir yol bularak o temiz düşüncelere, o sâfi fikirlere karıştı. İşin garip tarafı daha sonra bunlar hürmet de gördüler. Çünkü ehl-i kitaptan İslâmiyet'e gelen âlimler, İslâmiyet şerefiyle gayet şerefli bir yükseliş gösterdikleri için eski yaldızlı ve yanlış malûmatları makbul hâle geldi. Onun için reddedilmediler. Normalde, bir sansüre tabi tutulup İslâmiyet'in harîmine sokulmamaları gerekirdi. Maalesef bu husustaki müsamahanın sebebi İslâmiyet'in temelleriyle çatışmalı görülmedikleri içindi. Hem de hikâye gibi rivayet ediliyorlardı ve önem verilmedikleri için de tenkitsiz dinleniyorlardı. Ama ne yazık ki, daha sonra bu yaldızlı yanlışlar birer gerçekmiş gibi kabul edildiler; pek çok şek ve şüphelere sebebiyet verdiler.

İsrailiyata bir misal olarak dinî hikâyeleri anlatan bazı kitaplarda bile karışımıza çıkan şu hikâyeyi verebiliriz. (Güya çalışmanın ve gayret göstermenin bir örneği olarak anlatılıyor):

“Hazreti Musa (aleyhisselâm) ile Firavun bir gün iddiaya giriyorlar ve “Bakalım hangimiz haklı; yarın Nil nehrinin yanına gidelim ve tersinden akıtmaya çalışalım.” diye sözleşiyorlar. Firavun başarılı olmak için uyumadan sabaha kadar Allah'a yalvarıp dua ediyor. Hatta uyumamak için sakallarından yukarıya asılıp harıl harıl çalışıyor. Ama Hazreti Musa ise nasılsa ben Allah'ın peygamberi ve sevgili kuluyum diye hiçbir gayret göstermeden kendinden emin bir şekilde vakit geçiriyor. Nil'in yanına gelince de onu tersine çeviremiyor. Firavun ise bu çalışma ve gayretinin neticesi olarak Nil'i tersinden akıtıyor.”

Bu uydurma hikâye bir kere Allah'ın hem de ulü'l-azm beş peygamberinden birisi olan Hazreti Musa (aleyhisselâm)'a bir iftira... Hem de “Ben sizin en büyük rabbinizim.” diyen müşrik ve Allah tanımaz Firavun'un sanki bir samimi mümin gibi sabaha kadar dua ettiğini iddia etmek, Kur'ân

âyetlerine zıt bir durumdur. Hiç, Allah'ın düşmanı Firavun harıl harıl çalışırken, Allah'ın sevdiği peygamberi –hâşâ– horul horul uyur mu? Böyle bir saçmalık olabilir mi?

Kitap ve Sünnetin bazı îmâ ve işaretlerine ve bazı mefhumlarını kavrama açısından bir kaynak olma açısından semavî dinlerin kitaplarındaki bilgilere bakılabilir. Bunu böyle söylerken, onlar âyetlerin ve hadisin manaları olabilir demek istemiyorum. Belki, faraza doğru olsalardı, onlardaki hükmü tasdik edici mahiyette olur veya onlardaki manaların efradından sayılabilir. Hâlbuki iradelerini yanlış yerde kullanarak, başka kaynağa bakmayan veya bulmaya çalışmayan zahirperestler bazı âyetleri ve hadisleri o İsrâîlî hikâyeye tatbik ederek tefsir ettiler ve pek çok yanlış ve hurafat meydana geldi. Hâlbuki, Kur'ân'ı tefsir edecek yine en başta Kur'ân ve sahih hadislerdir. Yoksa hükümleri icraattan ortadan kaldırıldığı gibi, kıssaları da tahrif edilmiş olan İncil ve Tevrat değildir. Evet, mâsadak (âyet ve hadisin manasını dolaylı yoldan doğrulayıp tasdik edici şey) ile mana ayırdılar. Hâlbuki dolaylı yoldan mana sahasına giren şeyler, asıl mana yerine konuldu. Çok da imkânât, vukuata karıştırıldı.

Aslında imkânât bir delilden kaynaklanmıyorsa, hiçbir önemi yoktur. Meselâ Karadeniz'in zâtında sirkeye veya bala dönmesi mümkündür. Şimdi bu durum imkân dahilindedir diye biz hemen “Karadeniz sirkeye veya bala dönüşmüştür.” diye hüküm veremeyiz. Yahut öyle imiş gibi konuşamayız ve davranamayız. Ama birçok kıssa ve menkıbelerin içine “Allah'ın gücü yetmez mi? Elbette bala çevirmiştir.” nevinden müdafaalarla hiçbir delile dayanmadan böyle yalan-yanlış unsurlar girmiştir. Tabii bu da meseleleri, efsane ve mitolojilere çevirmiştir.

Ama maalesef bu saçmalıklar yani imkânâtı, mümkündür diye vukuata hamletmeler, olmuş ve olacakmış gibi göstermeler günümüzde de hem de insan haklarını çiğneme adına devam etmektedir. Üstad'ın mahkemelerindeki savcılarının iddianameleri buna dayanmaktadır; başörtüsünü yasaklamanın ardında da bu vardır; İmam-Hatiplerin bitirilmesi için yapılan çalışmaların temelinde de bu anlayış vardır. Üstad Hazretleri bunlara “Sizin bu yanlış mantığınıza göre, kibritlerle de yangın çıkarılıp evler yakılabilir; onun için bütün kibritlerin yok edilmesini sağlamanız gerekir.” meâlinde sözler söyleyerek yanlış iddialarından döndürmeye çalışmıştır.

Ayrı bir tehlike unsuru Yunan felsefesinin İslâmî ilimlerin içine girmesidir. Abbâsî Halifesi Me'mun'un zamanında tercüme edilen bu felsefenin içinde pek çok mitolojik unsurlar vardı. Çünkü zaten Yunan felsefesinin kaynağı ustûre ve hurafelerdi. Böyle, bir derece kokuşmuş olan o felsefe Arapların sâfi fikirlerinin, dupduru düşüncelerinin içine karıştı hem de efkârı karıştırdı. Bu yüzden tahkikçi, araştırmacı anlayış ve ufukları da daraltıp taklitçi bir yol tutulmasına sebep oldu.

Hem Arapların fitrî kariha, zihnî ve fikrî kabiliyetleri, ihtiyaç duydukları bilgileri, manaları ve hükümleri tertemiz bir âb-ı hayat bir irfan pınarı olan İslâmiyet'ten çıkarmaya yetecekken; bu dupduru kaynağı bırakıp bu yüce mürşidi terk ederek kaynağı karışık, bilgileri doğru-yanlış karmaşık olan Yunan felsefesinin öğrenciliğine tenezzül ettiler.

Nasıl ki, yabancıların genişleyen İslâm sınırları ile Müslümanlık dairesine girmesiyle birlikte Arapça'nın aslı olan Mudar lehçesi bozulmaya yüz tuttu. Ehl-i tahkik âlimler o melekeyi ve Mudar lehçesini korumak için Arabî ilimlerin kaidelerini yazıp kitaplaştırdılar...

Anlatıldığına göre: Endülüs Emevileri zamanında bir Arap kızı ağlar-ken yanına Arapçayı sonradan öğrenmiş bir İspanyol yaklaşır ve ona مَا تَبْكِينَ yani "Niçin ağlıyorsun?" diye sorar. Kız çocuğu onun yüzüne bakar ve "Sen Arap değilsin?" der. O da "Nereden bildin?" deyince "Eğer Arap olsaydın bana: مَا يُبْكِيكَ yani: 'Seni ağlatan nedir?' diye sorardın." der...

Mudar lehçesini korumak için gayret gösterildiği Yunan felsefesinin ve İsrailiyat'ın İslâmiyet dairesine girmelerine karşılık bazı münekkit (kritikçi) ve muhakkik (araştırmacı) İslâm âlimleri, bunların seçilip temizlenmesi ve tasfiye edilmesi için teşebbüse geçtiler. Ama ne yazık ki kılı kırk yarmalarına rağmen muvaffak olamadılar.

İş bu kadarla da kalmadı. Çünkü Kur'ân'ı tefsir etmek için himmet ve gayret sarfedenlerden, âyet ve hadislerin sadece lafızlarını, zahir manalarını esas alan bazıları, Kur'ân-ı Kerim'deki naklî meseleleri İsrâiliyat bilgilerine, akli meseleleri de Yunan felsefesine tatbik edip uygun düşüklerini göstermeye çalıştılar. Çünkü gördüler ki, Kur'ân-ı Kerim'de hem akli hem de naklî mevzular var. Hadis-i Şerifler de öyle... Sonra Kitap ve Sünnet'in bazı sadık naklî meseleleriyle

bazı tahrif edilmiş İsrailiyat meselelerin arasında, kendilerine göre bir mutabakat ve münasebet buldular. Ayrıca Kur'ân-ı Hakîm ve sünnet-i seniyyedeki akli meseleler ile vehme ve hayale dayalı Yunan felsefesi arasında bir benzerlik ve uygunluk var zannederek, vehimlerindeki bu benzerliğin, kitap ve sünnetin manalarının tefsiri ve kudsi maksatların beyanı diye hükmettiler.

Asla ve kat'â!... Böyle bir şey söz konusu değildir. Çünkü mucizeli bir beyana sahip olan Kur'ân'ın misdaki, doğruluk mihengi, kendisinin mucize olma keyfiyetidir. Evet Kur'ân, muktezâ-yı hâle uygun olarak meselelerini takdim etme hususunda belâgatı ve ihtiva ettiği meseleler konusunda herkesi âciz bırakan bir konumdadır.

Yirmi Beşinci Söz'de ve İşârâtü'l-İcâz Tefsiri'nde beyan edildiği üzere Kur'ân-ı Kerîm, bir tek âyetinin bile eşi getirilemeyecek güç ve güzellikte bir harikalığa sahiptir. Onun müfessir eczasıdır. Yani onu kendi âyetleri ve cümleleri tefsir eder. Manası yine kendi içindedir. Mevlit yazarı Süleyman Çelebi'nin Hazreti Âmine'yi sadefe; Hazreti Muhammed (aleyhissalâti vesselâm)'ı dürrü (inciye) benzetmesi gibi, Kur'ân âyetlerinin lafızları ve manaları hakkında şöyle denilebilir: O lafızların sadefinde inci gibi manalar vardır; asla ve kat'â içlerinde çakıl taşları yoktur.

Farz edelim ki, müfessir geçinen bu gayretkeşlerin, Kur'ân ve Sünnet ile İsrailiyat ve Yunan felsefesi hakkında böyle bir benzeşme ve muvafakat olduğunu iddia ve hükmetmelerinden muradları ve maksatları, o doğruların doğrusu, sadıkların sadığı olan Kur'ân ve Hadisin tezkiyesi (yani temize çıkarılması) için bile olsa yine boştur, abestir. Yani vahye dayalı bu iki hakikatin temize çıkmak veya beraat etmek için bir şahide ve tezkiyeciyeye ihtiyaçları yoktur. Esas şahid-i sadık bunlardır. Bilâkis bunların şahitlik, tezkiyecilik yapmadığı bir şeyin hiçbir değeri olmaz... Zaten o tip akıl ve nakil baştan bağıllık anahtarlarını Kur'ân ve Hadise teslim etmiş durumdadırlar. Nerde kaldı ki bunlar, tezkiyecilik yapsınlar... Evet böyle bir saçmalaktan Kur'ân ve Hadis yüksek ve müstağni'dir. Onun için, Süreyya denilen Ülker takım yıldızlarını serâda (yerde) değil, semâda aramak gerektir. Öyleyse Kur'ân'ın da manaları sadefleri olan kendi lafızlarında ve ibarelerinde aranmalıdır. Yoksa karmakarışık ceplerde aranmaz; aransa da bulunamaz. Bulunsa da belâgat mührü olmayacağından Kur'ân kabul etmez.

Zira kararlaşılmış kesin gerçeklerdendir; asıl mana odur ki, lafızlar onu kulak deliğine boşalttığında oradan zihne nüfuz ederek oradan da vicdanın içip fikir çiçeklerini feyizlendireceği bir şeydir. Yoksa, başka şeylerle fazla meşguliyetten dolayı hayale giren bazı ihtimaller değildir... Veyahut felsefenin boş ve bâtil ustûrelerinden ve İsrailî hikâyelerin mitolojik hurafelerinden çalınıp cebe doldurulan sonra da âyetlerin ve hadislerin mana örgülerinde gizleyip çıkarılarak, elde tutularak ve “Budur mana, geliniz, alınız!” diye bağırılacak bir şey değildir. Eğer böyle yapılacak olursa, alınacak karşılık şudur: “Yahu!. İşte senin manan siliktir. Yani Yunan felsefesinde ve İsrailî hikâyelerin arasında seyir ve sülûk edilerek elde edilen yanlış ve silik manalar gerçeği ifade edemez. Çünkü bunu basılmış bir paraya, kesilmiş bir sikkeye benzetecek olursak; bunun da sikkesi taklittir, hakikatin mihengi diyeceğimiz nakkad-ı hakikat reddeder. Bir padişaha benzetilebilecek mucizelik gerçeği olan sultan-ı İcaz da onu (paraların basıldığı darphanede para basar gibi) darp edip piyasaya sürenleri tart eder. Çünkü böyle bir iş âyet ve hadisin nizamlarına bir taarruz olduğundan dolayı, âyet bu işi yapanları bir hâkime benzeyen hâkim-i belâgata şikâyet edip belâgatın kanunları gereği, böyle bir suçtan dolayı hâkim-i belâgat, o hülya ve yanlış, yapanların hayaline hapsedecektir. Hakikatin müşterisi olanlar da piyasaya sürülen böyle bir hatalı ürünü satın almayacaklardır. Zira diyeceklerdir ki; “Âyetin manası incidir. Bu ise meder yani çakıl taşıdır. Hadisin mefhumu mühec yani ruh gibi hayat verici bir özelliكتedir. Bu ise, hemec yani övez denilen at sineğidir, daha doğrusu pek âdi ve önemsizdir.

Meselenin İzahı İçin Bir Temsil

Kürtler arasında darb-ı mesel olarak anlatılan şöyle bir misal vardır:

Bal çalan bir kişiye “Hırsızlığın ortaya çıkacak, dikkatli ol!” demişler. O da iz kaybettirmek için boş bir petek bulup içine yabancı arıları doldurup, başka yerden bal çalarak onları o petekte saklamıştı. Eğer birisi gelip “Bu balı nereden buldun?” diye sorarsa şöyle cevap verirdi: “Bu, bal mühendisi olan arılarımın sanatıdır.” Hâlbuki, o yabani arılarla başbaşa kalınca da فَظْ فَظْ رَوْه هِنَكْمِينِ رِمُنْ (Fız fız jive hingivîn

jimin) Yani, siz vızıldamanıza bakın yeter, balı ben başka yerden bulurum.” derdi...

Şimdi, bu bir misal... Sadece mana ile lafız münasebetini anlatmak için söylenmiş. Yani bu temsille denilmek isteniyor ki, Kur’ân’ın sözlerini izah için Yunan felsefesini ve İsrailî hikâyeleri esas almak; arı kovanlarının içine konulan normal peteklerden orada yaşayan arıların ballarını elde etmek yerine bal yapmayan yabancı arıları doldurup, balı da başka yerden çalarak oraya getirmeye benzer. Ama bu temsil bile meseleyi tam olarak bütün zarar ve tehlikeleriyle gösteremiyor. Çünkü, bu hırsız adam yine de nihayetinde bal çalıp doldurmuş. Yani insanlığa zararlı olan zehir çalıp peteklerin içine koymamış. Hâlbuki, tefsirlere, böyle yalan yanlış manaları oradan buradan çalıp doldurmak hırsızlığın ötesinde insanların kalblerini ve vicdanlarını zararlı ve zehirli bilgilerle zehirlenmek demektir...

Evet Kur’ân’ın lafızları arılar değil, bilâkis kalblere ve vicdanlara hakikatin ruhunu vahyeden o kâmil-i mükemmel Kitab’ın kelimeleri, melâikeler gibidir...

Hadise gelince, hayatın madenidir ve hakikati ilham eder.

Hâsılı: İfrat zararlı olduğu gibi tefrit de öyledir, hatta daha fazla zararlıdır. Fakat tefrite sebep olması itibarıyla ifrat daha kabahatlidir. Evet, ifrat ile müsamahanın kapısı açıldı. Bir sansür ve önleyici bir kriter olmadığı için çürük şeyler o âlî hakikatlere karıştığından, tefrit ehli ile insafsız olan tenkit ehli büyük bir haksızlık ederek, şu çürük şeylerden bazılarını o âlî hakikatlerin içinde gördüklerinden, ürktüler ve nefret ettiler... Hâşâ... Lekeli ve kıymetsiz zannettiler. Acaba bir definede içine hariçten girmiş bir silik para bulunsa veyahut bahçeye başka yerden düşmüş olan çürük ve acı bir elma görünse, hak ve insaf mıdır ki, umum define kalp paralardan ibaret ve bütün elmaları da acı sayılsın. Böyle zannetmekle de bunlar bırakılıp lekedâr edilsin...

Dikkat edilirse, İsrailiyatın ve Yunan felsefesinin bazı yerlere sızması sebebiyle ciddî olarak hatalı şeyler kitaplarımıza bulaşmış oluyor. Ehl-i tahkik İslâm âlimleri getirdikleri kriterler ve yaptıkları incelemelerle bunları temizliyorlar. Fakat, İslâmiyet’e düşman olan ehl-i tefrit, mevzuatta veya asırlar önce çağın şartlarına göre yazılmış tefsir kitaplarında buldukları bu tip hataları serrişte ederek İslâmiyet’e saldırmak istiyorlar. Aslında, âyetlerin ve sahih hadislerin içine kimse hiçbir şey karıştıramamıştır ve

karıştıramazlar da... Ancak yorumların arasına gizleyebilirler. Bunlar da yorumcuları bağlar...

Hâtime

Üstad Bediüzzaman Hazretleri bu Üçüncü Mukaddime'den maksadını şöyle ifade ediyor:

Efkâr-ı âmme (kamuoyu) bir Kur'ân tefsiri istiyor. Evet, her zamanın bir hükmü var. Zaman da bir müfessirdir. Ortadaki durum ve meydana gelen hâdiseler ise, bir keşşaf olarak pek çok örtülü manayı ortaya çıkarırlar. Efkâr-ı âmmeye (kamuoyuna) hocalık edecek yine ilmî efkâr-ı âmmedir. Bu sırta binaen ve buna dayanarak isterim ki; büyük bir müfessir olan zamanın başkanlığı altında, her biri bir fende mütehasıs, muhakkik (tahkik ehli, araştırmacı) âlimlerden seçilmiş ilmî bir mebuslar meclisi oluşturularak, bu ilim meclisinin âzâları da kendi aralarında istişareler yapmak suretiyle bu tefsir yazılmalıdır. Aynı zamanda bu tefsirin içine daha önce yazılmış diğer tefsirlerde dağınık hâlde bulunan güzellikler ve mükemmel noktalar da parlak ve çarpıcı bir şekilde ilâve edilmelidir. Evet meşrutiyet döneminde bulunuyoruz; bundan sonra artık her şeyde meşveret geçerli olmalıdır. Efkâr-ı umumiye de gözetleme makamındadır. İcma-ı ümmetin bir hüccet ve delil olması da bu sözüme bir delil teşkil etmektedir.

İslâmiyet'te hükümlerin kaynaklarını teşkil eden şer'î deliller, dört tanedir. Kitap (Kur'ân), Sünnet (Peygamberimiz'in sözlü, fiilî ve ikrârî hadisleri), icma (İslâm âlimlerinin bir mesele üzerinde ittifak etmeleri) ve kıyas... Demek ki, icmâ, Kitap ve Sünnet'ten sonra üçüncü delildir. Onun için Müslümanların meşveretle, dayanışma içinde istişare ve danışma ile hareket etmeleri çok önemlidir. Allah'ın inayet ve bereketi de bunlardadır. Ferdî ve inîrâdî işler, bu feyiz ve bereketten istifade edemezler. İstişare ile hareket eden üç-beş kişi, büyük bir dâhiden daha başarılı olabilir. Çünkü meselenin önünü, arkasını çok çeşitli yönlerden ve açılardan bakabilme imkânına sahip oldukları ve ayrı ayrı gözlerle gördüklerini herkesin istifadesine sundukları için daha isabetli hareket etmiş olurlar.

Üstad Bediüzzaman Hazretleri, bu Muhâkemât eserinden sonra yazdığı İşârâtü'l-İcâz isimli eserinde şöyle demektedir:

“Kur'ân-ı Azimüşşan, bütün zamanlarda gelip geçen insan tabakalarına,

milletlerine ve fertlerine hitaben Arş-ı Âlâ'dan gönderilen ilâhî ve her şeyi içine alan bir nutuk, umumî ve ilâhî bir hitabe olduğu gibi; bilinmesi, bir ferdin veya küçük bir cemaatin iktidarından hariç olan ve bilhassa bu zamanda, dünya maddiyatına ait pek çok fen ve ilmi ihtiva etmektedir. Bu itibarla, zamanca, mekânca, ihtisas yönünden, ihata ve anlayış dairesi pek dar olan bir ferdin anlayışından, karihasından, fikir gücünden çıkan bir tefsir, hakkıyla Kur'ân'a tefsir olamaz. Çünkü, Kur'ân'ın hitabına muhatap olan milletlerin, insanların ruhî ve maddî hâllerine, Kur'ân'ın içinde bulunduğu ince fenlere, ilimlere bir fert vâkıf ve ihtisas sahibi olamaz ki, ona göre bir tefsir yapabilsin.

Hem bir ferdin mesleği ve meşrebi taassuptan hâlî olamaz ki, Kur'ânî hakikatleri görsün, tarafsız beyan etsin. Hem bir ferdin anlayışından çıkan bir dava, kendisine has olup, başkası o davanın kabulüne davet edilemez; meğer ki, bir nevi icmâin tasdikine mazhar ola... Binâenaleyh, Kur'ân'ın ince manalarının ve tefsirlerde dağınık bir surette bulunan güzelliklerinin ve zamanın tecrübesiyle fennin keşfi sayesinde tecelli eden hakikatlerinin tesbitiyle, her biri birkaç fende mütehasıs olmak üzere muhakkik âlimlerden yüksek bir heyetin tetkikatıyla, tahkikatıyla bir tefsirin yapılması lâzımdır. Nitekim, kanunî hükümlerin tanzimi ve uyumluluğu, bir ferdin fikrinden değil, yüksek bir heyetin nazar-ı dikkat ve tetkiklerinden geçmesi lâzımdır ki, umumî bir emniyeti, insanların hepsinin itimadını kazanmak üzere millete karşı zımnî bir kefalet meydana gelsin ve icmâ-ı millet, hücceti elde edebilsin. Evet, Kur'ân-ı Azîmüştân'ın müfessiri, yüksek bir deha sahibi ve nâfiz bir içtihada malik ve kâmil bir velâyeti hâiz bir zât olmalıdır. Bilhassa bu zamanlarda, bu şartlar ancak yüksek ve büyük bir heyetin dayanışmasıyla ve o heyetin fikirlerinin birbirine yardımlarından ve fikir hürriyeti içinde taassuptan uzak bir şekilde tam ihlâslarından doğan “dâhî bir şahs-ı mânevî”de yani bir toplulukta bulunur. İşte Kur'ân'ı ancak böyle bir şahs-ı mânevî tefsir edebilir.”

DÖRDÜNCÜ MUKADDİME

Şöhret; insanın malı olmayanı da insana mal eder. Şöyle ki, insanlar tanınmamış garip veya kıymetli bir şeyi asilzâde göstermek için o kıymetli şeylerin cinsiyle meşhur olmuş zâta nispet isnat ederler. Yani sözleri revaç bulması veya yalanlanmaması veyahut başka maksatlar için, haksız olarak zulmen ve istibdatla, bir milletin fikir ve düşünceler-

rinin neticelerini ve meyvelerini veya o milletin güzel hâl ve tavırlarını bir şahısta görüp ondan bilirler. Aslında böyle bir durumda o şöhret sahibi adamın, o haksız ve müstebidane hediye reddetmesi lâzımdır. Zira güzel bir sıfat ve yüce bir sanatla meşhur olan bir adam, sun'î ve sûrî güzelliğın ötesini görmesi gereken, sanatperver nazarına haksız olarak arz edilip isnat edilen ve "Bu senin el yazındır." denilen şeyden, o şey onun sanatının tenasüp, denge ve ahenginden doğan güzelliğini bozacağı için yüz çevirerek "Hâşâ ve kellâ!" demesi icap eder.

Çünkü güzellik bir uyum ve ahenk meselesidir. Dünyaca meşhur olmuş ve güzellik yarışmalarında birinci gelmiş on tane dünya güzelinin resimlerinden birisinin gözlerini, birisinin kulaklarını, birisinin burnunu, birisinin kaşlarını birisinin dudaklarını, birisinin yüzünü vesaire alıp bunları birleştirerek bir yüz meydana getirmeye çalışsak ortaya çirkin bir şey çıkar. Çünkü bir Japon'un gözleri kendi yüzünde güzel durur. Bir başkasının yüzünde ise çirkin görünür, çünkü uyum ve ahenk olmaz. Aynı şekilde İslâmî hükümler de İslâmî zemin ve atmosferlerde güzeldir. Siz, kadına mehir ve bütün hakları veren, geçim, giyim kuşam ve her şeyi erkeğe yükleyen İslâmiyet'in miras hukuku ile ilgili hükmünü bugünkü Avrupa ülkelerinin kadınlarının yükümlülüklerini ve sosyal hayatta yapmak mecburiyetinde kaldıkları mükellefiyetleri hesaba katmadan aynen Avrupa şartlarında da tartışmaya açarsanız güzelliğini bir türlü göremezsiniz... Çünkü zemin ve atmosfer çok farklıdır.

İşte bir sanatta şöhret sahibi olan kişinin başka sanatta öyle bir kabiliyeti olmayabilir. Onun için ona atfedilen şeyleri kabullenmemesi gerekir. Çünkü ahenk ve uyum bozulup kendisi için iğretiliği her zaman anlaşılacak bir ilâve ve bir yama gibi kalırlar.

Onun için Üstad Hazretleri diyor ki:

Bu seciye (yani insanların garip ve kıymetli şeyleri asilzade göstermek için o kıymetli şeylerin cinsiyle şöhret kazanmış olan zâta nispet ve isnat etmelerine) binaen "Bir şey sabit olsa, bütün levazımı yani onun için gerekli şeylerle beraber sabit olur." kaidesine, insanlar o meşhur şahıs hakkındaki hayallerinde uydurdukları şeylere bir nizam ve bir bütünlük verdirmek için çok kuvvet, azamet ve zekâ gibi harikulâde şeyleri de isnat etmeye mecbur kalırlar. Ta ki, o şöhretli şahsa yakıştırılan her şeye sahip olabilecek bir merci gösterilebilsin. Böyle

olunca da o adam bir ucûbe olarak zihinlerde şekillenir. Eğer istersen, Acemlerin hayalleri içinde beslenen, ustûreleşip karşımıza çıkan Zaloğlu Rüstem'in mânevî timsaline bak, Zihinlerde meydana gelen heykelinin ne kadar acip ve garip bir şekil aldığını gör! Çünkü Zaloğlu Rüstem, cesaret ve şecaatle meşhur olduğu için, İranlıların baskılarından kurtulamayan istibdat ve şöret kuvvetiyle İranlıların ne kadar iftihar vesilesi tarihî zaferleri varsa hepsi de gasp ve yağma edilerek Rüstem'e verildi. Böylece Zaloğlu hayallerde büyüdükçe büyüdü, şiştikçe şişti... Yalan, yalana mukaddime ve basamak olduğu için, şu harikulâde şecaat ve cesaret harikulâde bir ömür ve dehşetli bir kamet (boy-pos), ayrıca onların gerektirdiği pek çok şeyi toplayıp, inanılmaz bir şekil alan bu korkunç hayalî yaratık "Ben şahsıma münhasır bir nevim." diye nâra atmaya başlar. Çünkü türler ve neviler açısından canlılar araştırılrsa böyle bir türün izine rastlanamaz. Yani artık o tek başına bir tür olmuştur ama tamamen şahsına münhasırdır... İş çıkırından çıkıp bu hâle gelince de gulyabanî gibi hurafeleri arkasına takıp dillerde dolaşan destanlara döner ve benzerlerine de meydan açar.

Ey hakikati çıplak görmek isteyen kişi! Bu Dördüncü Mukaddime'ye dikkat et. Çünkü hurafelerin kapısı buradan açılır. Araştırma, tahkik etme anlayışının kapısı da bununla kapatılır. Hem de kıssadan hisse alan; terakki ve gelişme meyli ile önceki âlimlerin buldukları esas ve temeller üzerinde yeni şeyler vücuda getirme; önceki nesillerin miras bıraktıkları şeyler üzerinde tasarrufta bulunup onları geliştirme cesareti gibi bütün güzel duygu ve düşünceler işte bu çölde mahvolur..

Eğer istersen Nasreddin Hoca'ya "Bu garip sözlerin hepsi senin mi?" diye sor. O da sana elbette şöyle cevap verecektir: "Şu sözler ciltleri dolduruyor. Epeyce ömür ister. Zira bütün sözlerim nâdirattan, hep böyle az rastlanır şeyler türünden değildir. Ben hocayım. Bana onların zekâtı kadar kırkta birini de verseler razıyım ve yeterlidir. Fazlasını istemem. Zira zerafetimi tabiiikten çıkarıp sun'î ve yapmacık hâle getirir."

Meselâ, Nasreddin Hoca fıkrası olarak anlatılıyor:

"Nasreddin Hoca, sırf kuru ve sarı saman yemekten bıkan merkebi için çareyi pazara gidip bir yeşil renkli gözlük almakta bulmuş. Gözlüğü ta-

kınca samanları artık yemyeşil otlar şeklinde gören merkebin keyfine diyecek yokmuş!..”

Gözlük hele hele yeşil renkli gözlükler ne zaman çıktı? Bir de bu gözlüğün merkepler için olanını düşünürsek, Nasreddin Hoca'nın kaç sene yaşamış olduğunu ve daha ne kadar yaşaması lâzım geldiğini de hesaplamamız lâzım. Öyle değil mi?

Evet bu kökten hurafeler ve uydurmalar biter. Biter büyür de doğru şeylerin kuvvetini bitirir.

Hâtime

Allah'ın bahşettiği ihsandan fazla ihsan, ihsan değildir. Bir tek hakikat danesi, bir harman dolusu hayale tercih edilir. Allah ihsan edip verdiği güzellikler ve özelliklerle kanaat edip mübalâğalara girmemek; bir şeyin vasıf ve nitelikleri anlatılırken olduğu gibi tarif ederek, yani Allah vergisi olanı anlatmakla yetinmek farzdır. Cemiyete dahil olan, cemiyetin nizamını bozmaması gerekir. Bir şeyin şerefi, neslinde değildir, zâtındadır. Bir şeyin aslını gösteren meyvesidir. Birinin malına başka bir mal –kıymetli bile olsa karışsa–, karıştığı malı kıymetsiz hâle getirdiği gibi, hacedilip bütün parasının zaptedilmesine de sebep olur. Şimdi bu noktalara dayanarak diyorum ki: Tergip yani iyiliklere teşvik ve dinî emirleri yerine getirme için gayrete getirme veya terhip yani kötülüklerden vaz geçirme, yasaklardan uzak tutma niyeti ile avamca teşviklerle bazı mevzu hadisleri İbni Abbas gibi zâtlara isnat etmek büyük bir cahilliktir. Evet, hak böyle şeylere muhtaç değildir. Hakikat ise, mübalâğaya ihtiyaç duymayan bir zenginliğe sahiptir. Hak ve hakikatin ziyaları, kalbleri nurlandırmak için yeterlidir. Kur'ân müfessiri olan sahih hadisler bize kâfi gelir. Ve mantığın terazisiyle tartılmış olan sahih ve doğru tarihlere kanaat ederiz.

Meselâ, hem sağlık açısından hem de insanın üzerine idrar sıçramasına sebep olacağı için ayakta bevletmek mekruh sayılmıştır. Şimdi insanları bundan vazgeçirmek için bunu zina suçu ile bir tutarsanız bütün dengeleri bozmuş olursunuz. Maalesef buna benzer şeyler terhip adına yapıldığı gibi, müstehap mesabesindeki şeyler için, farzı yerine getirmişçesine sevaplar uydurulup tergip adına dengesizlikler ve ölçsüzlükler yapılmıştır...

BEŞİNCİ MUKADDİME

Mecaz, ilmin elinden câhilliğin eline düşse hakikate inkılâp eder, hurafelere kapı açar. Meselâ, eskiden astronomi ile uğraşan ilim adamları, Ay ve Güneş tutulmalarını ele alırken bazı ilmî tabirler kullanıyorlar. O günkü anlayışa göre Ay için, dolaştığı alanı belirten bir daire, güneş için de ayrı bir daire çiziyorlar. Güneş ve Ay'ın dairelerinin kesişmesinden beş derece açısı bulunan ve yılan benzeyen iki şekil çıkıyor. Meselâ Dünya Güneş ve Ay'ın tam ortasına düşünce Ay tutulmuş oluyor. Ama onlar bunu kendi ilmî tabirlerince “Ay yılanın ağzına girdi, Ay'ı yılan yuttu.” diyorlar. Fakat bu ilmî ve mecazî tabir, avam halkın diline düşünce, gerçekten göklerde büyük ve şeffaf bir yılanın bulunduğu bazen onun Ay'ı yuttuğu zannediliyor. Ay'ı bu canavarın elinden kurtarmak için davullar çalıyor hatta tüfekler atıyorlar.

Evet mecazlar ile teşbihleri, ne vakit ilmin nuranî elinden, cehaletin karanlık eli kaçırıp gasbetse veyahut mecaz ile teşbih beraber uzun bir ömür sürseler, hakikate inkılâp ederek taze ve hoş hâllerini kaybedip kuru ve boş hâle dönerler. Evet mecazın şeffafiyeti sebebiyle hakikat ışığı parıldamaya başlar. Fakat mecazlığı kaybolup hakikat zannedilir veya hakikate inkılâp ederse, şeffafiyeti gider, ondan parıldayan aslı gerçek de sönmeye yüz tutar. Ama ne yapalım ki, bu değişme, fitrî bir kanundur. Buna şahit istersen lügatlerdeki yenilenmelere, değişmelere müteradif (aslan, esed, şîr, gazanfer, haydar... gibi eş manalı) ve müşterek (ortak manada birleşen) kelimelerin sırlarına bak. İyi kulak versen, geçmiş selevin zevklerine uygun gelen ve hoşlarına giden pek çok kelime, hatta hikâyeler, hayaller ve manalar artık eskimiş, ihtiyarlamış ve matlaşıp ziynetsiz hâle gelmiş olduklarından dolayı şimdiki onların yerine gelen haleflerin gençlik heveslerine uygun gelmedikleri için yenileme meyline, icat fikrine ve değiştirme cüretine sebep olmuşlardır. Yani bugün Divan edebiyatında kullanılan tabir ve mefhumlar artık bu yüzden tamamen terk edilmiş durumdadır.

Bu kaide, lügatte olduğu gibi, hayallerde, manalarda ve hikâyelerde de cereyan etmektedir. Muhakkik bir araştırmacıya düşen, denize inci çıkarmak için dalanlar gibi zamanın tesirlerinden sıyrılarak, geçmişin derinliklerine girmek, mantığın terazisiyle tartmak, her şeyin asıl kaynağını bulmaktır.

Üstad Hazretleri bu gerçekleri tespit ettikten sonra diyor ki: Bu

hakikate beni muttali eden bir hatıram var. Bir vakit çocukluğumda ay tutuldu. Validemden sordum. Dedi ki: “Yılan Ay’ı yutmuş!” “Öyleyse hâlâ neden görünüyor?” diye sordum. Dedi ki: “Gökyüzünün yılanı yarı şeffaf olur.”

İşte bak, nasıl ilmî bir benzetme, halkın anlayışında hakikate dönüp gerçek zannedilip gerçeğin önüne çıkarak asıl hakikati görünmez hâle getirmiştir. Çünkü ayın dönüş yörüngesinin dairesi, burçlar mıntıkası ile baş ve kuyruk noktalarında kesiştiklerinde iki yılan gibi göründüklerinden dolayı eski astronomi âlimleri bu benzerlik sebebiyle iki yılan ismini vermişler. Zaten ay, çizilen bu dairelerin üst tarafı olan başa veya alt taraftaki kuyruğa; güneş de ötekine gelirse araya arzın girilmesiyle tutulma olayı meydana gelmiş oluyor.

Ey benim şu karışık sözlerimden usanmayan okuyucu! Bu Beşinci Mukaddime’ye de dikkat et! Bir mikroskopla bak. Çünkü bu asıl üzerinden pek çok hurafe ve hakikate muhalif şeyler ortaya çıkar. Onun için mantığı ve belâgat düsturlarını rehber etmek gerekir.

Hâtime

Hakikî mananın paralar üzerine vurulan sikke ve damga gibi kalp ve sahtelerinden ayırt edici bir işareti olması lâzımdır. O damgayı teşhis ettirecek husus da şeriatın maksatlarının muvazenesinden meydana gelen hüsn-i mücerret, saf güzelliştir. Her zaman mecaz kullanmak doğru değildir; mecazın caiz olabilmesi için belâgat ilminin şartları ve düsturları altında olması gerekir. Yoksa mecazı hakikat, ve hakikati mecaz şeklinde görmek, göstermek, cehaletin istibdadına kuvvet vermektir. Evet her şeyi zahir manasına hamlettire ettire en nihayetinde “Zahirîlik” denilen doğru, istikametli yoldan çıkmış bir mezhebin doğmasına sebep olan tefrit meyli ne derece zararlı ise; öyle de her şeye mecaz nazarıyla baktıra baktıra en nihayet “Bâtınîlik” denilen bâtil mezhebi netice veren ifrat düşkünlüğü de daha fazla zararlıdır.

Orta yolu gösterecek, ifrat ve tefriti kıracak yalnız şeriatın felsefesiyle, belâgat, mantık ve hikmettir. Evet hikmet derim, çünkü büyük

hayırdır. “Kime hikmet verilmişse, ona çok hayır verilmiştir.”³⁴ Şerri olsa da cüzîdir. Doğruluğu kabul edilmiş, düsturlardandır ki: “Cüzî şer için, çok hayır getirecek bir şeyi terk etmek, çok şer işlemek demektir. İki şerden hafif ve ehven olanı tercih etmek elzemdir. Evet, eski hikmetin hayrı az, hurafeleri çok, zihinler istidatsız, fikirler taklit ile mukayyet, avamda cehalet hâkim olduğundan, geçmişte âlimler bir derece hikmetten, felsefeden nehyettiler. Fakat şimdiki hikmet ona nispeten maddî cihetinde hayrı çok, yalanı az; fikirlerde hür, bilgi ve mârifet hâkimdir. Zaten her zamanın bir hükmü olmak gerekir.

Hikmet; israfsızlık, sebep, bir şeyi yerli yerinde kullanma, taktik, teknik ve strateji, eşyanın gerçeğini ve olayların perde arkasındakileri bilmek manalarına gelir. Aslında hikmet, vahiy mesajlarının ışığında eşya ve olayların hakikatini anlama demektir. Risale-i Nur bu hususta gerçek bir hikmettir.

İlimler, nazarî, tatbikî hikemî olmak üzere üçe ayrılır. Matematik, geometri, gramer gibi olanlar nazarî ilimlerdir. Mühendislik, mimarlık, edebiyat tatbikî ilimlerdenidir. Yani matematiği geometriyi tatbikat sahasına çıkarıyor, mühendis ve mimar oluyorsunuz. Gramer bilgilerini kullanıyor, edebî eserler ve şiirler yazıyorsunuz... Bir de kâinatı bir kitap gibi okuyor, içindeki, ölçü, nizam, denge ve ahengi görüyor onu derin manalı bir şiir gibi mütalâa ediyor, sahibini, sanatlarını ve yaratanını bularak gerçek hikmetine eriyorsunuz... İşte bu hikemî yönüyle Risale-i Nurlar, odun yığınları gibi maddî ilim ve fenlerden meydana gelen malumat istiflerine bir ateş çakar ve onları nurlandırıp aydınlatır.

ALTINCI MUKADDİME

Tefsir kitaplarında geçen her bir bilginin, bizzat tefsir olması gerekmez. İlim ilme kuvvet verdiğinden dolayı, diğer ilimlerden bazı bilgiler de tefsir kitaplarına girebilir. Fakat dikkat edilecek husus, bu bilgilerin tefsire tahakküm etmemesi icap eder. Çünkü mühendislik gibi bir meslekte mahir olan bir kimse tıp gibi başka bir sanatta avam ve acemi olarak kalır. Hatta usûl ilminin kaidelerine göre, fakih olmayan bir kişi fıkıh usûlünden müctehit bile olsa fakihlerin icmaında

³⁴ Bakara sûresi, 2/269.

muteber değildir. Zira o, usûl-i fıkıhta müçtehit olsa bile, fakihlere nispeten âmidir.

Tarihî gerçeklerdendir ki, bir şahıs birçok fende meleke sahibi ve mütehassıs olamaz. Ancak ferd-i ferît, asrın ve devrin kabiliyet yönünden emsâli bulunmayan bir ferdi dört veya beş fende mütehassıs olabilir. Hepsine el atmak hepsini terk etmek demektir. Bir fende meleke, o fennin hakikî suretidir. Onun şekil ve suretini alıp öylece görünmek gerektir. Çünkü insan, bir fende mütehassıs olup sahip olduğu diğer malûmat ve birikimlerini de tamamlayıcı ve yardımcı olarak uzmanlık sahasında kullanmazsa, paramparça perişan bir malûmattan şöyle tuhaf bir suret kendisini gösterecektir.

Bunu aydınlatmak için bir temsil:

Başka bir âlemden, bu dünyaya ressam bir nakkaş geldiğini farz etsek... Ama bu tasvirici nakkaş, ne insanın ne de başka varlıkların şekillerini tam olarak görmemiş... Belki her bir varlıktan bir parçayı bir organı görerek, insanın resmini, yahut gördüğü şeylerin hepsinden bir şekil resmetmek istese, meselâ, insanda gördüğü bir el, bir ayak, bir göz, bir kulak, yarı yüz ve burun ve sarık gibi şeylerin hepsinden bir insan resmi yahut nazarına çarpan atın kuyruğunu, devenin boynunu; insanın yüzünü, arslanın başını bir hayvan şekli yapsa, elbette ki, bunu görenler, bunlarda bir ahenk ve düzen göremeyecekleri dolayısı ile hayatiyetin bunlarda bu hâliyle mümkün olamayacağından, "Hayat şartları böyle tuhaf şeyler için müsait değildir." diyecekler ve tasvirici nakkaşı itham edip suçlayacaklardır.

Temsilin gösterdiği bu durum, fenlerde de aynen geçerlidir. Böyle bir yanlışlığa düşmemek için insanın, bir fenni esas tutup diğer malûmat ve birikimlerini ona yardımcı ve destek için bir havuz gibi yapması gerekir.

Hem de devam edip gelen yerleşmiş âdetlerdendir ki, tek bir kitapta pek çok ilim sığışabilir. Çünkü ilimler birbirlerini netice verip, birbirlerinin ellerinden tutarak yardımlaşma ve haberleşme yoluyla birbirlerinin içine öyle girerler ki, meselâ bazen bir ilimle ilgili yazılmış olan bir kitapta o ilme ait meseleler, kitabın içindekilerin kırkta biri nispetinde olabilir.

Bu bir gerçek olmasına rağmen bu sırdan gaflet eden zahirperest bir kişi, bir şeriat veya tefsir kitabında dolaylı girmiş ve parantez içine alınmış bir meseleyi görünce demagoji yapıp “Şeriat ve tefsir böyle söylüyor.” der. Eğer böyle hükme varan zahirperest dost ise “Bunu kabul etmeyen Müslüman değildir.” diyecek; eğer düşman ise bu sefer baha- ne gösterecek “Şeriat ve tefsir, yanlış!” diyecek... Hâşâ!..

Ey ifrat ve tefrit sahipleri!.. Tefsir ve şeriat başkadır, tefsir ve şeriat ile ilgili yazılan kitap yine başkadır. Zira kitap daha geniştir. O dük-kânda, cevherden başka kıymetsiz şeyler de bulunur. Eğer bunu anlayabildiysen ileri geri konuşmaktan, öyle mi, böyle mi diye tereddüt-lerden kurtulacaktın. Dikkat et, nasıl ki, bir evin çeşitli ihtiyaç, araç ve gereçleri yalnız bir sanatkârdan alınmaz. Belki her bir hâcette o sanatta uzman olana müracaat etmek gerekir. Öyle de kemâlâtın saadet sara-yında o kanuna uygun hareket etmek lâzımdır. Acaba görülmüyor mu ki, birinin saati kırılrsa, terziye “Saatimi dik!” dese “Yühâ!..”dan başka alacağı cevap var mıdır?

İşaret

Bu Altıncı Mukaddime'nin temel esası budur ki: Cenab-ı Hakk'ın, âlemin yaratılışında geçerli ve taksîmü'l-âmâl (iş bölümü) kaidesinden akan gelişme, ilerleme ve kemâle erme kanunu içinde, rıza ve işareti bulunmaktadır. Yani Cenab-ı Hak meselâ canlı vücutlarda, zigot hâ-linden itibaren hücreleri bile çoğaltırken iş, yapacakları yerlere göre ayrı özellikte geliştirir; adeta uzmanlaştırır. Arı kovanında olsun karınca cemaatinde olsun, birer iş bölümü ile karşılaşırız. Arzın toprak ve iklim şartlarına göre her şeyin iş bölümü içinde sanki uzmanlığına uygun bir iş yapmakta olduğunu görürüz. Demek ki, nizamı böyle kurduğuna göre, bizim için de razı olacağı durum budur. Hem de fenn-i hikmet kütüphanesi olarak önümüze koyduğu bu âlemdeki bu şekil icraatından bize, “Siz de böyle davranın!” diye bir işaret vermektedir. Ama her nedense biz bu işarete itaat etmemiş ve o ilâhî rızayı kazanamamışız... Çünkü taksimü'l-a'mâli (iş bölümü) gerektiren ilâhî hikmetin, inayet eliyle insanın mahiyetine ekmiş olduğu istidat ve meyillere göre fitrî şeriatın farz-ı kifayesi hükmünde olan fenlerin, sa-

natların ve sanayiın öğrenilip icra ve tatbik edilmesine dair mânevî bir emir vermişken, suistimâl ederek o istinat ve kabiliyetlerden doğan meyillere kuvvet ve medet verici olan şevki, bu yalancı hırsı ve şu riya ve gösterişin başı olan üstünlük meyli ile zayi edip söndürdük.

Kabiliyet ve isteğimize uygun şekil fıkıh veya hadis veyahut tefsir gibi bir ilim dalında mütehasıs olacağımıza on iki ilimde de söz sahibi olacağım diye ömür tüketenler, esas derinleşip uzmanlaşacağı alandan uzaklaşmış oldular. Artık, Ebû Hanifeler, Buhârîler, Gazzâliler yetişmez oldu.

Elbette isyan eden cehenneme müstahak olur. Biz de bu hilkat, fitrat, yaradılış denilen bu fitrî şeriatın emirlerine sarılmadığımızdan dolayı cahillik cehennemi ile azaba dâçâr olduk. Bu azaptan bizi kurtaracak, taksimü'l-a'mâl kanunu ile amel etmektir. Zira geçmiş, salih âlimlerimiz, taksimü'l-a'mâle uygun hareket ederek ilim cennetlerine dahil olmuşlardır.

Hâtime

Bir gayr-i müslimin, yalnız mescide girmesi Müslüman olması için yeterli olmadığı gibi, tefsir veya şeriat kitaplarına, hikmet, coğrafya veya tarih gibi bir fen meselesinin girmesiyle, tefsir veya şeriat olamaz. Hem de bir müfessir veya fakih mütehasıs olmak şartıyla hükmü yalnız şeriat ve tefsir ilimlerinde delil olur. Yoksa tufeyli olarak izinsiz tefsir şeriat kitaplarına girmiş şeylerde hüccet değildir, delil teşkil etmez. Zira onlar da tufeyli olabilir. Başka bir ilimden bir bilgiyi alıp tefsir veya şeriat kitabına nakledene itâp (azar, tekdir) yoktur. Evet, bir fende sözü hüccet (delil) olanın, diğer fenlerde nakil veya dava cihetiyle hükmünü hüccet tutmak, taksimü'l-mehâsin yani güzelliklerin taksim edilip bölüştürülmesi ve mesailerin tanzim edilip ayrılması adındaki ilâhî ve fitrî kanuna razı olmamak demektir. Mantık yönünden kabul edilmiştir ki: Hüküm, mevzu ile o mevzua yüklenen ana mananın münasebeti üzerinde olması gerekir. Onların diğer şerh ve izahları ise, o fenden değildir; o çeşit açıklamalar, başka fenlerin meseleleridir.

Hem de yerleşmiş hükümlerendir ki: Âmm (umumiyet ifade eden aynı cinsin birçok fertlerine birden delâlet eden lafızlar) hâssa

(hususiyet ifade eden, bir manaya mahsus lafızlara) üç delâlet şeklinin hiçbirisiyle delâlet etmez.

Delâlet-i selâse (üç delâlet) dedikleri bu tabiri mantıkçılar kendi anlayışları içinde şöyle izah ederler: **Birincisi** delâlet-i mutâbıkıye; bir kelâmın vaz olunduğu yani kastedildiği mananın tamamına delâletidir. Meselâ insan lafzı, insanın tam mahiyeti olan, hayvan-ı nâlık yani konuşan hayat sahibi varlık manasına delâleti gibi...

İkincisi: Delâlet-i tazammuniye; bir lafzın vaz' olunduğu mananın sadece bir parçasına delâlettir. Meselâ insan kelimesinin nâlık veya hayvan (hayat sahibi) kelimesine delâleti gibi.

Üçüncüsü: Delâlet-i iltizâmıye; bir lafzın vaz olunduğu mananın lâzımına yani o mana ile beraber bulunması zaruri olan diğer manaya delâletidir. Meselâ insan kelimesinin, gülen, yazan kelimelerine delâleti gibi... Aynı şekilde "Allah" lafzının iltizâmî delâlet ile Cenab-ı Hak hakkında özel isim olması itibarıyla bütün esmâ-yı hüsnâyâ delâleti de böyledir. Onun bütün güzel isimleri iltizâmen içinde bulunduran Allah ismi, "ism-i âzam"dır. Onu gerçekten bütün samimiyeti ile gönülden söyleyenler Allah'ın izniyle umduklarına nâil olurlar..

Tekrar meselemize dönecek olursak, âmm, hâssa üç delâletten hiçbirisi ile delâlet etmediğinden dolayı meselâ Beyzâvî tefsirinde بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ yani: "İki dağın arası"³⁵ manasına gelen âyetin kelimelerinden "Azerbaycan ve Ermenistan dağlarının arası demektir." şeklinde geçen teville, kat'î bir mana nazarı ile bakmak en büyük mantıksızlıktır. Zira, esasen nakildir. Hem de, bunların hangi dağlar olduğuna dair Kur'ân'da bir tayin, tesbit ve delâlet bulunmamaktadır; onun için tefsirden sayılmaz. Zira o tevil, âyetin bir kaydının başka bir fenne dayanılarak yapılmış bir şerhi ve izahıdır. Binâenaleyh, o büyük müfessirin tefsirdeki köklü ve güçlü melekesine böyle zayıf noktaları bahane tutmak ve bunlara dayanıp şüpheler, atmak insafsızlıktır. İşte asıl tefsir hakikatleri ve İslâmiyet'in hükümleri meydanda, yıldızlar gibi parlamaktadır. O hakikatlerdeki vuzuh ve kuvvet o derecededir ki, benim gibi bir âcize cesaret veriyor. Ben de dava ediyorum ki: "Tefsirin ve şeriatın ne kadar temel hakikatleri varsa, birer birer tetkikten geçirilirse görülür ki, her biri bir

³⁵ Kehf sûresi, 18/96.

hakikatten çıkmış ve hikmet ile tartılmış ve hak olarak hak üzerindedir ve hakka sarf edilmiştir. Ne kadar şüpheli noktalar varsa, bunların hepsi de aslında, cerbezeli zihinlerden çıkıp sonra da asıl hakikatlere karışmıştır. Kimin hakikatlerin aslına dair bir şüphesi varsa, işte meydana; meydana çıksın.”

Burada bir mevzu üzerinde durmak istiyorum. İleride gelecek olan Zülkarneyn (aleyhisselâm) meselesi Kehf sûresinde geçmektedir. Bu meselede ana hatları ile göze çarpan dört mesele mevcuttur:

- 1- Ashab-ı Kehf kıssası,
- 2- İki bahçe sahibi temsili,
- 3- Hazreti Musa (aleyhisselâm) ve Hazreti Hızır (aleyhisselâm) kıssası,
- 4- Hazreti Zülkarneyn (aleyhisselâm) kıssası...

Bunlardan üçünün yani Ashab-ı Kehf kıssasının Hazreti Musa ve Hızır kıssasının ve Hazreti Zülkarneyn kıssasının art arda gelişinin sıkı bir münasebeti vardır. Çünkü tarih boyunca iman hizmetlerinde mağara dönemi gibi, nüve kadronun yetişmesi, sırlar dönemi denilebilecek dünyada dönen dolapların ve hareket eden çarkların hikmet ve sırlarının anlaşılması ve imkânlarla sahip olduktan sonra insanlığa faydalı ve yardımcı olma anlayışının sergilenmesi, devre devre anlatılmaktadır.

Bunlardan Hazreti Zülkarneyn (aleyhisselâm) dönemi anlatılırken buyruluyor ki: “Bir de sana Zülkarneyn’i sorarlar ‘Size onun bir hâdisesini anlatayım.’ de. Biz O’na dünyada geniş imkânlar verdik ve onun ihtiyaç duyduğu her konuda sebep ve vasıtalar ihsan ettik. O da batıya doğru bir yol tuttu. Nihayet Batı’ya ulaştığında, Güneş’i âdeta kara bir balçıkta batar vaziyette buldu. Orada yerli bir halk bunuyordu. Biz ‘Zülkarneyn!’ dedik. ‘İster onlara azap edersin, ister güzel davranırsın.’ Zülkarneyn söyle de: ‘Kim zulmederse, biz onu cezalandırırız, sonra da Rabbi’nin huzuruna götürülür. O da ona benzeri görülmedik bir ceza uygular. Fakat iman edip makbul ve güzel davranışlar içinde olana, en güzel karşılık verilir ve ona kolay olan buyruklarımızı emrederiz, kolaylık gösteririz.’ Zülkarneyn bu sefer yine bir yol tuttu. Güneş’in doğduğu yere varınca, onun, kendilerini sıcaktan koruyacak bir siper nasip etmediğimiz bir halk üzerine doğduğunu gördü. İşte Zülkarneyn, böyle yüksek bir hükümlanlığa sahip idi. Onun yanında ne var, ne yoksa Biz hepsine vâkıf idik. Sonra o başka bir yol tuttu. Nihayet iki dağ arasına ulaştığında, onların önünde,

hemen hemen hiç söz anlamayan bir millet buldu. ‘Ey Zülkarneyn! Doğrusu Ye’cüc ve Me’cüc, arzda durmadan fesat çıkarıyorlar; bizimle onların arasında bir set yapman için sana bir vergi, bir ücret verelim mi?’ dediler. Zülkarneyn onlara ‘Rabbimin beni, içinde bulundurduğu imkânlar, sizin vereceğinizden hayırlıdır. Şimdi bana bir kuvvetle (gücünüzle) yardım edin de, sizinle onların arasına aşılmaz bir set, bir gergi yapayım. Bana demir kütleleri, pikleri getirin!’ dedi. İki dağ arası (beyne’s-sadefeyn) bunlarla dolup aynı seviyeye geldiği zaman; ‘Körükleyin!’ dedi. Nihayet o demir pikleri kor hâline getirince, ‘Getirin bana, üzerine bakır dökeyim!’ dedi. Artık (Ye’cüc ve Me’cüc) onu ne aşmaya güç yetirebildiler! Ne de onu delmeye takatleri yetti.’³⁶

Üstad Hazretleri “beyne’s-sadefeyn”den maksadın Azerbaycan ile Ermenistan dağlarının arasında bir set olmayıp; ileride geleceği üzere Birinci Makalenin Dördüncü Meselesinde beyan ettiği üzere, Çin Seddi’dir. Bu hususta şöyle demektedir: “Eğer bu müzakereleri muvazene ve muhakkeme etmişsen, şöyle diyebilirsin: Kur’ân’da bahsi geçen set, Çin Seddi’dir ki dünyanın yedi harikasından olup kilometrelerce devam eder ve Allah’ın teyidinde mazhar bir zât tarafından yapılmıştır.”

Âhırzamanda “Her tepeden aşır gelecek olan Ye’cüc ve Me’cüc’e karşı yapılacak set, sedd-i Kur’ânî’dir ve çekilecek güvenlik kuşağı sedd-i imanî ve İslâmî’dir..

YEDİNCİ MUKADDİME

Mübalâğa ihtilâlcidir. Şöyle ki:

Seciyelerinin gereği insanlar, lezzet aldıkları şeylerde, ziyadeleştirme meyliyle; vasfettikleri şeylerde, laf arasında hariçten başka şeyler karıştırmak meyliyle; hikâye ettikleri şeylerde mübalâğa ve abartma meyli ile hayali, hakikate karıştırırlar. Bu kötü seciye ile iyilik etmek, fenalık etmek demektir. Bilmedikleri hâlde ziyadeleştirmekten, noksanlık; ıslahtan fesat, medih ve övmekten zemmetme ve kötüleme; güzelleştirmeden çirkinlik doğar. Zira muvazene, denge, ahenk ve tenasüpten meydana gelen güzelliği, farkına varmadan, şuursuzca bozar. Nasıl ki bir ilacı güzel görüp gereğinden fazla kullanmak, deva ve şifa olacak bir şeyi hastalığa çevirmek demektir. Öyle de hiçbir vakit, hak ve ger-

³⁶ Kehf sûresi, 18/83-97.

çeğin muhtaç olmadığı mübalâğalı tergîp (bir şeye rağbet verme, teşvik etme) ve terhip (bir şeyden sakındırma, vazgeçirme) adına yapılan mübalâğa, meselâ gıybet etmeyi adam öldürmekle bir tutma veya ayakta idrar etmeyi zina derecesinde gösterme, veya bir dirhem sadaka vermeyi hacca mukabil tutma gibi dengesiz sözler, adam öldürme ve zina etmeyi hafife alma ve haccın kıymetini de aşağı düşürme demektir.

Bu sır için, vâiz olan kimse hem hikmetli konuşmalı hem de muhakemeli olmalıdır. Evet muvazene gözetmeden dengesiz konuşan vâizler, çok nurlu ve parlak dinî hakikatlerin husûfuna (ay tutulur gibi kararmalarına) sebep olmuşlardır. Meselâ, Ay'ın Peygamber Efendimiz'in parmağının bir işareti ile ikiye bölünmesi, apaçık mütevâtir bir mucize iken, abartmalar ve olmadık şeyleri karıştırma meyli ile, güya, Ay yere inip Peygamber'in cebine girip çıktı diye ilâvede bulunarak o güneş gibi parlak mucizeyi Sühâ yıldızı gibi gizli; o ay gibi güzel olan peygamberlik delilini kararttığı gibi, inkârcıların da bahanelerine kapı açmıştır.

Üstad Hazretleri, Muhâkemât'tan sonra yazdığı eserlerinden olan Sözler isimli eserinde, gıybetin adam öldürmeye denk tutulma meselesi için "Meselâ 'Gıybet, adam öldürme gibidir.' demek, gıybetle öyle bir fert bulunur ki, adam öldürme gibi öldürücü bir zehirden daha zararlıdır." diyor.³⁷

Ay'ın yarılp ikiye ayrılması, naklî ve akli bir hakikat iken maalesef âyet ve hadisten hiçbir sağlam nakle dayanmadan, akla ve mantığa ters bir şekilde koskoca ay kütesini sanki karpuz veya kavun büyüklüğünde bir şeymiş gibi Peygamberimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) cebine sığdırmaya çalışmak, onu kabul edilemeyecek bir hurafe hâline getiriyor.

İşte bütün bunlardan dolayı, dini seven ve hakikate âşık herkese, her şeyin kıymetine kanaat etmek, içlerine fazladan hiçbir şey katırtmamak ve haddi tecavüz etmemek gerektir. Zira, yapılacak fazla ilâve ve karışırtmalar Allah'ın kudretine karşı sanki yapılanlarda bir eksiklik var da onu tamamlamaya çalışmak gibi bir iftiradır. Hem de "İmkân dairesinde var olanlardan daha güzeli yoktur." sözünü İmam Gazzâlî'ye söyleten yaradılıştaki kemâl ve güzelliğe kanaat etmemek ve onları küçümsemek demektir.

³⁷ Yirmi Dördüncü Söz, Onuncu Asıl.

Ey muhatap efendi! Bazen delilin yapacağı işi, temsil de görür. Öyleyse bak nasıl elmas, altın, gümüş, kurşun, demir vesairden her birinin birer kıymet ve kendine has özelliği vardır ve birbirinden farklıdır. Aynı şekilde, dinin maksatları da, kıymet ve delil bakımından birbirinden farklıdır. Birinin yeri hayal olsa, ötekinin vicdandır. Beriki ise sır latîfesinin sırrındadır. Evet, ticarete bir bakır para veya on para yerine birisi bir elmas veya bir altın verse, nasıl sefahetine, malın kıymetini bilmeyen bir beyinsiz olduğuna hükmedilir ve tasarruftan alıkonulur. Eğer aksi bir durum olursa yani bir altın veya elmas değerindeki bir şey bir bakır para veya on para gibi, küçük bir şey verirse bu sefer de pek yerinde “Yuh be!” sözünü işitir. Tüccar olmaya bedel hayalperest bir maskara olur. Aynı şekilde dinî hakikatlerin yerlerini ve değerlerini bilmeyip aralarındaki farklılığı ayırt edemeyerek her birisine lâıyk oldukları hak ve itibarı veremeyen ve her hükümde İslâmiyet'in mührünü tanımayan, hatta o muazzam fabrikadaki parçaların kendi mihveri üzerinde hareketini sekteye uğratan akli ermez bilgisizlerin her biri bir acemi adama benzer ki, gayet muntazam ve büyük bir makine içinde küçük fakat değerli bir çarkı görür. Ama onun yerini çarkların dönüş ve hareketlerinde pozisyon yönünden ne kadar önemli olduğunu kavramadığı için ve makine fennindeki bilgisizliği sebebiyle bütün bu olumsuzluklara ilâveten sahip olduğu gurur, sathi bakışını iğfal edip aldatarak ıslah niyetiyle o küçük ve önemli çarkı muntazam bir şekilde çalıştığı yerinden değiştirerek fabrikayı hercümerce uğratarak başını yer...

Yani e^fâl-i mükellefin (dinin emir ve yasakları ile yükümlü olanların fiilleri) denilen, şeylerden İslâmî hükümleri yaşamakla mükellef olan insanların, farzı, vacibi, sünneti müstehabı haramı, mekruhu, mübahı ve müfsidi bilmeleri gerekir. Farz, mutlaka yapılması gereken, eğer yapılmazsa, azabı gerektiren bir hükümdür. Şimdi bunun yerini binlerce müstehap işlese bile tutmaz. Yani o farz mutlaka yerine getirilecektir. Farzı inkâr eden dinden çıkar. Ama müstehap böyle değildir. Şimdi farza değer vermeyen ama binlerce müstehap işleyen bir insan kendisini mesuliyetten kurtarmış olmaz.

Öbür taraftan haram, kesin olarak yapılmaması gereken bir yasaktır. Haram irtikâp eden azaba müstehaktır. Haramı inkâr eden dinden çıkar. Ama mekruh öyle değildir. Şimdi ayakta idrar etmek mekruhtur ama zina

etmek haramdır. Şimdi kalkıp bunların aynı şey olduğunu söylemek, hem itikat hem de amel yönünden son derece tehlikelidir.

Hulâsa: İslâmiyet'in her bir hükmünde o hükümleri koyan Şâ-ri'nin bir mühür gibi vurduğu değer ve gerçeklik hükmü vardır. O mühürü okumak lâzımdır. Mührün kıymetinden başka o hüküm her şeyden müstağnidir. Hem de sözleri süsleyip püsleyenlerin, mübalâğalarla abartmalara girenlerin ve ifrat düşkünlerinin, İslâmî hükümlerin üzerindeki o mühürü tezyin etmelerinden ve başka yapacakları tasarruflardan bin derece müstağnidir. Dikkat olunsun ki, böyle dengesiz mübalâğacılar vaaz ve nasihat ederken, hakikat nazarında ne derece çirkin oluyorlar. Bu cümleden olarak: bunlardan birisi büyük bir topluluk içinde içkiden nefret ettirip vazgeçirme yolunda İslâmiyet'in ortaya koyduğu vazgeçirme hükmü ile kanaat etmeden öyle bir şey demiş ki, onu yazmaktan ben utandım. Yazdıktan sonra çizdim. Ey herif! Bu sözlerinde İslâmiyet'e düşmanlık ediyorsun. Faraza dost olsan da ahmak bir dost olursun. Din düşmanından daha zararlısın.

Bu çeşit terhipler yani içkiden vazgeçirme sözleri işte içki içen kişinin yakını ile Kâbe yolunda veya kapısında zina etme gibi çok iğrenç ve pek çirkin uydurma sözler oluyor... Onun için o yüce edebi ile Üstad Hazretleri bunlara ve sözlerine işte böyle isyan ediyor!..

Hâtime

Üstad Hazretleri yukarıda cahil ve ahmak dostların hata ve yanlışlarını açıkça ortaya koyduktan sonra bu sefer dışarıdan İslâmiyet'e saldırmak için bahane arayanlara dönüyor ve diyor ki: Ey hariçten ve uzaktan İslâmiyet'i tenkit etmeye çalışan insafsızlar! Aldanmayın... Muhakeme edin... Sathî bakışla yetinmeyiniz. Zira şu sizin bahanelerinize sebep olan haddini aşmış, abartıcılar, şeriatın dilinde "kötü âlimler" diye isimlendirilmişlerdir. Onların dengesizlik ve zahirperestliklerinden doğan perdenin ötesine bakınız. Göreceksiniz ki, İslâmiyet'in her bir hakikati nur saçan bir yıldız gibi parlak nurlu bir delildir. Üzerinde ezel ve ebet nakşî görünmektedir. Evet, ezelî kelâmdan gelen ebede gidecektir.

İşârâtü'l-İcâz'da beyan edildiği gibi:

“İslâmî kanunlar, mucizelik diliyle demektedirler ki: ‘Biz, Kelâm-ı Ezelî’den ayrıldık, insanların fikri ile beraber ebede kadar devam edip gideceğiz. Fakat insanlar dünyadan alâkalarını kestikten sonra, biz de sureten, teklif cihetiyle insanlardan ayrılacağız, fakat mâneviyatımız ve esrarımızla insanlığın arkadaşlığına devam edip onların ruhlarını gıdalandırarak, onlara delil olmaktan ayrılmayacağız.”³⁸

Fakat ne yazık ki, bunu yapan, nefis sevgisi, nefis taraftarlığı, âcizlik ve enaniyetten kaynaklanan nefsinin hatadan beri görme hastalığı ile kendi kabahatini başkasına atıyor. Şöyle yanlışlığı muhtemel olan sözünü veya hata teşkil edilebilecek fiilini, bir büyük zâta veyahut muteber bir kitaba, hatta bazen dine çok defa hadise en nihayet kadere isnat etmekle, kendini yanlış ve hatadan beri göstermeye çalışıyor. Nurdan zulmet gelmez. Böyeleri kendi aynasındaki yıldızları örtüp kapatsa da semâdaki yıldızların üstünü örmez. Fakat kendi göremez.

Ey dışarıdan İslam’a itiraz eden kişi! Ağlamak isteyen çocuk gibi ve intikam isteyen kindar düşman gibi bahane mahane aramakla, İslâmiyet’e muhalefetten, İslâm’a aykırı olarak meydana gelmiş hâlleri, ve yanlış anlamadan kaynaklanan şüpheleri senet tutmak, İslâmiyet’e leke getirmek pek büyük bir insafsızlıktır. Zira, bir Müslüman’ın her bir sıfatının İslâmiyet’ten kaynaklanması lâzım gelmez.

SEKİZİNCİ MUKADDİME

(Mevzua hazırlık için temel teşkil edecek hususlar)

Şu gelen uzun Mukaddime’den usanma. Zira nihayeti, nihayet derecede mühimdir. Hem de şu gelen mukaddime, her kemâli mahveden ye’si yani mükemmele giden her yolu engelleyen ümitsizliği öldürür. Her bir saadetin mayası olan ümidi de hayatlandırır. Ayrıca geçmişin başkalara, geleceğin ise bize ait olacağına müjde verir. Taksime razıyız; madem mâzi onların olmuş, gelecek de bizim olsun...

İşte bu bölümün mevzuu, geçmişin nesilleri ile geleceğin nesillerini mukayese ve muvazene etmektir. Hem de yüksek mekteplerde alfa-

³⁸ İşârâtü'l-İcâz, Bakara sûresi 23-24. âyetlerin tefsiri, Altıncı Mesele, Dördüncü Nükte.

beden başlanmaz, elif-bâ okunmaz. Okunan ilmin mahiyeti bir olsa da ders verme şekli başkadır. Elbette ilkokulda okunan coğrafya ile coğrafya fakültesinde okunan coğrafya dersi bir değildir.

Evet mâzi denilen hissiyat mektebi ile, istikbal denilen fikirler medresesi (üniversitesi) bir tarzda değildir.

Evvelâ mâzi yani geçmişin nesillerinden muradım, Müslümanların dışında olanlarda, Hicrî onuncu asırdan evvel olan Orta Çağ ve İlk Çağ'dır. Ama İslâm milletlerinde ise, Hicrî üç yüz seneye kadar mümtaz (seçkin, önde, önder) ve serfiraz (başı dik, alını açık, galibâne) ve Hicrî beş yüz seneye kadar büyük ölçüde kemâle mazhardır. Hicrî beşinci asırdan on ikinci asra kadar ben mâzi diye tabir ederim. Ondan sonra müstakbel derim.

Bundan sonra malumdur ki, insanda, çoğu kere onu yönlendiren ya akıl veya basar yani gözdür. Diğer bir tabirle ya fikirlerdir veya hislerdir. Veyahut ya haktır veya kuvvettir. Veyahut hikmet veya hükümettir. Veyahut ya kalbî meyillerdir ve akîlî temayüllerdir. Veyahut ya nefsî ve nefsanî heva ve hevesler veya hüda ve hidayet düsturlarıdır.

Geçmiş ve gelecek arasındaki işte bu farklılık sebebiyle mâzi nesillerinin bir derece sâfi olan ahlâkları ve halis olan hissiyatları, hâkimiyeti elde ederek aydınlanmamış olan fikir ve düşüncelerine yön verip istihdam ettikleri için sen ben kavgaları ve ihtilâflar meydan aldı.

Fakat gelecek nesillerinin bir derece aydınlanmış olan fikirleri, heva ve şehvetle karanlığa düşmüş hislerine galebe çalarak emirlerinin altına aldıklarından, gelecekte umumî hukukun hükümran olacağı muhakkak gözükmemektedir. İnsanlığın da bir derece tecelli edeceği kesinleşmiştir. Bu husus müjde vermektedir ki, asıl büyük insanlık olan İslâmiyet, geleceğin semâsında ve Asya'nın bahçeleri üzerinde bulutsuz güneş gibi pırıl pırıl ışıklarını saçacaktır...

Daha önce mâzi derelerinde, hükmü geçen garaz, husumet ve başkalarından üstün olma meylini doğuran hissiyat, meyiller ve kuvvet idi. İşte bu sebeplerden dolayı o zamanın insanlarını irşat etmek için, ikna edici konuşmalar yetiyordu. Zira onların duygularını okşayıp meyillerini tesir altına alacağı için iddia edilen davayı süsleyip tezyin ederek şaşaalandırmak veyahut korkunç göstermek, yahut edebiyat ve belâ-

gatin gücüne dayanıp hayale karşı sevimli hâle getirmek, delilin yerini tutardı. Fakat bizi onlara kıyas etmek, bir ric'at ve gerileme hareketiyle bizi o geçmiş zamanın köşelerine sokmak demektir. Her bir zamanın bir hükmü vardır. Biz delil isteriz, savunulan davayı hiç delil getirmeden öyle süsleyip püsmeler bizim zihnimizi doyurmaz, böyle şeylere kanarak aldanacak değiliz.

Hâl sahrasında istikbal dağlarına daima yağmur veren hikmetin hakikatlerinin yani ilmî ve fennî gerçeklerin (buhar gücünün vapurları, trenleri itip yürüttüğü gibi) itici güçleri düşünce, akıl, hak ve hikmettir. Bu sebeple iddia edilen dava ve tezi ispat etmek, artık sadece yeni doğmaya başlayan gerçeği arama meyiliyle, hak ve hakikat aşkıyla, umumi menfaati şahsî menfaate tercihle ve gerçek insanlığa yönelişi netice veren kat'î delillerle olabilir; bunların dışında başka bir şeyle olmaz. Biz hâl ehliyiz yani geçmişin değil hazır zamanın insanlarıyız hem de istikbale namzediz. Dava ve tezin güzel tasvir edilmesi, süslenip püsmenmesi zihnimizi ikna etmek için yetmiyor. Böyle şeylere karnımız tok. Biz delil isteriz.

Biraz da iki sultan ve hükümdar hükmünde olan geçmiş ve geleceğin iyilik ve kötülüklerini anlatalım.

Mâzi ülkesinde ekseriyetle hükmü geçen: Kuvvet, heva, tabiat, meyiller ve hissiyat olduğundan kötülüklerinden birisi; her bir şeyde, kısmen bile olsa istibdat ve tahakkümün olması idi. Hem de başkasının mesleğine olan düşmanlığa, kendi mesleğini tutmak ve ona muhabbet beslemekten daha çok önem verilmesi idi. Hem de bir şahsa düşmanlık, başkasına muhabbet şeklinde tezahür ederdi. Hem de hakikatin keşfine engel olan, taraf tutma ve taassup duygularının işlere müdahaleleri idi. Netice itibarıyla meyiller başka başka olduğu için taraftarlık hissi, her şeye parmak vurarak ihtilâf doğurup ihtilâllerin çıkarılmasına sebep olduğundan, hakikat kaçıp gizlenirdi.

Hem de hissiyatın istibdadının kötülüklerindedir ki: Meslekler ve mezhepleri ayakta tutan dinamik, çoğu kere taassup veya başkalarını dalâlette göstermek veyahut safсата idi. Hâlbuki, hem taassup hem başkalarını dalâlette göstermek hem de safсата, bu üçü de İslâmiyet nazarında kötülenmiştir, İslâmî kardeşliğe, insanlık münasebetlerine ve

fitrî yardımlaşmaya aykırıdır. Hatta o derece oluyor; bunlardan biri, taassup ve safsatasını terk ederek insanların icmâ ve tevatürünü tasdik ettiği gibi, birden mezhep ve mesleğini değiştirmeye mecbur kalıyor. Hâlbuki; taassup yerinde hak; safsata yerinde delil; başkasını dalâletle suçlama yerinde, İslâmî prensipler içinde muvazene, mukayese ve gerçeğe tatbikle istişare etmiş olsa, dünya birleşse hak olan mezhep ve mesleğini bir parça bile değiştirmez. Nasıl ki, asr-ı saadette ve geçmiş salih seleflerimiz zamanında, hak burhan, akıl ve istişareye hükmettiği için şek ve şüphenin hükümleri olmazdı.

Aynı şekilde görüyoruz ki: Fennin himmet ve gayretiyle, şimdi kısmen, inşaallah gelecekte tamamen hâkim olacak olan; kuvvete bedel, hak; safsataya bedel delil ve burhan; tabiat ve huya bedel akıl; heva ve hevese bedel hidayet; taassuba bedel metanet; garazkârlığa bedel hamiyet yani vatan millet ve mukaddesat muhabbeti; nefsânî meyillere bedel akli temayüller ve hissiyata bedel fikir ve düşünceler olacaktır; nitekim Hicrî ilk asır, ikinci ve üçüncü asırlarda olduğu gibi. Beşinci asra kadar da kısmen tahakkuk ettiği gibi... Ama beşinci asırdan şimdiye kadar kuvvet, hakkı mağlûp etti...

Ama artık fikir ve düşünce saltanatının güzel icraatındandır ki, İslâmî hakikatlerin güneşi, evham hayallerinin bulutlarından kurtulmuş, her yeri nurlandırmaya başlamıştır. Hatta dinsizlik bataklığında kokuşmuş olan adamlar dahi, o ziyadan istifadeye başlamışlardır. Hem de fikir ve düşüncelerin güzelliklerindedir ki, maksatlar ve meslekler kat'î deliller üzerine kuruluyor ve her kemâle medet veren sabit hak ile bağlanıyor. Bunun neticesi; bâtlı, hak suretini giymekle fikir ve düşünceleri aldatmaz.

Ey Müslüman kardeşler! Hâl, lisan-ı hâl ile müjde veriyor ki: **وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ** Yani: "Hak geldi, bâtlı yok oldu."³⁹ sırrı boynunu kaldırmış, el ile istikbale işaret edip yüksek sesle ilân ediyor ki, zamana ve insanın tabiatına kıyametin eteğine kadar hâkim olacak, yalnız şu âlemde ezeli adaletin tecellisi ve timsali olan İslâmiyet hakikatidir ki, asıl büyük insanlık denilen şey odur.

Küçük insaniyet denilen medeniyetin güzellikleri, onun başlangıcı-

³⁹ İsrâ sûresi, 17/81.

dır. Görülüyor mu ki, fikirlerin bir bir içine girip birbirine destek vermesinden dolayı düşüncelerin aydınlanması ile toprağa benzeyen evham ve hayalleri, İslâmî hakikatlerin omuzu üzerinden hafifletmiştir. Bu hâl gösteriyor ki, hidayet semâsının yıldızları olan o hakikatler, düşmanların rağmına olarak tamamen inkişaf ederek parlayacak ve ışığını yayacaktır.

Eğer istersen istikbalin içine gir, bak! Hakikatlerin meydanında, hikmet ve doğru düşüncenin başkanlığı ve rehberliği ve kontrolü altında, Hıristiyanlığın teslis yani üçleme inancı (Tanrı, oğul ve ruhu'l-kudüs) içinde tevhidi yani Allah'ın birliğini arayanlar; gerçek tevhidin, kâmil itikadın ve akl-ı selimin kabul ettiği hak akîde ile donanmış ve delil kılınıcı kuşanmış olanlara karşı safsata ile savaşa kalkıştırlarsa, nasıl birden mağlûp olup hezimete uğrayacaklarını fark edeceksin...

Kur'ân'ın hikmetli üslûbuna yemin ederim ki, Hıristiyanları ve emsalini havalandırarak dalâlet derelerine atan, yalnız akli azletmek, burhan ve delili bir tarafa atarak, ruhbanı yani din adamlarını taklit etmektir.

Hem de İslâmiyet'i daima tecelli ettiren ve fikirlerinin gelişmesi nispetinde hakikatlerini inkişaf ettiren de yalnız İslâmiyet'in hakikat üzerine kurulmuş olması, burhan ve delil kılıçlarını kuşanması, akıl ile meşveret etmesi, hakikat tahtı üstünde bulunması ve ezelden ebede zincirleme uzanan hikmetin düsturlarına mutabık ve uygun bulunmasıdır. Acaba âyetlerin başlarında ve sonlarındaki insanları vicdana ve akılla istişareye sevk eden ifadelerine, bakılmıyor mu? Buyuruyor ki:

أَفَلَا يَنْظُرُونَ Yani: “Bakıp düşünmüyorlar mı?”⁴⁰; فَانظُرُوا Yani: “Bakıp düşünün.”⁴¹; أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ Yani: “Bakıp düşünmüyorlar mı?”⁴²; تَتَفَكَّرُونَ Yani: “Hâlâ düşünüp ders almayacak mısınız?”⁴³; مَا يَشْعُرُونَ Yani: “Tefekkür edin!”⁴⁴; مَا يَشْعُرُونَ Yani: “Şuurunda olmuyorlar”⁴⁵;

⁴⁰ Gâşiye sûresi, 88/17.

⁴¹ Âl-i İmran sûresi, 3/137; Nahl sûresi, 16/36; Neml sûresi, 27/69; Ankebût sûresi, 29/20; Rûm sûresi, 30/42.

⁴² Nisâ sûresi, 4/82.

⁴³ En'âm sûresi, 6/80; Secde sûresi, 32/4.

⁴⁴ Sebe sûresi, 34/46.

⁴⁵ Bakara sûresi, 2/9; Âl-i İmran sûresi, 3/69; En'âm sûresi, 6/26, 123; Nahl sûresi, 16/2; Neml sûresi, 27/65.

يَعْتَلُونَ Yani: “Akıllarını kullanıyorlar”⁴⁶; لَا يَعْتَلُونَ Yani: “Akıllarını kullanmıyor, akletmiyorlar”⁴⁷; يَعْلَمُونَ Yani: “Biliyorlar”⁴⁸; فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ Yani: “Ey akıl ve idrak sahipleri, gözlerinizi açın ve ibret alın.”⁴⁹

Ben de “فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ Yani: Ey akıl ve idrak sahipleri, gözlerinizi açın ve ibret alın.”⁵⁰ diyorum.

Hâtime

“Ey akıl ve idrak sahipleri, gözlerinizi açın ve ibret alın.”⁵¹ Dış görüntüye takılıp kalmadan işin özüne ininiz. Hakikat sizi bekliyor. Fakat hakikati gördüğünüzde onu incitmeyiniz. İşin en sağlamı ve yapılması gerekeni budur.

Mâzide asırlarca cehalet veya inat sebebiyle cahil yığınları “İsa düşmanları Meryem düşmanları” diye diye Müslümanların üstüne kışkırtmışlar, hatta Anadolu’nun dağlarında ve ovalarında yağların, bağların aktığını söyleyerek kitlelerin bilgisizliğinden istifadeyle Haçlı seferleri tertip etmişlerdir. Hâlbuki Müslümanlar asla Hazreti İsa’yı (aleyhisselâm) ve Hazreti Meryem’in düşmanı olamazlar. Zaten öyle olsalar Müslüman olamazlar. Kur’ân, Hazreti İsa’yı (aleyhisselâm) hem de ülü’l-azm –Hazreti Nuh, Hazreti İbrahim, Hazreti Musa, Hazreti İsa ve Hazreti Muhammed (aleyhimüsselâm ecmaîn)– beş peygamberden birisi olarak saymaktadır. Ona nasıl düşman olabilirler? Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de geçen tek kadın ismi “Meryem”dir ve yine Kur’ân’da Sûre-i Meryem isminde bir sûre vardır.

Oryantalistler de asırlarca, dünyadaki birçok insanın ve kendi insanlarının bilgisizliğinden istifade ederek İslâmiyet hakkında çok yanlış şeyler

⁴⁶ Bakara sûresi, 2/164; Ra’d sûresi, 13/4; Nahl sûresi, 16/12, 67; Hac sûresi, 22/46; Furkan sûresi, 25/44; Ankebût sûresi, 29/35; Rûm sûresi, 30/24, 28; Câsiye sûresi, 45/5.

⁴⁷ Bakara sûresi, 2/170, 171; Mâide sûresi, 5/58, 103; Enfâl sûresi, 8/22; Yûnus sûresi, 10/42, 100; Ankebût sûresi, 29/63; Zümer sûresi, 39/43; Hucurât sûresi, 49/4; Haşir sûresi, 59/14.

⁴⁸ Bakara sûresi, 2/26, 75, 102; Âl-i İmran sûresi, 3/75, 78, 135; En’âm sûresi, 6/97; ...

⁴⁹ Haşir sûresi, 59/2.

⁵⁰ Haşir sûresi, 59/2.

⁵¹ Haşir sûresi, 59/2.

uydurmuşlardır ama artık, insaf ve insanîyet duygularının gelişmesiyle dürtüst akademisyenler artık bu çeşit iftiralara değer vermiyorlar. Hatta kendilerinden olan bazı oryantalistlerin yanlışlarını yüzlerine vurmaktan çekinmiyorlar.

2006 Eylül'ünde Papa 16. Benedikt'in talihsiz beyanatına karşı, Hıristiyanlardan pek çok kişi itirazda bulunmuş, hatta Katolik insanlardan da Papa'yı suçlayıcı itirazlar çıkmıştır....

Hıristiyan dünya mâziden gelen bir düşmanlık ve hınçla bu noktada bazı yanlışlar yapıp sınıfta kalsa da fen ve teknoloji yönünden çok ilerledi. Devletlerini ilim üzerine kurdular. Kendi içlerinde bir noktaya kadar demokrasi ile insan haklarına bir çeki düzen verebildiler.

İslâm dünyası mâzinin seyyiatından sıyrılmadı. Benim çocukluğumda hâlâ İsrâiliyat hikâyeleri, Hazreti Ali'nin Kan Kalesi Cengi, Kesikbaşın İntikamı gibi akıl almaz savaş hikâyelerini anlatan kitaplar okunurdu. Hazreti Ali için tayy-ı mekân, bast-ı zaman gibi kerametleri kabul edebiliriz ama bunların hiçbir sağlam kaynak ve belgesi yok. Hele hele kuyuya girip orada yani yer altında kuşluk vakti güneş altında toplanmış insanlardan bahsedilmesi, jeolojik gerçekler açısından tam bir facia ve fecaat... Hangi akıl ve mantık bunları kabullenebilir?. Ama bunlar inanılarak bazen göz-yaşları ile köy odalarında ve evlerinde okunup dinleniyordu.

Çağını okuyamayanlar, çağı ile hesaplaşacak duruma gelemeyenler silinmeye mahkûmdurlar. Kızıldirililerin ve Aborjinlerin hâli meydanda... Onlara zulmedilmiştir ayrı mesele... Ama işte durumları.

İşte bütün bunlara karşı 1900 senelerinin başından itibaren Bediüzzaman Hazretleri içtimâî hayata hep bir medeniyet projesi ile girmeye çalıştı. Doğuda valilere, ağalara ve şeyhlere teklif etti... Sonra da 1908'de Osmanlı insanının saadet kapısı olarak gördüğü (Dersaadet) İstanbul'a gelip Padişah'a takdim etmeye çalıştı... Ama bir türlü ona ulaşamadı ve ulaştıramadı...

O "Vicdanın ziyası ulûm-ı diniye; aklın nuru fûnûn-ı medeniyedir." diyor dinî ve fennî ilimlerle talebenin himmetinin kanatlanacağını söylüyor ve bu anlayıştaki okulların açılmasını istiyordu. Medreselerin programlarının çağa göre gözden geçirilmesini arzu ediyordu.

Ayrıca mürşid-i umumî dediği vâizlerin hakîm (hikmetli söz söylemelerini) ve muhakemeli olmalarını, sözlerini aklın ve mantığın terazisinde tartmalarını istiyordu. İslâm'ın ruhuna, akla, mantığa ve çağa uymayan

hurafe ve safsatalardan sıyrılmalarını istiyordu. Şeyhlerin ve ağaların, yani halk üzerinde maddî ve mânevî ağırlığı olanların da ihtilâftan uzak durmalarını, insanların önlerini açmalarını, uhuvvet ve muhabbet duygularını geliştirmelerini istiyordu. Çünkü onun tespit ve teşhislerine göre bizim hastalıklarımız fakr u zaruret, ihtilâf ve cehaletti. Bu illetlerin çaresi de, çalışma, ittifak, ilim ve mârifetti...

Bu düşüncelerini Güney Doğu'da aşiretlere, valilere, maddî-mânevî reislere anlattığı gibi, İstanbul'da da Padişaha, İttihad-ı Terakki'nin ileri gelenlerine anlatmaya çalıştı. Sonra da Avam Reçetesi dediği Münazarat Risalesi'nde anlattığı gibi, seviyelerine göre de Ulema Reçetesi dediği bu Muhâkemât isimli eserinde anlattı...

DOKUZUNCU MUKADDİME

Akl-ı selime göre muhakkaktır ki, yaradılıştta hayır, güzellik, mükemmeliyet esastır, şer ve kötülük ise asıl olmayıp dolayısı ile kâinata girmiştir ve ikinci derecededir. Hem hayır ve güzellikler, küllîdir, geneldir. Şer ve kötülükler, cüz'î, hususî ve mevzîdir. Şöyle görünüyör ki:

Âlemin her bir nev ve türüne dair bir fen teşekkül etmiştir ve etmektedir. Fen ise, küllî ve genel kâidelerden ibarettir. Kâidelerin küllî ve genel olması, o nevi ve türde olan intizamın güzelliğini keşfedip ortaya koyar. Demek ki, bütün fen ve ilimler intizam ve sistemin güzelliğine doğru bir şahittir. Evet, küllî ve genel oluş, intizama delildir. Zira bir şeyde intizam ve sistem olmazsa, hüküm külliyetiyle, genellikle cereyan edemez. Çok istisnalar, intizam ve sistemi bozucu kaide dışı hâlleriyle perişan bir durum ortaya çıkar. Bu şahitlerin doğruluğunu, tezkiye edip, temize çıkararak tasdik eden hikmetin bakışı ile istikra-ı tâm yani ayrı ayrı hâdiselerdeki ortak vasıfları tespit ede ede genel bir netice çıkarmaktır.

Kur'an-ı Kerim'de de "Sen Allah'ın nizamında ve sisteminde, hiçbir tahvil ve başkalaşma bulamazsın."⁵²; "Allah'ın öteden beri câri ve geçerli olan kanunu budur. Sen Allah'ın nizam ve sisteminde hiçbir tebdil ve değişiklik bulamazsın."⁵³

⁵² Fâtır sûresi, 35/43.

⁵³ Fetih sûresi, 48/23.

Fakat bazen intizam görülmüyor. Çünkü dairesi, bakış ufkumuzdan daha geniş olduğu için tamamen tasavvur edilip kuşatılmadığından dolayı, bütünlüğü içinde her yönüyle nizam ve sistemin eşsiz tasviri kavranılamıyor. Onun için, bütün ilim ve fenlerin şهادetiyle ve hikmet nazarından kaynaklanan etraflıca ve tam bir araştırmanın tasdikiyle sabittir ki âlemin yaradılışında bizzat kastedilen ve mutlak çoğunlukla kendisini gösteren durum, yalnız ve yalnız, güzellik, hayır, hak ve mükemmelliktir. Ama şer, çirkinlik ve bâtil ise, dolayısı ile, ikinci dereceden, mağlûp ve önemsizdirler. Her ne kadar bazen ağır basar görünseler de bu durum geçicidir.

Hem de sabittir ki, hem din hem de fen yönünden mahlûkat içerisinde en üstünü, en şereflisi ve en mükemmel kıvamda en güzel şekilde yaratılmış olan, insandır. İstidat ve kabiliyetleri buna şahittir.

Hem de insanlar içinde en şereflileri, hak ve hakikat ehli olan doğru Müslümanlardır. İslâmiyet'in hakikatleri buna şahitlik ettikleri gibi, geleceğin, olayları da tasdik edecektir.

Hem de sabittir ki, Ekmel-i Küll yani bütün yaratılanların en mükemmeli Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'dır. Mucizeleri ve kâmil ahlâkı buna şهادet ettiği gibi, insanlığın muhakkik, araştırmacı âlimleri de tasdik eder. Hatta düşmanları da kabul ediyorlar ve etmeye mecburdurlar...

Madem ki, kâinatta esas olan güzellik, hayır, hak ve mükemmeliyettir. Şerler cüz'î ve dolayısı ile girmiştir. Hem mahlûkat içinde en kerim, ah-sen-i takvim insandır. Hem insanlar içinde en şereflî Allah'ın vahiy mesajları ile gelen kanunlarına tabi olan Müslümanlardır. Hem en kâmil, en mükemmel olan Zât da Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'dır. Öyleyse güzellik, hayır, hak ve mükemmellikten ibaret olan İslâmiyet dünyaya hâkim olacaktır. Şu andaki mağlûbiyet geçicidir. İnsanlık yaptığı cinayetlerin cezasını dünyada da âhirette de çekecektir. Ama İslâmiyet'e mâni olunamayacak, eninde sonunda insanlar da kâinattaki diğer varlıklar gibi, hayır, güzellik, hak ve mükemmeliyet ahenginin içine yani Müslümanlığa gireceklerdir. Zaten Kur'an'ın kanunları kâinatta geçerlidir...

Acaba insanlık, azgınlık ve taşkınlıkları ile, ilim ve fenleri kâinat ve varlıklar hakkındaki güzellik, mükemmeliyet, hak ve hayır esasları mevzuunda şahitliklerini çürütüp tam bir araştırmanın sonucu ortaya konulan gerçek-

leri nakzedip iptal ederek ilâhî irade karşısında inat etmeye ve dikleşmeye muktedir olacak mıdır? Asla! Kat'iyen muktedir olmaz ve olamaz. Âdil ve Hakîm-i Mutlak olan Allah'ın Rahman ve Rahîm ismine yemin ederim, insanlar, şer, çirkinlik, kötülük ve bâtlı zahmetsiz, kolayca hazmedemeyecektir. Hem de ilâhî hikmet müsaade etmeyecektir.

Evet kâinatın umumi hukukuna cinayet eden afvolunmaz, yokluğa yol verilmez. Evet, binler sene şerrin galebesi, yalnız bu dünyada en azından bin sene mutlak mağlûbiyet ile netice verecektir. Âhiret âleminde hayır, şerri ebedî idam ile mahkûm edecektir. Yoksa âlemin muntazam, mükemmel ve ilâhî emirlere itaatli olan diğer neveleri, türleri ve cinsleri; bu perişan, isyancı, azgın ve taşkınları kendileri içinde kabul etmeyerek, varlık hukukundan düşürüp yokluk karanlıklarına sürgün edilmeleri yaradılışın vazifesinden tart edilmeleri için, gereğinin yapılması hususunda hâllerini arz edeceklerdir. Bu ise insanların bütün istidat ve âlemde saltanat sürmek ve âhirette ebedî saadete mazhar olmak için donatılan kabiliyetlerinin ve meyillerinin abes ve beyhûde olmalarını gerektirir. Abes olmak ve boşu boşuna bir şeyin yaratılmış olması da tam bir araştırmanın neticesi ortaya çıkan gerçeğe zıt olduğu gibi Cenab-ı Hakk'ın hikmetine aykırı ve Sadık Nebî Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'ın hükmüne de muhaliftir. Evet istikbal bu davaların bir kısmını tasfiye edecektir. Fakat tam tasfiyesi ise âhirette görülecektir. Şöyle ki:

Şahısları bir yana bırakırsak, nev'î ve umumî güzellik ve hakkın galebe meydanı istikbaldir. Biz ölsek, milletimiz bâkidir. Kırk senelik bir İslâmî galebe ve hâkimiyete razı değiliz. En az bin sene galebeyi isteriz. Lâkin hem şahsî, hem umumî, hem cüz'î, hem küllî olan güzellik, hak, hayır, kemâl ve mükemmelliğin galebe meydanı ve büyük mahkemesi; ve inananları, diğer kardeşleri olan muntazam kâinat gibi nizama koyma, istidat ve kabiliyetlerine münasip ceza ve mükâfat verme, yalnız âhiret âleminde. Zirâ, âhirette, hak ve tam adalet tecelli edecektir. Evet bu dar dünya, insanların cevherine yerleştirilmiş olan sınırsız ve sayısız istidat ve kabiliyetlerin ve ebet için yaratılmış olan meyil ve arzuların sünbüllenmesine müsait değildir. Bunların beslenmesi ve terbiye edilip geliştirilmesi için başka âleme gönderilecektir. İnsanın cevheri büyüktür, mahiyeti yücedir, cinayeti de büyüktür. İntizamı da mühimdir,

kâinatın diğer varlıklarına benzemez; intizamsız olamaz. Evet, ebede namzet olan büyüktür; ihmal edilemez, abes olamaz. Mutlak yokluk ile mahkûm olamaz. Adem-i sırfa (mutlak yokluğa) kaçamaz. Cehennem ağzını, cennet de nazlı ve nazdar kucağını açmış, bekliyorlar.

Kur'ân âyetlerinin bazıı bazıını tefsir ettiği gibi, kâinat kitabının âyetleri de birbirini tefsir ve izah eder. Meselâ canlı varlıkların ihtiyacı için bir maddî Güneş'e ihtiyaç olduğu gibi, akılların, kalblerin aydınlanması ve istifadesi için de mânevî bir güneşe ihtiyaç var. Meselâ; arıların, karıncaların, nizam içinde bir cemiyet hayatı yaşayabilmeleri için bir kraliçe arıya ihtiyaçları olduğu gibi, insanların da ahenkli bir toplum hayatı yaşayabilmeleri için peygamberlere ve ilâhî kitaplara ihtiyaçları vardır.

Aynı şekilde, kâinat ve varlık üzerinde ilim ve fenlerin tam bir araştırma neticesinde vardıkları hükme göre, hak, güzellik, mükemmeliyet ve hayır esastır. Öyleyse en üstün varlık olan insanların da bu umumi esasa eninde sonunda uymaları gerekir. Yani Müslümanlık dünyaya yayılması, insanların da diğer varlıklar ve türler gibi bu umumi ahenge uymaları zaruridir.

Üstad Hazretleri bu gerçeği Şam'da okuduğu muhteşem hutbesiyle bütün İslâm dünyasına duyurmak istemiştir. O meşhur Hutbe-i Şamiye'sinde, İslâm âleminin gerilemesine ve mağlûbiyetine sebep olan, ümitsizlik, doğruluğun toplum hayatında ölmesi, düşmanlık duygularının sevgiden daha çok öne çıkması, Müslümanları birbirine bağlayan bağların bilinmemesi, aralarında çeşit çeşit istibdatların yayılması ve sırf maddî menfaate yönelmesi gibi altı tane hastalığı saymış ve bu illetlerden kurtulması için çareleri de söylemiştir. Orada mevzumuzla alâkalı olarak da şunları söylemiştir:

“Kâinata Allah, tekâmül meylini yarattığı gibi insanda da terakkî ve gelişme meylini insanın fitratına yerleştirmiştir. Ama bu gelişmenin ilâhî ve fitrî kanunlara uygun olması lâzımdır. Aksi takdirde, semavî ölçüleri çiğneyen, azgınlık ve taşkınlık yapan insanlar cezasız kalmayacaklardır. Elbette insanların bilhassa Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndaki zulüm ve hataları ile başlarına çabuk bir kıyamet kopmazsa, istikbalde hak ve hakikat, İslâm âleminde insanların eski hatalarına keffâret olacak bir dünya saadetini gösterecek inşaallah...”

Evet bakınız, zaman doğru bir hat, bir çizgi üzerine hareket etmiyor. Onun için de başlangıcı, sonundan uzaklaşmıyor. Aynen dünya dört mevsimde dolaşıp durması gibi, bir daire içinde dönüyor. Bazen terakki içinde

yaz ve bahar mevsimi gösteriyor. Bazen gerileme içinde kış ve fırtına mevsimi gösteriyor. Her kıştan sonra bir bahar, her geceden sonra bir sabah olduğu gibi, insanlığın da bir sabahı olacak inşaallah. İslâmî hakikatin güneşiyle, umumî sulh ve barış dairesinde hakikî medeniyeti görmeyi Allah'ın rahmetinden bekleyebilirsiniz... Bu hususta kâinat kitabından size sunacağım delil ve belgeye gelince... İşte, fen ve ilimlerin casus gibi tedkik ve araştırmaları neticesinde ve hadsiz tecrübe ve deneylerle sabit olmuştur ki, kâinatın nizamında mutlak galip husus ve bizzat kastedilen mesele hem de Cenab-ı Hakk'ın hakikî maksatları; hayır, güzellik ve mükemmeliyettir. Çünkü kainat üzerinde çalışan fenlerden her bir fen, küllî kaideleleriyle bahsettiği nevi, tür ve taifede öyle bir intizam ve mükemmeliyet gösteriyor ki, ondan daha mükemmelini akıl bulamıyor. Meselâ tıbaa ait insan bedenini ve işleyiş sistemlerini inceleyen anatomi ve fizyoloji fenleri ve kozmoğrafyaya tâbi güneş sistemi fennî, nebâtât ve hayvanata ait fenler gibi bütün fenlerin her birisi, küllî kaideleriyle o bahsettiği kısımda Cenab-ı Hakk'ın o tür ve nevideki nizamında kudret ve hikmetinin mucizelerini ve *أَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ* Yani: "Yarattığı her şeyi güzel ve muhkem yapıp yarattı."⁵⁴ hakikatini gösteriyor.

Hem ilimlerin ve fenlerin tam bir araştırma neticesi vardıkları doğru hükümler ve umumî tecrübe ve deneyler gösteriyor ve netice veriyor ki: Şer, çirkinlik, bâtıl, fenalık kâinatın yaratılış ve yapısında cüz'îdir. Esas maksat değil, tebeî ve dolayısıyladır. Yani, meselâ çirkinlik, çirkinlik için kâinata girmemiş; belki güzelliğin bir hakikati çok hakikatlere inkılap etmek için, çirkinlik bir ölçü birimi olarak yaradılışa girmiş. Şer hatta şeytan bile, insanların hadsiz yükselişlerine müsabaka ile vesile olmak için insanlığa musallat edilmiş. Bunlar gibi cüz'î şerler, çirkinlikler, küllî güzelliklere, hayırlara vesile olmak için kâinatta yaratılmış. İşte, kâinatta hakikî maksat ve yaratılış neticesi, tam bir araştırma ile ispat ediyor ki, hayır, güzellik ve mükemmeliyet esastır ve hakikî maksat onlardır. Elbette insanlar, bu kadar zulüm, inkâr ve nankörlüğü ile yeryüzünü pisleyip perişan ettikleri hâlde, cezasını görmeden ve kâinattaki hakikî maksat ve gayeye mazhar olmadan dünyayı bırakıp yokluğa kaçamayacak, belki Cehennem hapsine girecekler.

Hem tam bir araştırma ile ve fenlerin tahkikatıyla sabit olmuş ki, mahlûkat içinde en kerim ve en şerefli, en önemli olan insanlardır. Çünkü insanlar, kâinatın yaratılışındaki, zahirî sebeplerin ve neticelerin arasın-

⁵⁴ Secde sûresi, 32/7.

daki basamakları ve zincirleme gelen sebeplerin münasebetlerini aklıyla keşfedip ilâhî sanatı ve muntazam hikmet-i rabbânî icatların taklidini sanatçı ile yapmak ve Allah'ın fiillerini anlamak için ve ilâhî sanatı bilmek ve cüz'î ilmiyle ve sanatlarıyla anlamak için bir mizan, bir mikyas (ölçek) kendi iradesiyle işlediği maddelerle Cenab-ı Hakk'ın küllî, kuşatıcı fiil ve sıfatlarını bilerek kâinatın en şerefli, en kerim mahluku insan olduğunu ispat ediyor. (Bu özellik insanın dışındaki mahlûklarda yoktur. Çünkü diğerleri sebeplerin ve neticelerinin arasındaki, basamakları ve münasebetleri anlama, yeni sentezlere gitme ve Allah'ın sanatlarının taklitçiliğini yapma gibi bir özelliğe sahip değildir. Ayrıca Cenab-ı Hakk'ın küllî isim ve küllî sıfatlarını, kendilerine verilen, cüz'î sanatkârlık, cüz'î irade, cüz'î ilim, cüz'î mâlikîyet gibi vasıfları ölçü birimi yaparak anlama gibi bir düşünce ve mârifet yüceliğine ulaşmış değildir.)

Hem İslâmiyet'in kâinata ve insanlara ait hakikatlerinin şahadetiyle kerim olan insanlar içinde en şerefli en âlâsı, hak ve hakikat ehli olan Müslümanlardır.

Hem tam bir araştırmannın neticesi olarak, tarihlerin şahitliğiyle en kerim ve en şerefli olan hak ehlinin içinde de bin mucizesi ile ve çok yüksek ahlâkının, İslâmiyet ve Kur'ân hakikatlerinin şahadetiyle en faziletli en yüksek olan Hazreti Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)'dır.

Madem bu üç hakikat böyle haber veriyor... Acaba hiç mümkün müdür ki, insanlık, günahları, cinayetleri, azgınlık ve taşkınlığı ile bu kadar fenlerin şahitliğini çürütüp, tam bir araştırmannın ortaya koyduğu bu gerçekleri kırıp Allah'ın iradesine ve kâinatı içine alan ezeli hikmete karşı inat ederek, şimdiye kadar yaptığı gibi o zalimane vahşetinde ve inatçı küfründe ve dehşetli tahribatında devam edebilsin? İslâmiyet aleyhinde bu hâlin devam etmesi hiç mümkün müdür?

Ben bütün kuvvetimle, hadsiz dillerim olsa, o hadsiz dillerimle yemin ederim ki, âlemi bu en mükemmel nizam ile, bu kâinatı zerreden sayılara kadar, sinek kanadından semâvât kandillerine kadar nihayet bir hikmet ve intizam ile yaratan Cenab-ı Hakk'a hadsiz lisanlarla yemin ediyoruz ki, insanlar hiçbir cihetle kâinattaki bütün nevi ve türlere muhalif olarak ve küçük kardeşleri olan diğer tür ve taifelere zıt olarak kâinattaki nizamı, küllî şerleriyle mualefet edip insan nevinde şerrin hayra galip gelmesine binler senede sebep olan o zakkumları yiyip hazmetmesi mümkün değil.

Bunun imkânı ancak ve ancak bu farz-ı muhal ile olabilir ki, insan bu âleme emanet-i kübra mertebesinde ve yeryüzünün halifesi makamında kâinatta diğer nevilere ve türlere büyük ve şerefli bir kardeş olduğu hâlde en geri en berbat, en perişan, en muzır, en önemsiz, hırsızcasına ve dolaşısıyla bu kâinat içine girmiş, karıştırmış. Bu farz-ı muhal, hiçbir cihetle kabul olunamaz.

Bu hakikat için, elbette söylediğimiz bu deliller netice veriyor ki, âhirette cennet ve cehennem zaruri varlıkları gibi hayır ve hak din istikbalde mutlak galebe edecektir. Ta ki, insan nevinde de diğer nevilere gibi hayır ve fazilet mutlak galip olacak. Ta insan da kâinattaki diğer kardeşlerine diğer tür ve nevilere müsavi olabilsin ve ezeli hikmet sırrı insanda da takarrur edip yerleşti denilebilsin.

Elhâsıl: Madem zikredilen kesin hakikatlerle bu kâinatta en seçkin netice ve Cenab-ı Hak nazarında en ehemmiyetli mahlûk insandır. Elbette ve elbette bâki hayat âhirette Cennet ve Cehennem'i; apaçık bir gerçek olarak; insandaki şimdiki kadar zalimane vaziyetler Cehennem'in varlığını; ve fitratındaki küllî kemâl istidatları ve kâinatı alâkadar eden imanî hakikatleri Cennet'i açıkca gerektirdiği gibi, her hâlde iki Dünya Savaşı ile ve kâinatı ağırlattıran cinayetleri ve yuttuğu zakkum şerhleri hazmetmediği için kustuğu ve zeminin bütün yüzünü pislendirdiği vaziyetiyle, insanlığı en berbat bir dereceye düşürüp bin senelik terakki ve gelişmelerini yerle bir etmek cinayetini insan hazmetmeyecek. Herhâlde çabuk başında bir kıyamet kopmazsa, İslâmî hakikatler, insanı esfel-i sâfilîn aşağılığına düşmekten kurtarmaya ve yeryüzünü temizlemeye ve umumî sulhü temin etmeye vesile olmasını Rahman ve Rahîm olan Cenab-ı Hakk'ın rahmetinden niyaz ediyoruz ve ümit ediyoruz ve bekliyoruz...⁵⁵

Dünya, İkinci Dünya Savaşı'nda yeni bir hercümerçle karışırken, Denizli Mahkemesi sonrası Emirdağ'a mecburî ikamet kararı altına alınan Bediüzzaman Hazretlerinin odasına serçeler, güvercinler ve kuddüs kuşları girip bir müddet sonra garip şekilde ortadan kaybolmaya başladılar. Başka yerlerde de Lâhika mektupları okunurken talebeleri benzer olaylar yaşadılar. Bunun üzerine kâinat kitabının hâdiselerinin birbiriyle münasebetine dikkat eden ve tevîl-i ehâdis açısından olayların dilinden olayların yorumlarını çok iyi anlayıp bilen Üstad Bediüzzaman Hazretleri şöyle bir değerlendirme yapıyor:

⁵⁵ Hutbe-i Şamiye, İkinci Dehşetli Hâl, Birinci Kelime.

“Güya insanlar, gayet çok olan tayyareleriyle ve insan kuşları (uçakları) ile, kuşların âlemi olan havadaki kuşları hem korkutup hem kuşlar âleminde acip bir heyecanla insanlığın gidişatına karşı kuşlar da ciddi alâkadarlık gösterip; ‘Acaba insanların bu zâlim, tahribatçı canavar kuşlarına karşı kimler mukabele edip, onları zulümden, tahripten vazgeçirip insanlığın faydasına ve saadetine çalıştırmaya gayret edenler kimlerdir?’ diye Risale-i Nur meselelerine alâkadarlık gösteriyorlar denilse, yeri yok mu? İhtimal verilmez mi? Manasız bir hayal denilebilir mi?”

Evet rivayetlerden anlaşıldığına göre: Yeryüzü, haksızlık, zulüm, kan ve irinle dolduktan sonra, dünyanın bir günlük ömrü kalmış olsa bile bu uzatılacak, İslâmiyet sayesinde cihan adalet, hak ve hakkaniyet ile doldurulacak, açlık-kıtlık kalmayacak; yer-gök hazinelerini açacaktır... Bu hizmetlerde Risale-i Nurlar’ın büyük rolü olacaktır inşaallah...

Hâtime

İslâm’ın ve Asya’nın istikbali, uzaktan gayet parlak görünüyor. Çünkü Asya’nın evvel ve âhir hâkimi olan İslâmiyet’in galip gelmesi için dört-beş mukavemet edilemez kuvvetler ittifak ve ittihat etmektedirler.

Birinci Kuvvet: Maarif ve medeniyet ile donanmış olan İslâmiyet’in hakikî kuvvetidir.

İslâmiyet’in ilim, irfan ve medeniyet esasları ile mücehhez olması ve bütün kemâlât ve mükemmelliğin üstadı bulunması şimdi artık iki milyara varan Müslüman nüfusu tek bir fert hükmüne getirebilecek güce sahip olması demektir. Kur’ân âyetlerinin ilmî ve fennî meselelere, doğru ve gerçekçi yaklaşımları hatta peygamberlerin mucizelerinden bahseden âyetlerin bile fen ve teknoloji yönünden gelişmenin nirengi noktalarına işaretleri çok büyük ufuklar açmakta, erbabına engin hedefler göstermektedir. Sanki insanlığa ders verip şöyle bir teşvikte bulunmaktadır. “Haydi çalış, bu mucizelerin numunelerini göster. Süleyman (aleyhisselâm) gibi, iki aylık yolu bir günde git! İsa (aleyhisselâm) gibi en dehşetli hastalığın tedavisine çalış! Hazreti Musa’nın asası gibi taştan âb-ı hayat gibi su çıkar, insanları susuzluktan kurtar! İbrahim (aleyhisselâm) gibi ateş seni yakmayacak maddeleri bul, giy! Bazı peygamberler gibi doğu ve batıdaki en uzak sesleri işit, suret ve şekilleri gör! Davut (aleyhisselâm) gibi, demiri hamur gibi yumuşat, insanlığın bütün sanatlarına vesile olması için demiri balmumu gibi yap! Yusuf (aleyhisselâm) ve Nuh (aleyhisselâm)’ın birer mucizesi olan

saat ve gemiden nasıl çok istifade ediyorsunuz. Öyle de, diğer peygamberlerin size ders verdikleri mucizelerden de o saat ve gemi gibi istifade ediniz ve taklitlerini yapınız.”⁵⁶

İkinci Kuvvet: Temel esaslar ve gerekli vasıtalar ile donanmış olan şiddetli ihtiyaçtır.

Yani bizler İslâm dünyası ve insanları olarak, fakirliğin, geri kalmışlığın sırtımıza yüklediği şiddetli ve belimizi kıran bir ihtiyaçla kıvrınmaktayız. Bu susmaz kırılmaz ihtiyacımızı, bir vesile olarak, bir dinamik olarak kullanıp medeniyet, sanat, irfan, ilim, fen ve teknoloji yolunda ilerleyeceğiz. Gerilemeye mahkûm mirasyedi zengin çocukları gibi olmayacağız.

Üçüncü Kuvvet: İçimizde Asya’yı gayet sefalette, başka yerleri nihayet refahta görmekten kaynaklanan tam bir uyanışla ve mükemmel şekilde aklı başa toplama hisleriyle donanmış bir gıpta ve rekabet ve ezilmenin verdiği bir kin gizlidir.

Hutbe-i Şamiye’deki ifadesiyle: “Yüksek şeylere müsabaka suretinde insanlığa yüksek maksatları ders veren; o yolda çalıştıran; istibdatları parça parça eden; ulvî hisleri heyecana getiren; gıpta, haset, kıskançlık, rekabetle ve tam uyanmakla ve müsabaka şevkiyle ve yenilik meyliyle ve medenileşme arzusu ile donatılan Üçüncü Kuvvet, yalnız İslâmî hürriyettir. Yani insaniyete lâıyk en yüksek kemâlâta olan meyil ve arzu ile donanmış olmaktır.”

Dördüncü Kuvvet: Asya’nın evvel ve âhir hâkimi İslâmiyet’in galbesi için beş dinamikten dördüncüsü de; ehl-i tevhidin düsturu olan, tek kelime ve hedef, birliği; yani büyük bir organize olarak “Lâ ilâhe illallah” kelimesi etrafında kümelenme; ve bu zemine has mutedillik ve mizaçların uyumlu hâle getirilmesi; çağın ziyası olan zihinlerin aydınlanması; medeniyetin kanunu olan fikirlerin birbiri içine girip birbirini geliştirmesi; bedevîliğin lâzımı olan fitrat selâmeti yani fitratın bozulmamış olması; ihtiyaç ve zaruretin meyvesi olan hafiflik ve teşebbüs cüreti, atılım cesareti ile donanmış olan fitrî istidat ve kabiliyet.

Bu gücü Üstad, Hutbe-i Şamiye’de şöyle ifade ediyor:

“Şefkatle donanmış imanî şehamet ve yiğitliktir. Yani haksızlara, zâlimlere zillet göstermemek; mazlûmları da zelil etmemek. Yani İslâmî hürriyetin

⁵⁶ Hutbe-i Şamiye, İkinci Dehşetli Hâl, Birinci Kelime.

esaları olan müstebitlere dalkavukluk etmemek ve biçarelere de tahaküm etmemek, büyüklük taslamamaktır.”⁵⁷

Beşinci Kuvvet: Bu zamanda maddeten terakkiye dayanan îlâ-yı kelimetullah, (yani Allah’ın yüce isminin, yüceliğine uygun şekilde dünyaya ilân ve tebliği); İslâmiyet’in emriyle ve zamanın gerektirmesiyle ve şiddetli fakirliğin mecbur etmesiyle ve her arzuyu öldüren ümitsizliğin ölmesiyle hayat bulan ümit ile donanmış olan medeniyet arzusu ve yenileşme meylidir. Bu kuvvetlere yardım etmek için ecnebi-lerin içine ihtilâl veren ve medeniyetlerini ihtiyarlatan, medeniyetlerinin kötülüklerinin iyiliklerine galip gelmesidir. Çalışma ve emeklerinin, sefahetlerine yetmemesidir... Bunun da iki sebebi vardır:

Birincisi: Din ve fazileti, medeniyetlerine düstur yapmamalarından kaynaklanan, sefahete müsaade etmeleri ve nefislerinin şehvetine muvafakatta bulunup boyun eğmeleridir.

İkincisi: Şehvet tutkusu ve diyanetsizliğin neticesi olan merhametsizlikten kaynaklanan geçim imkânlarındaki müthiş eşitsizliktir. Evet, şu diyanetsizlik Avrupa medeniyetinin iç yüzünü öyle karıştırmış ki: O kadar ihtilâlcî ve bozuk fırkaları doğurmuştur. Faraza İslâmiyet’in kopmaz ipi ve Sedd-i Zülkarneyn gibi İslâmiyet’in hakikatine iltica edilmez ve sığınılmazsa, bu fesat fırkaları, onların medeniyet âlemlerini yerle bir edeceklerdir. Nasıl ki, şimdiden tehdit ediyorlar.

Acaba İslâmî hakikatın binlerce meselelerinden yalnız zekât meselesi, medeniyet ve yardımlaşma düsturu olursa, bu belâya ve yılanın yuvası olan geçimdeki müthiş eşitsizliğe şifa veren bir şifa olmayacak mıdır? Evet, en mükemmel ve bozulmaz bir deva olacaktır.

Hutbe-i Şamiye’de bu madde şöyle anlatılıyor:

“**Beşinci Kuvvet:** İzzet-i İslâmiye’dir ki, îlâ-yı kelimetullahı ilân ediyor. Bu zamanda îlâ-yı kelimetullah, maddeten terakkiye bağlıdır. İlâ-yı kelimetullah, hakikî medeniyete girmekle edilebilir. İslâmî izzetin iman ile kat’î verdiği emri, elbette, İslâm âleminin şahs-ı mânevîsi, o kat’î emri istikbalde tam yerine getireceğine şüphe edilmez.

Evet, nasıl ki, eski zamanda İslâmiyet’in terakkisi, düşmanın taassubunu parçalamak, inadını kırmak, tecavüzlerini gidermek, silâh ile kılıç ile

⁵⁷ Hutbe-i Şamiye, İkinci Dehşetli Hâl, Birinci Kelime.

olmuş, istikbalde silâh, kılıç yerine hakikî medeniyet, maddî terakki, hak ve hakkaniyetin mânevî kılıçları düşmanları mağlûp edip dağıtacak.

Biliniz ki, bizim muradımız, medeniyetin güzellikleri ve insanlara menfaati bulunan iyilikleridir. Yoksa medeniyetin günahları, kötülükleri değil ki, ahmaklar o kötülükleri, o sefahetleri güzellik zannedip, taklit edip malmızı, harap ettiler. Dini rüşvet verdiler ama dünyayı da kazanamadılar. Medeniyetin günahları iyiliklerine galebe edip kötülükleri iyilik ve güzelliklerinden üstün gelmekle, insanlar iki dünya savaşı ile iki dehşetli tokat yiyip o günahkâr medeniyeti yerle bir edip öyle bir kustu ki, yeryüzünü kanla bulaştırdı. İnşaaallah istikbaldeki İslâmiyet'in kuvvetiyle medeniyetin güzellikleri galip gelecek, zemin yüzünü pisliklerden temizleyecek, umumî sulh ve barışı temin edecek.

Evet, Avrupa'nın medeniyeti fazilet ve hidayet üstüne kurulmadığından, belki heves ve heva (nefsanî kötü arzular) rekabet ve tahakküm üzerine bina edildiğinden, şimdiye kadar medeniyetin çirkinlikleri güzelliklerine galebe edip ihtilâlcî komitelerle kurtlaşmış bir ağaç hükmüne girdiği cihetle, Asya medeniyetinin galebesine kuvvetli bir vesile, bir delil hükmündedir. Az vakitte de galebe edecektir.”⁵⁸

Eğer “Şimdiye kadar Avrupa'yı galip getiren sebep, bundan sonra neden getirmesin?” denilirse...

Cevap: Bu kitabın mukaddimesini mütalâa et. Sonra buna da dikkat et. Avrupa'nın terakki edip ilerlemesinin sebebi, her şeyi geç almak ve geç de bırakmak ve dayanmak özelliğinde olan memleketin soğukluğu; mekân ve meskenin darlığı ve yaşayanlarının nüfus çokluğundan kaynaklanan, mârifet, bilgi ve hüner düşüncesi, ve sanat arzusu; deniz, maden ve diğer vasıtalarının müsaadesiyle hâsıl olan karşılıklı yardımlaşma ve fikir alışverişi idi. Fakat şimdi nakil vasıtalarının gelişmesiyle dünya, tek bir şehir hükmüne geçtiği gibi, medya, telefon telgraf gibi haberleşme ve alışveriş vasıtaları ile dünya insanları, bir meclisin ehli hükmüne geldi. Hâsılı, onların yükleri ağır, bizimki, hafif olduğundan yetişip geçeceğiz; eğer Allah'ın yardımını yoldaşımız olursa...

Bu hususta Üstad Hazretlerinin Sünuhat Risalesi'ndeki sözlerini aktaralım:

⁵⁸ Hutbe-i Şamiye, İkinci Dehşetli Hâl, Birinci Kelime.

“Evet biz aşağıya iniyoruz, onlar yukarıya çıkıyor. Bunun iki sebebi vardır. Biri maddî, biri mânevîdir. **Birinci sebep:** Umum Hıristiyanların kilisesi ve hayat madeni olan Avrupa'nın fitrî vaziyetidir. Zira dardır, güzeldir, demir madenidir, girintili çıkıntılıdır. Deniz ve nehirleri, bağırıksaklarıdır. Soğuktur. Evet Avrupa, yeryüzünün alan olarak ellide biri iken, insan nüfusunun dörtte birini fitrî letafeti ile kendine çekmiş. Hikmeten sabittir ki; nüfus çokluğunun bir yerde toplanması, ihtiyaçları netice verir. Görenek gibi çok sebeplerle çoğalan ihtiyaçlar, zeminin bitirme gücü ve toprak ürünleri ile karşılanamaz. İşte şu noktadan ihtiyaç, sanata; merak, ilme; sıkıntı, sefahet vasıtalarına hocalık edip talime başlarlar. Evet sanat fikri, mârifet meyli nüfus çokluğundan çıkar. Avrupa'nın darlığı, deniz ve nehirlerinde tabii nakil vasıtalarının dolaşması sebebiyle; tanışma ticareti, yardımlaşma teşrik-i mesâiyi, (ortak çalışmayı) netice verdikleri gibi, temas dahi fikirlerin birbiri içine girip birbirine destek vermeyi, rekabet de yarışmaları doğurur. Bütün sanayinin anası olan demir madeni, Avrupa içinde çoklukla bulunduğundan, o demir, medeniyetlerine öyle bir silâh gücü vermiştir ki, dünyanın bütün medeniyetlerinin enkazını gasbedip yağmalayarak, gayet ağır bastı, dünyanın mizanının dengesini bozdu. Hem de her şeyi geç almak, geç bırakmak özelliğine sahip olan mutedil soğukluk, çalışmalarına sebat ve metanet verip medeniyetlerini devam ettirmiştir. Hem de devletlerinin ilme dayalı olarak kurulmuş olması, müttekabil kuvvetlerinin birbiriyle vuruşması gaddarca istibdatlarının sıkıştırması, engizisyonane taassuplarının aksü'l-amel yapan tazyikatı, mütevazî unsurlarının rekabetle müsabakaları, Avrupalıların istidatlarını inkişaf ettirip, meziyetleri ve milliyet fikrini uyandırdı.”

Hâtimenin Hâtimesi

Asya'nın bahtını, İslâmiyet'in talihini açacak yalnız meşrutiyet ve hürriyettir. Fakat İslâmiyet'in terbiyesinde kalmak şartıyla...

Tembih

Medeniyetin güzelliği denilen şeyler, İslâmiyet'in başka şekle çevrilmiş birer meselesidir...

Gerçek medeniyet güzellikleri açısından İslâmiyet'in esaslarına ve meselelerine bakacak olursak, en başta erkek-kadın insanın ahsen-i takvim üzere yaratılmış üstün ve şerefli bir varlık olduğunun tesbitini görürüz. Ayrıca

haksız olarak masum bir insanı öldürmek bütün insanları öldürmek gibi bir zulüm ve günah sayılmıştır. Anne–babalara, yaşlı ve hastalara yapılacak iyilikler övülmüş... Dullara, yetimlere, fakirlere verilecek, zekât sadaka vs. hayır ve hasenat belirtilmiştir. Gayr-i müslimlerin hak ve hukukları tespit edilmiştir. Hayvanların hakları da belirlendiği gibi, susuz bir köpeğe kuyudan su çıkarıp veren günahların bağışlandığı; bir kediyi de acından öldürenin Cehennem’e gittiği ifade edilmiştir. Vakıflar teşvik edilmiş; okul, hastane, yol, köprü, çeşme imarı yanında uçamayan göçmen kuşlara kadar her canlıya yardım müesseselerinin önü açılmış; bunlardan meydana gelen sevapların da insan öldükten sonra bile amel defterine yazılmaya devam edeceği bildirilmiştir. Abdest, gusülden dış fırçalama, oradan koltuk altı ve etek tıraşlarına kadar temizliğin her çeşidi için prensipler konulmuştur. Sulh ve barışın mutlaka hayırlı olduğu, suçların şahsiliği, hiç kimsenin yakın akraba bile olsa başkasının suçundan dolayı ceza görmeyeceği belirtilmiştir. İnanç ve din tercihi konusunda zorlama yasaklanmıştır... İnsanın bizzat kendisinin bulunmadığı yerlerde bile mânevî şahsiyeti koruma altına alınarak gıybeti ve ardından hoşlanmadığı şeylerin konuşulması men edilmiştir. Ayrıca kişinin arkasından çekiştirme ve küçük düşüren kaş göz hareketleri, kalb incitici ve gönül yaralayıcı jest ve mimikler kalblere kadar işleyen bir ateş azabı ile tehdit edilmiştir. Bu incelikleri İslâmiyet’ten başka hiçbir medeniyetin prensiplerinde bulmak mümkün değildir...

Bediüzzaman Hazretleri şimdiki medeniyet ile İslâm medeniyetinin temel esaslarını Lemeât isimli eserinde şöyle mukayese etmiştir:

“Şimdiki medeniyetin esasları menfidir; onun temeli olumsuz beş esas üzerine kurulmuştur ve çarkları da bunlarla dönmektedir. İşte dayanma noktası, hak olması gerekirken, kuvvettir. Hakka dayanmayan kuvvet de saldırgan ve tecavüzkâr olur. Bundan da hıyanet çıkar. (Daha önceki Batılı sömürgecilerin ve şu andaki işgalcilerin hâline bakılırsa, kan ve irinle doldurdıkları dünyadaki zulüm ve hıyanetleri apaçık görür.)

Bu medeniyetin hedefinde, iyi davranışların alışkanlık hâline getirilmesi demek olan fazilet olması gerekirken, âdi bir menfaat, alçak bir çıkar hesabı vardır. Çıkar hesapları da insanları çatışmaya, çarpışmaya ve cinayetlere götürür.

Hayattaki Kanunu: “Hayır, iyilik ve takva üzerine yardımlaşın.”⁵⁹ âyeti-

⁵⁹ Mâide sûresi, 5/2.

nin beyanı ile yardımlaşma olması gerekirken onun yerine cedelleşme ve mücadele prensibidir. Bunun neticesi, çekişme, itişme, kakışma ve çatışmadır. Bundan da sefalet çıkar.

Kavimleri, milletleri birbirine karşı tutuşuna gelince, bu medeniyet anlayışına göre esas olan diğer milletler zararına uyanmış ırkçılık düşüncesidir. Başkaları yutmakla, beslenir ve kuvvet alır. Menfi milliyetçilik olan ırkçılıktan da (bilhassa İkinci Dünya Savaşı'nda Hitlerin yaptığı gibi) böyle müthiş vuruşma, böyle feci tokatlaşma ortaya çıkar. Bundan da helâket doğar.

Bu medeniyetin cazibeli hizmeti ise, kötü, zararlı ve günah olan arzuları, hevesleri kamçulamak ve tatmin etmektir. Bundan sefalet, ahlâksızlık ve beyinsizlik çıkar. O heva ve hevesin o kötü istek ve arzuların neticesinde insanlık meshe uğrayıp bozulur, yani sureti insan ama sîretâ hayvan şeklini alıp çirkinleşir. Mânevî meshediyor, değişir insanîyet... Şu medenilerden çoğunun eğer içini dışına çevirsen, görürsün: Başta maymunla tilki, yılanla ayı, hınzır sîreti olur suret. Gelir hayali karşına, postlarıyla tüyleleri... İşte şununla görünür meydanaiki eserleri. Zemindeki bütün ölçü ve dengeler fitrî olarak İslâmiyet'in de ölçüleridir. Yani İslâmiyet esaslarını fitratın derinliklerinden almıştır. İslâm'daki rahmet Kur'ân semâsından yağmaktadır. Kur'ân medeniyetinin esasları müspettir. Saadet çarkı beş müspet esas üzerine döner. Dayanma noktası, kuvvet değil, haktır. Hakka dayanan bir anlayış tabiatı itibarıyla daima adalet, denge ve ölçü üzerine olacaktır. Bundan da selâmet çıkar; kötülük ve bedbahtlık yok olur. İslâm medeniyetinin hedefinde menfaat yerine fazilet vardır. Faziletin tabiatında da muhabbet ve karşılıklı cazibe ve yakınlaşma vardır. Bundan saadet çıkar, düşmanlık da yok olur. İslâm medeniyeti hayatta düstur olarak, çarpışma ve dövüşme yerine karşılıklı yardımlaşmayı esas alır. Bu düsturun tabiatında da birleşme ve dayanışma olduğundan toplumlar hayatlanır. İslâm medeniyeti hizmet şekli olarak da heva ve heves yerine hidayet ve hak prensiplerini esas alır. Doğruluk ve hidayet yolunun tabiatında, insana lâıyk tarzda ilerleme ve refah vardır, ruha lâzım surette nurlanma ve gelişme vardır. Kitlelerin içindeki birlik ve birleştirici esası için de, ırkçılığı ve menfi milliyetçiliği reddeder. Onların yerine din, vatan ve sınıf bağı ve iman kardeşliği esasını kabul eder. Şu râbitanın tabiatında ise samimi bir kardeşlik ve umumî bir selâmet vardır. Dışarıdan gelen tecavüze karşı müdafaa bulunur. İşte böylece İslâmiyet'in bu medeniyete niçin küsmüş olduğunun ve onu almayışının sırrı anlaşılmuş olur.”

ONUNCU MUKADDİME

Bir kelâmı, her anlayışa gelen manadan dolayı, o kelâmı söyleyen kişi tenkit edilip sorgulanamaz. Zira, sözün sevk edildiği maksat dışındaki başkaları tarafından kelâmdan anlaşılan manalar, eğer söyleyen kastetmişse sorumluluk getirir. Böyle bir kastı yoksa tenkit edilip sorgulanmaz. Fakat söyleyen kimse mutlaka kastettiklerine kefildir ve onlardan mesul olur. Beyan (konuşma-yazma) fenninden yerleşmiş bir kaidedir: sıdk (doğru) ve kizb (yalan), konuşanın maksat ve niyetinin peşinde gider. Demek, kelâmın söylenme maksadına dair sorumluluk ve tenkit konuşana aittir. Fakat kelâmın müstetbeâtı yani ikinci, üçüncü dereceden çıkarılabilecek yan manaları ve çağrışımları denilen telvihâtında (kinayelerinde) ve telmihatında (ibarede bahsi geçmeyen bir kısaya, fıkraya, atasözüne veya meşhur bir şiire işaret eden manalarında) ve manaların suretleri, ifade tarzı ve birinci derece manalar tabir olunan vesileler ve üslûbun tavrındaki günah ve sorumluluk; sözü söyleyenin zimmet ve mesuliyetinde değil; belki örf ve âdet ve umumî kabule aittir. Zira, mevzuların anlatılabilmesi için, umumun kabulüne yani genel geçerliliği olan kabule ve örf'e saygı duyulur. Hem de hikâye ise ondaki eksiklik, bozukluk ve hata, hikâye edilen şeye aittir.

Evet, kelâmı söyleyen kimse, ifade şekillerinden ve ikinci derece ve dolayısı ile akla gelen mana ve çağrışımlardan dolayı tenkit edilip sorumlu tutulmaz. Zira onlara el atmak, meyvelerini almak için değildir. Belki, daha yukarı maksatların dallarına çıkmak içindir. Eğer istersen kinâî şeylere dikkat et. Meselâ: “Filânın kılıcının bendi (bağı, sapı) uzundur.” Ve “Külü çoktur.” denildiği vakit, o adam “uzun” ve “cömert” demektir. Külü ve kılıcı hiç olmasa da kelâm doğrudur. Eğer istersen misallere ve farazî temsillere, farz-ı misal denilerek söylenen sözlere dikkat et. Göreceksin bunlar, şöhretlerinden kaynaklanan kıymet ve kuvvetle fikir teâtilerine ve akıllar arası elçiliğe müsaittirler. Yani bu meşhur misal ve temsillerle anlatılmak istenenler çok rahat ifade edilebilir. Hatta Mesnevî-i Şerif sahibi Mevlâna ve Sâdi-i Şirâzî gibi en doğru yazarlar ve en muhakkik hikmet sahipleri, o farazî misal ve temsilleri kullanmakta bir beis ve terslik görmemişler. Eğer bu sır sana göründü ve ışıklandı ise, mumunu ondan yak sonra da bu ışıkla kıssa ve

hikâyelerin köşelerine git... Zira cüzde yani parçada geçerli olan, bazen küllde yani bütünde de geçerli olabilir.

Tembih

Üçüncü Makale’de “Kur’ân’da Müşkilât ve Müteşâbihat” konusuna dair bir kaide gelecektir. Yeri geldiği için şimdilik bir nebzesini zikredeceğiz. Şöyle:

Vakta ki, Kur’ân-ı Hakîm’den en mühim maksat, çoğunluğun irşat edilmesidir. Çünkü havas (üst tabaka, seçkinler) avam halkın mesleğinden istifade edebilirler. Fakat avam ise, havassa hitap olunan kelâmı hakkıyla anlayamaz. Hâlbuki toplumdaki çoğunluk, ekseriyetle avamdan meydana gelir. Avam ise, ülfet ve ünsiyet ettiği, bilip tanıdığı, hayalinde canlandırabildiği şeylerden sıyrılıp mahza hakikat ve sırf mücerret olan soyut gerçekleri çıplak olarak göremez. Fakat görmeyi temin edebilmek için o mücerret hakikatlerin, avam halkın zihinlerinde yine onların bildikleri elbise ve şekiller içine arz ve takdim edilmeleri gerekir. Böylece mücerret hakikatleri hayalî suretler arkasında temaşa ederek görüp tanımış olurlar. Öyle ise, tamamen mücerret olan hakikatler onların bilip tanıdıkları, ülfet ve ünsiyet ettikleri şekilleri giyeceklerdir. Fakat bu temsil ve misallerin zahir şekillerine dikkat nazarları yoğunlaştırmamak gerekir. Bu sırra binaen, Arap üslûplarında insanların akıllarının seviyesine uygun olarak tenezzülât-ı ilâhiye yani ilâhî tenezzüller tabir edilen, anlayışları dikkate alıp zihnî seviye ve kapasiteleri gözetme, mucizeler beyan Kur’ân’da cereyan etmiştir. Bu cümleden olarak:

ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ Yani: “Sonra da (Allah) Arş’ın üzerine istiva etti.”⁶⁰ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ Yani: “Allah’ın eli, onların ellerinin üzerindedir.”⁶¹ جَاءَ رَبُّكَ Yani: “Rabbin geldi.”⁶² ve bunlar gibi âyetler. Hem de تَعْرُبُ فِي عَيْنِ حَمِيمَةٍ Yani: “Güneş, sıcak, balçık bir pınarda batıyor.”⁶³ ve benzer âyetler... Yine وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا Yani: “Güneş de ken-

⁶⁰ A’râf sûresi, 7/54.

⁶¹ Fetih sûresi, 48/10.

⁶² Fecr sûresi, 89/22.

⁶³ Kehf sûresi, 18/86.

disi için takdir edilen bir karar noktasına doğru yörüngesinde cereyan eder.⁶⁴ ve bunun gibi âyetler bu üslûba bir mecrâdır...

ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ Yani: "İşte Kitap! Onda hiç şüphe yoktur."⁶⁵

Hâtîme

Zar, zor ve çetin olan bir kelâmın, muğlak ve müşkil oluşu; ya lafız ve üslûbunun perişanlığından kaynaklanır. Bu kısım zorluk, beyanı apaçık olan Kur'ân'a yanaşmamıştır. Veyahut bu durum, mananın ince, derin yahut kıymetli veyahut az bilinip tanınır, az bulunur olmasından dolayı güya anlayışa karşı nazlanmak ve şevki artırmak için kendisini göstermemek, kendisine kıymet ve ehemmiyet verdirmek ister; Kur'ân'daki müşkilât bu kısımdandır.

Tembih

Hadis-i şerifte geldiği gibi, her âyetin birer zahir ve bâtın manası ve her zahir ve bâtın mananın birer haddi (kapsamı) ve muttalâi (mana çerçevesi) ve her had ve muttalâin çok şücûn (fûrûatı, detayları) ve ğu-sûnu (dalları ayrıntıları, işaretleri) vardır. İslâmî ilimler buna şahittir. Bu mertebelerin her birinin birer derecesi, birer kıymeti, birer makamı vardır; onları birbirinden ayırt etmek lâzım. Lâkin aralarında, izdiham sıkışma yoktur. Fakat iştibak (örgülenme, iç içe girme) iştibahı (birbirine benzemekten doğan karıştırmayı) netice verir. Nasıl sebepler dairesi, akîde dairesine karıştırılırsa; ya tevekkül namıyla âtil ve bâtil tembelce bir davranışa veya sebeplere uyma adına bir Mutezilî bir anlayışa sebep olur. Öyle de daireler ve mertebeler birbirinden ayırt edilmezse böyle neticeler verebilir.

"Her bir âyetin birçok mana mertebeleri vardır; zahirî (açık), bâtinî (açık ve görünür manasının içindeki ehlinin anlayabileceği mana), haddi (kapsamı), ve muttalâi (mana çerçevesi) vardır. Bu dört mana tabakasından her birinin de fûrûatı (detayları), işaretleri, dalları ve ayrıntıları vardır."⁶⁶

⁶⁴ Yâsin sûresi, 36/38.

⁶⁵ Bakara sûresi, 2/2.

⁶⁶ Bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/358; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 9/278; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-cvst* 1/236

hadis-i şerifinden anlaşılacağı üzere âyetlerin pek çok mana tabakaları vardır. Her ilim de âyetlerden kendisine uygun manaları alır. Meselâ fıkıh ilmi her bir âyetten, ibare manası, işaret manası, iktiza manası, delâlet manası olmak üzere dört çeşit manayı alır. Evet Kur’ân âyetlerinin câmiyeti yani pek çok manayı içinde cem’ edip toplamaktadır. Âyetleri, lafızlarındaki câmiyeti her çağ ve devire ve her devirdeki her ilimden her seviyede insana hitap edilmektedir. Âyetlerin manalarındaki câmiyetle bütün müçtehitlere, ariflere, mezheplere ve anlayışlara hitap edilmektedir. İlmindeki câmiyet ayrı bir deryadır. Bahislerindeki câmiyet hiçbir kitapta görülemez. Âyetlerin üslup ve vecizliği itibarıyla da harika bir câmiyet vardır.

Bütün bunlardan anlıyoruz ki, Kur’ân’ın 300621 (üç yüz bin altı yüz yirmi bir) harfi vardır. Bu kadar sınırlı harfle sonsuz mana ifade etmekte, her çağda her ilim dalında, avam halktan en üst tabaka âlimlere kadar her kesime, seviyesine göre hitap edebilmekte, herkese içinde taşıdığı hazine ve definelerden mücevherlerini verebilmektedir.

Ama Kur’ân’ın muhataplarından çoğu avam halktır. Onlar soyut manaları, mücerret hakikatleri temsil ve teşbihlerle anlayıp kavrayabilirler. Kur’ân’ın bu husustaki beyanatı o kadar harikadır ki, en basit avam bile en derin bir hakikati onun beyanından kolayca anlayabilir.

Evet Kur’ân-ı Kerîm, çok derin ve anlaşılması zor hakikatleri nazar-ı umumiye okşayacak, çoğunluktaki insanların his ve duygularını rencide etmeyecek, avam halkın düşüncelerini yormayacak bir şekilde, basitçe söyleyip ders veriyor. Nasıl bir çocukla konuşulsa onun tabirleri kullanılır, öyle de insan aklının seviyesine göre ilâhî tenezzüllerle anlayış derecesine iniş yapılıyor. Meselâ *الرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى* Yani: “Rahman (olan Allah, rahmetiyle) Arşına istiva etti (kuruldu, kâinata hükümran olarak, hükmünü icrâ etmekte)”⁶⁷ âyeti böyle bir temsille Allah’ın ilâhî rubûbiyetini bir saltanat misalinde ve âlemin idare ve tedbirini görmekte rubûbiyet mertebesini, bir sultanın, saltanat tahtında durup icraatta bulunduğu gibi bir misalde gösteriyor...

Bu hususta Temmuz 2006 tarihli Sızıntı Dergisinin “Kalbin Zümrüt Tepelerinde” başlığı altında Fethullah Gülen Hocaefendi “Haberî Sıfatlar” konusunda şunları söylemiştir:

⁶⁷ Tâhâ sûresi, 20/5.

“Haberî sıfatları hem Kur’ân-ı Kerîm’de hem de Sünnet-i sahîhada görmek mümkündür:

كَ وَجَاءَ رَبُّكَ de⁶⁸ geçen “**meçî**”;⁶⁹ أَن يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ” fermanındaki “**ityân**”;⁷⁰ بَيَانَ الرَّحْمَنِ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى” beyan-ı sübhanîsindeki, kelime manası itibarıyla hâkimiyet altına alma, kontrol etme, yüceliğini ve yüksekliğini ortaya koyma, mâlikiyet ve kudretini ifade etme manalarına gelen “**istivâ**”;⁷¹ وَيَأْتِي اللَّهُ” cümlesindeki “**ibâ**”;⁷² كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ”⁷³، أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ”⁷⁴، وَأَوْصَيْتَنِيكَ لِنَفْسِي”⁷⁵ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ”⁷⁶ gibi âyetlerde geçen “**nefs**”;⁷⁷ إِنِّي حَرَمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي” gibi âyetlerdeki öfkelenme ve intikam alma manalarına gelen “**gazap**”;⁷⁸ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ”⁷⁹ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ”⁸⁰، كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ”⁸¹ gibi âyetlerdeki kuvvet, mülk, ahd ü inayet anlamlarındaki “**yed**”;⁸² إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لَوْجَهُ اللَّهِ”⁸³، وَيَقْتَى وَجْهَ رَبِّكَ”⁸⁴ ve rıza manalarındaki “**vech**”... gibi sıfatlar bu cümledendir. Dahası bazılarına göre,⁸⁵ إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ” gibi âyetlerdeki “**kavl**”;⁸⁶ وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ”⁸⁷

68 “Rabbinin emri geldi.” (Fecr sûresi, 89/22)

69 “Onlara Allah’ın kahr u gazabının gelmesi...” (Bakara sûresi, 2/210)

70 “Rahmân, Arş’i hâkimiyeti altına aldı, onun üzerinde yüceliğini ve yüksekliğini ortaya koydu, mâlikiyet ve kudretini ifade etti.” (Tâhâ sûresi, 20/5)

71 “Allah nurunu tam parlatmaktan başka bir şeye razı olmaz.” (Tevbe sûresi, 9/32)

72 “O, rahmet etmeyi Kendisine ilke edinmiştir.” (En’âm sûresi, 6/12)

73 “Seni Kendim için seçtim.” (Tâhâ sûresi, 20/41)

74 “Sen, Kendini sena ettiğin gibisin.” (Müslim, salât 222; Tirmizî, deavât 75)

75 “Ben, zulmetmeyi Kendime haram kıldım.” (Müslim, birr 55; Ahmed b. Hanbel, el-Müsnecl, 5/160)

76 “Allah ona gazap etti.” (Nisâ sûresi, 4/93)

77 “Allah’ın eli/kuvvet, mülk, ahd ü inayeti onların ellerinin üstündedir.” (Fetih sûresi, 48/10)

78 “Bütün lütuf ve ihsanlar Allah’ın kudret ve malikiyetindedir.” (Hadîd sûresi, 57/29)

79 “O’nun Zâtı müstesna her şey yok olacaktır.” (Kasas sûresi, 28/88)

80 “Rabbinin Zâtı baki kalacaktır.” (Rahman sûresi, 55/27)

81 “Biz size sırf Allah rızası için ikramda bulunuyoruz.” (İnsan sûresi, 76/9)

82 “Hani bir vakit Rabb’in meleklere şöyle buyurmuştu...” (Bakara sûresi, 2/30)

83 “Rabbisi onunla konuştu.” (A’râf sûresi, 7/143)

beyanındaki “teklîm”;⁸⁴ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ferman-ı sübhanîsindeki “sem’ u basar”;⁸⁵ وَاللَّهُ مَعَكُمْ beyanından münfehim olan “maiyyet”;⁸⁶ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَرَقُوا بِرَبِّهِمْ وَأَنْتُمْ كَأَنَّكُمْ كَادِمُونَ cümlesindeki “kadem” kelimeleri de bu kategoriye dahil sıfatlardan sayılmıştır.

(...)

Selef-i salihîn, müteşâbihât konusunda olduğu gibi bu tür haberî sıfatlar hususunda da tedbirli ve temkinli davranarak bunların birer ilâhî sıfat olduğunu kabullenmenin yanında manalarını Allah’a havale etme yolunu tercih etmişlerdir. Halef ü selef Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaatin konuya bu şekilde olumlu yaklaşımlarına karşılık, tâ ilk dönemlerden itibaren bir kısım Müşebbihe ve Mücessime, biraz da bu sıfatları inkâr etme durumuna düşmemek için –hâşâ– Zât-ı Ulûhiyet’i de tıpkı insanlar gibi eli-ayağı, gözü-kulağı olan, inen-çıkan, koşan-yaklaşan, sevinen-gülen, ilâ âhir... bir varlık olarak tasavvur etmiş ve fikren dalâlete sürüklenmişlerdir. Böyle bir ifrata karşı Mutezile ve Cehmiye gibi mezhepler ise bütün bütün tefrite düşerek, bu tür sıfatların Zât-ı Hakk’a isnadı uygun olmayacağı mülâhazasıyla onların, hatta diğer sıfât-ı sübhaniyenin de inkârına giderek her şeyin “Zât”tan ve O’nun şe’nlerinden ibaret olduğuna zehab etmişlerdir. Selef-i salihîne gelince onlar, bütün sıfatlar gibi bunları da kabul etmenin yanında şöyle-böyle tevil ü tefsire gitmemiş ve müteşâbihât karşısındaki tavırlarına benzer bir tavır sergileyerek “Onların hakikatini ve gerçek yorumlarını Allah’tan başka kimse bilmez.”⁸⁷ deyip sükûtu tercih etmişlerdir.. evet onlar, teşbih ü tecişime girmeyen Zât ve sıfât mülâhazalarının yanında, sıfatları inkâr etmeden tenzihte bulunmasını da başarmış; usûlcülerin ifadesiyle, “ispat bilâ teşbih ü temsil, tenzih bilâ ta’til ü inkâr” hakikatini ortaya koymuşlardır.

Daha sonraki âlimlerden (halef) bazıları ise saf zihinlerin sağa-sola çekilmemesi ve efkârın bulandırılmaması için Kitap ve Sünnet’in temel disiplinlerine sadık kalarak dil kuralları çerçevesinde bir kısım mâkul yorumlara –yukarıda geçtiği şekilde– gitmede beis görmemişlerdir: “Nüzûl”ü,

⁸⁴ “Şüphesiz Allah işiten ve görendir.” (Hac sûresi, 22/75)

⁸⁵ “Allah (rahmet ve inayetiyle) sizinle beraber.” (Muhammed sûresi, 47/35)

⁸⁶ “(İman edenleri müjdele:) Onlar için Rabpleri nezdinde kadem-i sıdk (ve hüsn-ü istikbal) var.” (Yûnus sûresi, 10/2)

⁸⁷ Âl-i İmrân sûresi, 3/7.

Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin inmesi; "ityân"ı, O'nun kahr u gazabının gelmesi; "mecî"i, hususî emirlerinin zuhuru; "istivâ"ı, hâkimiyetini göstermesi; "yed"i, nimeti, kudreti ve mâlikiyeti; يُتَيَّزُ بِأَعَا يُتَيَّزُ بِأَعَا ve يُتَيَّزُ بِأَعَا, serîan iltifat ve teveccühte bulunması; يُحِبُّ يُحِبُّ'yu, sevme muamelesi göstermesi... şeklinde tevîl etmişlerdir.

Bu konuda bazı itirazlar söz konusu olmadığı ve mutlaka cevap verme mecburiyetinde kalınmadığı sürece selef-i salihînin yolu hem selâmetli hem de saygı edalıdır. Mücbir sebepler karşısında halef-i kirâmın mesleği de başvurulabilecek kaynaklardandır."

Son "Tembil"te bahsedilen "daire-i esbabın daire-i itikada" karıştırılması mevzuuna dair şöyle diyebiliriz:

Meselâ sebepler dairesinde konuşurken diyoruz ki; "Tarlayı sürmek tohumu atmak lâzım." şimdi biz böyle sebepler dairesinde konuşurken birisi daire-i itikada ait "Öyleyse bir de her şeyi Allah'ın yarattığını söylüyorsunuz. Eğer her şeyi O yaratıyorsa niye tarlayı sürüyor, tohumu atıyorsunuz?" diye bir soru sorarsa yanlış olur. Böyle bir anlayış her şeyi sebeplere ve iradeye bağlayan Mutezile mezhebinin düşüncesidir. Veyahut itikad dairesinde sohbet ederken "Allah her şeye muktedirdir. Her şeyi yaratan O'dur." diyoruz. Tam bu sırada birisi sebepler dairesine ait "Peki öyleyse ne diye sebepleri yerine getiriyoruz? Nasıl olsa her şeyi yaratan O..." sözünü söylerse bu sefer Cebriye anlayışına sahip çıkmış olur. Ehl-i Sünnet, esbap dairesinde gerekeni yapar ve söyler; itikat dairesinde de her şeyi Allah'a verir.

Bu hususta Bediüzzaman Hazretleri İşârâtü'l-İcâz Tefsiri'nde şöyle demektedir:

"Halk-ı ef'âl (filleri yaratma) meselesinde Cebriye mezhebi ifrattır ki, bütün bütün insanı mahrum eder. Mutezile mezhebi de tefrittir ki, tesiri insana verir. Ehl-i sünnet mezhebi vasattır. Çünkü bu mezhep, ikisinin arasındadır ki, fiillerin bidâyetini insanın cüzî iradesine, nihayetini de Allah'ın küllî iradesine veriyor. Aynı şekilde itikadda da Allah'ın sıfatlarını inkâr (ta'til) ifrattır; Allah'ı mahlûkata benzetme (teşbih) tefrittir. Tevhid ise vasat (orta yol)'tır."⁸⁸

⁸⁸ İşârâtü'l-İcâz, Fâtiha sûresinin altıncı âyetinin tefsirinde.

ON BİRİNCİ MUKADDİME

Bir kelâmda, birden fazla hüküm olabilir. Bir sadeфин içinde pek çok cevahir bulunabilir. İşin özünü bilen akıl sahipleri tarafından yerleşmiş bir gerçektir. Bir kazıyye (mantukta hüküm, kesinleşmiş netice), kendi içinde birçok kazıyyeyi barındırır. O kazıyyelerin her biri ayrı birer kaynaktan çıktığı gibi, ayrı ayrı birer meyve de verir. Onları birbirinden ayırt edemeyen, haktan, gerçekten bîgâne ve alâkasız kalır. Meselâ, hadis-i şerifte أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ Yani: “Ben ve kıyamet, bu iki parmak gibiyiz.”⁸⁹ buyurulmuş. Yani aramızda başka bir peygamber yoktur. Veya hadisin muradı ne ise haktır. Şimdi bu hadis-i şerif, üç kazıyyeyi içinde bulundurmaktadır:

Birincisi: “Bu kelâm, Hazreti Peygamber’in (aleyhissalâtu vesselâm) kelâmıdır.” Bu hüküm ise eğer varsa tevâtürün neticesidir. Yani yalan üzerine birleşmesi imkânsız olan büyük bir topluluğun verdiği haber olması itibarıyla kesindir.

İkincisi: “Bu kelâmdan kastedilen mana, hak ve sadıktır.” Bu hüküm ise, mucizelerden doğan kesin delillerin neticesidir.

Bu ikisinde ittifak etmek gerektir. Fakat birincisini inkâr eden büyük günah işlemiş ve yalancı olmuş olur. Çünkü yalan üzerine birleşmesi mümkün olmayan bir topluluğun verdiği mütevatir haberi yalanlamış oluyor. İkincisini inkâr eden de dalâlete gider ve zulmete düşer. Çünkü mucizelerle teyit edilen Allah’ın Peygamberi’nin maksat ve muradını inkâr etmiş oluyor.

Üçüncü hüküm: “Bana göre, bu kelâmdan murat olan mana budur ve bu sadeifte olan cevher budur.” Bu hüküm ise arzu ve heves ile değil, içtihadın neticesidir. Zaten müçtehit olan kimse, başka müçtehidi taklit etmekle mükellef değildir. Bu üçüncü hükümde ihtilâflar fıskırır. Zaten “Bu müçtehit şöyle dedi.” “Falanca böyle dedi.” Bu hususta şöyle denilmiştir.” gibi pek çok görüş ve söz buna delildir. Yani bu hususta tek görüş olamaz. Onun için bunu inkâr adam, bu inkârını kendi içtihadı ile yapıyorsa, ne büyük günah işlemiş olur ne de küfre girer. Zira âmm (genel bir hüküm), aynı cinsten hususî bir hükmün

⁸⁹ Buhârî, *tefsîru sûre* (79) 1, *talâk* 25, *rikak* 39; Müslim, *fiten* 132; Tirmizî, *fiten* 39.

sönmesiyle sönmez. Bu sebeple, her eve kendi kapısıyla gitmek gerekir. Zira, her evin bir kapısı vardır ve her kilidin de bir anahtarı vardır.

Hâtîme

Bu üç hüküm, hadiste cereyan ettiği gibi, âyette de cereyan eder. Fakat birinci hüküm olan “Bu kelâm, Peygamber’in kelâmıdır.” yerine farklı olarak “Bu kelâm Allah’ın kelâmıdır.” denilir. Zaten Allah’ın kelâmı, mütevatir olarak gelmiştir. Hem âyet ile hadis arasındaki fark açık ve kesin şekilde bellidir.

Bundan başka, bir sözde çok zımnî ahkâm bulunur, fakat hususîdir. Her birinin ayrı bir aslı ve ayrı bir meyvesi olabilir.

Tembih

Zıtlaşmaya ve karşı durmayı gerekli görme; soğuk taassup; başkalarından üstün olma/görünme meyli; taraftarlık hissi; vehim ve kuruntusunu bir asla dayayarak kendisine mazeret arama duygusu; arzusuna zayıf şeyleri kuvvetli görme; başkalarını noksan göstererek kendisini tam ve kâmil gösterme; başkalarını yalancı ve dalâlette göstererek kendisinin doğru olduğunu ve istikamet üzere bulunduğunu ilân etme gibi sefil ve süflî şeylerin kaynağı olan kendisine olan muhabbeti sebebiyle insan, böyle makamlarda muğalata edip demogoji yaparak çok bahaneler bulabilir. Şikâyet Allah’adır.

Meselâ, karşı tarafı bir âyet ve hadisten kendisinin anlamadığı bir manayı kabul etmiyor ve inkâr ediyor diye “Âyeti veya hadisi inkâr ediyor.” diye ilân edebilir. Hâlbuki karşı taraf ne âyeti ne de hadisi inkâr etmemiş; ayrıca Cenab-ı Hakk’ın veya Hazreti Peygamber (aleyhissalâtu vesselâm)’ın maksat ve muratlarını da inkâr etmemiş; sadece kendisini kabul ettiği, veya kendisinin çıkardığı manayı kabul etmemiştir. Bundan dolayı âyeti veya hadisi inkâr etti diye iftira etmek büyük günahdır.

ON İKİNCİ MUKADDİME

Özü bulmayan kabuk ile meşgul olur. Hakikati tanımayan hayalle-re sapar. Sırat-ı müstakîmi göremeyen, ifrat ve tefrite düşer. Dengesiz ve ölçüsüz olan çok aldanır ve aldatır.

Zahirperestleri aldatan sebeplerden birisi: Kıssanın hisse ile müna-sebetinin; mukaddime ile asıl maksadın, zihindeki yakınlıkları ile ger-çekteki yakınlıklarının karıştırılmasıdır.

Meselâ, Kur'ân-ı Kerîm Zülkarneyn (aleyhisselâm)'ın yaptığı muhkem seddi anlatıyor. Ama bu hususta tefsirlerde o kadar çok fikir beyan edili-yor ki... "Hepsinin birleştiği nokta, seddin yıkılmasının yerin sakalına bir beyaz düşmek ve oğlu olan insanlığın da ihtiyarlamasına bir alâmet oldu-ğu şekindedir. (...) Hem, seddin yıkılması, yerin ömrüne nispeten onun yüzünde ihtiyarlıktan bir buruşukluk gibidir. Belki, gündüzün tamamına nispeten, güneşin ikinci vakti sararmasıyla batması arasında geçen zaman kadardır. Arada binler sene bile olsa. Bunun gibi, Ye'cûc ve Me'cûc'un ih-tilâlleri, insanlığın ihtiyarlıktan ileri gelen bir humma ve sıtması hükmün-dedir. (...) Kur'ân, kıssaları bazı hisseler adına zikrettiği gibi, bu kıssalar-dan hayat çekirdeği hükmünde ve takip ettiği maksatlardan birine uygun gelen noktaları seçer ve o maksada bağlar. Kıssa ile hisse, dışta ve gerçekte birbirinin ateşi ve ışığı gibi bir arada olmadığı hâlde, zihinde ve üslûpta yanyana ve arkadaşmışçasına görülebilir. (...) Hem de câizdir ki, keyfiye-ti, hangisi ve nasıl olduğu bizce bilinmeyen set başka yerde, diğer kıya-met alâmetleri gibi gizli, ayrıca kıyamete kadar bâkî ve kıyamet hâdiseleri içinde bile fark edilmeden kalıp kıyamet'te yıkılıp gidecek bir set olsun.") Yoksa kıyamet kopmak için seddin yıkılmasını bekliyor değildir.

Bu noktaya dikkat et, sonra muhtaç olacaksın.

Hem de ihtilâlleri doğuran, ihtilâflara sebep olan, hurafeleri icat eden, mübalâğaları netice veren sebeplerden birisi ve belki en birin-cisi, yaratılışa olan güzellik, azamet ve ulviyete kanaat etmemektir. Hâşâ bozuk zevki ile yaradılıştaki harika nizamı küçümsemektir. Hâl-buki akıl ve hikmet nazarında her biri, kudretin en açık mucizelerin-den olan kâinat hakikatlerinden intizam güzelliği, kemâl ve ulviyet o derece hikmet eliyle nakşolunmuştur ki, bütün hayalperestlerin ve mübalâğacıların hülyalarından geçmiş olan harikulâde güzelliğe ve kemâle nispet olursa, o harikulâde zannettikleri hayalleri gayet âdî, çıkacak, ama Cenab-ı Hakk'ın âdetullah kanunları ile ortaya koydu-ğu icraat gayet harikulâde bir hüsün ve haşmet gösterecektir. Fakat katmerli cehaletin kızkardeşi ve sathî nazarın annesi olan ülfet, mü-balâğacıların gözlerini kapatmıştır. Böyle gözleri açmak için, üzerine

ülfet perdesi çekilmiş olan dış dünya ve iç dünyaya dikkat nazarı ile bakmaya Kur'ân emretmektedir.

Evet gözleri açan, yalnız Kur'ân'ın yıldızlarıdır. Onlar karanlığı delen öyle yıldızlardır ki, cehaletin karanlığını giderdikleri gibi, her şeyi apaçık beyan eden bir âyetler, Musa (aleyhisselâm)'ın ışık saçan “yed-i beyzası” gibi, ülfet, alışkanlık ve kanıksamanın ve sathîliğin örttüğü örtüleri ve zahirperdest perdesini parça parça ederek, akılları dış ve iç dünyanın gerçeklerine yöneltip irşat etmektedir.

Hem de mübalâğa meylini doğuran, insanın kendi meylini kuvveden fiile çıkarma hususunda fitrî meylidir. Zira, insanın meyillerinden birisi, hayret verecek acip şeyleri görmeye ve göstermeye, yeniliğe ve icada olan meylidir. Bu yüzden sathî bakışla, kâinat kaplarında ülfet kapağı altında olan rûhânî gıdayı tadamadığından dolayı, kabı ve kapağı yalamakla usanır, kanaatsizlik sebebiyle harikulâde şeylere meyleder ve hayalî şeylere iştiha duyar. Bu da onda harikulâdeye yönelmekle ya yenilik ya da rağbet vermek için mübalâğa meylini doğurur. O mübalâğa ise, dağ tepesinden bir kar topunun yuvarlandığı gibi, tâ hayalin yüksek zirvesinden diline kadar tekerlense, sonra dilden dile yuvarlanıp giderken kendi hakikatının çok parçalarını dağıtmakla beraber, her dilden mübalâğa meyli ile çok hayalî şeyleri de kendinde toplayıp çığ gibi büyür. Sonunda o hâle gelir ki, hatta kalbde değil belki kulakta, belki de hayalde bile yerleşmeyecek hâle gelir. Sonra gerçeği gören bir “nazar-ı hak” gelir, onu fazlalıklardan çırılçıplak soyarak gerçek şekline döndürür... “Hak gelir, bâtil ölür.”⁹⁰ sırrı da zahir olur.

Bu cümleden olarak bugünlerde bir hikâye buna misal olabilir. Övünmek gibi olmasın çocukluk zamanımdan beri mesleğimin ana esası, ifrat ve tefrit ile İslâmiyet'e sürülen lekeleri temizlemek ve onun elmas gibi hakikatlerine cilâ vermektir. Bu mesleğime hayat tarihim pek çok vukuatıyla şahadet eder. Bununla beraber, bugünlerde dünyanın yuvarlıklığı gibi apaçık bir meseleyi zikrettim. O meseleye temas eden dinî meseleleri tatbik edip uygunluğunu göstererek düşmanların itirazlarını ve dini sevenlerin vesveselerini giderdim. Nasıl ki, “Meseleler” bölümünde detayları ile gelecektir.

⁹⁰ Bkz.: İsrâ sûresi, 17/81.

Sonra, gulyabânî gibi hayallere alışan zahirperestlerin beyinleri kabul etmeyecek gibi göründüler. Fakat asıl sebep, başka bir garaz olması gerektir. Güya göz yummakla gündüzü gece yapmaya veya üflemele güneşi söndürmeye ihtimal vermek gibi mecnunlara yakışır bir harekette bulundular. Güya onların zannınca, “Dünya yuvarlaktır.” diye hükmeden kişi, dinde çok meselelere muhalefet etmiş olur. Onu bahane ederek, büyük bir iftirayı ettiler. O derecede de kalmadı; vesveseli zihinleri, iftiranın büyümesine müsait bir zemin bulduklarından, iftirayı o derece büyüttüler ki, dindarların hakikaten ciğerlerini dağlayıp yaradılar ve hamiyetli insanları İslâmiyet’in gelişip ilerlemesi konusunda ümitsizliğe düşürdüler. Lâkin bu hâl büyük bir derstir. Beni ikaz etti ki; cahil dost, düşman kadar zarar verebilir. Öyle ise şimdiye kadar yalnız düşmanın tarafına bakıp eldeki elmas kılıçla onların tefritlerini kırardım. Fakat şimdi mecburum, öyle dostların terbiyeleri için, onların avamperestâne ve ifratkârâne olan hayal ve hayaletlerine o kılıcı bir derece ilâştireceğim. Her ne kadar bu çeşit şahsî şeylerin böyle bahislerde zikredilmeleri lâzım gelmez ama, mesele şahsiyette kalmadı; medreselerin hayatına taalluk eden umumî bir mesele hükmüne geçti. O zahirperestler emin olsunlar ki, gayretleri beyhûdedir. Şimdiye kadar böyle avamperestâne safsatalar ile bizi cahil bırakmakla cehaletimizden istifade etmek istiyorlar. Olmaz ve olamaz; medreseler hayatlanacaktır vesselâm...

Hem de meseleler hep dışından bakan zahirîlerin, fikirlerini karıştıran ve hayallerini intizamdan çıkararak; peygamberlerin doğru ve sadık olduklarına dair deliller sadece harikulâdelere münhasır olduğuna itikat etmeleridir. Hem de Peygamberimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bütün hâllerinin veya çoğunun harika ve mucize olduğunu kabul etmeleridir. Böyle bir şeye ise, bu varlık âlemi müsaade etmediği için, hayal ettikleri şeyler intizam bulamıyor. Hâlbuki, böyle bir itikat, ilâhî hikmetin sırrından âlemin yaratılışında cârî olan ilâhî kanunlara peygamberlerin teslim olup ittiba etmelerinden gaflet edip, pek büyük bir gafletin neticesidir. Evet, Peygamberimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) her bir hâl ve hareketi, kendisinin doğruluğuna ve sadık olduğuna delâlet ve hakka sımsıkı bağlı olduğuna şahitlik etmekle beraber, Hazreti Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) Allah’ın koyduğu maddî kanunlara

da tamamen tâbi olup uygun hareket etmiştir. “Üçüncü Makale”de bu sırra dikkat çekilecektir.

Hem de mucize ve harikulâde olayların ortaya konulması peygamberliği tasdik etmek/ettirmek içindir. Tasdik ise, ortaya konulan mucizeleriyle, en mükemmel şekilde hâsıl olabilir. Eğer ihtiyaçtan fazla harika olsa, ya abestir ya da teklif sırrına aykırıdır. Zira, teklif nazarı olan şeyde bir imtihandır. Apaçık ortada olan veya buna yakın olan şeylerde, en küçük bir şey, en büyük bir şeyle müsavi olabilir. Veyahut hikmetin cereyan sırrına teslim olup itaat etme gerekliliğine aykırı düşer. Hâlbuki peygamberler herkesten daha çok ubudiyetle ve teslim olmakla mükelleftirler.

Ey şu perişan sözlerime bakan hak arayıcısı! Senin mahiyetinde ekilmiş olan meyiller, şu “On İki Mukaddime” yerinde sükûn içinde bulunmakla beraber cereyan eden hakikat güneşinin ziyasıyla gelişip büyüyenek çiçekler açacaktır.

Hâtime

Hazreti Hüseyin soyundan gelen Peygamberimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) torunlarına “Seyyid” denilir. Şimdi seyyid olmayan “Seyyidim.” ve seyyid olan “Değilim.” deseler, ikisi de günâhkâr olur. Seyyid olmadığı hâlde seyyidliğe girmek veya seyyid olduğu hâlde seyyidlikten çıkmak ikisi de haram olduğu gibi; hadis ve Kur’ân’da da ziyade ve noksan etmek yasaklanmıştır. Fakat, olmayan bir şeyi ilâve etmek nizamı bozduğu ve vehme kapı açtığı için daha zararlıdır. Eksiltmeye ise, cahillik bir derece özür olabilir. Fakat ziyade edip ilâvede bulunmak ilim ile olur. Âlim olan mazur değildir. Aynı şekilde, dinden bir şeyi ayırıp çıkarmak veya olmayanı ekleyip birleştirmek, ikisi de caiz değildir. Belki hikâyelerin bakırlarını ve İsrailiyatın sahte yıldızlamaları ve çer çöpleri ve teşbihlerin hayalî ifadelerini ve hak görüntülü sahtelikleri akide ve inancın elmaslarının, İslâmiyet’in cevherlerinin, dinî hükümlerin incilerinin içine koymak, kıymetini daha çok düşürür ve hakikat arayışında olan müşterisini daha ziyade nefret verip pişman eder.

Hâtimenin Hâtimesi

Bir adamın bizzat istidatlı ve kabiliyetli olduğu şeyi terk edip ehil olmadığı şeye teşebbüs etmesi, yaradılış kanunlarına büyük bir itaatsizliktir. Zira fitrî olan durum ise, istidat ve kabiliyeti sanatta intişar etmeli yani fena fi's-sanat olarak tamamen o sanatın içinde o kabiliyet yayılıp gelişmelidir. Yani insanın hangi sanata kabiliyeti varsa, o sanat ölçülerine ve kaidelerine saygılı davranıp uymalıdır. Yaradılış vazifesi bu iken, buna ters bir yol tutmak sanatın lâyük olduğu kendine has şekli değiştirir ve kaidelerini incitir. Asıl kabiliyetli olduğu sanat ve mesleğe rağmen onları bırakıp hiç kabiliyetinin olmadığı sanat ve mesleğe teşebbüs ederek onların şekil ve suretlerini çirkinleştirir... Zira potansiyel meyil ve kabiliyet; tam ters bir işe başlamakla bilfiil icra ettiği sanatın uyumsuzluğu sebebiyle bir karışıklık meydana gelir. Bu sırra göre, pek çok insan, ağalık meyli, âmirlik meyli ve başkalarından üstün görünme meyilleriyle, tahakküm etmek istediğinden, ilmin şanından olan teşvik, irşat, nasihat ve lütfu terk edip sahip olduğu ilmi kendi istibdat ve üstün görünme arzusuna bir cebir vesilesi yapar. İlme hizmet etmeye bedel, ilmi kendi şahsî arzusunda kullanır.

Bu sebeple, vazifeler ehil olmayanların ellerine geçti. Bilhassa medreseler bu yüzden yıkılmaya yüz tuttu. Buna yegâne çare, tek daire hükümünde, tek bir meslekte olan müderrisleri, üniversitelerde olduğu gibi ihtisas sahalarına ayırmakla yeni bir sistem getirmektir. Ta ki, böylece herkes insanî fitrî sevgiyle hakkı olan kabiliyetli olduğu yola gitsin... Neticede ezeli hikmetin mânevî emriyle, fitrî meyli ile uygun şekilde işine sarılıp, iş bölümü kaidelerini tatbik etsin.

Tembih

Medrese ilimlerinin gerileyip tabii mecrasından çevrilmesine mühim bir sebep: Âlet ilimleri (gramer, mantık vs.) asıl maksat yerine geçtiğinden, âlî ilimlerin (tefsir, fıkıh, hadis, vs.) ihmal edilmesidir. Mananın elbisesi hükmünde Arapça ibarelerin halledilip çözülmesi, zihinleri zaptederek, asıl maksat olan âlî ilimler ise ikinci derecede kalmıştır. Ayrıca ibareleri bir derece fazla olan hem de tahsil silsilesine resmen geçen kitaplar, vakitleri ve fikirleri kendine hasredip harice çıkmaya meydan vermemişlerdir.

Ey birader-i vicdan! Zannediyorum, şimdi şu On İki Mukaddime üzerine bina edilecek olan üç kitabın ne mahiyette olduklarını görmek istiyorsun. Fakat biraz sabret. Şimdilik sana bir mevzu söyleyeceğim ki, o kitapların özet zeminini, başka bir tabirle, küçük bir fotoğrafını veya icmalî bir haritasını teşkil eder. Hem de o kitaplarda, sekiz-dokuz meseleyi acele edip sana takdim edeceğim. Üçüncü Makale'den sonra, eğer ilâhî irade taalluk etse ve Allah'ın tevfiği refik olsa, tafsilâtını zikretmek fikrindeyim.

İşte mevzu ve zemin budur:

Kur'ân'ın gösterdiği vesileler ile, doğru hikmetin kuvvetiyle, ruhânî bir seyir ve seyahat ile semâvâtın ilimlerine çıkacağım. Tâ, oradan temaşa edip göreceğiz ki, küre-i arzı, top veya fırfıra veya sapan taşı gibi, Cenab-ı Hak, kudretiyle döndürüp, atmakla çeviriyor. Tâ parça parça ederek daha iyisiyle değiştireceğini hikmet nazarı ile göreceğiz. Sonra da semâvât, asılıp, atmosferden geçeceğiz. Yavaş yavaş beşiğimiz olan ve insanların yaşayıp istirahat etmesi için Cenab-ı Hakk'ın serip hazırladığı dünyaya ineceğiz. Sonra da, insanlığın çocukluğundan çıktığı gibi beşiğini atıp harap etmekle, ebedî saadete gönderilmesini dikkat nazarı ile temaşa edeceğiz. Bunu tamamen temaşa ettikten sonra, zaman ve mekâna bağlı olmayan ruhanî seyir ile geçmiş zaman kıtasına girip bizim gibi insan olan geçmişin çocukları ile tarihî şimşekvârî haberleşme vasıtasıyla, muhabere edeceğiz. O gizlilik ve gizlenme yeri olan Batı'nın gizli köşesinde meydana gelen hâdiseleri öğrenip, ondan fikir için bir tren yapacağız. Sonra, dönüp gelmek üzere olan insanoğullarını ziyaret etmek ve karşılama yapmak için, saadetin sadık fecrini uzaktan görmek ve göstermekle, istikbali parlak Doğu'ya yönelerek ilerleme ve başarı treni denilen çalışma gemisine binerek ellerimizde olan kesin delilin kandiliyle, o başlangıcı karanlık görülen, fakat arkası gayet parlak olan zamana dahil olacağız. Tâ geleceğin çocukları ile tokalaşıp saadetlerini tebrik edeceğiz.

İşte bu küçük fotoğrafta öyle bir güzel resim bulunmaktadır ki, ileride yazılmış olarak sana görünecektir. Şimdi bu zeminde adı geçen kitapların ağaçları bitecek ve üç makalenin kanallarıyla sulanacaktır.

Ey birader!.. Seni elinden tutup hakikat hazinesine götürmeden

evvel, vaat ettiğim birkaç meseleyi de acele edip basiret gözünüze perde olan hayalleri gidereceğim. Öyle hayaller ki, bunlar; gulyabanî gibi, elleriyle senin gözünü kapar, göğsüne vurur, seni korkutur. Fara-za, gösterse de; nuru nar (ateş), dürrü (inci) mederr (çakıl taşı) gibi gösterir. O hayallerden sakın!.. Senin vesveselerinin en büyük kaynağı, dünyanın yuvarlaklığına dair birkaç meseledir.

Bu cümleden olarak: Sevr (Öküz) ve Hût (Balık), Kaf dağı, Hazreti Zülkarneyn'in Seddi, dağların direk ve kazık olmaları ve yer altında Cehennem'in yerini tayin etmek ve دَحِيهَا Yani: "Yeri yayıp döşedi."⁹¹; سَطِطِحَتْ Yani: "Yayıldı"⁹²; وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا Yani: "Güneş de kendisine tayin edilmiş bir yere doğru akıp gider."⁹³ ve وَيُنَزَّلُ مِنَ السَّمَاءِ مَنْ بَرَدٍ Yani: "Gökteki dağ gibi bulutlardan Allah, dolu taneleri indirir."⁹⁴ gibi meselelerdir. Hakikatlerini beyan edeceğim; tâ dinin düşmanlarının gözleri kapatılsın ve dostlarının gözleri de açılsın. İşte başlıyorum:

Cenab-ı Hak, akıl ve kalbin tefekkür gıdalarını, kâinat kapılarının içine yerleştirmiştir. Ne var ki, ülfet ve ünsiyet bu kapıların kapaklarının üzerine karartıcı birer perde olarak yerleşmişlerdir. Bunların yırtılıp, kapağın açılarak içindeki tefekkür gıdalarından, doyumsuz güzellik ve tatlarından istifade edilmesi gerekir:

"Evet her bir nebat, her bir ağaç, pek çok lisan ile Sâni'lerini (Yaradan'larını, sanatlı şekilde var edenlerini) öyle gösteriyorlar ki, ehl-i dikkati hayretlerde bırakır ve bakanlara "Sübhânallah! Ne kadar güzel şahadet ediyor!" dedirtirler. Evet, her bir nebatın çiçek açması zamanında ve sümbül vermesi anında, tebessüm-kârâne mânevî konuşmaları sırasındaki tesbihleri, kendileri gibi güzel ve zahirdir. Çünkü her bir çiçeğin, güzel ağzı ile ve muntazam sümbülün diliyle ve ölçülü tohumların ve muntazam danele-
rin kelimeleriyle hikmeti gösteren o nizam, müşahede ile ilmi gösteren bir mizan içindedir. O mizan, ölçülülük ise sanat maharetini gösteren bir sanat nakşı içindedir. O sanat nakşı da, lütuf ve keremî gösteren bir ziyet içindedir. O ziyet ise, rahmet ve ihsanı gösteren hoş kokular içindedir. Bir-

⁹¹ Nâziât sûresi, 79/30.

⁹² Gâşiye sûresi, 88/20.

⁹³ Yâsîn sûresi, 36/38.

⁹⁴ Nûr sûresi, 24/43.

biri içinde bulunan şu manidar keyfiyetler, öyle bir şehadet dilidir ki, hem Cenab-ı Hakk'ın güzel isimleriyle tarif eder, hem vasıflarıyla özelliklerini gösterir, hem güzel isimlerinin tecellilerini tefsir eder hem sevdirilmesini ve tanıtılmasını ifade eder.”⁹⁵

İşte şu ve benzeri tefekkürlerle ilâhi sanatlara bakamayanlar, kendilerini tatmin için hayallerinde harikalar arayışına girip mübalâğa yoluna saparlar.

Onun için Kur'an, incirin ve zeytinin yaradılışına, göklere, yıldızların mevkilerine yemin ederek dikkatleri bu fitrî güzelliklere ve harikalara çeker.

Üstad Hazretleri, Lemeat'ta “Hangi şeyi vafetsen olduğu gibi vafet. Medhin mübalâgası bence zımnen kötümektir. Allah'ın ihsanından fazla ihsan, ihsan değildir.” diyor. Aslında abartılı şekilde övülen bir şey, ahenk ve düzeni bozduğundan, içinde bir kötümeyi barındırmaktadır. Evet “Bir kulaç burun, altından da olsa ve yalnız ona dikkat edilse, güzel gören bulunabilir.” Ama yüzde bulunan diğer âzâların uyum ve düzenini, ahenk ve güzelliğini bozduğu için aslında o altın burun bir çirkinlik vesilesidir.

Aslında e'âl-i mükellefinin çok iyi bilinmesi ve ölçünün asla kaçırılmaması lâzımdır. Müstehabı veya sünneti farz yerine koyarsak veya mekruhu haram yerine yerleştirsek dengesiz işler yapmış oluruz.

Cenab-ı Hak, bize sırat-ı müstakim üzere olma duasını öğretmiş ve her gün namazlarımızda kırk defa okuyoruz.

İşârâtü'l-İcâz Tefsiri'nde Üstad Hazretleri, Cenab-ı Hakk'ın, şu insan bedeninde yerleştirile ruhun yaşayabilmesi için, shevî, gazabî ve aklî üç kuvveti yerleştirdiğini ifade ediyor. Bu duyguların da ifrat, tefrit ve vasat olmak üzere üç mertebeye ayrıldığını söylüyor. Meselâ shevî kuvvenin tefriti humûddur (ölgünlük). Yani ne helâle ve ne de harama iştiha ve şehvetinin olmamasıdır. İfrat mertebesi fücurdur. Yani namus ve ırzları pâyimâl etmek iştihasında olmaktır. Vasat mertebesi ise iffettir. Yani helâle iştiha ve şehveti olmak ama harama olmamaktır.

Gazabî kuvvenin de tefrit mertebesi cebanet (korkaklıktır). İfrat mertebesi tehevürdür. Yani maddî ve mânevî hiçbir şeyden korkmamaktır. Vasatı ise şecaattir. Yani dinî ve dünyevî hukukları için canını feda etmek ve meşru olmayan şeyler için hiç karışmamaktır.

⁹⁵ Otuz Üçüncü Söz, On Dokuzuncu Pencere.

Aklî kuvvenin tefrit mertebesi gabâvettir. Yani hiçbir şeyden haberi olmamaktır. İfrat mertebesi cerbezidir ki, hakkı bâtıl; bâtılı hak göstermek kadar aldatıcı bir zekâyâ sahip olmaktır. Vasat mertebesi hikmettir. Yani hakkı hak bilmek ve sarılmak; bâtılı da bâtıl bilip uzak durmaktır.

Sırat-ı müstakim işte ifrat ve tefritten uzak olarak orta yolu tutmaktır.⁹⁶

Dünyanın yuvarlaklığına gelince, bazıları ⁹⁷ شَطْحٌ kelimesine takılıp “sath” düz manası vermişlerdir. Hâlbuki sath, bir şeyin dış yüzü ve üstten görünüşü demektir. İllâ dümdüz bir şekil demek değildir. Bilâkis, koskocaman ve yuvarlak dünyayı insanların istifadesi için Cenab-ı Hakk’ın yayıp döşemesini ifade eder. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’in diğer âyetleri bunun böyle anlaşılmasını gerektirir.

Meselâ Rahman sûresinin otuz üçüncü âyetinde مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ yani: “Göklerin ve arzın kuturları (çapları)” ifadesi var. Çap ise yuvarlak cisimlerde bulunur.

Meselâ “Allah, geceyi gündüzün üstüne sarık doluyor, gündüzü de gecenin üstüne dolayıp sarıyor.”⁹⁸ âyetinde geçen بُكْوَرٌ, tekvir masterından bir şeyi sarık sarar gibi yuvarlamasına, dürüp sarmak ve bohçalamak demektir. Zaten kelimenin aslı, “kevr” ve “küre” ile alâkalıdır.

Nâziat sûresinde geçen دَحِيهَا yani: “Onu (dünyayı) yayıp döşedi.” meâlindeki otuzuncu âyetteki دَحِي filinin dayandığı köklerinin hepsinde yuvarlaklık vardır. Yani Allah arzı, yuvarlakça yayıp döşedi demektir. “Udhiyye” ve “Udhuvve” kelimeleri deve kuşunun kumsalda yumurtladığı yere verilen isimdir. “Dahv” kelimesi yuvarlak taşı ve cevizi atmak manasınadır.

Peygamber Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sadece mucizeleri değil; her hâli peygamberliğinin delilidir. Bilhassa Sevr Mağarasına sığınıp bütün kurtuluş ümidinin tamamen kesildiği anda “Korkma, üzülme, Allah bizimle.”⁹⁹ diyerek Hazreti Ebû Bekir’e (radıyallâhu anh) verdiği teselli ve insan gücünün üstünde bir ciddiyet ve cesaretle korkusuz, te-reddütsüz olarak gösterdiği vaziyet, elbette Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) doğruluğuna ve Allah’a itimadının sonsuzluğuna güneş gibi kesin delildir. Çünkü Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) gerçekten pey-

⁹⁶ Bkz.: İşârâtü'l-İcâz, Fâtiha sûresinin altıncı âyetinin tefsirinde.

⁹⁷ Gâşiye sûresi, 88/20.

⁹⁸ Zümer sûresi, 39/5.

⁹⁹ Tevbe sûresi, 9/40.

gamber olmasa idi ve hicrete Allah'ın emriyle çıkmamış olsaydı Hazreti Ebû Bekir'den (radiyallâhu anh) daha çok telâşa kapılması lâzımdı.

Meselâ: Hazreti Âişe'ye (radiyallâhu anhâ) atılan iftirada takındığı tavır, psikolojik açıdan ele alındığında onun nübüvvet ve risaletinin açık bir delil olduğu görülür. Her türlü baskı altında olmasına rağmen sabırla bekliyor. Vahiy gelince hemen koşup; “Ya Âişe müjdeler olsun, Allah senin masum olduğunu âyetle bildirdi!” diyor. Buna karşı Hazreti Âişe “Beni temize çıkaran Allah'a hamdolsun.” diyor. Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) minnettarlık göstermeyince, babası Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Âişe'yi sıkıştırıyor. Bunun üzerine Hz Âişe “Ben, ancak masumiyetimi bildiren Allah'a teşekkür ederim.” diyor.¹⁰⁰ Hazreti Âişe'nin tavır ve onun nazarında vahyin değer ve önemi anlaşılırken, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) de vahiy gelinceye kadar teenni ile beklemesi bize çok şeyler ifade etmektedir.

İşte bu olaylar gibi pek çok mesele ele alınıp incelense, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberliğinin delil ve ip uçları apaçık görülür.

İhtisas meselesi ve Medresetü'z-Zehra'ya gelince, Üstad Hazretleri, İstanbul'a bazı projelerle gitmişti. En mühimi eğitimdi. “Vicdanın ziyası, dinî ilimler; aklın nuru ise medenî fenlerdir. İkisinin bileşimi ile hakikat tecelli eder. O iki kanat ile talebinin himmet ve gayreti harekete geçer. Dini ilimlerle fennî ilimler birbirinden ayrıldıklarında birincisinden taassup; ikincisinden hile ve şüphe doğar.” diyordu. İhtisaslaşmayı esas alıp teşvik ediyordu. Dinî ilimlerde ve medenî fenlerde uzmanlaşmış insanların yetişmesini istiyordu. Bir de medreselerin disipline edilip ıslah edilmesini ve tek bir program altına alınmasını teklif ediyordu.

Aslında ilk asırlarda İslâm âlimleri ihtisasları olan dallarla isimleri anılıyordu. İmam Âzam 150/767, İmam Şâfiî (ö. 204/820), İmam Ahmed İbni Hanbel (ö. 241/855), İmam Mâlik (ö. 179/795) deyince Fıkah ilmi; Buhârî (ö. 256/869), Müslim (ö. 261/872), Tirmizî (ö. 279/892) deyince de Hadis ilmi akla gelirdi. Bu büyük zâtlar diğer İslâmî ilimleri de biliyorlardı ama esas uzmanlık alanları bunlardı. Bu noktalarda derinleşmiş ve böylece meşhur olmuşlardı...

¹⁰⁰ Buhârî, *meğâzi* 34; Tirmizî, *tefsîru sûre* (24) 4.

Âlet ilimlerine çakılıp kalanlar, âlî ilimlere bir türlü açılacak ufuk bulamamışlar, bütün enerjisi o alt safhada sarfedip bir türlü yukarılara doğru uçamamışlardır.

Matematik ve gramer gibi ilimler nazarî ilimlerdir. Matematikğin tatbiki ile mühendislik ve mimarlık gibi ilimler meydana gelir. Veya grameri tatbik ederek insan güzel şiirler ve edebî eserler söyleyip yazabilir. Kâinatı ahenkli bir düzen ve harika bir ölçü ve nizam içinde yaratıp bir şiir güzelliğinde var edeni yine bu âlemde olanları tefekkür edip mütalâa ederek anlayıp idrak etmek, hikmetli bakışla ilgilidir. Bu açıdan Risale-i Nurlar İslâmiyet'in hikemiyatıdır. Bu Kur'ân nurlarını ve hikmetlerini okuyanlar odun yığınları hâlindeki bilgilerini, sanki bir kibrit çakarak ışığa çevirebilmektedirler.

Ama insanlar sadece nazarî ilimlere çakılıp kalırlarsa bir ilerleme gösteremezler. Üstad Hazretleri, medrese öğrencilerinin yıllarca elini kolunu bağlayan bu ibare çözme manasızlığından, âlet ilimlerinin vakitleri israf ettiren zincirlerinden yepyeni programlarla kurtarılmasını istiyordu. Bir an önce bu âlet ilimlerinden âlî ilimler olan Hadis'e, Tefsir'e, Fık'h'a, Kelâm'a yönelip İslâmiyet'i doğru öğrenip, ufuklarını açıp, dünyayı tanıyarak çağları ile hesaplaşacak seviyeye çıkmalarını arzu ediyordu.

Üstad Hazretleri bu "On İki Mukaddime" bittikten sonra, dünyanın yuvarlaklığı, öküz ve balık, Kaf Dağı, Hazreti Zülkarneyn'in Seddi, Cehennem'in arzun altında olması, dağların kazık ve direk oluşu, bazı âyetlerde belâgat nükteleri olan garabet noktaları, imkânâtı vukuata karıştırma meselelerini ele almıştır. Bu hususta Üstad Hazretleri "Kur'ân'ın gösterdiği vesileler ile, doğru hikmetin kuvvetiyle, ruhânî bir seyir olarak göklerin ilimlerine çıkacağım." diyerek hikemiyât açısından meseleleri değerlendireceğini ifade ediyor.

Sonra da sekiz meselenin izahına girişiyor:

BİRİNCİ MESELE

Senin insafılı olan zihnine malûmdur ki, yerin yuvarlaklığına muhakkik (araştırmacı) âlimler, ikrar eden ittifak sükûtiyle de olsa, ittifak etmişlerdir. Eğer İslâm âlimlerinin bu husustaki itifaklarında bir şüphelen varsa, meşhur âlim Sa'd-ı Teftazânî'nin (ö. 792/1390) Makasid isimli eseriyle yine meşhur âlim Seyyid Şerif Cürçânî'nin (ö. 816/1413) Şer-

hü'l-Mevakıf isimli eserine git, maksadına vukuf ve ittilâ peyda ederek gerçeğin böyle olduğunu ve Sa'd-ı Teftazânî ile Seyyid Şerif Cürçânî'nin top gibi küreyi (dünyayı) ellerinde tutup her tarafını temaşa ettiklerini göreceksin...

Eğer o kapı sana açılmadı ise, meşhur âlim Fahreddin Râzî'nin (ö. 606/1209) Mefâtihu'l-Gayb isimli geniş tefsirine gir, o dâhi imamın ders verme makamında ders halkasına otur ve dersini dinle.

Eğer onunla mutmain olamayarak, dünyayı yuvarlaklık kabına sığdıramadıysan, Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretlerinin (ö. 1194/1780) arkasına düş, onun Mârifetname isimli eserine bak, Hüccetü'l-İslâm olan İmam Gazalî'nin (ö. 505/1111) yanına git, fetva iste, de ki; "Yerin yuvarlaklığı konusunda bir tartışma, bir anlaşmazlık var mı? Elbette "Kabul etmezsen, anlaşmazlık çıkar." Zira, ta zamanından beri şöyle bir fetva göndermiş: "Kim, yerin yuvarlaklığı gibi kesin delil ile sabit olan bir şeyi dini himaye bahanesiyle inkâr ve reddetse, dine büyük bir cinayet işlemiş olur. Zira bu sadakat değil, hıyanettir."

Eğer ümmî isen, fetvayı okuyamıyorsan, bizimle aynı asırda yaşayan ve fikren kardeşimiz olan Hüseyin Cisrî'nin (ö. 1327/1909) sözünü dinle. Zira, yüksek sesle yerin yuvarlaklığını inkâr eden tehdit ettiği gibi hakikat kuvvetiyle pervasız olarak "Kim dine dayandırarak, dini koruma yolunda, dünyanın yuvarlak olup döndüğünü inkâr ederse, ahmak dosttur, şedit düşmandan daha ziyade zarar vermiş olur."

Eğer bu yüksek sesle senin yatmış olan hakikat düşüncen uykudan kalkmadıysa ve gözün açılmadıysa; İbni Hümmam ve Fahrü'l-İslâm gibi zâtların ellerini tut, İmam Şâfiî'ye git ve fetva isteyerek de ki: "Şeriatta vardır; bir vakitte beş vaktin namazı kılınır. Hem de bir kavim vardır, yatsı namazlarının vakti bazı zamanda yoktur. Hem de bir kavim vardır, çok günlerde batmaz ve çok gecelerde doğmaz. Nasıl oruç tutacaklar?"

Hem şu sorunun izahını iste: "Şer'î tarife göre şart, diğer rükünlere yakın olmak zorundadır. Buna göre namazın ayakta durmak, rükûda bulunmak ve secdede olmak gibi bütün durumlarında mutlaka kıbleye karşı dönmüş olma şartı vardır. Hâlbuki istikbal-i kible sadece ayakta iken ve oturma hâlinin yarısında mümkün olabilmektedir. Rükû

ve secde hâlinde insanın yönü kible cihetinde bulunamamaktadır. O takdirde acaba şart yerine gelmemiş mi oluyor? “Emin ol, İmam Şâfî birinci meseleyi doğudan ve batıdan geçen paralel dairenin (enlemin) yuvarlaklığı ile tasvir edecektir. İkinci ve üçüncü meseleyi de güneyden kuzeye uzanan dairenin kavisli oluşu (boylam) ile tatbik edecektir. Aklî delil gibi cevap verecektir. Hem de kible meselesinde “Kible ve Kâbe öyle nuranî bir sütundur ki, semâvatı arşa kadar bağlayıp sistem hâline getirerek, dünyanın tabakalarını tâ merkezine kadar delerek kâinatın muntazam, nuranî bir sütunu olmuştur. Eğer örtü ve perde kalksa, şakûl çizgisiyle senin gözünün şuâî (ışını), namazın her bir hareketinde bizzat kible (Kâbe) ile temas ve musafaha edecektir.”

Ey birader!.. Eğer sen zannettiğim adamlardansan, acaip hülyaların hayal âleminde başka bir yer bulamadığından bir kıymeti yoktur ki tâ kalbe girebilsin. Sen de inanmıyorsun, kendini ikna edip kandıramıyorsun; fakat sapmışsın. Eğer o hayallere açık ve hakikate kapalı olan kalbinizde pek çok defa hayal ettiklerinizden daha küçük olan arz küresi yerleşmez ise zihnini genişletmek için nazarın ufkunu genişlet. Bir meclis hükmünde geçinen arzın sakinlerini gör, sual et. Zira: Ev sahibi evini bilir. Onlar hep birlikte müşahedelerine dayanarak ve tevatürle hep birlikte tek bir dille sana şöyle söyleyecekler: “Yahu!. Bizim beşigimiz ve fezada şimendiferimiz (tren ve uçağımız) olan küremiz o kadar divane değildir. Gökyüzünde yuvarlak olan bütün gök cisimlerinde geçerli olan yuvarlaklık kaidesinden ve ilâhî kanundan müstesna kalıp serkeşlik etsin. Yani dünyanın da onlar gibi yuvarlak olmamasına imkân var mıdır?” Hem de düz bir şekilde mücessem deliller olarak haritaları göstereceklerdir.

İşaret

Âlemin yaratılış nizamı denilen ilâhî fitrî şeriat; Mevlevî gibi cezbe tutulan ve meczubâne dönüp duran misâfir küre-i arza, Güneş’e, bir imama uyan cemaat gibi uyarak saf tutmuş yıldızların safında durup itaat etmesini farz ve vacip kılmıştır. Zira küre-i arz eşi semâ ile beraber *فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا* Yani: “İsteyerek de olsa istemeyerek de olsa emrime gelin.” buyuran Cenab-ı Hakk’a, *أَتَيْنَا طَائِعِينَ* Yani: “Gö-

nüllü olarak itaat ederek geldik.”¹⁰¹ diye cevap vermişlerdir. İbadet ve taat ise, cemaat hâlinde daha faziletli ve daha güzeldir.

Netice itibarıyla, âlemin yaratıcısı olan Allah, arzı istediği gibi ve hikmeti gerektiği şekilde yaratmıştır. Ey hayalperestler sizin arzu ettiğiniz gibi, yaratmamıştır, akıllarınızı kâinata mühendis etmemiştir.

Tembih

İman zayıflığına veya hiçbir hakikati kabul etmeme ve bütün varlığı bir hayalden ibaret görme mesleği olan sofestaî mezhebine meyle veyahut bir şeyi daha satın almadan yeni müşteri olmaya işaret eden işlerden biri de, “Bu hakikat dine uygun değildir.” şeklindeki ahmak sözüdür. Zira kesin delil ile sabit olan bir şeyin, hak ve hakikat olan dine uygun olmadığına ihtimal veren ve uygun düşmeme korkusu taşıyan adamın, başka değil, beyninde bir sofestaî gizlenip kafasını karıştırmaktadır veya kalbini delerek içine bir vesveseci saklanıp ihtilâl vermektedir veyahut bu kişi yeniden dine müşteri olmuştur da tenkit ile almak istemektedir.

Hiçbir gerçek, gerçeklerin gerçeği olan İslâm dinine ters olamaz. Onun için dünyanın yuvarlaklığı ve dönmesi gibi gerçeklerin İslâmiyet’e ters düşmesi mümkün değildir. Zaten Kur’ân âyetlerinde geçen kelimeler derinliğince incelendiğinde bu mesele anlaşılacaktır. Nitekim bir önceki konuda bu hususta gerekli bilgiler verilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de de: “Kur’ân’ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer Kur’ân Allah’tan başkasına ait olsaydı, elbette içinde birçok tutarsızlıklar, bulunurdu.”¹⁰² buyurulmuştur.

İslâm âlimlerinin eserleri incelenince, Üstad Hazretlerinin de sayıp döktüğü gibi hepsinin de bu gerçekte ittifak ettikleri görülecektir.

İKİNCİ MESELE

Örtülü kalmasın, meşhur Öküz ve Balık kıssası (Dünya, öküz ve balık üstündedir, rivayeti) İslâmiyet’e sonradan dahil olmuştur ve tufteylidir. Râvisiyle beraber Müslüman olmuştur. İstersen, İsrailiyattan

¹⁰¹ Fussilet sûresi, 41/11.

¹⁰² Nisâ sûresi, 4/82.

ve Yunan felsefesinden bazı meselelerin İslâmiyet'e niçin ve nasıl geçtiğini anlatan Üçüncü Mukaddime'ye git, göreceksin ve İslâm dairesine bu meselenin de dahil olduğunu anlayacaksın.

Ama, İbni Abbas'a bu meselenin nispet edilmesini ise, şöhretin, şöhret sahibinin başına neler getirdiğini izah eden Dördüncü Mukaddime'nin aynasına bak, o nispetin sırrını göreceksin.

Bundan sonra meseleye bakacak olursak, "Arz, öküz ve balık üzerinde." ¹⁰³ diye hadis olarak rivayet edildiğini göreceğiz.

Her şeyden önce, hemen hadis olduğunu kabul etmiyoruz. Çünkü İsrailiyatın nişanı vardır. Yani İsrailiyattan olabilir.

İkincisi: Hadis olsa da, senedinde zayıflık vardır. Yani Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) rivayetin ulaşmasında, zannı ifade eden âhad rivayettendir; tek kişilik rivayet silsilesine sahiptir. Yani meşhur veya mütevatir hadislerden değildir. Onun için akîdeye dahil olmaz.

Yani hadis kabul edilerek iman etmek mecburiyeti yoktur. Zira, yakın şarttır. Bunun için de mütevatir hadis olması yani yalan üzerine birleşmesi imkânsız olan büyük bir topluluğun rivayet etmiş olması gerekir.

Üçüncü olarak, metni kat'î, mütevatir bir hadis olsa bile delâletinin de kesin olması gerekir. Eğer istersen, mecazî manaların zamanla nasıl hakikat zannedildiğini anlatan Beşinci Mukaddime'ye müracaatla, hadis ve âyetlerde üç hükümden bahseden ve üçüncü hükümde anlayışlar arasında ihtilâfların olabileceğini beyan eden On Birinci Mukaddime ile müşavere et. Nasıl hayallerin, zahirperestleri havalandırmış olduğunu ve bu hadisi asıl ve gerçek manasından ve doğru mahmillerinden çevirmiş bulduklarını göreceksin.

İşte sahih vecihler üçtür:

Nasıl, arşın hamelesi olarak sevr (öküz), nesr (kartal), insan ve başka bir isimde olan dördüncüsüyle melekler vardır. Sevr (öküz) ve hût (balık) da öyle iki melektir. Yoksa, Arş-ı Âzam'ı meleklerle; dünyayı da, dünya gibi himmete muhtaç olan bir öküze yükletmek âlemin ni-zamına ters düşer.

¹⁰³ Bkz.: et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 1/153, 194, 21/72; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/636; İbni Abdilberr, *et-Temhîd* 4/9; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 8/131 (Bezzar'dan naklen).

Hem de şeriatın dilinden işitiliyor: Her bir nev'e mahsus ve o nev'e münasip müekkel (vazifeli, vekil kılınmış) melek vardır. Bu münasebete binaen, o melek o nevin ismiyle anılıyor, belki melekler âleminde o nevin suretiyle temessül ediyor (görünüyor). Yani öküzlerin müekkel meleği melekler arasında öküz şeklinde; balıkların müekkeli de balık şeklinde görünüyor.

Hadis olarak işitiliyor: "Her akşamda Güneş arşa gider, secde eder; izin alıyor, sonra geliyor." Evet, Güneş'e müekkel olan melek, ismi Güneş, misali de Güneş'tir; odur gider, gelir.

Hem de, hükemâ-yı ilâhiyyûna (ilâhiyatçı, mâneviyata önem veren filozoflara) göre, her bir nevi, her bir tür için hayat sahibi, konuşan ve o nevin fertlerine yardım eden ve yardım isteyen mücerret bir mahiyet vardır. Şeriatın dilinde bunlara, dağlar meleği, denizler meleği ve yağmurlar meleği gibi isimler verilmiş ve bunlar o isimlerle tabir edilmiştir. Fakat bu meleklerin hakikî tesirleri yoktur. Hakikî tesir Allah'a aittir; Müessir-i Hakikî sadece o Zât-ı Akdes'tir. **إِذْ لَا مُؤْتِرٌ فِي الْكُونِ إِلَّا اللَّهُ** Yani: Zira, kâinata Allah'tan başka tesir sahibi yoktur.

Zahirî sebeplerin konulmasındaki hikmet ise, izzet ve saltanatın izharı tabir olunan kudret elinin sebepler dairesine perdesiz bakmak isteyen gözün nazarında basit, âdî ve değersiz işlerle münasebeti görülmemesi içindir. Zira, her zaman için, insanın ilâhî icraattaki derin hikmeti görmesi, mümkün olmadığı için bazı itirazlar içine gelebilir. İşte o zaman o itirazların, perde olarak yaratılan sebeplere gitmesi ve Allah'a ve icraatına karşı bir günah işlenmemesi ve isyana gidilmemesi için onlar var edilmiştir.

Fakat akîde dairesi denilen hak ve melekûtiyette her şey ulvîdir. Kudret elinin perdesiz icraatta bulunması münasiptir. **ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ** Yani: "Bu, aziz ve âlim olan Allah'ın takdiridir."¹⁰⁴

"Bu sırta latîf bir misal suretinde mânevî bir temsil rivayet ediliyor ki; Hazreti Azrail (aleyhisselâm) Cenab-ı Hak'a demiş ki: 'Ruhları alma vazifesinde Senin kulların benden şikâyet edecekler, küsecekler.' Cenab-ı Hak, hikmet diliyle ona buyurmuş ki, 'Seninle kullarımın ortasında, musibetler, hastalıklar perdesini bırakacağım; tâ şikâyetleri, onlara gidip, senden küs-

¹⁰⁴ En'âm sûresi, 6/96; Yâsîn sûresi, 36/38; Fussilet sûresi, 41/12.

mesinler.¹⁰⁵ İşte bak, nasıl hastalıklar perdedir ve ecelde, ölümden zan edilen fenalıklara mercidirler ve ruhları almada hakikat olarak olan hikmet ve güzellik, Azrail (aleyhisselâm)'ın vazifesine aittir. Öyle de, Hazreti Azrail (aleyhisselâm) da bir perdedir. Ruhları almakta zahiren merhametsiz görünen ve rahmetine kemâline münasip düşmeyen bazı hâllere merci olmak için o memuriyete bir nâzır ve ilâhî kudrete bir perdedir.”¹⁰⁶

Mananın hamledileceği ikinci vecih: İmarın ve arzda ziraatın en büyük vasıtası öküzdür. Balık ise, sâhilde yaşayanların belki pek çok insanın geçim vasıtası olan balıktır. Nasıl biri “Devlet ne şey üstündedir?” diye sorulursa: “Kılıçla kalem üstündedir.” diye cevap verilir. Veyahut “Medeniyet ne ile ayakta durur?” diye sorulursa, “Mârifet, sanat ve ticaret üzerinde diye cevap verilir. Veyahut “İnsanlık, ne üzerine beka bulur?” diye sorulursa, “İlim ve amel üstünde beka bulur.” diye cevap verilir.

En doğrusunu Allah bilir, işte bunlar gibi “Dünya ne üzerindedir?” sorusuna da Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) “Sevr (öküz) ve hût (balık) üzerindedir.” diye cevap vermiştir. İkinci Mukaddime’de anlatıldığı gibi, böyle hakikatlere zihni açık olmadığından ve henüz kavrama istidadında bulunmadığından, vazifesi olmayan bir şeyden soru sorduğu gibi, Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) de ona asıl lâzım olacak şeyle cevap vermiştir. Zira, yerin imarı, insanlarla olur. İnsanlardan köylerde yaşayanların geçim kaynağı ziraattır. Ziraat ise öküzün omuzu üstündedir. Sahillerde yaşayan diğer insanların büyük çoğunlukla geçimleri, belki medenî insanların büyük bir ticaret kaynakları da balığın içinde ve balığın üstündedir. *كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفَرْي* Yani: “Bütün av, yaban eşeğinin karnındadır.” Yani yaban eşeğini avlayanın artık, keklik, tavşan gibi küçük şeyleri avlamasına ihtiyacı kalmaz; çünkü hepsi de o büyük avın yani yaban eşeğinin içinde mevcuttur. İşte dünyanın öküz ve balık üzerinde olması da böyle bir mana ile alâkalıdır. Yani insanların geçim kaynaklarını ifade etmektedir.

Bu latîf bir cevaptır. Mizah da olsa, haktır. Zira, mizah etse de yal-

¹⁰⁵ Ebu’ş-Şeyh, *el-Azame* 3/897, 917; Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-cvliyâ* 5/51; el-Hakim et-Tirmizî, *Nevâdiru’l-usûl* 1/177-178; es-Suyûtî, *ed-Dürri’l-mensûr* 6/543.

¹⁰⁶ Yirmi İkinci Söz, 2. Makam, 1. Lem’a.

nız hak söyler. Faraza soruyu soran yaratılışın keyfiyetinden yani nasıl olduğundan dolayı yapısı hakkında bir soru sormuş olsa da, Beyan ilmi olan söz söyleme sanatındaki الْمُتَرَقَّبُ بِغَيْرِ السَّمْعِ بِغَيْرِ الْمُرَقَّبِ Yani: “Sözü dinleyen, bazen beklenmedik bir süprizle karşılaşır.” kaidesindeki hikmete binaen, sorana verilmesi gereken cevabı vermiştir. Yoksa soran kimse- nin hastalığından gelen yalancı bir iştiha ile istediği cevabı vermemiştir. “وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِئُ لِلنَّاسِ” De ki, ‘Onlar, insanlar için zaman ölçüleridir.’¹⁰⁷ âyeti, bu gerçeğe bir delil, maksada latîf bir işarettir. Çünkü, hilâlleri soranların maksadı, dolunay, yarımay ve ince hilâl şeklindeki görüntülerinin esas sebebini, fizikî izahını istiyorlar. Fakat Kur’ân üslûb-ı hakîmle, onlara lâzım olan, yani bilmeleri gereken hususla cevap veriyor.

Üçüncü mahmil: Öküz ve balık, arzın yıllık dönüş yörüngesinde takdir edilmiş iki burçtur. O burçlar her ne kadar farazî, mevhum ve hayalî de olsalar, asıl gök cirim ve cinslerini bir sistem içinde tutup yüklenen âlemde geçerli olan ve lafzan ve ıstılah (terim) olarak “genel çekim kanunu” ismiyle isimlendirilen âdetullah kanunlarının o burçlarda odaklanmasından dolayı “Arz, burçlar üstündedir.” şeklindeki hikmetli tabiri söylemek câizdir.

Bu üçüncü izah tarzı yeni astronomiye göredir. Zira eski astronomi, burçları göklerde farz ederdi. Yeni astronomi ise dünyanın yörüngesinde farz etmektedir. Bu yeni tevil, yeni anlayışın nazarında büyük bir kıymeti ifade etmektedir.

Hem de rivayete göre “Arz ne üzerindedir.” şeklindeki soru Efen- dimiz’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) iki defa sorulmuştur. Peygamberimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) birinci defa sorulduğunda “Balık üstündedir.” diye cevap vermiştir. Demek ki, bir ay sonra aynı soru sorulunca “Öküz üzerindedir.” diye cevap vermiştir. Yani sınırsız olan fezanın her tarafında yaygın olan genel çekim kanununun atkı iplerinin ve şu- âlarının odak noktası olan balık burcunda merkezileştiğinden dolayı, küre-i arz kova burcunda koşup balık burcundaki sarkan kanunu tutup yaratılış ağacının bir dalıyla meyve gibi asıldı veyahut kuş gibi kondu. Sonra kuş gibi uçan yer, yuvasını öküz burcu üstünde yapmış demek-

¹⁰⁷ Bakara sûresi, 2/189.

tır. Bunu bildikten sonra insafla dikkat et. Mecaz kelimelerin nasıl hakikat manasına dönüştüklerini anlatan Beşinci Mukaddime'nin sırrı ile, hayalperestlerin uydurması olan meşhur acaip kıssa, acaba Cenab-ı Hakk'ın ezeli hikmetine abeslik isnat etmekten, Allah'ın sanatında israfın olduğunu ispatlamaya kalkışmaktan ve Yaradan'ın varlığına delil olan kâinattaki harika ve bedî nizam ve ahengi ihlâl etmekten başka ne ile tevil olunacaktır. Cehaletin yüzüne nefret hem de binlerce nefret olsun...

Üstad Hazretleri, bu mevzuu yazdıktan yaklaşık otuz sene sonra Yüzbaşı Re'fet Kavukçu Ağabey'in "Hocalar diyorlar: Arz, öküz ve balık üstünde duruyor. Hâlbuki arz, muallakta bir yıldız gibi gezdiğini coğrafya görüyor. Ne öküz var ne de balık?" şeklindeki sorusuna: "Elcevap: İbni Abbas (radiyallâhu anhuma) gibi zâtlara isnat edilen sahih bir rivayet var ki, Resûl-i Ekrem'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) sormuşlar: 'Dünya ne üstündedir?' Ferman etmiş: 'Dünya, öküz ve balığın üzerindedir.'¹⁰⁸ Bir rivayette, bir defa 'Öküz üzerindedir.' demiş. Diğer seferinde 'Balık üzerindedir.' demiştir. Muhaddislerin bir kısmı, İsrailiyattan alınma ve eskiden beri nakledilen hurafevârî hikâyelere bu hadisi tatbik etmişler. Bilhassa Benî İsrâil âlimlerinin Müslüman olanlarından bir kısmı, geçmiş mukaddes kitaplarda öküz ve balık hakkında gördükleri hikâyeleri, hadise tatbik edip, hadisin manasına acip bir tarzda çevirmişler." diye cevap veriyor.¹⁰⁹

Dikkat edilirse "On Dördüncü Lem'a"daki cevabında Üstad Hazretleri bu husustaki hadisin sahih olduğunu söylüyor. Sadece "Dünya sarı öküzün bir boynuzu üzerindedir. Öbür boynuzuna geçerken zelzeleler olur.." gibi hurafe ve uydurmaları kabul etmemektedir...

İlk yaradılış, dünyanın balık üzerinde oluşu ve buna bağlı zelzelelerin izah tarzı hakkında hadislerdeki rivayetler nasıl izah edilir?

Bu meseleyi Kalem sûresinin başındaki "Nûn" harfinin tefsirinde birçok müfessir ele almıştır. Merhum Allâme Elmalılı Hamdi Yazır da "Hak Dini Kur'an Dili" isimli tefsirinde şöyle izah etmektedir:

¹⁰⁸ et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 1/153, 194, 21/72; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/636; İbni Abdilberr, *et-Temhid* 4/9; Ebu's-Şeyh, *el-Azame* 2/428, 600, 3/958, 4/1383, 1400, 1403; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 8/131 (Bezzar'dan naklen).

¹⁰⁹ On Dördüncü Lem'a, Birinci Makam.

“Bazıları demiştir ki; ‘Nûn’ büyük balıktır ki, arzlar onun üzerindedir. Ve ona ‘Yehmut’ tabir olunur. İbni Cerîr, İbni Abbas’tan bu bölümde şunları rivayet eder:

1- Allah Teâlâ’nın ilk yarattığı şey kalemdir. O yaratılınca bütün olacıklar cereyan etti, sonra buhar yükseltildi, ondan semâlar yaratıldı. Arz o ‘Nûn’un sırtına döşendi, sonra arz hareket etti, derken ızdırap ile çalkalandı, onun üzerine dağlarla tespit edildi, onun için dağlar arza karşı fahrederler (övünür).

2- Rabbim’in ilk yarattığı şey kalemdir. Ona, ‘Yaz!’ dedi, o da kıyamete kadar olacağı yazdı. Sonra su üzerinde ‘Nûn’u yarattı, sonra onun üzerine, arzın kabuğunu örttü.

Görülüyor ki, bu rivayetlerde hep “Nûn” ismi kullanılmış, hût (balık) denilmemiştir. Fakat Mücâhid’den gelen rivayette buna arz veya arzların üzerinde bulunan hût (balık) tabir edilmiş olduğundan balık diye şâyi olmuştur.

Bunun bizim bildiğimiz balık olmadığı aşikâr iken bundan birçok yanlış anlayışlar meydana gelmiştir. Lâkin dikkatle okununca bunlar bize şunu anlatmış oluyor:

“İlk defa ‘Kalem-i Âlâ’ denilen ve takdir-i ezeldi kıyamete kadar cereyan edecek şeylerin projesini yazan ruhanî bir asıl (başlangıç), bir kuvvet yaratılmıştır. Sonra madde yaratılmıştır, buna cevher dahi denilmiştir. Sonra bir su buharı gibi gaz hâlindeki maddeden semâvî ecrâm (cisimler, kütleler) yaratılmış, sonra bunlardan sıvı hâlinde arzın maddesi ayrılmış ki, feza dediğimiz semâ deryasında yüzen bu maddeye yuvarlak olduğunu anlatmak için ‘Nûn’ veya ‘Hût’ ismi verilmiştir. Dünyanın böyle, ilk defa semâ maddesinden ayrılarak yaratılmış olup buharlarla çevrili sıvı hâlinde havada, boşlukta yüzmekte bulunan yuvarlak ‘Nûn’ maddesi üzerinde sonra arzın kabuğu tabir ettiğimiz toprak tabakası yaratılmağa başlamış ve bu taraftan o ‘Nûn’ maddesinin üzerine bir kabuk hâlinde yayılıp döşenmiş ve bu suretle arz meydana gelmiştir.

Fakat her taraftan böyle sarılmış olan o ‘Nûn’ evvelkisi gibi teneffüs edemeyerek nefesi tıkanmış bir balık gibi ızdırap ile deprenmeğe başladığından bu sebeple zelzeleler meydana gelmeye ve bundan da arzın sathı çalkalanıp yarılarak volkanlar zuhur etmeye başlamış, bu sebeple de etrafına saçılan arz dalgaları bastırılı bastırılı yaratılmış ve bu suretle dağlar oturdukça, arz zamanla katılık ve sertlik kazanarak tespit olunup üzerinde durulabilecek bir

hâle gelmiştir. Kur'ân'da dağlara 'Arzın çivileri' tabir edilmesi de, bu mana ile tefsir olunmuştur. Dağların teşekkülünün bu suretle arz üzerinde hayat için büyük faydaları olmuş ve bundan dolayı onların arza karşı iftiharla yukarıdan bakmaya bir hakları vardır.

Bununla beraber, ondan sonra zelzele, batma ve volkan hâdiseleri hiç olmuyor değil, zaman zaman nice zelzeleler olmakta ve nice sivrilen dağlar yıkılıp yerin altında yeni dağlar, tepeler yaratılmaktadır. Fakat bunlar ara sıra ve ilk devirlere nispetle pek cüz'î demek olduğundan umumî durumu ile arzın üzerinde yaşanmasına manî teşkil etmemektedir.

Böylece, vuku bulmakta olan zelzeleler, batmalar, volkanlar dahi demek ki, hep arzın altındaki o 'Nûn'un Allah'ın emriyle deprenmesiyle meydana gelmektedir. Ve yarılan yerler, fişkırان volkanlar, yeniden meydana gelen çukurlar, tepeler, hep o 'Kalem-i Âlâ'nın resmettiği çizgiler, yazdığı yazılardır.

Şunu itiraf etmek lâzım gelir ki, zamanımızda arzın teşekkülü ve dağların oluşu ve zelzelelerin meydana çıkışı hakkında fen namına jeoloji malûmatından edinilebilen kanaatlerin hulâsası da bu rivayetlerin ifadesinden başka bir şey değildir.

Böyle iken birçokları: 'Arzın altında balık mı olurmuş? O nasıl deprenip de hareket olurmuş?' diye güler. Birçokları da: 'Arzın altındaki gazların sıkışmasından, hareketinden, yerin üzerinde zelzele mi olurmuş?' diye güler. İki taraf da birbirinin dediğini düşünüp anlamayarak, yekdiğerine 'Cahil' veya 'Kâfir'" demeye kadar gider. Hâlbuki iki taraf da bunun Allah'ın emriyle olmasını unutandır ki, cehalet eder."¹¹⁰

ÜÇÜNCÜ MESELE

Kaf Dağıdır

İşaret

Malûmdur ki, bir şeyin mahiyetinin keyfiyetini bilmek başkadır; o şeyin varlığını tasdik etmek yine başkadır. Bu iki noktayı birbirinden ayırmak lâzımdır. Zira pek çok şeyin asıl varlığı yakinî bilgi ile apaçık ortada iken, vehim onlarda tasarruf ederek, imkânsızlık derecesine çıkarıyor. İstersen, mübalâğanın her şeyi abartıp haddinden geçireceğini

¹¹⁰ Bkz.: Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, 8/5254-5266.

izah eden Yedinci Mukaddime'den bu hususu sor. Sana 'Evet.' cevabını verecektir. Hem de pek çok şeyin metinleri kat'î iken, delâletlerinde zanlar yani şahsî görüşler birbiriyle yarışmıştır. Belki "Bu âyet veya hadisten anlaşılması gereken murat nedir?" şeklindeki sorunun cevabında anlayışlar farklı, düşünceler farklı olmuştur. İstersen, bir âyet veya hadiste ayrı ayrı üç hükmün bulunduğunu ve bunların her birisinin ayrı bir öneminin olduğunu izah eden On Birinci Mukaddime'nin sadefini açıp içindeki cevheri bulursun.

Tembih

Durum böyle olduğuna göre Kaf Dağı meselesine bakacak olursak: Kaf'a işaret eden kesinliği ifade eden metinlerden sadece ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ Yani: "Kaf, şerefi pek yüce olan Kur'an'a yemin olsun."¹¹¹ âyetidir. Hâlbuki, "Kaf" Kur'an'da 38. sûre olan Sâd sûresinin başında bulunan Sâd harfi gibi bir harf olması mümkündür. Kaf'ın yeri de dünyanın doğusunda değil, ağzın batı tarafında yani mahreç olarak boğaz tarafında bulunmakta, oradan çıkmaktadır. Bu durumda da, şu ihtimalle delil, yakinî ve kesinliği ifade etmekten düşmüş olur.

Hem de mananın buna kat'î olarak delâlet etmediğinin başka bir delili de Malikî Mezhebinin büyük âlimlerinden olan Şihâbüddin Ahmed Karâfî'nin Kaf Dağı meselesi için لَا أَضَلُّ لَهُ Yani: "Aslı yok." demesidir.

Lâkin, İbni Abbas'a isnat olunan şekliyle Kaf Dağı'nın meşhur olan keyfiyetini anlamak için şöhretin insana, kendisine ait olmayan şeyleri de mal etmesini anlatan Dördüncü Mukaddime'ye bak. Orada bu isnadın doğruluk derecesi ve mahiyeti sana görünecektir. Hâlbuki İbni Abbas'ın her söylediği sözün, hadis olması lâzım gelmediği gibi, her naklettiği şeyin de onun makbul bulduğu bir mesele olması lâzım gelmez. Zira, İbni Abbas, gençliğinde İsrailiyata, bazı hakikatlerin tezahürü için hikâye yolu ile bir derece nazar atfedip bakmıştır.

Eğer dersin: "Sûfîlerin muhakkikleri Kaf'a dair pek çok tasviratta bulunmuşlardır?"

¹¹¹ Kaf sûresi, 50/1.

Buna cevaben derim: Meşhur olan misal âlemi, onların seyahat alanıdır. Biz elbisemizi çıkardığımız gibi, onlar da cesetlerini çıkarıp ruhanî seyir ile acip harikaların arz edildiği o âlemi temaşa ediyorlar. Kaf ise, o âlemde onların tarif ettikleri gibi temessül etmekte, o şekilde görülmektedir. Bir parça aynada gökler ve yıldızlar temessül ettikleri gibi, bu şehadet âleminde velev küçük şeyler de olsa, çekirdek gibi, misal âleminde manaların tecessümünün tesiriyle bir büyük ağaç oluyor. Bu iki âlemin hükümleri birbirine karıştırılmaz. Muhyiddin-i Arabî'nin sözlerinin asıl ve özüne muttali olan, bunu tasdik eder.

Ama avamın yahut avama benzer adamların aralarında meşhur olan Kaf Dağı'nın keyfiyetine gelince: "Kaf, yeri kuşatmıştır ve pek çok sayıdadır. Her ikisinin ortasında beş yüz senelik mesafe vardır. Kaf'ın zirvesi semanın omuzu ile temas hâlinindedir, vs..." İşte bu tarzda hayalleri devam edip gidiyor.. Bunun ne kıymette olduğunu bilmek istersen, git İsrailiyat ve eski Yunan felsefesinden kalma mitolojilerin içimize nasıl girdiğinden bahseden Üçüncü Mukaddime'den fenerini yak; sonra gel, bu karanlıkların içine gir. Belki âb-ı hayat olan belâgatını görebilirsin.

Eğer bizim bu meselede anlayışımızı öğrenmek istersen, bil ki, ben Kaf'ın varlığını kesinlikle kabul ederim yani bir Kaf vardır ama keyfiyeti, şekli ve mahiyeti mevzuunda bir şey demeden, eğer sahih veya mütevatir bir hadis varsa ve keyfiyetini beyan ettiği sabit ise, iman ederim ki, Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) muradı sadık, doğru ve haktır. Fakat sadece Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) kastettiği mana ve murat üzerine! Yoksa insanların o hadisten kendi hayallerine göre anladıkları şeyler üzerine değil. Zira bazen bir sözden anlaşılman mana kastedilen ve murat buyurulan manadan başka bir şey olabiliyor.

Bu meselede malûmumuz budur:

Kaf Dağı, dünyanın doğu bölgesinin çoğunu kuşatmış olan ve eski zamanda bedevî ve medenî milletlerin aralarını birbirinden ayıran ve dünyanın en büyük dağlarından olan Çamular'ın annesi olan Himalaya silsilesidir. Bu silsilenin ırkından, dünya dağlarının çoğunun doğduğu söylenir. Bu hâl gösteriyor ki, "Kaf'ın dünyayı kuşatmış olmasıyla ilgili

meşhur fikir ve hayal, Himalayaların dünyadaki dağların çoğunun anası olması düşüncesinden doğmuş olabilir.

İkinci olarak, şehadet âlemine şekliyle, gayp âlemine manasıyla benzeyen ve iki âlemin arasında bir berzah olan misal âlemi o muammayı çözer. Kim isterse keşf-i sadık penceresiyle veya sadık rüya menfeziyle veya şeffaf şeyler dürbünüyle ve hiç olmazsa hayalin perdesinin ötesinde o âleme bir derece seyirci olabilir. Bu misal âleminin vücuduna ve onda manaların tecessüm ettiğine dair pek çok delil vardır. Buna binaen, dünyada bulunan Kaf Dağı, o âlemdeki harikaları içinde barındıran Kaf'ın çekirdeği olabilir.

Hem de Cenab-ı Hakk'ın mülkü geniştir. Bu sefil küre ile sınırlı değildir. Feza ise çok geniştir. Allah'ın dünyası da gayet büyük olduğundan hayret verici acip şeylere sahip olan Kaf Dağı'nı da içine alabilir. Fakat Allah'ın günleri ile mesafe olarak beş yüz sene bizim küremizden uzak olmakla beraber, dalgaları kararlaştırmış olan semaya teması aklen mümkün olabilir. Zira, Kaf Dağı'nın semâ gibi şeffaf ve görünmez olması da mümkündür.

Dördüncü olarak, hem neden câiz olmasın ki, "Kaf" ufuk dairelerinde tecelli eden en büyük bir silsileden ibaret olsun. Hem ufuk kelimesi, Kaf kelimesine kaynaklık etmiş olabilir. Çünkü iki kelime de Kaf, Elif ve Fe harflerinden meydana gelmektedir. Zira, her nereye bakılırsa bakılsın iç içe girmiş daireler gibi silsilelerden bir daire görülür. Gide gide nazar kalır, hayale teslim eder. En nihayet hayal ise dağ silsilelerinden kuşatıcı bir daireyi görür ki, o da semânın etrafına temas eder. Dünyanın yuvarlak olması sırrıyla, beş yüz sene de uzak olursa, yine bitişik görünür.

Eskiden beri birçok menkûbe ve temsillere mevzu olmuş Kaf Dağı meselesinin elbette bir hakikati vardır. Bu bakımdan varlığı konusunda bir şüphe yok. Yalnız, mahiyeti ve keyfiyeti mevzuunda çeşitli görüşler var. Üstad Hazretleri, söylenenleri özetledikten sonra bu meseleyi misal âlemine yansıyanların şehadet âleminde imiş gibi anlatılmasına bu yüzden meselenin karışmış olmasına bağlıyor ve bu tespit ettiği gerçeği de gayet makul şekilde izah ediyor.

Bu hususta Muhâkemât'ın yazılmasından takriben otuz sene sonra Mektubat Risalesinin On Sekizinci Mektubunda "Futûhât-ı Mekkiye isim-

li kitabın yazarı Muhyiddin-i Arabî (kuddise sirruh) ve *İnsan-ı Kâmil* isimli meşhur bir kitabın sahibi Seyyid Abdülkerim (kuddise sirruh) (ö. 832/1428) gibi meşhur veliler, dünyanın yedi tabakasından ve Kaf Dağı arkasındaki Arz-ı Beyzâdan bahsediyorlar. Ayrıca Muhyiddin-i Arabî (ö. 638/1240) *Fütûhât-ı Mekkiye*'sinde 'Meşmeşiye' dediği acayıpten bahsediyor. Bu veli kimseler hem de bunları gördüklerini söylüyorlar. Acaba bunların dedikleri doğru mudur? Doğru ise, hâlbuki, bu yerlerin yerde yerleri yoktur. Hem coğrafya ve fen, onların bu dediklerini kabul edemiyor. Eğer doğru değilse, bunlar nasıl veli olabilirler? Böyle gerçeğe ve hakka aykırı söz söyleyenler nasıl hakikat ehli olabilirler?" şeklindeki bir soruya Üstad Hazretleri şöyle cevap veriyor:

Onlar yani Muhyiddin-i Arabî (kuddise sirruh) de Seyyid Abdülkerim (kuddise sirruh) de, hak ve hakikat ehlidirler; hem velâyet ve şühûd ehlidirler. Gördüklerini doğru görmüşler, fakat ihatasız olan o şühûd (müşahede) hâlinde ve rüya gibi gördükleri şeyleri tabirde verdikleri hükümlerinde hakları olmadığı için o yorumları kısmen yanlışdır. Rüyadaki adam kendi rüyasını tabir edemediği gibi, o kısım keşif ve şühûd ehli dahi gördüklerini o hâlde iken, kendileri tabir edemezler. Onları tabir edecek 'asfiyâ' denilen peygamberliğin vârisi muhakkiklerdir. Elbette o kısım şühûd ehli de asfiyâ makamına çıktıkları zaman, Kitap ve sünnetin irşadı ile yanlışlarını anlarlar ve tashih edip düzeltirler. Hem de etmişlerdir.

Şu hakikati izah edecek şu temsili hikâyeyi dinle. Şöyle ki: Bir zaman ehli-i kalb iki çoban varmış. Kendileri ağaç kâsesine süt sağıp yanlarına bıraktılar. Kaval tabir ettikleri düdüklerini, o süt kâsesi üzerine uzatmışlardır. Birisi, 'Uykum geldi.' deyip yatar. Uykuda bir zaman kalır. Öteki yatana dikkat eder, bakar ki, sinek gibi bir şey, yatanın burnundan çıkıp süt kâsesine bakıyor ve sonra kaval içine girer, öbür ucundan çıkar gider, bir geven ağacının altındaki deliğe girip kaybolur. Bir zaman sonra yine o şey döner, yine kavalıdan geçer, yatanın burnuna girer; o da uyanır. Der ki: 'Ey arkadaşı! Acip bir rüya gördüm.' O da der: 'Allah hayır etsin, nedir?' Der ki: 'Sütten bir deniz gördüm. Üstünde acip bir köprü uzanmış. O köprü'nün üstü kapalı, pencere idi. Ben o köprüden geçtim. Bir meşelik gördüm ki, başları hep sivri. Onun altında bir mağara gördüm, içine girdim, altın dolu bir hazine gördüm. Acaba tabiri nedir?' Uyanık arkadaşı dedi: 'Gördüğün süt denizi, şu ağaç çanaktır. O köprü de şu kavalımızdır. O başı sivri, meşelik de şu gevendir. O mağara da şu küçük deliktir. İşte kazmayı getir, sana hazineyi göstereceğim.'

Kazmayı getirir. O gevenin altını kazdılar, ikisini de dünyada mesut edecek altınları buldular.

İşte, yatan adamın gördüğü doğrudur, doğru görmüş, fakat rüyada iken ihatasız olduğu için tabirde hakkı olmadığından, maddî âlem ile mânevî âlemi birbirinden fark etmediğinden, hükmü kısmen yanlışır ki, ‘Ben hakikî, maddî bir deniz gördüm...’ der. Fakat uyanık adam, misal âlemi ile maddî âlemi fark ettiği için tabirde hakkı vardır ki, dedi: ‘Gördüğün doğrudur, fakat hakikî deniz değil, belki süt kâsemiz senin hayaline deniz gibi olmuş, kaval da köprü gibi olmuş ve hâkezâ...’ Demek oluyor ki, maddî âlem ile ruhanî âlemi birbirinden fark etmek lâzım gelir. Birbirine karıştırılsa, hükümleri yanlış görünür. Meselâ: Senin dar bir odan var; fakat dört duvarı kapayacak dört büyük ayna konulmuş. Sen içine girdiğin vakit, o dar odayı bir meydan kadar geniş görürsün. Eğer desen: ‘Odamı geniş bir meydan kadar görüyorum.’ doğru dersin. Eğer ‘Odam bir meydan kadar geniştir.’ diye hükmetsen, yanlış edersin. Çünkü misal âlemini, hakikî âlem ile karıştırırsın.

İşte küre-i arzın yedi tabakasına dair bazı ehl-i keşif, Kitap ve Sünnet’in mizanı ile tartmadan beyan ettikleri tasvirler, yalnız coğrafya nokta-yı nazarındaki maddî vaziyetten ibaret değildir. Meselâ, demişler: “Arzın bir tabakası, cin ve ifritlerindir. Binler sene genişliği var.’ hâlbuki bir-iki senede devredilen küremizde, o acip tabakalar yerleşemez. Fakat mana âleminde ve misal âleminde, berzah ve ruhlar âleminde küremizi bir çamın çekirdeği hükmünde farzetsek, ondan temessül ve teşekkül edip görünüm misalî ağacı, o çekirdeğe nispeten koca bir çam ağacı kadar olduğundan, bir kısım şühûd ve müşahede ehli, ruhanî seyirlerinde, arzın tabakalarından bazılarını misal âleminde pek çok geniş görüyorlar; binlerce sene bir mesafe tuttuklarını görüyorlar. Gördükleri doğrudur; fakat misal âlemi sureten maddî âleme benzediği için, iki âlemi birbiri ile karışık görüyorlar; öyle tabir ediyorlar. Sahve (ayık ve uyanık olunan) âlemine döndükleri vakit, ölçüsüz olduğu için, müşahede edip gördüklerini aynen yazdıklarından hakikate ters telâkki ediliyor. Nasıl küçük bir aynada, büyük bir saray ile büyük bir bahçenin misalî vücutları onda yerleşir. Öyle de maddî âlemin bir senelik mesafesinde, binlerce sene genişliğinde misalî vücutları ve mânevî hakikatleri yerleşir.”¹¹²

¹¹² On Sekizinci Mektup, Birinci Mesele-i Mühimme.

DÖRDÜNCÜ MESELE

Sedd-i Zülkarneyn'dir.

Nasıl ki, Üçüncü Mesele'de anlatıldığı gibi, bir şeyin varlığını bilmek, onun keyfiyet ve mahiyetini bilmekten ayrıdır. Hem de kazıyye (hüküm) çok hükümleri içinde barındırır. O hükümlerin bazıları zaruri, bazıları da nazari ve ihtilâfidir.

Hem de malumdur ki, inatçı ve taklitçi bir soru soran, imtihan etmek niyetiyle, bir kitapta gördüğü bir meseleyi –eğer o kitap da biraz tahrif edilmiş ise– kendi kafasında gizli olan bilgiye göre, bir zât da ona cevap vermişse, o cevap iki cihetle doğrudur: Ya doğrudan doğruya cevap verse veyahut inatçı olan soru soranın kafasındaki doğru bildiği şekle uygun cevap verse ya bizzat ve tevil ile cevap veriyor; ikisi de doğrudur. Demek bir cevap, hem gerçeği razı eder; zira haktır. Hem soru soranın tam maksadı üzere uygun gelmese bile soran, onu kafasındaki malumuna tatbik eder. Hem makamın hatırını da kırmıyor. Zira, cevapta hayat düğümü olan en mühim noktayı yerleştirir ki, kelâmın maksatları ve gayeleri ondan imdat alarak hayatiyetini devam ettirir.

İşte, Ku'ân'ın cevabı da böyledir. Bundan sonra zaruri ve zaruri olmayanı ayıracağız.

İşte ehl-i kitaptan Yahudilerin, Zülkarneyn (aleyhisselâm) ve Seddi ile ilgili sordukları sorunun cevabında Kur'ân'dan anlaşılan ve inkâr kabul etmez zaruri hükümler şudur:

Zülkarneyn, Allah tarafından teyit edilen bir zâttır. Onun irşat ve tertibiyle zalimlerin ve bedevilerin fesadının def'i için iki dağ arasında bir set bina edilmiştir. Ye'cûc ve Me'cûc, fesat çıkarıcı iki kabiledir. İlâhî emir geldiği vakit, set harap olacaktır, vs...

Bu kıyasla Kur'ân'ın bunlara delâlet eden hükümleri, Kur'ân'ın zaruriyatındandır; bir harfin inkârı dahi mümkün değildir.

Fakat bu meseleye dair tevcih edilen manalara yüklenen yorumlara ve mevzuun keyfiyet ve mahiyetini izah için ileri sürülenlere Kur'ân kat'î olarak delâlet etmiş değildir. Belki, umum ifade eden bir hüküm kendisinden çıkarılacak hususi hükümlere üç delâlet şekli olan mutabıkî, tazammunî ve iltizamî delâletlerden hiçbirisi ile delâlet etmez. Daha önce bu husus üzerinde Altıncı Mukaddime'nin Hâtimesi'n-

de durulmuştu. İşte bu kaide ve mantıkta beyan olunduğu gibi “Bir hüküm mevzu ve mahmulün vech-i mâ ile tasavvur etmek kâfidir.” (Mevzu ve mahmul bir mantık tabiridir. Meselâ: İnsan, nâtıktır. Denildiğinde “insan” mevzu; nâtık (konuşan) ise mahmüldür. Yani bir hüküm, mevzuu ve asıl maksat ve muradı itibarıyla neyi gösteriyorsa, onun için o kâfidir.) düsturu ile sabittir ki, Kur’ân onlara delâlet etmez, fakat kabul edebilir. Demek, konunun şerh ve izahına dair şeyler, nazarî hükümlerendir ve başka deliller isterler. Onun için içtihat bunlar üzerine cereyan eder. Dolayısı ile tevil edilebilir. Zaten bu hususta muhakkik yani tahkik ehli âlimlerin birbirinden farklı düşünceler ileri sürmeleri, bunların nazarî olduğuna delildir. Fakat yazıklar olsun ki, cevabın mutlaka soruya her cihetle mutabık olması lâzımdır şeklindeki bir anlayışla, sorudaki yanlışa ve art niyete önem vermeden cevabın zarurî ve nazarî olan hükümlerini, birden soru soranın bulunduğu kaynaktan ve sorunun bulunduğu kökten alarak, başka başka şekillerde tefsir ettiler. Yani zaten soruyu soranlar muharref (aslı bozulmuş) kitaplarına dayanarak hem de Peygamber Efendimiz’i (sallallahu aleyhi ve sellem) imtihan etmek için Zülkarneyn (aleyhisselâm) ve seddi ile ilgili soru sormuşlardı. İllâ da onların istediği ve bildikleri üzere bir cevap olacak değildir. Bunlar nazar-ı itibara alınmadan bu husustaki âyetler tefsir edilirse, isabetli olmayabilir.

Fakat bunlara dikkat etmeden tefsir edenler olduğu gibi, tevil edenler, belki manayı tasdik edecek bir şeyi mana gösterenler, hatta manayı tasdik etmesi caiz ve bir derece mümkün olan şeyi, medlûl (delâlet edilen mana) ve mefhum (anlaşılan mana) olarak tevil edenler oldu. Hâlbuki, İsrailiyatın uydurmalarından bahseden Üçüncü Mukaddime’nin sırrı ile zahirperestler kabul ederek, ehl-i tahkik âlimler de hikâye gibi ehemmiyetsiz olduğundan tenkit ve bir kritiğe tabi tutmadan şu tevili dinlediler. Hâlbuki, o konudaki izah ve şerhler tahrife uğramış olan Tevrat ve İncil’deki şekliyle kabul edilirse, Ehl-i Sünnet ve Cemaat akîde ve inancına ters düşen, peygamberlerin ismet sıfatına ve onların masumiyetine muhalif meselelerle karşılaşılıyor. Lut (aleyhisselâm)’a ve Davut (aleyhisselâm)’a dair ve onlara iftira ve bühtandan ibaret olan kıssalar buna şahittir. Değil onlar gibi Allah’ın masum

peygamberleri, sıradan sağlam inanç ve karakter sahibi mümin insanların bile yapmayacağı günahlar, onlara yakıştırılmış ve mukaddes metinlere tahrifatla sokulmuş.

Vakta ki, meselenin keyfiyet ve mahiyetini izahta içtihat ve tevilin imkânı vardır. Öyleyse ben de Allah'ın tevfiği ile derim ki: Cenab-ı Hakk'ın ve Hazreti Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) murat ve maksatları üzerine kesin şekilde itikat etmek farzdır. Zira dinin zaruriyatındandır. Fakat murad-ı ilâhî ve murad-ı peygamberî hangisidir diye bu hususta ihtilâf olmuştur. Şöyle ki:

Zülkarneyn'in İskender olduğunu söyleyemem. Çünkü İskender ismi buna müsait değil. Müfessirlerin bazısı melik (kral, hükümdar), bazısı melek, bazısı nebî, bazısı, veli... vs. demişlerdir. Her hâlde Zülkarneyn, Allah'ın teyidine mazhar ve seddin yapılmasını irşadı ile yönlendirmiş bir zâttır.

Ama set ise; bazı müfessirler “Çin Seddi”, bazıları “Başka yerde dağlaşmış”, bazıları “Gizli bir seddir, âlemdeki değişmeler ve bazı hâller onu örtmüştür.” Bazıları ve bazıları söylediklerini söylemişlerdir. Ama set, fesatçıların şerlerini def etmek için yapılmış büyük bir set ve cesametli bir duvardır.

Ama Ye'cûc-Me'cûc; müfessirlerin bazıları “Yâfesoğullarından iki kabile”, bazıları “Moğol ve Mançur”, bazıları “Kuzeydoğu kavimlerinden”, bazıları “Âdemoğullarından büyük bir cemiyet; dünya ve medeniyeti herc ü merc eden bir taife”, bazıları da “Allah'ın mahlûkatından yerin üstünde veya içinde, insan veya insan olmayan bir mahlûktur ki, kıyamette böyle insanlığın herc ü mercine sebep olacaktır.” Daha başkaları da dediklerini demişlerdir. Kat'î nokta ve hepsinin de ittifak ettikleri husus şudur ki: Ye'cûc ve Me'cûc, ehl-i garet ve fesat (soyguncu, yağmacı ve bozguncu) ve medeniyet ehli için, ecel-i kaza hükmünde Allah'ın mahlûkatından iki taifedir.

Ama seddin harap olması: Bazıları “Kıyamette olacak.”, bazıları “Kıyamete yakın.”, bazıları “Emâre ve işareti olmak şartıyla uzaktır.”, bazıları “Harap olmuştur, fakat dekk (ufalanıp paramparça olması), henüz tahakkuk etmemiş.” vb. farklı sözlerle görüş belirten pek çok kimse olmuştur. Ama ittifak ettikleri nokta ise: “Seddin yıkılması, yerin

sakalına bir beyaz düşmek ve oğlu olan insan nevinin ihtiyar olmasına bir alâmettir.”

Eğer bu müzakereleri mukayese ve muhakeme etmişsen, Kur’ân’ın bahsettiği seddin Çin Seddi olduğunu kabul edeceksin. Bu set, kilometrelerce uzun ve dünyanın yedi harikasından biri olup Allah tarafından teyit edilen bir zâtın irşadıyla yapılmıştır. Bu set ile o zamanın medeniyet ehli insanları, bedevilerin şerlerinden korunmuştur. Evet, o vahşilerden Hun kabilesi Avrupa’yı herc ü merc ettiği gibi, onlardan Moğol taifesi de Asya’yı yerle bir etmiştir.

Sonra, seddin harap olması, kıyamete alâmet olur. Bilhassa dekk (un ufak olup parçalanması), ondan başkadır. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) “Kıyamet alâmetlerindenim. Ben ve kıyamet, bu iki parmak gibiyiz.”¹¹³ dediğine göre, seddin harap olması, Asr-ı Saadetten sonra, kıyamet alâmeti olarak neden garip görünsün ki?..

Hem de seddin yıkılması, arzın ömrüne nispeten, yerin yüzünde ihtiyarlıktan bir buruşukluktur. Belki gündüzün tamamına nispeten, her ne kadar arada binler sene geçmiş olsa bile ısfırar vakti yani güneşin ikinci vakti sararmasıyla batması arasında geçen zaman kadardır. Aynı şekilde Ye’cûc ve Me’cûc’ün ihtilâlleri insanlığın yaşlanmış olmasından dolayı başına gelmiş bir humma ve sıtma gibidir.

Bundan sonra “On İkinci Mukadime”nin başında geçen başka bir tevil sana kapıyı açacaktır. Şöyle: Kur’ân, hisseler için kıssaları zikrettiği gibi, hayat düğümleri hükmünde Kur’ân’ın (tevhid, haşır, nübüvvet ve adalet olarak) esas maksatlarından bir maksadına münasip noktaları seçip maksada bağlıyor. Her ne kadar hariçte ve meydana geliş itibarıyla birbirinin ateşi veya nuru birbiriyle görünmediği hâlde, zihinde ve üslûpta yanyana, boyun boyuna arkadaş olarak görülebilirler. Madem ki, kissa hisse içindir; sana ne lâzım, keyfiyet ve mahiyetinin izahı? Onların şerhi ve izahatı nasıl olursa olsun, seni çok alâkadar etmez. Kendi hisseni al, git. Hem de Onuncu Mukadime’den izah ve beyanını araştır. Göreceksin: Mecaz mecaza kapı açar. *تَعْرُوبٌ فِي عَيْنِ حَمِيمَةٍ* Yani: “Güneş hararetili ve çamurlu bir çeşme

¹¹³ Buhârî, *tefsîru sûre (79)* 1, *talâk* 25, *rikak* 39; Müslim, *fiten* 132; Tirmizî, *fiten* 39.

suyuna batıyordu”¹¹⁴ âyeti, her şeyi zahirine göre değerlendirenleri dışarıya sürüyor.

Malum olsun ki, Arap üslûplarında tecelli eden Allah’ın hücceti Kur’ân’ın anahtarı, yalnız istiare ve mecaz üzerine kurulu ve mucize-liğin aslı olan belâgattır. Yoksa, şöhret sebebiyle yalancı bir sezgi ile buluntu olarak ele alınıp rızaları olmadığı hâlde âyetlerin sadeplerinde saklanan boncuklar değildir. İstersen Onuncu Mukaddime’nin Hâti-mesini koklayarak zevkle tadını al. Zira neticesi misktir ve içindeki de baldır.

Hem de caizdir ki, keyfiyeti ve mahiyeti bizce meçhul olan set, başka yerde diğer kıyamet alâmetleri gibi örtülü, gizli ve kıyamete kadar bâki ve bazı inkılâpları ve kıyamet hâdiseleri içinde bile fark edilmeden meçhûl kalarak, kıyamette harap olacaktır.

İşaret

Malûmdur mesken, sakinlerinden, içinde oturanlarından daha çok yaşar. Kalenin, içine sığınanlardan daha çok ömrü uzundur.

Bir yerde oturmak ve bir yere sığınmak evin ve kalenin varlıklarının illeti (gerçek sebebi)dir. Yoksa oturmak ve sığınmak ev ve kalenin beka ve devamlarının illeti değildir. Beka ve devamına olsa da illâ çok uzun zaman ayakta kalmalarını ve mutlaka içlerinin boş bırakılmama-sını gerektirmez.

Bir şeydeki maksadın devamı, belki o şeyin varlığının o maksada bakması, o şeyin devamının zaruri olmasından dolayı değildir. Pek çok binalar içinde oturmak ve sığınmak için yapıldıkları hâlde kimsesiz ve bomboş ve hiçbir işe yaramadan durmaktadırlar. Bu sırrın anlaşılma-sından dolayı, bazı vehimlere yol açmıştır.

Tembih

Şu izah ve tafsilâttan maksat, tefsiri tevilden; kesin olanı zannî olandan; varlığı, mahiyet ve keyfiyetten; hükmü, etrafın şerh ve iza-hından; manayı, kendisi tasdik eden şeylerden; olmuş ve vuku bulmuş

¹¹⁴ Kehf sûresi, 18/86.

şeyi, olmamış ve imkân dahilinde olan şeylerden ayırıp seçmek suretiyle bir yol açmaktır.

Kur'an-ı Kerim'de Hazreti Zülkarneyn ile alâkalı şöyle buyurulmaktadır: "Bir de (Ya Muhammed) sana Zülkarneyn'i sorarlar 'Size onun bir hâdisesini anlatayım.' de. Biz ona dünyada geniş imkânlar verdik ve onun ihtiyaç duyduğu her konuda sebep ve vasıtalar ihsan ettik. O da batıya doğru bir yol tuttu. Nihayet batıya ulaştığında, güneşi âdeta hareretli ve çamurlu bir çeşmede, kara bir balçıkta, batar vaziyette buldu. Orada yerli bir halk bulunuyordu. Biz 'Zülkarneyn!' dedik 'İster onlara azap edersin, ister güzel davranırsın.' (Müfessirler Zülkarneyn'in dünyanın batı ucuna, meselâ Atlas okyanusuna vardığını düşünmüşlerdir.) Zülkarneyn şöyle dedi: 'Kim zulmederse, Biz onu cezalandırırız, sonra Rabbinin huzuruna götürülür. O da ona benzeri görülmedik bir ceza uygular. Fakat iman edip makbul ve güzel davranışlar içinde olana en güzel karşılık verilir ve ona kolay olan buyruklarımızı emrederiz kolaylık gösteririz.' Zülkarneyn bu sefer yine bir yol tuttu. Güneş'in doğduğu yere varınca, onun, kendilerini sıcaktan koruyacak bir şiper nasip etmediğimiz bir halk üzerine doğduğunu gördü. (Hazreti Zülkarneyn, doğu tarafında, arka arkaya ülkeler fethe ederek ilerleye ilerleye nihayet medenî yaşayışın sona erdiği, ilkel, çıplak, evsiz, barksız yaşayan en uzak bir doğuya ulaştığı anlaşılıyor.) İşte Zülkarneyn, böyle yüksek bir hükümranlığa sahip idi. Onun yanında ne var, ne yoksa Biz hepsine vâkıf idik. Sonra o başka bir yol tuttu. Nihayet iki dağ arasına ulaştığında, onların önünde, hemen hemen hiç söz anlamayan bir millet buldu. "Ey Zülkarneyn!" dediler, 'Ye'cûc ve Me'cûc bu ülkede bozgunculuk yapıyorlar. Bizimle onlar arasında bir set yapman için sana bir vergi vermeyi teklif ediyoruz, ne dersin?' O da şöyle cevap verdi: 'Rabbimin bana verdiği imkânlar, sizin vereceğinizden daha hayırlıdır. Siz bana beden gücü ile yardımcı olun da sizinle onlar arasında sağlam bir set yapayım. Demir kütleleri getirin bana!' Zülkarneyn iki dağın arasını demir kütleleriyle doldurtup dağlarla aynı seviyeye getirince: 'Körükleyin!' dedi. Tam onu bir ateş hâline getirince, 'Bana erimiş bakır getirin de üzerine dökeyim.' dedi. Artık o Ye'cûc ve Me'cûc'ün, ne seddi aşmaya, ne de onda delik açmaya güçleri yetmedi. Zülkarneyn: 'Bu, Rabbinden bir rahmettir, bir lütuftur, dedi. Rabbimin tayin ettiği vakit gelince, bunu yerle bir eder. Rabbimin vaadi mutlaka gerçekleşecektir.'"¹¹⁵

¹¹⁵ Bkz.: Kchf sûresi, 18/83-98.

Bir başka sûrede de şöyle buyurulmaktadır:

“Nihayet Ye’cûc ve Me’cûc’ün setleri açılıp her tepeden dünyaya akın etmeye başladıkları, doğru vaadin vaktinin yaklaştığı sıra, işte o zaman, kâfirlerin gözleri birden dona kalır. ‘Eyvah, bizlere! Biz bundan tam bir gaflet içinde idik, daha doğrusu kendimize zulmettik!’ diyecekler.”¹¹⁶

Bu Muhâkemât’tan otuz sene sonra yazdığı Lem’alar isimli eserinde Üstad Hazretleri “Zülkarneyn’in (aleyhisselâm) seddi nerededir? Ye’cûc, Me’cûc kimlerdir?” sorusuna şöyle cevap vermiştir:

Elcevap: Eskiden bu meseleye dair bir Risale yazmıştım. O vaktin din-sizleri onunla mağlûp olup susmuşlardı. (...) Ehl-i tahkikin beyanına göre, hem Zülkarneyn unvanının işaretleriyle, Yemen padişahlarından Zül-yezen gibi “zû” kelimesiyle başlayan isimleri bulunduğundan bu Zülkarneyn, İskender-i Rumî değildir. Belki Yemen padişahlarından birisidir ki,¹¹⁷ Hazreti İbrahim’in zamanında bulunmuş¹¹⁸ ve Hazreti Hızır’dan ders almış.¹¹⁹ İskender-i Rumî ise, milâddan takriben üç yüz sene evvel gelmiş, Aristo’dan ders almış.¹²⁰

Tarih-i beşerî, muntazam surette üç bin seneye kadar gidiyor. Bu nâks ve kısa tarih nazarı, Hazreti İbrahim zamanından evvel doğru olarak hükmedemiyor. Ya hurafevârî, ya münkirâne, ya gayet muhtasar gidiyor.

Bu Yemenli Zülkarneyn, tefsirlerde eskiden beri İskender namıyla meşhur olmasının sebebi, ya o Zülkarneyn’in bir ismi İskender’dir ki, Büyük İskender ve Eski İskender’dir. Veyahut Kur’ân âyetlerinin zikrettiği cüz’î hâdiseler, küllî hâdiselerin uçları olduğu cihetle, Zülkarneyn olan Büyük İskender’in peygamberâne irşatlarıyla zâlim kavimler ile mazlum milletler ortasında set ve engel olacak ve gaddarların yağma ve soygunlarına mâni

¹¹⁶ Enbiyâ sûresi, 21/96-97.

¹¹⁷ Bkz.: Ebu’s-Suûd, *Tefsîru Ebi’s-Suûd* 5/239-240; İbni Hacer, *Fethu’l-bârî* 6/385; el-Âlûsî, *Rûhu’l-meânî* 16/27.

¹¹⁸ Bkz.: el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke* 3/221; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmî’l-Kur’ân* 11/47; İbni Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân* 1/180, 3/101; İbni Hacer, *Fethu’l-bârî* 6/382.

¹¹⁹ Bkz.: el-Kurtubî, *el-Câmi’ li ahkâmî’l-Kur’ân* 11/47.

¹²⁰ Bkz.: İbni Hacer, *Fethu’l-bârî* 6/382-383; eş-Şevkânî, *el-Fethu’l-kadîr* 3/307; el-Hamevî, *Mu’cemü’l-büldân* 1/184. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellam), “Hazreti Zülkarneyn nebî miydi, değil miydi bilmiyorum.” buyurmaktadır: Bkz.: el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/17, 488. Ayrıca kaynaklarda Hazreti Zülkarneyn’in, nebî veya melik olmadığı, fakat ibadet ü takva sahibi, insanları Allah’a çağırان bir büyük insan olduğu da kaydediliyor: Bkz.: İbni Ebî Şeybe, *el-Musannef* 6/346; Abdurrezzak, *Tefsîru’s-San’ânî* 2/410.

olacak meşhur Çin Seddi'nin binasını kurduğu gibi; İskender-i Rûmî misilli pek çok cihangirler ve kuvvetli padişahlar maddî cihetinde ve mânevî insaniyet âleminin padişahları olan bir kısım peygamberler ve aktap (kutup zâtları) da mânevî ve irşadî cihetinde, o Zülkarneyn'in arkasında gidip, iktida ederek uyup, mazlumları zalimlerden kurtaracak çarelerin mühimlerinden olan dağların ortasında setleri, sonra dağların başlarında kaleleri kurmuşlar. Ya bizzat maddî kuvvetleriyle veyahut irşat ve tedbirleriyle kurmuşlar. Sonra şehirlerin etrafında surları ve ortalarında kaleleri, tâ son çare olan kırk ikilik topları ve seyyar kaleler gibi diritnavtları yapmışlar. Hatta yeryüzünün en meşhur seddi kaç günlük uzak bir mesafe tutan Çin Seddi, Kur'ân lisanı ile Ye'cûc ve Me'cûc'ün ve diğer bir tabirle tarih lisanında Mançur ve Moğol denilen ve insanlık âlemini kaç defa yerle bir eden ve Himalaya Dağlarının arkasından çıkan ve Doğu'dan Batı'ya kadar talan eden vahşi kavimlerin ve yağmacı-soyguncu milletlerin Hint ve Çin'deki mazlum kavimlere tecavüzlerini durdurmak için, o Himalaya silsilelerine yakın iki dağ ortasında uzun bir set yaptığı ve o vahşi kavimlerin pek çok hücumlarına çok zaman mâni olduğu gibi, Kafkas Dağlarında, Derbent cihetinde yine çapulcu, yağmacı Tatar kavimlerinin hücumunu durdurmak için, Zülkarneyn (aleyhisselâm) gibi eski İran padişahlarının himmetiyle setler yapılmıştır. Bu neviden çok setler var. Kur'ân-ı Hâkim, bütün insanlarla konuştuğu için, zahiren cüz'î bir hâdisе zikredip, bütün o hâdiseye benzer hâdiseleri ihtar ederek konuşuyor. İşte bu nokta-yı nazardandır ki, Sedde, Ye'cûc ve Me'cûc'e dair rivayetler ve müfessirlerin sözleri ayrı ayrı gidiyor. Hem Kur'ân-ı Hakîm, kelâmî münasebet cihetinde, bir hâdiseden uzak bir hâdiseye intikal eder. Bu münasebeti düşünmeyen zanneder ki, iki hâdisenin zamanları birbirine yakındır. İşte Seddin harap olmasından kıyametin kopmasını Kur'ân'ın haber vermesi, zaman yakınlığı cihetiyle değil, belki kelâmî münasebet cihetinde iki nükte içindir. Yani, "Bu set nasıl harap olacak; öyle de dünya harap olacaktır. Hem nasıl ki, fitrî ve ilâhî setler olan dağlar metindir, ancak dünyanın harap olmasıyla yerle bir olabilir. Zamanın inkılapları tahribat yapsa da çoğu sağlam kalır." demektir. Evet, Sedd-i Zülkarneyn'in külliyetinden bir ferdi olan Çin Seddi binler sene yaşadığı hâlde daha meydanda duruyor. İnsanın eliyle zemin sayfasında yazılan mücessem, taşlaşmış, mânidar, kadîm tarihten uzun bir satır olarak okunuyor..."¹²¹

¹²¹ On Altıncı Lem'a, Hâtime.

Üstad Hazretleri Senirkentli talebelerinin sordukları sorulara şöyle cevap veriyor:

Hâfız Tevfik ile gönderdiğiniz üç meseleye dinsizler eskiden beri iliştiriyorlar.

Birincisi: Nihayet Zülkarneyn gün batısına vardı ve Güneş'in hararetli ve çamurlu bir çeşme suyunda battığını gördü."¹²² âyetinde ifade ettiği zahir manasına göre "Güneş'in hararetli ve çamurlu bir çeşme suyunda battığını görmüş." diyor.

(Elcevap:) Kur'ân âyetleri, Arap üslûbu üzerine ve zahir nazara göre umumun anlayacağı bir tarzda ifade ettiği için, çok defa teşbih ve temsil suretinde beyan ediyor.

İşte, Güneş'in, hararetli ve çamurlu bir çeşme gibi görünen Atlas Okyanusu'nun sahilinde veya volkanlı, alevli, dumanlı dağın gözündeki gurup ettiğini (battığını) Zülkarneyn (aleyhisselâm) görmüş. Yani, zahir nazarda Atlas Okyanusu'nun sahillerinde, yazın hararetin şiddetiyle etrafındaki bataklık hararetlenmiş, buharlaştığı bir zamanda o buhar arkasında büyük bir çeşme havzası suretinde uzaktan Zülkarneyn'e görünen Atlas Okyanusu'nun bir kısmında Güneş'in zahiri gurubunu görmüş. Veya volkanlı, taş ve toprak ve maden sularını karıştırarak fişkırarak bir dağın başında yeni açılmış ateşli gözündeki, semâvatın gözü olan Güneş'in gizlendiğini görmüş.

Evet, Kur'ân-ı Hâkîm'in mucizâne belâgat ifadesi bu cümle ile çok meseleleri ders veriyor.

Evvelâ: Zülkarneyn'in batı tarafına seyahati, hararetin şiddetli zamanında ve bataklık tarafına ve Güneş'in batış zamanına ve volkanlı bir dağın fişkırması vaktine tesadüf ettiğini beyan etmekle, Afrika'nın tamam istilâsı gibi çok ibretli meselelere işaret eder.

Malûmdur ki, görünen Güneş'in hareketi, zahirîdir ve küre-i arzın gizli hareketine delildir; onu haber veriyor. Batışın hakikati murat değildir. Hem çeşme bir teşbihtir. Uzaktan büyük bir deniz, küçük bir havuz gibi görünür. Harareten çıkan sis ve buharlar ve bataklıklar arkasında görünen bir denizi, çamur içinde bir çeşmeye benzetmek ve Arapça hem çeşme, hem Güneş, hem göz manasında olan "ayn" kelimesi, belâgatın sırlarına göre gayet mânidar ve münasiptir. Zülkarneyn'in (aleyhisselâm) nazarında uzaklık cihetiyle öyle görüldüğü gibi, Arş-ı Âzam'dan gelen semâvî cirimlere

¹²² Kehf sûresi, 18/86.

(kütlelere, yıldız ve sistemlere) kumanda eden Kur'ân'ın semâvî hitabı, ilâhî bir misafirhanede lamba vazifesini gören Allah'ın emrine âmâde olan Güneş'i Atlas Okyanusu gibi ilâhî çeşmede gizleniyor demesi, azametine ve yüceliğine yakışıyor ve mucizâne üslûbu ile, denizi hararetle bir çeşme ve dumanlı bir göz gösterir. Semâvî gözlere de öyle görünür.

Elhâsıl: Atlas Okyanusu'na çamurlu bir çeşme tabiri, Zülkarneyn'e nispeten uzaklık noktasında o büyük denizi bir çeşme gibi görmüş. Kur'ân'ın nazarı ise her şeye yakın olduğu cihetle, Zülkarneyn'in his yanılması nevindeki nazarına göre bakamaz. Belki Kur'ân, semâvâta bakarak geldiğinden küre-i arzı bazen bir meydan, bazen bir saray, bazen bir beşik, bazen bir sayfa gibi görüldüğünden; sislî, buharlı koca Atlas Okyanusu'nu bir çeşme tabir etmesi, yüceliğinin azametini gösteriyor.¹²³

Yine Üstad Bediüzzaman Hazretleri Muhâkemât'tan çok sonra yazdığı Sözler'de bu hususta şöyle diyor:

“Kıyamet alâmetlerinden olan Ye'cüc ve Me'cüc'e ve Sed'de dair, bir risalede bir derece tafsilen yazdığımдан ona havale edip şurada yalnız şunu deriz ki; 'Eskiden Mançur, Moğol unvanıyla insanlığın içtimâî hayatı yerle bir eden taifeler ve Çin Seddi'nin yapılmasına sebebiyet verenler, kıyamate yakın yine anarşistlik gibi bir fikirle insanlık medeniyetini hâk ile yeksan edecekleri, rivayetlerde vardır.”

“Bazı inkârçılar: 'Bu kadar acaibi yapan ve yapacak taifeler nerede?' derler.”

‘Elcevap: Çekirge gibi bir âfât, bir mevsimde pek çok kesretle bulunur. Mevsim değıştikçe memleketi fesda veren kesretli o taifelerin hakikatleri, mahdut bazı fertlerde saklanıyor. Yine zamanı geldikçe Allah'ın emriyle o mahdut fertlerden gayet kesretli aynı fesat yine başlar. Güya onların hakikat-i milliyeleri inceliyor, kopmuyor. Yine mevsimi geldikçe zuhur ediyor. Aynen öyle de; bir zaman dünyayı herc ü merc edip karıştıran o taifeler, Allah'ın izniyle mevsimi geldiği vakit aynı o taife, insanlık medeniyetini alt üst ederek karışıklığa sebep olacaklardır. Fakat onların tahrik dinamiği o zamana başka bir şekilde tezahür eder. **لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ** Yani: 'Gaybı yalnız Allah bilir.'¹²⁴

¹²³ On Altıncı Lem'a, Hâtıme.

¹²⁴ Yirmi Dördüncü Söz'ün Üçüncü Dalının Sekizinci Aslı.

Ayrıca Üstad Hazretleri Şuâlar'da şöyle diyor:

“Ye’cûc ve Me’cûc hâdiselerinin özeti Kur’ân’da olduğu gibi, rivayette bir kısım tafsilâtı var. Ve o tafsilât ise, Kur’ân’ın muhkemâtından olan icmâli (özeti) gibi değil. Belki bir derece müteşâbih sayılır. Onlar tevil isterler. Belki râvilerin içtihatları, şahsî görüşleri karışmasıyla, tabir isterler.

Evet *لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ* Yani: ‘Gaybı Allah’tan başka kimse bilmez.’ Bunun bir tevilî şudur ki, Kur’ân’ın semâvî lisanında Ye’cûc ve Me’cûc namı verilen Mançur ve Moğol kabileleri, eski zamanda Çin ü Maçin’den bir kısım başka kabileleri beraber alarak kaç defa Asya ve Avrupa’yı katıp karıştırdıkları gibi, gelecek zamanlarda dahi dünyayı yerle bir edeceklerine işaret ve kinayedir. Hatta, şimdi de komünistlik içindeki anarşistin ehemmiyetli efradı onlardandır.

“Evet, Fransız İhtilâlinde, hürriyetperverlik tohumuyla ve aşılmasıyla sosyalistlik türedi, doğdu. Sosyalistlik ise, bir kısım mukaddesâtı tahrip ettiğinden, aşıladığı fikir, daha sonra Bolşevikliğe inkılap etti. Bolşeviklik de ahlâkî, kalbî ve insanî mukaddesatı bozduğundan, elbette ettikleri tohumlar hiçbir kayıt ve hürmet tanımayan anarşistlik mahsülünü verecek. Çünkü insan kalbinden hürmet ve merhamet çıksa, akıl ve zekâ, o insanları gayet dehşetli ve gaddar canavarlar hükmüne geçirir; daha siyasetle idare edilmez. Anarşistlik fikrinin tam yeri ise, hem mazlum kalabalıklı, hem medeniyette ve hâkimiyette geri kalan çapulcu kabileler olacak. O şartlara uygun insanlar ise, Çin ü Maçin’den kırk günlük bir mesafede yapılan ve dünyanın yedi harikasından birisi bulunan Çin Seddi’nin yapılmasına sebebiyet veren Mançur ve Moğol ve bir kısım Kırgız kabileleridir ki, Kur’ân’ın özet haberini tefsir eden Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) mucizâne ve muhakkikâne haber vermiş.”¹²⁵

Kıtalar Dolaşan Hızırî Adımlar

Yürüdüğü yollar yemyeşil yeşeren

Allah’ın kutlu kulu Hızır

Âb-ı hayatı içtikten bu yana

Devam etti irşada

Onu da görürüz

Hazreti İbrahim dönemi,

¹²⁵ Beşinci Şuâ, On Beşinci Meselesi.

Hazreti Zülkarneyn'in mürşidi,
Büyük yol göstericisi olarak...

Zülkarneyn (aleyhisselâm) ki,
Doğuları batıları
Afrika içlerini,
Belki de Amerika'yı
Fethedip dolaşan bir Hak Rehberi
Müeyyed min indillah

Evet, Hızır'dan alan dersini
Allah'tan destekli
Kutlu veli
Mübarek Zülkarneyn
Maddî-mânevî kuvvetlerle
Fetihlere çıktı yeryüzünde

Hemen ulaşırdı istediği yere
Çünkü verilmişti kendisine
Her şeyden bir sebep
İlâhî birer lütüftü bunlar hep

Bir yol tutup ulaşmıştı
Battığı yere güneşin
Batı kenarına
Atlas Okyanusu'nun
Sanki batıyordu güneş
Yavaş yavaş..
Simsiyah bir çamura

Yerlerin gözü olan denizle
Göklerin gözü, kırmızı güneş
Kavuşuyorlardı birbirlerine
Akşam vaktinde...

Onlar gurupla olurken iç içe
Paydos işareti veriyorlardı
Bütün gözlere
Gece oldu artık kapanın diye

Ama düşünün bir kere
O gurup anı
Ne hoş bir manzaraydı
Kara balçıkla bulanmış bir suya
Sanki kapkara
Dibi görünmez bir kuyuya
Batıyordu bütün haşmetiyle güneş
Kızgın bir pınara kor düşmesine eş...

Bu batış ufkunda
Zayıflayan parıltılar
Allı morlu yansımalarıyla
Puslar içinde çalkalana çalkalana
Kaybolmaya çalışırken
Renk renk buharlarla
Kaynayan kızgın bir köz,
Duruyordu sanki karşıda...

Bu manzara,
Zülkarneyn'in vicdanında
Gurup ve fânilik duygusuyla
Ululuk ve saltanat adına
Ne varsa dünyada
İlân ediyordu teker teker her şeyin
Zeval ve bitişini...

O oralarda yaptı vazifesini
Tebliğ ve temsil namına

Sonra gitti
 Güneş'in doğduğu yerlere
 Güneş'ten başka hiçbir siperi
 Olmayan bir kavimle
 Karşı karşıya geldi
 Ben diyeyim Afrika yerlileri
 Sen, de, Avustralya Aborjinleri...

Bu hazin fakirlik karşısında
 Kim bilir onun şefkatli kalbi
 Neler hissetti neler
 Kemirdi içini ne türlü dertler

O yine yerine getirdi
 Kendisine düşeni

Sonra tuttu bir yol daha
 Ve vardı iki dağ arasına
 Bir kavim buldu orada
 Tuhaf dilli, yetersiz ifadeli
 Neredeyse anlamıyordu dediklerini

Ama onların yardımıyla
 Niyet etti
 Bir set, bir gergi yapmaya
 Bu set öyle bir engel ki,
 Bozgunculuk yapanları
 Tepecek geri...
 Onlardan yardım isteyip
 Şöyle dedi:
 "Getirin bana demir kütleleri."
 İki dağ ve tepeyi
 Demir piklerle denkleştirince
 "Körükleyin!" dedi.
 Tam bir ateş kesilince

“Bana erimiş bakır getirin de
Dökeyim, üzerine...” dedi.
Bakır niçindi?
Paslanan demire
Elbette kaygan bakırla
Bir koruma gerekti
Hem ikisinden alaşım
Bir tunç doğacaktı
Artık bozguncular
Ne aşabileceklerdi seddi
Ne de delebileceklerdi

Zülkarneyn’e yardım eden millet
Âhir zamanda aynı işi
Yapacaktır elbet...
Muhtaç gönüllere
Ulaştırmak için
Koşacaklar belde belde
Gönüllerindeki ışık ve sevgiyi

Hâlâ Amerika yerlileri
Bahsedilen bir Zülkurat’tan
Din, ahlâk mesajı yanında
Medeniyet öğreten
Güzel bir önderden
Dinî ilimlerle fennin
Birleştiren sunan insanlığa
Böyle bir Ferd-i Feridi
Yetiştiren Hızır
Her devirde hazır

Unutmayalım ki, ilhâmât-ı Kur’âniye, sünûhât-ı Kur’âniye, istihrâcât-ı Kur’âniye ve istimbatât-ı Kur’âniye olan Risale-i Nur Külliyyatı ve hizmeti, âhırzamanın en güçlü mânevî Sedd-i Zülkarneyn’idir...

BEŞİNCİ MESELE

Meşhurdur, Cehennem yer altındadır.¹²⁶ Fakat biz Ehl-i Sünnet ve Cemaat, kati olarak ve yakinen yerini tayin edemeyiz. Lâkin zahir olan, altta olması ve yer altında bulunmasıdır. Buna binaen derim:

Tûbâ ağacı gibi olan kâinatın yaratılışında, diğer yıldızlar gibi, bizim küremiz de bir meyvesidir. Meyvenin altı, o ağacın bütün dallarının altına şâmil olur. Buna binaen, Cehennem yer altında, o dallar içindedir. Nerede olsa yeri vardır. Alt tarafta olmanın mesafesi uzundur ve bitişikliği gerektirmez. Yeni fenlerin nokta-yı nazarında, ateş kâinatın çoğunu istilâ etmiştir. Bu hâl arka tarafında gösterir ki, bu ateşin asıl ve esası ve insanlarla beraber ebede giden ve yolda yoldaşlık eden Cehennem, bir gün perdeyi yırtacak “Hazır olun!” diyecek, meydana çıkacaktır. Bu noktada dikkat isterim.

İkinci olarak: Kürenin altı, merkezi ve içersidir. Bu noktaya binaen dünya, Cehennem’in zakkum ağacının çekirdeğiyle hamiledir. Günün birinde doğacaktır. Belki fezada uçup durmakta olan Dünya öyle bir şeyi yumurtlayacaktır ki, o yumurtada Cehennem tamamıyla bulunmasa da, başı ve diğer bir âzâsı dürülmüş olarak orada barınmaktadır. Kıyamet gününde aşağı tabakaları ve diğer âzâları ile birleşecek, acip cehennem devi, Allah’a isyan ve tuğyan edenlere hücum edecektir.

Kendin Cehennem’e gitmezsen, hesap ve hendese seni oraya kadar götürebilir. Her otuz üç metrede dünyanın merkezine doğru yapılan kazıda takriben bir derece hararet arttığından, merkeze kadar iki yüz bin dereceye yakın hararet mevcut oluyor. Bu merkezî ateşin bizim en fazla bin dereceye ulaşan ateşimizle nispeti iki yüz kat olduğu gibi, meşhur hadisteki “Cehennem ateşi ateşimizden iki yüz defa daha şiddetlidir.”¹²⁷ olan nispetin aynısını ispat eder. Hem de Cehennem’in bir kısmı zemherirdir.¹²⁸ Zemherir ise, soğukluğu ile yandırır. Fizik

¹²⁶ Bkz.: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd* 2/370, 4/287; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 3/55; el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/331, 1/357, 4/334; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/612.

¹²⁷ Bkz.: Buhârî, *bed'ül-halk* 10; Müslim, *mesâcid* 180-187; Tirmizî, *salât* 5; Ebû Dâvûd, *salât* 5.

¹²⁸ Buhârî, *mevâkîr* 9, *bed'ül-halk* 10; Müslim, *mesâcid* 185; Tirmizî, *cehennem* 9;

ilmine göre sabittir ki, ateş bir dereceye gelir ki, suyu buz eder. Hareti bir anda yuttuğu için soğuklukla yakar. Demek bütün mertebeleri içinde barındıran ateşin bir kısmı da zemherirdir.

Tembih

Malûm olsun ki, ebede namzet olan âhîret âlemîni, fânîliğe mahkûm olan bu âlemin ölçüleriyle ölçüp muamele etmemeliyiz. Hazır ol “Üçüncü Makale”nin sonunda âhîret bir derece sana kendisini gösterecektir.

İşaret

Bütün fenlerin gösterdiği intizamın şahitliğiyle ve hikmetin yaptığı tam bir araştırmanın irşadıyla ve insan cevherinin rumuzlu işaretiyle ve insanların emellerinin sınırsızlığının imâsı ile, gün ve sene gibi pek çok nevi (tür) de tahakkuk eden birer nevi her sene tekrarlanıp duran kıyametin telmihî işaretiyle, kâinata israf ve abesiyetin bulunmamasının delâletiyle ve ezeli ve ilâhî hikmetin telvihî işaretiyle ve sonsuz ilâhî rahmetin işaretiyle ve Sadık Nebî Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) açıklayan diliyle ve Mucize Kur’ân’ın hidayetiyle, Cennet ile mamur olan uhrevî saadetten akıl nazarının temaşası için sekiz kapı, iki pencere açılır.

Üstad Hazretleri Muhâkemât’tan çok sonra yazılan Mektubat Risalesi’nin başında “Üçüncü Soru” olarak sorulan “Cehennem nerededir?” sorusuna şöyle cevap vermektedir:

Elcevap: -قُلْ إِنَّمَا الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ- “Yani: De ki: İlim, Allah’ın yanındadır.” -لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ- Yani: ‘Allah’tan başka gaybî kimse bilemez.’ Cehennem’in yeri, bazı rivayetlerde ‘Arzın altındadır.’¹²⁹ denilmiştir. Başka yerlerde beyan ettiğimiz küre-i arz, senelik hareketiyle ileride haşir alanı olacak bir meydanın etrafında bir daire çiziyor. Cehennem ise, arzın yıllık yörüngesinin altındadır, demektir. Görünmemeleri ve hissedilmemeleri,

İbni Mâce, *zühd* 38; Dârimî, *rakâik* 119; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 2/276, 394, 503.

¹²⁹ Bkz.: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* 2/370, 4/287; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 3/55; el-Beyhâkî, *Şuabü’l-îmân* 1/331, 1/357, 4/334; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/612.

perdeli ve nursuz ateş olduğu içindir. Küre-i arzın seyahat ettiği büyük mesafede pek çok mahlûkat var ki, nursuz oldukları için görünmezler. Ay, nuru çekildikçe vücudunu kaybettiği gibi, nursuz çok küreler, mahlûklar gözümüzün önünde olup göremiyoruz.”

“Cehennem ikidir. Biri suğra (küçük), biri kübra (büyük) dır. İleride küçük, büyüğe inkılap edeceği ve çekirdeği hükmünde olduğu gibi, ileride ondan bir menzil olur. Küçük Cehennem, yerin altında, yani merkezin dedir. Kürenin altı, merkezidir. Jeoloji ilmince malumdur ki, çoğunlukla her otuz üç metre kazıda, bir derece hararet ziyadeleşir. Demek merkeze kadar arzın yarı çapı, altı bin küsur kilometre olduğundan, iki yüz bin derece harareti bulunan yani iki yüz kat dünya ateşinden daha şiddetli ve hadisin rivayetine uygun bir ateş bulunuyor. Şu küçük Cehennem, büyük Cehennem’e ait çok vazifeleri, dünyada ve berzah (kabir) âleminde görmüş ve hadislerle işaret edilmiştir. Âhret âleminde, küre-i arz nasıl ki, üzerinde oturanları, yıllık yörüngesindeki haşır meydanına döker; öyle de: İçindeki küçük Cehennem’i de büyük Cehennem’e, Allah’ın emriyle teslim eder. Mutezile mezhebinden bazıları: “Cehennem sonradan yaratılacaktır.” demeleri, hâl-i hazırda tamamıyla açılıp genişlemediğinden ve içinde yaşayacaklara tam münasip bir tarzda inkişaf etmediğinden, galattır, yanlışır ve gerçeği anlayamamaktır. Hem gayp perdesi içindeki âhret âlemine ait menzilleri dünya gözümüzle görmek ve göstermek için, ya kâinatı küçültüp iki vilâyet derecesine getirmeli veyahut gözümüzü büyütüp yıldızlar gibi gözlerimiz olmalı ki yerlerini görüp tayin edelim. وَالْعِلْمُ – “Gerçek ilim, Allah katındadır.” Âhret âlemine ait menziller, bu dünyevî gözümüzle görülmez. Fakat bazı rivâyetlerin işaretleriyle, âhretteki Cehennem, bu dünyamızla münasebettardır. Yazın hararetin şiddetine – مِنْ فَجْحِ جَهَنَّمَ – “Cehennem’in kaynamasındandır.”¹³⁰ denilmiştir. Demek bu dünyevî küçüçük ve sönük akıl gözüyle o büyük Cehennem görülmez. Fakat Hakîm isminin nuru ile bakabiliriz. Şöyle ki: Arzın yıllık yörüngesinin altında bulunan büyük Cehennem, yerin merkezindeki küçük Cehennem’i güya kendi yerine vekil ederek bazı vazifelerini gördürmüştür. Cenab-ı Hakk’ın mülkü pek çok geniştir, ilâhî hikmet nereyi göstermiş ise büyük Cehennem oraya yerleşir. Evet, kudreti her şeye yeten, “Ol!”¹³¹ deyince

¹³⁰ Bkz.: Buhâri, *mevâkîti’s-salât* 9; Müslim, *mesâcid* 180-187.

¹³¹ Bkz.: Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En’âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; Meryem sûresi, 19/35; Yâsîn sûresi, 36/82; Mü’min sûresi, 40/68.

olduran Cenab-ı Hak, gözümüzün önünde tam bir hikmet ve intizam ile Ay'ı, Dünya'ya bağlamış; kudret ve intizamın azameti ile dünyayı Güneş'e bağlamış ve Güneş'i, gezegenleriyle beraber, dünyanın yıllık süratine yakın bir sürat ile, Rabbü'l-âlemin olan Cenab-ı Hak haşmetiyle, bir ihtimale göre Güneşler Güneş'i tarafına bir hareket vermiş ve donanma elektrik lâmbaları gibi yıldızları, rububiyetinin saltanatına nurânî şahitler yapmış; onunla saltanat-ı rububiyetini ve kudretinin azametini göstermiştir. Böyle bir Zât-ı Zülcelâl'in, kemâl-i hikmetinden ve kudretinin azametinden ve rububiyetinin saltanatından uzak değildir ki, büyük Cehennem'i elektrik lâmbalarının fabrikasının kazanı hükmüne getirip âhirete bakan semânın yıldızlarını onunla nurlandırıp parlatsın; hararet ve kuvvet versin. Yani, nur âlemi olan Cennet'ten yıldızlara nur verip Cehennem'den ateş ve hararet versin. Aynı hâlde o Cehennem'in bir kısmını azaba müstahak olanların kalacakları hapishane yapsın. Hem hikmet sahibi bir Yaradan ki, dağ gibi koca bir ağacı, tırnak gibi bir çekirdekte saklar. Elbette o celâl sahibi Zât'ın kudret ve hikmetinden uzak değildir ki, küre-i arzın kalbindeki küçük Cehennem çekirdeğinde büyük Cehennem'i saklasın.¹³²

Üstad'ın bu ifadelerinden şunları anlayabiliriz:

- 1- Cehennem dünyanın altındadır.
- 2- Küçük ve büyük diye iki tane Cehennem vardır.
- 3- Büyük Cehennem Dünya'nın yıllık yörüngesinin altındadır.
- 4- Küçük Cehennem ise dünyanın içinde, merkezindedir.
- 5- Küçük Cehennem şimdilik, büyük Cehennem'in bazı işlerini görmektedir.
- 6- Cehennem'in görünmemesi nursuz ateş olduğu içindir.
- 7- Güneş, ateşini Cehennem'den, nurunu Cennet'ten alır.
- 8- Aslında Güneş her saniyede beş milyon ton enerji sarfetmekte ve külesinden de bir şeyler kaybetmektedir. Buna göre eğer bir yerden beslenip destek almamış olsaydı çoktan yok olup, yerinde yellerin esmesi gerekmekteydi. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) yazları bilhassa öğlen vakitlerindeki şiddetli hararetine "Cehennem'in kaynamasındandır."¹³³ demekle, Güneş'in beslenme kaynağının Cehennem ateşi olduğunu ifade etmiştir.

¹³² Birinci Mektup, Üçüncü Sual.

¹³³ Bkz.: Buhârî, *mevâkîtü's-salât* 9; Müslim, *mesâcid* 180-187.

9- Büyük Cehennem, aslında bütün yıldızların ateş kaynağı, göklerin elektrik lâmbalarının fabrikasının kazanı hükmünde olmakla beraber, sadece bir bölümü kâfirlerin ve günahkârların ceza çekeceği bir hapisane mahiyetindedir.

ALTINCI MESELE

Muhakkaktır ki, Kur'ân'ın cazibedar özelliği mucize oluşudur. Mucizelik ise, belâgatın yüksek tabakasından doğar. Belâgat ise özellikler ve meziyetler bilhassa istiare ve mecaz üzere kurulmuştur. Kim istiare ve mecaz dürbünüyle temaşa etmezse, meziyetlerini göremez. Zira, insanların zihinlerinin ünsiyet edebilmesi için, Arap üslûplarında, ilim pınarlarını akıtan Kur'ân'ın içinde "ilâhî tenezzüller" yani "İnsanların anlayış seviyelerine inişler" tabir olunan anlayışlara riayet etmek ve hissiyata hürmet etmek ve zihinlere uygun ve hoş gelmek söz konusudur.

Vakta ki, durum böyle olunca, tefsir edecek zatlara, Kur'ân'ın hakkını bahşetmeleri ve kıymetini eksiltmemeleri ve belâgatın tasdiki ve mührü olmayan bir şeyle Kur'ân-ı tevîl etmemeleri lâzımdır. Zira her hakikatten daha zahir ve daha açık tahakkuk etmiştir ki, Kur'ân'ın manaları hak oldukları gibi, ifade tarzı ve manasının şekil ve sureti de belâgatlı ve ulvîdir. Parça parça cüz'î meseleleri o kaynağa irca etmeyen ve teferruatı o menbaa bağlamayan, Kur'ân'ın hakkını ifa hususunda mutaffifinden (eksik ölçüp tartan, hile yapanlar) oluyor. Nazarı celp edecek bir -iki misal göstereceğiz:

Birinci Misal: وَالْجِبَالُ أَوْتَانًا Yani: "Dağları kazık ve direk yaptık."¹³⁴

Allah, bu âyetten muradını daha iyi bilir. **Câizdir:** İşaret olunan mecaz böyle bir tasavvuru îmâ eder ki: Gemi gibi olan dünya, hava okyanusu içinde bir denizaltı gemisi, denize benzeyen fezada, direğe ve demire benzeyen dağlar üzerine dikilerek havayı taradığından hava ile iç içe girdiğinden dengeyi korumaktadır. Demek, dağlar o geminin demir ve direkleri hükmündedir.

İkinci olarak, Dünya'nın içindeki dahilî inkılaplardan meydana gelen ihtizaz ve titreşimler, o dağlar ile susturulurlar. Zira dağlar yerin

¹³⁴ Nebe sûresi, 78/7.

gözenekleri hükmündedir. Dahilî bir heyecan olduğu vakit, dünya dağlar ile teneffüs ettiğinden, gazabı ve hiddeti sükûnet bulur. Demek Dünya'nın sükûn ve sükûneti dağlar iledir.

Üçüncü olarak: Dünya'yı imar etmenin direği insandır. İnsan hayatının direği de, hayat kaynağı olan su, toprak ve havanın istifadeye lâayık şekliyle muhafazalarıdır. Hâlbuki hayatın şu üç şartının kefilî dağlardır. Çünkü dağlar, suların mahzenleri olduğu gibi rutubeti cezbetme, (nemi çekme) özelliği ile havaya tarak oluyor. Hararet ve soğukluğu tâdil edip dengeledikleri gibi, havaya karışan zararlı gazların temizlenmesine ve havanın tasfiyesine sebep oldukları gibi, toprağı da merhametle kucaklarına alıyorlar. Çamurdan ve bataklıktan ve denizin istilâsından korur.

Dördüncü olarak: Belâgat yönünden münasebet ve benzerlik budur: Faraza bir adam balonuyla dünyadan daha yüksek bir yere uçup dağların silsilelerine baksa, acaba toprak tabakasını direkler üstüne serpilip atılmış bedevî çadırları gibi hayal etse ve tek başına duran dağları da bir direk üstünde kurulan bir çadıra benzetse, acaba hayalin tabiatına muhalif bir şey söylediği iddia edilebilir mi?

Faraza sen, o dağ silsilelerinin, müstakil dağlarla beraber, dünyanın üzerindeki vaziyet ve keyfiyetlerini, bir bedevî Arab'ın karşısında tasvir edip "Bu dağ silsileleri, bedevî Arapların çadırları gibi, dünya sahrasında kurulmuş ve taraf taraf da çadırlar araya girmiş." diyerek hayal dünyalarında canlandırırsan, Arapların hayali olan üslûplarından uzak düşmüş olmazsın.

Hem de, eğer vehimle müşeyyet yani sağlam, bu yüksek ve muhkem olan âlem sarayından sıyrılıp uzaktan hikmet dürbünü ile insanlığın beşığı olan yere ve yükseltilmiş bir tavan olan semâya bakacak olursan, sonra dağ silsilelerinden görünen ve semânın etrafına temas eden ufuk dairesi ile sınırlandırılmış semâyı bir göçebe çadırı gibi yerin üstüne konulmuş çadır direkleriyle yere bağlanmış bir çadır kubbesi şeklinde hayal edersen, kimse seni itham etmez.

"Sekizinci Mesele" nin "Tembih"inde bir -iki misal daha gelecektir.

Üstad, Muhâkemât'tan yaklaşık on sene sonra yazdığı 'Şemme Risalesi'nde bu hususta şöyle diyor:

“Büyük çoğunluğu teşkil eden avam halkın anlayışları Kur’ân tarafından o kadar riayet edilmiştir ki, birkaç dereceyi, birkaç ciheti ihtiva eden bir meselede, avamın anlayışlarına en ünsiyetli, en garip ciheti ve nazarlarına en açık, en zahir dereceyi söylüyor. Çünkü, öyle olmasa, delilin neticeden gizli olması lâzım gelir. Kur’ân’ın kâinattan yaptığı bahis, Hâlık’ın sıfatlarını ispat ve izah içindir. Binaenaleyh, ne kadar avam halkın anlayışına yakın olursa, irşada daha lâyük ve daha uygun olur. Meselâ, Kur’ân, Yara-dan’ın tasarrufatına delâlet eden âyetlerden en zahir, en aşikâr olan tabakayı وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافَ اللَّسْتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ Yani: “Göklerin ve yerin yaratılışı ile dillerimizin ve renklerimiz, seslerinizin ve simalarınızın farklılığı da yine O’nun âyetlerindedir.”¹³⁵ âyetiyle zikretmiştir. Hâlbuki, bu tabakanın arkasında yüz ve simaların herkeste ayrı ayrı ve farklı farklı olması ve hiçbirinin bir başkasına benzememesi tabakası vardır. Evvelki tabakanın anlaşılması, ikinci tabakanın anlaşılmasından daha yakındır.

Meselâ الْآبَابِ الْأُولَى اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ لِأُولَى الْأَبَابِ Yani: “Muhakkak ki, göklerin ve yerin yaratılışında ve gece ile gündüzün değişmesinde akıl sahipleri için âyetler ve dersler vardır.”¹³⁶ buyurulmuştur. Bu derecenin arkasında, Dünya’nın Güneş tarafında Allah’ın emir ve irade kanunu ile hareket ettirilmesi ve idare edilmesi derecesi vardır. Lâkin bu derece, evvelki dereceden bir derece gizli olduğundan terk edilmiştir.

Aynı şekilde وَالْجِبَالِ أَوْ تَأَدَا Yani: “Dağları, direk ve kazık yaptık”¹³⁷ âyetiyle en okunaklı sayfayı göstermiştir. Hâlbuki sayfanın arkasında “Direk ve kazıkları ile tehlikeden muhafaza edilen bir gemi gibi, içerisinde meydana gelen karışıklıktan dolayı parçalanmak tehlikesinden korumak için Dünya’ya da birer direk ve kazık gibi dağlar dikilmiştir.” şeklinde bir sayfa da vardır. Fakat bu sayfa, avam halk yönünden o kadar okunaklı olmadığından terk edilmiştir. Bu sayfanın da altında şöyle bir hâşiye vardır: Hayatı besleyip sağlamak üzere, dağlar, dünyaya direk yapılmıştır. Çünkü dağlar suların mahzenidir, havanın tarağıdır, tasfiye ediyor; toprağın hâmisidir, denizin istilâsından koruyor. Zira hayatın direkleri bu unsurlardır. Avam halkın anlayışına riayet sırrından dolayı İslâmiyet’e göre hilâlin doğuş ve

¹³⁵ Rûm sûresi, 30/22.

¹³⁶ Âl-i İmran sûresi, 3/190.

¹³⁷ Nebe sûresi, 78/7.

batışı nazara alınmıştır. Çünkü bu ise, ayları ve günleri hesap etmekte avam halka göre daha kolaydır. Yine bu sırta binaendir ki, avamın zihinlerinde tespit ve yerleştirme için, Kur'ân'da tekrarlar vukua gelmiştir.”¹³⁸

Muhâkemât'tan yirmi sene sonra yazılan Sözlere Risalesi'nde Üstad Hazretleri bu hususu şöyle anlatmaktadır:

لِكُلِّ آيَةٍ ظَهَرَ وَبَطُنٌ وَحَدٌّ وَمَطْلَعٌ وَلِكُلِّ شُجُونٍ وَعُضْوٍ وَفُتُونٍ Yani: “Her bir âyetin mana mertebeleri vardır; zahirî (açık, sarîh) bâtunî (açık ve görünür manasının içindeki ehlinin anlayabileceği mana) haddi (kapsamı) ve muttalâ (mana çerçevesi) vardır. Bu dört mana tabakasından her birinin de fûruâtı, detayları, işaretleri, dalları ve ayrıntıları vardır.”¹³⁹ hadisinin işaret ettiği gibi, Kur'ân'ın lafızları, öyle bir tarzda vaz edilmiştir ki, her bir kelâmın, hatta her bir kelimenin, hatta her bir harfin, hatta bazen bir sükûnun, çok yönleri bulunuyor. Her bir muhatabına ayrı ayrı bir kapıdan hissesini verir.

Meselâ: وَالْجِبَالِ أَوْ تَادَا Yani: “Dağları zemininize kazık ve direk yaptık.” bir kelâmdır.

Avam halktan birisinin şu kelâmdan hissesi: Zahiren yere çakılmış kazıkları gibi görünen dağları görür, onlardaki menfaatlerini ve nimetlerini düşünür, Yaradanına şükreder.

Bir şairin bu kelâmdan hissesi: Zemin, bir taban; semâ kubbesi ise üstüne konulmuş yeşil ve elektrik lâmbalarıyla süslenmiş bir muhteşem çadır, ufku bir daire suretinde... Semânın etekleri, başında görünen dağları, o çadırın kazıkları misalinde hayal eder. Yaradanına hayretkârane perestîş eder.

Çadırda oturan bir edibin bu kelâmdan nasibi: Zeminin yüzünü bir çöl ve sahra; dağların silsilelerini pek çok muhtelif bedevi çadırları gibi, güya toprak tabakası, yüksek direkler üstüne atılmış, o direklerin sivri başları o toprak perdesini yukarıya kaldırmış, birbirine bakar pek çok muhtelif mahlûkatın meskeni olarak tasavvur eder. O büyük azametli mahlûkları, böyle yeryüzünde çadırlar gibi kolayca kuran ve koyan Yaradanına karşı, hayret secdesi yapar.

Coğrafyacı bir edibin o kelâmdan kısmeti: Dünya, hava veya esir okyanusunda yüzen bir gemi ve dağları, o geminin üstünde, tesbit ve denge

¹³⁸ Mesnevî-i Nuriye, Şemme.

¹³⁹ Bkz.: Abdurrezzak, *el-Musannef* 3/358; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 9/278; et-Taberânî, *el-Mu'cemül-evsat* 1/236

için çakılmış kazıklar ve direkler şeklinde tefekkür eder. O koca Dünya küresini, muntazam bir gemi gibi yapıp, bizleri içine koyup, âlemin her tarafında gezdiren Cenab-ı Hakk'a karşı "Seni noksanlardan tenzih ederiz ya Rabbi, Senin şanın ne büyük!" der.

Medeniyet ve sosyal hayatın mütehassıs bir filozofunun bu kelâmdan hissesi: Zemin, bir hâne ve o hâne hayatının direği canlıların hayatıdır. Canlıların hayatının direği, hayat şartları olan su, hava ve topraktır. Su, hava ve toprağın direği ve kazığı, dağlardır. Zira dağlar, suyun mahzeni; havanın tarağı; (zararlı gazları tortulaştırıp havayı tasfiye eder); toprağın hâmisî; (bataklıktan ve denizin istilâsından muhafaza eder); ve insan hayatının diğer lüzumlu şeylerinin hazinesi olarak anlar. Şu koca dağları, bu şekilde hayat hanemiz olan zemine direk yapan ve geçimimize hazinedar tayin eden Cenab-ı Hakk'a, tam bir tazim ve hürmetle hamd ü senâ eder.

Hikmet-i tabiiyenin (fiziğin) bir filozofunun şu kelâmdan nasibi şudur ki: Dünya'nın karınında bazı inkılaplar ve imtizacatların (bileşimlerin) neticesi olarak meydana gelen zelzele ve ihtizazları, dağların çıkmasıyla sükûnet bulduğunu; yörüngesindeki istikrarına ve zelzenenin sarsmasıyla yıllık yörüngesinden çıkmamasına sebep, dağların çıkması olduğunu ve zeminin hiddeti ve gazabı, dağların menfezleriyle teneffüs etmekle sükûn bulduğunu anlar, tamamen imana gelir *اللَّحْكَمَةُ لِلَّهِ* der."¹⁴⁰

YEDİNCİ MESELE

Kur'ân'da zikrolunan *دَحِيهَا* Yani: "Yeri yayıp döşedi."¹⁴¹; ve *سُطِحَتْ* Yani: "Yayıldı"¹⁴² ve *فَرَشْنَاهَا* Yani: "Yeri döşeyip düzenledik."¹⁴³ ve *تَعْرُبُ فِي عَيْنِ حَمِيَّةٍ* Yani: "Nihayet gün batısına vardı ve Güneş'in hararetili ve çamurlu biz çeşme suyunda gurup ettiğini gördü."¹⁴⁴ ve emsallerini sadece lafza ve sırf lafzın zahirine bakan ve ona göre hüküm veren bazı ehl-i zahir, zihinleri bulandırmak için ileri sürerler. Lâkin müdafaaya bir muhtaç değiliz. Zira büyük müfessirler,

¹⁴⁰ Yirmi Beşinci Söz, İkinci Şuâ, Birinci Lem'a.

¹⁴¹ Nâziât sûresi, 79/30.

¹⁴² Gâşiye sûresi, 88/20.

¹⁴³ Zâriyât sûresi, 51/48.

¹⁴⁴ Kehf sûresi, 18/86.

âyetlerin kalblerindeki ve içlerindeki sırları ve gizli bilgileri izhar etmişlerdir. Bize hacet bırakmamışlardır. Fakat bir ibret dersi vermişler, modeller ve örnekler ortaya koymuşlardır.

وَلَكِنْ بَكَوْا قَبْلِي فَهَيِّجُوا لِي الْبَكَاءَ وَهَيِّهَاتَ ذُو رَحِمٍ يَرْقُ لِبَكَائِي Yani: “Benden öncekiler ağladılar ve ağlattılar beni de... Ama benim ağlamalarımla kalbi yumuşayacaklar nerede?”

Malûmdur; malûm olup bilinen bir şeyi ilâm edip bildirmek, bilhassa bu mesele görülmüş de olursa, abestir. Demek, içinde bir garabet noktası lâzımdır ki, onu boş ve abes bir şey olmaktan çıkarsın.

Eğer “Bakınız, nasıl dünya yuvarlaklığıyla beraber düz satıh hâlinde size beşik olmuştur, denizin istilâsından kurtulmuş.” veyahut “Nasıl Güneş yerinde duruyor gibi istikrarla beraber, maişetinizi tanzim için cereyan ediyor.” veyahut “Nasıl binlerce sene uzak olan Güneş, hararetli ve çamurlu bir çeşme suyunda gurup ediyor...” şeklinde Kur’ân ifade etmiş olsaydı, âyetlerin manaları kinaye olmaktan sarih, açık manalar hâline gelir ve hiçbir garabet noktaları olmadığı için de belâgatlı olmazlar ve edebî sayılmazlardı.

Evet, şu garabet noktaları, belâgat nükteleridir.

Dünya’nın yuvarlaklığı ve Zülkarneyn’in (aleyhisselâm) Atlas Okyanusu’na Güneş’in bir pınara batar gibi gurup edişi ile ilgili izah daha önce Birinci ve Dördüncü Meselelerde geçmişti. Güneş’in istikrarı ile beraber cereyan edişini Üstad Hazretleri bu Muhâkemât eserinden yirmi sene sonra Sözler Risalesi’nde şöyle izah etmektedir:

وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا Yani: “Güneş, kendi karargâhında cereyan eder.”¹⁴⁵ âyetindeki “Lâm” harfi, hem kendi manasını, hem “fi” manasını, hem “ilâ” manasını ifade eder.

İşte لِمُسْتَقَرٍّ’in “Lâm”ı, avam o “Lâm”ı, “ilâ” manasında görüp anlar ki, size nispeten ışık verici, ısındırıcı hareketli bir lâmba olan Güneş, elbette bir gün seyri bitecek, karar mahalline yetiyecek, size faydası dokunmayacak bir suret alacaktır, diye anlar. O da, Cenab-ı Hakk’ın Güneş’e bağladığı büyük nimetleri düşünerek “Sübhânallah, Elhamdülillâh!” der.

Ve âlime dahi “Lâm”, “ilâ” manasında gösterir. Fakat Güneş’i yalnız bir

¹⁴⁵ Yâsîn sûresi, 36/38.

lamba değil belki bahar ve yaz tezgâhında dokunan ilâhî dokumanın bir mekiği, gece-gündüz sayfalarında yazılan ilâhî mektupların mürekkebi, nur bir hokkası suretinde tasavvur ederek Güneş'in görünürdeki hareketinin alâmet olduğu ve işaret ettiği âlemin intizamını düşündürerek Cenab-ı Hakk'ın sanatına "Mâşâallah" ve hikmetine "Bârekâllah" diyerek secdeye kapanır.

Kozmografyacı bir filozofa "Lâm", "f" manasında şöyle bildirir ki: Güneş, kendi merkezinde ve yörüngesi üzerinde zenberekvârî bir cereyan ile sistemini Allah'ın emriyle tanzim edip hareketlendirir. Şöyle büyük bir saati yaratıp tanzim eden Yaradanına karşı beğenme duygusu içinde tam bir hayret ve takdirle, "Bütün azamet ve kudret Allah'a aittir." der felsefeyi atar, Kur'an'ın hikmetine girer.

Dikkatli bir hikmet ehli filozofa, şu "lâm"ı hem "illet" (sebe) hem "zarfiyet" manasında tutturup şöyle bildirir ki, Cenab-ı Hak işlerine zahirî sebepleri perde ettiğinden, "genel çekim" namında ilâhî bir kanunu ile sapan taşları gibi seyyareleri Güneş'e bağlamış ve o cazibe ile muhtelif fakat muntazam hareketle o seyyâreleri hikmet dairesinde döndürüyor ve o çekim gücünü doğurmak için Güneş'in kendi merkezinde zahirî bir sebep etmiş. Demek *فِي مُسْتَقَرِّ لَهَا لِاسْتِقْرَارِ مَنْظُومَتِهَا* Yani: "Kendi müstekarrî içinde manzumesinin istikrarı ve nizamı için hareket ediyor." Çünkü: Hareket harareti, hararet kuvveti, kuvvet cazibeyi (çekimi) zahiren doğurur gibi ilâhî bir âdet, rabbanî bir kanundur.

İşte şu hikmet ehli, böyle bir hikmeti, Kur'an'ın bir harfinden anladığı zaman, "Elhamdülillah Kur'an'dadır hak hikmet, felsefeyi beş paraya saymam." der.

Şairane bir fikir ve kalb sahibine şu "lâm"dan ve istikrardan şöyle bir mana anlayışına gelir ki: "Güneş, nuranî bir ağaçtır. Seyyareler onun hareketli meyveleri... Ağaçların aksine Güneş silkinir, ta o meyveler düşmesin. Eğer silkinmezse, düşüp dağılacaklar." Hem hayal edebilir ki: "Güneş, cezbeye tutulmuş bir ser-zâkirdir. Zikir halkasının merkezinde cezbeli bir zikreder ve ettirir." Bir risalede şu manaya dair şöyle demişim:

"Evet Güneş bir meyvedardır; silkinir tâ düşmesin seyyar olan yemişleri.

Eğer sükûtuyla sükûnet eylese cezbe.. kaçır, ağlar fezada muntazam meczupları."¹⁴⁶

¹⁴⁶ Yirmi Beşinci Söz, İkinci Şuâ, Birinci Lem'a.

Garabet noktaları belâgat nükteleridir sözüne bir örnek olarak فِي الْقِصَاصِ حَيْرَةٌ Yani: “Kısasta hayat vardır.”¹⁴⁷ âyetinde garabet sanatı vardır. Çünkü kısasta hayat vardır, derken; hayat, **kısa**sın içinde gösterilmiştir. Sanki hayat çiçeği, kısas saksısının içine dikilip muhafaza edilmiştir. Hâl-buki onda bir şey yoktur.

SEKİZİNCİ MESELE

İşaret

Ehl-i zahiri (zahirîleri) şöyle mi, böyle mi, şeklindeki tereddüt uçurumlarına atan yedi tane belâdan en “**Birincisi**” imkânâtı vukuata karıştırmaktır. Her mümkün olan şeyin vuku bulması mümkün olmadığı hâlde meselâ diyorlar ki: “Böyle olması Allah’ın kudretine göre mümkündür. Hem bizim aklımıza göre Allah’ın azametine de daha ziyade delâlet eder. Öyle ise bunun olmuş olması gerekmektedir.” Heyhat! Ey miskinler! Sizin aklınız nerede kâinata mühendis olmaya liyâkat göstermiştir. Bu cüz’î aklınız ile küllî güzelliği ihata edip kuşatamazsınız. Evet, bir metre kadar bir burun altından olsa, yalnız ona dikkat edilse, güzel gören bulunur! (Fakat böyle bir burun, yüzde bulunan bütün organların ahenk ve dengesini bozar...)

İkinci belâ: Hem de onları hayrette bırakan zan ve kuruntularından biri de, imkân-ı zâtîyi ilmî yakîne ters bulmalarıdır. (Yani onlara göre bir şey zâtında mümkünse, ilmen ve yakinen bilginin artuk bir önemi yoktur; o, zâtında nasıl mümkünse şimdi de aynen öyledir!..)

O hâlde yakîn ve kesin olan normal ilmî gerçeklerde bile tereddüte düştükleri için, “lâ edrî”lere yaklaşıyorlar. (Lâ edrîler: Eşyanın var mı, yok mu olduğunun bilinemeyeceğini iddia eden, şüpheciler. Bunlar, Sofistâilerin bir kolu olan, agnostikler septikler.) Hatta utanmıyorlar ki, mesleklerinde lâzım gelir: Van Gölü, Sübhan Dağı gibi apaçık bilinen şeylerde bile tereddüt edilmek gerekir. Zira onların mesleğince, Van Gölü pekmez olsun ve Sübhan Dağı şekerle örtülmüş bala dönsün...

Veyahut o ikisi, bazıları gibi dünyanın yuvarlaklığından razı olmayarak sefere gitmeleri sebebiyle, ayakları sürçerek yokluk denizine

¹⁴⁷ Bakara sûresi, 2/179.

düşmeleri muhtemeldir. Öyle ise, Van Gölü ve Sübhan Dağı, eski hâllerleriyle bâkî olduklarını tasdik etmemek gerektir!.

Dikkat edin ey mantıksız miskinler! Neredesiniz? Bakınız. Mantıkta kesin yerleşmiş bir kaidedir ki, beş duyu ile hissedilen şeyler bedihî ve apaçıktır; bunlar hakkında vehim ve kuruntuya düşmemek gerektir. Eğer bu apaçık gerçeği inkâr edersiniz, size nasihate bedel taziye edip baş sağlığı dileyeceğim. Zira normal ilimler size göre ölmüş ve safsata dahi hayat bulmuş derecesindedir. (Bu da üçüncü bir belâdır.)

Dördüncü belâ, zahirperestleri zihinlerini karıştıran, vehmî imkânı, aklen mümkün görme ve vehmî şeylerle akli şeyleri birbirine karıştırmaktır.

Hâlbuki, vehmî imkân, esassız olan taklit ırkından doğmak suretiyle safsatayı netice verdiğinden, delilsiz olarak her biri apaçık bedihî olan şeylerle bir “belki” bir “ihtimal” bir “şüphe”ye yol açar. Bu vehmî imkân, çoğu kere muhakemesizlikten, kalbin âsap zaafından ve aklın sinir hastalığından ve mevzu (özne) ve mahmulün (yüklemi) tasavvur edilmeyişinden (Yani ortada bir dayanak, bir delil bulunmadığı zannından) ileri gelir.

Hâlbuki, akli imkân ise, ne varlığı zarûri ne de yokluğu zaruri olmayan yani varlığı mümkün olan bir maddede; daha doğrusu varlık ve yokluğu hakkında kesin bir delil bulunmayan bir şeyde tereddüde düşmektir. Eğer bu bir delilden ileri gelmişse makbuldür; yoksa muteber değildir.

Bu vehmî imkânın hükümlerindedir ki, bazı vehimli kişiler diyorlar ki: “Muhtemeldir, delilin gösterdiği gibi olmasın. Zira, akıl her bir şeyi idrak edemez. Aklımız da buna ihtimal verir.”

Evet. Yok! Belki böyle bir şeye ihtimal veren aklınız değil, vehminizdir. Akla düşen, delil üzerine gitmektir. Evet, akıl her bir şeyi tartamaz; fakat, böyle maddî şeyleri ve aklın hizmetçisi olan gözün yakalayıp tutmasından kurtulamayan şeyleri tartar. Faraza tartamaz ise, biz de böyle bir meselede, çocuk gibi, mükellef değiliz.

Tembih

Ben “zahirperest” ve “sathî nazar sahibi” tabiriyle bahsettiğim paylayıp azarladığım zihnî muhabatım, çoğu kere tefrit ehli olan ve İslâ-

miyet'in güzelliğini görmeyen ve sathî bir bakış ile uzaktan İslâmiyet'e bakan din düşmanıdır. Fakat bazen de, ifrat ehli olanlar iyilik bilerek fenalık eden dinin cahil dostlarıdır.

Beşinci belâ: Tefrit ve ifrat ehli olan bîçarelerin ellerini tutarak karanlığa atan birisi de, her mecazın her yerinde hakikati aramaktır.

Evet, mecazda bir hakikat dânesi bulunmak lâzımdır ki, mecaz o hakikate dayanarak büyüyüp gelişsin ve sünbüllensin. Veyahut, hakikat ışık veren fitildir; mecaz ise ziyasını çoğaltan camıdır.

Evet, muhabbet, kalbde ve akıl ise beyindedir; elde ve ayakta aramak abestir, boştur.

Altıncı belâ: Bakışı körelten ve belâgatı örten, sırf zahire bakan kısır bakıştır.

Demek ne kadar hakikat mümkün ise, mecaza geçmemek lâzımdır. Mecaza gidilse de zahirî ve sarih mana akılda tutulur. Bu sırta binaendir ki; âyet ve hadisın tefsir veya tercümesi, onlardaki güzellik ve belâgatı gösteremez.

Güya onlarca mecazın karinesi aklen hakikatin imkânsız görünmesidir. Hâlbuki karine-i mânia yani hakikatin aynen görülmesine ve gösterilmesine mâni olup mecazı gerektiren sebep akli olduğu gibi, hissî ve sıradan ve makamî ve daha başka çok şeylerle de olabilir.

Eğer istersen Firdevs Cenneti gibi olan "Delâilü'l-İ'câz" (Mucizeliğin Delilleri) isimli eserin iki yüz yirmi birinci kapısından gir; göreceksin, o koca Abdülkahir Cürçânî (ö. 471/1078), gayet hiddetli olarak böyle müteassif, dikkatsiz, yolunu şaşırışları yanına çekerek paylayıp azarlamaktadır.

Yedinci belâ: Bilineni bilinmez hâle getirenlerden biri de, hareke gibi ifadenin aslından olmayan ârizî bir şeyi, işin aslından ve bulunduğu yerin lüzumlu şeylerinden saymakla, aslıdan başka bir gayeye yönelik veya asıl manaya ek ve hizmetçi bulunan bir özelliği inkâr etme lüzumu duyulmuş ve hakikat güneşi kendi tarzından çıkarılmıştır.

Acaba böyleler Arapların üslûplarına hiç bakmamışlar mıdır ki, nasıl diyorlar: "Dağlar bize rast geldi. Sonra bizden ayrıldı. Başka bir dağ başını çıkardı. Sonra bizden ayrılıp gitti. Deniz de Güneş'i yuttu..." Beyanı, hüccet olan Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) "Miftâhu'l-ulûm" isimli

eserinde beyan olunduğu gibi, pek çok yerlerde beyan sanatından olan hayalin gerçeği tersine çevirmesini, söze sırlar katmak için kullanmaktadırlar. Bu ise, deveran sırrı ile vehmî mağlata, yarılma ve aldatma üzerine kurulan bir ifade güzelliğidir.

Şimdi, iki mühim misali numune olarak beyan edeceğim tâ ki o minval üzere işleyesin. Şöyle: *وَيُنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ* Yani: “Gökten içinde dolu bulunan dağlardan (bulutlardan dolu) indirir.”¹⁴⁸ ve *وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا* Yani: “Güneş müstekarrı için cereyan eder.”¹⁴⁹ Şu iki âyet gayet dikkate şâyandırlar. Zira sırf zahir üzerinde donup kalmak belâgatın hakkını inkâr etmek demektir.

Zira, birinci âyette olan bediî istiare o derece hararetlidir ki, buz gibi olan donukluğu eritir ve bulut gibi zahir perdesini şimşek gibi yırtar.

İkinci âyette belâgat o kadar kararlı ve muhkemdir ki, seyir ve hareketi için Güneş’i durdurur.

Evvelki âyet: *قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ* Yani: “Gümüştan cam bardaklar.”¹⁵⁰ âyetinin benzeridir. O da onun gibi bediî istiareyi içinde barındırmaktadır. Şöyle ki, Cennet’in kapları, şişe olmadığı gibi, gümüş de değildir. Belki şişenin gümüşe olan farklılığı bir bediî istiarenin belirtisidir. Demek şişe şeffaflığıyla, gümüş de beyazlık ve parlaklığıyla güya Cennet’in kadehlerini tasvir etmek için iki numunedirler ki, Cenab-ı Hak onları bu âleme göndermiş; tâ nefis ve malları ile Cennet’e müşteri olanların rağbetlerini kamçulasın ve iştilhalarını açsın.

Aynen bunun gibi *بَرَدٍ مِنْ جِبَالٍ فِيهَا مِنْ بَرَدٍ* Yani: “(O, gök tarafından) dağlar gibi kar yüklü bulutlardan dolu (indirir).”¹⁵¹ bir bediî istiarelerdir. O istiarenenin zemini ise, yer ve gök arasında hayalin hükmü ile tasavvur olunan müsabaka ve rekabetin hayal edilmesi üzerine kuruludur. Tarlası ise şöyledir ki; yeryüzü, kar ve dolu ile bürüdüğü veya sarığını saran dağlarıyla ve rengârenk bahçeleriyle süslendiği gibi, güya ona inat, rekabet eder gibi gökyüzü de dağları ve bahçeleri andıran

¹⁴⁸ Nûr sûresi, 24/43.

¹⁴⁹ Yâsîn sûresi, 36/38.

¹⁵⁰ İnsan (Dehr) sûresi, 76/16.

¹⁵¹ Nûr sûresi, 24/43.

rengârenk oluşan ve dağlara nazirler yapmak için parça parça dağılan bulutlarıyla sarılıp arz-ı endam ediyor. O dağlar gibi parça parça bulutlara, gemiler veyahut dağlar develer veyahut bahçeler ve dereler denilse, benzetmede hata edilmemiş olur. O havadaki seyyarelerin çobanı gök gürlemesidir ki, kamçı gibi şimşegini bulutların başları üzerine silkeleyip dolaştırıyor. O emre âmade bulutlar ise o hava okyanusunda seyir ve cereyan etmekle, mahşere tesadüf etmiş dağları andırırlar. Güya semâ, su buharının zerrecelerini gök gürültüsü ile silâh başına davet ettiği gibi “Rahat olun!” emriyle herkes yerine gider, gizlenir.

Evet, çok defa bulut dağın elbisesini giydiği gibi, şeklini almakla, dolu ve karın beyazına bürünüp, rutubet ve soğukluğu ile aynı keyfiyeti alır. O hâlde, bulut ve dağ komşudur, arkadaşır. Birbirlerinin ihtiyaçlarını ödünç alıp-vermekle gidermeye mecburdurlar. Bu kardeşlik ve alış-veriş Kur’ân’ın pek çok yerinde görmek mümkündür. Zira, bazen onu onun elbisesinde ve ötekini berikinin suretinde bize gösterir.

Hem de Kur’ân’ın pek çok menzillerinde, dağ ve bulut birbirinin elini tutup musafaha ederek tokalaşırlar. Nasıl ki, âlem kitabının bir sayfası olan yeryüzünde boyun boyuna kucaklaşıp tokalaştıkları gibi. Zira, hava okyanusunda iskele hükmünde olan dağ tepesinde demir atmış olduklarına da şahit oluyoruz.

İkinci âyet: وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا Yani: “Güneş müstekarrı için cereyan eder.”¹⁵²

Evet “Cereyan eder, akıp gider.” bir üslûba işaret ettiği gibi, “Müstekarrı için” ifadesi de bir hakikate gizlice işaret eder. Demek “Cereyan eder, akıp gider.” lafzıyla şöyle bir üslûba işaret etmesi mümkündür: “Güneş, demiri, altından yapılmış süslü, yaldızlı, zırlı bir gemi gibi esir maddesinden olan ve “kararlaşmış dalga” tabir olunan sema okyanusunda seyahat edip yüzüyor.”

Eğer her ne kadar müstekarrında demir atmıştır; lâkin o semâ denizinde, o “erimiş altın” olan Güneş, cereyan edip akarak gidiyor. Fakat, o cereyan, aslı olmayıp, bir hakikate tâbi ve zahirî görüş itibarıyla. Fakat, hakikî iki cereyanı vardır. Olmaz ise de olur. Zira maksat intizamın beyan edilmesidir. Arap üslûplarında olduğu gibi, ister

¹⁵² Yâsîn sûresi, 36/38.

tebeî olsun, ister zâtî olsun, nizamı göstermesi bakımından fark etmez. Mühim olan kâinattaki nizam ve intizamın gösterilmesidir.

İkinci olarak: Güneş, müstekarrında, yörüngesi üzerinde hareket ettiği için, o erimiş altın gibi parçaları da cereyan ediyor. Bu hakikî hareket, evvelki mecazî hareketin danesi, tohumu, belki zenbereğidir.

Üçüncü olarak: Güneş'in müstekarrı denilen tahtarevanı (yürüyem tahtı) ve seyyareler denilen seyyar askerleri ile göçüp âlem sahasında seyir ve seferde bulunması hikmetin gereği olarak görülüyor. Zira, ilâhî kudret her şeyi canlı ve hareketli kılmış; hiçbir şeyi de mutlak sükûn (hareketsizlik) ile mahkûm etmemiştir. Ölümün kardeşi ve yokluğun amca oğlu olan mutlak atalet ile, Allah bırakmamıştır ki, bağlanmış olsun. Öyle ise Güneş de hürdür. İlâhî kanuna itaat etmek şartıyla serbesttir; gezebilir. Fakat başkasının hürriyetini bozmamak gerekir ve şarttır. Evet, Güneş, Allah'ın emrine uyan ve her bir hareketini ilâhî iradeye tatbik eden bir çöl paşasıdır.

Evet, cereyan hakikî ve zâtî olduğu gibi, arazî ve hissî de olabilir. Nasıl hakikîdir, öyle de mecazîdir. Bu mecazın lâmbası تَجْرِي yani: "Cereyan eder" ifadesidir. Üslûbun hayat düğümüne gizlice işaret eden de لِمُسْتَقَرٍّ lafzıdır.

Elhâsıl: İlâhî maksat, nizam ve intizamı göstermektir. Nizam ise, güneş gibi parlıyor. كُلُّ الْعَسَلِ وَلَا تَسَلْ Yani: "Balı ye, kovanını sorma." kaidesine göre, nizamı netice veren harekete, Güneş veyahut Dünya'nın dönmesi, hangisi olursa olsun, asıl maksadı ihlâl etmediği için, asıl sebebi araştırmaya mecbur değiliz. Meselâ قَالِ 'nin elifi ile hafiflik meydana gelmiştir. Aslı ne olursa olsun, "vav"a bedel "kaf" harfi dahi olsa, fark etmez; yine elif, eliftir ve hafiftir.

İşaret

Bu tasvirlerle beraber, zahirî hisse istinaden bir sözün zahirine taassupla takılıp kalmakla soğuk bir donukluğu göstermek nasıl belâgatın sıcaklığına ve güzelliğine uygun değildir. Öyle de, Yaradanın varlığına delil teşkil eden âlemin nizamının esası olan ilâhî hikmetin şahidi bulunan aklın onu güzel görmesini de bu durum yaralar ve ona muhalif düşer.

Meselâ, Sübhan Dağı'na çok uzak bir mesafeden yönelmiş olsan ve istesen ki, Sübhan Dağı, senin dört tarafına mukabil gelsin veyahut senin her tarafını Sübhan'ı görsün... Bunun için en rahat yol, bir kaç adımda dönerek Sübhan Dağı'na her tarafını göstermektir. Böyle en kısa yolu terk ederek Sübhan Dağı gibi dehşetli büyük bir cirmi, seni hayrette bırakacak büyük bir daireyi kat edip kendi etrafında döndürmek gibi bir şeyi hayal veya teklif etmek gibi gayet uzun bir yolu yani israf ve abese acaip bir misali, âlemin nizamına esas tutmak, bence nizama cinayet etmektir.

Şimdi insafla, hakikat nazarı ile bu soğuk taassuba bak! Nasıl, tam bir araştırmamanın şahitliği ile sabit olan açık bir hakikate karşı çıkıyor. O hakikat ise budur: Yaratılıştan israf ve abes yoktur. Ezeli hikmet, kısa ve doğru yolu terk etmez; uzun ve sarp yolu seçmez. Öyle ise, acaba tam bir araştırmamanın neticesinin mecaza karine olmasına engel olarak ne tasavvur olunabilir ve neden caiz olmasın?

Tembih

Eğer istersen Mukaddimelere gir akıl ile nakil (âyet-hadis) çatışıyor görününce aklın esas alınıp naklin tevil edileceğinden bahseden “Birinci Mukaddime”yi suğra, İslâmiyet’e sokulan İsrailiyat ve Yunan felsefesinin yanlışlıklarından bahseden “Üçüncü Mukaddime”yi kübra yap... (Suğra veya hadd-i aşgar, mantıkî tabirleridir. Mantıkta bir hükmün veya neticenin mevzuu... Meselâ: “Âlem, hâdistir. Yani sonradan yaratılmıştır. Çünkü müteğayyirdir. Yani değişip durmaktadır.” cümlesinde, “âlem” suğradır. “hâdis” kübrâdır.) Sana netice verecektir ki, ehl-i zahirin zihinlerini karıştıran, Yunan felsefesine hayran ve tutkun olmalarıdır. Hatta o felsefeye âyeti anlamada kesin bir esas nazarıyla bakıyorlar. Hatta oğlu ölmüş bir kocakarıyı güldürecek derecede bir misal budur ki: Bazıları felsefi kalp paraları, hakikat cevherinden ayırt edemeyecek dereceden pek çok derecede yüksek olan yani sahteyi ve hakikiyi çok net biçimde ayırıp seçen bir zâtın “Unsurlar dördtü. Melekler de onlardan yaratılmıştır.” sözünden, onlar, unsurların dört olması, İslâmî bir esastır şeklinde anlamışlar. Hâlbuki bu sözle filozofların mezhebi olan “Melâike-i kiram, maddeden mücerredirler.” Yani melekler maddeden sıyrılm-

miş, mânevî varlıklardır, sözünü reddetmek yolunda açıkça ifade ediyor ki, “Melâike-i kiram unsurlardan yaratılmış nuranî cisimlerdendir.”

Aslında; dörtlük, unsur meselesi, mürekkep olma basit olma gibi tabirler, filozofların terimlerinden ve yaldızlı tabii ilimlerin esaslarından. Hiç İslâmî usûllerle alâkası yoktur. Belki zahirde bir benzerlikten dolayı var zannedilen bir hükümdür.

Evet, dine teması olan her şeyin dinden olması lâzım gelmiyor. Hem İslâmiyet’le uyuşması söz konusu her bir maddenin İslâmiyet’in unsurlarından olduğunu kabul etmek, İslâmiyet unsurunun aslı hususiyetlerini bilmemek demektir. Zira, Kitap, Sünnet, İcma ve Kıyas olan İslâmiyet’in dört unsuru, böyle maddeleri meydana getirmez.

Elhâsıl: Unsur, basitlik-mürekkeplik ve dörtlük meselesi felsefenin bataklığındandır, şeriatın sâfi kaynağından değildir. Fakat, felsefenin yanlış seleflerimizin lisanlarına girdiğinden sahih bir mahmil (doğru bir ihtimal) bulmuştur. Zira selefın “dörttür” demelerinden murat, zahiren dört demektir. Veyahut hakikaten uzvî cisimleri (organları) teşkil eden hidrojen, oksijen, azot ve karbon yine dörttür.

Eğer hür fikirli isen, bu felsefenin şerrine bak; nasıl zihinleri esaretle sefaletle atmıştır. Aferin hürriyetperver olan yeni ilim ve hikmetin ve ilmî anlayışın himmetine ki, istibdatçı Yunan felsefesini dört duvarıyla darmadağın etmiştir.

Demek muhakkak oldu ki, âyetlerin mucizelik delillerinin anahtarı ve belâgatın sırlarının keşşafı, yalnız Arap edebiyat ve belâgatının kaynağındandır; yoksa Yunan felsefesinin tezgâhından değildir.

Ey birader! Vakta ki, sırları keşfetme merakı bizi şu makama kadar getirdi; biz de seni beraber çektik, seni taciz ettik. Hem senin çok yorgun olduğunu da biliriz. Şimdi Unsuru’l-Belâgat ve mucizeliğın anahtarı olan “İkinci Makale”nin içerisinde seni gezdirmek istiyorum. Sakın o Makale’nin üslûbunun muğlak, kapalı ve anlaşılmaz olması ve içinde görünen meselelerin elbiselerinin perişanlığı seni temaşasından nefret vermesin. Zira kapalı ve anlaşılmaz hâle getiren, manasındaki dikkat, incelik ve kıymettir. Ve perişan eden ve zahiri ziynetinden müstağni eden, manasındaki zâti ve aslı cemâl ve güzelliğittir.

Evet, nazlanan ve istigna gösteren nâzeninlerin mehirleri dikkattir.

Menzilleri de kalbin süveydası yani basiret noktasıdır. Bunlara giydirdiğim elbise, zamanın modasına muhaliftir. Zira Doğu Anadolu mektebi denilen yüksek dağlarda büyümüş olduğumdan, alaturka terziliğe alışamadım. Hem de şahsın ifade tarzı, şahsın şahsiyetinin timsalidir. Ben ise, gördüğünüz veya işittiğiniz gibi, çözümlü anlaşılması zor bir muammayım.

Cenab-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de "Eğer gerçek onların keyiflerine tâbi olsaydı, göklerin de yerin de, oralarda yaşayanların da düzenleri bozulur, yıkılıp giderlerdi."¹⁵³ buyuruyor. Dar, ihatasız insan aklı Allah'ın icraatı hususunda, aklını kâinata mühendis yapıp delilsiz dayanaksız yakıştırmalara giderse, ahenk ve düzeni bozar. Bilhassa Hazreti Ali Efendimizin cenkleriyle ilgili uydurmalar ve mevzu hadisler içine sokulmuş İsrailiyat, ilimlerin gelişip düşünce ufkunun açılması ile çok açık şekilde yanlışları ortaya çıkarmıştır. Bu ve benzeri belâlar pek çok ölçüyü kaçırdığı için, her meselede işi çığırından çıkarmıştır.

Onun için Üstad Hazretleri On Üçüncü Lem'a'nın Altıncı İşareti'nde şeytanın, insanın zaaf noktası olan bu belâlar vasıtasıyla nasıl vesveseler verdiğini de şöyle anlatmaktadır:

"Şeytanın en tehlikeli, gizli bir hilesi de şudur ki: Bazı hassas ve sâfi-kalb insanlara hayalin küfrî bir düşünceyi geçirmeyi, sanki küfrü tasdik etmiş gibi zannettiriyor. Dalâleti tasavvur etmelerini de sanki dalâleti tasdik etmiş gibi gösteriyor. Mukaddes zâtlar ve münezzeh şeyler hakkında gayet çirkin hatıraları hayaline gösteriyor. Zâtında mümkün olan bir şeyi aklen de mümkünmüş gibi gösterip imandaki yakîne bir şüphe tarzını veriyor. O vakit o biçare hassas adam da kendisinin dalâlet ve küfür içine düştüğünü vehmedip imandaki yakîninin gittiğini zannederek ümitsizliğe düşer. O ümitsizlikle şeytana maskara olur. şeytan hem ümitsizliğini hem o zayıf damarını, hem o hayal etmekle tasdik etmeyi birbirine karıştırmasını çok işlettir. O hassas kişi de bu yüzden ya divane olur yahut "her-çibâd-âbâd yani nasıl olsa olan oldu, artık çare yok." der, dalâlete gider.

Şeytanın bu hilesinin mahiyeti ne kadar esassız olduğunu, bazı risalelerde beyan ettiğimiz gibi, burada icmalen bahsedeceğiz. Şöyle ki:

Nasıl ki, aynadaki yılanın görüntüsü ısırılmaz, ateşin resmi yakmaz ve murdar bir şeyin su veya parlak bir şeye akseden görüntüsü, pisletmez. Öyle

¹⁵³ Mü'minûn sûresi, 23/71.

de, hayal veya fikir aynasında küfrî şeylerin ve şirkin akisleri ve dalâletin gölgeleri ve şetimli (sövüp saymalı) çirkin sözlerin hayalleri, itikadı bozmaz, imanı değiştirmez, hürmetli edebi kırmaz. Çünkü meşhur kaidedir ki: Sövmeyi hayal etmek, sövme olmadığı gibi, küfrü hayal etmek de, küfür değil ve dalâleti tasavvur etmek de dalâlet değildir. İmandaki şüphe meselesi ise, zâtî imkândan gelen ihtimaller o yakîne münafî değil ve yakîni bozmaz.

Din usûlü ilminde yerleşmiş kaidelerdendir ki: *إِنَّ الْإِمْكَانَ الدَّائِمِيَّ لَا يُنَافِي* *الَّتَيْقِينَ الْعِلْمِيَّ* Yani: “Zâtında mümkün olan bir şey ilmî yakîne aykırı değildir.”¹⁵⁴

Meselâ, Barla Denizi (Eğirdir Gölü) su olarak yerinde bulunduğuna yakîni bilgimiz var. Hâlbuki zâtında mümkündür ki, o deniz, bu dakikada batmış olsun ve batması mümkün olan şeylerdendir. Bu zâtî imkân madem bir emareden (belirtiden) doğmuyor, zihnî bir imkân olamaz ki, şüphe olsun. Çünkü yine din usûlü ilminde yerleşmiş bir kaidedir ki: *إِنَّ الْإِمْكَانَ الدَّائِمِيَّ لَا يُنَافِي* *الَّتَيْقِينَ الْعِلْمِيَّ* Yani: “Bir emareden (belirti ve işaretten) gelmeyen zâtî bir ihtimal ise, zihnî bir imkân olmaz ki, şüphe verip, ehemmiyeti olsun.”¹⁵⁵ İşte bu şeytanî hileye maruz olan biçare adam, iman hakikatlerine yakînini, böyle zâtî imkânlar ile kaybediyor zanneder.

Meselâ, Hazreti Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakkında beşeriyet itibarıyla çok zâtî imkân hatıra geliyor ki, imanın kesinliğine ve yakînine zarar vermez. Fakat o, zarar verdi zanneder, zarara düşer. Hem bazen şeytan, kalb üstündeki hortumu cihetinde Cenab-ı Hak hakkında fena sözler söyler. O adam zanneder ki, onun kalbi bozulmuş ki, böyle söylüyor. Titriyor. Hâlbuki onun titremesi ve korkması, rıza göstermemesi delildir ki, o sözler, kalbinden gelmiyor, belki şeytanın hortumundan geliyor veya şeytan tarafından hatırlatılıp hayallerine sokuluyor.”¹⁵⁶

Yine bu hususta Üstad Hazretleri Sözler Risalesi’nde şöyle diyor:

“Vesveseli adam, zâtında mümkün olanı zihnen mümkün olanla karıştırır. Yani bir şeyi zâtında mümkün görse, o şeyi zihnen dahi mümkün ve aklen şüpheli vehmeder. Hâlbuki kelâm ilminin kaidelerindendir ki: Zâtî

¹⁵⁴ Bkz.: el-Gazâlî, *el-Menhûl* s.122; el-Müceddidî, *Kavâidü'l-fikh* s.11, 143.

¹⁵⁵ Bkz.: Mecelle s.24; el-Müceddidî, *Kavâidü'l-fikh* s.105; Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukuk-i İslâmiye ve istilâhât-ı fikhîyye kamusu* 1/279.

¹⁵⁶ On Üçüncü Lem’â, Altıncı İşaret.

imkân ise, ilm-i yakîne aykırı değildir, aklın kabul etmesi gereken şeylere zıddiyeti yoktur.

Meselâ: Şu dakikada Karadeniz'in yere batması, zâtında mümkündür ve o zâtî imkân ile ihtimal dahilindedir. Hâlbuki, yakînen, o denizin yerinde olduğunu hükmediyoruz, şüphesiz biliyoruz ve o ihtimal-i imkânî ve imkân-ı zâtî, bize şüphe vermez, bir şüphe getirmez, yakînimizi bozamaz.

Meselâ: Şu Güneş, zâtında mümkündür ki; bugün batmasın veya yarın doğmasın. Hâlbuki bu imkân, yani bu durumun mümkün olması, yakînimize zarar vermez; şüphe getirmez. İşte bunun gibi, meselâ imanî hakikatlerden olan dünyevî hayatın batmasına ve âhiret hayatının doğmasına, imkân-ı zâtî cihetinde gelen vehimler, imanın yakînine zarar vermez. Hem "Bir delilden doğmayan bir ihtimalin hiç önemi yoktur." şeklindeki meşhur kaide, hem din üsûlü, hem de fıkıh usûlünün yerleşmiş kaidesidir."¹⁵⁷

Birinci belâda bahsedilen imkânâtın vukuâta karıştırılması meselesi, ictimaî hayatta 1935'te açılan Eskişehir Mahkemesi'nden günümüze kadar hep canlılığını korumuştur. Hiçbir delile dayanmadan Risale-i Nur Talebeleri bir gün zarar vermeleri imkân dahilindedir diye cezalar verilmeye kalkışılmış ve hep evhamlar verilmiştir. Yetmiş sene geçmesine rağmen hâlâ bu kuruntularla bu masum insanlara saldırmakta ve haklarında zulüm ve gadir kanunları çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu zalim anlayışa göre bütün kibritlerin imha edilmesi gerekir çünkü bir kibritle bir ev hatta bir köy yakılabilir; mümkündür, imkân dahilindedir..

¹⁵⁷ Yirmi Birinci Söz, Beşinci Vecih.

İkinci Makale

BELÂGAT UNSURU

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الطَّيِّبَاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ عَلَى نَبِيِّهِ

Bütün hoş, güzel şeyleri Allah'a; bütün salâvatları peygamberlerine takdim ederiz.

İKİNCİ MAKALE

Belâgatın ruhuna taallûk eden birkaç meselenin beyanına dairdir.

BİRİNCİ MESELE

Tarih esfle bize ders veriyor ki, Arap saltanatının cazibesıyla başka milletler, Arapların içine karıştıkları için, Mudar lehçesinin melekesi denilen Kur'ânî belâgatın kaynağını karıştırdıkları gibi; aynı şekilde Acemlerin ve Acemîlerin Arap belâgat sanatına girmeleriyle fikrin tabîi mecrası olan manadan belâgat zevkini, lafza çevirmişlerdir. Şöyle ki:

Duygu ve düşüncelerin tabîi akışı mananın ahenkli ifadesindedir. Mananın düzgün ifadesi ise mantıkla muhkem bir zemine oturur. Mantığın üslûbu ise, birbirini destekleyen ve birbirine dayanan hakikat zinciri ile devam eder. Hakikatlere giren fikirler ise, karşılığında olan mahiyetlerin inceliklerine nüfuz ederler. Mahiyetlerin ince ve hassas noktaları, âlemin en mükemmel nizamına dayanmakta ve ondan destek almaktadırlar. Âlemdeki bu mükemmel ve muhteşem nizamda, her bir güzelliğin kaynağı olan "saf güzellik" gizlenmiştir. "Hüsn-i mücerret" yani saf güzellik ise edebî incelikler ve bediî sanatlar denilen belâgat çiçeklerinin bostanıdır. Çiçeklerin bostanından işitilenler ise, Cennet gibi yaratılış harikası bahçelerde cilvelenen çi-

çeklere perestîş eden şair denilen bülbüllerin nağmeleridir. Bülbüllerin nağmelerine ruhanî ahengi veren ise, mananın, güzel biçimde ve sanatlı şekilde ifade edilmesidir.

Hâl böyle iken, Arap olmayan sonradan karışma, tufeylî Acemîler, Arap edebiyatında edipler sırasına geçmeye çalıştıklarından iş çığırından çıktı. Zira bir milletin mizacı, o milletin hissiyatının menşei olduğu gibi, millî dili de hissiyatının aynasıdır. Milletlerin mizaçları muhtelif olduğu gibi, dillerindeki belâgat kabiliyeti de farklıdır. Billhassa Arap dili gibi nahvî yani gramatik olan, oturmuş kaideler üzerinde işleyen bir dil olunca, açık bir fark olacaktır.

Bu sırra binaen, fikirlerin akışına kanal ve belâgat çiçeklerine bahçe olmaya kabiliyeti olmayan, noksan, kısa, kuru, çorak ve kıraç olan lafız peşinde koşma, tabîi ve fitrî akış olan mana ahengine yönelmeye mukabele ederek belâgatın mayasını bozmuştur.

Zira Acemîler yanlış ve kötü bir tercihle veya ihtiyacın sevkiyle manayı bir tarafa bırakıp sırf lafzın tertip ve tanzimine, daha çok muhtaç olduklarından; lafızlar mecra olarak daha kolay ve daha açık ve sathî nazarla bakanlar için daha uygun ve edebî zevki gelişmemiş avamın nazarlarını daha ziyade cezbetmesine vesile olması ve avamca nümâyîş ve gösterilere daha müsait bir zemin olması dolayısıyla, lafızlara daha ziyade himmet sarf etmişlerdir. Yani aslında ne kadar yol kat ederlerse önlere o kadar şaşaalı sahralar çıkaracak olan manaların tertibiyle meşgale ve derinleşme işinden zihinlerini çevirip lafızların arkasında koşup dolaşmayı tercih etmişlerdir. Manayı düşünmeyi bir tarafa bırakıp lafzın peşine düşmekle fikirleri de çatallaşmıştır. Gitgide lafızlar manaya hâkim olarak, aslında lafızlar manaya hizmet edecekken hüküm tam aksine çevrilmiş ve belâgatın tabiatından böyle lafızperest, haddini aşmış şarlatanların sanatına kadar, (belki de sun'î ve yapmacık işlerine kadar) araya uzun bir mesafe girmiştir.

Eğer istersen Harîrî'nin (ö. 516/1122) bir edebiyat dâhîsinin Makamat isimli eserinin içine gir. O edebiyat dehası, lafızperestliğe mağlûp olarak, o hevesle, kıymetli edebî kabiliyetini nasıl lekelediğini gör. Ne yazık ki, bu tavrı ile lafızperestlere de hata işlemelerine zemin hazırlamış ve kötü bir numune olmuştur. Onun için, o koca Abdülkahir

Cürcânî (ö. 471/1078), bu hastalığı tedavi etmek için, “Delâil-i İcâz” ve “Esrârü'l-Belâgat” isimli eserinin üçte birini onun ilaçları ile doldurmuştur.

Evet, lafızperestlik bir hastalık; fakat, bilinmez ki, bir hastalıktır.

Tembih

Lafızperestlik nasıl bir hastalıktır; öyle de, suretperestlik, üslûppe-restlik, teşbihperestlik, hayalperestlik ve kafiyeperestlik, şimdi kısmen, ileride ifratla tam bir hastalık ve manayı kendine feda edecek derecede bir maraz olacaktır. Hatta bir zerafet nüktesi için veya kafiyenin hatırı için, çok edip edepsizlik etmeye şimdiden başlamış...

Evet, lafza ziynet verilmeli, fakat mananın tabiatı istemek şartıyla mananın suretine haşmet verilmeli, fakat meâlin iznini almak şartıyla... Üslûba parlaklık verilmeli, fakat esas maksadın istidadı müsait olmak şartıyla. Teşbihe revnak verilmeli, fakat hakikati incitmemek ve ağır gelmemek, hakikate misal olmak ve hakikatten yardım istemek şartıyla...

Nasıl ki, İslâmiyet'in dünyaya yayılmasıyla pek çok inanışlar, felsefeler ve kültürler İslâm bünyesi içine girdi ve onların tesiriyle yetmiş iki mezhebin bir nevi temelleri atılmış oldu. Hint'ten Yemen'den, Acem'den Çin'den, Yunan'dan Turan'dan yeni anlayışlar, Mutezile, Cebriye, Mürce, Müşebbihe gibi mezheplerle İslâmiyet'in temel akidesine uymayan düşünceleri doğurdu. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olarak büyük ana gövdenin korunması için âyet ve hadis temelli ana esaslar tespit edilip tahkim edildi... Aynı şekilde Mudar lehçeli en güzel en orijinal Arapça üzerine nâzil olan Kur'ân, bu dili korudu. Ama İslâmiyet'in bu kadar milletler içinde yayılması, o millet mensuplarının iman ettikleri yeni dinin diline olan hayranlıkları veya hakim idarî gücün dilini öğrenme istek ve merakı, Arap lisanının içine aslı melekeyi bozacak unsurların girmesine sebep oldu. Onun için Arapçanın dilbilgisi kaideleri, bedî, beyan, meânî gibi ilimler yazıldı. Bununla beraber lafızperestlik hastalığı birçok yerde kendisini göstermeye devam etti.

Bunun için Üstad, manaya yönelik tahşidatı yaptıktan sonra onu geliştirecek, mana zevkini aldırarak, mana ahenginden doğan ruhanî hazzın tadına vardırarak esaslara geçiş yapıyor.

İKİNCİ MESELE

Kelâmın hayat kazanarak büyüüp gelişmesi, manaların tecessüm edip elle tutulur gözle görülür hâle gelmesiyle; cansız varlıklara teşhis ve intak sanatı gibi sanatlarla ruh üfleme suretiyle içlerine karşılıklı konuşma ve sohbet unsurlarını atmakla mümkün olabilir.

Deveran tabir edilen doğum ölüm gibi varlık ve yoklukta iki şeyin birbirine yakınlığı sebebiyle biri ötekine menşe, kaynak ve sebep zannedilir. Bu örfî anlayış üzerine kurulan ve vehim duygusunu kandıran hata üstüne bina edilen hayal gücünden çıkan beyanın sihri, sihirbaz gibi cansız, donuk varlıkları hayatlandırır, birbiriyle konuşturur. İçlerinde ya düşmanlığı veya muhabbeti atar. Hem de manaları tecessüm ettirip göz önüne getirir, hayat verir, içlerine bir canlı için gerekli normal harareti, yani hayat ateşini yerleştirir.

Eğer istersen gürültülü yer demeye lâayık, ev manasına gelen bu beyte gir:

يُنَاجِينِي الْإِخْلَافُ مِنْ تَحْتِ مَطْلِهِ
وَتَخْتَصِمُ الْأَمَالُ وَالْيَأْسُ فِي صَدْرِي

Yani: “Haktan yana olma perdesi altında
‘Sözde durmama’ bir de akıl veriyor bana
Hem de diyor ‘Aldanma!’
Onun için sinemde, başladılar kavgaya
Ümitlerimle yeis...
O sarsıntılı göğsümü götürüyorlar haraba...”

Göreceksin, nasıl sihirbaz şair ümit ve ümitsizliği teşhis ve intak sanatı ile hayatlandırarak, lâf taşıyıcı olan “sözde durmama”nın fitnesiyle bir kavga ve düşmanlığı meydana getiriyor. Güya sinema gibi, bu beyt senin aklına rüya görünüyor. Evet bu beyan sihri bir nevi uyutur.

Veyahut yerin, yağmur ile aşkını ve ondan şikâyetini dinle! İşte:

تَشْكِي الْأَرْضُ عَيْبَتَهُ إِلَيْهِ وَتَرْشِفُ مَاءَهُ رَشْفَ الرُّضَابِ
Yani: “Yer şikâyetinde bulunur yağmura:

“Niye geciktin?”

Ağız suyunu emer gibi sevgilinin

Emer suyunu damla damla...”

Acaba böylece yeri Mecnun, bulutu Leylâ suretinde bu şiir, senin hayaline getirmiyor mu?

Tembih

Bu şiiri güzel gösteren içindeki hayalin hakikate bir derece benzerliğidir. Zira yağmur gecikse, sonra gelse toprak “Vız! Vız!” gibi bir sesi çıkartarak suyunu emer. Bu hâli gören kimse, gençliğine ve şiddet-i ihtiyacına intikal edeceğinden, meşhur deveran sırrı ile ve vehim tasarufu ile bir aşk ve konuşma şekline çevirir.

Her bir hayalde bu nohut tohumu parçası gibi bir hakikat danesinin bulunması şarttır.

Türk şairlerinin şiirlerinde de benzer ifadeler vardır:

“Bu gece benim gecem

Cama vuran her damlada

Seni hatırlıyorum

Ve sana susuzluğumu”

İşaret

Her hayalde buradaki gibi bir hakikat danesi bulunması gerekir.

ÜÇÜNCÜ MESELE

Kelâmın göz alıcı elbisesi veyahut cemâli ve sureti, üslûp denilen ifade tarzı ile görünür. Yani sözün kalıbı ile arz-ı dîdar eder. Şöyle ki, ya dikkat-i nazardan veya bir şeye fazla dalma veya meşgul olma, yahut sanatın fazla münasebeti ve aşılması ile hayalde doğan temayüllerin özelliklerinden teşekkül eden suretlerden meydana gelen temsîlî istiazenin parçaları bir araya gelmeleri sebebiyle aydınlanan, kuvvet alıp teşekkül eden üslûp, kelâmın kalıbı olduğu gibi, cemâlin de madeni, kaynağı ve göz alıcı güzel elbiselerin tezgâhı olur. Güya aklın borazanı denilmeye lâayık olan “irade”, seslendiğinde, kalbin karanlık köşelerinde

yatan manalar ilk anda çıplak, yalın ayak, baş açık olarak çıktıklarından suretler yeri olan hayale gelirler. O hayal hazinesinde buldukları (hazır elbiseler gibi beklemekte olan) suretleri giyerler. En azından başına bir yazmayı sorar veya ayağına bir papucu giyer. En azından göğsüne taktığı bir nişan ile çıkar. Hiç olmazsa bir düğme ile veya bir kelime ile kendinin nerede terbiye olduğunu gösterir.

Eğer tabiattan çıkmış bir kelâmın üslûbu üzerinde derinlemesine düşünürsen, kendi sanatı içinde işleyen söz sahibini o aynaya benzeyen üslûbun içinde göreceksin. Hatta kim olduğunu, nefesinden ve sesinden çıkarıp hayalinde canlandırırsan, ve mizaç ve sanatının kelâmıyla birleşip aynı şey hayaline geldiğini hayalen tasavvur etsen Hayaliyyûn mezhebi “Böyle şey olur mu?” diye seni azarlamayacaktır. Eğer tereddütle senin hayalinin bir hastalığı varsa, Busayrî'nin (ö. 695/1296) Kasîde-i Bürde'sinde

وَاسْتَفْرِغِ الدَّمْعَ مِنْ عَيْنٍ قَدْ اِمْتَلَأَتْ مِنْ الْمَحَارِمِ وَالزَّمِ حِمِيَةَ النَّدَمِ

Yani:

Kus göz yaşını, haramla dolmuş gözünden

Vazgeçme hiç nedâmet perhizinden.”

beyti ile tarif edilen hastaneye git, gör. Bak nasıl hekim Busayrî, tıbbî tabirlerden olan kusmak ve perhiz kelimeleriyle sana bir reçete yazarak kendisinin bir hekim olduğunu şiirinde kullandığı bu kelimelerle gösteriyor. Eğer iştihanın açılmasıyla üslûp denilen hakikatin şişesindeki mana suyunun, o şişeye nasıl uygun olduğunu seyretmek istersen, onu içmeye iştahın da varsa, meyhaneye git ve “Ey meyhaneci, edebî, belîğ bir kelâm nedir?” diye sor. Elbette onun sanatı, onu şöyle konuşturacaktır: “Belîğ kelâm, ilim denilen çömlerde pişirilen ve hikmet denilen büyük küplerde duran, anlayış denilen süzgeç ile süzülen âb-ı hayat gibi bir manayı, zerafet sahibi söz ustası sâkilerin sunmasıyla fikirlerin içmesi, sonra da içilenlerin ince duygularda dolaşmasıyla hisleri harekete geçirmesidir...”

(Dikkat edilirse meyhaneci tarifi yaparken kendisinin çok iyi bildiği sanat ve işinin kelimelerinden olan, çömlük, pişirmek, büyük küp, süzgeç, süzmek, âb-ı hayat, sâkî, içme, sarhoş olma manasına duygula-

rın kontrolden çıkıp harekete geçmesi gibi kelime ve ifadeleriyle cevap verdi. Çünkü onun hayal hazinesinde bu kelimelerden dokunmuş hazır elbiseler bulunduğu için, içine doğan çıplak manalara bu elbiseleri giydirdi.)

Eğer böyle sarhoşların sözlerinden hoşlanmıyorsan su mühendisi olan Süleyman'ın (aleyhisselâm) Hüdhüd kuşunun Saba Melikesi Belkıs'tan getirdiği haberi dinle! Kur'ân'ı indiren gökleri ve yeri harika şekilde yaratan Cenab-ı Hakk'ı, bak kendince nasıl anlatıyor. Hüdhüd; "Bir kavme rast geldim. Yerde ve gökteki gizli şeyleri çıkaran Allah'a secde etmiyorlar." diyor. Allah'ın pek çok kemâl sıfatları varken, sadece kendi mühendisliğine işaret eden "gizlilikleri ortaya çıkarma" vasfını tercih ediyor.

Bediüzzaman Hazretleri daha sonra yazdığı bir eserinde bu hususta şöyle demektedir: "Beliğ bir kelâmın bir meziyeti şudur ki, söyleyenin ziyade meşgul olduğu sanatını, meşgalesini hissettirsin. Süleyman'ın (aleyhisselâm) Hüdhüd kuşu ise, su az olan sahrayı Arap Yarımadası'nda gizli su yerlerini ferasetle, kerametvâri keşfeden bedevî arifleri gibi, hayvan ve kuşların arifi olarak ve Hazreti Süleyman'a (aleyhisselâm) küngânlık eden ve su buldurup çıkarttıran mübarek ve vazifedar bir kuş olmakla; kendi sanatının ölçücüsü ile, Cenab-ı Hakk'ın gökler ve yerdeki gizlilikleri çıkarmakla, mabud (ibadet edilen) ve mescud (secde edilen) Zât olduğunu ispat ettiğini, kendi sanatçısı ile bilip ifade ediyor. Evet, Hüdhüd pek güzel görmüş. Çünkü, toprak altındaki had ve hesaba gelmeyen tohumların, çekirdeklerin, madenlerin fitrî muktezası, aşağıdan yukarıya çıkmak değildir. Çünkü ağır cisimler iradesiz ruhsuz olduğu için, kendi yukarıya çıkamaz; yukarıdan kendi kendine aşağıya düşebilir. Aşağıdan yukarıya, bilhassa toprak ağırlığı altında gizlenen bir câmid cismin, omuzundaki ağır yükü silkip çıkması katiyen kendi kendine olamaz. Demek harika bir kudretle çıkarılıyor. İşte Hüdhüd, mabudiyet ve mescûdiyete delillerinin en gizlisini, en mühimini kendi arifliğiyle bilmiş, bulmuş; Kur'ân'ı Hakk'ın onun hakkındaki ifadesine bir mucizelik vermiştir."¹

¹ Latif Nükteler.

İşaret

Üslûptan muradım kelâmın kalıbıdır ve suretidir. Başkaları, başka şekilde tarif ediyorlar. Bunun belâgat açısından faydası ise, kıssaların orada burada bulunan perişan parçalarını lehimleyip bitiştırmektir. Tâ ki “Bir şey sabit olursa, kendisine lâzım olan bütün unsurları ile sabit olur” kaidesinin sırrı ile, o kıssanın bir parçasını hareket ettirmekle bütününü ihtizaza getirip titreştirmek mümkün olsun. Güya söz sahibi, üslûbun bir köşesini muhataba gösterdikten sonra artık muhatap bu ifade tarzından, kendi kendine, anlatılan bir derece karanlık bile olsa tamamını görebilir.

Bak nerede olursa olsun “mübareze” kelimesi, pencere gibi harp meydanını, içinde harp yapılır vaziyette sana gösterir. Evet böyle çok kelimeler vardır. Hayalin sineması denilse, yeridir.

Üstad Hazretleri İşârâtü'l-İcâz'da bu hususta şöyle diyor:

“Arkadaş, eşya arasında öyle münasebetler vardır ki, onları ayna gibi yapıyor. Her birisi, ötekisini gösteriyor. Birisine bakıldığı zaman, ötekisi, görünür. Meselâ bir parça cam büyük bir sahrayı gösterdiği gibi, bazen olur ki, bir kelime, uzun ve hayalî bir macerayı sana gösterir. Bir kelime, pek acip bir vukuatı senin gözünün önüne getirir, temessül ettirir. Yahut bir kelâm, zihnini alır; misalî âlem-i misallere kadar götürür, gezdirir. Meselâ, ‘بَارَزَ’ kelimesi muharebe meydanını, ‘كَمْرَةٌ’ kelimesi büyük bir meyve bahçesini insanın fikrine getirir.”

Üslûbun mertebeleri çok çeşitlidir. Bazen o kadar latîf, ince ve yumuşaktır ki, seherde esen nesîmden daha âheste eser. Bazen o kadar gizli oluyor ki, bu zamanın harp diplomatlarının gizli savaş hilelerinden daha gizlidir. Onu koklayabilmek için bir diplomatın koku alma duygusu lâzımdır.

Bu cümleden olarak: Yâsîn sûresinde: “Çürümüş hâldeki kemikleri kim diriltebilir?” şeklindeki inkârcuların ifade tarzlarından Türkistan'da Harzem'in Zemaşşer köyünde doğmuş olan belâgat dâhisi Zemaşşerî (ö. 538/1144) “Hodri meydan!” şeklinde bir manayı koklamıştır. Evet, insan isyanda Yaradanın emrine karşı mânen müdâfaa ve mübârezeye kalkışır...

Üstad Hazretleri, asi insanın bu “Hodri meydan” deyişine karşı, Kur’ân-ı Kerîm’in çok boyutlu bir cevap verdiğini de şöyle ifade etmektedir: “Kur’ân, kâh olur ki, bir kelimenin içine sarıhan, işaretten, remzen, îmâen bir davanın çok burhanlarını derc eder. (...) İnsan-ı asi, ‘Çürümüş kemikleri kim dirilticek?’² diye meydan okur gibi inkârına karşı Kur’ân der: ‘Kim, ilk defa yaratmış ise, o diriltecek. O Yaratıcı Zât ise, her bir şeyi her bir keyfiyette bilir. Hem size yeşil ağaçtan ateş çıkaran bir zât, çürümüş kemiğe hayat verebilir.’³ İşte şu kelâm, diriltmek davasına pek çok cihetlerle bakar, ispat eder. Evvelâ: İnsana karşı ettiği ihsan ve ikramlar silsilesini şu kelâmîyle başlar, tahrik eder, hatıra getirir. Başka âyetlerde tafsil ettiği için kısa keser, akla havale eder. Yani, ‘Size ağaçtan meyveyi ve ateşi; ottan erzakı ve hububatı; topraktan nebatatı verdiği gibi, zemin size hoş –her bir erzakınız içinde konulmuş– bir beşik ve âlemi, güzel ve bütün levazımınız içinde bulunur bir saray yapan bir Zât’tan kaçıp başıboş kalıp, yokluğa gidip saklanılmaz. Vazifesiz olup kabre girip uyan-dırılmamak üzere rahat yatamazsınız.’ Sonra o davanın bir deliline işaret eder: ‘Yeşil ağaç’⁴ kelimesiyle remzen der: ‘Ey haşri inkâr eden adam!.. Ağaçlara bak kışta ölmüş, kemikler gibi hadsiz ağaçları baharda diriltten, yeşillendiren, hatta her bir ağaçta yaprak, çiçek ve meyve cihetiyle üç haşrin numunelerini gösteren bir Zât’a karşı inkâr ile, akıldan uzak görmekle kudretine meydan okunmaz!’ Sonra bir delile daha işaret eder, der: ‘Size ağaç gibi kesif, ağır, karanlık bir maddeden ateş gibi latîf, hafif nuranî bir maddeyi çıkaran bir Zât’tan, odun gibi kemiklere ateş gibi hayat ve nur gibi şuur vermeyi nasıl akıldan uzak görüyorsunuz!’ Sonra bir delile daha tasrih eder ki, ‘Bedeviler için kibrit yerine ateş çıkaran meşhur ağacın, yeşil iken iki dalı birbirine sürüldüğü vakit ateşi yaratan ve rutubetiyle yeşil, hararetiyle kuru gibi iki zıt tabiatı toplayıp onu, buna menşe etmekle her bir şey hatta aslî unsurlar ve tabâyi-i esasiye O’nun emrine bakar, O’nun kuvvetiyle hareket eder, hiçbirisi başıboş olup tabiatıyla hareket etmediğini gösteren bir Zât’tan, topraktan yapılan ve sonra toprağa dönen insanı, topraktan yeniden çıkarması akıldan uzak görülmez. İsyân ile O’na meydan okunmaz. Sonra Hazreti Musa (aleyhisselâm)’ın meşhur ağacını (Tür Dağı’ndaki ağacı ve asasını) hatıra getirmekle şu Muhammedî dava,

2 Yâsîn sûresi, 36/78.

3 Yâsîn sûresi, 36/79-80.

4 Yâsîn sûresi, 36/80.

Musa'nın (aleyhisselâm) da davasıdır. Peygamberlerin de bu davada ittifak ettiğine gizli bir îmâ edip, şu kelimenin îcazına bir letâfet katar.”⁵

Tembih

Üslûbun mertebeleri çeşit çeşittir. Üslûp bazen o kadar incedir ki, seher yelinden daha yavaş eser. Bazen o kadar gizli olur ki, bu zamanın harbinin diplomatlarının harp desiselerinden daha gizlidir. Algılamak için, bir diplomatın sezme kabiliyeti ölçüsünde kabiliyet gerektirir.

Meselâ, Yâsîn sûresindeki مَنْ يُحْيِي الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ Yani: “Çürümüş hâldeki o kemikleri kim diriltecekmiş?” âyetindeki ifadede Zemahşerî, الْمَيْدَانِ يَنْبُرُ إِلَى الْمَيْدَانِ yani: “meydan okuma, hodri meydan” deme üslûbu görmüştür. Evet insan, isyanla Yaratıcı'nın emrine karşı mânen savunmaya geçer; hatta kavgaya, savaşa kalkışır.

DÖRDÜNCÜ MESELE

Kelâmın kuvvet ve kudreti, içindeki kayıtların birbirine cevap vermesi ve keyfiyet ve özelliklerinin birbirine yardım etmesiyle, karınca kadarınca her biri, asıl maksat ve murada işaret edip parmaklarını ana mesele üzerine koymakla:

عَبَارَاتُنَا شَيْءٌ وَحُسْنُكَ وَاحِدٌ وَكُلُّهُ إِلَى ذَاكَ الْجَمَالِ يُشِيرُ

Yani:

“Biz ayrı ayrı söylesek de

Senin güzelliğin bir...

O sözlerin hepsi de

İşte bu cemâle işaret etmekte”⁶

beytine misal teşkil etmekle meydana gelir. Yani kayıtlar, her taraftan gelen akıntılar ve dereler gibi, asıl maksat da onların ortalarında, onlardan beslenen bir havuz gibi olmalıdır.

Elhâsıl: Zihnın şebekesi üstünde resmedilen ve aklın nazarı ile alınan asıl murat ve maksadın suretinin bir karışıklığa uğramaması için

⁵ Yirmi Beşinci Söz, Birinci Şule, İkinci Şuâ, Üçüncü Işık.

⁶ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 12/169; ez-Zerkeşî, *el-Burhân* 2/160.

bütün kayıtların ve unsurlarına ona yardım elini uzatıp destek olmaları lâzımdır...

İşaret

Bu noktadan intizam ortaya çıkmakla tenasüp doğar, güzellik ve cemâl parlar. Eğer istersen, Allah'ın kelâmı Kur'ân üzerinde derince düşün... Bu cümleden olarak: Zerresi büyük bir taş kadar büyük olan azaptan korkutmak ve insanların bu hususta düşeceği sıkıntıya tahammül etmelerinin ne kadar zor olacağını göstermek için sevk edilen وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ Yani: “Eğer onlara Rabbinin azabından bir kokucuk dokunsa....”⁷ âyetine bak.

“Bir şeyi zıddının aynasından aksettirmek” şeklindeki beyan kâidesine binâen, meselenin dehşetini gösterip korkutmak için azabın bir parçasının tesir derecesini göstermek istediğinden “killet” yani “azlık” olan esas maksada, kelâmın her tarafı elini uzatıp nasıl kuvvet veriyor...

Şöyle: Âyette geçen ve “eğer” manasına gelen إِنْ lafzında şüphe vardır. Şüphe, bu hususta kesinliğe göre hafifliğe delâlet eder. Yalnız bir temas manasına gelen مَسَّتْ kelimesinde yine hafiflik yani azlık vardır. Azıcık, biricik, bir kokucuk manasındaki نَفْحَةٌ kelimesinin maddesinde, sığasında nekre oluşunda azlık ve küçüklük vardır. Bir parçayı ifade eden مِنْ harfinde de azlık vardır. Şiddetli yakalama ve cezalandırma manasına gelen “nekal” yerine ona göre daha hafif عَذَاب kelimesinin kullanılması da burada azlık ifade eder. Cenab-ı Hakk'ın Cebbar, Kahhar, Müntekım gibi isimlerinin yerine rahmeti îmâ eden “رَبِّكَ” kelimesinin kullanılması da genellikle azlığı göstermekle, âhiret cezası azabı nihayet derecede büyütmüş ve korkunç hâle getirmiş olur. Yani azı böyle olursa, çoğundan Allah esirgesin demektir.

Üstad Hazretleri bu mevzuda Yirmi Beşinci Söz'de aynı misali verdikten sonra şöyle diyor: “İşte şu cümlede küçük heyetler nasıl birbirine bakıp yardım eder. Küllî maksadı, her biri kendi lisanı ile takviye eder. Şu misal bir derece lafız ve maksada bakar. İkinci misal: وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ

⁷ Enbiyâ sûresi, 21/46.

يُنْفِقُونَ Yani: ‘Kendilerine ihsan ettiğimiz nimetlerden infak ederler.’⁸ Şu cümlelerin heyetleri, sadakanın kabul şartlarının beşine işaret eder. Birinci Şart: Sadakaya muhtaç olmamak derecede sadaka vermek ki, مِمَّا lafzındaki مِنْ teb’iz manası ile (bir şeyin bir parçasığını ifade ederek) o şartı ifade eder. İkinci Şart: Ali’den alıp Veli’ye vermek değil, belki kendi malından vermektir. Şu şartı رَزَقْنَاهُمْ lafzı ifade ediyor. ‘Size rızık olandan veriniz.’ demektir. Üçüncü Şart: Minnet etmemektir. Yani ‘Ben size rızık veriyorum. Benim malımdan benim kuluma vermekte minnetiniz yoktur.’ Dördüncü Şart: Öyle adama veresin ki, nafakasına sarf etsin. Yoksa sefahete (zevk ve eğlenceye) sarf edenlere sadaka makbul olmaz. Şu şarta يُنْفِقُونَ lafzı işaret ediyor. Beşinci Şart: Allah namına vermektir ki, مِمَّا lafzı ifade ediyor. Yani ‘Mal benimdir, benim namıyla vermelisiniz.’ Şu şartlarla beraber bir genişlik de var. Yani sadaka nasıl mal ile olur, ilim ile de olur. Söz ile, fiil ile, nasihat ile de oluyor. İşte şu kısımlara مِمَّا lafzındaki مَا umumiyetle işaret ediyor. (Yani insana rızık ve fayda teşkil edecek her şeyden insanların ihtiyaçlarına göre vermek) Hem şu cümle de bizzat işaret ediyor. Çünkü, mutlakdır ki, umumu ifade eder. İşte sadakayı ifade eden şu kısacık cümlede, beş şart ile beraber geniş bir dairesini akla ihsan ediyor. Heyetiyle hissettiriyor. İşte heyette böyle pek çok nazımlar var.”⁹

Tembih

Bu sana bir modeldir. Yazabilirsen bu modele bakarak yaz. Zira, Kur’ân’ın bütün âyetleri bu intizam, bu tenasüp ve bu güzelliğe mazhardırlar. Fakat maksatlar bazen iç içe girer ve birbirlerinin peşi sıra giderler. Her birinin tâbileri ötekilere yakın olurlar fakat karışmazlar. (Âyette geçtiği gibi; acı ve tatlı suya sahip “İki deniz kavuşurlar, fakat karışmazlar; aralarında karışmayı önleyen bir engel vardır.”¹⁰) Dikkat etmek gerektir. Zira, sathî bakış böyle yerlerde çok karıştırır.

⁸ Bakara sûresi, 2/3.

⁹ Yirmi Beşinci Söz, Birinci Şule, İkinci Suret, Birinci Nokta.

¹⁰ Rahman sûresi, 55/19-20.

BEŞİNCİ MESELE

Kelâmın zenginliği, geniş ve derin manalar ifade etmesi ise; nasıl terkip şekli kelâmdaki ana maksadı gösterir, öyle de müstetbeâtın (kelâmın terkip şeklinden doğan işârî, îmâî, telvihî manaların) telmihleriyle ve üslûpların gösterdikleriyle ana maksada bağlı derece derece bütün manaları ihtizaza getirip harekete geçirmekle mümkün olur. Zira telmih ve işaret ise, sakın duran hayalleri ihtizaza, sessiz duran taraflarını da konuşur hâle getirecek kalblerin en uzak köşelerindeki beğenme, takdir etme ve alkışlama duygularını heyecana getirir.

Evet telmih ve işaret, yolun etrafını temaşa ederek sırf bir tenezzüh gezisi içindir. Yoksa asıl maksat ve mana üzerinde başka bir maksat ve istekte bulunup tasarrufa gitmek için değildir. Bu sebeple, telmih, îmâ, işaret gibi yan manaların çağrışımlarından dolayı, o kelâmı söyleyenin bir mesuliyeti yoktur. Eğer istersen bu beyitlerin içlerine gir. Bir derece seyre şayan noktalar vardır.

İşte çal olan atına (hareketli, yerinde duramayıp şahlanan) atına binmiş, nazenin karşısında kendisini genç göstermeye çalışan ihtiyarın sakalının içine bak, belâgatın çok anahtarlarını bulacaksın. Al, kapıları aç. İşte:

قَالَتْ كَبِرْتُ وَشَبَبْتُ قُلْتُ لَهَا هَذَا عُبَارٌ وَقَايعِ الدَّهْرِ

Yani:

“Nazenin çıkıp karşıma

‘Artık dedi yaşlandığını anla’

‘Bakma dedim ona’ sakalımdaki beyazlığa

O bir beyaz tozdu aslında

Dehrin musibetlerinin gürültüsünden

Ayaklarının altından çıkıp ortaya

Ve konuvermiş sakalıma.”¹¹

Hem de:

¹¹ Bu şiir İbnü'l-Mu'tezz'in Divanında geçmektedir.

وَلَا يُرَوِّعُكَ إِيمَاضُ الْقَتِيرِ بِهِ فَإِنَّ ذَاكَ ائْتِسَامُ الرَّأْيِ وَالْأَدَبِ

Yani:

“Korkutmasın seni

Bembeyaz parlaması sakalımın

Zira bir tebessümdür o:

Beyinden eriyip sakalda mecrasını bulan

Tecessüm etmiş bir nur gibi

Aydınlatıp yüzümü;

Fikir ve edebin bir tebessümü.”¹²

Hem de:

وَعَيْنِي قَدْ نَامَتْ بِلَيْلِ سَبِيَّتِي وَلَمْ تَنْتَبِهْ إِلَّا بِضُجْحِ مَشِيبِ

Yani:

“Geceye benzeyen gençlikte

Dalmıştı gözün, nevm-i gaflete

Ancak sabah misali

Beyaz sakalın ikazıyla

Uyanıp gelebildi kendine...”¹³

Hem de:

وَكَاثِمًا لَطَمَ الصَّبَاحُ جَبِينَهُ فَاقْتَصَّ مِنْهُ وَخَاصَّ فِي أَحْشَائِهِ

Yani:

“Sabah cirit isteğiyle

Bir tokat vurdu atımın yüzüne

Yed-i beyzâsıyla...

Atım ise

Kıyas için düştü peşine

Koşup erişti, uçup giden sabaha

Yakalayıp onu çaldı yere

Ve gezinip durdu üstünde

¹² Ebû Temmam'ın Divanı.

¹³ Bkz.: Ebu'l-Abbas el-Mukri', *Nefhu't-tayyib* 4/342, 7/280.

Dört ayağı ile.”¹⁴

Şair bir beyti ile atının çal yani çok hızlı koştuğunu ifade etmiştir.

Hem de:

كَأَنَّ قَلْبِي وَسَاحَاهَا إِذَا خَطَرْتُ وَقَلْبَهَا قُلْبَهَا فِي الصَّمْتِ وَالْحَرَسِ

Yani:

“Benim kalbim, maşukumun kemeri gibi

Durmadan hış hış hareket etmekte

Ama onun kalbi ise

Bileziği gibi sanki

Hissizlik ve sessizlikte.”¹⁵

Şair bir beytte, maşukunun belinin ince, bileğinin kalın olduğunu, kalbinin iştiyakla dolu olmasına rağmen, maşukunun istigna gösterdiğini anlatarak, bir taşla; güzellik, aşk, iştiyak ve istignayı vurmuş yani çok güzel ifade etmiştir...

Hem de:

وَأَلْقَى بِصَحْرَاءِ الْعَبِيطِ بَعَاغَهُ نُزُولَ الْيَمَانِيِّ ذِي الْعِيَابِ الْمُحَمَّلِ

Yani:

“Yağan yağmurun selleri

Ğabî Sahrasına atınca yüklerini

Birdenbire döndü ortalık sanki

Çerçi gelmiş bir köye...

Yanında getirmiş de

Köylülere satma niyetiyle

Rengarenk giyecekleri.”¹⁶

Kâbe'nin duvarına asılan meşhur Muallakat-ı Seb'a şairlerinden İmruu'l-Kays bu beytinde güzel bir benzetme ile Ğabî Sahrasına gelen bereketli yağmur selinin o kupkuru mekânları birden bire rengârenk bitki ve çiçeklerle süslediğini, gece köye gelen bir çerçinin ve renk renk

¹⁴ İbnü Nübâte es-Sa'dî Divanı, 1/279 ve Esrârü'l-Belâgat, s. 325.

¹⁵ Ebu Temmâm'ın Divanı.

¹⁶ el-Askerî, *Cemheretü'l-cmsâl*, 1/174.

elbise pazarlayan bir tüccarın temsiliyle anlatmış. Nasıl ki, bir gece bir köye bir kumaş ve elbise tüccarı gelince, köylüler renk renk giyecekler satın alırlar. Sabah olunca da herkes akşam satın aldığı elbiseleri giyinecek, bir renk ile ortaya çıkar. Hatta köyün çobanı bile kırmızı bir mendili bağlayıp evinden çıkar. Öyle de sel de o tüccar gibi sahraya yüklerini attığında, gizli ticarete benzer şekilde kimyevî-biyolojik imtizaç ve bileşimlerle, çiçeklerin nazeninlerine de kumaşlar alınır ve elbiseler dikilir. Hatta çiçeklerin çobanı diyebileceğimiz, yakmakta kullanılan dikenli dağ mahsulü kefe bile başına kırmızılar bağlayarak ortaya çıkar.

Hem de:

عَارَ الْوَفَاءِ وَفَاصَ الْعُدْرَ وَأَنْفَرَجَتْ مَسَافَةُ الْخُلْفِ بَيْنَ الْقَوْلِ وَالْعَمَلِ

Yani:

“Kayıplara karıştı sanki vefa

Çekilip bir çukura, bir mağaraya...

Zulüm ve gadir tufanı ise

Köpürüp taşarak başladı feverana

Böylece açıldı upuzun bir mesafe

Söylenen sözlerle, yapılan işler arasında...”¹⁷

Uzağa gitmek istemiyorsan, bu makalenin bir parça öncesine bak. Bu meseleye numune için çok parçalar bulacaksın. Bu cümleden olarak:

“Âyetlerin delâil-i îcâzının miftahı (mucizelik delillerinin anahtar) ve esrâr-ı belâgatının (belâgat sırlarının) keşşâfı (keşfedicisi) yalnız belâgat-ı Arabiyedir; felsefe-i Yunaniye değildir.”

Burada “Müstetbeâtü’t-terâkip sanatı ile âyetlerin mucizelik delillerine bir anahtar arıyorsan, Abdülkahir Cürçânî’nin Delâilü’l-İcâz isimli eserine git. Eğer belâgatın sırlarını öğrenmek arzu ediyorsan yine onun Esrârü’l-Belâgat isimli kitabına müracaat et. Cümle içinde geçen “anahtar” manasındaki “miftah” ise Sekkâkî’nin gramer ve aruzdan bahseden “Miftâhu’l-ulûm” isimli eserine işarettir. Üstad Hazretleri, burada mevzuun kumaşından işte böyle güzel bir belâgat elbisesi dikerek, bu ilimle ilgili bilgilerini tatbikata koymuştur.

¹⁷ Tuğrâî Divanı.

Veyahut “Birinci Makale”de olan “Birinci Meselenin Hâtimesi”ndeki “İşaret”e bak. İşte:

“Hilkat denilen şeriat-ı fitriye, meczup ve misafir olan küre-i arza, Güneş’e iktida eden yıldızların safında durmak ve kaide dışına çıkmamayı farz kılmıştır. Zira zemin, zevciyle (arz, semâ ile) beraber أَتَيْنَا طَائِعِينَ Yani: ‘İsteyerek emrine uyup itaat ettik.’¹⁸ demişlerdir. Taat ise, cemaatle daha güzeldir.”

Bu ifadede, Dünya’nın yuvarlaklığı yine mevzuun kumaşından dikilen bir elbise ile gösterilip anlatılmıştır. Allah’ın fitrî şeriat kanunu göklerde her şeyin en mükemmel şekil olan yuvarlak şekilde yaratılmalarını gerektirmiş. Çıplak gözle bile biz, Güneş’in, Ay’ın küre şeklinde olduğunu görüyoruz. Fussilet sûresinin on birinci âyetinde de dünyaya, gökler ile beraber “Yokluktan varlık âlemine çıkıp gelin.” emrini verdiğinde yine Dünya, göklerle beraber “Ya Rabbi biz ikimiz emrine itaat ederek geldik, hükmüne iktidâ ettik.” diyorlar. İbadet ve taatin en güzel şekli de kat kat sevaba vesile olan cemaat ile olur. Meselâ bir imama iktida eden cemaatin kıldığı bir namaz ibadeti ve taati ise, 27 kat sevaba vesile olduğu için tek başına kılmaktan daha iyidir. Şimdi gökteki herkes yuvarlak olarak emre itaat ederken, Dünya’nın yuvarlaklığını bırakıp yani hepsi yuvarlak olan cemaatine ters düşerek düz bir şekil alması uygun ve mümkün olur mu? Demek ki dünyanın şekli de yuvarlak olacaktır.

Şimdi iyi düşün. Bu misaller, karşılarında ve arkalarından öyle makamlara işaret ederler ki, arkalarından başka makamlar hayal meyal başlarını çıkarırlar.

ALTINCI MESELE

Kelâmın meyveleri, muhtelif tabakalarda, çeşitli suretlerde oluşan manalardır. Şöyle ki:

Kimya ilmını bilenlerin malumudur; meselâ altın gibi bir madde üretileceği zaman, diğer madenlerin içinden ayrılıp çıkarılabilmesi için çeşitli makine ve âletlerle, ayrı borularla muhtelif tortulaşma, başka başka oluşumlarla, farklı merhalelerden geçer; en nihayet ondan bir kısmı altın külçesi olarak ortaya çıkar.

¹⁸ Fussilet sûresi, 41/11.

Aynı şekilde kelâm denilen çeşit çeşit manaların fotoğrafı ile alınmış muhtasar bir haritanın muhtevasının çeşitli mefhum ve manalarının oluşma şekli de şöyle olur:

Önce dış tesirler sebebiyle kalbin bir kısım hisleri, sezgileri tit-reşime geçer. Bundan meyiller doğar. Bu meyillerden hava gibi daha tam idrak edilemeyen manaları bir derece aklın nazarına ilişir. Böylece akıl onlara yönelir. Sonra artık mana hava hâlinde buhar hâline geçer. Buhar hâlindeki mananın bir kısmı yoğunlaşır. Meyillerin ve tasavvurların bir kısmı havada muallâk kalır. Bir kısmı da su hâline gelip damlar. Akıl artık su damlası hâline gelmiş manaya rağbet gösterir. Sonra buhar hâlinde sıvı hâline gelmiş olan kısmından bir kısmı da katılaşıp tam olarak ortaya çıktığı için akıl onu kelâm içine alır. Sonra katı hâldeki mana özel bir resim ve suretle görüldüğü için akıl onun boyuna posuna göre özel bir kelâmıla onu ifade eder.

Demek, müşahhas hâle geleni akıl, kelâmının özel sureti içine alır. Katılaşmayı fehva (mefhumun, kavramın) eline verir. Oluşmayı kelâmın işaret ve keyfiyetine yükler. Damlaya dönüşmeyi kelâmın müstetbeâtü't-terâkibine (terkip şeklinden doğan ikinci derece manalara) havale eder. Buharlaşmayı üslûbun ihtizazlarına ve kelâm ile refakat eden kelâm sahibinin tavırları ile bağlar.

İşte bu silsilenin borularından ismin müsemması (isim verilen varlık), fiilin manası, harfin medlûlü (delâlet ettiği mana) ve nazmın mazrufu (muhtevası) heyetin mefhumu (kelâmın umumunun manası) ve kelâmın keyfiyetlerinin remizleri ve müstetbeatların (Terkip şeklinden doğan ikinci derece mana ve maksatların) işaretleri, hitabı teşyi edip uğurlayan ve tavırları harekete geçiren âmiller, hem de ibarenin yaptığı delâletin maksadı, işaretin delâletinden doğan mana, fehvanın (mefhum, mana) delâletinin mefhum-ı kıyasîsi, ibarenin iktiza edip gerektirdiği zaruri mana ve daha başka mefhumlar bütün bu silsilenin birer tabakasından doğar ve şu kaynaktan çıkar.

Eğer seyretmek istersen kendi vicdanına bak ve mertebeleri göreceksin... Şöyle: Senin sevdiğin gözünün penceresinden güzelliğinin ışın ve parıltısını vicdanına bir şimşek gibi attığında, aşk denilen o tutuşmuş yakıcı ateş birden seni yakmaya, hislerinde kabarmaya başlar. Emelle-

rin ve meyillerin de heyecana gelip birden arzuyla üst kattaki hayalin tabanını delerler. Bu imdat isteme karşısında o hayal hazinesinde saf tutmuş ve harekete hazır vaziyette bekleyen sevgilinin güzelliklerini ellerinde tutmuş veyahut onun güzelliklerinin hatırlatmasıyla başkalarının güzellikleriyle hazinesi dolu olan hayaller, hemen tasvire girişip o arzu ve emellerin imdadına koşarlar. Sonra beraberce hücum edip hayalden dile kadar inmekle, kavuşma meylini arkalarına ayrılıktan doğan elemi sağlama, saygı, edep ve iştiyakı sollarına, merhamet ve lütfu gerektiren sevgiliye ait güzellikleri önlerine, hediye olarak da methedilen sevgilinin gerdanını ve övgüsünün incilerini ellerine alarak *وَالْمُوقَدَةُ عَلَى الْأَفْتِدَةِ* O Yani: “Yüreklere işleyen tutuşmuş yakıcı ateş” demeye lâayık olan aşk ateşini söndürmek için kavuşmanın tatlı suyunu celbeden faziletlerini sayıp dökmekle hâllerini ve hacetlerini arz ederler.

İşte bak, kaç tabaka bildiğin manadan başka ne kadar mana başlarını çıkarıp görünüyor. Eğer korkmuyorsan, İbni Fârid veya Ebû Tayyib’in gözlerinden müthiş olan vicdanlarına bak. Vicdanının tercümanı olan

غَرَسْتُ بِاللَّحْظِ وَرَدًّا فَوْقَ وَجْنَتِهَا حَقُّ لَطْرَفِي أَنْ يَجِيئِي الَّذِي غَرَسَا

Yani:

“Bir gül diktim göz ucuyla yanaklarına
Hak kazandı bakışım diktiği gülü koparmaya.”¹⁹
Hem de

فَلِلْعَيْنِ وَالْأَحْشَاءِ أَوْلَ هَلْ أَتَى تَلَا عَائِدِي الْأَسِي وَنَالَتْ تَبَّتْ

Yani:

“Gözüm ve iç organlarım için
Bakıp düştükleri hâle
Okudu birinci âyetiyle “Hel etâ sûresinin
Üçüncü âyetini Tebbet’in”²⁰
(Öyle ki,

¹⁹ İbni Fârid Divanı, 177.

²⁰ İbni Fârid Divanı 77. beyt.

Vecdin ateşi, daha şiddetli
Sarmıştı İbni Fârid'in içini
Ebû Cehil'in yaslandığı
Nâr-ı Cehennem ne ki?)
Hem de:

صَدُّ حَمَا ظَمَائِي لِمَاذَا وَهَوَاكَ قَلْبِي صَارَ مِنْهُ جُدَاذَا

Yani:
“Dudağındaki siyah ben
Senin için tutuşup yanmama
Engel oldu! Neden?
Hâlbuki paramparça kalbim
Aşkının ateşinden...”²¹
Hem de:

حُشَايَ عَلَى جَمْرٍ دَكِّيٍّ مِنَ الْعُضَا وَعَيْنَايَ فِي رَوْضٍ مِنَ الْحُسْنِ تَزْنَعُ

Yani:
“Bir yanda
İç organlarım, dikenli ağaçtan tutuşan
Bir kor üzerinde durmakta
Gözlerim ise yayılmakta
Güzellikler meşheri bir bahçe ortasında”²²

Gör dinle ki, gerçi gözleri Cennet'te geziyor ama vicdanlarındaki Cehennem onu yakıp kavurmakta... İşte bu ifadeleriyle şairler, mahbuplarının güzelliğine işaret istiğnasına remz, ayrılık acılarına îmâ, şevk ve arzularına açık beyan, kavuşma taleplerine telvih (belli etme) ve merhametini celbeden güzelliğine tansis etmekle (delil göstererek savunmakla) beraber duygularını harekete geçiren tavırlarının heyetiyle çok ince hayalleri göstermişlerdir.

²¹ İbni Fârid Divanı 1. Beyt.

²² Mütenebbi Divanı, 3. Beyt

İşaret

Nasıl bir hükûmetin intizamında, her memura istidadı nispetinde, vazife derecesinde, hizmet miktarınca ücret vermek lâzımdır. Öyle de, böyle çeşitli mertebelerden doğup karışan manalar ise küllî maksat ve murat olan kelâmın asıl sevk olunduğu merkezine yakınlığı nispetinde, maksada hizmetinin derecesinde her birine inayet ve ihtimamla hisse ve payları âdil bir taksimat ile ayrılıp verilmelidir. Ta ki, o âdil taksimle intizam; o intizamdan tenasüp; o tenasüpten uyum güzelliği; o uyum güzelliğinden güzel geçim; ve o güzel geçimden kelâmın kemâl ve mükemmelliğine bir mizanü't-tâdil (düzeltme ve doğrulama ölçeği) çıkabilsin. Yoksa vazifesi hizmetkârlık ve tabiatı çocukluk olanlar, büyük rütbeyle girmekle büyülenmeye kalkışırlar. Büyüklük taslamakla, tenâsübü bozup muâşereti (topluluğun uyumunu) karıştırır. Demek kelâmın kayıtlarını, sözün unsurlarının istidatlarını nazara almak gerekir. Evet, her şeyi, istidadı nispetinde terfi ettirmek (yükseltmek) lâzımdır. Zira görünüyor ki, göz, burun gibi bir âzâ ne kadar güzel olursa, hatta altundan olursa, haddinden büyük olduğu takdirde, yüzün suretini çirkin eder.

Tembih

Nasıl bazen en küçük bir nefer bir hizmete meselâ düşman ordusuna sır öğrenmeye gider, mareşal gidemez veyahut küçük bir talebenin yaptığı bir işi büyük bir âlim yapamaz. Çünkü büyük adam her şeyde büyük olmak lâzım gelmez. Herkes kendi sanatında büyüktür. Aynı şekilde, o iç içe girmiş birçok mana içinde bazen küçük bir mana başkanlık eder. O küçük mana kıymetli olur. Zira onun vazifesi, şimdi gelecek bir sebeple önem kazanır. Buna işaret eden ve kıymetine ışık tutan açık hüküm ve lâzım-ı karîbinin (yakınında bulunması gereken unsurun) salâhiyetsizliğidir ki, o küçük mana hatırına konuşmasını ve kelâmın da postacılık yapmasını gerektirir. Zira ya apaçık ya da malûmdur görünür. Vehayut hafif ve zayıftır, asıl maksada göre önemi yoktur. Veyahut onu güzelce alıp kabul edecek ve ona kulak verecek muhatap yoktur. Veyahut söz söyleyenin hâline uygunluğu olmadı-

ğından konuşmaya vesile olan arzuya hizmet edemez. Veyahut durum ve haysiyetine uyum gösteremez. Veyahut kelâmın makamında ve müstetbeâtın yan maksatlarına yabancı görünür. Veyahut maksadın korunmasına ve gerekli unsurların elde edilmesine müsait değildir. Demek her bir makamda bu sebeplerden yalnız birinin sözü dinlenir. Fakat hepsi ittifak edip tam bir uyum içinde bir araya gelseler kelâmı en yüksek tabakaya çıkarırlar.

Hâtime

Bazı muallâkta kalmış manalar vardır ki, muayyen bir şekilleri ve hususi bir vatanları yoktur. Müfettiş gibi her bir daireye girerler. Bazıları kendilerine hususi bir lafız takarlar. Bu muallak manaların bir kısmı harf ve hava gibidir. Böyle olduklarından dolayı da başka kelimeler onları içlerine çekerler. Bazen bir cümleye, belki bir kıssaya nüfuz ederler. Ne vakit o cümle ezilirse, ruh gibi o mana damlar. Meselâ hasret, iştiyak, medih, teessüf ve benzeri manalar böyledir..

Şair Vâsıf'ın bir şiiri buna bir örnek olabilir:

“O gül-endam bir al şâle bürünsün yürüsün

Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün.”

YEDİNCİ MESELE

Belâgatın hayat düğümü, diğer tabirle, beyanın felsefesi veyahut şiirin hikmeti ise; hariçteki yani zihin dışındaki hakikatlerin kanunlarını ve ölçülerini temessül etmektir. Şöyle: Hariçî hakikatlerin kanunlarını, temsilî kıyas cihetiyle ve (birinin diğerine illet ve sebep zannedilecek şekilde iki şeyin devamlı surette beraber var veya yok olması demek olan) deveran yoluyla ve vehmin tasarrufu ile şairâne olan mâneviyat ve ahvalde yerleştirmektir. (Yani, hariçte (tabiatta) tecelli eden bütün hakikatlerin dayandığı, kendilerinden kaynaklandığı kanunlar vardır. Belâgat, bu kanunları kıyas yoluyla, onların değişmezliğine mukabil tecellilerindeki aynen veya mislî değişiklikleri göz önüne alarak ve bunlarda vehmî tasarruflar yaparak, zihinde oluşan şairâne manalara ve

realitelere tatbik etmekle hayat bulur.²³) Demek ayna gibi, hariçten yansıyan hakikatin şualarını gösterir. Güya kendi hayalî sanatı ile ve kelâm nakşî ile, yaratılışı ve tabiatı taklit eder ve kopyasını çıkarır. Evet kelâmda hakikat olmazsa da en azından benzerinden ve nizamından yardım alarak onun çekirdek ve tohumu üzerinde sümbüllenmek gerektir. Fakat her tohumun kendisine mahsus bir sümbülü vardır. Meselâ bir buğday bir ağaç kadar sümbüllenmez. Beyanın felsefesi nazara alınmazsa; belâgat, hurafeler gibi hayal de gulyabani ve hortlak gibi dinleyiciye hayretten başka bir fayda vermez. (İkinci Mesele'deki yağmur ve muâşaka şiiri buna da misal olabilir.)

İşaret

Beyanın felsefesine benzer şekilde, Nahvin (Arap Gramerinin) de bir felsefesi vardır. O felsefe ise gramer kaidelerinin konuluşundaki hikmeti beyan eder. Bu da gramer kitaplarında anlatılan meşhur münasebetler üzerine kurulmuştur. Meselâ, bir mâmule iki âmil dahil olmaz. (Âmil olan fiil, iki hatta üç mamul üzerine dahil olabilir. Meselâ: عَلَّمَ زَيْدٌ عَمْرًا دَرْسَهُ Yani: “Zeyd, Amr’a dersini talim etti.” Alleme fiili, fâil (özne) olan Zeyd ve birinci mef’ul (nesne) Amr ile ikinci mef’ul üzerine dahil oldu. Fakat aynı cümleye ikinci bir âmil olarak ikinci bir fiil dahil olamaz. Yani bir mâmule ancak bir âmil dahil olabilir. Hatta bir gramer âlimine “Bir erkek için birden fazla kadınla evlenmesi caiz oluyor da, niçin bir kadının birden fazla erkekle bir anda evli bulunması caiz olmuyor?” diye soru sorulunca, “Ben bir fıkıh âlimi değilim ama gramer ilmine göre cevap vereyim. Bir âmil birden fazla mâmule dahil olabilir ama bir mâmule birden fazla âmil dahil olamaz.” diye cevap verir.) Ve هَلْ=hel yani: “mi?” soru edatı, fiili gördüğü gibi sabretmez, visâl (kavuşma) ister. هَلْ أَتَاكَ? Yani: “Sana geldi mi?” Burada هَلْ=hel soru edatının fiil cümlelerinde hemen fiilin başına geçmesi lâzım geldiği, bir “âşık-maşuk” yaklaşımı içinde anlatılmak istenilmiş.) Hem fail kuvvetlidir, kuvvetli olan zammeyi kendine gasp eder. (Meselâ, fâil (özne) kuvvetlidir ki, cümledeki fiili bizzat o işlemiştir. Onun için ha-

²³ Ünal, Ali, *Muhâkemât Sadeleştirilmiş Metin*, s. 184.

rekelerden ağır olanı onun omuzuna alması gerekir. Zamme, fethaya göre ağırdır. Mefûl (nesne) fâile göre zayıf olduğu için fethayı alması gerekir. Misal: اَنَا الْمُعَلِّمُ الطَّالِبِ الْكِتَابَ Yani: “Öğretmen öğrenciye kitabı verdi.” Muallim kelimesi fâil olduğu için zamme yani ötre ile; talip (öğrenci) birinci meful (nesne) ve kitap ikinci meful oldukları için fetha yani üstünle harekelidir. Düşünülünce makul ve mantıkî olduğu anlaşılıyor.) Mesele, (görüldüğü gibi) hariçte ve kâinatta cârî olan kanunların misallerinin birer yansımasıdır.

Tembih

Bu Nahiv ve Sarf ilmindeki makul ve mantıkî münasebetlerdeki hikmet, beyandaki felsefe kadar çok açık değilse de, her şeye rağmen pek büyük bir kıymeti vardır. Bu cümleden olarak, istikrâ ile sabit olan naklî ilimler, aklî ilimler şekline çevrilmiş olur.

SEKİZİNCİ MESELE

Söze, beyanî manaları aşılama ve manaları becâyîş edip yerlerini değiştirme ve inkılabı uğratma; ya maksadı veyahut muallâkta duran manayı söze içirip içine çekmekle olur. Zira bunlar sözlerin içine girince, ev sahibi olan hakikate ve esasa dönüyorlar. Asıl lafzın sahibi olan mana ise hayatî bir şekle dönüyor ve onlara destek veriyor. Müstetbeâtü't-terâkip denilen ikinci ve üçüncü derecedeki manalardan yardım alıyor. Bu sırdandır ki, tek bir kelimenin pek çok manaları olabilir. Mana değiş-tokuşu ve manaları aşılama bundan çıkar. Bu noktadan gaflet eden büyük bir belâgatı kaybeder.

Müstetbeâtü't-terâkibe, Üstadın Münazarat isimli kitabından bazı örnekler:

Birinci Misal:

عَلَى أَنَّ كَمَالَ الْحُرِّيَّةِ أَنْ لَا يَتَفَرَّعَنَّ وَأَنَّ لَا يَسْتَهْزِئَ بِحُرِّيَّةِ غَيْرِهِ أَنَّ الْمُرَادَ حَقُّ لَكِنَّ الْمُجَاهِدَةَ لَيْسَتْ فِي سَبِيلِهَا Yani: “Kâmil manada hürriyet, firavunluk taslamamak ve başkasının hürriyetini hafife almamaktır. Murat haklıdır; fakat mücadele onun yolunda değil.”

Buradaki ikinci derecedeki manaya gelince, bu mesele “hürriyet” tartış-

ması ile ilgilidir. Onun için Üstad hâşiyede: “Acele etme. Yani Mizan gazetesinin sahibi Murad (bu münakaşada) haklıdır. Tanin gazetesi yazarı Hüseyin Cahid yanlış yoldadır ve hata etmektedir.” diyor.

İkinci Misal:

وَسَيَأْخُذُ الْإِسْلَامَ بِبِمِينِهِ مِنَ الْحُجَّةِ سَنِيْفًا صَارِمًا جَزَارًا مُهْنَدًا وَبِشِمَالِهِ مِنَ الْحُرِّيَّةِ لَجَامَ فَرَسٍ عَرَبِيٍّ مُشْرِقٍ اللَّوْنِ فَالِقًا بِفَأْسِهِ وَقَوْسِهِ رُؤْسَ الْإِسْتِبْدَادِ الْاَلْدِي بِهِ اَنْدَرَسَ بَسَاتِينُنَا Yani: “İslâm, sağ eliyle delil ve burhandan yapılmış, bilenmiş, keskin bir Hind kılıcını; sol eliyle de hürriyetten oluşan parlak renkli bir Arap atının dizginini tutarak, bahçelerimizi ezip mahveden istibdadın başlarını ok ve yayı ile dağıtacaktır.”

Müstetbeâtü't-terâkip yani cümlelerdeki terkiplerini ikinci derecede ifade ve hissettikleri manalardır. İşte burada da بِبِمِينِهِ den “Yemen”; مِنَ الْحُجَّةِ den “Hüccetullahi'l-bâliğa” isimli eser; سَنِيْفًا den “Zülfikâr” risalesi; جَزَارًا dan, “Cezîretü'l-Arap (Arap Yarımadası)”; مُهْنَدًا den “Hind (Hindistan'daki Müslümanlar ve şimdi Pakistan); فَرَسٍ den “Fars (İran)”; وَقَوْسِهِ den “Kafkas”; رُؤْسَ الْإِسْتِبْدَادِ dan “Rusya”; اَنْدَرَسَ den Endonezya” gibi İslam ülkeleri anlaşılmaktadır.

Üçüncü Misal:

إِنَّ رَكْسَهُمْ يَغْلِبُ طَاهِرَنَا Yani: “Onların riksleri (kirlileri), bizim tahirimize (temizimize) galip geliyor.”

Burada bu müstetbeâtü't-terâkipten anlaşılan ise: O zaman Ermeni mebusu elleri kanlı ve kirli, katliamlı Vartakis'in, Mebuslar Meclisinde Hak-kari mebusu Seyyid Molla Tahir'e galip gelip sözünün geçerli olmasıdır. Bu veciz ifade bu gerçeği de ifade etmektedir.

Dördüncü Misal:

وَالْمَوْتُ يَوْمَ نَوْرُوزَنَا Yani: “Ölüm, bizim bahar bayramımız, Nevruz günümüzdür.” Üstad bu ifadesi ile, ölümünün bahar bayramı Nevruz gününde olacağını haber veriyor. Gerçekten vefatı da Nevruz'a tevafuk etmiştir...

İşaret

Bir şey binilmiş ise عَلَى lafzına müstahak olduğu gibi zarf gibi içine bir şey aldığında فِي lafzı ister. تَجْرِي فِي الْبَحْرِ Yani: “Denizde akıp

gidiyor.” gibi. Hem de bir şey âlet olduğunda بَاءَ lafzını ister: صَعَدْتُ بِالسَّطْحِ بِالسَّلَامِ Yani: Satha merdivenle çıktım.” Aslında burada بَاءَ harfi, zarf ve binmek manalarını da yani عَلَى ve فِي manalarını kendisinde barındırmaktadır. Hem de “gaye” manası için إِلَى ve حَتَّى lafızlarını ister. İllet (gerçek sebep) ve zarf olduğunda لَامٌ ve “فِي” lafızlarını da ister. ²⁴ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا gibi. İşte bir numune... Sen de kıyas edebilirsen et!..

Bediüzzaman Hazretleri Muhâkemât'tan on beş-yirmi sene sonra yazdığı Yirmi Beşinci Söz'de bu âyet şöyle izah ediyor: “Güneş de bir delildir onlara, akar gider yörüngesinde...”²⁵ âyetindeki لَامٌ harfi; hem kendi manasını, hem فِي manasını, hem إِلَى manasını ifade eder. İşte لِمُسْتَقَرٍّ in لَامٌ ını; avam o لَامٌ ı, إِلَى manasında görüp anlar ki; size nispeten ışık verici, ısındırıcı hareketli bir lâmba olan Güneş, elbette bir gün seyri bitecek, karargâhına yetiyecek, size faydası dokunmayacak bir suret alacaktır, diye anlar. O da Cenab-ı Hakk'ın güneşe bağladığı büyük nimetleri düşünerek “Sübhânallah, elhamdülillâh” der. Bu لَامٌ harfi, âlim bir zâta إِلَى manasını gösterir. Fakat Güneş'i yalnız bir lâmba değil, belki bahar ve yaz tezgâhında dokunan ilâhî dokumaların bir mekiği, gece-gündüz sayfalarında yazılan ilâhî mektupların mürekkebi, nur bir hokkası suretinde tasavvur ettirerek, güneşin görünürdeki hareket ve dönüşünün alâmet olduğu ve işaret ettiği âlemin intizamını düşündürerek Cenab-ı Hakk'ın sanatına, “Maşâallah” ve hikmetine “Barekâallah” diyerek, secdeye kapanır. Bu لَامٌ kozmoğrafyacısı bir filozofa, فِي manasında şöyle bir anlayış verir: Güneş, kendi merkezinde ve eksenini üzerinde zemberekvârî bir cereyanda sistemini (gezegenlerini) Allah'ın emriyle tanzim edip hareket ettirir. Şöyle büyük bir saati yaratıp düzene koyan Cenab-ı Hakk'a karşı tam bir hayret ve takdirle “Azamet Allah'a mahsus ve kudret Allah'ındır.” der felsefeyi atar, Kur'an'ın hikmetine girer. Dikkatli bir hakîme (hikmet ehli, hikmet erbabı) şu لَامٌ, hem illet manasında, hem zarfiyet manasında tutturup şöyle bir mana ilham eder ki: Cenab-ı Hak, işlerine zahirî sebepleri perde ettiği için, “genel çekim” namında ilâhî bir kanunu ile sapan taşları gibi gezegenleri güneşle bağlamış ve “çekim” ile muhtelif fakat muntazam ha-

²⁴ Yâsîn sûresi, 36/38.

²⁵ Yâsîn sûresi, 36/38.

reketle o gezegenleri hikmet dairesinde döndürüyor ve o çekimi doğurmak için Güneş'in kendi merkezindeki hareketini zahirî bir sebep etmiş. Demek *فِي مُسْتَقَرِّ لَهَا لِاشْتِقَارِ مَنْطُومَتِهَا* Yani: Kendi müstekarri (karargâhı) içinde manzumesinin (sisteminin) istikrarı ve nizamı için hareket ediyor.” Çünkü: Hareket harareti, hararet kuvveti, kuvvet cazibeyi (çekimi) zahiren meydana getiren ilâhî bir âdet ve rabbanî bir kanundur... İşte şu hakîm, böyle bir hikmeti, Kur'an'ın bir harfinden anladığı zaman “Elhamdülillâh Kur'an'dadır hak hikmet, felsefeyi beş paraya saymam.” der. Şairâne bir fikir ve kalb sahibine şu *لَمْ* dan ve istikrardan şöyle bir mana anlayışına gelir ki: “Güneş, nuranî bir ağaçtır. Gezegenler onun hareketli meyveleri... Ağaçların aksine olarak Güneş silkinir, ta o meyveler düşmesin. Eğer silkinmezse, düşüp dağılacaklar.” Hem hayal edebilir ki, “Güneş meczup bir serzâkirdir (zikir halkasının başı). Zikir halkasının merkezinde cezbeli zikreder ve ettirir. Bir risalede şu manaya dair şöyle demiştim: “Evet Güneş bir meyvedardır; silkinir tâ düşmesin seyyar olan yemişleri. / Eğer sükûtuyla sükûnet eylese cezbe; kaçır, ağlar fezâda muntazam meczupları.”²⁶

Meselâ *مِنْ* harfinin üç manası vardır:

1- İbtida (başlangıç): *إِلَى الْمَدْرَسَةِ وَذَهَبْتُ مِنَ الْبَيْتِ وَخَرَجْتُ مِنْ* Yani: “Evden çıktım, okula gittim.” Burada “*مِنْ*” ibtida içindir. Yani çıkışın başlangıcını göstermektedir.

2- Beyaniye: *مِنْ فِضَّةٍ خَاتَمٍ مِنْ* Yani: “Gümüş yüzük.” Burada “*مِنْ*” yüzüğün madeninin gümüş olduğunu beyan ediyor.

3- Teb'iziye (bir bütünün bir parçası): *أَلَمْ يَكُنْ نُطْفَةً مِنْ مِمِّي يُمْنِي ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَحَلَقَ فَسَوَى فَجَعَلَ مِنْهُ الرُّوحَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى* Yani: “Onun (insanın) aslı atılan bir meni bir parçasından bir nutfe değil miydi? Sonra ana rahmine tutunan yapışkan bir hücre oldu da, Rabbi onu yaratıp düzenledi. Erkek ve dişiye de yine o erkek menisinin bir parçasından (spermden) yarattı.”²⁷

Meselâ: *وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ* Yani: “Kendilerine rızık olarak verdiklerimizden (fakirlere) verirler.”²⁸

Şimdi, buradaki zekât âyeti üzerinde düşünecek olursak; *مِنْ* harfinin eğer

²⁶ Yirmi Beşinci Söz, İkinci Şuâ, Birinci Lem'a.

²⁷ Kıyâmet sûresi, 75/37-39.

²⁸ Bakara sûresi, 2/3.

“ibtida” manası düşünülürse, meselâ daha tarlada hasat edilmiş ürünün hemen zekâtının en baştan ayrılması gerekir, diye anlamak lâzımdır. Eğer “beyaniye” manası düşünülürse, zekât verecek kimsenin elinde hangi çeşit mal varsa o cinsten zekât vermesi gerekir diye anlamak lâzımdır. Eğer “teb’iziye” manası düşünülürse, eldeki mal veya paranın bir parçası yani paranın “kırkta biri”, tarladan kalkan ürünün de onda biri verilmesi gerekir diye anlamak gerekir...

Not: Kur’ân’da hiçbir harf (hâşâ!) fazladan değildir. Hatta bazılarının zannettiği gibi, “tezyin” yani bir süs için de değildir. Meselâ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ Yani: “Oysa iman etmemişlerdir.”²⁹ Buradaki ءلّ harfi, münafıkların “Allah’a ve âhîret gününe inandık.” demelerine karşılık, onların gerçekte sureten iman etmiş görünseler bile aslında imana ehil kişiler olmadıklarını ifade eder. Meselâ مَا زَيْدٌ سَخِيٌّ Yani: “Zeyd cömert değildir.” ile مَا زَيْدٌ بِسَخِيٍّ Yani: “Şu anda cömertçe davranışları olsa bile gerçekte cömert bir insan değildir.” arasında fark vardır. Bu farkı da ءلّ harfi ifade eder. ءلّ bir fazlalık ve tezyin değildir; farklı bir mana ifade eder.

Tembih

Bu iç içe girmiş manaların hangisi daha ziyade senin maksadına temas ediyorsa ve onunla alâkası varsa onu ileriye sür ve ortaya koy. Diğerlerini ona destekçi yap. Yoksa senin ifade tarzın, haşmetten ve ifade güzelliğinden çıplak olacaktır.

DOKUZUNCU MESELE

İnsan iradesini ve sıradan tasavvurunu âciz bırakan kelâmın yüksek tabakası şudur ki: İç içe girmiş zincirleme maksatların birden fazla oluşu ve silsile hâlinde birbirine bağlı isteklerin tek bir neticeyi doğuran asılların bir araya gelişi ve her birinin ayrı ayrı meyve veren pek çok dalların bu kökten çıkmasına yani bu ifadeden istinbat edilip çıkarılmasına kabiliyet göstermesi veya bütün bunları içinde barındırmasıyla olur. Şöyle ki:

Maksatların maksadı olan en uzak ve yüksek maksadın hedefinden ayrılıp gelmekte olan maksatlar birbirine bağlı ve birbirinin eksikliği-

²⁹ Bakara sûresi, 2/8.

ni tamamlamak ve komşuluk hakkını eda etmekle kelâma genişlik ve azamet verir. Güya birini vaz etmekle ötekini ve diğerini ve başkasını ve daha başkasını vaz eder. Sağ ve solda ve her cihetin nispetini gözetmekle birden o maksatları, kelâmın sağlam binasının köşküne yerleştirir. Güya çok akılları kendi aklına yardım etmek için istiare edip emanet almış, hizmet ettiriyor. Sanki o bütün maksatların mecmuunda her bir maksat iç içe girmiş tasvirlerden müşterek bir parçadır.

İlâhî kudretle kabuğunu, hatta saksısını çatlatan çekirdek ve mevsim be mevsim çiçek açıp meyve veren ağaç gibi, ilâhî kelâmda, yedi verenleri çok gerilerde bırakarak çok geniş ve derin manaları kelimelerinin içinde saklar, saklar da yer yer, zaman zaman sırları anlamaya hazır gönüllere açılır: “O kelime-i tayyibe, kökü yerin derinliklerinde sabit, dal ve budağı ise semâda olan hoş ve güzel bir ağaca benzer. O şecere-i tayyibe ise, Rabbisinin izniyle her bir vakitte meyvesini verir.”³⁰

İçi içe girmiş resimlerde, mahirâne konulmuş bir noktanın; resimlerden birisinin ağzı, birisinin gözü, bir değerinin kulak deliği, öbürünün burun deliği, bir başkasının da yüzünün beni olduğu gibi, Kur’ân-ı Kerîm’deki kelimeler de çok hakikatlerin çekirdeği oluverir.

Meselâ: *أَوَلَمْ يَرَى الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا* Yani: “İnkâr edenler görmediler, bilmediler mi ki, önceleri göklerle yer ratk (bitişik) idi, biz onları fetk ettik (ayırдық).”³¹ âyetindeki “**ratk**” ve “**fetk**” kelimeleri üzerinde bir inceleme yaparsak şunları görürüz.

Sanki bütün insanlık, ayrı ayrı zaman ve zeminlerde çeşitli tahsil seviyelerinde olmalarına rağmen, bir sınıfın talebesi gibi ele alınmış, hepsinin de anlayabileceği bir ifade ile değişik anlayış mertebelerine hitap edilmiştir. Bu dersten hepsi de hisselerini, nasiplerini almaktadırlar. Çünkü sınırlı ve sayılı kelimelerle sonsuz ve sayısız manalar ifade ediliyor. Öyle bir ilâhî-se-mâvî sofraya ki, sunulan yemeklerden herkes zevkini almakta. Hâlbuki bu yemekten yiyenlerin devir ve devreleri, çağ ve kuşakları başka başkadır. Kimisi çocuk, kimi avam, kimi âlim, kimisi genç, kimisi ihtiyardır; kimisi dağda, kimisi bağda, kimisi sarayda, kimisi mağarada yaşamaktadır.

³⁰ İbrahim sûresi, 14/24-25.

³¹ Enbiyâ sûresi, 21/

Lügatleri karıştırdığımızda ratk; bitişmek birbirine yapışık olmak, parçaları yekdiğerine bağılı bulunmak, elbiseyi kapamak, aralarını ıslah etmek, iltiyam, inzimam manalarına gelir.

Fetk ise; bitişik iki şeyi birbirinden ayırmak, elbisenin dikişlerini çözüp bazısını bazısından ayırmak, hamuru mayalamak, bir yer otlulu olmak, Güneş bulutların arasında zuhur etmek, yarılmak, arz bitkilerle inşikak etmek, misk kokusu karıştırmak, az yağmur, hayvanın semirip yağlanması ve etrafına yağmur yağdığı hâlde yağmursuz kalan yer manalarına gelir.

Bu iki kelime, kâinatın yaratılış teknesinde mayalanmasından, sistemlerin ve dünyanın hamurlarının ayrılışından, fituklı bir yaratık gibi arzın bağırsaklarından volkan volkan yanardağların fışkırmasından, zeminin kuru luğundan, fakirliğinden sonra suların yavaş yavaş teşkilinden, gürl olarak otların toprağı bölüp meydana çıkışından ve yerde bitenlerle semiren hayvanlardan bir hulâsa olarak tâ arza kokusunu, rengini veren insanların yaratılış devresine kadar safha safha her şeyi içine almaktadır.

Bir Kur'ân tefsiri olan Yirmi Beşinci Söz'de Bediüzzaman Hazretleri çeşitli anlayışları şöyle dile getirmiştir: لَمَّا kelimesi, felsefî tetkiklerle uğraşmayan bir âlimin anlayışına şöyle bir mana verir ki: Semâ berrak, bulutsuz; zemin, kuru ve hayatsız, hiçbir şey bitirmeyecek bir vaziyette iken, semâyı yağmurla, yeri yeşilliklerle açıp bir nevi izdivaç ve aşılama suretinde bütün canlıları o sudan yaratmak öyle bir Kadir-i Zülcelâl'in işidir ki, yeryüzü. O'nun küçük bir bostanı ve semânın yüz örtüsü olan bulutlar O'nun bostanında bir süngerdir, diye anlar, kudretinin azametine secde eder.

Ve tahkikat yapan ve hikmetleri araştıran bir âlime, o kelime şunları anlatır: İlk yaratılışta semâ ve arz şekilsiz birer küme ve menfaatsiz birer yaş hamur, bir şey bitirmez bir vaziyette toplu birer madde iken, Hikmetli Yaratan, onları açıp döşeyerek güzel bir şekil, faydalı birer suret ve pek çok ziyneti varlıklara menşe etmiştir, diye anlar. Hikmetinin genişliğine karşı hayran olur.

Yeni zamanın filozofuna şu kelime şöyle bir manayı ifade eder ki: Güneş sistemini teşkil eden küremiz ve diğler seyyareler, başlangıçta Güneş'le yapışık, bitişik olarak açılmamış bir hamur şeklinde iken, Kadir-i Kayyum olan Allah Teâlâ, o hamuru açıp, o seyyareleri birer birer yerlerine yerleştirerek, Güneş'i orada bırakıp, Dünyamızı buraya getirerek, zemine toprak sererek semâ tarafından yağmur yağdırarak, güneşten ziya serptirerek

Dünya'yı şenlendirip bizleri içine koymuştur, diye anlar, başını tabiat batıklığından çıkarır.”³²

Bu âyet hakkında Fethullah Gülen Hocaefendi şöyle demektedir:

“Fezada birçok sehâbiyeler (nebuleuse) vardır. Hafif bir su gibi şekli olmayanlardan alın da, yuvarlağımsı olan, sonra yassı ve geniş bir çapta, daha sonra da helezonik şekilde olanlarına kadar bir sürüsü önümüze serilmiş durumdadır.

Cenâb-ı Hak, her biri birer keheşan (Samanyolu) gibi muazzam nebülözlerden yıldız kümeleri yarattığı gibi, bunlardan da bir güneş sistemi meydana getirir.

Bizim sistemimiz de, belki buhardan bir nebülöz idi; gitgide Allah'ın iradesiyle sıcaklığını kaybeden bu gaz kütlesi büzüldü ve dönüş hızı arttı ve artan hızdan ötürü ani'l-merkez (merkezkaç) kuvveti altında ana kütlelen helezonik şekli açılıp yarıldı. Cenâb-ı Hak, bu açılan kütlelerden seyyareleri meydana getirdi. Hem merkezdeki güneşin çekimi tesirinde onun etrafında, hem de kendi etrafında döndürmeye başlattı. *أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* cümlesindeki *رَتْقًا* kelimesinin rûhunda “*Mâyi hâlinde bir bütün, yapışkan bir madde, birbirini çeken bir madde*” gibi manalar vardır. “*Gök ve yer, mâyi hâlinde veya gaz hâlinde bir bütündü*”, derken *فَفَتَقْنَاهُمَا* “biz onları fetkettik, açiverdik, parçaladık, onları bölüverdik” diyor. *فَتَقَّى* kelimesinde şu da vardır: Esasen gök kupkuru yağmursuz, yer de kupkuru otsuzdu. Allah gök ve yer arasında münasebet temin ve tesis etti. Yerde ot bitirip canlıların yaşamasına müsait hâle getirdi.

Kâfir; vicdanına karşı yalan söyleyen, fitratındaki kabiliyet ve istidatları körelten ve kalbiyle ters düşen insan demektir.

Kur'ân-ı Kerîm, *كُفِّرُوا* (kâfirler) sözüyle elbetteki sadece 1400 sene evvel ayağının ucunu zor gören, çölden dışarıya hiç çıkmamış, çıplak gözüyle yıldızları anlamaya çalışan kâfirleri kastetmiyordu. O günün insanına, “Gökler ve yerler bir bütündü, sonra biz onları parçaladık, birbirinden ayırdık.” ifadesi, esasen bir şey anlatmaz. Yani, o günün insanı bu ifadelerden bir şey anlayamaz. Buradaki “kâfir” sözü, o devrin kâfirlerinden ziyade hakîkatlere göz yuman, bugünün kâfirine bakmaktadır.”³³

³² Yirmi Beşinci Söz, Birinci Şule, İkinci Şuâ, Birinci Lem'â.

³³ Gülen, M.Fethullah, *Fâtîha Üzerine Mülâhazalar* s.46-48.

İşte Kur'ân-ı Mu'ciz'ül-Beyan'ın küllî hakikatleri tek kelimedede toplama harikalığı. Evet, seçip kullandığı kelimelerde bütün hakikatleri toplar, her sınıf ve seviyeye sunar. Elbette bu ifadeler, on dört asır önce yaşamış ümmî bir Zât'ın olamaz. Ümmîlik bir yana okumuş yazmış kişilerin bile kaleminden dökülemez. Ve bu güzellik ve vecizlikte bütün asırların hisselerini içinde toplayabilecek teknikte âyetleri tercüme etmek de mümkün değildir. İnsanlar ise bütün asırların, anlayış ve zekâlarını okşayacak, hislerini tatmin edecek, düşüncelerini geliştirecek biçimdeki manaları ve hakikatleri tek kelimedede nasıl toplayabileceklerdir?

Elhâsıl: Kur'ân, akla gelebilecek her sahanın da ilerisinde her yönüyle mucizedir. “Yaş ve kuru hiçbir şey yok ki onda olmasın.”³⁴ âyetinden yola çıkarak Kur'ân'ı araştırmak, doğrusu hem dünyevî hem ebedî bir kazanç!.

İkinci Nokta: Belâgatlı bir kelâmda, ikiden fazla mukaddimedden meydana gelmiş olan kıyas-ı mürekkep ve neticelerindeki çeşitlilik sırrı ile, murat ve maksatlarını birbirini netice verir şekilde zincirleme gelmesi gerekir. Güya o kelâmı söyleyen kimse, maksat ve arzularının ayakta kalması ve devam etmesi için tabiî bir tarihine işaret eder. Meselâ, “Âlem güzeldir.” sözü ele alındığında art arda şu düşünce ve hükümler gelir: “(Âlem güzel olduğuna göre) Demek, Yaradan Sanatkâr, hikmet sahibidir. Abes ve boş bir şey yaratmaz, israf etmez, istidat ve kabiliyetleri ihmal edip işe yaramaz hâlde bırakmaz. Demek, intizamı daima geliştirip mükemmel hâle getirecektir. Netice itibarıyla da ciğer parçalayan, tahammülü yok eden ve emelleri öldüren ve bütün kemâlâtı zîr ü zeber eden ebedî hicran olan yokluğu, insana musallat etmez. Demek ebedî saadet olacaktır.” Gelecek olan Üçüncü Makale'nin, İkinci Şehadetî'nin Mukaddimesi'nde mutlak nübüvvet bahsinde, insanın hayvandan üçüncü fark ciheti, buna iyi bir misaldir.

Üçüncü Nokta: Belâgatlı bir söz, tek bir neticeyi, netice veren müteaddit asılları, kendinde toplayıp ifade eder. Zira her bir aslın yüksek netice ile kasten ve bizzat irtibatı olmazsa da en azından bir derece ihtizaza getirip inkişafına yol açar. Güya usûl denilen mazharların ve aynaların çeşit çeşit olmasıyla beraber neticenin ve tecelli edenin tek

³⁴ En'âm sûresi, 6/59.

oluşu, maksat ve muradın apaçık ortaya çıkmasına ve yüksek bir derece kazanmasına vesile olur. Ayrıca âlemin hayatı denilen ve umumî deveran ismi verilen “küllî hayat” diye ifade edilen hakikati ile kelâmın hayatı gücünün irtibatına bir işaret olur. Üçüncü Makalenin sonundaki Üçüncü Maksat'ta olan Birinci Maksat buna bir derece misaldir. Hem de Üçüncü Makale'de Dördüncü Mesele ve Meslek'ten olan İşaret, İrşad, Tembih ve Muhakeme buna misaldir. فَانظُرْ إِلَى كَلَامِ الرَّحْمَنِ الَّذِي عَلَّمَ الْقُرْآنَ فَبِآيَاتِ آيَاتِ رَبِّكَ لَا تَتَجَلَّى هَذِهِ الْحَقِيقَةُ فَوَيْلٌ حَيْثُ يَدِّ لِلظَّاهِرِيِّنَ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ مَا لَا يَفْهَمُونَ عَلَى التَّكْرَارِ Yani: Kur'an'ı talim eden Rahman'ın kelâmına bak, bu hakikat Rabbinin hangi âyetlerinde tecelli etmiyor ki? Bu takdirde, anlamadıklarını tekrara hamleden zahirperestlere yazıklar olsun.

Evet, Rabb-i İzzet'in Kelâmına dikkat edilse, bu hakikat her yerde nur gibi parlar. Evet nur gibi köşelerinde ve âyetlerin bitme noktalarında toplanıp bu hakikatten belâgatın tatlı suyu fişkırrır. Nefret olsun o zahirperestlere ki, bu hakikatten gaflet edip tekrara hamlederler...

Dördüncü Nokta: Kelâmı öyle bir ifade kalıbına dökmek ve ona öyle bir istidat vermektir ki: Pek çok dalların tohumlarını içinde barındırabilsin ve pek çok hükümlere kaynak olabilsin ve pek çok manalara ve muhtelif vecihlere delâlet edebilsin. Güya bu istidadı, içinde bulundurmakla kelâmın gelişip büyüme kabiliyet ve gücüne işaret eder. Hem de hâsılâtının pek çok olduğunu gösterir. Sanki o dalların ve vecihlerin mahşeri olan meselede toplayarak, meziyetlerini ve güzelliklerini dengede tutup her bir dalı bir maksada sevk eden ve her bir vecchi bir vazifeye sevk eder.

فَانظُرْ إِلَى قِصَّةِ مُوسَى فَإِنَّهَا أَجْدَى مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا أَخَذَهَا
الْقُرْآنُ بِيَدِهِ الْبَيْضَاءِ فَخَرَّتْ سَحْرَةَ الْبَيَّانِ سَاجِدِينَ لِبَلَاغَتِهِ

Musa (aleyhisselâm)'ın kıssasına bak. Çünkü o, tefârik-i asâdan daha faydalıdır. Kur'an onu yed-i beyzasına (parlak eline) alınca, edebiyat sihribazları onun parlak belâgatı karşısında yüz üstü secdeye kapanmışlardır.

Evet kıssa-yı Musa meşhur darb-ı meseldeki her parçası çok değerli olan asâdan daha değerlidir.

Tefârik-i asâ darb-ı meseli hakkında şunlar anlatılır: Araplar içinde fakir bir kadının zayıf ve gayet huysuz bir oğlu varmış. Yaptığı pek çok kavgada meselâ bir defasında burnunu, bir seferinde kulağını, başka birinde dudaklarını kesmişler. Her defasında da annesi çocuğunun kesilen âzâlarına bedel olarak diyet alıp zengin olmuş. Bu sebeple oğluna “Sen tefârik-i asâdan daha faydalısın.” demişler. Çünkü o asâ, bir cins ağaç olup her parçasından yine faydalı şeyler yapılırdı. Onun gibi, o oğlanın da vücut parçaları daha faydalı diyetler gerektirip anasına paralar kazandırmış. Yani, bir şey olmakla beraber, pek çok fayda cihetleri bulunan şeyler için mecazen bu tabir kullanılır.³⁵

Nasıl o asâ, ne kadar parçalansa yine bir işe yarar kıssa-yı Musa da öyledir. Bu özelliğinden dolayıdır ki, Mu’cizeli Beyân Kur’ân, yedi beyzası ile o kıssayı aldı, muhtelif sûrelerde gösterdi. Her bir cihetini güzelce kullandı. Beyan ilminin sihirbazları, onun belâgatına karşı yere secdeye kapanıp hayret ve muhabbetlerini arz ettiler.

Ey kardeş! Bu meselede olan hayal-meyal belâgat, bu üslûplar ile sana öyle bir ağacın resmini ortaya koyar ki, çok büyük, örülü ve organize, uzun boğumları birbirine uygun, dalları ahenkli, meyveleri çeşitli olan bir hakikat ağacını sana tasvir eder. Eğer istersen Altıncı Meseleyi temaşa et. Zira (gerçi karışık ise de) bir derece bu meselenin bir parçasına misal olabilir.

Tembih ve Özür

Ey kardeş! Bilirim ki, şu makale sana gayet muğlak görünüyor. Fakat ne çare, mukaddiminin gereği mücmel, kısa veciz ve öz olmaktadır. Üçüncü Kitap’ta sana görünecektir.

Üçüncü Kitap, Unsur-ı Akîde olan Üçüncü Makale’dir. Tevhid, nübüvvet ve haşirden bahsetmekte ve ispat etmektedir.

ONUNCU MESELE

Kelâmın selâseti (akılcılığı) ise, bir derece hissiyattan uzaklaşmak, meseleleri karıştırmamak, tabiatı taklit etmek, reel ve gerçek olanı göstermek, asıl maksadın akışından sapmamak, maksadı ve ana mesele-

³⁵ Bkz.: el-Meydânî, *Mecmcu'l-emsâl* 1/37.

yi anlatımda çok açık ve belli etmekle mümkün olur. Şöyle ki, kelâmda hissiyatı, eksik bırakmak, anlatılmak istenilen ana maksadı başka şeylerle karıştırmak, onun akışını bozar.

Nizamsız intizamsız bir şekilde meseleyi dallandırmaktan çekinmek ve zincirleme devam eden manalarda, adım adım, derece derece ilerlemek lâzımdır.

Sanatın içine hayal unsurları yerleştirirken tabiata talebe olmak gerektir. Tâ ki, böylece tabiatta bulunan kanunlar, sanata yansıyabilsin.

Hem de ifade edeceği tasavvurlarını, gerçek âlemde cereyan edenlere uygun ve benzer olsun ve onlarla örtüşebilsin. Faraza tasavvurlara beyinden kaçıp dış âlemde şekillenecek olsalar, dış âlem onları kabul edebilsin ve neseplerini inkâr etmesi de şöyle desin: “Onlar benim.” ve “Sanki benimkiler.” veyahut ‘Benim çocuklarım.’

Hem de murat ve maksada giderken ve kasten mecrasında yürürken istikametli yoldan ayrılmamak ve sağa sola sapmamak lâzımdır. Tâ ki yolun kenarlarındakiler ana maksadın kuvvetini içlerine çekerek onu zayıflatmasınlar. Belki köşeler, kendilerindeki ter ü tazelik ve latîf hâllerleriyle, bir havuza dökülen kanallar gibi asıl maksada imdat ve kuvvet vermeleri gerekir.

Hem de kasten ana noktası apaçık meydana çıkması ve maksatlarının kavuşma noktasının ayan beyan olması akıcılığın sağlıklı olması için lâzımdır.

ON BİRİNCİ MESELE

Beyanın selâmet ve sıhhati ise; hükmü, ana maksadı ve dayandığı esaslar ve müdafaa âletleriyle ispat etmektir. Şöyle ki: Bir hükmün kendini ispat için kullandığı malzemeleri ihlâl etmemek, rahatlığını bozmamak ve nazara almak ve dayandığı ana meseleden hayatı gücü almak için müracaat etmek ve hücum eden evhamın itirazlarına mukabele edecek mukadder soruya cevap olan kayıtlarıyla ve silâhlarıyla donanmış olmak gerektir. Demek kelâm meyvedar bir ağaçtır. Ağaca zarar gelmemek ve meyveleri koparılmaktan korunmak için dikenleri ve süngüleri dizilir. Güya o kelâm, birçok münazaraların neticesi ve pek çok muhakemelerin özü ve kaynağı olduğundan, gayet yüce bir mertebe olduğu için evham

şeytanları kulak hırsızlığı yapmasın ve eğri nazar ile bakmasınlar. Güya kelâmı söyleyen kişi, sözün altı cihetini nazara alıp etrafına bir sur çekmiştir. Yani mevzu veyahut mahmûlün (yani cümledeki özne veyahut fiilin, mübtedâ veyahut haberin, mantığa göre ise mevzu veyahut mahmûlün) kayıtlaması ile, veyahut tavsif ile veyahut başka cihetle vehim ve kuruntuların hücumuna müsâit noktalarda birer müdafacıyı hazırlayarak, baştan aşağıya kadar mukadder sorulara cevap hükmünde olan kayıtları ile donatmaktadır. Eğer buna misal istersen şu kitap tamamıyla buna uzunca bir misaldir. Bilhassa Üçüncü Makale en parlak bir misaldir.

ON İKİNCİ MESELE

Kelâmın, selâmeti, rendelenip düzeltilmesi ve mutedil bir mizacı-nın olması ise, konacak her türlü kaydın istihkak ve kabiliyetine göre yardımın yapılmasına ve üslûp elbisesinin tevzi edilmesine ve giydirilmesine bağlıdır. Hem de meselâ hikâyede, anlatanın kendisini hikâye kahramanı yerine farz etmesi gerekir. Şöyle ki: Eğer başkasının hissiyat ve fikirlerini tasvir ediyorsa, hikâyeye kahramanına hulûl etmek ve onun kalbinde misafir olmak ve onun diliyle konuşmak gerektir. Eğer kendi malında tasarruf ederse, kıymet alâmeti olan itibar ve ihtimamın taksiminde her kaydın, istihkak, istidat ve rütbesini nazara almak ile taksiminde adaletli olmak ve üslûplarda kabiliyetin boyuna göre elbiseleri kesip biçmek lâzımdır. Tâ her bir maksat onun münasibinde olan üslûptan görünebilsin... Zira üslûbun esasları üçtür.

Birincisi: Mücerret üslûptur. Seyyid Şerif Cürçânî'nin (ö. 816/1413) ve Nasîruddîn-i Tûsî'nin (ö. 672/1274) sade olan kelâmlarında arz olunlar gibi...

İkincisi: Müzeyyen üslûptur. Abdülkahir Cürçânî'nin (ö. 471/1078) "Delâilü'l-İcâz" ve "Esrârü'l-Belâğa"sındaki şaşaalı ve parlak kelâmı gibi...

Üçüncüsü: Âlî üslûptur. Sekkâkî (ö. 626/1229) ve Zemahşerî (ö. 538/1144) ve İbni Sînâ'nın (ö. 428/1037) bazı muhteşem kelâmları gibi, veyahut şu kitabın meâlindeki Arapça ibareler, bilhassa Üçüncü Makale'deki karışık fakat muhkem parçaları gibi... Zira mevzuun ulvîliği, şu kitabı âlî üslûba yükseltmiştir. Yoksa benim sanatımın tesiri cüz'îdir.

Elhâsıl: Eğer ilâhiyat konularında ve usûl ilmi bahislerinde ve tasvirlerine dair ise, şiddet, kuvvet ve heybeti tazammun eden âlî üslûptan ayrılmamak gerektir.

Eğer, hitabet ve ikna mevzularında ise, ziynet, parlaklık, teşvik ve vazgeçirmeyi ihtiva eden müzeyyen üslûbu elinden gelirse elden bırakma. Fakat gösteriş, tasannu ve avamperestâne nümâyişlerden uzak durmak gerekir.

Eğer muamelât, muhâverât ve âlet olan ilimlerde ise, vefa (maksadın tam ifadesi) kısıklık, netlik, akıcılık ve sâdelikle zâtî güzelliği gösteren mücerret üslûpla yetinmek gerekir.

Bu meselenin hâtimesi: Kelâmın kanaati, yeterliliği, istiğnası asliyeti ve asabiyeti ise makamın hâricinde üslûbu aramamaktır. Şöyle ki; mananın boyuna bosuna uygun bir üslûp elbisesini kesip dikmek istenince makamın dahilinde olan menbadan ve mevzuun fabrikasından en azından kelâmın tazammun ettiği mevzuun veya kıssaların veya sanatın gereklerinin parça parçasından, ikinci derece yan maksatlarından bölüm bölümlerinden bir üslûbu dikmek, zaruret olmadan dışarıya bakmamak, tabirde hata olmasın harice boykot ilân etmekle elbette kelâmın gücü arttığı gibi servetin de dağılmamasına en büyük esastır. Demek mana, makam ve sanat ise, kelâmın delâlet-i vaz'iyesine (sözün söyleniş şekline) yardım edebilir. Nasıl ki, kelâm, delâlet-i vaz'ie ile manayı gösterir, öyle de, böyle üslûp ise tabiatıyla manaya işaret eder. Eğer bir numune istersen Dokuzuncu Mesele'deki Arapça parçalarına bak. İşte: *فَانظُرْ إِلَى كَلَامِ الرَّحْمَنِ الَّذِي عَلَّمَ الْقُرْآنَ فَبِأَيِّ آيَاتِ رَبِّكَ لَا تَسْجَلِي هَذِهِ الْحَقِيقَةَ فَوَيْلٌ حَيْثُئِذٍ لِلظَّاهِرِيِّينَ الَّذِينَ يَحْمِلُونَ مَا لَا يَفْقَهُمُونَ عَلَى التَّكْرَارِ. فَإِنْ شِئْتَ فَانظُرْ إِلَى قِصَّةِ مُوسَى فَإِنَّهَا أَجْدَى مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا أَخَذَهَا الْقُرْآنُ بِأَيْدِ الْبَيْضَاءِ فَخَرَّتْ سَحْرَةُ الْبَيَانِ مُوسَى فَإِنَّهَا أَجْدَى مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا أَخَذَهَا الْقُرْآنُ بِأَيْدِ الْبَيْضَاءِ فَخَرَّتْ سَحْرَةُ الْبَيَانِ* Yani "Kur'an'ı talim eden Rahman'ın kelâmına bak: Rabbinin âyetlerinden hangisinde bu hakikat tecelli etmemektedir. Anlamadıkları şeyi tekrara hamleden zahirperestlere yazıklar olsun."

"Eğer istersen Musa'nın (aleyhisselâm) kıssasına bak. Bu kıssa 'tefârik-i asâ'dan daha faydalıdır ki, onu Kur'an yed-i beyzasına aldığıında, onun parlak belâgat karşısında, beyan sihribazları muhabbet ve hayretle secdeye kapanmışlardır."

Eğer istersen âlet ilimlerine dair yazılmış kitapların dîbacelerine (önsözlerine) bak. Her ne kadar o dîbâcelerde şu belâgat sanatı çok ince ve latîf olmazsa da, fakat ondaki berâatü'l-istihlâl (bir kitabın, bir şiirin veya bir makalenin başında, içindekiler hakkında toplu bir fikir verecek surette kullanılan güzel sözler) bu hakikate tam bir berâatü'l-istihlâldir. (İyi bir alâmettir.) Hem de şu kitabın dîbacesinde (ön sözünde) mucizelere işaret yolunda Peygamberimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Zât'ı, peygamberliğine mucize gösterilmiştir, hem de Üçüncü Makale'nin dîbacesinde kelime-i şhadetin iki cümlesi birbirine şahit gösterilmiştir. Hem de Yedinci Mukaddime'de, Ay'ın ikiye bölünme mucizesine, güya Ay'ın yere inip Peygamberimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) koltuğu altına veya cebine girdiğine dair uydurmalar ilâve edenlere denilmiş; "Mucizenin Kamer'ini (Ay'ını) husûfa tutturup kararttınız ve Güneş gibi bir peygamberlik delilini Sühâ yıldızı gibi gizlenmesine sebep oldunuz."

Buna kıyasen şu hakikate, şu kitapta bir çok numune bulabilirsiniz. Zira bu kitabın mesleği, benim gibi harice boykot etmektir. Hatta zaruret olmazsa, fikirlerde, meselelerde, misallerde ve üslûplarda harice boykot etmektir. Fakat tevafukun hatırı olabilir. (Yani başka mevzularda hakikatleri aynı benzetme ve temsillerle anlatanlar da çıkabilir. Bu bakımdan haricte gelişmiş böyle bir tevafukun hatırı için bir benzerlik kabul edilebilir.) Zira hakikat birdir. Hangi kapıyla girsen, aynı göreceksin.

Hâtime

"Söylenene bak, söyleyene bakma." diyorlar. Fakat ben derim ki: Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne içinde (hangi makamda ve hangi şartta) söylemiş? Ne için söylemiş? Söylenen söze dikkat edilmesi lâzım geldiği gibi bunlara dikkat etmek, belâgat nokta-yı nazarından lâzımdır, belki elzemdir.

Bu hususta Üstad Hazretleri Yirmi Beşinci Söz'de şöyle demektedir:

"Kur'ân, başka kelâmımlarla mukayese kabul etmez bir yüceliktedir. Çünkü kelâmın tabakaları, ulviyet, kuvvet ve hüsn-ü cemâl cihetinden dört menbaı var. Biri mütekelim (konuşan, birinci şahıs), biri muhatap

(ikinci şahıs), biri maksat, biri makamdır. Ediplerin, yanlış olarak, yalnız makam gösterdikleri gibi değildir. Öyle ise, sözde “Kim söylemiş? Kime söylemiş? Ne için söylemiş? Ne makamda söylemiş?” ise bak. Yalnız söze bakıp durma. Madem kelâm kuvvetini, güzelliğini bu dört kaynaktan alır. Kur’ân’ın menbama dikkat edilse, Kur’ân’ın belâgatının derecesi, ulviyeti ve güzelliği anlaşılır. Evet madem kelâm, mütekellime bakıyor. Eğer o kelâm emir ve nehiy ise, mütekelimin derecesine göre irade ve kudreti de içine alır. O vakit söz, mukavemet gücünü kırıcı bir hâl alır da maddî elektirik gibi tesir eder ve kelâmın ulviyet ve kuvveti o nispette artmış olur.

Meselâ: “Yâ arz! Vazifeni bitti suyunu yut. Yâ semâ! Hacet kalmadı, yağmurunu kes.”³⁶

Meselâ: يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَفْلِعِي Yani, Cenab-ı Hak: ‘Ya arz! Ya semâ! İster istemez geliniz, hikmet ve kudretine râm olup boyun eğiniz. Yokluktan çıkıp varlık aleminde sanat meşherine gelip sergileniniz.’ dedi. Onlar da (semâ ve arz) ‘Biz tam bir itaatla geliyoruz. Bize gösterdiğin her vazifeyi senin kuvvetinle göreceğiz’ dediler.”³⁷ İşte kuvvet ve iradeyi içine alan hakikî ve geçerli şu emirlerin kuvvet ve ulviyetine bak. Sonra insanların ‘Ey arz, dur! Ey gök, yarıl! Ve ey kıyamet sen de artık kop!’ gibi emir şeklinde cansız ve şuursuz varlıklara hezeyan şeklindeki emir ve konuşmalarına bak. Hiç yukarıda âyetlerde geçen o iki emirle mukayese edilebilir mi? Evet, temenniden doğan arzular ve o arzulardan çıkan fuzulî şeklindeki emirler nerede? Âmirlik hakikati ile vasıflı bir âmirin iş başındaki hakiki emri nerede? Evet emri geçerli büyük bir âmirin itaatli ve büyük bir ordusuna ‘Marş!’ emri nerede? Şöyle bir emir, âdi bir neferden işitilse; iki emir şeklen bir iken, mânen bir neferle bir ordu kumandanı kadar farkı var.

Meselâ: إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ Yani: “(Allah) bir şeyi dilediği zaman O’nun buyruğu, sadece ‘Ol!’ demektir, hemen olur.”³⁸

Hem meselâ: وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ Yani: “O vakit meleklere: ‘Âdem için secde edin!’ dedik.”³⁹

³⁶ Hûd sûresi, 11/44.

³⁷ Fussilet sûresi, 41/11.

³⁸ Yâsîn sûresi, 36/83.

³⁹ Bakara sûresi, 2/34.

Şu iki âyette iki emrin kuvvet ve ulviyetine bak, sonra insanların emirler nevindeki kelâmına bak. Acaba yıldız böceğinin Güneş'e nispeti kalmıyorlar mı?

Evet hakikî bir mâlikin iş başındaki bir tasviri ve hakikî bir sanatkârın işlediği vakit sanatına dair verdiği nimet sahibinin ihsan başında iken beyan ettiği ihsanları, yani söz ve fiili birleştirmek, kendi fiilini hem göze, hem kulağa tasvir etmek için şöyle dese: “Bakınız! İşte bunu yaptım, böyle yapıyorum. İşte bunun için yaptım. Bu böyle olacak, bunun için işte bunu böyle yapıyorum.”

Meselâ: أَفَلَمْ يَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَنَيْنَاهَا وَزَيَّنَّاهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ۖ وَالْأَرْضِ ۖ وَمَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ۖ تَبْصِرَةً وَذِكْرَى لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ۖ وَنَزَّلْنَا مِنْ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ۖ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا تُمِيبٌ ۖ وَرِزْقًا لِلْعِبَادِ ۖ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيِّتًا كَذَلِكَ الْخُرُوجُ Yani: “Hiç üzerlerindeki göğe bakmazlar mı? Bakıp da Bizim onu nasıl sağlamca bina ettiğimizi, onda en ufak bir çatlaklık, dengesizlik olmadığını düşünmezler mi? Yeri de döşedik, oraya dengeyi sağlayacak ağır baskılar, sâbit ulu dağlar yerleştirdik. Orada, gönüller, gözler açan her çeşit bitkiden çiftler bitirdik. Bütün bunları, Allah'a yönelecek her kula Yaradanın kudretini hatırlatması, dersler veren birer basiret nişânesi ve ibret nümunesi olması için yaptık. Gökten bereketli bir su indirdik. Onunla bahçeler ve biçilen ekinler, salkım meyveleriyle ulu hurma ağaçları yetiştirdik. Bütün bunlar kullarımıza rızık vermek içindir. Hem o su ile, ölü toprağa hayat verdik. İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır.”⁴⁰

Kur'ân'ın semâsında şu sûrenin burcunda parlayan yıldız gibi Cennet meyveleri gibi şu tasviratı şu fiilleri içindeki belâgat intizamı ile çok tabaka haşrin delillerini zikredip neticesi olan haşri “İşte ölmüş insanların mezarlarından çıkışı da böyle olacaktır.”⁴¹ tabiri ile ispat edip sûrenin başında haşri inkâr edenleri ilzam etmek (delillerle susturmak) nerede? İnsanların fuzuliyâne onlarla teması az olan fiillerden bahisleri nerede?.. Taklid suretinde çiçek resimleri; hakikî, hayattar çiçeklere nispeti derecesinde olamaz. Şu أَفَلَمْ يَنْظُرُوا Yani: “Hiç bakmazlar mı?”⁴² dan tâ كَذَلِكَ الْخُرُوجُ Yani: “İşte

40 Kaf sûresi, 50/6-11.

41 Kaf sûresi, 50/11.

42 Kaf sûresi, 50/6.

mezarlardan çıkış da böyledir.”⁴³ ifadesine kadar güzelce meâlini söylemek çok uzun gider. Yalnız bir işaret edip geçeceğiz. Şöyle ki:

Sûrenin başında, kâfirler haşri inkâr ettiklerinden Kur’ân onları haşrin kabulüne mecbur etmek için şöylece mevzua girmeden ön bilgiler, mukaddimeler ortaya koyar, der ki: “Acaba, üstümüzdeki semâya bakmıyor musunuz ki, biz ne keyfiyette, ne kadar muntazam, muhteşem bir surette bina etmişiz. Hem görmüyor musunuz ki, nasıl yıldızlarla, Ay ve Güneş ile tezyin etmişiz, hiçbir kusur ve noksanıyet bırakmamışız. Hem görmüyor musunuz ki, zemini size ne keyfiyette sermişiz, ne kadar hikmetle tefriş etmişiz. O yerde dağları tespit etmişiz, denizin istilâsından muhafaza etmişiz. Hem görmüyor musunuz, o yerde ne kadar güzel, rengârenk her bir cinsten çift yeşillikleri, nebâtâtı yarattık; yerin her tarafını o güzellikle güzelleştirdik. Hem görmüyor musunuz, ne keyfiyette semâ tarafından bereketli bir suyu gönderiyoruz. O su ile bağ ve bostanları, hububatı, yüksek leziz meyveli hurma gibi ağaçları yaratıp kullarıma rızkı onunla gönderiyorum, yetiştiriyorum. Hem görmüyor musunuz; o su ile ölmüş memleketi ihya ediyorum. Binler dünyevî haşirleri icat ediyorum. Nasıl, bu nebâtâtı, kudretimle bu ölmüş memleketten çıkarıyorum; sizin haşirdeki mezarlardan çıkışınız da böyledir. Kıyamette arz ölüp, siz sağ olarak çıkacaksınız.”

İşte bu âyetin haşri ispatta gösterdiği ifade düzgünlük ve güzelliği –ki, binden birisine ancak işaret edebildik– nerede; insanların bir dava için serdedip açıkladıkları kelimeler nerede?..”⁴⁴

İşaret

Malûm olsun ki, maânî ve beyan ilminin mezîyetlerinin belâgat yönünden mühim bir şartı, kasten, ana maksat cihetine, işaretler, belirtiler ve alâmetler dikerek, kelâmdan esas olan maksat ve muradını göstermektir. Zira, onda tesadüf bir para etmez.

Ana maksadın dışında kalan meselelerde bedî ilminin, lafzî süslemelerin şartı ise, denk geliş ve kasıtsızlıktır. Veyahut tesadüfî gibi mananın tabiatına yakın olmaktadır.

⁴³ Kaf sûresi, 50/11.

⁴⁴ Yirmi Beşinci Söz, İkinci Şule, Üçüncü Nur.

Telvih (Açıklama)

Örtülü kalmasın ki, tabiata ve haricî hakikate delâlet eden ve zihnî hükmü haricî kanun ile bağlayan, tabir caiz perdeyi delen, altındaki hakkı gösteren âletlerin en delicisi tahkikî **إِنَّ** edatıdır. Evet şu **إِنَّ**'nin şu özelliğine binaendir ki, Kur'ân'da çokça kullanılmıştır.

Bu hususta Üstad Hazretleri İşârâtü'l-İcâz'da şöyle demiştir:

“Tahkiki ifade eden **إِنَّ**' herhangi bir cümlede bulunursa, o cümlenin damını deler, hakikata nüfuz eder. O davayı veya hükmü aşağıya indirir. Hakikate yapıştırmakla, o hükmün hayalî veya zannî veya mevzu veya hurafe hükümlerden olmadığını ve ancak sabit hakikatler olduğunu ispat eder... **إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَلذَّرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ** Yani: ‘Muhakkak ki, inkâra sapanlar, sen onları uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, imana gelmezler.’⁴⁵ cümlesinin hususi nüktesi: Bu âyetin muhatabı olan Hazreti Muhammed’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) şüphe ve inkâr bulunmadığı hâlde şüphe ve inkârı kaldırmak durumunda olan **إِنَّ** ile karşılaşması, onların iman etmesi için Hazreti Peygamber’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hırsının şiddetine işaretidir.” (...)

“Tahkiki ifade eden **إِنَّ** dahil olduğu hükmün sabit ve sarsılmaz hakikatlerden olduğuna delâlet ettiği gibi, meselenin azametini, genişliğini, dikkatini ve insanlığın bu gibi meselelerde aciz, zayıf ve kısır olduğuna remiz ve işaret ediyor. Çünkü bu gibi yakînî meselelerde tereddütü netice veren, ancak vehim ve kuruntulardır. Vehimleri doğuran zâfiyet, acz ve kusurdur. Bunlar ise insanın tıynetiyile yoğrulmuş sıfatlardır.”⁴⁶

Tembih

Ey kardeş! Bu makaledeki latîf kanunlar, kullandığım şu perişan üslûplardan uzak durup nefret etmesi senin kafanı karıştırmayın. Yani, “Eğer bu ebedî, kaide ve kanunlar iyi olmuş olsaydı, onları ortaya koyana bir belâgat vereceklerdi. Hem de güzel bir üslûbu giymiş olacaktı. Hâlbuki onları koyan ümmîdir. Üslûpları da perişandır.” gibi bir vehme kapılma. Böyle bir düşünceye önem verme. Zira bir fende, her bir ilim sahibi, onda sanatkâr olmak lâzım gelmez. Hem

⁴⁵ Bakara sûresi, 2/6.

⁴⁶ İşârâtü'l-İcâz, Bakara sûresinin otuzuncu âyetinin tefsirinde.

de ile'l-merkeziye (merkezçek) olan çekim gücü, ani'l-merkeziye (merkezkaç) olan itme kuvvetine galiptir. Çünkü kulağın, beyne yakınlığı ve akıl ile de akrabalığı vardır. Hâlbuki, kelâmın kaynağı olan kalb ise, dilden uzak, yabancı ve ecnebidir. Hem de çok defa kalbin dilini tamamen anlamıyor. Bilhassa kalb bazen meselenin derin yerlerinden (kuyu dibinden gibi) bir tıntın ederse de dil işitemez, nasıl tercümanlık edecektir?!

Elhâsıl: Anlama, anlatmadan çok daha kolaydır, vesselâm!..

Bu hususta bülbül bahsinde Üstad Hazretleri şöyle demektedir:

“Bülbül kendi diliyle konuşur. Biz şu manaları onun hazin sözlerinden anlıyoruz. Meleklerin ve ruhanîlerin anladıkları gibi bülbül kendi nağmelerinin manasını tamamen bilmese de bizim anlamamıza zarar vermez. ‘Dinleyen söyleyenden daha iyi anlar.’ diye meşhur bir söz vardır. Hem bülbül, şu gayeleri tafsilâtıyla bilmemesinden olmamasına delâlet etmiyor. En azından saat gibi sana vakitlerini bildirir. Kendisi bilmiyor ne yapıyor. Bilmemesi senin bildiğine zarar vermez.”⁴⁷

İtizar

Ey şu dar, ince ve karanlık olan yolda benimle arkadaşlık eden sabırlı ve metanetli kişi! Zannediyorum bu İkinci Makale’de (Unsur-ı Belâgat) yalnız hayretle seyirci oldun, dinleyici olmadın. Çünkü anlamadın. Hakkın var. Zira, meseleler gayet derin, ark ve kanalları uzun, ibareler (ifadeler) ise gayet kısa ve kapalı. Türkçem de epeyce noksan ve karışık... Vaktim de dar. Ben de acele ediyorum. Sıhhatim bozuk, başım nezledir. Şu karışık zeminde ancak şöyle bir varak-pâre (kâğıt parçası) çıkabilir. وَالْعُدْرُ عِنْدَ كِرَامِ النَّاسِ مَقْبُولٌ Yani: “Özür ise, kerem sahibi insanlar yanında, makbuldür.”

Ey mübarek Üstadım, bizler seni anlamaya bir türlü yanaşamadığımız, anlamaya çalışmadığımız için özür dilemeye mecburuz. Sen otuz beş yaşından sonra öğrendiğin Türkçen ile bizlere gönül pınarlarını boşaltmaya çalışıyor, âdeta didiniyor, parçalaniyorsun. Eğer biz de onları almak, emmek, ruhumuza içirmek için yırtınmazsak yazıklar olsun bize!.. Seni biz anlayamadık. Eğer bizler, o zor şartlarda hayatları pahasına sana ve

⁴⁷ Yirmi Dördüncü Söz, Dördüncü Dal.

eserlerine sahip çıkan fedakâr ve cefakâr talebelerin gibi sahip çıkabildiysen, hiç dünyanın hâli böyle mi olurdu. Sen bizleri affet... Seni hep sahib-i kerem ve ikram bildik.

Ey kardeş! “Unsur-ı Hakikati” kübra gibi ve “Unsur-ı Belâgat”ı da suğra gibi mezcet.

(Yani baştaki Birinci Makale’de geçen hakikatleri, cümlede geçen fiil ve hüküm ifadesi gibi; edebî kanunlardan belâgatın kaidelerinden bahseden İkinci Makale’yi de özne ve mevzu gibi yap... Sonra bu iki ayrı makaledeki bilgileri birbiriyle kaynaştırıp, tek bir cümle gibi yaparak bir bütün hâline getir.) Bunların aralarından da elektrik şuaî gibi olan hads-i sadık (doğru sezgi)yi geçir. (Nasıl ki, oksijen ve hidrojenin bir araya gelmesiyle su meydana gelir. Yalnız, onları sadece bir araya getirmekle bileşim olmaz. Bileşimin gerçekleşebilmesi için araya elektrik gücü ile bir kıvılcımın çakılması gibi bir yardımcıının girmesi gerekir. İşte burada da elektrik ışınlarının yapacağı işi, bizim sezgi, idrak ve ilhamlarımız yapacaktır. Bu da, bu meseleleri tamamen kendimizi vermekle, Cenab-ı Hak’tan idrak ve anlayış ihsan etmesini çok ciddi isteyip niyaz etmekle mümkün olabilir.) Ta ki, gayet hararetili ve parlak ziyalı olan, Üçüncü Makale’deki Unsur-ı Akîde’yi netice vermek için senin zihnine istidat ve kabiliyet verebilsin...

Üstad Bediüzzaman daha sonra yazdığı İşârâtü’l-İcâz Tefsiri’nde belâgat ve edebî sanatlar mevzuunda şunları söylemiştir.

“Bil ki, Kur’ân-ı Kerîm i’cazının esası nazmındaki belâgattadır. Nazmındaki belâgat ise iki kısımdır. Bir kısmı ziynet eşyası ve bir kısmı da elbise gibidir.

Birincisi, saçılmış incilere, menşur ziyete ve parlak nakşa benzer. Bunun elde edildiği maden, gümüş taşların arasına erimiş altını dökmek gibi nahvi-harfî manaları uygun yerlere yerleştirmektir. Bu kısmın semereleri, maânî fenninin açıkladığı letâif, yani söz incelikleridir.

İkinci kısım;

Manaların kametine göre biçilen,

Muntazam bir dikişle çeşitli parçalardan dikilen,

Mananın, kıssanın ve maksadın kametine birden giydirilen kıymetli bir libas (elbise) ve göz kamaştırıcı bir hulleye benzer.

Bu kısmın ustası ve tekeffül edeni, Beyan fennidir. Bu kısmın en önemli meselelerinden biri temsildir. Kur’ân-ı Kerîm çokça temsiller zikreder.

Öyle ki bunların sayısı bini bulur. Çünkü temsilde latîf bir sır ve âli bir hikmet vardır. Zira, onunla;

- Vehim akla mağlûp olur.
- Hayal, fikre boyun eğmeye mecbur kalır.
- Onunla, gözden ırak şeyler göz önünde hazır hâle gelir.
- Akfî meseleler duyularla hissedilir şekilde netleşir.
- Manalar âdetâ teecessüm eder.
- Ayrı ayrı meseleler temsil ile derli toplu olur.
- Karışık olanlar uyumlu hâle gelir.
- Muhtelif olanlar ittihat eder.
- Kopuk şeyler birbiriyle bitişir.
- Silâhsız, silâhlı hâle gelir.

Eğer tafsil istersen Delâilü'l-İcâz sahibinin Esrârü'l-Belâğa eserindeki terennümüne benimle beraber kulak ver:

Temsilin yerleri ve tesiri hakkında bir fasıl

“Temsil, manaya bir elbise giydirebilir. Ona nüfuz kazandırır. Kadrini yükseltir. Ateşini alevlendirir, manayı daha parlak yapar. Nefisleri kendine çekmede kuvvet sağlar. Kalbleri kendine davet eder. Kalbin en uzak köşelerinden o manalara bir hareket başlar. İnsan tabiatını, muhabbetle o manalara boyun eğdirir.

Getirilen temsil eğer **medih** için ise, o manaları daha parlak, daha azametli yapar. Nefiste tesiri daha asil, daha büyük olur, Meyilleri daha ziyade tahrik eder. Medhi daha süratli sağlar, feraha daha çabuk ulaştırır. Medhedene şefaati celp eder. Dillere daha kolaydır. Kalblerin taallukuna daha evlâ ve daha lâyük olur.

Eğer **zem** ise, dokunuşu daha acıttıcı, dağlaması daha yakıcı, incitmesi daha şiddetlidir. Eğer **hüccet** ise, burhanı daha nurlu, galebesi daha kâhir, beyanı daha bâhirdir.

Eğer **iftiharsa**, öne geçirmesi daha çabuktur. Daha şerefli yapar, dili daha yaman olur.

Eğer özür beyan etmek ise, kabule daha yakın, kalblere daha cazip, karanlıkları daha rahat dağıttıcı olur. Gadabı daha çabuk giderir, düğümü daha kolay çözer. Güzel bir sonuca bağlar.

Eğer vaaz ise, sadra daha şifalı, düşünmeye daha etkili, tebliğ ve zecirde daha müessirdir.

Gayeyi gösterir, hastayı iyileştirir, susuza şifa olur.”

Bu gelen âyetlerde Kur’ân’ın i’caz delilleri ve belâgat sırları vardır. Bunları gelecek mukaddiminin meseleleri ile münasebetleri olduğu için burada zikrediyoruz.

Medih makamındaki temsile misal:

Kur’ân-ı Kerîm, sahabenin vasfı hakkında şöyle der: “Onların İncil’deki vasıfları şöyledir: Onlar filizini çıkarmış, sonra gitgide kuvvet bulmuş, kalınlaşmış ve gövdesi üzerinde yükselmiş bir ekine benzer.”⁴⁸ Bunun benzerlerini kıyas et.

Zem makamındaki misaller:

“(İlmiyle dalâlete düşenin durumu,) Onun misali köpeğe benzer: Üstüne varırsan dilini çıkarıp solur; kendi hâline bıraktığında yine dilini çıkarıp solur.”⁴⁹

“Kendilerine Tevrat verildiği hâlde onun hükümlerini yerine getirmeyenlerin misali, kitap yüklü eşeğe benzer.”⁵⁰

“Biz onların boyunlarına öyle halkalar geçirdik ki, çenelerine kadar dayanır da hakka boyun eğmezler.”⁵¹

Delil ve hüccet getirme makamına dair misaller:

“O münafıkların misali şu kişinin hâline benzer ki, bir ateş yakmak istedi...”⁵²

“Yahut onların misali, sağanak yağmura tutulmuş yolcuların hâline benzer. Onda karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşek var. Ölüm korkusuyla, yıldırımlardan parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar. Allah kâfirleri kuşatmıştır. Şimşek neredeyse gözlerini kapıverecek. Onlara ışık verdiğinde ışığında yürüyorlar. Karanlık yaptığında ise, dikilip kalıyorlar. Allah dilemiş olsaydı elbette işitmelerini de, görmelerini de alıverirdi. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.”⁵³

⁴⁸ Fetih sûresi, 48/29.

⁴⁹ A’râf sûresi, 7/176.

⁵⁰ Cum’a sûresi, 62/5.

⁵¹ Yâsîn sûresi, 36/8.

⁵² Bakara sûresi, 2/17-18.

⁵³ Bakara sûresi, 2/19-20.

“O inkârcıların hâli, çobanlarının bağırıp çağırmasından başka bir şey anlamayan hayvanlara benzer.”⁵⁴

“Allah’tan başka dostlar edinenlerin hâli, kendisine ağ ören örümceğe benzer.”⁵⁵

“(Allah) gökten bir su indirdi de, vadiler kendi miktarınca sel oldu. Sel de, yüze çıkan bir köpük yüklendi. Bir ziynet eşyası veya bir âlet yapmak için ateşte üzerini körükledikleri madenlerden de öyle bir köpük meydana gelir. İşte Allah, hak ve bâtlı böyle anlatır. Köpüğe gelince, atılır gider. İnsanlara fayda veren ise, arzda kalır. İşte Allah böyle meseller getirir.”⁵⁶

“Allah şunu misal getirdi: Bir adam var, birtakım şerikler onda birbirleriyle çekişiyorlar. Bir adam da sadece birine ait. Hiç bu ikisinin hâli bir olur mu?”⁵⁷

İftihar hakkındaki misal:

Her ne kadar iftihar diye isimlendirilmese bile, Allah’ın azametini ve kemâlâtını beyan eden şu âyeti misal olarak verebiliriz:

“Onlar Allah’ı hakkıyla bilemediler. Hâlbuki arz, kıyamet gününde bütünüyle O’nun kabza-yı tasarrufundadır; gökler de O’nun kudret elinde dü-rülmüştür. O, bütün noksanlardan münezze ve onların ortak koştukları şeylerden yücedir.”⁵⁸

Diğer âyetleri buna kıyas et.

Mazeret ileri sürme makamına dair misal:

Bu kısım ile ilgili, ancak bâtlı özrü olanları ilzam için, onların özürlerine dair hikâyeler vardır. Meselâ:

“Dediler ki: ‘Bizi çağırdığın şeye karşı kalblerimiz örtülüdür; kulaklarımızda bir ağırlık var, seninle bizim aramızda da bir perde vardır.’”⁵⁹

Diğer âyetleri buna kıyas et.

Şu şiir de misal olarak verilebilir:

“Aranızda raks edip oynamamı, sevinçten sanmayın. Hâlim, boğazlanmış kuşa benzer, sakın aldanmayın.”

⁵⁴ Bakara sûresi, 2/171.

⁵⁵ Ankebût sûresi, 29/41.

⁵⁶ Ra’d sûresi, 13/17.

⁵⁷ Zümer sûresi, 39/29.

⁵⁸ Zümer sûresi, 39/67.

⁵⁹ Fussilet sûresi, 41/5.

Dünya nimetlerinin vasfı hakkında verilen temsiller:

“O (dünya hayatı) bir yağmura benzer ki, bitirdiği ekin çiftçilerin hoşuna gider; sonra kuruyuverir de, onu sararmış görürsün; derken saman olup çıkar.”⁶⁰

“Görmedin mi ki, Allah gökten bir su indirdi, onu yeryüzünde mahzenlere yerleştirdi, sonra onunla rengârenk ekinler çıkardı.”⁶¹

“Biz o emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik; hepsi de onu yüklenmekten kaçındılar ve ondan korktular. İnsan ise onu yükledi. Gerçekten de o insan çok zalim, çok cahildir.”⁶²

“Eğer Biz bu Kur’ân’ı bir dağa indirseydik, Allah korkusundan onun baş eğerek parça parça olduğunu görürdün. Düşünsünler diye, insanlara Biz böyle misaller veriyoruz.”⁶³

“Onlara ne oluyor ki, arslandan kaçan ürkmüş yaban eşekleri gibi öğütten yüz çevirip duruyorlar?”⁶⁴

“Mallarını Allah yolunda harcayanların misali bir daneye benzer ki, ondan yedi başak sümbülünür; her bir başakta da yüz dane bulunur.”⁶⁵

“(Allah yolunda infak edenlerin misali,) yüksek bir tepe üzerine kurulu güzel bir bahçeye benzer ki, ona bolca yağmur düşer de, meyvelerini iki kat verir. Hatta çok yağmur düşmese de, az bir nem bile ona yeter, mahsulünü yine verir.”⁶⁶

Salih amelin eza ve riya ile boşa gittiğine dair misaller:

“Sizden biriniz ister mi ki, onun hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, altından ırmaklar akan bir bahçesi bulunsun, o bahçede her çeşitten meyveler olsun da, sonra, evlâtları da âciz ve zayıf oldukları hâlde o kimsenin kendisine ihtiyarlık çöksün, o bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet etsin ve onu bir anda yakıp kül ediversin?”⁶⁷

“Rablerini inkâr edenlerin amelleri, fırtınalı bir günde rüzgârın şiddetle

⁶⁰ Hadîd sûresi, 57/20.

⁶¹ Zümer sûresi, 39/21.

⁶² Ahzâb sûresi, 33/72.

⁶³ Haşir sûresi, 59/21.

⁶⁴ Müddessir sûresi, 74/49-50.

⁶⁵ Bakara sûresi, 2/261.

⁶⁶ Bakara sûresi, 2/265.

⁶⁷ Bakara sûresi, 2/266.

savurduğu küle benzer. Kazandıklarından hiçbir fayda göremezler. İşte bu, haktan pek uzak bir sapıklığın ta kendisidir.”⁶⁸

Kelâmın tabakalarından tavsif makamına dair misaller:

“Sonra Allah buhar hâlindeki dünya semâsına yöneldi de ona ve arza ‘İster istemez ikiniz de gelin, emrime uyun.’ dedi. Onlar ‘İsteyerek geldik.’ dediler.”⁶⁹

“Ve denildi ki: ‘Ey yer, suyunu yut. Ey gök, suyunu tut.’ Su çekildi, iş bitirildi ve gemi Cûdî Dağı’na oturdu. Ve ‘Zalimler gürûhu Allah’ın rahmetinden uzak olsun!’ denildi.”⁷⁰

“Görmez misin, hoş bir kelimeyi Allah nasıl hoş bir ağaca benzetmiştir ki, onun kökü sâbit, dalı ise semâdadır. O güzel ağaç, Rabbinin izniyle her an meyvesini verir. Allah böylece insanlara misaller verir ki düşünüp öğüt alsınlar.”⁷¹

“Habis söz ise, kökü yerden koparılmış kötü bir ağaca benzer ki kökleşip tutunacağı bir yeri yoktur.”⁷²

Temsil

Bil ki temsille ilgili bu âyetlerin her birisinde çeşitli tabakalar, mertebeler ve suretler vardır. Her biri her bir parçasıyla bir kısım hakikatleri tekeffül ve tazammun eder. Nasıl ki sen gümüş şişeler alsan, onları altın yıldız ile yaldızlasan, sonra mücevheratla nakışlasan, ardından elektrikle aydınlatsan o şişelerde kat kat güzellikler ve çeşit çeşit ziynetler görürsün. Onun gibi bu âyetlerin her birinde asıl maksat cânibinden temsili üslûba doğru işaretler yapılmış, bir kısım makamlara bazı remizler uzanmıştır. Sanki asıl maksat çeşitli mertebeler üzerinde yuvarlanmış ve her birinden bir renk ve hisse almıştır. Böylece bu kelimeler cevâmiu’l-keîm hatta cem’u’l-cevâmi’ türünden olmuştur.

⁶⁸ İbrahim sûresi, 14/18.

⁶⁹ Fussilet sûresi, 41/11.

⁷⁰ Hûd sûresi, 11/44.

⁷¹ İbrahim sûresi, 14/24-25.

⁷² İbrahim sûresi, 14/26.

Fasl ve Mukaddime

Konuşmacı manayı ifade edip sonra delil vasıtasıyla akli ikna ettiği gibi, çeşitli temsiller vasıtasıyla da vicdana çeşitli hissiyatı bırakır. Böylece kalbde meyil veya nefreti tahrik eder, onu kabule hazırlar. Öyleyse belîğ kelâm, akıl ve vicdanın beraber istifadeleri olan kelâmdır. Akla hitap ettiği gibi vicdana da damlar. Bu iki ciheti sağlayan, temsildir. Çünkü temsilde bir kıyas vardır, bu kıyas vasıtasıyla, kendisiyle temsil getirilen şeyde var olan kanun, mümesselin aynasına yansır. Böylece sanki müdellel bir dava olur. Meselâ, raiyetinin rahatı için belalara göğüs geren bir reis hakkında şöyle dersin:

“O, kar ve dolunun zahmetlerini yüklenen bir dağ. Bu sayede alt kısmındaki vadiler yemyeşil olurlar.”

Temsilin esası teşbihdir. Teşbihin gereği; nefret, rağbet, meyil, hoşlanmamak, hayret veya heybet gibi hisleri harekete geçirmektir. Bunun için teşbih; tazim, tahkir, terğib, tentir, teşvik, tezyin, taltif gibi maksatlarla yapılır. Demek üslûbun suretiyle vicdan ikaz edilir, his; meyil veya nefretle uyulur.

Şu gibi durumlar temsile ihtiyaç hissettirir:

- a) Mananın derin ve dakik oluşu. Temsil getirildiğinde derin ve ince mana daha net olarak tezahür eder görülür.
- b) Maksadın parça parça ve dağınık olması. Temsil ile bunlar birbirine raptedilir.

Kur’ân’daki müteşâbihat, birinci kısma girer. Çünkü müteşâbihat tahkik ehli nezdinde âli temsillerin bir çeşididir. Mücerret hakikatlerin ve akli meselelerin bir üslûbu ve anlatım tarzıdır. Çünkü avam çoğu kere hakikatleri doğrudan anlamazlar. Ancak hayallerini devreye sokarak anlayabilirler. Makûlâtı (sırf akla hitap eden meseleleri), temsili üslûplarla fahmedebilirler.

Böylece Kur’ân’da “Allah’ın arşa istivâsı” gibi müteşâbih âyetlerin yer alması, bu hakikatleri zihinlerine menus kılmak ve anlama derecelerini nazara almak içindir.

Ben bir zaman Kur’ân-ı Kerîm’in mucizeliğini beyana mukaddime olmak üzere belâğatın üssü’l-esasıyla ilgili on iki meseleyi istihraç etmiştim. Burada, birden temsille ilgili bu âyetler zikrolunca bu meselelerin bir hulâsası münasip oldu. “Tevfik Allah’tan!” diyerek söze başlarız.

Birinci Mesele

Belâgat nakışlarının menşei, manayı nazmetmektir. Yoksa lafızperestlerin yaptığı gibi lafzı esas almak değil. Lafızperestlik onlarda öyle müzmin bir hastalık hâlini aldı ki Abdülkahir Cürçânî “Delâilü'l-İcâz” ve “Esrârü'l-Belâğa” isimli eserlerinde bunlara reddiye yazdı, onlarla münazaraya yüz sayfadan fazla ayırdı.

Nazm-ı meânî, kelimeler arasında nahvî manaları uygun bir şekilde yerleştirmekten ibarettir.

Dikkat edersen efkâr ve hissiyatın tabîi mecralarının ancak nazm-ı meânî olduğunu görürsün.

Nazm-ı meânî, mantık kurallarıyla müşeyyettir.

Mantığın üslûbu, fikir onunla müteselsilen hakikatlere ulaşır.

Hakikatlere vâsıl olan fikir, mahiyetlerin inceliklerinde ve nispetlerinde nüfuz eden şeydir. Mahiyetlerin nispetleri, şu mükemmel nizamın râbitalarıdır.

Mükemmel nizam, her güzelliğin kaynağı olan hüsn-i mücerrede sadettir. Hüsn-i mücerret, letâif ve mezâya denilen belâgat çiçeklerinin bahçesidir.

Bu çiçekli bahçede “beliğ insanlar” ve “fıtrat âşıkları” denilen bülbüller cevelân ve tenezzüh ederler.

Bu bülbüllerin tatlı, latîf nağmeleri nazm-ı meânînin borularından yayılan rûhânî sadalardan meydana gelir.

Elhâsıl: Kâinat belâgatın zirvesindedir. Yüce Sanatkâr, kâinatı beliğ bir sahife olarak inşâ ve inşat etmiştir. O kâinattaki her bir şekil ve her bir nev, onda yerleştirilen nizamla kudret mucizelerinden bir mucizedir. Öyleyse kelâm vâkiye uygun ve kelâmın nazmı vâkinin nizamına mutabık olursa her yönüyle cezaleti hâiz olur. Yoksa lafzı nazmetmeye yönelse tasannu ve riyaya düşer. O zaman kelâm çorak araziye düşen tohum ve aldatıcı seraba benzer

Belâgatın tabiatından sapmanın sırrı şudur:

Acemler, Arab'ın saltanatının cazibesıyla müncezip ve bir nevi Araplaşmış olunca lafız sanatı onlar nezdinde daha önemli oldu. Bu ihtilât ile Kur'ân-ı Kerîm'in belâgatının esası olan Mudarî kelâmın melekesi bozuldu. Sonraki devirlerde gelenlerin çoğu lafızperestliği esas aldı.

Zeyl

Lafzı süslemek ancak ve ancak mananın tabiatı bunu gerektirdiğinde bir zîynet olur. Mananın suretinin şâşaası, ancak meâl buna izin verirse bir haşmet olur.

Üslûbun tenviri, ancak maksudun istidadı müsaade ettiğinde bir cezâlet olur.

Teşbihin letafeti, ancak maksudun uygun olması ve matlubun rıza göstermesine müesses olursa belâgat olur.

Hayale azamet ve cevelân vermek, ancak hakikati incitmezse, ona ağır gelmezse ve o hayal hakikat üzerinde sümbüllenirse belâgattan sayılır.

Eğer bu şartları cem eden misaller istersen, mezkûr temsili âyetlere müracaat et!

İkinci Mesele

Sihri beyanî kelâmda tecelli ettiğinde, arâzları cevher, manaları cisim, cansızları ruhlı, bitkileri akıllı hâle getirir. Bunları bir biriyle konuşturur. Bazen birbirine hasım yapar. Bazen birbirinden hoşnut kılar. Böylece cansız şeyler hayalin nazarında raksetmeye başlar.

Eğer istersen şu beyte gir:

“Erteleme görünümü altında vaadini yapmamak bana sesleniyor. Böylece ümit ve yeis kalbimde harp ediyor.”

Veya arzın yağmura âşık olmasına kulak ver:

“Arz yağmura ‘niye görülmüyorsun?’ dedi.

Ve onun suyunu mahubun ağız suyu gibi emdi.”

Bu tasvir, yağmurun geç gelmesi sebebiyle kuru arzın çıkardığı ses üzerine sümbüllenmiştir. Bu misalde olduğu gibi her hayalde böyle bir dane-i hakikat olmalı, her mecaz şişesinde bir hakikat lâmbası bulunmalıdır. Yoksa onun hayal-i belâgati, köksüz bir hurafe olur, kuru bir hayretten başka bir şey vermez.

Üçüncü Mesele

Kelâmın kemâli, cemâli ve beyan elbisesi üslûbu ile dir. Üslûbu ise hakikatlerin sureti ve manaların kalıbıdır. Bu mana kalıbı temsili istiare parçalarından yapılıdır. Sanki bu parçalar hayali bir sinema makinesi gibidir. Meselâ “meyve” kelimesi bahçesini, “savaştı” kelimesi harp meydanını gösterir.

Temsiller;

- a) Eşya arasında münasebetler olmasının sırrına,
- b) Kâinat nizamındaki yansımalara,
- c) Bir kısım şeylerin benzeri başka şeyleri hatırlatması üzerine kurulmuştur. Meselâ, ömrü hurma ağaçlarıyla iç içe olan insanların zihninde, hilâlin Sürreyya takım yıldızında görülmesi hurma ağacından sarkan bir salkımın eskimiş, eğrilmiş beyaz bir dalını hatıra getirir. Kur'ân "Ay için de eski hurma salkımının bir dalı hâline gelinceye kadar menziller takdir ettik."⁷³ âyetiyle bunu tasvir eder.

Mezkûr âyetlerde olduğu gibi temsil üslûbunun faydası şudur: Mütekelim, temsili istiare vasıtasıyla derin kökleri izhar eder, parça parça manaları birbirine kavuşturur. Muhatabın eline bir kısmını verdiğiğinde, geri kalanını da kendine çekmesine ve ittisal vasıtasıyla ona intikale imkân sunar. Bir kısmını görmekle muhatap onun tamamına, velev bir derece karanlık da olsa, tedricen yaklaşır.

Meselâ, bir mücevherciden belîğ kelâmın vasfı ile ilgili; "Belîğ kelâm, fikrin deldiği..."⁷⁴

Bir sarhoştan:

"İlim çömlleklerinde pişirilen..."⁷⁵

Bir deveçiden:

"Yularından tutup istediğin yerde çöktürdüğün... " sözlerini duyan birisi, onların meşgul olduğu işi mülâhaza etmek suretiyle maksadın tamamına intikal eder.⁷⁶

⁷³ Yâsîn sûresi, 36/39.

⁷⁴ Mücevherci, elindeki zinet eşyasını deler, onu çeşitli nakışlarla süsler, rengârenk mücevherlerle sanatını izhar eder. Belîğ kelâm da bir söz ustalığıdır. İyi bir söz ustası, ifade etmek istediği manayı, yeri geldiğinde süslü ifadelerle çok daha etkili şekilde beyân edebilir.

⁷⁵ Müellif-i Muhterem, Muhâkemât isimli eserinde sarhoşun dünyasına göre belîğ kelimayı şöyle açar: belîğ kelâm ilim çömlleklerinde pişirilir, hikmet denilen küplerde bekletilir, fehîm süzgeciyle süzülür. Âb-ı hayat gibi bir manayı zarif sunucular takdim eder, fikir bunları içer, insanın içinde bunlar dolaşır ve hisleri harekete geçirir.

⁷⁶ Deveci, devesine tam hakimdir. Onu istediği yerde çöktürür, istediği yerde yürütür, istediği yerde de koşturur. Belîğ kişi de kelâma o şekilde hakimdir, kelimeler ona ram olur, istediği gibi hizaya gelirler.

Üslûbun teşekkülünde hikmet şudur:

Mütekellim kalbin köşelerinde sakin, sanki yalın ayak ve çıplak olan mahnaları iradesiyle çağırır ve uyarır. Onlar da çıkarlar, hayale girerler, buldukları hazır suretleri giyerler. Bu hazır suretler ise;

Kişinin meşgul olduğu sanat,

Kafa yorduğu, ciddi yoğunlaştığı şey,

Ülfet ettiği şey,

Veya ihtiyaç sebebiyle meydana gelirler.

En azından meşgul olduğu sanattan başına bir mendil sarar veya bir boya ile boyalanır.

Kitapların önsözlerinde bulduğun berâatü'l-istihlâl, bu meselenin en açık misallerindedir.

Kelâmın üslûbu, Kur'ân-ı Kerîm'in üslûplarında olduğu gibi, bazen muhatabın hayali itibarıyla olur, bunu unutma!

Üslûbun mertebeleri farklı farklıdır. Bazıları seher yelinden daha incedir. Bir şeye sirayet ettiğinde, ona kelâmın parçalarıyla remzedilir. Bazıları ise harp desiselerinden, şifrelerinden daha gizlidir, onu ancak harp dâhisi koklayabilir. Meselâ, Zemahşerî "Çürümüş, kemikleri kim diriltir?"⁷⁷ âyetinden "Varsa diriltecek çıksın ortaya!" üslûbunu istişmam etmiştir.

Eğer istersen mezkûr âyetlere dikkatle bak. Onlarda bu meseleleri tasdik eden şeyleri en latîf vecihle göreceksin.

Eğer istersen İmam Busayrî'yi ziyaret et. Şu sözünde üslûb-ı hakîm ile nasıl reçete yazdığına bak:

"Haramlarla dolu gözden, gözyaşlarını istifrağ et.

Sakin unutma, pişmanlık perhizine devam et."

Busayrî, üslûba "perhiz" lafzıyla remzetmiştir.

Veya Hazreti Süleyman'ın Hüdhüdünü dinle, nasıl da kendisinin su bulma sanatına îmâ ettiği kulak ver:⁷⁸

⁷⁷ Yâsîn sûresi, 36/78.

⁷⁸ Hüdhüd, yerin altındaki suları Hazreti Süleyman'a haber veriyordu. Kur'ân'da kıssası anlatılan Hüdhüd, Cenab-ı Hakk'ı vasfederken O'nun gökler ve yerde gizlilikleri çıkarmasını nazara verir. Yani kendi meşgul olduğu sanatla Allah'ı anlatır.

“Onların, göklerde ve yerde gizli şeyleri çıkararak Allah’a secde etmeleri gerekmez mi?”⁷⁹

Dördüncü Mesele

Kelâmın kudret ve kuvveti, o kelâmın parçalarının,

عِبَارَاتِنَا شَيْءٌ وَحُسْنُكَ وَاحِدٌ وَكُلُّ إِلَى ذَاكَ الْجَمَالِ يُشِيرُ Yani: “Senin hüsnün bir ama, farklı farklı ibarelerimiz. Her birimiz o aynı cemâle işaret ederiz.”⁸⁰ sözüne mâsadak olmasıyla gerçekleşir. Yani:

Kelâmın kayıtları, nazmı ve heyeti birbirine cevap vermesi,

Her birinin diğerinin elinden tutup yardımcı olması,

Her birinin özel meyveleriyle beraber küllî maksada kendi çapında medet etmesi ile o kelâm kudret ve kuvvet kazanır.

Sanki müşterek maksat bir havuz gibidir. Etraftan suları kendine çeker. Bu birbirine cevap vermeden yardımlaşma, ondan intizam, ondan tenasüp, ondan da hüsn meydana gelir.

Belâgatın bu sırrı Kur’ân’ın tamamından parıldar.

Altıncı Mesele

Telaffuz fotoğrafıyla alınmış, nakışlanmış kelâm haritasında toplanan manalar muhtelif neviler ve farklı farklı mertebelere sahiptir.

Bazısı hava gibidir, hissedilir ama görülmez. Bazısı buhar gibidir, görülür ama tutulmaz. Bazısı su gibidir, tutulur ama zaptolunmaz.

Bazısı külçe eriyiği gibidir, zaptolur ama muayyen bir kalıba girmez.

Bazısı muntazam inci ve sikkeli altın gibidir, belli bir görünümle müşâhastır. Sonra maksat ve makamın tesiriyle hava gibi olan, bazen katı hâle gelir. Bazen aynı manaya üç hâl de ârız olabilir.

Görmez misin? Harici bir şey vicdanına tesir ettiğinde kalbin heyecana gelir. Ardından hisler ayağa kalkar, bundan hava gibi olan manalar uçuşur, birtakım meyiller doğar. Sonra bunların bir kısmı meydana gelir. Sonra bunlardan bir başka kısım teşekkül eder. Bundan da başka bir kısım ortaya çıkar.

⁷⁹ Naml sûresi, 27/25.

⁸⁰ el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* 12/169; ez-Zerkeşî, *el-Burhân* 2/160.

Bu tabakalardan her birinde bazıları sübut bulur, bazıları ise harflerin teşekkülü esnasında bazı seslerin askıda kalmaları veya taneler elde edilirken saman da meydana gelmesi gibi askıda kalır.

Beliğ insan, sarih kelâmla maksadın taalluk ettiği şeyi ve makamın muktezasını ve muhatabın talebini ifade eder. Sonra diğer tabakaları, maksada yakınlığı derecesinde;

Kayıtların delâletine,

Fehvanın işaretine,

Keyfiyetlerin remzine,

Müstetbeatü't-terakibin telvihine,

Üslûpların telmihine,

Mütekellimin tavırlarının îmâsına havale eder.

Sonra, bu muallak manalardan hava misal görülmeyen ama hissedilen harfî manalar vardır. Bunlar için özel lafızlar yoktur. Muayyen bir vatan da yoktur. Gezici seyyahlar gibidirler. Bazen bir kelimedede gizlenir, bazen bir kelâm o manayı tümüyle gösterir ve bazen bir kıssaya girer, sığığında o mana damlar.

Meselâ, Hazreti Meryem'in annesinin, erkek çocuk beklerken kız çocuğu olduğunu gördüğünde söylediği "Ya Rabbi, ben onu bir kız olarak dünyaya getirdim."⁸¹ ifadesi tahassür bildirir.

"Keşke bir gün gençlik..." ifadesi teessüf ifade eder.

Daha bunlar gibi o kelime, o kelâm veya o kıssada iştiyak, temeddüh, hitap, işaret, teellüm, tahayyür, taaccüp, tefâhür ve benzerleri yer alır.

Sonra, bu birbiriyle çekişen, rekabet hâlinde olan manalar arasında iyi geçinmenin şartı, bunların esas maksada hizmeti nispetinde itina ve ihtimam göstermektir.

Bu meseleye misal istersen, Bakara sûresinin başından buraya kadar olan kısmı daha önce açıklandığı şekilde açık bir misaldir.

Yedinci Mesele

Üslûpta yer alan hayalin bir dane-i hakikat üzere sümbüllenmesi ve hariciyat silsilesinde derç edilen kanunlar ve illetlerin mânevî şeylere yansımada ayna gibi olması gerekir.

⁸¹ Âl-i İmran sûresi, 3/36.

Nahiv felsefesi, yani nahiv kitaplarında zikredilen münasebetler bu tür-
dendir.

Sekizinci Mesele

Sibeveyh, بَاءِ، إِلَى، مِنْ، gibi birbirinden değişik mana ifade eden harflerde asıl mananın bir ve değişmez olduğuna, lâkin makam ve maksat itibarıyla muallâk bir manayı alıp kendi içine çektiğine, böylece asıl mananın misafir ettiği manaya bir şekil ve bir üslûp hâline geldiğine hükmetmiştir.

Keza, lügatı iyi bilen biri dikkat ettiğinde şunu anlar: Lafz-ı müşterekin çoğu kere manası birdir. Sonra bir kısım münasebetlerle teşbihler, bundan mecazlar, bundan örfî gerçekler meydana çıkıp manası çoğalmıştır. Hatta “göz” veya “pınar” anlamındaki عَيْنٌ kelimesi Güneş için de kullanılır. Bu kullanım, ulvî âlemin süflî âleme onunla baktığına remzeder. Veya âb-ı hayat hükmünde olan ziya, o beyaz dağ menbandan akar... Diğerlerini buna kıyas et.

Dokuzuncu Mesele

Cüz’î iradeyi, şahsî, fikrî ve basit tasavvuru aciz bırakan belâgat mertebeleri şudur; Mütেকellim defaten

Kelâmın kayıtlarına,

Kelimelerin râbitalarına,

Cümlelerin muvazenesine, bunların tümü diğerleri ile en büyük nakşa doğru bir nakış ortaya koyacak şekilde nispetlerini koruyabilmeli, gözetebilmeli ve hepsine birden bakabilmelidir. Sanki mütেকellim kendi aklına başka akılları da hizmet ettirmiştir.

Meselâ, bir sarayı yapan usta, renkli taşları öyle vaziyette koyar ki, bununla her birinin diğerine bakması ve paralel olmasından garip nakışlar meydana gelir. Dört halifenin isimleri özel bir hatla yazılırken hepsinin isimlerinde müşterek olan (ع) harfinin durumu gibi...

Bu meselenin en zahir meselelerinden biri, daha önce işitmiş olduğun (Bakara sûresinin ilk) âyetidir.

Kezâ, kelâmın ulviyet sebeplerinden biri, bir nesep seçerisi gibi makam ve garaza doğru sarkan maksatlara çoğalarak teselsül edip gitmesidir.

Kezâ, kelâm tabakasının yükseklik sebeplerinden biri, pek çok fûrûatı istinbata elverişli olmasıdır. Kıssa-yı Musa’da olduğu gibi...

Onuncu Mesele

Kelâmın letafet ve halâvetini netice veren selâseti şudur: Onda bulunan manalar ve hissiyatın birbiriyle uyumlu bir birlik meydana getirmeleri veya muntazam bir ihtilâf hâlinde olmalarıdır. Tâ ki etraf, ifade ve maksadın kuvvetini kendine çekmesin, bilâkis merkez etraftan kuvveti kendine toplasın.

Kezâ, maksadın net oluşu da kelâmın selâsetiyle ilgilidir.

Kezâ, çeşitli maksatların birleştiği yer olarak görünmesi de kelâmın selâsetine dahilidir.

On Birinci Mesele

Kelâmın sıhhat ve kuvvetine sebep olan selâmeti şudur:

Kelâm öyle olmalı ki,

Mebâdi ve delillere işâret etmeli,

Levâzım ve tevâbie remzetmeli,

Mevzu ve mahmul ve bunların keyfiyetlerini kayıtlarıyla evhamın reddine ve şüphelerin derine imâ etmelidir. Sanki her kayıt, mukadder bir suale cevap olmadır. Eğer misal istersen, Fatıha sûresine bak.

On İkinci Mesele

Üslûp üç çeşittir:

1- Mücerret üslûp:

Bunun rengi birdir. Özelliği:

İhtisar, yani öz olarak söylemek,

Fitrilik,

Selâmet,

Düz anlatımdır.

Mücerret üslûp, muamelâtta, karşılıklı konuşmalarda ve alet ilimlerinde kullanılır. Buna akıcı bir misal istersen Seyyid Şerif Cürçânî'nin kitaplarına bakabilirsin.

2- Müzeyyen üslûp:

Bunun özelliği:

Süslülük,

Parlaklık,

Teşvik veya nefret uyandırmakla kalbi heyecana getirmek.

Bu üslûp türüne uygun makam, medih - zem ve benzeri hitabiyat konuları ve bir de iknâiyat ve bu ikisine benzer konulardır. Buna süslü misal araştırdığında, Delâilü'l-İcâz ve Esrârü'l-Belâğa'ya gir. Bu ikisinde süslü bahçeler göreceksin.

3- Âlî üslûp.

Bunun özelliği:

Şiddet,

Kuvvet,

Heybet,

Ruhâni ulviyettir.

Buna uygun makam ilâhiyat, usûl ve hikmet konularıdır. Buna açık bir misal ve veciz bir timsal istersen Kur'ân'a bak; çünkü orada gözün görmediği, kulağın işitmediği, hiçbir belîğin kalbine gelmeyen şeyler vardır.⁸²

Üstad Hazretleri'nin Kur'ân-ı Kerîm'in belâgatına ve icâz işaretlerine dair yazdığı İşârâtü'l-İcâz tefsirinden bazı bölümleri birer misal olarak takdim etmeyi uygun buldum:

Muttakilerin vasıfları anlatılırken، يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ Yani: “Namazı ikâme ederler.”⁸³ Bakara sûresi üçüncü âyetinde، يَعْْبُدُونَ yani “ibadet ederler” ifadesi veya يُصَلُّونَ Yani: “namaz kılarlar.” tek kelimesi ifadesine mukabil böyle iki kelimeli bir itnabın yani manalı uzatmanın hikmeti ise; önce bedenî ibadetlerden namazın zikredilmesi, namazın bütün hasenata fihrist ve örnek olduğuna işarettir. Evet nasıl ki, Fatiha, Kur'ân'a; insan kâinata fihristedir; namaz da hasenata fihristedir. Çünkü namaz, oruç, hac, zekât ve diğer hakikatleri içine aldığı gibi, idrakli ve idraksiz mahlûkların iradî ve fitrî ibadetlerinin numunelerine de şâmindir. Meselâ secdede, rükûda, kıyamda olan meleklerin ibadetlerini, hem taş, ağaç ve hayvanların o ibadetlere benzeyen durumlarını andıran bir ibadettir.

İkâmenin, hem fiil hem de muzarî fiil sığası ile zikirindeki hikmet ise, ruha hayat veren namazın o geniş hareketini ve İslâm âlemine yayılmış olan

⁸² İşârâtü'l-İcâz'dan aktardığım bu bölümü, arkadaşımız Doç. Dr. Şâdi Eren tercüme etmiştir.

⁸³ Bakara sûresi, 2/3.

ruhânî intibahı (uyanişı) muhataba ihtar edip göstermektir. Ve o güzel vaziyeti ve o muntazam hâli hayale götürüp tasvir etmekle işiten ve dinleyenlerin namaza meylini ikaz edip artırmaktır. Evet dağınık bir vaziyette bulunan efradı büyük bir sevinçle toplanmaya sevk ettiren malum âletin sesi gibi, âlem sahrasında dağılmış insanları cemaate davet eden ezân-ı Muhammedî'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem) o tatlı sesiyle, ibadete ve cemaate bir meyil, bir şevk meydana gelir.

Namazı, ikâme etmenin zikir ve hikmeti ise, namazda lâzım olan tâdil-i erkân, devamlılık, namaz dışında da namazın manasını koruma gibi "ikâme"nin manalarına riayet etmeye işarettir.

Arkadaş! Namaz, kul ile Allah arasında yüksek bir nispet ve ulvî bir münasebet ve nezih bir hizmettir ki, her ruhu celp ve cezbetmek namazın şanındandır.

Muttakilerin özelliklerini anlatan Bakara sûresinin dördüncü âyetinde şöyle buyruluyor: *وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ* *وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ* Yani: "Onlar, sana indirilene (Kur'ân, hadis) de, senden önceki peygamberlere indirilenlere (Tevrat, Zebur, İncil ve Sahifelere) iman ederler. Onlar, âhirete de kesin olarak iman etmiş kimselerdir."⁸⁴

Kur'ân-ı Kerîm, bu âyet gibi çok âyetlerde terkiplerin, kelâmın muhtemel buldukları ihtimallerin, vecihlerden bir ihtimalini veya bir vechini bir emare ile tayin etmemekle, kelâmın nazmını kendi hâline mutlak bırakıp tek bir manaya gelecek şekilde tahsis etmemiştir. Bu da mucize bir ifade olmasını sağlayan vecizliğe (az ve öz ifade ile çok şey ifade etmeye) kaynak olarak latîf bir sır olmuştur. Şöyle ki: Belâgat, muktezâ-yı hâle mutabakattan ibarettir. (Yani hâl ve durumun gerektirdiği biçimde ifade dede zirveye ulaşmaktır.) Kur'ân'ın muhatapları, muhtelif asırlarda farklı çeşitli tabakalardır. Bu tabakalara riayet ederek, konuşmaları, ifadeleri, o asırlara da şumüllendirmek üzere, çok yerlerde temim için (hepsinin nasibini ayrı ayrı alabilmesi için tek bir manaya gelecek tahsisler yapılmayıp mutlak ve umumi anlatım şekli tercih edilerek) hazf yapıyor yani bazı kelimeleri kaldırıyor, çok yerlerde kelâmın nazmı mutlak bırakıyor ki, ehl-i belâgat tarafından ve Arabi ilimlerce güzel görünen vecihler, ihtimaller çoğalsın ki, her asırda, her tabaka, fehimlerine göre hissesini alsın. (...) Bu âyet, ehl-i kitaptan iman edenleri tahsisle şereflerini ilân; ve imana gelmeyenleri imana teşvik ediyor. Abdullah İbni Selâm ele alınarak diğerlerinin

⁸⁴ Bakara sûresi, 2/4.

Abdullah İbni Selâm gibi olmaları için yapılan teşvik gibi. Aynı şekilde, Kur’ân-ı Kerîm’in bütün ümmetlere ve Hazreti Muhammed’in (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberliğinin bütün milletlere şâmil olduklarını tasrih etmek üzere, her iki *الَّذِينَ* ile *الْمُتَّقِينَ* nin her iki kısmına tahsis edilmiştir. Aynı şekilde *يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ* Yani: Gayba iman ederler⁸⁵ âyetinin safesinde bulunan imanın rükünlerini beyan etmek için, icmal (özet ifade eden) sonra tafsile geçmiştir. Çünkü bu âyet; kitaplara, kıyamete açıkca; peygamberlere ve meleklerle zımnen delâlet eder.

Kur’ân-ı Kerîm, burada *وَالْمُؤْمِنُونَ بِالْقُرْآنِ* Yani: “Kur’ân’a iman edenler.” gibi az kelimeli ifadeyi terk edip *يُؤْمِنُونَ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ* Yani: “Sana indirilene iman ediyorlar.”⁸⁶ şeklinde bir şekilde itnabı (manalı şekilde fazla kelimelerle anlatmayı) seçmiştir. Bunun hikmet ve sırları şunlardır:

1- Mevsul ve müphem isimlerden bulunan *الَّذِينَ* burada hükmün medarı ve maksadın esası iman sıfatı olduğuna ve mevsufu ile diğer sıfatları iman sıfatına tâbi ve altında görünmez bir durumda olduklarına işaret eder.

2- Yalnız bir zamanda sübutu ifade eden *مُؤْمِنُونَ* kelimesine bedel, fiil sigası ile *يُؤْمِنُونَ* Yani: “İman ederler, iman edip dururlar.” tabiri, nüzûl ve zuhur tekrarlandıkça imanın yenilenmekte olduğuna işaret eder.

3- İphamı (kapalılığı) ifade eden *مَا* icmâlî imanın kâfi geldiğine ve imanın, hadis gibi bâtını ve Kur’ân gibi zahirî vahiylerle şâmil olduğuna işaret eder.

4- *أُنزِلَ* Yani: “İndirildi.” fiili, mâziye delâlet eden heyeti itibarıyla, henüz nâzil olmayanın nüzûlü, nâzil olanın nüzûlü kadar muhakkak olduğuna işaret eder. Maahâzâ, *يُؤْمِنُونَ* Yani: “İman ederler, edecekler.” kelimesindeki istikbal, *أُنزِلَ* nin mâziliğinden ileri gelen noksanı telâfi eder. Yani henüz nâzil olmayan kısım, *أُنزِلَ* nin şumûlü dahilinde değilse de, *يُؤْمِنُونَ* nin şumûlü altındadır. Bu tenzil meselesi, Kur’ân’ın çok yerlerinde vuku bulmuştur. Bazen mâzi, istikbale misafir gider, bazen de muzari mâzinin memleketine gelir. Bunda, çok latîf bir belâgat vardır. Şöyle ki: Bir adam, kendisine göre henüz geçmemiş bir şeyi mâziye delâlet eden bir sîga ile işittiği zaman, zihni heyecana gelir, ayrılır. Anlar ki, muhatap yalnız o değildir. Belki, arkasında muhtelif mesafelerde pek çok ayrı ayrı taifeler, saflar bulunmakla, kendisine yöneltilen kitapları, nidaları, ilâhî hitabeleri,

⁸⁵ Bakara sûresi, 2/3.

⁸⁶ Bakara sûresi, 2/4.

arkasında bulunan bütün o taifeler işitir gibi zihnine gelir. عَلَيَّ ‘ye yani: “Senin üzerine”ye bedel اِلَيْكَ Yani: “Sana.”nın zikri, Resûl-i Ekrem’in (aleyhissalâtü vesselâm) teklif edilen peygamberlik vazifesini cüz’î iradesiyle yüklenip kabul etmiş olduğuna ve bu hizmet Cebrail (aleyhisselâm) tarafından görüldüğünden, Resûl-i Ekrem’in (aleyhissalâtü vesselâm) daha yüksek olduğuna işaretir. Çünkü عَلَيَّ yani: “Üzerine”de irade olmadığı gibi Kur’ân âyetlerini indirmekle görevli bir vasıta olan Cebrail’in (aleyhisselâm) daha yüksek olmuş olduğuna delâlet etmiş olurdu. عَلَيَّ yani: “Sana”daki muhatap zamirinin açık isme tercih sebebi, Kur’ân ve Kur’ân’a ait hususlarda Hazreti Muhammed’in (aleyhissalâtü vesselâm) yalnız muhatap olup, kelâm, Allah’ın kelâmı olduğuna işaretir. Bu kelâmın vecizlik derecesi de, zikredilen şu latîf güzelliklerden anlaşıldı.

وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ Yani: “Senden öncekilere indirilenlere.”⁸⁷: Bu gibi sıfatlarda bir teşvik vardır. Ve o teşvikten, işitenleri imtisale (onu yapmaya) sevk eden emirler ve yasaklar doğuyor. Bu cümlemin öncesiyle nazmına dair dört latîf nükte vardır:

1- Bu cümlemin önceki “(Ey Muhammed) Sana indirilene iman ederler.” cümlesine atfı, medlûlün delile olan bir atfıdır.

Şöyle ki: Ey insanlar! Kur’ân’a iman ettiğiniz gibi, geçmiş semâvî kitaplara da iman ediniz; çünkü, Kur’ân onların sıdkına delil ve şahittir.

2- Yahut o atf, delilin medlûle olan atfıdır. Şöyle ki: Ey ehl-i kitap! Geçmiş olan peygamberler ve kitaplara iman ettiğiniz gibi, Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) ile Kur’ân’a da iman ediniz! Zira onlar, Hazreti Muhammed’in (aleyhissalâtü vesselâm) gelmesini müjdeledikleri gibi; onların ve kitaplarının sıdkına olan deliller, hakikatiyle, ruhuyla Kur’ân’da ve Hazreti Muhammed’de (aleyhissalâtü vesselâm) bulunmuştur. Öyle ise, Kur’ân Allah’ın kelâmı ve Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) da peygamberi olduğunu öncelikle kabul ediniz ve etmelisiniz.

3- Asr-ı Saadet’te Kur’ân’dan doğan İslâmiyet, sanki bir ağaçtır. Kökü Asr-ı Saadet’te sabit olmakla, damarları o zamanın âb-ı hayat menbalarından kuvvet ve hayat alarak her tarafa intişar ettikleri gibi, dal ve budakları da istikbal semâsına kadar uzanarak, insanlık âlemine maddî ve mânevî meyveleri yetiştiriyor. Evet, İslâmiyet mâzi ile istikbâli kanatları altına almış, gölgelendirerek umumî istirahatı temin ediyor.

⁸⁷ Bakara sûresi, 2/4.

4- Kur'ân-ı Kerîm, o cümlede ehl-i kitabı imana teşvik etmekle, onlara bir ünsiyet, bir kolaylık gösteriyor. Şöyle ki:

Ey ehl-i kitap! İslâmîyet'i kabul etmekte size bir meşakkat yoktur. Size ağır gelmesin. Zira, size bütün bütün dininizi terk etmenizi emretmiyor; ancak, itikadınızı ikmal ve yanınızda bulunan dinî esasları üzerine bina ediniz, diye teklifte bulunuyor. Zira, Kur'ân geçmiş bütün mukaddes kitapların güzellerini ve eski şeriatların temel kaidelerini içinde toplanmış bulduğundan; usûlde tadil ve tekmil edici yani mükemmelleştirici bir hüviyettedir. Yalnız, zaman ve mekânın değişmesinin tesiriyle değişmeye maruz kalan teferruat kısmında yepyeni hükümler getirici mahiyettedir. Bunda akli ve mantıkî olmayan bir taraf yoktur. Evet dört mevsimde giyecek, yiyecek vesâir ilaçların değişmesine lüzum ve ihtiyaç hâsıl olduğu gibi, bir şahsın yaşayış devrelerinde, talim ve terbiye keyfiyeti de değişir. Aynı şekilde, hikmet ve maslahatın gereği, insanlık ömrünün mertebelerine göre teferruatta ve ikinci derece hükümlerde de değişmeler olur. Çünkü fûruata ait hükümlerden biri, bir zamanda maslahat iken, diğer bir zamana göre mazarrat olur. Veya bir ilaç, bir şahsa deva iken başka bir şahıs için hastalık sebebi olur. Bu sırandır ki, Kur'ân, fûruata ait hükümlerden bir kısmını neshetmiştir. Yani vakitleri bitti, nöbet başka hükümlere geldi, diye hükmetmiştir.

مِنْ قَبْلِكَ Yani "Senden önce" kelimesine gelince: Kur'ân'da hiçbir kelime bulunmuyor ki, mevkiîyle münasebetli olmasın. Veyahut, mevkiinin başka bir kelimeye münasebeti daha çok olsun. Evet, Kur'ân'ın herhangi bir yerinde bulunan bir kelime, o mevkiin başında altın bir taç gibi görünür. Aralarındaki münasebetlerden dolayı, aralarında geçimsizlik yeri yoktur.

Bu cümleden olarak مِنْ قَبْلِكَ yani "Senden öncekilere de" ifadesine bak. Bu âyetin her tarafından uçup, bu kelimenin başına konan latîf nükteleri gör. Zira, bu âyet, peygamberlik hakkındadır. Peygamberlik meselesinde "Beş Maksat" vardır. Bu maksatlar, beş nükteden yansımıştır. Bu beş latîf nükte مِنْ قَبْلِكَ nin sadafindedir. Maksatlar ise:

- 1- Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberdir.
- 2- Peygamberlerin en mükemmelidir.
- 3- Peygamberlerin sonuncusudur.
- 4- Peygamberliği umumidir.

5- Şeriatı, diğer şeriatların güzelliklerini kendi içinde toplayarak, onların hükümlerini neshedip sona erdirmiştir.

Birinci Maksat olan Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) peygamber oluşunun مِنْ قَبْلِكَ den yansıma vechi:

Meslekleri ve yolları bir olan bir cemaat مِنْ قَبْلِكَ kelimesinden îmâ şeklinde anlaşılır. Binaenaleyh, Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) مِنْ قَبْلِكَ deki zamire merci olması, o cemaatten sayılmasını gerektirir. (Çünkü "Senden önceki peygambere iman ederler" demekle, sen de peygambersin denilmiş oluyor.)

Ve onların meslekleri olan peygamberliklerine ve getirdikleri mukaddes kitapların doğruluğunu ispat eden bütün deliller, Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberliğine ve Kur'ân'ın Allah'tan nâzil olduğuna kesin bir hüccet ve delil olduğu gibi, onların mucizeleri de Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) davasına bir mucize hükmüne geçer.

İkinci Maksat olan Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberlerin en mükemmelidir hükmünün مِنْ قَبْلِكَ den yansıma vechi; üç kaideden ortaya çıkar:

1- Sultanlar daima halkın, cemaatin, ordunun sonunda ortaya çıkarlar.

2- İnsanlarda mükemmele gidiş vardır. Bu mükemmelleşme kanunu, ikinci mürebbinin ve mükemmelleştiricinin evvelkilerden daha üstün olmasını gerektirir.

3- Çoğunlukla, sonradan gelenin mahareti, öncekinden daha ziyadedir.

İşte bu üç kaideden, Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberlerin en mükemmel olduğu tezahür eder.

Üçüncü Maksat olan Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberlerin sonuncusudur hükmünün yansıma vechi:

Meşhur bir kaidedir ki, bir vâhit çoğalsa, zincirleme gittikçe gider, bir yerde durmaz. Fakat, çoklar ittihat etse, kuvvetlenir, istikrar peyda eder, yerinde kalır, daha değişmez. Demek Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberlerin sonuncusudur. Muhalif mefhumu ile işaret eder ki, ondan sonra peygamber gelmez, sonunculuğuna mühür ve imza basar.

Dördüncü Maksat olan Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberliği umumdur, hükmünün yansıma vechi: مِنْ قَبْلِكَ kelimesinin ifade ettiği gibi, Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) onların o peygam-

berlerin halefidir ve onlar, tamamen o Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâ-tü vesselâm) selefleridir. Binaenaleyh, halef olan zât; selef olan öncakilere ait vazifeyi tamamıyla üzerine alarak onların yerine geçmesi, o Hazret'in bütün seleflerine nâip ve vekil, hem bütün ümmetlerine resûl olmasını gerektirir. Evet bu kaide, hükmüne uygun fitrî bir kaidedir. Zira, Asr-ı Saadet'ten evvel insan âleminin ihtiva ettiği ümmetler, milletler arasında maddeten ve mânen, istidaden ve terbiyeten pek muhtelif ve geniş mesafeler vardı. Bunun içindir ki, tek bir terbiye ve münferit bir davet kâfi gelmiyordu. Vakta ki, insanlık âlemi Asr-ı Saadet'in saadet güneşiyle uyandı ve karşılıklı fikir alışverişi ile, anane ve geleneklerinin terkiyle, değişmesiyle ve kavimlerin birbirine karışma ve tanışmalarıyla birleşmeye meyil gösterdi ve aralarında geliş-gidişler ve haberleşmeler başladı; hatta Dünya bir memleket, belki bir vilâyet, belki bir köy gibi oldu; bir davet ve bir peygamberlik bütün insanlara kâfi görüldü.

Beşinci Maksat olan, Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) şeriatı, diğer şeriatların onların güzelliklerini içinde toplamakla onların hükmünü kaldırmış olması meselesinin مِنْ قَبْلِكَ den yansıma vechi: مِنْ قَبْلِكَ deki مِنْ ibtida (başlangıç) manasını ifade eder. İbtida ise, bir intihaya (neticeye) bakar. İntiha (neticeye ulaşma, artık) ihtiyaçsızlığa delâlet eder. Öyleyse, Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm), peygamberlerin sonuncusudur ve insanlık âleminin başka bir peygambere ihtiyacı yoktur. مِنْ قَبْلِكَ kelimesinin bu beş latif nükteye yansıma noktası ve mazhar olmasına belâgat nazarıncı delâlet eden emare (belirti) şudur ki: Bu beş maksat, bir nehir gibi şu âyetlerin altında cereyan etmekle, âyetten âyete intikal neticesinde مِنْ قَبْلِكَ havuzunda toplanmıştır. Evet, kelimenin üzerinde görünen bir sızıntı, bir yaşlık, kelimenin altında havuzun bulunduğu delâlet ve îmâ eder... Bununla beraber, bu maksatların beyanına dair ayrı ayrı âyetler tahsis edilmiştir."⁸⁸

مَنْتَلُهُمْ كَمَنْلِ الَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يَبْصُرُونَ * ضُمُّ بَكْمٍ عُمِّي فَهُمْ لَا يَرَجِعُونَ * أَوْ كَصَيْبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ * يَكَادُ الْبَرْقُ يَحْطِفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَسْنُوا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ ابْصَارَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

88 İşârâtü'l-İcâz Tefsiri.

bir gecede ateş yakan kimsenin durumu gibidir ki, ateş tam onların çevresini aydınlatmışken, Allah birden nurlarını alıp götürmüş ve onları karanlıklar içinde bırakmış; onlar da artık hiçbir şeyi göremez olmuşlardır. Sağır, dilsiz ve kördürler, gece karanlığında bir ses işitmez, kimseye bir şey işittiremez, bağırsalar da yardıma gelen olmaz, yollarını bulamazlar. Çabaladıkça batır, o musibetten kurtulup geri dönemezler. Yahut onların hâli, şiddetle boşanan karanlıklı, gök gürültülü ve şimşekli bir yağmura tutulmuş yolcuların misaline benzer. Yıldırımından ölme kokusuyla parmaklarını kulaklarına tıklarlar. Hâlbuki Allah o kâfirleri kudretiyle çepeçevre kuşatmıştır. Şimşegin çakması neredeyse gözlerini alır. Etraflarını aydınlatınca birkaç adım yürürler. Fakat üzerlerine karanlık çökünce oldukları yerde kalırlar. Eğer Allah dileseydi onlara verdiği işitme ve görme nimetlerini de alıverirdi. Muhakkak ki, Allah her şeye hakkıyla kâdirdir.”⁸⁹

Bu uzun âyetle hem önceki âyetler arasında, hem cümleleri arasında hem cümlelerin keyfiyetlerinde bulunan irtibat ve intizam ciheti ise: Kur’ân-ı Kerîm, evvelâ münafıkların hâllerini, ikinci olarak cinayetlerini açıkca kaydettiği gibi, muamelelerinin kötülüğünü akla kabul ettirdikten sonra, hayale, vehme, hisse de gösterip onlara da kabul ettilmesini bu temsille temin etmiştir. Evet akli şeylerden fazla, temsillerle hayalî şeyleri kabule, hayal daha yakındır. Aynı şekilde, akla muhalif olan ve hem melûf olmayan (insanların alışık olmadıkları, iyi tanımadıkları) bir şeyin menûs (ülfet ünsiyet edilmiş, alışılmış) bir şekilde gösterilmesiyle hayal çabuk kabul eder. Aynı şekilde, gâib (ortada olmayan) bir şeyi hazır göstermekle, akıl ve his arasında mutabakat (uyumluk) hâsıl olur, his de kabul eder.

Hulâsa: Münafıkların kötülüğü şu temsille akla tasdik ettirildiği gibi, hayale, vehme, hisse de kabul ettirilmesi temin edilmiştir. Aynı şekilde, münafıkların ayrı ayrı cinayetleri ve muhtelif sıfatları arasında hakikî bir irtibatın bulunması şu temsille gösterilmiştir. Ayrıca, münafıkların muamelelerini hayalin gözü önüne şu temsille getirmekten maksat, lisanın söylemediği ince cihetleri bizzat hayal bakıp görsün ve alsın ki, bir itiraz kalmasın.

Sonra bu temsilin cümlelerinin meâli, heyet-i mecmuasıyla münafıkların hikâyelerinin meâline uygun geldiği gibi, ayrı ayrı da hikâyelerinin cümlelerine uygun gelir. Evet, münafıkların hikâyesi böyledir. Zahiren imana gelmişlerdir. Sonra kalben küfür ve inkâr etmişlerdir. Sonra hayret ve te-

⁸⁹ Bakara sûresi, 2/17-20.

reddüt içinde kalmışlardır. Sonra hakkı talep etmemişlerdir. Sonra o dalâletten rücu'a (geri dönmeye) kâdir olamamışlardır ki, hakkı arasınlar.

Temsilin manası ise, evvela ateş yakmışlardır. Sonra o ateşi muhafaza edememişlerdir. Sonra ateşleri sönmüştür. Sonra zulmet içinde kalmışlardır. Sonra her şey onlara görünmez olmuştur. Gece vakti ses-sadâ olmadığından, sanki sağır olmuşlardır. Ateşleri söndüğünden, âmâ gibi olmuşlardır. Bir muhatap veya bir yardımcıları bulunmadığından, sanki lâl (dilsiz) olmuşlardır. Ve o zulmetten çıkıp geri dönmeye muktedir olmadıklarından, sanki ruhsuz, heykel kesilmişlerdir. İşte temsildeki cümlelerle hikâyedeki cümleler arasında uygunluk tamamen ortaya çıkmakla, aralarında bir muhalefet kalmadığı açıkca ortaya çıktı.

İhtâr: Temsildeki zulmet, hayret, ateş, hikâyedeki küfre, sebatsızlığa ve fitnelere işârettir.

(...)

Cümlelerin arasındaki intizam cihetine gelince: *مَنْ لَهُمْ كَمَلٌ الَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا*
Yani: “Onların meseli, ateş yakan adamın meseli gibidir.” Bu cümlenin mevki ve makama olan münasebeti, şöyle tasvir edebilir ki: Âyette beyan edildiği şekil üzerine, ateş yakan adamın hâli, Arap Yarımadası’nda oturup Kur’ân’ın muhataplarından birinci tabakadaki adamların hâllerine uygun düşüyor. Zira o tabakadaki adamlar bu ateşi yakan adamın hâlini ya bizzat görmüşler veya işitmişlerdir. Ve o hâlin ne derece tesirli ve feci olduğunu hissetmişlerdir. Zira onlar çok defa Güneş’in zulmünden gecenin zulmetine kaçarak gecenin serinliğinde yollarına devam ettikleri sırada, şiddetli yağmurlara rast gelerek çok zahmetlere düşmüşlerdir. Ve kezâ çok defa yollarını kaybederek zararlı hayvanlarla dolu mağaralara girmişlerdir. Arkadaşlarını görüp onlarla ferahlanmak ve eşyalarını görüp muhafaza etmek veya zararlı hayvanları görüp onlardan korunmak için ateş yakmışlardır. Ateşin ziyasından istifade ederlerken, semâvî bir afette ateşleri söner ve arzu ve ümitleri tamamen ümitsizliğe ve hüsrana döner. İşte Kur’ân-ı Kerim onların bu durumuna *فَلَمَّا أَصَابَتْ مَا حَوْلَهُ دَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ*
Yani: “Vakta ki, o ateş etrafı ışıklandırdı; birdenbire Cenab-ı Hak, nurlarını söndürerek ziyalarını zulmete çevirdi.” cümleleriyle işâret etmiştir...”

ف harfinden ve âyetin akış şeklinden şunlar anlaşılıyor: Vakta ki, ateş onları ışıklandırdı. Onlar da ışıklandılar. Fakat ateşe ehemmiyet verip muhafaza etmediler ve o nimetin kıymetini bilip devam ettirmediler, o da söndü gitti. Evet, ziyayı muhafaza etmekten gaflet, devam etmemesini

gerektirir. Devam etmemesi ise sönmesini icap ettirir. Nurlarının sönmesiyle uğradıkları sonra karanlıklara düşmek gibi ikinci bir hüsrana uğramışlardır. Sonra üçüncü bir hüsrana maruz kalmışlardır. Çünkü insan karanlığa düşmekle yolunu kaybettiği zaman, arkadaşlarını ve eşyasını görmekle bir derece teselli bulur. Fakat bunları da görmediği gibi, onun o karanlıkta durması ve yürümesi bir musibet ve bir vahşettir: **ضُمَّ بُكُمْ عُمِّي** Yani: “Onlar, sağır, dilsiz ve kör olup artık geri dönemezler.” Evet bir insan böyle bir belâya düştüğü zaman dört cihetle ümitli olabilir ve teselli bulabilir:

Birincisi: Köylü halkından veya geçen yolculardan bir ses gelir de o ses vasıtasıyla yolunu bulup görmek ümidinde olur. Hâlbuki gece sükût hâlinde, sakin, sessiz ve sadasız olduğundan, o adamla bir sağırın arasında fark kalmamıştır. Bu cihetten ümidinin kesik olduğuna işaret eden Kur’ân-ı Kerîm **ضُمَّ** yani: “sağırılar” kelimesini kullanmıştır.

İkincisi: Eğer çağırıp yardım isterse, belki bir işiten olur da onun kurtulmasına gelir diye bir ümit besleyebilir. Fakat gecesi sağır olduğu için, dilli, dilsiz birdir. Bu ümidini de kesmemek için **بُكُمْ** yani: “dilsizler” denilmiştir.

Üçüncüsü: Gideceği cihetin yolunu tahminen tayin etmek ve görmek bir alâmet, bir ateş, bir yıldız için arar, teselli bulmuş olur. Hâlbuki gecesi öyle zulmetlidir ki, gözlü gözsüz bir olur. O adamın bu emelini söndürmek için **عُمِّي** yani: “körler” denilmiştir.

Dördüncüsü: O belâdan kurtulup dönmek için var kuvvetiyle çalışmaktan başka bir çare kalmadığını görür görmez, kendi kuvvetine güvenir ve ümitlenir. Hâlbuki karanlık her taraftan o adamı öyle kuşatmıştır ki, o adam bütün kuvvetiyle çalıştığı hâlde kurtuluş imkânını bulamaz. Kendi iradesini kötüye kullanmakla bataklıkta giren ve bir daha çıkması mümkün olmayan bir hayvan gibi, o zulmet içinde kalır. Evet çok şeyler vardır ki, insan, iradesiyle girer, fakat çıkması imkânsız olur. İnsan onu bırakır, fakat insanı bırakmaz. İşte onların şu vaziyetlerine **لَا يَرْجِعُونَ** Yani: “Onlar geri dönmezler.” denilmiştir ki, o musibetten kurtulup rücu etmelerine bir çare kalmadığına ve son ümitlerinin de kesilmiş olmasına binaen vahşet, ümitsizlik ve korkular içinde kaldıklarına işaretir.

Âyetin münafıklara bakan ciheti ise: Evet, münafıklar küfür ve nifak karanlığına düştükleri zaman onların dört cihetle kurtulmaları mümkündür.

(....)

Zira, o münafıklıktan başlarını kaldırıp hakkı dinlemek, Kur'ân'ın irşadına kulak vermek vermek kurtulmaları mümkündür. Fakat, nefislerinin şeytanî olan hevası, Kur'ân'ın sadasını kulaklarına işittirecek hevayı (kötü arzuyu) karıştırdığı için, Kur'ân'ın kendilerini irşat etmesine mâni olmuştur. Onun için Kur'ân-ı Kerîm, bu cihetten onların ümitlerinin kopmuş olduğuna işaret etmek için ضُمُّ yani: "sağırılar" demiştir. Bu işareten, sanki onların kulakları kesilmiş olup kulakları kesik hayvanların kulaklarını andıran bir remiz vardır.

İkinci olarak: Başlarını aşağıya indirip vicdanlarıyla istişare ederek, doğru yolu ve hakkı sormakla kurtuluş cevabını almak imkânı varken, kalblerindeki inat kesilen tavuk gibi, dillerini içeri tarafa çekerek, konuşmalarına ve pişman olarak tevbe etmelerine mâni olmuştur. Onun için Kur'ân-ı Kerîm bu kapının da kapalı olduğuna işareten, بُكْمٌ yani: "dilsizler" demiştir. Ve bu işareten, dilleri çekilip atılmış bedbaht kimseler olduklarına bir remiz vardır.

Üçüncü olarak: İbret nazarıyla bakıp dahilî ve haricî (kendi iç dünyalarındaki ve dış âlemdeki) delilleri görüp hakka dönmeleri mümkün iken, gafletleri gözlerini perdelemiş, körlük de gözlerinin kapaklarını kapatmakla yine kurtuluştan mahrum kalmışlardır. Onun için Kur'ân-ı Kerîm buna işaret olarak onlara عُمِّيُّ yani: "körler" demiştir. Yani şeytanlara bir yuva inşa edilmek üzere gözleri örtülmüştür. Ateşî mahluklar gibi, şeytanların başlarını andıran bir vaziyeti, hayale arz ediyorlar.

Dördüncü olarak: Pis ve çirkin vaziyetlerine bakıp nâdim olarak tevbe etmeleri mümkün olduğu hâlde, nefislerinin kötü arzularına tâbi olarak, hem bozuk fitratlarının gereğini destekleyerek, şeytanlarının kandırmasıyla yaptıkları o çirkin hâlleri, gözlerine güzel görüldüğünden terk edemediler. İşte Kur'ân-ı Kerîm buna da لَا يَرْجِعُونَ Yani: "Onlar geri dönmeler." demekle onların son ümitlerinin de suya düştüğüne ve kum deryasına iradeleriyle giren ve bir daha çıkamayan bahtsız insanlar olduklarına işaret etmiştir.

أَوْ كَصَيْبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ * يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Yani: "Yahut münafıkların

meselesi; gökten yağan şiddetli, fırtınalı yağmura tutulan yolcuların meseli gibidir. O yağmurun içinde şiddetini arttıran karanlıklar, gürültüler, şimşekler vardır. Şimşeklerin çakmasıyla ölmek korkusundan parmaklarını kulaklarına sokarlar. Cenab-ı Hak, kudretiyle kâfirleri kuşatmıştır. Kâfirlerden küfürlerinin cezasından kurtulan yoktur. Çakan şiddetli şimşekler, hemen hemen gözleri kör edecek durumdadır. Onlar şimşekler çaktığı ve etraf aydınlandığı zaman yürürler, karanlık çöktüğü vakit dururlar. Eğer Cenab-ı Hak murat etseydi, onların kulaklarının ve gözlerinin nurlarını götürürdü. Cenab-ı Hak, her şeye kâdirdir.”⁹⁰

Bu âyeti, önceki âyetle bağlayan cihet: Kur’ân-ı Kerîm münafıkların vaziyetlerini tasvir etmek için uzun ibareleri ihtiva eden misal ve temsilleri tekrar etmiştir. Bu da münafıkların vaziyetine terettüp eden dehşet ve hayretin iki kısma ayrıldığında ileri gelmiştir. Zira, birinci temsilin hülâsasına göre, münafık olan kimse, kendisini varlık sahrasında arkadaşlarından ayrılmış, tek başına kaldığını ve kâinat cemiyetinden tart edilerek sahipsiz kaldığını bildiği gibi, her şeyi de yok bilir. Vahşetle kuşatılmış, sükûn ve sükûnet içinde bütün mahlukata ecnebî nazarı ile bakar. Münafığın bu bakışı ile müminin bakışı arasında dağlar kadar fark vardır. Zira, mümin olan zât iman nuru ile bütün mevcudâtı kendisine dost ve âşına bilir ve kâinat ile yabancılık değil, tam bir ünsiyeti ve tanışıklığı vardır.

İkinci temsilin hülâsasına göre, münafık olan adam âlemi musibetleriyle öldürücü, belâlarıyla boğucu, dehşetli hâdisatıyla tehdit edici, şiddetleri ile sıkıcı bir şekilde görür; bütün dünyayı envayla beraber kendisine düşmanlık etmekte ittifak ettiklerini zanneder. İşte o münafığın bu zannına göre âlemde ona menfaat verecek hiçbir şey yoktur. Bütün eşya ve mevcudat onun aleyhindedirler. Hâlbuki, mümin olan zât, iman nurunun iktizasıyla, kâinatın yaptığı tesbihleri ve müjdeleri mânen işitir, ferahlık hisseder.

(...)

Kur’ân-ı Kerîm، السَّمَاءِ أَوْ كَصَيْبٍ مِّنَ السَّمَاءِ، cümlesiyle “Münafıklar ıssız, korkunç ve şiddetli bir sahrada, karanlıklı bir gecede, her bir katresi bir mermi gibi şiddetli bir yağmura tutulan yolcular gibidir.” dediği zaman, bu ifadeyi

⁹⁰ Bakara sûresi, 2/19-20.

dinleyen kişi derhal ayılıp “Yağmurlar istenilip arzu edilen rahmet iken, niçin onlara korkunç bir musibete dönüşmüştür?” diye soru sormaya başlar. Kur’ân-ı Kerîm bu suale karşı o yağmurun dehşetini tasvir etmekle, فِيهِ ظَلَمَاتٌ Yani: “İçinde karanlıklar vardır.” demiştir. Ve ظَلَمَاتٌ yani: “karanlıklar”ın çoğul olmasıyla, bulutların zulmetine ve yağmurun yoğunluğundan meydana gelen karanlığa ve o karanlık kuşatıcı ve çok olduğundan, sanki, gecede ki bulut gibi, bulutun yağdırdığı siyah damlaların karanlığına zarf olduğunu bildirmiştir.

Karanlık ve yağmurlu geceler çoğunlukla gürültülü olduğu için, dinleyici, yine “Acaba onların da bu gecelerin de gürültü var mıdır?” diye suale geldi. Kur’ân buna cevaben وَرَعْدٌ yani: “gök gürültüsü” diye, vaziyetin dehşet ve korkunç olduğuna işaret etmiştir. Diğer varlıkların bir zahîrî padişahı olan semâ, onları felâketlere ve helâketlere sevk etmek için, zemini sarsan gürültüsüyle, her tarafı dehşetlere veren şimşeklerinin sesleriyle çağırıp bağıyor. İşte böyle bir vaziyet karşısında, böyle dehşetli bir musibete uğrayan bir adam, kendi sükûtu içinde kâinatın her tarafından zararlı hareketlerin, korkunç sayhaların kendisine gelmekte olduğunu hayal eder. Bununla gök gürültüsü, sesini içittiği vakit, onun ses ve nâralarını kendine karşı pek şiddetli nâralar olduğunu zanneder.

Kur’ân-ı Kerîm رَعْدٌ yani: “gök gürültüsü” dedikten sonra وَبَرْقٌ yani: ve “şimşek” demiştir. Nekre (belirsiz) hâliyle, şimşegün pek garip ve acip olduğuna işaret etmiştir. Evet, şimşegün çakmasıyla karanlıklar âlemi ölü. Her tarafı dolduran o zulümât birdenbire ortadan kaldırılır, yokluk deryasına atılır. Âni olarak şimşegün ölümüyle de karanlıklar âlemi tekrar dirilir, o geniş meydanı tekrar kaplar. Sanki şimşek söndüğü zaman, âlemi tamamen dumanıyla dolduran hakikî, meçhul bir zulmet ateşi vücuda gelir ki, gören adam sathî bir nazarla değil, derin bir bakışla dikkat edip baksın ve kudretin azamet eserlerini görsün.

Sonra bunları dinleyen “Münafıklar şu musibetin çıkmaz sokağına girdiklerinde; ‘Ne gibi bir tedbirde bulundular?’ diye kendi kendine düşünmeye başlarken, Kur’ân-ı Kerîm düşünmeye ihtiyaç bırakmadan يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حُدُورَ الْمَوْتِ Yani: “Şimşeklerin çakmasıyla ölmek korkusundan parmaklarını kulaklarına sokarlar.” diye, onlara bir sığınak bir kurtuluş çaresi kalmadığına işaret etmiştir. Hatta boğulan adam denizin ortasında bir ot parçasına sığındığı gibi, bunlar da şaşkınlıklarından parmaklarının ucunu değil, parmaklarının tamamını kulaklarına sokuyorlar. Sanki onların musibetleri dehşet kurbacıyla

kendi ellerine vuruyor, onlar da acısından parmaklarını ceplerine değil, şaşkınlıklarından kulaklarına sokuyorlar. Hülâsa, yıldırımın isabetinden kurtulmak zannıyla yaptıkları şu ahmakçasına hareketlerden, onların ne oldukları anlaşılır.

Sonra, dinleyenin zihnine gelir ki: “Acaba bu musibet umumi midir, yoksa onlara mı mahsustur?” Buna karşı Kur’ân-ı Kerîm *وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ* Yani: “Allah, kâfirleri kuşatmıştır.” der. Yani bu musibet, onların nimetlere karşı yaptıkları nankörlüğün cezasıdır. Allah onları bu musibetle cezalandırır. Çünkü onlar umum için konulan ilâhî kanundan çıkmışlardır.

Sonra, dinleyici “Gökgürültüsünün şiddetine karşı, şimşegın onlara bir faydası olmadı mı?” diye kendi kendine konuşurken Kur’ân, *يَكَادُ الْبُرْقُ يُخْطِفُ أَبْصَارَهُمْ* Yani: “Çakan şiddetli şimşekler hemen hemen gözleri kör edecek durumdadır.” Cümlesiyle şimşegın onlara bir faydası değil, aksine “İşığıyla onların gözlerini hemen kör edecek kadar bir şiddet göstermektedir.” diye dinleyiciye cevap vermiştir. Âdeta gök gürültüsü kulaklarına, şimşek de gözlerine düşmanlık ilân etmişlerdir.

Dinleyici baktı ki, gökgürültüsü ve şimşek vesâire gibi kâinatın her parçası onların aleyhinde olup onları yok etmek için birbirine yardım ediyorlar. Bunlara karşı onların ne yapacaklarını düşünmeye başladı. Kur’ân-ı Kerîm *كُلَّمَا أَصَاءَ لَهُمْ مَسْئُوا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا* Yani: “Onlar, şimşekler çıktığı ve etraf aydınlandığı zaman yürürler, karanlık çöktüğü vakit dururlar.” cümlesiyle, onların hayret dairesinde tereddüt içinde, şaşkın bir vaziyette, yollarını görüp yola devam etmek için cüz’î bir fırsat beklemekte olduklarına ve şimşegın ziyası ile yol görüldüğü zaman devamından ümitsiz mezbahada kesilmiş gibi bir harekete geçerek bir iki adım attıklarına; fakat zulmet birdenbire istilâ ettiğinde yerlerinde donup kalmış gibi bir vaziyette kaldıklarına işaretle cevap vermiştir.

Dinleyici, bu vaziyeti görünce “Bu kadar azaplar altında ezilmekten ise, birdenbire ölüp gitmeleri veyahut bütün bütün sağır ve kör olmaları daha iyi değil midir?” diye sordu. Kur’ân-ı Kerîm *وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَنْبَارِهِمْ* Yani: “Onların ölüm ile azaptan ve ızdıraptan kurtulmaya hakları yoktur. Bunun için ilâhî meşiet onların ölümüne taalluk etmemiştir. Taalluk etseydi, gözlerini kör, kulaklarını sağır ederdi; etmiyor. Çünkü, ilâhî kanundan hariç kalan bu gibi bedbahtların gözleri, kulakları daima sağ kalsın ki, azapları işitmekten ve akrepleri görmekten zevk alsınlar, yani titresinler.” diye dinleyiciye cevap vermiştir.

Sonra, bu kıssanın ihtiva ettiği ilâhî azamet ve kudret ile Cenab-ı Hakk'ın bütün kâinata tasarruf sahibi olduğu ve bilhassa, kudret eserlerinden gök gürültüsü, şimşek, bulut mucizelerinin görünmesi ile, dinleyiciye tahakkuk edince, “Kâinat, heybetinin bir tecellisi ve bu musibetler de gazabının bir kahrı olan Zât'ın kudreti ne kadar büyüktür. Sübhanallah!..” diye tesbihata başlamıştır. Kur'ân-ı Kerîm de onu tasdik ederek: **إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ** Yani: “Muhakkak ki Allah, her şeye kâdirdir.” demiştir.

(...)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ Yani: “Ey insanlar! Sizi ve sizden evvelkileri yaratan Rabbinize ibadet ediniz ki, takva mertebesine ulaşasınız.”⁹¹

Evvelâ, Kur'ân-ı Kerîm'de çokça zikredilen **يَا أَيُّهَا** ile edilen hitap ve nida, üç vecihle ve üç edatla tekit edilmiştir.

Birincisi: İkazı ifade eden ve ikaz için kullanılan **يَا** harfidir.

İkincisi: Alâmetleri aramakla bir şeyi bulmak için kullanılan **أَيُّ** kelimesidir.

Üçüncüsü: Gafletten ayıltmak için kullanılan **هَآ** harfidir. Bu tekitlerden anlaşılır ki, burada şu tarz ile yapılan nida ve hitap çok faydalara ve nüktelelere işaretir. Bu cümleden olarak:

1- İnsanlara ibadetlerin teklifinden hâsıl olan meşakkatin, ilâhî hitaba mazhariyetten doğan zevk ve lezzetle hafifletilmesidir.

2- İnsanın üçüncü şahıs olarak gâibâne olan aşağı mertebeden, ikinci şahıs olarak hitap ve huzurun yüksek makamına çıkması ancak ibadet vasıtasıyla olduğuna işaretir.

3- Muhatabın üç cihetten ibadete mükellef olduğuna işaretir: a) Kalbiyle teslim ve inkiyada, b) Akıyla iman ve tevhide, c) Kalıbıyla, amel ve ibadete mükelleftir.

4- Muhatabın, a) Mümin, b) Kâfir, c) Münafık olmak üzere üç kısma ayrılmış olduğuna işaretir.

5- İnsanların a) Yüksek, b) Orta, c) Avam tabakalarına hitaben şamil olduğuna işaretir.

6- İnsanlar arasında yapılan nida ve hitaplarda âdet edinilmiş olan şeylere işaretir ki, a) İnsan evvelâ gördüğü adamı çağırır, durdurur, b) Sonra

⁹¹ Bakara sûresi, 2/21.

kim olduğunu anlamak için alâmetlerine dikkat eder, c) Sonra maksadını anlatır.

(...)

نَاسٍ yani: “insanlar” kelimesi kök itibarı ile “nisyan” yani “unutmak”tan gelmektedir. Burada, aslı vasfı itibarıyla insanlara bir azarlamaya da işâret vardır. Yani, “Ey insanlar! Niçin, Kâlü Belâ’dan verdiğiniz sözü, ezeli misâkı unuttunuz?” demektir. Fakat bir cihetten de insanlara bir mazeret yolunu gösteriyor. Yani “Sizin verdiğiniz ezeli misâkı unutmanız kasten değil, belki sehiv ve unutkanlıktan ileri gelmiştir.” demektir.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رَزَقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُوتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ Yani: “İman eden salih amel işleyen müminlere müjde ver ki: Altında nehirler akan Cennetler onlarıdır. O Cennetlerden bir meyve yedikleri zaman, ‘Bu, bundan önce yediğimiz meyvedir.’ derler. Birbirlerine benzer bir surette rızıkları getirilip verilir. O Cennetlerde onlar için temiz eşler vardır. Onlar, o Cennetlerde de daimî bir şekilde kalacaklardır.”⁹²

Cenab-ı Hak bundan önceki, 21. ve 22. âyetlerle ibadeti teklif etti, 23. ve 24. âyetlerle peygamberliği ispat etti ve Peygamberimiz’i (sallallâhu aleyhi ve sellem) emir ve nehiyleri tebliğ etmeye memur yaptı. Dünyevî bazı lezzetlere cevaz vermeyen ve meşakkatleri içinde barındıran ibadetleri yerine getirmelerini temin etmek için, müminler vaat buyurulan müjdeleri tebliğ etmeyi Resûl-i Ekrem’e (sallallâhu aleyhi ve sellem) emretti. Çünkü, Peygamber Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) inzâra (âhîret azabı ile korkutmaya) memur olduğu gibi, Allah’ın rızasını, lütfunu, kurbiyetini ve ebedî saadet gibi müjdelerini de tebliğe memurdur.

يَاقِيَا أَفَرَأَيْتَ لَكَ كَهْلًا فِي دُنْيَاكَ وَإِنَّهَا خَالِدَةٌ فِيهَا خَالِدُونَ Yani: “Onlar için Cennetler vardır.” İnsanın zaruri ihtiyaçları içinde en evvel lâzım olan, mekân ve meskendir. Mekânın en güzeli, bitkileri ve ağaçları içinde bulunduran yerlerdir. En hoş ve latîf olanı nebatları arasında suların cereyan ettiği bahçelerdir. En kâmil kısmı da, ağaçlarının arasından akan nehirlerinin çoklukla bulunmasıdır. Kur’ân-ı Kerîm, bu kısma تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ Yani: “Alt taraflarından nehirler akar.” cümlesiyle işâret etmiştir.

⁹² Bakara sûresi, 2/25.

Meskenden sonra insanın en fazla muhtaç olduğu, cismanî lezzetlerden yiyecek, içecektir. Bu kısma da *جَنَّةٌ* ve *نَهْرٌ* kelimeleriyle işaret edilmiştir.

Sonra rızkın en mükemmeli, insanların bildiği tanıdığı olan kısım ki, kıymetinin derecesi bilinsin. Meyvelerin lezzeti, yenilenmesindedir; lezzetin en sâfisi, hazır ve yakın olanıdır; ve en leziz, amelinin ücreti olduğunu bilmektir. Kur'ân-ı Kerîm, bu kısma da *كُلَّمَا رَزَقُوا مِنْهَا مِنْ نَمْرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ* Yani: “O cennetlerden bir meyve yedikleri zaman ‘Bu bundan evvel yediğimiz meyvedir.’ derler.” cümlesiyle işaret etmiştir.

قَبْلُ Yani “Bundan önce yediğimiz meyvelerdir veya dünyada yediğimiz meyvelerdir.” Çünkü Cennet’in meyveleri, birbirine benzediği gibi, dünyanın meyvelerine de zahiren benzerler.

وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا Yani: “Rızıkları birbirine benzer olarak getirilir.” Hadiste de vârit olduğuna göre, cennetin meyveleri suretçe birdir, ama tatları, taamları bir değildir. Bu cümlede meçhul sığasıyla zikredilen *أُتُوا* kelimesinden anlaşıldığı gibi, rızkın insana götürülmesi, büyük bir şeref ve keramete delâlet ettiğinden, büyük bir lezzeti netice veriyor.

وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ Mesken ve yiyeceklerden sonra insanın en ziyade muhtaç olduğu eşidir. Bu ihtiyacının Cennet’le temin edilmiş olduğuna, bu cümle ile işaret edilmiştir. Evet insan, bir refikaya veya refike muhtaçtır ki, iki tarafın aralarında, hayatlarına lâzım olan şeyleri yardım suretiyle yapabilsinler. Ve rahmetten doğan muhabbet iktizası ile, yekdiğerinin zahmetlerini hafifletsinler. Gamlı ve kederli zamanlarını, ferah ve sevince değiştirebilsinler. Zaten dünyada insanların tam ülfet ve ünsiyeti, ancak eşiyile olur. *وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ* İnsan bir nimete veya bir lezzete mazhar olduğu zaman, ev evvel fikrini bozacak vesvese veren, o nimetin veya o lezzetin devam edip etmeyeceği düşüncesidir. Bu vesveseli düşünceye mahal kalmamak üzere, Kur'ân-ı Kerîm bu cümle ile onların eşleriyle, lezzetleriyle beraber Cennet’te devamlı kalacaklarını müjdelemekle, o kederli düşünceden kurtarmıştır.

(...)

أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ Yani: “Onlar için alt taraflarından nehirler akan Cennet’ler vardır.” Bu âyetten maksat, mükâfattan doğan neşeli lezzet ve sevinçtir. Bu maksadın takviyesine işaret eden kayıtlar: 1- *أَنَّ* nin tekidi. 2- “Lam”ın ihtisası. 3- *لَهُمْ* ün takdimi. 4- Cennet’in çoğul şekliyle ve nekre olması. 5- Cereyanın zikri. 6- *تَحْتِ* ile beraber *مِنْ* harfinin zikri. 7- Nehir tabirinin mârifeye oluşu...

Bu kayıtların, o maksadın tahakkukuna çalışıklarına bir parça izahat vereceğiz. Şöyle ki: Pek büyük bir şey müjdelendiği zaman, akıl tereddüt eder, inanamaz, inandırmak için tekide ihtiyaç olur. Aynı şekilde, neşe ve sürür makamları, evhamdan uzak olmalıdır. Çünkü azıcık bir vehimle, sürür uçar gider. Buna binaen, burada o büyük müjdeler **أَنَّ** ile tekit edilmiştir ki, hem akıl inansın, hem o sevinci giderecek hiçbir evham kalmasın. Aynı şekilde, bu müjdelerin yalnız bir vaatten ibaret olmayıp bir hakikat olduğuna işaretler. İhtisası ifade eden **لَهُمْ** deki “lâm” harfi, müjdelenen şeyin onlara mahsus ve onların mülkü ve onların fazlı ve istihkakları olduğuna delâlet eder ki, lezzetleri tamam, sürurları ziyade olsun. Eğer böyle olmazsa, bir padişah, bir fakiri misafir ederse, madem o misafirlik ve o sohbet ebedî değildir, kıymeti yoktur. **لَهُمْ** ün takdimi hasrı ifade ettiğinden, insanlar arasında Cennet’in onlara tahsis kılındığına ve dolayısıyla Cehennemliklerin perişan hâllerini onların gözleri önüne götürmeye sebep olduğuna delâlet eder. Bu itibarla Cennet’in lezzeti artar ve kıymeti ortaya çıkar. Cennet kelimesinin **جَنَّاتٍ** şeklinde çoğul olması, Cennetler’in çokluğuna ve çeşitliliğine ve amellere göre Cennet’in mertebelerine işaretler.

Aynı şekilde, Cennet’in her bir parçası, Cennet gibi bir Cennet olduğuna ve her bir mümine düşen kısım, büyüklüğüne nazaran tam bir Cennet gibi göründüğüne işaretler.

جَنَّاتٍ kelimesinin nekre oluşu ise, güzelliğinin tarifi ve vafedilmesi kabil olmadığına ve dinleyicilerin iştihâlarının ve beğenmelerinin fevkalâde olduğuna işaretler.

تَجْرِي Bahçelerin en güzeli, içinde suyu bulunanlardır. Bunların da en güzeli, içlerinden suları akanlardır. Bunların da en iyisi, akıntısı devamlı olanlardır. İşte, cereyanın muzârî sîğası kıyafetinde zikredilmesi, o cereyanları tasvir etmekle, devamlı olduğuna işaretler.

مِنْ تَحْتِهَا Yeşillik ve nebâtât içinde cereyan eden suların en iyisi, kaynama suretiyle bahçenin içinden çıkmakla yüksek köşkerin altından kendine mahsus terennümleriyle geçen, ağaçlara ve nebâtâta dağılan sulardır. “**مِنْ تَحْتِهَا**” kelimesi, bu kısım sulara işaretler.

الْأَنْهَارُ suların çokluğu, bahçelere daha ziyade menfaat, parlaklık ve güzellik verir. Aynı şekilde, küçük küçük arklardan toplanan nehirler, daha güzel manzaraları teşkil eder. Bilhassa suları berrak, tatlı, soğuk olursa, fevkalâde bir kıymet, bir lezzet veriyor. İşte **الْأَنْهَارُ** kelimesi çoğul ve mârifeye olmasıyla, maddesiyle bu çeşit sulara işaret eder.

كَلَّمَا رَزِقُوا مِنْهَا مِنْ تَمَرَةٍ رَزُقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ Yani: Her ne zaman o Cennetlerden rızık olarak bir meyve yerlerse ‘Bu daha önce yediğimiz rızıktandır.’ derler.”

Bu büyük cümle, birçok küçük cümleleri içine almıştır. Evet, bu cümle, öncesıyla bağlı değildir, müste’rifedir (müstakil, kendi başına bir cümledir); vazifesi mukadder bir suali cevaplandırmaktır. Mukadder sual ise, sekiz sualin mezcedilmiş ve macun hâline getirilmiş hâlidir. Şöyle ki: Vakta ki, iman edenler ve salih amel işleyenler cennet gibi yüksek bir meskenle müjdelendiler. Bunun üzerine dinleyicinin zihnine şöyle bir soru gelir: “Acaba o meskende rızık olacak bir şey var mıdır? Varsa, o rızık nereden hâsıl olur ve nereden gelir? O rızıklar o Cennet’ten hâsıl olduğu takdirde, nesinden meydana geliyor? Meyvelerinden meydana gelirlerse, dünya meyvelerine benzerler mi? Benzediği takdirde, birbirine de benzerler mi? Birbirlerine benzerlerse, tatları bir midir, yoksa ayrı ayrı mıdır? Tatları muhtelif olduğu takdirde, koparıldıkları zaman yerleri boş mu kalır, yoksa derhal dolar mı? Değişik oldukları takdirde devamlı mıdır? Devamlı iseler, onları yiyenler sevinirler mi? Sevindikleri zaman ne derler?

Arkadaş! Bu soruları avucuna koy. Ben de bu cümleleri açar, içlerine bakarım. Sen de dikkat et, bakalım uygun olacak mıdır?

كَلَّمَا Yani: “her ne zaman” kelimesi, devam ve tahkike delâlet eder.

رَزِقُوا Yani: “rızkılandılar” mâzi sîgası (geçmiş zaman kipi) ile vukûnunun tahakkukuna delâlet ettiği gibi, maddesiyle de dünyadaki rızıklarını ihtar eder. Meçhul sîgası ile zikri, o rızıkta meşakkatin bulunmamasına ve onların, ağalar ve beyler gibi, rızıkları ayaklarına geldiğine delâlet eder.

مِنْهَا مِنْ تَمَرَةٍ denilmektense, مِنْ تَمَرَاتِهَا denilmiş olsaydı daha öz ve güzel olurdu. Fakat, zikredilen iki suale cevap olduğundan مِنْهَا ayrı, مِنْ تَمَرَةٍ ayrı söylemek icap etmiştir. مِنْ تَمَرَةٍ’deki nekrelik, tâmimi ifade ettiği cihetle, Cennet’in bütün semereleri rızık olmaya lâyık olduğuna işaretler.

رَزُقًا kelimesinin nekre oluşu ise, açlığı gidermek için yediğiniz, gördüğünüz rızık olmadığına işaretler.

قَالُوا Tefâül babının -filin iki veya daha fazla kişi arasında geçmesi- manası olan şirketi andırıyor. Yani “O rızık acip keyfiyetinden ettikleri taaccüp, istiğrabı (acip garip görüp hayrete düşme) birbirine söylemeye başladılar.”

هَذَا الَّذِي رَزَقْنَا مِنْ قَبْلُ Yani: “Bu, daha önce yediğimiz rızıktandır.” Bu cüm-

lede, kapalı, müphem bırakılıp beyan edilmeyen “rızk” kelimesinin dört manaya ihtimali vardır:

Birincisi: Rızıktan maksat, salih ameldir. Yani “Bu dünyada rızık olarak bize nasip kılınan, salih amel yani şimdi yediğimiz rızıklar, dünyada yaptığımız salih amelin neticesidir.” Yani, emel ile karşılığı arasında o kadar bağıllık vardır ki, sanki dünyadaki amel, âhirette cisimleşip sevap kesilmiştir. Onların sevinçleri, bu noktadan hâsıl olmuştur.

İkincisi: Rızıktan maksat, dünyanın taam olarak bize verilen yiyecekleri bunlardır. Ama zevkleri, tatları arasında dağlar kadar fark vardır. İşte, onların istigrapları ve hayrete düşmeleri bu noktadandır.

Üçüncüsü: Bu meyveler, biraz evvel yenilen meyveler gibidir; ama suret ve şekilleri bir, manaları ve tatları ayrıdır. Demek sureten, şeklen bir olduklarından, ülfet, alışkanlık ve tanışıklık lezzetini veriyorlar; tatlarının ayrı olmasıyla yenilik, ter ü tazelik lezzeti hâsıl oluyor. İşte sevinçleri bu noktadandır.

Dördüncüsü: “Hemen yediğimiz meyveler, bu dallardaki meyvelerdir.” demektir. Demek ki, bir meyve koparıldığı zaman yeri boş kalmıyor, derhal yerine bir meyve peyda oluyor. İşte bundandır ki, Cennet’in meyvelerinde noksanîyet olmuyor.

وَأَتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا Yani: “Rızıkları birbirine benzeşir şekilde kendilerine sunulur.” Bu cümle önceki “Bu, daha önce bize rızık olarak verilenlerdir.” cümlesindeki hükmü tasdik ve esas sebebini beyan etmek üzere evvelki cümleye bir ilâve ve bir fezleke olarak zikredilmiştir. “Sunulur, getirilir.” manasına أَتُوا fiilinin zikredilmesi, Cennetliklerin oradaki işlerinin hademeleri tarafından görülmekte olduğuna işârettir.

مُتَشَابِهًا Yani zahiren ve şeklen bir olduğundan, ülfet lezzetini veriyor; bâ-tinen ve yiyecek olarak da ayrı olduğu cihetle, teceddüt lezzetini veriyor. Bu itibarla مُتَشَابِهًا kelimesi her iki lezzeti de îmâ ediyor.

وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ Yani: “Onlar için Cennet’te tertemiz eşler vardır.” Bu cümle لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ مُتَغَيَّرٍ طَعْمُهُ Yani: “Onlar için altlarından ırmaklar akan Cennetler vardır.” cümlesine atıftır. Atfın iki tarafı arasında lâzım olan münasebetin gereği olarak kelâmın takdiri şöyle olsa gerektir: “Onlar kendi cisimleri için bir meskene muhtaç oldukları gibi, eşleri için de bir meskene muhtaçtırlar.

فِيهَا yani: “orada, o Cennet’te” Cennet, o eşlere zarf ve mesken olduğundan anlaşılır ki, o eşler o yüksek Cennet’e lâyıktırlar ve aynı zamanda, Cennet’in derecelerinin yüksekliği nispetinde onların güzellikleri de yükseliyor. Aynı şekilde Cennet’in de o eşlerle tezyin edilmiş olduğuna gizli bir îmâ vardır.

مُطَهَّرَةٌ Yani: “Tertemiz kılınmış.” Buradaki tertemiz kılınma fiilinin faili de elbette, ilâhî kudrettir. İlâhî kudretin tertemiz kılıp maddî-mânevî her çeşit kirden münezzeh kıldığı eşlerin vasıflarını anlatmak kâbil değildir. Yine bu ifadeden, dünyadan gelen eşlerin de Cennet’e girdikten sonra güzellikte hurilerin derecesine çıkacakları da anlaşılır.

وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ Yani: Onlar da, eşleri de, Cennet de, Cennet’in lezzetleri de hep ebedîdirler.

İşte “Unsur-1 Akîde”yi “Üçüncü Makale”de arayacağız. İşte başlıyorum...

Üçüncü Makale
AKÎDE UNSURU

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ¹

Bu yüce kelime, İslâmiyet'in üssü'l-esası (ana temeli) olduğu gibi, kâinat üstünde dalgalanan İslâmiyet'in en nuranî ve en ulvî bayrağıdır. Evet misâk-ı ezeli (Yani Elestü bezmi veya Kâlû Belâ diye de tabir edilen ezeli sözleşmede, Cenab-ı Hak ruhları yaratıp “Ben sizin Rabbiniz değil miyim?” diye sorduğunda onlar da “Evet Rabbimizsin.”² demişlerdi.) ile, yeminimiz olan iman, bu mukaddes menşur (ferman) olan şehadet kelimesinde yazılmıştır. Evet âb-ı hayat (ölümsüzlük suyu) olan İslâmiyet ise; bu şehadet kelimesinin hayat pınarından kaynamaktadır. Evet bu mübarek kelime, ebede namzet olan insanların içinde, sadece ebedî saadet sarayı ile müjdelenip oraya gidecek olanların ellerine verilmiş ezeli bir fermanıdır. Evet, bu mübarek kelime, kalb denilen ve gayp âlemlerine karşı olan penceresinde kurulmuş bulunan latife-i rabbâniyenin (ilâhî hakikat ve feyizleri hissedildiği ince bir duygudur ki, kalbe bağlı olup bütün duyguların da sultanı bulunmaktadır. İşte bunun) fotoğraf cihazı ile alınan nuranî timsal ve resimle, Ezel Sultanı'nı ilân eden nurdan bir haritadır. Hem de belâgatlı bir tercümandır. Evet bu şehadet kelimesi, vicdanın esrarengiz belâgatlı nutkunu, kâinat cemiyetine karşı, vekâleten okuyan fasîh (duru sözlü) hatibi ve kâinata Ezelî Hâkim Cenab-ı Hakk'ı ilân eden, imanın belîğ tebliğcisi olan lisanın elinde ebedî bir fermanıdır.

¹ “Şehâdet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur; yine şehâdet ederim ki Hazreti Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'ın resûlüdür.” (Müslim, *salât* 60; Tirmizî, *salât* 216; Ebû Dâvûd, *salât* 178; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsne'd* 1/292)

² Bkz.: A'râf sûresi, 7/172.

İşaret

Bu kelime-i şهادetin iki kelâmı (Yani “Lâ ilâhe illallah” ile “Muhammedü'n-Resûlullah”) birbirinin en doğru şahididir ve birbirlerini tezkiye etmektedirler. Evet, ulûhiyet, nübüvveti burhan-ı limmîdir. (Yani, ateşin dumana delâleti gibidir. Evet ateş varsa, öyle duman olacak demektir. “Lâ ilâhe illallah” deyince Allah'ın ilâh olduğu ifade ediyor. Elbette o ilâhı anlatacak, peygamber de olacak demektir.) Hazreti Muhammed de (aleyhissalâtü vesselâm) Cenâb-ı Hakk'ın varlığına Zât'ı ile ve diliyle burhan-ı innîdir... (Yani, dumanın ateşe delâleti gibi. Eğer bir duman varsa, bir ateş var demektir. Peygamberlik işte böyle ulûhiyetin varlığına “innî bir delil” dir.)

Tembih

İslâmî inanç ve akîdelerin hakikatleri, bütün teferruatı ile İslâmî kitaplarda tafsilât ve detayları ile delil ve burhanlara dayandırılarak açıkça anlatılmıştır; görülebilir. Görülen şeyi göstermek, apaçık ortada olan bir şey gizliymiş veyahut muhatap gabî, anlayışsız ve cahilmiş intibahını vereceğinden, akîdenin yalnız üç-dört unsurunu beyan edeceğim. Diğer hakikatleri ileri gelen büyük âlimlerin kitaplarına havale ederim. Zira bana hâcet bırakmamışlar.

MUKADDİME

Dikkat ehlinin mâlûmudur ki: Kur'ân'ın maksatlarının fezlekesi (esas, özü) dörttür:

Yaradanın birliğinin ispatı, peygamberlik, cismânî haşir ve adalet...

BİRİNCİ MAKSAT

Yaradanın delilleri beyanındadır. Bir delili de Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'dır. Cenab-ı Hakk'ın varlık ve birliği, ispat edilmeye muhtaç değildir. Bilhassa Müslümanlara karşı çok derece açık ve zahirdir. Buna binaen hitabımı ecnebilere, bilhassa Japonya'ya yöneltiyorum.

Zira onlar, eskiden bazı sorular sormuşlardı, ben de cevap vermiştim. Şimdi kısaca yalnız bir-iki sorularına dair o cevabın bir parçasını söyleyeceğim.

Onlar: مَا الدَّلِيلُ الْوَاضِحُ عَلَى وُجُودِ الْإِلَهِ الَّذِي تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ وَالْحَلْقُ مِنْ؟ Yani: “Bizi kendisine iman edelim diye davet ettiğiniz ilâhın varlığına açık delil nedir? Yaratma hangi şeyden olmuştur? Yoktan mı? Maddeden mi? Yoksa Allah’ın Zât’ından mı?” Ve bunlar gibi daha birtakım şüpheli sorular sordular...

İşaret

Mârifetullahın yani Allah’ı tanımanın delilleri sonsuz olduğu için, böyle sınırlı sözlere sığmaz. Binaenaleyh sözlerimdeki kapalılığın ve muğlaklığın mazur görülmesini rica ediyorum.

Tembih

Aşağıda geleceği gibi, kelâmdan maksat; muhâkeme ve muvâzene yolunu göstermektir. Tâ ki, hepsinin toplamında hakikat tecelli edip kendini göstere. Yoksa zihnin cüz’iyeti ve sınırlılığı sebebiyle, o anlattıklarımın toplamının her bir parçasında neticenin tamamını arayıp bulmaya çalışmak, vehim duygusunun musallat olup tereddüt vermeyle, hakikati evham içinde örtüp perdelemek demektir.

MUKADDİME

Eğer sen, hakikatin keşfine mâni olan: illâ bir şeyin aksini ve ters tarafını görme arzusu ve muhalif tarafı tutma ve nefesine taraftarlık cihetiyle asılsız olan evhamını bir asla dayandırmakla kendini mazur gösterme; müşteri nazarı gibi yalnız ayıp ve eksikleri görme ve çocuk tabiatı gibi olurolmaz şeyleri bahane tutma gibi riayet edebilirsen kalb huzuru ile dinle:

Birinci Maksat: Kâinatın bütün zerrelere, (herhangi bir canlı vücutta hizmet ve hareket ederken) birer birer, varlıkları, sıfatları ve diğer

yönleriyle, sonsuz olan imkânlar ve ihtimaller arasında tereddütlü bir vaziyette iken, faydalı bir ciheti takip ederek, hayret veren maslahatları netice vermekle, Allah'ın varlığının zaruri olduğuna şahadet (şahitlik) etmekle, gaybî âlemlerin numune ve hülâsası olan latîfe-i rabbâniyenin, Yaradanı ilân eden itikadının kandilini ışıklandırıyorlar. Evet her bir zerre kendi başıyla Yaradanı ilân ettiği gibi iç içe girmiş tasvirlere benzeyen; girift, kompleks, organizeli ve gelişme içinde olan kâinatın her bir parçasında, her bir makamında ve her bir nispetinde her bir zerre umumi akış ve cereyanın denge ve ahengini koruyup her nispette ayrı ayrı maslahat ve faydalar netice verdiklerinden Sâni'in kast ve hikmetini ortaya koyup, okudukları için Allah'ın varlığının delilleri zerrelere kat kat fazladır.

Zira, bir harf kendisini sadece bir harf kadar delâlet eder. Ama kâtibini pek çok yönden delâlet eder. Yani "a" harfi, sadece kendisine delâlet eder; diğer harflere delâlet etmez. O, "a" dır; "b" veya "z" vs. değildir. Yani kendisine bir cihetten delildir. Ama onu yazana çok cihetlerden delildir. Yani: "Kâtibimin, kalemi kırmızıdır. Yazısı güzeldir. Dik yazıyor. Stili şöyledir..." gibi çok yönlerden yazarını anlatmaktadır. Artık insanların yazılarından karakterlerini bile okuyabiliyorlar. Üstad Hazretleri, Kastamonu Lâhikası'nda talebelerin yazdığı bir mektupta "Ben sizi yazılarınızda ve hatırımdan çıkmayan hizmetlerinizde günde birçok defalar görüyorum." diyor. Ayrıca Üstad Hazretleri, Katre Risalesi'nde her bir zerrenin eli beş dille Allah'ın varlığına delâlet ettiğini anlatmıştır. Otuzuncu Söz'de "Zerre" bahsinde ise akıllara hayret ve hayranlık verecek derecede zerre hareketlerini tahlil etmiş ve zerre hareketlerinin derin hikmetlerini harika bir ilimle daha doğrusu ledün ilminin ulaşılmaz ufkunun enginliği içinde anlatmıştır!.. Bunları her okuyuş ve müzakere insana lâhûtî bir haz vermekte, tadına doyum olmaz zevklere, lezzetlere gark etmektedir.

Eğer desen: Neden herkes akıyla görmüyor?

Cevap: Zuhurunun kemâlinden... Evet, zuhurunun şiddetinden görünmeme derecesine gelenler vardır. Güneş'in cirmi gibi...

Meselâ bir binanın şeffaf olan duvarları bin mumluk bir şiddetle ışık saçsa, gözlerimiz kamaşır. Netekim Güneş tutulmasında bile o manzarayı siyah gözlüklerle görmeye çalışıyoruz. Yani Allah'ın varlığının delilleri o kadar

parlak ki, aklımız onların şiddetinden kamaşmış da ülfet ve ünsiyet içinde gafletle göremez hâle gelmiş.

تأمل سطور الكائنات فإنها من المملأ الأعلى إليك رسائل Yani: “Kâinatın satırları üzerinde dikkatle derin derin düşün. Çünkü onlar, mele-i âlâ’dan (semânın yüce tabakasından) sana gönderilmiş mektuplardır.”³

Yani, kâinatın geniş buutlarının sayfasında Ezelî Nakkaş olan Cenab-ı Hakk’ın yazdığı hâdiseler silsilesinin satırlarına hikmet nazarıyla bak ve hakikat düşüncesiyle sarıl... Tâ ki, mele-i âlâdan (aşkın âlemlerden) gelen mektuplar zinciri seni şeksiz, şüphesiz yakinî imanın âlâ-yı illiyyînine (yüceler yücesi en âlâ mertebesine) çıkarsın...

İnsan vicdanı, kalbindeki istimdat (yardım dileme ve medet isteme) ve istinat (dayanıp güvenme) noktaları ile Yaradanı unutmamaktadır. Her ne kadar beyin, meşguliyetini tatil edip Allah’ı unutsa da vicdan unutmaz. Evet vicdan iki mühim vazife ile meşguldür. Şöyle ki, vicdana müracaat olunsa, kalb bedeninin her tarafına kan göndererek hayat neşrettiği gibi, kalbdeki hayat düğümü olan mârifetullah da, insanda sınırsız istidadatlara münasip ve orantılı olarak bulunan çeşit çeşit emel ve meyllere hayat neşreder; lezzeti içlerine atar, onlara kıymet verir ve onları ayrı ayrı boyutlara ve ufuklara taşır. İşte istimdat noktası...

Üstad Hazretleri, kalb ile ilgili olarak İşârâtü'l-İcâz tefsirinde şöyle diyor:

“Kalbden maksat, sanevberî (çam kozalağı) gibi bir et parçası değildir. Ancak, bir latîfe-i rabbâniyedir ki, hissiyatının mazharı vicdan; fikirlerinin yansıdığı yer de beyindir. Binaenaleyh, o latîfe-i rabbaniyeyi içinde barındıran o et parçasına kalb tabirinden şöyle bir letafet çıkıyor ki, o latîfe-i rabbâniyenin insanın mâneviyatına yaptığı hizmet, çam kozalağına benzer et parçası kalbin cesede yaptığı hizmet gibidir. Evet nasıl ki, bedeninin bütün her tarafına hayat suyu olan kanı neşreden o çam kozalağına benzeyen cismi, bir hayat makinasıdır ve maddî hayat onun işlemesiyle ayakta durur; sekteye uğradığı zaman ceset de düşer. Aynı şekilde, o latîfe-i rabbâniye amellerin, hâllerin ve mâneviyatın hepsini de hakikî bir hayat nuru ile canlandırır, ışıktandırır; iman nurunun sönmesiyle, mahiyeti, hareketsiz bir ölü gibi bir heykelden ibaret kalır.”⁴

³ İbni Kayyim, *Medâricü's-sâlikîn* 3/356; İbni Kayyim, *Bedâiu'l-fevâid* 4/971.

⁴ İşârâtü'l-İcâz Bakara sûresi, yedinci âyetin tefsirinde.

İmanın, kalbe ve ruha verdiği sevgi, lezzet ve süruru Üstad Hazretleri Mektubat Risalesi'nde şöyle anlatmaktadır:

“Yaradılışın en yüksek gayesi ve fitratın en yüce neticesi, Allah’a imandır. İnsaniyetin en âlî mertebesi ve beşeriyetin en büyük makamı, Allah’a iman içindeki mârifetullahtır. Cin ve insanların en parlak saadeti ve en tatlı nimeti, o mârifetullah içinde muhabbetullahtır. İnsan ruhu için en hâlis sürur ve insan kalbi için en sâfi sevinç, o muhabbetullah içindeki ruhanî lezzettir. Evet, bütün hakikî saadet ve hâlis sürur ve şirin nimet ve sâfi lezzet, elbette mârifetullah ve muhabbetullahtır. Onlar, onsuz olmaz. Cenab-ı Hakk’ı tanıyan ve seven, nihayetsiz saadete, nimete, nurlara ve sırlara; ya bilkuvve (potansiyel olarak) veya bilfiil mazhardır.”⁵

Hem de bununla beraber her türlü kavga ve mücadelenin meydanı olan hayat dağdağasına parça parça hücum gösteren âlemdeki binlerce musibet, zahmet ve sıkıntılarla karşı yegâne dayanma noktası, mârifetullah yani Allah’ı tanıma ve bilmedir.

Evet insan, her şeyi hikmet ve intizamla görüp gözeten hikmet sahibi bir Yaradan’a itikat etmezse, kâinattaki yaratılan harikulâde sanatları kör tesadüfe havale ederse, o hâlde iken de karşılaştığı belâ ve musibetlere karşı elindeki kudretin yetersizliğini düşünse; vahşet, dehşet, telâş ve korkudan meydana gelmiş Cehennem numunesi ve ciğerleri dağılayan bir duruma düşeceğinden; en şerefli, en güzel, en mükemmel şekilde yaratılmış olan insan, böyle bir vaziyette her şeyden daha perişan olacağından; gelinen nokta ise, kâinatın mükemmel nizamına muhalif oluyor. İşte nokta-yı istinat... Evet sığınak yalnız mârifetullahtır.

Demek şu iki nokta ile yani vicdandaki istinat ve istimdat noktaları bu derece âlemin nizamında hükümfermadır. Bu da zâtında bir hakikat veya hakikatin çok özel bir hassası olduğu için her vicdanda iki pencere olan şu iki noktadan Allah’ın varlığı tecelli ediyor. Akıl görmese de fitrat görüyor. Vicdan aralıksız bakıp durmaktadır; kalb ise penceresidir.

Üstad Hazretleri, Nokta Risalesi'nde vicdan ile ilgili olarak şöyle diyor: “Gayp ve şehadet âlemlerinin kavuşma noktası ve berzahı (arası) ve her iki âlemden birbirine gelen seyyarelerin kavşağı, vicdan denilen şuurlu fitrat... Evet, fitrat ve vicdan akla bir penceredir, tevhidin şûânını neşrederler.”

⁵ Mektubat, Yirminci Mektup, Mukaddime.

(...)

Dördüncü Burhan: İnsan vicdanı denilen şuurlu fitrattır. Şu burhanda, Dört Nükte'yi nazar-ı dikkate al:

Birincisi: Fıtrat yalan söylemez. Meselâ, bir çekirdekteki büyüyüp gelişme meyli der ki: 'Sümbülleneceğim, meyve vereceğim.' Doğru söyler. Meselâ, yumurtada bir hayat meyelânı var, der: 'Piliç olacağım.' Allah'ın izniyle olur, doğru söyler. Meselâ, bir avuç suyun donması sırasında genişleme meyelânı der 'Fazla yer tutacağım.' Metin demir onu yalancı çıkaramaz; sözünün doğruluğu demiri parçalar.

İşte şu meyelânlar ilâhî iradeden gelen tekvinî emirlerin tecellileridir.

İkincisi: İnsanların zahirî ve bâtinî beş duygusundan başka gayp âlemine karşı açılan pek çok pencereleri var, anlaşılmayan pek çok hisleri var. İştihame, görme ve tat alma hisleri olduğu gibi, altıncı sadık bir his olan sâika (sevk edici) hissi var. Hem yedinci bârika (ışık saçan), şâika (şevk verici) hissi var. O sevk ve şevk yalan söylemez, yanlış gidemez. (sekizinci olarak, hiss-i kable'l-vuku, dokuzuncu olarak rüya-yı sadıka ve onuncu olarak keşf-i sahih hisleri de vardır.)

Üçüncü: Mevhum (aslı olmayan kuruntu) bir şey hakikat-i hariciyeye (zihnin dışındaki gerçekliğe) temel teşkil edemez. Fıtrat ve vicdanda istinat (dayanma) noktası ile istimdat (medet isteme) noktası, zaruri iki hakikattir. Yaradılışın saffeti ve en mükerremi olan insan ruhu, o iki nokta olmazsa, en süflî, en berbat bir mahlûk olur. Hâlbuki kâinattaki hikmet, nizam ve kemâl, bu ihtimali reddeder.

Dördüncüsü: Akıl, meşguliyetine ara verse de nazarını ihmal etse, vicdan Yaradanı unutamaz; kendi varlığını inkâr etse de, O'nu görür, O'nu düşünür. O'na yöneliktir. Hads -ki, şimşek gibi intikal süratidir- daima onu tahrik eder. Hadsin katmerlisi olan ilham onu daima nurlandırır. Meyelânın katmerlisi olan arzu ve onun katmerlisi olan iştihak ve onun katmerlisi olan ilâhî aşk, onu daima mârifetullahı sevk eder. Şu fitrattaki incizap ve cezbe, cazibedâr bir hakikatin cazbesiyledir.

Bu nükteleri bildikten sonra, şu enfüsî delil olan vicdana müracaat et. Göreceksin ki, kalb bedeninin her tarafına hayat neşrettiği gibi, kalbdeki hayat düğümü olan mârifetullah da insanlığın sınırsız istidatlarına uygun olan çeşit çeşit emellerine ve meyillerine hayat neşreder, lezzeti içine atar, kıymet verir ve yayar, uzatır.

İşte medet ve imdat isteme noktasını, kavga, sıkışıklık ve sıkıntının meydana olan hayatın karışık ve gürültülü vaziyetine hücum gösteren âlemin binlerce musibet ve belâlarına karşı yegâne dayanma noktası yine mârifetullahıdır. Evet, her şeyi hikmet ve intizam ile işleyen hikmet sahibi bir Yaradan'a insan itikat etmezse el yordamıyla körçesine, kör tesadüflere havale ederse ve o belâlara karşı gücünün yetersizliğini düşünürse, ister istemez vahşet, dehşet, telâş ve korkudan meydana gelen Cehennem'e benzer ciğer yakan bir duruma düşecektir. Böyle bir şey ise, kâinatta bulunan mükemmel intizamdaki ekmel nizama zıt olur. Şu medet isteme noktası ve dayanma noktası ile bu derece âlemin nizamında hükümfermalık, işin asıl hakikatinin münhasıran özelliği olduğu için, her vicdanda iki pencere olan şu iki noktadan Cenab-ı Hak, mârifetini insan kalbine daima tecelli ettiriyor. Akıl gözüünü kapasa, vicdanın gözü daima açıktır. Cenab-ı Hak bu dört kesin delilin kat'î şahitliği ile, Vacibü'l-vücut (varlığı zarurî), Ezelî, Bir, Tek Ferd, Samed (her şey O'na muhtaç. O hiçbir şeye muhtaç değil), Semî (işiten), Basir (gören), Mütekelim (konuşan), Hayy (hayat sahibi), Kayyûm (her şeyin varlığını devam ettiren) olduğu gibi, bütün cemâlî ve celâlî vasıflarla muttasıf (vasıflanmış)tır. Zira kabul edilip yerleşmiş bir hükümdür ki, sanatlı varlıktaki kemâl feyzi, Sanatkâr'ın (Yaradanın) tecelli gölgesinden iktibas edilip alınmıştır. Demek, kâinatta ne kadar hüsn-i cemâl (güzellik) ve kemâl varsa, hepsinden de sonsuz derece yüksek tabakada, cemâlî ve kemâlî vasıflarla Cenab-ı Hak muttasıftır. Zira, ihsan servetin, îcat (vücut verme, yaratma) vücudun (varlığın), îcap (vacip kulma, mecbur etme) vücûbun (varlığı zarurî olmanın) güzelleştirme güzelliğinin, nurlandırma nurun fer'i ve delili olduğu gibi, bütün kânattaki bütün kemâl ve cemâl, Cenab-ı Hakk'ın kemâl ve cemâlîne kopkoyu bir gölgedir ve kesin bir delilidir.⁶

Tembih

Kemâlât arşı olan yani insanın yükselebileceği şahika olan mârifetullahın miraçlarının yani en son kertesinin dört usûlü vardır.

Birincisi: (Kalbi temizleme ve nefsi günahlardan arı ve duru hâle getirme olan) tasfiye ve işrak (kalb parlatıp aydınlatma) üzerine kurulmuş olan muhakkıkân-i sofîyenin yoludur.

İkincisi: İmkân ve hudûsa bina edilen kelâmcıların yoludur. Bu

⁶ Mesnevî-i Nuriye Nokta Risalesi.

iki usûl, aslında Kur'ân'dan istifade ile bu mesleğin metodunu kurmuşlardır ama insan fikri bu metodu başka bir şekle çevirdiği ve başka bir kalıba döktüğü için yol uzamıştır ve zor bir hâl almıştır.

Maddenin bir öz maddesi olan cevheri ve bir de ona sonradan gelen arazı vardır. Araz, maddeye ârız olan, hareket, sükûn, uzunluk kısalık gibi değişen ve değişik olan vaziyetlerdir. Demek ki, maddenin araz yönü ezeli değildir. Maddenin öz cevheri de arazsız olamaz. Yani hareketi, sükûnu, uzunluğu, kısalığı rengi, kokusu olmayan bir madde de olamayacağına göre maddenin cevheri de ezeli değildir; hâdistir yani sonradan yaratılmıştır. Her hâdis, bir muhdise yani onu ihdas edene, meydana getirene muhtaçtır. Yani mutlaka bir Yaratan vardır.

Bu hususta, Sözlere'de Üstad Hazretleri diyor ki:

“Kelâm âlimleri demişler ki: ‘Âlem, mütegayyir (değişip durmaktadır.) Her mütegayyir, hâdistir. Her bir hâdisin, bir muhdisi yani mûcidi vardır. Öyle ise bu kâinatın kadîm (ezeli) bir mûcidi (yaratana) var.’

Biz de deriz: Evet kâinat hâdistir. Çünkü görüyoruz: Her asırda, belki her senede, belki her mevsimde bir kâinat, bir âlem gider, biri gelir. Demek bir Kadîr-i Zülcelâl var ki, bu kâinatı hiçten îcat ederek her senede belki her mevsimde, belki her günde birisini îcat eder, şuur sahiplerine gösterir ve sonra onu alır, başkasını getirir. Birbiri arkasına takıp zincirleme bir surette zamanın şeridine asıyor. Elbette bu âlem gibi birer yenilenen kâinat hükümünde olan her baharda gözümüzün önünde hiçten gelen ve giden kâinatları îcat eden bir Zât-ı Kadîr'in kudret mucizeleridir. Elbette âlem içinde her vakit âlemleri yaratıp değiştiren Zât, mutlaka şu âlemi dahi O yaratmıştır. Şu âlemi ve yeryüzünü, o büyük misafirlere misafirhane yapmıştır.

Gelelim ‘imkân’ bahsine. Kelâm âlimleri demişler ki: ‘İmkânın iki tarafı eşittir.’ Yani mümkünatın varlıkları ve yoklukları müsâvidir. Böyle olunca da onları var veya yok etmek için bir tahsis edici, bir tercih edici, bir Mûcid (Yaratıcı) lâzımdır. Çünkü mümkünat, birbirini îcat edip teselsül edemez (zincirleme ezele kadar gidemez.) Yahut o onu, o da onu îcat edip devir suretinde olamaz. (Evet devir bâtıldır. Çünkü meselâ, “B’yi kim yarattı?” diyorsun “A yarattı.” diyorlar. Sen de “Zaten A yoktu nasıl olur?” diyorsun, sana “Canım daha önce onu B yaratmıştı.” diyorlar. Böyle bir şey olamaz. Yok olan şey, kendisi yokken, nasıl başka bir yoku varlık âle-

mine getirebilir?) Öyle ise bir Vacibü'l-Vücut (Varlığı zaruri bir Zât) vardır ki, bunları icâd ediyor. Devir ve teselsülü, on iki burhan yani arşî ve süllemî gibi namlar ile isimlendirilen on iki kesin delil ile devri iptal etmişler ve teselsülü imkânsız göstermişler. Sebepler zincirini kesip, Vacibü'l-Vücut olan Cenab-ı Hakk'ın varlığını ispat etmişler.

Biz de deriz ki: Sebeplerin, teselsül yoluyla zincirleme ezeliyete kadar gitmesinin imkânsızlığını ortaya koyan deliller ile âlemin nihayetinde kesilmesinden ise, her şeyde her şeyi yaratan Cenab-ı Hakk'a has mührü göstermek daha kat'î, daha kolaydır. Kur'ân'ın feyziyle, Otuz Üçüncü Söz'ün, Otuz Üç Penceresi'nin hepsi ve bütün Sözler Risalesi de o esas üzerine gitmişlerdir. Bununla beraber imkân noktasının hadsiz bir genişliği var. Hadsiz cihetlerle Vacibü'l-Vücut olan Yaradanın varlığını gösteriyor. Yalnız, kelâmcıların teselsülün kesilme yoluna –aslında geniş ve büyük olan o caddeye– münhasır değildir. Belki had ve hesaba gelmeyen yollar ile, Vacibü'l-Vücut'un mârifetine yol açar. Şöyle ki: Her bir şey vücudunda, sıfatında, müddet-i bekasında hadsiz imkânât, yani gayet çok yollar içinde tereddütte iken görüyoruz ki, o hadsiz cihetler içinde vücuda muntazam bir yolu takip ediyor. Her bir sıfatı da hususî bir tarzda ona veriyor. Varlığı devam ettiği müddet içinde bütün değiştirdiği sıfat ve hâlleri dahi, böyle bir tahsis ile veriliyor. Demek tahsis edici birisinin iradesiyle, bir tercih edicinin tercihi ile, hikmetli bir Mücid'in icadıyladır ki, hadsiz yollar içinde, hikmetli bir yolda sevk eder muntazam sıfatları ve vaziyetleri ona giydiriyor.

Sonra ferdîlikten, tek başına olmaktan çıkarıp bir terkipli cisme cüz (parça) yapar, imkânât (ihtimaller, mümkün vaziyetler) ziyadeleşir. Çünkü o cisimde binler tarzda bulunabilir. Hâlbuki, neticesiz o vaziyetler içinde neticeli, ona hususî bir vaziyet verilir ki: mühim neticeleri ve faydaları ve o cisimde vazifeleri gördürülüyor. Sonra o cisim de diğer bir cisme cüz yaptırılıyor. İmkânât daha ziyadeleşiyor. Çünkü binlerle tarzda bulunabilir. İşte o binler tarz içinde bir tek vaziyet veriliyor. O vaziyet ile mühim vazifeler gördürüyor ve işte böyle devam edip giderek gittikçe daha ziyade kat'î şekilde bir Hakîm ve Müdebbir (hikmet ve tedbir sahibi bir Zât'ın) vücub-ı vücudunu (varlığının zarurî olduğunu) gösteriyor. Her şeyi bilen ve her şeye emri geçen bir Zât'ın emriyle sevk edildiğini bildiriyor. Cisim içinde cisim, birbiri içinde cüz olup giden bütün bu terkiplerde (kompleks yapılarda); nasıl bir nefer, takımında, bölümünde, taburunda, alayında, fırkasında, ordusunda iç içe birbirinin içine girmiş

o heyetlerden her birisine, mahsus birer vazifesi, hikmetli birer nispeti, intizamlı birer hizmeti bulunuyor. Hem nasıl ki, senin göz bebeğinde bir hücre, gözünde bir nispeti (münasebeti) ve bir vazifesi var. Senin başının umumî durumu nispetinde de hikmetli bir vazifesi ve hizmeti vardır. Zerre miktar şaşırса bedenin, sıhhati ve idaresi bozulur. Kan damarlarına, his ve hareket sinirlerine, hatta bedenin umumî heyetinde birer hususî vazifesi, hikmetli birer vaziyeti vardır. Binlerle imkânât içinde, bir hikmet sahibi bir Yaradan'ın hikmetiyle o muayyen vaziyet verilmiştir.

Öyle de, bu kâinatdaki mevcudat, her biri kendi zâtı ile, sıfâtı ile çok imkânât yolları içinde has bir vücudu ve hikmetli bir sureti ve faydalı sıfatları nasıl bir Vacibü'l-Vücut'a şehadet ederler. Öyle de mürekkebat (iç içe kompleks yapılardan meydana gelmiş bir vücuda) girdikleri vakit, her bir mürekkepte daha başka bir lisanla yine sanatkârı olan Yaradan'ı ilân eder. Gitgide, tâ en büyük mürekkebe kadar nispeti, vazifesi, hizmeti itibarıyla Sâni-i Hakîm'in vücub-u vücuduna ve iradesine şehadet eder. Çünkü bir şeyi, bütün mürekkeplere (komplekslere) hikmetli münasebetleri muhafaza suretinde yerleştiren, bütün o mürekkebatın Yaradan'ı olabilir. Demek bir tek şey, binler lisanlarla O'na şehadet eder hükümdedir. İşte kâinatın mevcudatı kadar değil, belki mevcudatın sıfât ve mürekkebatı adedince imkânât noktasından da Vacibü'l-Vücut'un varlığına karşı şehadetler geliyor.⁷

Üçüncüsü: Hükemânın iman sahibi filozofların mesleğidir. Bu yolların üçü de evham ve şüphelerin taarruzundan emin ve kurtulmuş değildir.

Dördüncüsü: Kur'ân'ın belâgatının rütbesinin yüceliğini ilân eden ve doğruluk ve istikamet itibarıyla en kısa ve açık olma sıfatıyla bütün insanlar için en şümüllü olan Kur'ânî miraçtır (merdiven, hatta yürüyen merdiven daha doğrusu asansördür). İşte biz de bunu tercih ettik. Bu da iki nevîdir:

Birincisi: "İnayet delili"dir. Eşyanın faydalarını anlatan bütün Kur'ân âyetleri bu delile işaret ediyor ve şu burhanı tanzim ediyorlar. Bu delilin özü, kâinatın, en mükemmel şekildeki nizamında, hikmetlere ve maslahatlara riayet edilmiş olmasıdır. Bu ise, Yaradan'ın kast ve hikmetini ispat edip tesadüf vehmini ortadan kaldırıyor.

⁷ Otuzuncu Söz, Otuzuncu Pencere.

Mukaddime: Gerçi, her insan, âlemdeki faydaların riayeti ve intizam üzerinde tam bir araştırma yapamaz ve bu ihata da edemez. Fakat insanlar arasında telâhuk-u efkâr denilen ilim ve fikirlerin birbirine destek olması sâyesinde, kâinatın her bir nevine mahsus, muntazam küllî kaidelerden ibaret olan bir fen teşekkül etmiş ve etmektedir. Bununla beraber bir işte, bir meselede intizam olmazsa, hüküm külliyeti ile cereyan edemediği için, hakkında küllî bir hükme varılamaz. Hâlbuki her bir fen, küllî kaide ve hükümlerden meydana gelmektedir. Kaidenin küllî olması nevin (tür) intizamının güzelliğine delildir. Demek bütün kâinat fenleri, kaidelerinin külliyetlerine binaen, tam bir araştırma neticesiyle en mükemmel nizamı netice verip gösteren bir delildir. Evet kâinat fenleri tamamıyla, mevcudatın silsilelerindeki halkalara asılmış olan maslahatları, faydaları, meyveleri, ahvâlin değişip durmasının örgüleri arasında saklanmış olan hikmetleri ve faydaları göstermekle Yaradan'ın kast ve hikmetine parmakla şahadet ve işaret ettikleri gibi, evham üreten şeytanlara karşı da onları taşıyan yakıcı bir meteor ve karanlığı delici bir yıldızdır.

İşaret

Katmerli cehaleti netice veren, sathî nazara sebep olan ülfet ve ünsiyetten nazarını çekebilse ve akla karşı yolları kapayan evhamın yuvası olan sırf hakkı kabul etmemek için karşısındakini mağlup ve ilzam etmeye çalışma gayretlerinden kendini kurtarabilse sonra da mikroskobik bir canlının sureti altında çalışıp duran ilâhî harika, ince makinaya bir bakabilse onun, şuursuz olan ve hareket alanı sınırsız ve belirsiz bulunan, imkânâtında tercih önceliği olmayan tabii, câmit basit sebeplerden meydana gelmiş olduğunu ve o tezgâhın sanatı olduğunu asla kendi nefesine inandıramaz, kandıramazsın. Asla böyle bir anlayışta tatmin olamazsın ve kendini ikna edemezsin. Meğer her bir zerrede Eflatun kadar bir şuur ve Calinos kadar bir hikmetin varlığını ispat ettikten sonra diğer zerrelerle de vasıtasız haberleşme içinde olduğuna itikat edebilen ve tabii sebeplerin en ana meselesi olan tek bir atom üzerinde hem çekme, hem de itme kuvvetinin toplanmış olmasının hortumunun üzerindeki imkânsızlık damgasını kaldırabilersin...

Çünkü mantıken iki zıt şeyin aynı anda bir yerde bulunması imkânsızdır.

Hâlbuki, atomda iki zıt şey olan çekme ve itme bir arada bulunmaktadır.

Eğer nefsin bu imkânsız işlere, olabilir diye bir ihtimal verse, seni insaniyet defterinden sildirecektir...

Peki o zaman, “Ortada bir realite, bir gerçek var. Sence bu nasıl oluyor?” diye soracak olursan, sana şöyle cevap verilir.

Fakat câizdir ki: Her bir şeyin esası zannedilen çekme-itme ve hareket, aslında Allah’ın âdet ve kanunlarının birer ismidirler. Fakat kanun, kaidelikten tabîliğe, zihnîlikten hariçte hakikî bir varlık olmaya, itibarîlikten hakikîliğe ve âlet olmaktan hakikî tesir sahibi bir varlık olmaya gelmemek şartıyla kabul ederiz.

Tembih

فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ Yani: “Gözünü çevir de bir bak, bir çatlak görür müsün?”⁸

Nazarını âleme gezdir. Hangi yerinde noksanıyeti görebilirsin? Asla... “Gördüm.” diyen görmemiştir. Meğer kör ola veya dar görüşlülük illetiyle mübtelâ ola. İstersen Kur’ân’a müracaat et; inayet delilini mümkün vecihlerin en mükemmel vechiyle bulacaksın. Zira Kur’ân, kâinatta tefekkür etmeye emir verdiği gibi, faydaları zikreden ve nimetleri sayar. İşte o âyetler şu inayet burhanının mazharlarıdır. Kısaca özeti budur, aklında tut. Tafsilâtı ise: Eğer Cenab-ı Hak dilerse, âfâkî ve enfûsî âyetleri (dış dünya ve iç âlemimizdeki delilleri) tefsir yolunda semâ, insan ve arzın ilimleriyle alâkalı olarak üç kitapta tefsir edilecektir. O vakit şu burhan, tam şekliyle sana görünecektir.

İkinci Kur’ânî Delil: İhtira delilidir. Bunun hulâsası: Mahlûkatın her nevine, her ferdine ve o nev ve o fertten beklenen özel eserleri netice verecek, istidat-ı kemâline münasip bir vücudun verilmesidir. Zira hiçbir nevi zincirleme ezeli değildir... “İmkân” bırakmaz. Hem de mecburen bazılarının “Hudûs”u gözün müşahadesiyle ve diğerlerinin de aklın hikmet nazarı ile görülür.

⁸ Mülk sûresi, 67/3.

Vehim ve Tembih

İnkılâb-ı hakikat olmaz yani hakikatin aslı ve mahiyeti değişip başka bir şey olmaz. (Onun için maymun insan olmaz) Katır gibi ara türlerin nesli devam etmez. Sınıflar arası değişme ise, inkılâb-ı hakikat demek değildir.

İşaret

Her bir türün insanların Hazreti Âdem (aleyhisselâm) gibi bir âdemi ve bir büyük pederi olduğundan, silsilelerdeki tenasülden doğan bâtlı vehim ile o âdemlerde, o evvel pederlerinde tevehhüm olunmaz. (Yani o âdemleri Allah yaratmıştır. Yoksa o türlerin menşeleri, kendi kendine o âdemler tarafından başlatılmamıştır.) Evet hikmet, jeoloji, zooloji ve botanik lisanı ile iki yüz bini geçen türlerin âdemleri hükmünde olan ilk başlangıçlarının her birinin müstakillen sonradan yaratıldığına şehadet ettiği gibi, mevhum ve itibarî olan kanunlar ve şuursuz olan tabii sebepler ise: Bu kadar hayret veren silsileler ve bu silsileleri teşkil eden ve fertler denilen dehşet verici hadsiz harika makinanın sanat güzelliği içinde yaratılmasına kabiliyetsizlikleri cihetiyle her bir fert ve her bir tür, tek başlarına hikmet sahibi Yaradan'ın kudret elinden çıktığını ilân ve izhar ediyor. Evet Cenab-ı Hak, her şeyin alnuna hudûs ve imkân damgasını koymuştur.

Tembih

Maddenin ezeliyeti ve zerre hareketlerinden canlı türlerin meydana gelmesi gibi bâtlı şeylere ihtimal vermek, sırf başka şeyle nefisini ikna etmek sadedinde olduğu için o işlerin fâsit esaslarını tebeî nazarla yandan bakmakla idrak edememekten ileri gelir. Evet, bir kişi kendisini ikna etmek için ciddi bir araştırma ve derin bir bakışla meseleye yönelirse, bunların imkânsız olduklarına asla makul bir taraflarının bulunmadığına hükmedecektir. Faraza kabul etse de Yaradan'dan gafleti sebebiyle ortaya çıkan bir zorlanma ile kabul edebilir.

Tembih

Ahsen-i takvim üzere yaratılmış mükerrerem bir fitrata sahip olan insan, insaniyetin cevheri itibarıyla daima hakkı elde etmek istiyor ve hakikati arıyor. Daima en büyük maksadı da saadettir. Fakat bâtil ve dalâlet ise, hakkı arıyorken haberi olmadan eline düşer. Hakikatin maddenini kazarken iradesi dışında bâtil onun başına düşer. Veyahut hakikati bulmakta zorlandığında hakkı elde edemeyip hüsrana uğradığında, asıl fitratı, vicdanı ve fikri; imkânsız ve gayr-ı makul bildiği bir şeyi, sathî ve tebeî nazarla kabul etmeye mecbur oluyor. İşte bu hakikati göz önünde bulundur. Göreceksin ki, kâinattaki bütün nizamdan gaflet eseri olarak, tevehhüm ettikleri maddenin ezeliyetini ve hareketi, hem şu akılları hayrette bırakan bediî nakış ve sanatla tahayyül ettikleri kör tesadüfü ve bütün hikmetlerin şهادetlerine rağmen, cansız câmit sebeplerde var olduğuna inandıkları hakikî tesiri ve nefisleriyle mugalataya (demogojye) girip kâinat olaylarındaki devamlılık sebebiyle vehmin yanılmasıyla hayallerinde tecessüm ettirdikleri mevhum tabiatı bütün bu işlere merci yapmakla kendilerini teselliye çalışmalarını, elbette fitratları reddeder. Fakat yalnız hakkı bulmak için ona yöneltileri ve kasten hakikate ulaşma gayretine girdikleri için şu bâtil vehimler, davetsiz olarak yolunun bir tarafından o mükerrerem insana kendilerini arz ederler. Elbette asıl ana maksadının hedefine gözünü dikmiş olan bu kişi, o vehimlere ve tebeî ve sathî bir nazarla bakıyor. Böyle sathî ve tebeî bir nazarla üstünkörü baktığı için onların, bunların bozuk ve aldatıcı olan içlerine tam nüfuz edemiyor. Ama ne zaman rağbet gösterip bizzat ve satın almak nazarı ile baksa, almaya değil, belki iltifat etmeye ve bakmaya bile tenezzül etmez.

Evet, şu kadar çirkin bir şeyi vicdan ve akıl imkânsız görüyor. Kalb de kabul etmez. Ancak aldatma ve safsata ile her bir zerreye filozofların akıllarını, hâkim ve hükümdarların siyasetlerini verdikten sonra bir de onların her birinin diğer zerre kardeşleriyle ittifak içinde nizam ve intizam sağlama hususuyla birbirleri ile istişare ettiklerini ve haberleşerek ortak hareket ettiklerini kabul etmek gerekecektir. Böyle bir anlayış ve mesleği de insan değil, hayvan dahi kabul etmez. Fakat ne çare ki,

mesleğin lâzım-ı beyyini⁹ meslektendir. Şu meslek ise, bu suretten başka bir şeyle tasvir edilmez. Evet, bâtılın durumu şöyledir: Ne vakit tebeî bir nazar ile bakılırsa, doğru olduğuna bir ihtimal verilir. Fakat, derinliğine bir nazarla bakıldığında doğruluk ihtimali bertaraf olur.

İşaret

Madde dedikleri şey, devamlı değişen bir şekilden hem de sonradan ortaya çıkan geçici hareketten ayrı düşünülemez. Demek ki, ezeli olmayıp hâdis yani sonradan olduğu kesindir. İnsana şaşkınlık bir durum var ortada! Şöyle ki, varlığı zarurî olan Yaradan'ın, aynı şekilde "Lâzime-i zarûriye-i beyyinesi" olan ezeliyetini zihinlerine sığdıramayan insanlar nasıl oluyor da her bir cihetten ezeliyete aykırı olan madde'nin ezeliyetini zihinlerine sığdırabiliyorlar. Hakikaten şaşılacak bir şey! Evet insan düşündükçe, bütün kemâl sıfatları ile vasıflanmış olan Yaradan'ın yaratmasını akıldan uzak görüp inkâr edip, şu insanı hayret ve hayranlığa sürükleyen sanatlı varlıkları, kör tesadüfe ve zerrelerin hareketine isnat etmeleri insanı, insanlıktan pişman eder.

Telvih

Zerrelerin hareketlerinden meydana geldiği iddia edilen kuvvetin ve suretlerin "araz" olmaları, cihetiyle türlerdeki cevher aykırılığını oluşturamazlar. Araz, cevher olamaz. Demek bu canlı türlerin fasılları ve bütün arazların ayırıcı özellikleri yoktan var edilmiş olmalarıdır. Tenasül (yani üreme yoluyla gelme) geliş silsilesinde, itibarî, kanunî şartlardandır. İşte ihtira delilinin icmali budur. Eğer açık olarak detaylarını istersen Kur'ân'ın Firdevs bahçesine gir. Zira yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, o bahçede çiçek veya gonca hâlinde bulunmasın. Eğer ecel müsait olur, ilâhî irade taalluk eder ve yardımcı olursa, Kur'ân'ın lafızlarının sadeplerinde şu ihtira delilini süsleyecek cevherleri, alıp gelecek kitaplarda detayları ile anlatmak isterim.

⁹ Lâzım-ı beyyin veya lüzûm-u beyyin: Herhangi bir şey hatıra gelince, hiçbir delil ve emareye ihtiyaç olmadan o şeyle beraber düşünülmesi zarurî olan diğer bir şey demektir. Meselâ ihsan denildiği zaman ilim ve sanat kabiliyeti akla gelmesi gibi...

Vehim ve Tembih

Eğer “Nedir şu tabiat ki, daima ondan bahsedip duruyorlar? Nedir şu kanunlar ve kuvâ ki, daima onların adını söyleyip duruyorlar?” diyecek olursan, **cevaben deriz ki:**

“Şehadet âlemi denilen cesed-i hilkatın (yaratılmış olan varlık âleminin) unsurlarının ve âzâlarının fiillerini intizam ve rapt altına alan ilâhî fitrî şeriat vardır. İşte kâinatın hareketlerini düzenleyen şu şeriat-ı fitriye, “tabiat” ve “ilâhi matbaa” diye isimlendirilmektedir. Evet tabiat, kâinatın yaratılışında cereyan edip geçerli olan itibarî kanunların hepsinin toplamından ibarettir. İşte “kuvâ” dedikleri şey, her biri şu şeriatın birer hükmüdür. “Kavânin” dedikleri şey, her biri şu şeriatın birer meselesidir. Fakat o şeriatteki hükümlerin devamlılığına dayanarak, hem de hayali hakikat suretinde gören ve gösteren nefislerin istibdatları çorak bir zemin hazırlamasıyla, vehim ve hayal musallat olarak tazyik edip aslında şu hava gibi belirli- belirsiz olan tabiat, tavazzu (yani hava hâline buhar hâline gelip teccüm) ederek zihnin dışında hakikî bir varlık hâline ve hayalden misal suretine girmiştir. Evet, şunun gibi vehmin çok hileleri vardır.

İşaret

Şu tabiat ve umumî kuvâ ismini verdikleri şeyler, kat’iyen akli ikna edecek ve fikre kendilerini beğendirecek ve hakikat nazarının kendilerine ünsiyet edeceği hiçbir uygun tarafları ve münasebetleri yokken ve şu kâinatın yaratılmasına gerçek sebep ve kaynak olmaya kabiliyetleri yokken, sırf Allah’tan gafletin neticesi ve intizamın zorlamasından doğan yalnız mecbur kalarak akılları hayrette bırakan ilâhî kudretin eserlerini bu matbaaya benzeyen tabiatın sanatından görmek, tabiatı bir misdar (cetvel, plân) iken masdar yani varlığın kaynağı zannetmek, “Lâzım-ı camm”ın (en genel plânda gerekli olan) vücudu ile “melzum-ı chass”ın (en özel plânda lüzumlu kılınan) vücudunu çıkarmaya çalışan neticesiz bir kıyasın ürünüdür. Evet şu neticesiz kıyas, dalâlet ve hayret (şaşkınlık) vadilerine çok yolları açmıştır.

Tenvir

İnsanların iradî fillerini nizam altına alan şeriat ve kanun, şu kadar isyan ve muhalefete rağmen birçok vahşi cahiller tarafından şeriat, ruhânî bir hâkim ve nizam ise mânevî bir sultan gibi zannedilip bir tesiri var diye hayal edilmektedir. Evet bir taburun düzgün ve düzenli hareketlerini ve yeknesak tavırlarını ve birbirleriyle irtibatlı hâllerini gören vahşi bir adam, şu grup hâlindeki taburu veyahut şu askeri heyeti, mânevî bir iple bağlı zannederse, tuhaf karşılır mı? Vehayut bir bedevî ve şair tabiatlı kimse, bir insan topluluğunu güzel şekle sokan ve aralarını ayarlayıp onları bir sisteme koyan nizamı, mânevî bir varlık ve şeriatı ruhânî bir halife gibi gösterirse, çok görünecek midir? Öyle ise kâinatın ahvaline taalluk eden ve tabiat ismi verilen peygamberin tasdiki ve evliyanın kerametinden başka hiçbir zaman harika şekilde değiştirilmeyen ve işleyip giden şu ilâhî fitrî şeriat (kanunlar) vehim ve hayallerde hakikî bir varlık gibi tecessüm ediyorsa, neden hayret edilsin ki?..

Vehim ve Tembih

İnsanın zihni, dili, işitmesi; cüz'î ve sıra ile oldukları gibi, fikri ve himmeti de cüz'îdir. Sıra ile iş görenler yalnız bir şeye taalluk eder ve tek bir şeyle meşgul olurlar. Hem de insanın kıymet ve mahiyeti, himmeti nispetindedir. Himmetin derecesi ise, maksadına ve meşgul olduğu şeye göredir. Hem de insan, yöneldiği ve kastettiği şeyde güya "fenâ fi'l-maksat" oluyor. İşte bu noktaya binaen, hasis ve değersiz bir şey veya pek cüz'î bir şey, büyük bir adama isnat olunmaz. Zira tenezzül etmez. Himmetini o küçük şeye sığdırmaz. Himmeti ağır ve o küçük şey gayet hafif olduğundan güya denge bozulur.

Hem de insan hangi şeyi temaşa etse, elbette ölçülerini ve esaslarını kendi nefsinde arayacaktır. Eğer bulmazsa, etrafında ve diğer insanlarda arayacaktır. Hatta hiçbir cihette yaratılmışlara benzemeyen Allah'ı düşünürse, yine vehim gücü şu kötü vehmi, düstur ve dürbün yapmak istiyor. Hâlbuki Cenab-ı Hak, şu nokta-yı nazarda temaşa edilmez. Kudretine bir sınırlama yoktur. Güneşin ziyası gibi, kudret ilim ve iradesi her şeyi kuşatmaktadır ve umumîdir, sınırlandırılmaz ve mukayese gelmez. En büyük şeye taalluk ettiği gibi en küçük, en değersiz şeye

de taalluk eder. Azametine ölçü, kemâlîne mizan ise eserlerinin hepsidir. Her bir cüzü, ölçü olamaz. İşte varlığı zaruri olan Cenab-ı Hakk'ı, yaratılmışlara kıyas etmek kıyas-ı maa'l-fâriktir. Yani birbirine benzemeyen şeyler arasında yapılan, doğru olmayan ve hakikate uymayan bir mukayesedir. Anlattığımız bâtl vehim ile muhakeme etmek tamamen hatadır. İşte kulluk edebine uymaz bir tarzda ve şu bâtl vehmin kötü neticesindedir ki: Tabiatçılar, sebeplerin hakikî tesir sahibi olduklarına; Mutezile mezhebinden olanlar, insanla ve hayvanların iradî fiillerini kendileri yarattıklarına; filozoflar, cüz'î şeylere Allah'ın ilminin taalluk etmediğine; Mecusîler, şerri yaratmanın Allah'tan başkasına ait olduğuna yani şer ilâhı kabul ettikleri şeytan tarafından şerlerin yaratıldığına itikat ettiler. Güya onlara göre Yaradan, o kadar azametiyle beraber, nasıl böyle değersiz, küçük şeylere tenezzül edip meşgul olsun? Yuh onların akıllarına ki, şöyle bâtl bir vehmin hükmüne esir oldular. Ey birader!.. Şu vehim, itikat yoluyla olmasa da, vesvese cihetiyle bazen müminlere musallat oluyor.

İşaret

Eğer desen: “İhtira delili, vücut (varlık) vermektir. Vücut vermek, mevcudu yok etmenin refikidir. Hâlbuki, hiç yoktan, var etmeyi ve varı yok etmeyi aklımız tasavvur edemiyor.”

Cevaben derim: Yahu! Bunu, sizin aklınız almakta zorlanması ve şu meseleyi tasavvur etmeyi tuhaf bulmanız, aldatıcı bir kıyasın vahim neticesindedir. Zira, Allah'ın îcadını ve yoktan var edişini, kulun sanatına ve fiiliyle elde ettiği şeye kıyas ediyorsunuz. Hâlbuki kulun elinden bir zerreyi bile yok etmek veyahut yaratmak gelmez. Belki yalnız itibarî ve terkibî işlerde (analiz ve sentezde) bir sanat ve fiili vardır. Evet bu kıyas aldatıcıdır, insan kendini ondan kurtaramıyor.

Elhâsıl: İnsan kâinatta (insan dahil) yaratılmışlardan hiçbirinin, yoktan var etme ve var olanı yok etme gibi iş yapacak öyle bir kuvvet ve kudretini görmemiş ki, yoku var ve varı da yok etme meselesini anlayabilsin. Hâlbuki aklî hükmünün de daima temel esası, müşahedelerden meydana gelir. Demek Allah'ın eserlerine, yaratılmışların gücü-kuvveti tarafından bakıyor. Hâlbuki, hayret veren eserleriyle ispat edilmiş olan

Yaradan'ın kudreti tarafından bakmak gerektir. Demek kulların ve kâinatın itibarî şeylerden başka tesiri olmayan kuvvet ve kudretleri cinsinden olan mevhum, hayalî bir kudret açısından Yaradan'ı farz ederek o noktadan şu meseleye bakıyor. Hâlbuki Vacibü'l-Vücut yani varlığı zarurî olan Cenab-ı Hak tarafından, her şeye yeten tam ve kemâl kudreti nokta-yı nazarından meseleye bakmak gerektir.

İşaret

Birisinin eserleri üzerinde hüküm ve fikir yürütüldüğünde onun özelliklerini nazara almak lâzımdır. İşte şu meselede bu yapılmamıştır. Zira bu meseleye, âciz kulun arkasında yaratılmışların kudreti tarafından temsilî kıyasın perdesi altında bakıyor. Hâlbuki âlemin yaratılmasında bir kısmını maddesiz hiç yoktan var etme ve bir kısmını da maddeden inşa etmekle şu kadar hayret verici mucize eserleriyle ilâhî kâmil kudreti göstermekle beraber ondan sarf-ı nazar edip bakışları çevirmek, yok olanı var şeklinde görmek olan aldatıcı kıyas ile ve kendi çeşidinden varlıkları düşünüp muhâkeme ettiği gibi sınırlı bir kaide ile Vacibü'l-Vücut olan Yaradan'a bakıyorlar. Hatta çok meseleyi akl-ı selim makul gördüğü hâlde, onlar gayr-ı makul vehim ve kuruntusuna kapılırlar.

Tembih

Hiç yoktan yaratılmışları bir tarafa bırakalım; mahlûkatın en açık ve aydın ve “Ziyâ” dedikleri âlemin gözünün nuru olan hayret verici kanunları ve onun neticesi ve küçültülmüş bir numunesi olan göz nurunun bedî, harika kanunlarıyla, nurlanmış ve tasavvur edilmiş olarak ilâhî kâmil kudret tarafından, muvazene nokta-yı nazarından, gayr-ı makul ve akıldan uzak zannedilen meselelere bakılırsa, akla yatkın olarak ve akıl gözünün kirpikleri ortasında görülecektir.

Tembih

Nasıl ki, “zaruriyat” denilen kesin kanunlardan, “nazariyat” denilen teoriler elde edilir. Öyle de, Cenab-ı Hakk'ın eserlerinin zaruriyatı, sanatının gizliliklerine delildir. İki beraber bu meseleyi ispat eder.

Telvih

Acaba âlemin nizamındaki sanattan daha dakik (daha hassas ve ince) daha acip ve yaratılmışların gücü cinsinden daha uzağını akıl tasavvur edebilir mi? Elbette edemez. Zira fenler gösterdikleri faydalar ve hikmetlerle zaruretle Cenab-ı Hakk'ın kastına, sanatına ve hikmetine şahitlik ettiklerinden, akılları bu gerçeği kabul etmeye mecbur bırakmışlardır. Yoksa bu apaçık gerçeklerden en küçük bir hakikati, akıl kendi kendine kalsaydı kabul etmezdi.

Evet yer ve göğü kaldırıp muallâkta tutan ve kâinattaki gök cisimlerini hizmet ettirip bir nizama sokan ve hiçbir emrine isyan ettirmeyen Cenab- Hak için, bunlardan derecelerce daha kolay ve hafif olanları yaratıp kaldırması neden garip ve akıldan uzak görülsün? Evet bir dağ kaldırmanın bir kişinin, bir hokkayı kaldırması konusunda tereddüt geçirmek sırf safsatadan ibarettir.

Elhâsıl: Nasıl Kur'ân'ın bazı âyetleri bazılarını tefsir eder, aynı şekilde kâinat kitabının bazı satırları da arkalarındaki sanat ve hikmeti tefsir eder.

İşaret

Eğer desen: “Bazı tasavvuf ehlinin sözlerinden “ittisal, ittihat ve hulûl”¹⁰ zahir oluyor. Bu yüzden bazı maddecilerin (materyalistlerin) mesleği olan vahdetü'l-vücut anlayışı ile, bunların bir münasebeti olabileceği kanaatını doğuruyor?”

Cevap: Âyet ve hadislerde olduğu gibi teville muhtaç müteşâbih ifadeler hükmünde bazı tasavvuf erbabının, şatahat denilen istiğrak hâllerinde söyledikleri âyet-hadis ölçüsüne sığmayan bazı sözleri var. Meselâ, sadece Allah'ın akdes varlığına nazarlarını dikip istiğraka da-

¹⁰ Üstad Hazretleri bu hususta şöyle diyor: “Evet, delil içinde neticeyi görmek, âlemde Yaradan'ı müşahede etmek, istiğrak yoluyla kâinat cetvel ve kanallarında, ilâhî tecellilerin cereyanını ve eşyanın melekûtiyet yönünde, feyizlerin seyceranını (akışını) ve mevcudatın aynalarında Cenab-ı Hakk'ın isimlerinin ve sıfatlarının tecellisini, yalnız zevk olarak anlaşılabilir bir hakikat iken lafızların manayı ifade etmekteki darlık ve yetersizliği sebebiyle, ulûhiyet-i sâriye (sirayet eden ilâhlık) ve hayat-ı sâriye tabir ettiler. Ehl-i fikir o zevki hakikatleri nazari meselelerin ölçülerine sıkıştırdıkların, çok bâtil vehimlere kaynak teşkil ettiler.” (Mesnevî-i Nuriye, Nokta, Dördüncü Burhan)

larak, yaratılmış varlıklardan uzaklaşıp sıyrılmak cihetiyle, matmah-ı nazar (tamah, arzu ve dikkatle bakışlarına esas) ettikleri delil içinde neticeyi görmek. Yani, âlemden Yaradan'ı müşâhede etmek yoluyla takip ettikleri meslek olan kâinatın cetvellerinde tecellilerin cereyanını, eşyanın iç yüzleri olan melekûtiyet vecihlerinde feyizlerin akışı ve mevcudatın aynalarında Allah'ın isim ve sıfatlarının sıfatını; lafızların darlığı ve yetersizliği sebebiyle "ulûhiyet-i sâriye ve hayat-ı sâriye" tabir ettikleri hakikatleri başkaları anlamadılar... Yanlış anlama ile kendi çorak istidatlarından zuhur eden boş kuruntulara, erbab-ı tasavvufun kelimelerini ve şatahatını tatbik ettiler. Yuh onların akıllarına!. Gökteki Süreyya (Ülker) takım yıldızları derecesinde olan tasavvuf erbabının mücerret fikirleri, serâ (yer) aşağısında olan materyalist mukallitlerin sefil fikirlerinden binler derece uzaktır. Evet, şu iki fikrin tatbikine çalışmak şu ilim ve fennin geliştiği zamanda insan aklının sekteye düşer olduğunu ve ölüm vartasına düştüğünü izhar etmekte ki, insaniyet buna teessüf ederek, tahkik ve terakki diliyle: **كَلَّا وَاللَّهِ أَتَيْنَ** **الثَّرَى مِنَ الثَّرْيَا وَأَتَيْنَ الضِّيَاءَ السَّاطِعَ مِنَ الظُّلْمَةِ الطَّامِسَةِ** Yani: "Hayır, valla-hi!.. Serâ nerede Süreyya nerede? Parlak ziya nerede? Zifiri karanlık nerede?" demeye mecbur oluyor.

İşaret

Şunlar, aslında vahdet-i şühûd ehlidirler. Fakat vahdet-i vücud ile mecazen tabir edilebilirler. Fakat gerçek manada vahdet-i vücud, bazı kadîm filozofların bâtil meslekleridir.

Tembih

Şu tasavvuf ehlinin büyük bir reisi demiştir ki: İttisali veya ittihadı ve hulûlü (Yani ulûhiyetle bitişmeyi, birlikte olmayı veya ulûhiyetin içlerine hulûl edip girdiğini) iddia eden, mârifetullahtan hiçbir şey koklamamış demektir. Evet mümkün (yaratılmış olan bir şey) Vâcib (varlığı zarurî olan Cenab-ı Hak) ile nasıl ittisal ve ittihat edecek? Hayır!.. Evet sonradan yaratılmış birisinin ne kıymeti var ki, Vâcibü'l-Vücud olan (Cenab-ı Hak) onun içine hulûl ede?!.. Hâşâ!.. Evet, yaratılmış bir varlıkta ilâhî feyizlerden bir feyiz tecelli eder. İşte bunların mesleğinin

ötekilerin mesleğiyle bir münasebeti olamaz. Zira maddecilerin mesleği sırf maddî şeylere gözünü dikip daldıklarından, fikirleri ulûhiyeti anlamaktan uzaklaştılar. Maddeye o kadar kıymet verdiler ki, her şeyi maddede görmek, hatta ilâhlığı bile maddeye mezmetmek gibi bozuk bir yola girmişlerdir.

Fakat vahdet-i şühûd ehli olan tasavvuf erbabı o derece Vacibü'l-Vücut olan Allah'a nazarlarını hasretmeleridir ki, onlar nazarında mümkünatın (sonradan yaratılmış şeylerin) hiçbir kıymeti kalmamıştır. Onlar “Bir (olan Allah) vardır!” derler. Şimdi el-insaf... Serâ ve Süreyya kadar birbirinden uzak anlayışlar... Maddeyi bütün nevileri ve şekilleriyle yaratan Cenab-ı Hakk'a yemin ederim ki, dünyada şu iki mesleğin temasını netice verecek ahmak görüşten daha çirkin ve daha değersiz ve daha sahibinin aklının mizacının bozukluğuna delil olacak bir görüş yoktur.

Tenvir

Küre-i arz, küçük, parça parça, rengârenk ve çeşitli cam parçalarından farz olursa, her bir parça, güneşten kendi rengine, büyüklüğüne ve şekline göre başka çeşit bir feyiz alacaktır. Şu hayali feyiz ise; güneşin ne zâtıdır ve ne de ziyasının aynısıdır. Hem de ziyanın timsalleri ve yedi renginin tasvirleri ve güneşin tecellisi olan şu rengârenk çiçeklerin renkleri faraza dile gelirse, her biri “Güneş benim gibidir.” veyahut “Güneş benim.” diyeceklerdir.

أَنْ حَيَّالَاتِي كِه دَامِ أَوْلِيَاستْ عَكْسِ مَهْرُويَانِ بُوسْتَانِ خُدَاستْ

Yani:

“O hayaller ki, evliya tuzaklarıdır.

İlâhî bahçenin ay yüzlülerinin akisleridir.”

Fakat vahdet-i şühûd ehlinin meşrebi, ehl-i mahv ve sekrin (ilâhî tecellilerle kendinden geçen ve böylece mânevî sarhoşluk yaşayan istig'rak ehlinin) meşrebidir. Sâfî meşrep ise ehl-i fark ve sahv (ilâhî tecelliler, karşısında mânevî sarhoşluğa düşmeden ve dengeyi bozmadan hakikati görebilenlerin) meşrebidir.

تَفَكَّرُوا فِي الْإِءِ اللّهِ وَلَا تَفَكَّرُوا فِي ذَاتِهِ فَإِنَّكُمْ لَنْ تَقْدِرُوا
حَقِيقَةُ الْمَرْءِ لَيْسَ الْمَرْءُ يُدْرِكُهَا فَكَيْفَ كَيْفِيَّةُ الْجَبَّارِ ذِي الْقَدَمِ
هُوَ الَّذِي أَبْدَعَ الْأَشْيَاءَ وَأَنْشَأَهَا فَكَيْفَ يُدْرِكُهُ مُسْتَحْدَثُ النَّسَمِ

Yani: “Allah’ın nimetlerini tefekkür edin. O’nun Zât’ını tefekkür etmeyin. Çünkü buna güç yetiremezsiniz.¹¹ Kişi kendi hakikatini idraktan âcizdir. Ezeli ve Cebbar olan Cenab-ı Hakk’ın keyfiyetini nasıl idrak edebilir ki?.. O’dur her şeyi bedî bir şekilde hiçten var edip inşa eden... O takdirde, O’nu, sonradan yaratılmış birisinin idrak etmesi mümkün müdür?¹²”

Tembih

İşte Yaradan’ın varlığının delillerinin özeti... Detayları ise üç kitapta gelecektir.

Eğer desen: “Tevhid delillerinin, burada, kısaca bile olsa beyan edilmesini isterim.”

Derim ki: Tevhid delilleri o kadar çok ve meşhurdur ki, bu kitapta zikredilmeye muhtaç değillerdir. İşte لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا Yani: “Eğer göklerde ve yerde Allah’tan başka ilâhlar olsaydı, her ikisi de fesada gidip bozulurdu.”¹³ âyetinin sadefinde gizli bulunan temânu delili (yani birden fazla ilâhın bulunması hâlinde birbirlerine mâni olup kâinatın ahenk ve düzeninin bozulmasına sebep olacaklarının ifadesi esasına dayanan delil şekli) bunu aydınlatan bir lâmbadır. Evet, müstakil olma, ulûhiyetin zâtî özelliğidir. Ve zarurî lâzimesidir. Yani olmazsa, olmazlardandır.

Tenvir

Kâinattaki eserlerin birbirlerine benzeyişi her tarafının birbiriyle boyun boyuna el ele tutuşmuş vaziyette birbirine intizam arz etmeleri

¹¹ et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-ıvsat* 6/250; el-Beyhakî, *Şuabü’l-ıimân* 1/136; Ebu’s-Şeyh, *el-Azame* 1/220.

¹² Ali b. Ebî Talib, *Dîvân-ı İmam Ali* s.185.

¹³ Enbiyâ sûresi, 21/22.

ve birbirinin sualine karşı doğru karşılık vermeleri ve birbirinin ihtiyaç nidasına “Buyur!” cevabını vermeleri ve tek bir noktaya bakmak ve bir nizam eksenini üzerinde dönmeleri cihetiyle Yaradan’ın tek olduğuna, telvih ve işaret belki Ezelî Hâkim birliğine tasrih edip apaçık beyan ediyorlar. Evet bir makinanın sanatkârı ve onu ilk keşfedip icad eden bir olur.

وَفِي كُلِّ شَيْءٍ لَّهُ آيَةٌ تَذُلُّ عَلَىٰ أَنَّهُ وَاحِدٌ Yani: “Her şeyde, O’nun bir olduğuna delâlet eden bir âyet, bir delil mevcuttur.”¹⁴

Kâinat kitabının sayfaları, sınırsız buutlardadır

Zaman denilen âlemin satırları, sayısız eserlerdir

Tabiatın levh-i mahfuzunun tezgâhında basılmış

Âlemde her mevcut, tecessüm etmiş manalı bir lafızdır

Bu şiiri yazan Hoca Tahsin’in burada kullandığı “sınırsız” ve “sayısız” kelimelerinden muradı nisbîdir. Hakikî manada bir “sonsuzluk” değildir.

İşaret

Cenab-ı Hak, bütün kemâl vasıfları ile muttasıftır. Zira kabul edilmiş bir hükümdür ki: Sanatta görülen kemâl ve feyzi, sanatkârın kemâlinden iktibas edilmiş bir koyu gölgedir. Demek kâinatta ne kadar hüsun, cemâl ve kemâl varsa, hepsinden daha hadsiz derecede yüksek tabakada, cemâl ve kemâl vasıfları ile Yaradan, muttasıftır. Evet, ihsan servetin, icad vücudun, icab vücubun, tahsin hüsnün fer’idir ve delilidir. (İhsan ve ikram edebilmek için servetin olması gerekir. Vücut yani varlık verip yoktan var edebilmek için bunu yapacak olanın hakikî varlığa sahip olması icap eder. Mecbur edenin, önce kendi varlığının zarurî ve mecburî olması gerekir. Güzelleştirenin, kendisinin güzellik sahibi olması gerekir. Onun için birinci kelimeler, ikincilerin fer’i ve delilidir.) Hem de celâl sahibi Yaradan, her türlü noksan ve eksiklikten münezzehtir. Maddî varlıkların mahiyetlerinin kabiliyetsizliğinden meydana gelen noksanlardan uzaktır. Kâinatın mümkün yani sonradan var edil-

¹⁴ Bkz.: el-Esfehânî, *el-Eğânî* 4/39; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-a’şâ* 12/413; el-Übşeyhî, *el-Müstatraf* 1/16, 2/280.

miş olma mahiyetinden ileri gelen vasıflardan ve onlara bağlı durumlardan mukaddestir.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ -جَلَّ جَلَالُهُ- Yani: “Onun (celle celâluhû) benzeri, hiç-bir şey yoktur.”¹⁵

YaratılıŖta Dört Yol

Tabiat Risalesi’nden istifade ederek, öğretmenliğim sırasında öğrencilerimin istifadesi için yazdığım bu meseleyi, buraya ilâve etmeyi uygun buldum...

Soru: 1

YaratılıŖla ilgili ileri sürülen inanış ve düşünceleri ele alacak olursak bunları ana hatları ile kaçaya ayırabiliriz?

Cevap: 1

Dörde ayırabiliriz. Bunlar da:

1- Sebepler yaratıyor. 2) Kendi kendine oluyor. 3) Tabiat yaratıyor. 4) Allah yaratıyor.

Eğer biz baştaki üç anlayışın üzerinde durarak, çürük ve imkânsız olduklarını gösterirsek, her şeyi yaratanın Allah Teâlâ olduğu kendiliğinden ispatlanmış olur.

Sebepler Konusunun İncelenmesi

Soru: 2

Sebeplerin yaratıcı olamayacağı nasıl ispatlanır?

Cevap: 2

Bunu üç yönden ele alabiliriz.

Birincisi: Yapacağımız bir mukayese ile maddî sebeplerin ilaç gibi basit bir karışımı yapmaktan âciz olduğunu göstermekle. Evet, bu âlemdeki binlerce canlıyı maddî sebeplerin yarattığını iddia edenlere diyoruz ki: Bir eczaneye girdiğimizde pek çok ilaç görüyoruz. Bunlar çeşitli elementlerden meydana geliyor. Diyebilir miyiz ki, “İlaçları meydana getiren elementler sayısınca, onları içinde bulunduran kavanozlar bir binanın içindeki raflara dizilse, sonra da pencereler açılıp dışarıdan esen şiddetli bir rüzgârla bu

¹⁵ Şûrâ sûresi, 42/11.

kavanozlar devrilse, içindeki elementler dökülüp karışarak bir ilaç meydana getirebilirler.” diyemeyiz. Çünkü her ne kadar bir ilaç, birkaç elementin karışımı da olsa, biz ona basit bir karışım gibi bakamayız. Zira, ilaç bir maksat için yapılır. İlacın yapılması için tıptan ve eczacılıktan anlayan şuurlu bir insanın olması gerekir. Bir ilaç bulununca hemen insanda denenmez. Çünkü yan tesirleri olabilir. Diğer canlılardan pek çok defalar denenip, gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra formüle edilip ilaç fabrikalarına arz edilir. Tespit edilen formülden bir gram fazla veya eksik bir element kullanılamaz. Mesele çok hassastır. En ufak bir yanlışlık ilaç kullananların hayatını tehlikeye sokabilir. Hâlbuki temsilde anlattığımız ilacın elementlerini de biz bulup kavanozlara doldurarak getiriyoruz.

Şimdi, acaba tesadüfen, akılsız, şuursuz maddî sebeplerle bir karışımdan ibaret olan bir ilaç bile meydana gelmezse, bundan çok daha harika olan bir insan hücresi nasıl meydana gelebilir? Bir insanda en az 60 trilyon hücre (normalde 100 trilyon hücre), her hücrede bir milyona yakın protein, her proteinde ortalama 8 bin aminoasit bileşiği vardır. Her bileşik de beş elementten meydana geldiğine göre bir proteinde 40 bin element (atom) var demektir. Meselâ bin beyaz bilya ile bin siyah bilyayı, beyazlar altta siyahlar üstte dizelim. Bundan sonra bilyaları karıştıralım. Daha sonraki karıştırmalarla, bunların kendi kendilerine tesadüfen, beyaz bilyaların altta, siyah bilyaların ilk defa olduğu gibi üstte dizilme ihtimalleri kaçta kaçtır? Yanyana yazıp okuyamayacağımız bir sayı karşımıza çıkar. Hâlbuki yüz milyonluk bir hücrede 10 katrilyon atom, her saniye karışıyor. Ama tekrar aynı ritme girip hayat sağlanıyor. Bunun için, sonsuz bir ilim, bir irade, bir kudret gerekir. Bunların tesadüfen olamayacağı âşikârdır. Zaten hücreyi sadece proteinlerden ibaret de sayamayız. Sırf DNA ve RNA maddeleri açısından baksak yine muazzam bir harika ve mucize ile karşılaşırız. Çünkü bir tek DNA maddesi, bin cilt kitap malûmatını içinde taşımaktadır. Bunun akılsız ve şuursuz hangi sebep veya hangi kör tesadüf yaratmış olabilir? Evet sebepler ve tesadüfler bir hücreyi yaratamazsa, binlerce hücreden meydana gelen bir dokuyu hiçbir şekilde yaratamazlar. Bir dokuyu yaratamayanlar, binlerce dokudan meydana gelen bir organı hiç yaratamazlar. Hele hele bu, beş binden fazla vazife yapan karaciğer gibi bir organ ise!... Bir organı yaratamazlarsa yüzlerce organdan meydana gelen insanı, insanın akıl ve şuurunu, vicdan ve kalbini, onların ince ve hassas duygularını, bu akılsız ve şuursuzlar hiçbir şekilde asla ve kat'a yaratamazlar.

Soru: 3

Sebeplerin yaratıcı olamayacağını ikinci yolla ispatını anlatır mısınız?

Cevap: 3

Bu meseleyi, birbirine zıt düşen sebepler noktasından ele alacak olursak: Sebep maddî ise, tesir edebilmesi için sebep olduğu şeyin yanında veya bizzat içinde bulunması gerekir. Meselâ, bir evi usta ve işçiler yapıyorsa, evin yanında ve içinde bulunmaları gerekir. Şimdi buna göre bütün bu canlıları sebepler yaratıyor, diyenler bilmelidirler ki, bir tek insanın tek bir canlı hücrelerinde, her bir saniyede en az 12 tane bileşim oluşmaktadır. Yani bir saniyede ortalama bir insan vücudunda en az $60 \times 12 = 720$ trilyon bileşim oluşup durmaktadır. Hem de faydalı bir biçimde. Eğer zararlı bileşimler oluşsa, yaşama imkânı olamaz. Ayrıca her bir bileşim iki veya daha fazla elementten meydana gelmektedir. Hem her bir bileşim için özel sıcaklık ve özel basınç gibi şart ve ortamların da hazır olması gerekmektedir. Bu durumda her bir bileşimin aradığı sıcaklık şartı öbürlerine, basınç şartı da başkalarına zıt olabilir. O zaman bazı yüksek şartlar kendilerinden düşük şart ve ortamları yok ederler. Yani tek bir hücre içinde bile birbirine zıt binlerce şartın varlığını kabul etmek zorundayız. Hâlbuki canlıların sıcaklıkları ve basınçları bellidir. Akılsız ve şuursuz maddî sebepler, her şeye rağmen bu uyumu sağlayabilirler mi?

İşte böyle bir durumda, her an her şeyin her durumunu bilen, bir şeye çok işler yaptırabilen, küçük bir varlığa binlerce hikmet takıp binlerce vazife gördürecek şekilde ayarlayan ilim, hikmet, kudret sahibi bir Yaratıcı bunları yapacaktır. Eğer Allah'ın varlığı kabul edilirse her şey kolaylaşır. Meselâ her nefes alışımızda, farkına varabildiğimiz pek çok hikmet vardır. Çünkü nefes alırken hem kanımız temizleniyor, hem vücut sıcaklığımız sağlanıyor, hem de nefes dışarı verilirken ses tellerine temas ederek konuşmamız sağlanıyor. Ayrıca kanda özümlenen oksijenin % 20'si beyne gidiyor. Eğer beyne gitmezse, oksijensiz kalan beyin hücreleri tedavi edilemeyecek şekilde zarar görür, hatta ölür.

Soru: 4

Sebepler konusunda üçüncü imkânsızlık sebebinin de izah eder misiniz?

Cevap: 4

Meseleyi “Bir varlığın birliği, ahenk ve tenasübü varsa, bir elden çıkmıştır.” Prensibinden ele alacak olursak, şu güzel varlıkları ve onları ahenkli

düzgün vücutlarını akılsız, şuursuz ve birbirinden habersiz sebeplere ve kör tesadüflere havale etmek mümkün değildir. Bu sanat harikalarını sebeplere ve tesadüflere havale etmek demek onları, eğri büğrü, tenasüpsüz, ahenksiz ve dengesiz, işe yaramaz bir külçe yığını hâline terk etmek demektir. Yaratılıştâ meselâ Güneş sisteminde, Güneş'i bir sebebe, Dünya'yı bir başka sebebe, ayı ise çok daha başka bir sebebe havale etmek demek, nizamı, intizamı, ahenk ve düzeni darmadağın etmek demektir. Aynı şekilde bir bütünlük arzeden bir canlının her bir organını apayrı bir sebebe vermek de yine onları işe yaramaz, çirkin vaziyetlere terk etmek demektir. Çünkü doğuştan itibaren vücut organları tam bir ahenk ve tenasüple büyüme göstermektedirler. Ayrıca dikkat edecek olursak canlılara yapılan masraflara ve takılan cihazlara göre hislerin ayarlandığını da fark ederiz. Meselâ, bütün duyguları geliştirilmiş, en ince hislerle donatılmış ahsen-i takvim sırrına mahzar insan ile durumu çok gerilerde olan fare arasında yapılacak bir mukayese, bizi ne yaptığını gayet iyi bilen hikmetli bir sanat-kârla karşılaştıracaktır. Yoksa bu işi kör, sağır ve şuursuz sebepler yapmış olsaydı, insana, pisliklerden hoşlanan lağım farelerinin hisleri de tesadüfen verilebilir, çok kötü durum ile karşılaşabilirdi. O zaman bu gelişigüzellik karşısında ne zooloji, ne botanik ne de temelli her hangi bir ilim düşünülebilirdi. Çünkü ilimler tesadüfü incelemez.

Ayrıca, eğer bütün bu sanat harikaları maddî sebeplere verilecek olursa o zaman şöyle bir orantı karşımıza çıkar; maddî sebeplerin en çok temas ettiği ve en çok meşgul olduğu madde daha değerli olmalıdır. Hâlbuki maddî sebeplerin temasından çok uzakta bulunan ve fevkalâde sanatlı küçük canlıları inceleyecek olursak, sebepleri yaratıcı zannetmenin ne kadar yanlış bir fikir olduğunu iyice anlamış oluruz. Çünkü mikrop gibi küçük bir canlıdaki hisler ve cihazlar, maddî sebeplerin eseri olsaydı, fil ve gergedan gibi sebeplerin çok daha iyi temas etme imkânı buldukları canlılardaki hislerin, cihazların daha harika birer sanat eseri olmaları gerekirdi. Cisim-cihaz ve duygu tenasübüne göre bir orantı kurarsak, mikrop-tan milyonlarca daha büyük olan bir filin, bulunduğu yerden çok uzakları görmesi, çok uzak mesafelerden işitmesi gerekirdi. Ayrıca pireden daha süratli hareket etmesi, kartaldan daha keskin bir bakışla çok uzaklarda bulunan şeyleri ayrıntıları ile görüp tanınması, köpekten çok daha iyi koku alması, insanlardan daha zeki ve kabiliyetli olması ve her yönüyle fevkalâde bir durumda ve konumda bulunması gerekirdi. Çünkü sebepler mikroskobik bir canlıdan daha çok filin vücudu ile temas imkânına sahipler. Bu

durum beynin küçüklüğüne de verilemez. Çünkü beyni küçük olan nice çok zeki hayvanlar da vardır.

Bilâkis, madde rikkat peyda ettikçe yani incelip küçüldükçe hayat şiddet peyda etmekte yani hayatî fonksiyonlar o nispete göre kuvvetlenmektedir.

Ayrıca sebepler onların dış yüzleri ile daha çok temastadırlar. Hâlbuki, beyin ve kalb gibi canlının iç organları yani maddî sebeplerin pek temas edemedikleri iç tarafları, onların dışlarından daha harikadır. O zaman, bu güzellik ve mükemmeliyetler, asla sebeplere verilemez.

Kendi Kendine Varoluş Konusunun İncelenmesi

Soru: 5

Peki meseleyi biz de şu âlem ve içindeki varlıkların bilhassa harika canlı sanat eserlerinin kendi kendine var olduğunu iddia edenlerin fikirlerine getirecek olursak, bütün bunlar kendi kendine meydana gelmiş olabilir mi?

Cevap: 5

Bunu da üç ayrı yönden ele alıp imkânsızlığını ortaya koymamız gerekiyor:

Birincisi: Meseleyi bir bütünü meydana getiren parçalar yönünden inceleyelim. Bunun için diyoruz ki: Bir bütünün kendi kendine meydana gelebilmesi için, onu meydana getiren parçaların meydana getirecekleri şeyi, bütün teferruatı (onun plâni, onun var oluş gayesi bağlı bulunduğu kanunlar, münasebette olacağı diğer varlıklarla ilgili durumlar vs...) ile bilmeleri, ayrıca kendilerinin iş görecekları bütün içindekileri de bilmeleri, ayrıca o bütünün büyüyüp gelişmesi ile ilgili her türlü mesele için de haberleşmeleri lâzımdır. Meselâ insan vücudunu bir bütün olarak ele alacak olursak, insan vücudu daima değişip yenilenen binlerce kubbeden meydana gelmiş harika bir saray gibidir. İnsan vücudunu meydana getiren en küçük parçalardan olan elementler, atomlar devamlı çalışma hâlinindedir. İnsan vücudunun yerçekimi ile, basınçla, sıcaklık ve soğuklukla yani kâinat ve içindekilerle ve cereyan eden kanunlarla sıkı bir alâkası vardır. Çekim kanunları, Güneş ışınları ile münasebeti ile beraber içine girecek gıdalar ve onların sindirimleriyle de alâkaları olacaktır. Ayrıca insan vücudu, milyonlarca canlı türü içinde iki ayak üzerinde duran farklı bir türdür. Onun için diğer canlılardan hem şeklen hem de gen yapısı, kromozom, iplikçik sayısı bakımından farklıdır. Hatta insan türü içinde bile her insan, parmak çizgileri, ses tonu, atalarından genler vasıtası ile gelen

ve sonraki nesillere aktarılabilecek karakter özellikleri bakımından da farklı tarafları vardır.

İşte böyle bir vücutta çalışan atom zerreciklerinin, o münasebetleri kırmamak için dikkat ve ihtiyatla hareket etmeleri gerekmektedir. Sanki o zerrecikleri bütün kâinata bakacaklar, sonra o insanın münasebetlerini görüp öyle vaziyet alacaklar. Çünkü insan vücudu iç ve dış duyguları ile o atomların aldıkları harika vaziyete göre istifade ediyor. Eğer o vücutta çalışan her bir zerrecik Allah'ın sonsuz ilmi ve kudreti ile çalışan bir memur olarak kabul edilmezse, o zaman her bir zerrecik o vücudun her tarafını görecek bir göze, ayrıca onun geçmişini ve geleceğini yani aslını ve neslini bilecek yüz dâhi kadar bir akıl ve dehaya sahip olduğunu kabul etmek gerekecektir.

Hâlbuki bu bilgileri değil bir atom zerrecikinin bilmesi, ilim ve fennin her yönden teknik cihazlarla beraber bu kadar gelişip bu derece ilerlediği bir zamanda bile, insanlar bilemiyor. Kendileriyle ilgili bilgilerin bu kadarını insanlar zor anlayabildiği ve hâlâ birçok esrarlı tarafları ve meçhul yönleri kapalı kaldığı hâlde, bu ince meseleleri akılsız, şuarsuz atom zerrecikleri nereden bilecek? Yani bunların çoğunu biz bilmiyoruz, bizi meydana getiren en küçük parçalar nasıl bilecek? Demek ki, onlar bilmiyorlar fakat o zerrecikleri ve her şeyi bilen ve bu işleri onlara yaptıran, muhteşem isim ve sıfatlara, sanat ve icraata sahip bir zat olan Allah (celle celâlüh) biliyor.

Ayrıca atom zerrecikleri sadece bir canlıda değil, bütün canlı vücutlarda çalışıyorlar. Hâlbuki canlı varlıkların vücut yapıları ve teşkilâtları, birbirinden çok farklıdır. Meselâ incir ağacının yapısı ve çalışma sistemi kumaş fabrikasına benzerse, nar ağacının teşkilâtı bir şeker fabrikasına benzer. Eğer her bir zerreciği Allah'ın bir memuru olarak kabul etmez ve O'nun izin ve emri ile hareket ettiğini aklımıza sığdıramazsak, o zaman her bir zerrecik o canlı vücutlarda yaptıkları işleri, analiz ve sentezlerde mazhar oldukları güzellikleri o zerreciklerin kendilerinin yaptıklarını iddia edersek, o vakit her bir atom zerrecikinin nihaysiz bir ilmi, hadsiz bir kudreti, her şeyi görür bir gözü ve her şeye geçer bir sözü bulunduğunu kabul etmek zorunda kalırız. Çünkü atom zerrecikleri, dünyadaki bütün bitki ve hayvan türlerinin vücutlarına girerek gayet nizamlı ve intizamlı biçimde çalışıyorlar. Bir yerde, intizamlı, dengeli ve ahenkli çalışmak, o yerin plânını, işleyiş biçimini ve çalışma prensiplerini bilmeyi gerektirdiğinden; bu durumda bu zerreciklerin mükemmel bir botanik, zooloji, fizyoloji, anatomi vs. bilgilerine sahip olduklarını kabul etmek gerekecektir. Çünkü bilinmezse işlenilmez. İşlense de yanlışsız yapılmaz. Hâlbuki yanlışsız yapıyor. Bir an için

bütün atom zerrelerinin her şeyi bildiğini kabul etsek bile, o zaman yine de nizam ve intizamı temin etmek mümkün değildir. Çünkü bu zerrelerin bir kısmı beyin ve göz gibi yüksek ve şerefli yerler dururken niçin bile bile sürünmeye, yük taşımaya mecbur olacakları ayak tabanı ve parmakları gibi aşağı yerlere gitsinler ki... Netice kendi aralarında bir anarşinin çıkması demektir... Canlı vücutlara göre daha basit bir teşkilât sayılacak askerî teşkilâtlarda bile her nefer ve askeri, yerli yerince vazifelendiren bir üst makam vardır. Yoksa o akıllı erlere bütün askerî bilgiler öğretilse bile, hepsinin sözünü dinleyecekleri bir üst olmadığı müddetçe kendi kendilerine o muazzam ve itaat içinde nizamı ve intizamı devam ettiren askerî teşkilâtı kuramayacaklardır. Bu misal ve temsillerden anlaşılacağı üzere, her zerrede Allah Teâlâ'nın bütün isim ve sıfatlarının tecelli ettiği ve her şeye her an Allah'ın hâkim olduğu açıkça görülmektedir.

Soru: 6

Vücudun yapısı ve mânevî duygular açısından kendi kendine var oluş düşüncesini bir daha ele alır mısınız?

Cevap: 6

Evet, vücudumuz bin kubbeli harika bir saraya benzemektedir. Hatta çok daha mükemmel bir yapıdadır. Çünkü saraylar yapıldıktan sonra anayapıları itibarıyla senelerce hiçbir değişikliğe tâbi tutulmadan aynen varlıklarını sürdürmektedirler. Ama canlı bir yapıya sahip olan vücudumuz doğduğundan itibaren devamlı şekilde ahenkli ve düzenli bir biçimde değişip tazelenmektedir. Bu vücut sarayında bulunan gayet harika ruh, akıl, kalb vs. gibi mânevî varlıklar ve duyguları bir tarafa bırakacak olursak, cesedimizdeki her bir organ kubbeli bir bina hükmündedir. Atom zerreleri, kubbelerde birbirine tutunmuş taşlar ve tuğlalar gibi tam bir ölçü ve denge ile birbiriyle baş başa verip harika bir eser, fevkalâde bir sanat, göz ve dil gibi hayret veren eserleri oluşturup bir kudret mucizesi gösteriyorlar. Eğer bu zerreler, şu âlemin yaratıcısı ve sanatkârı olan Allah'ın emrine bağlı birer vazifeli memur olmamış olsalardı, o vakit her bir zerre bütün cesette bulunan diğer zerrelerle hem hâkim, hem mahkûm, hem de eşit vaziyette bulunmuş olmak gibi katmerli tezatlarla karşı karşıya kalacaktı. Bu zerreler vücut içinde hangi konum ve statüye göre çalışacaklar? Fosfor ve kalsiyum atomları beyin, göz ve kemikteki kendileri için münasip yerleri bilmiş olsalar bile, nasıl, birer hâkim güç gibi diğer zerrelerle sözlerini dinlettirip oralara giderek yerleşebilecekler? Ayrıca kendileri de birer

mahkûm gibi umumî ahenk ve uyumu bozmamak için diğer zerrelere sözlerini dinleyip uysal birer vaziyet alabilecekler? Sonra tekrar hâkim ve mahkûm tavırlarından vazgeçip eşit tarzda beraberce bir çalışma birliği sağlayabilecekler? Evet bu tezatlar içinde nizam ve intizamlı vücut, nasıl denge içinde harika gelişmesini temin edebilecek? Çünkü vücut tam bir ahenk içinde çocukluktan ölüncüye kadar organ organ tenasüp ve dengeyi korumaktadır.

Organların büyümesi sırasında hareket hâlindeki zerreler, bir noktaya gelip durmaktadır. Sanki bir sınır bekçisi onları daha ileriye gitmekten, ahengi bozmaktan alıkoymaktadır. Yoksa vücut simetrisi ve ahengi bozulabilirdi. Saçlar ve tırnaklar uzamaya devam ederken dişler ve kaşlar çok büyük bir büyüme göstermeden sabit kalıp yerlerinde saymaktadırlar. Bu durum elbetteki atom ve elementlerin dehasından çıkmış bir iş değildir. Onları hudut bekçisi gibi durduran bir mânevî kader kalıbı mevcuttur ve ilâhî ilim ve kudret bu işi ayarlamaktadır.

İnsan, kâinatın küçük bir numunesi ve Allah'ın güzel isimlerinin sanatlı bir nakışı olduğu için, her bir zerrede, Allah'ın isim ve sıfatları gibi Alîm, Kadîr, Hakîm, Müzeyyin, Musavvir, Muhyî, Semî, Basîr vs. isim ve sıfatların bulunduğu, hâşâ, her bir atom zerresinin bu vasıflarla vasıflanmış bir ilâh olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Böyle bir fikrin akla yatkın olmadığını meşhur tabiat bilgini Jorje İril şöyle ifade etmekte:

“Kâinat, Allah'ın sıfatları ile muttasıftır. Bu durumda kâinatın ilâh olduğuna inanmak mecburiyetinde kalırdık. Yani böyle bir ilâhın varlığını kabul ederdik. Fakat bu ilâh, çok tuhaf olurdu. Aynı anda hem maddî hem de gaybî bir ilâh. Şahsen ben, maddî alemi yaratan bir ilâha inanmak isterim. Çünkü O, bu kâinatın bir parçası değildir. Öyle maddî, âciz şeylere inanarak, gülünç duruma düşmek şöyle dursun, bilâkis benim inandığım ilâh (yani Allah) bu kâinatın hâkimi, idarecisi ve yöneticisidir.”

Soru: 7

Maddenin normal yapısına göre, kendi kendine oluş fikrini açıklar mısınız?

Cevap: 7

Madde nizamlı olmaktan çok nizamsızlığa meyilli olduğundan, kendiliğinden muntazam bir şekil alamaz. Evet düzensizlik kendiliğinden meydana gelir ama düzen ve ahengi bir kuran vardır. Meselâ su, bir kabın içine konulmadıkça kendi kendine güzel bir vazo şeklini alıp ayakta du-

ramaz. Yerde dağılarak, yayılıp gider. Onun için suyu öyle bir kabın içine koyarak dondurup buz hâlini almasını beklemek gerekir. Diğer elementlerden meydana gelenler de öyledir. Ya yontulmaları veya kesilip biçilmeleri, hatta yapışturulmaları yahut bir kalıp içinde dondurulmaları gerekir.

Prof. Dr. J. C. Cotheran şöyle demektedir: “Âlemde anarşi ve tesadüf değil, bir nizam ve ahenk hakimdir. Başiboş olarak veya tesadüfen hiçbir şey meydana gelmemektedir.”

Akl sahibi hiçbir insan, düşünce ve plânlama gücünden yoksun olan maddenin kendi kendini yaratmış olduğunu, sonra bu nizam ve kanunları kendi kendine var etmiş bulunduğunu sonra da kendisini o kanunlara mahkûm etmiş olduğunu kabul edemez.

Şimdi bir canlı hücreyi inceleyelim: Hücre, plazma, santrozom, çekirdek, kromozom iplikçileri vs. gibi bir çok parçalardan meydana gelmiş bir canlı bir organize... Ayrıca D.N.A. ve R.N.A.’ları ile insanı hayrette bırakan harika bir sanat eseri. Bu parçalar aslında maddî yapısı olan atom zerrelerinden oluşturulmuşlardır. Her bir parça bir kalıptan çıkmış gibi bir bütünlüğe sahip olmakla beraber her bir hücre de yine vücut içinde mükemmel bir kalıptan çıkarılmışçasına bütünlük ve mükemmellik sahibi bir canlı parçadır. Sonra hücreler bir araya gelip bir doku oluşturmaktadırlar. Dokular da organları. Organlar da vücudu. Dokular, organlar ve vücut da birer bütünlük içinde muhteşem bir kalıptan çıkmış gibi düzgün ve güzeldir. Hâlbuki hücreler durmadan bölünme ve çoğalma ile karşı karşıyadır. Onun için her bölünüp çoğalma faaliyeti, eski kalıpların kırılıp yepyeni kalıpların yapılmasını gerektirir.. Böyle bir maddî kalıp meselelerin varlığı mümkün olmadığına göre bu harika bütünlükler en küçük ünitelere varıncaya kadar iç içe nasıl muhafaza edilebilmektedir? Başta dediğimiz gibi meselâ kalıp içine konulmayan su kendi hâline bırakılırsa yayılıp dağılıp gider. Hâlbuki canlı vücutların % 75’ten fazlası sudan meydana geldiği hâlde bu durum nasıl korunabilmektedir? Evet Allah’ın sonsuz ilim ve kudreti her an her şeye müdahale edip durmaktadır.

Vücudun el-ayak, göz-kulak, kalp-beyin gibi parçalarının bir kitabın harf ve cümleleri gibi manalı bir şekilde yazılıp dizilmesini ele alacak olursak, yine bunu da kör tesadüflere vermeye imkân yoktur. Çünkü bir daktilonun başına geçirilen bir maymun kendi hâline bırakılıp sadece gelişi güzel tuşlara vurması öğretilirse, istediği kadar daktilo tuşlarına bassın (veya bilgisayarın harflerine dokunsun) asla mana yüklü bir şiir veya edebî bir

roman yazmaya muvaffak olamayacaktır. Değil bir kitap yazmak, sadece Shakespear'ın söylettiği "Olmak veya olmamak, işte bütün mesele bu!" cümlesinin tesadüfen var olabilmesi mümkün değil.

Bu hususta yapılan bir hesabı aktaralım: Yale Üniversitesi'nden Dr. William Bennet'in yaptığı bilgisayar hesaplarına göre, milyon kere milyon, milyon kere milyon maymunun her birini bir daktilonun başına geçiresek ve bu maymunlar kâinatın ömrünün milyon kere milyon kere milyon misli kadar bir süre devamlı daktilo tuşlarına vursalar, içlerinden biri bu cümleyi belki tesadüfen yazabilir. "Şu insan kitabına bakalım; asırlarca nice âlimler, nice dâhiler bunu incelemiş ve Sanatkârının karşısında hayretten kendilerini alamamışlardır. Durmadan, muntazam ve manalı şekilde yenilenmesine de devam etmektedir. Evet tek bir insan vücudu bir saniyede, her hücreinde 12 bileşim ile (60 trilyon x 12 = 720 trilyon) 720 trilyon defa yenilenmektedir. Burada tesadüf ve nizamsızlığın iş görmesi imkânsız olduğuna göre, demek ki, bütün bu işler bir tek ilim ve kudretten çıkmaktadır."

Tabiat Fikrinin İncelenmesi

Soru: 8

Tabiatın yaratıcılığını iddia edenlere, buraya kadar yaptığınız açıklamalar yönünden neler söylemek istersiniz?

Cevap: 8

Eğer tabiattan, kâinatın kendisi kastediliyorsa kendi kendine oluş bölümünde incelediğimiz gibi, kâinatın kendi kendini meydana getirmesi mümkün değildir. Eğer tabiattan kanunlar kastediliyorsa şuurlu bir kanun koyucu ve şuurlu bir tatbikçi olmadan bu mümkün değildir. Hâkimsiz kanunlar yürütülemez. Eğer tabiattan, kâinatın her parçasında görülen plân kastediliyorsa, o da tatbik ister. Bir binanın plânını çizip temelini koysak hiçbir şey meydana gelmez. Zaten Cenab-ı Hakk'ın kâinatta icra buyurduğu düzgün işlerden, düzgün ve ahenkli hareketlerden O'nun koyduğu kanunların farkına varılmıştır. Yani kanunlar, kâinattaki hayret verici düzgün ve güzel faaliyetlerin ifadesidir.

Soru: 9

Kanunların neticelerinin düşündürücülüğü normalde insanı nereye götürmelidir?

Cevap: 9

Kanunların neticelerine dikkat edecek olursak, merhametli şefkatli ve hikmetli bir güzellikle bizi yüzyüze getirmektedir. Yani kanunlar gelişi güzel konulmamıştır. Meselâ madenler belli bir ısının üstüne çıktıkları zaman genişirler. Onun için trenlerin raylarında ve telefon tellerinde yaz aylarında uzama, kış aylarında da kısalma vardır. Hâlbuki bu prensip su meselesine gelince değişmiştir. Çünkü suda ısı sıfırın altına düşüp donma olayı gerçekleştiği zaman genişme olur. Peki neden böyle olur? Eğer su da madenlerin bağlı olduğu kanuna bağlı olsaydı, o zaman tam tersine kış soğukunda su donup küçülecekti. Fakat hacmin küçülmesi suyun özgül ağırlığının artmasına vesile olacağı için sudan ağır olan buzlar bu sefer dibe çökeceklerdi. Bu çöküşler neticesinde deniz ve göllerde canlıların yaşaması imkânsız hâle gelecekti. Yazları diplerdeki buzlar kolay kolay çözülemeyeceğinden dolayı da şu anda istifade ettiğimiz pek çok nimetten mahrum kalacaktık. Hâlbuki tam tersine kışın sular donunca, madenlerin aksine genişiyor. Özgül ağırlığı hafif olan buzlar da suların üzerinde kaldığından hiçbir problem olmadan buzlar altında canlılar da yaşama imkânı bulabiliyor. Aynı şekilde madenlerin meselâ demirin sıcakta genişmesinden istifade ile insanlar, o sert demirden tel, zırh, kılıç, araba, tren, uçak vs. yapabiliyorlar.

Aslında daha da derine inecek olursak, ilk defa hidrojen ve oksijen atomları yaratılırken tâ baştan, bunların bileşip su maddesini meydana getirecekleri sonsuz ilim sahibi Yaratan tarafından biliniyordu. Ayrıca suyun içinde canlıların yaratılacağı da biliniyordu. Onların hayatını tehdit edecek her şey de biliniyordu. Onun için konulacak kanunlar baştan bilinerek, maddelerin ilk var edilişleri sırasında her yönüyle bilinip konulmuştur.

Su ile ilgili olarak Prof. Dr. Frank Allen şöyle demektedir: “Su, okyanuslarda, göllerde, nehirlerde hayatın korunmasını sağlayan çok önemli dört hassaya sahiptir. Hele kışları dondurucu ve uzun süre soğuk olarak geçen mntıklalarda suyun bu özelliğinin çok ayrı bir yeri vardır. Su, ısı derecesi düşük olduğu zaman büyük bir miktarda oksijen emer. +4 dereceye vardığında su, en son yoğunluğuna erişir. Bilindiği gibi buz sudan daha az yoğundur. Nitekim göllerde ve nehirlerde, buz parçaları suyun üst kısmında yüzerler. İşte bu özellikle, soğuk mntıklarda su altında yaşayan varlıklara hayatını koruma imkânı sağlar. Su donunca, ısısının büyük miktarını salıverir ki, bu da suda yaşayan canlıların hayatını korumasına yardım eden en büyük faktördür.”

Kimya profesörü Dr. Thomas Davids Parks ise şöyle demektedir: “Çevrenizdeki dünyaya bakınız. Yığınlarca alışılan ve bilinen hâdiseler aslında ne büyük gerçekler ihtiva etmektedir. Meselâ suyu ele alalım. Suyun normal sıcaklık derecesi altında akıcı bir hâlde bulunması, insanı durup düşünmeye sevk etmesi gereken bir husustur. Bilindiği, gibi suyun son derece önemli pek çok özellikleri vardır. İnsan onlara göz attığı zaman hepsinin ince bir plân ve ölçü ihtiva ettiğini görür. Şöyle ki, yeryüzünün dörtte üçünü su kaplar. Böylece su, atmosfer ve ısı derecesi üzerinde son derece tesirli olur. Eğer suyun kimyevî özelliklerinden bir kısmı bulunmayacak olursa, yeryüzünün yüzey kesiminde öyle ısı değişiklikleri görülür ki, felâketlere sebep olabilir. Suyun yüksek bir ergime derecesi vardır. Uzun süre akışkan olarak kalabilir. Son derece yüksek basınç gücüne sahiptir. Bu özellikleri dolayısıyla yeryüzünün atmosferinde ısının belli bir ölçüde sabit kalmasını ve şiddetli değişikliklerden korunmasını temin eder. Şayet bu özellikleri olmasaydı yeryüzünün büyük bir ihtimalle hayata elverişli olma durumu ortadan kalkar ve insanların yeryüzündeki faaliyetleri büyük derecede sekteye uğrardı.”

Soru: 10

Bütün kanunlarda bu hikmetleri görebilir miyiz?

Cevap: 10

Elbette... Meselâ yerçekimi kanunu olmasaydı biz yeryüzünde nasıl yaşardık? Fakat tam tersine kanunlar da olabiliyor. Eğer neşv ü nema (büyüyüp gelişme) kanunları çekirdek ve tohumlarda olmasaydı, yer çekimine göre ruşeym ve fidanların yukarıya doğru değil arzin merkezi olan aşağıya doğru gitmeleri gerekirdi. Bu ise yeryüzünün bitkilerden mahrumiyeti demek olurdu. Hâlbuki yerçekimine zıt biçimde neşv ü nema kanunu hükmünü icra etmektedir. Bu durum ise bütün canlıların faydasıdır.

Meselâ kılcallık olayında da yine sıvıların müsait ortamlarda kolayca yayılması, yüksek ağaçların en üst noktalara kadar suyun ve diğer gıdaların ulaşması gibi hikmetler vardır. Niye “kalıncallık” değil de “kılcallık” olduğunu düşünüp ibret almak gerekir.

Soru: 11

Karşı taraf: “Civciv ilk günlerini sert yumurta kabuğunun içinde geçirir. Büyüyünce kabuk kırılır ve dışarıya çıkar. Müminler civcivi kabuğundan

çıkaranın Allah olduğuna inanırlar. Fakat modern ilim açısından, bugün mikroskopla baktığımızda 21. gün civcivin gagasında küçük bir sertlik meydana geldiğini görüyoruz. Civciv boynuz şeklindeki bu küçük sert kırırdağı kabuğu kırmada kullanıyor ve böylece dışarı çıkıyor. Birkaç gün sonra da sert tabaka kendiliğinden kayboluyor.” diyorlar. Bunlara ne cevap verilebilir?

Cevap: 11

Modern ilim, hâdiseleri birbir anlatıyor ama onun ötesindeki gerçekleri izah edemiyor. İlim ancak “Bu nedir?” sorusuna cevap verebilir. Ama “Niçin?” sorusuna cevap bulamaz. Meselâ burada “Civcivi yumurtadan çıkarın Allah’tır.” şeklindeki gerçeğe getirdikleri izah ile çürüttüklerini zannediyorlar. Çünkü “21 günlük bir kanunun bu işi başardığını gözlerimizle gördük.” diyorlar. Şu bir gerçektir ki, yeni müşahadeler bize hâdiseler dizisinin bir yeni halkasından başka bir şey getirmiyor. Hakikî sebebinin izah edemiyor. Fakat günümüzde durum tamamen değişmiştir. Sorular, yumurtanın kırılışından değil, civcivin gagasında peydahlanan sert tabakadan ileri geliyor. Bu boynuz şeklindeki sertliğin çıkışı sebebinin araştırdığımız zaman, harika sebep gözlerimizin önünde aydınlanacaktır. Çünkü civciv yumurtadan çıkabilmek için bu sert tabakaya muhtaçtır. Bu ihtiyacı kim bilmiştir? Elementler mi? Yumurta mı? Civciv mi? Yoksa merhametli Yaradan mı? Şu hâlde biz son durumu (yani mikroskopta müşahade ettiğimiz hâli) ancak geniş çapta realitenin gözlenmesi diye kabul edebiliriz. Yoksa realitenin açıklanması veya izahı olarak değil...¹⁶

Soru: 12

Bu hususta Kur’ân-ı Kerim’den bir misal getirebilir misiniz?

Cevap: 12

Kur’ân ayetleri bazen, göz önünde görülen sebeplerin yaratma kabiliyetinden uzak olduklarını aklın gözüne sokmak için, işin neticesindeki gaye ve meyveleri gösterir. Bunu yapmakla da sebeplerin sadece zahirî birer perde olduklarını ortaya koyar. Çünkü gayet hikmetli gayeleri ve mühim neticeli meyveleri bilerek plânlayıp gerçekleştirmek ancak ilim ve hikmet sahibi bir zâtın işi olabilir. Yoksa şuursuz sebeplerin ve kör tesadüflerin işi olamaz. Meselâ: “İnsan (bir kere) yiyeceğine baksın. (Nasıl) Biz suyu döktükçe döktük. Sonra toprağı güzelce yarıdık. Orada bitirdik: tane(ler),

¹⁶ Vahiddün Han, İlmin Işığında İslâm.

üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalar, iri ve sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayrlar; sizin ve hayvanlarınızın rızkı ve geçimi için.”¹⁷ İşte âyetler, Cenab-ı Hakk’ın kudret mucizelerini hikmetli bir tertiple zikrediyor, sebepleri neticelerle bağlayarak, sonunda “Size ve hayvanlarınıza rızık ve geçim olsun.” ifadesiyle bir gayeyi gösteriyorlar. O gaye, bütün o zincirleme gelen sebepler ve neticeler içinde o gayeyi gören ve takip eden gizli bir tasarruf Sahibinin yani esas işi yapan bir Zât’ın bulunduğunu, sebepler ise O’nun sadece bir perdesi olduğunu ispat eder. Evet “Size ve hayvanlarınıza rızık ve geçim olsun.” tabiriyle bütün sebepleri yaratma kabiliyetinden azlediyor. Mânen diyor ki: “Size ve hayvanatınıza rızık yetiştirmek için su semâdan geliyor. O suda, size ve hayvanatınıza acıyıp şefkat edip rızık yetiştirmek kabiliyeti olmadığından, su gelmiyor, gönderiliyor.” demektir. Hem toprak nebatatıyla açılıp, rızkınız oradan geliyor. Hissiz, şuursuz toprak sizin rızkınızı düşünüp şefkat etmek kabiliyetinden pek uzak olduğundan toprak kendi kendine açılmıyor; birisi o kapıyı açıyor, nimetleri ellerinize veriyor. Hem otlar, ağaçlar sizin rızkınızı düşünüp merhameten size meyveleri, hububatı yetiştirmekten pek uzak olduğundan, âyet gösteriyor ki, onlar hikmet ve rahmet sahibi bir Zât’ın perde arkasından uzattığı ipler ve şeritlerdir ki, nimetlerini onlara takmış, canlı varlıklara uzatıyor.”¹⁸

Soru: 13

Bu gerçekleri kabul etmeyenler ne duruma düşmüş oluyorlar?

Cevap: 13

Yukarıda geçen olaylardaki kast ve iradeyi merhamet hikmeti akılsız şuursuz maddî kanunlarla, kör tesadüflerle izah etmek mümkün değildir. Canlılarda görülen güzellikler ve hikmetli vaziyetler katıyyen maddelerin kendisine de verilemez. Çünkü atom ve elementlerde böyle bir özellik yok. Nasıl ki, güneşin tecellisindeki yedi renk, sıcaklık, ışınlar, yeryüzündeki cam parçalarında, su damlalarında görülüyor ve hissediliyor. Güneş bulutla perdelenince veya akşam batınca o şeffaf eşyada hiçbir parlıltı kalmıyor. Demek ki, onlardaki akisleri güneşten bilmemiz gerekmede. Aksi takdirde, bir kibrit başı yerleşmeyen bir cam parçasının içinde bir güneşin bulunduğunu kabul etmek zorunda kalacağız. Aynen bu misal gibi,

¹⁷ Abese sûresi, 80/24-32.

¹⁸ Yirmi Beşinci Söz, İkinci Şûle, Yedinci Sırr-ı Belâgat.

Cenab-ı Hakk'ın merhamet, hikmet ve diğer isim ve sıfatlarının tecellileri olmadan cansız maddelerin bizzat kendilerinde hiçbir özellik bulunmuyor. Ne zaman ki, canlı vücutlarda vazifeye başlayıp tecellilere mazhar oluyorlar. İşte o zaman, her türlü sanat güzelliği ve ilâhî vasıflar da kendisini göstermeye başlıyor.

Onun için diyoruz ki, Allah'ı ve O'nun sıfat ve isimlerinin tecellilerini inkâr edenler, o takdirde, madde içinde bizzat sonsuz bir kudret, bir ilim, bir irade ve bir hikmet taşıyacak bir tabiatı, âdeta bir ilâh kabul etmek mecburiyetindedirler. Böylece bir olan Allah'ı inkâr edenler, binlerce uydurma ilâhları başlarına musallat ederler. Maddeleri de tanrılaştırırlar. Evet bunun misali çoktur. Eski Roma ve Yunan dinlerinde binlerce ilâh düşüncesi bu yanlışlıktan doğmuştur. Günümüzde de bazı Hint dinlerinde binlerce ilâhî kabul edenler vardır.

Bir grup arkadaşımız 17 Ağustos 1999 depreminde ülkemize büyük maddî destekte bulunan, Tayvanlı Yhu Chi Vakfı'nın kurucusu Chen-Yen Fa Shi Hanımefendiye teşekkürle gitmişlerdi. Yanlarında bir de Esmay-ı Hüsna tablosu vardı. Hediyelerini takdim edince bu hanımefendi, Allah'ın bu güzel isimlerinin manasını sormuş, onlar da izah edince, hemen vakfın diğer mensuplarını çağırması ve bizimkilerine, "Lütfen bir daha anlatın." demiş. Onlar Esmay-ı Hüsna'da geçen isimleri açıklayınca "Bu isimlerin her biri aslında bizim ilâhlarımızdan birisinin ismi oluyor. Demek ki, Allah bütün güzel isimleri kendisinde topluyor. Çok enteresan! Allah'ın bu güzel isimler tablosunu mabedimizin en güzel yerine koyduracağım. İstiyorum ki, herkes bunu seyretsin." demiş. Gerçekten mabetlerinin en mûtenâ yerine yerleştirmiş...

Soru: 14

Eğer şu sanatlı varlıkları tabiata havale edersek, neleri de kabul etmek zorunda kalırız?

Cevap: 14

Gerçekten şu ölçülü, sanatlı ağaçları, çiçekleri ve meyveleri tabiata dayandırmaya kalkışacak olursak, o zaman tabiatın her bir parça toprakta, dünyanın bütün matbaaları ve fabrikaları sayısınca cihazları ve makinaları bulundurduğunu da kabul etmek zorunda kalırız. Çünkü onlardaki güzel ve harika vücutların, enteresan şekillerin, hoş kokuların, şirin renklerin ve eşsiz tatların gelebilmesi için böyle apayrı cihazlara ve teşkilâtlara ihtiyaç vardır. Evet bunlar Allah'a isnat edilmezse bir saksıdaki toprak içinde her

bir çiçek için mânevî ve ayrı tabîi bir makinanın bulunması icap edecektir. Çünkü bitkilerin çekirdek ve tohumları, karbon, azot, hidrojen ve oksijen gibi elementlerin intizamsız hamur gibi bir karışımından ibarettir. Ayrıca bunlara yönelik hava, su, sıcaklık ve ışık gibi sebeplerin her birisi de basit, şuursuzdur. Yönleri ne tarafa çevrilirse, sel gibi o tarafa giderler. Onun için onların ortaya koydukları bir sanat eseri olamaz. Yani o topraktan çıkan hadsiz çiçeklerin başka başka güzelliğe mazhariyetleri toprağa verilemez. Onun için mecburen toprakta sonsuz makina ve cihazın bulunması gerekmektedir. Yoksa ağaçlarda sergilenen ve mücevherlere benzeyen çiçekler kumaşlara benzeyen yapraklar ve tatlı köftelere benzeyen meyveler kara toprağın bağrından nasıl çıkacaklar? Bütün bunlardan sonra, Musavvir, Müzeyyin, Âlîm, Hakîm, Muhyî, Kadîr, Rahîm gibi bin bir güzel ismin sahibi olan Allah Teâlâ'nın bunları yarattığını anlıyoruz.

Soru: 15

Peki öyleyse tabiat nedir?

Cevap: 15

Tabiat ancak bir sanattır; sanatkâr değildir. Bir nakıştır, nakkaş değildir. Hükümler mecmuasıdır; hâkim değildir. Kanundur; kanun koyucu değildir.

Allah'ı inkâr edip tabiatı yaratıcı kabul edenlerin hâli, tıpkı Taç Mahal'in 17. asırda inşa edilip ezeli olmadığını bildiği hâlde, mimar, mühendis ve ustalar olmadan, tatbik edilmeyen plân ve kanunun bir varlığı varmış gibi binada uygulanan plân, kanun ve prensipler tarafından ortaya dikiliverdiğini iddia eden kimseye benzer.

Hâlbuki Taç Mahal'den hadsiz derece daha mükemmel ve her tarafı mucizeli sanatlarla donatılmış olan şu kâinat sarayına giren insanların onun sanatkâr ve yaradanını inkâr etmeleri ise hiç mümkün değildir. Çünkü inkâr ve gerekçeleri asla akla yatkın değildir...

İKİNCİ MAKSAT

Mukaddime

Eğer desen: “Dibâcede (girişte) ‘Kelime-i şهادetin ikinci kelâmı birincisine şahittir ve meşhuttur (birinci de ikinciye şahittir)’ demiştin.”

Cevap: Evet, mârifetullah denilen kemâlâtın kâbesine giden yol-

ların, en doğrusu, en metini, Medine-i Münevvere'nin sahibi Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yaptığı beyaz demiryoludur ki; hidayetin ruhu hükmünde olan Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm); gayp âleminin mişkâtı (lâmbanın konulduğu yer, duy) ve camı hükmünde olan kalbinin aksettiği yer ve tercümanı makamında olan Yaradan'ın varlığının delillerinin en sadık canlı bir delili ve konuşan bir hücceti ve fasîh bir burhanıdır. Evet hem Zât'ı, hem lisanı birer nur saçan burhandır. Evet, hilkat (yaratılış) tarafından Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) Zât'ı, açık bir delildir. Hakikat tarafından lisanı, sadık şahittir. Evet Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) hem Yaradan'a, hem peygamberliğe, hem haşre, hem hakka hem hakikate kesin bir delildir. Tafsilâtü gelecektir.

Tembih

Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) de Allah'ın varlığına delil olması “devir” gerektirmez. Zira; doğruluğunun delilleri, Yaradan'ın delillerine bağlı değildir.

Temhid

Peygamberimiz, Yaradan'ın bir burhanıdır. Öyleyse bu burhanın doğruluğunu ispat etmek, neticelendirmek, sureten ve maddeten sağlamlığını ispat etmek gerekir. Öyleyse işte başlıyorum:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يٰۤاَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ الَّذِي دَلَّ عَلٰى وُجُوْبِ وُجُوْدِكَ
 Yani: “Ey Allah'ım, Senin varlığının Vacibü'l-Vücut olduğuna delil olan Muhammed'e salât ve merhamet eyle!”

Bundan sonra, ey hakikatin âşığı!.. Eğer vicdanımı mütalâa etmekle hakikatleri gözlemek istersen; kalb dedikleri latîfe-i rabbâniyenin pası hükmünde olan aşağıda sayacağım şeylerden o kalb aynasını arı ve duru hâle getir.

İşte o paslar: Hakikatin aksini arzu etmek, muahalif tarafı tutmak, mazur tutulmak için kendi evham ve kuruntularına bir hak vermek ve bir asla irca edip sanki onların dayandığı bir esas varmış gibi bir ha-

vaya girme, mecmuun yani bütünün vereceği neticeyi her bir parça ve fertten isteme (zira böyle bir şey, delil olarak zayıf düşeceği için neticenin reddedilmesine kötü bir sebep teşkil eder.) hem de bahaneli çocukluk tabiatı, hem de mahaneli düşman seciyesi tavrını takınma, hem de yalnız ayıbı görmek durumunda bulunan müşteri nazarı gibi şeyler... Artık temiz bir kalble, mukayese et, karşılaştı. Çoğu emâre ve işaretlerin imtizacından tezahür eden hakikatin cevval şûlesini aydınlatıcı bir karîne (ip ucu, işaret) et, tâ ki karanlık vehim ve kuruntuları aydınlatıp giderebilsin. Hem de insaf ve dikkatle dinle, söz tamam olmadan itiraz etme. Nihayete kadar bir cümledir, bir hükümdür. Tamam olduktan sonra bir vehim kalırsa söyle...

Tembih

Şu burhanın suğrası, (mübtedası, öznesi) mutlak nübüvvettir. Kübrası (haberi, fiili) ise Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm) nübüvvetidir.

İşte başlıyoruz:

İşaret

Yaradan'ın hikmeti, fiillerinde abes, manasız bir şeyin olmayışı, kâinattaki en değersiz, en hasis ve en küçük bir şeyde bile nizam ve intizama riayet edilişi ve hiç ihmal edilmeyişi ve insanlığın da mürşide olan zarurî ihtiyacı, insanlarda peygamberliğin varolmasını kat'i şekilde gerektirirler.

Eğer desen: “Ben bu kısa ifadelerdeki manayı anlamadım, detaylarını anlat.”

Söylüyorum, işte dinle: Görüyorsun ki, insandaki maddî ve mânevî nizamların, hem de aklın haysiyetinin kuvvetiyle tasarruf ve istifadesine verilmiş olan pek çok hayvan nevinin hayatlarında da durumlarının düzgün olması için verilen intizamların merkezi ve madeni hükmünde olan mutlak nübüvvetin delili, insanın hayvanlıktan üç noktada olan terakkisidir:

Birincisi: “Fikrin başı, amelin sonu, amelin başı fikrin sonudur.” kaidesinin içinde bulunan ilginç sırdır. Şöyle ki: İnsan, birbiriyle irtibatlı ve birbirini netice veren sebepler ve neticeler zinciri arasındaki ir-

tibatı görecek bir bakış nuruna sahiptir. Böylece bütün insanî kemâlâtın tohumu hükmünde olan, analiz ve sentez gücü yani kompleks olan şeyleri tahlil edip basite indirerek meydana geldiği elementleri, parçaları ortaya koyma ve ayrı ayrı parçalardan yeni terkipler, kompleks yapılar ortaya koyma gibi bir ilim kabiliyet gücü ile cerayan eden kanunları ve geçerli olan fitrî prensipleri kullanarak, tabiatı taklit ederek yani oradaki cârî kaideleri kopye ederek bir şeyler yapmaya çalışır. Ama onun bu kabiliyeti sınırlı ve kusurludur. Ayrıca onun peşini bırakmayan vehim ve şüpheler ayrıca fitratındaki kifayetsizlik onun mutlaka bir peygambere muhtaç olduğunu gösteriyor. Ta ki, âlemdeki mükemmel nizamın muvazenesi muhafaza olsun.

İkincisi: İnsanın pek çok istidat ve kabiliyetlerinin sınırlandırılmaz emel ve meyillerinin, zabt u rabt altına alınamaz tasavvurları ve düşüncelerinin ve hudutsuz şehvî ve gazabî kuvvelerinin bulunmasıdır.

İşaret

Bir insana milyonlarca sene ömür ile bütün dünya lezzetleri ve her cihetten ona tam bir hâkimiyet bahşedilse bile, istidatlarındaki nihayetsizlik hükmünce “Ah!.. Ah!.. Keşke...” diyecektir. Güya milyonlarca böyle bir ömre bile razı olmayışı ile işaret ediyor ki; insan ebede, sonsuzluğa namzettir ve ebedî saadet için yaratılmıştır. Sonsuz bir zamanda, sınırsız ve geniş bir âlemde sayılamayacak çok olan potansiyel istidatlarını fiiliyata çıkarıp aktif hâle getirebilirsin.

Tembih

Mevcutat içinde başıboş bırakılmış ve abes olarak yaratılmış hiçbir şeyin bulunmaması ve eşyanın bir hakikate dayanmasının sabit oluşu îmâ ediyor ki: Bu dar, sınırlı ve her bir lezzetinde çok ârızanın musallat olmasıyla keşmekeşten haset ve fesattan kurtulamayan şu denî dünyanın içinde insanî kemâlât yerleşmez. Onun için geniş, izdihamsız ve rahat bir âlem lâzımdır. Tâ ki, insan bütün istidatları ile tam sümbül versin, ahval ve kemâlâtına nizam vermekle âlemdeki ahenge uygun elini uzatıp desteğini verebilirsin...

Tembih ve İşaret

Dolayısıyla haşre de îmâ edilmiş oldu. İleride zaten kesin delil ile ispat edilecektir. Fakat burada anlatmak istediğim nokta: İnsandaki istidadın ebediyete ve sonsuzluğa baktığını göstermektir. Eğer istersen insaniyetin cevheri, konuşma kabiliyetinin kıymeti ve istidadının gerektirdiği şeyler üzerinde derince düşün ve araştırma yap. Sonra da o insan cevherinin en küçük ve en hasis hizmetkârı olan hayal duygusuna bak... Yanına gidip de ki: “Ey hayal ağa! Müjde sana! Dünya ve içindekilerin saltanatı milyonlar sene ömür ile beraber sana verilecek... Fakat akıbetin dönmeksizin fânilik ve yokluk olacaktır.” Acaba bundan sonra hayal duygusu sana nasıl bir karşılık verecektir? Müjdelenmiş olarak sevinç ve sürurla mı, yoksa hüzmün, keder ve hasretle mi cevap verecektir? Evet, evet insan cevheri vicdanın derinliklerinde inleyip sızlanarak bağırarak: “Eyvah!.. Ebedî saadetin olmamasına yazıklar olsun!..” diyecektir. Sen sakın hayal duygusunun bu tepkisine karşı çıkıp ona işaret göstererek azarlayıp da bu fâni dünya ile razı olmaya kalkışma! İşte ey birader, işte bu fâni dünya saltanatı, insan sultanının en hakir hizmetkârı veyahut şairi veyahut sanatkâr ve tasvircisi olan hayal duygusunu doyuramıyor ve razı edemiyorsa, nasıl o hayal gibi pek çok hizmetkârın sahibi olan insan sultanının kendisini doyurabilir? Asla!.. Evet, onu doyuracak yalnız cismânî haşrin sadefinde gizli bir inci gibi saklı duran ebedî saadettir.

Üçüncüsü: İnsanın hayvanlardan ayrılıp temayüz ettiği bir başka üstün ve farklı tarafı, onun mutedil bir mizaca, latîf ve hoş bir tabiata sahip olup ziyet ve estetiğe meylinin bulunmasıdır. Yani insanın insaniyete lâıyk bir yaşayışa olan fitrî meylidir. Evet. İnsan hayvan gibi yaşamamalıdır. Zaten yaşamaz. Belki insaniyetin şerefine münasip bir kemâl ile yaşaması gerekir. Bunun için insanın ev, giyim, yiyip-içme mevzuunda pek çok işler ve sanatlarla ilgilenmeye ihtiyacı vardır. Bu sanatlarda tek başına kendi gücü yeterli olmadığı için diğer insanlarla beraber yaşamak, ortaklaşa iş bölümü yapmak, birbiriyle yardımlaşmak mecburiyeti vardır. Bu da çalışmalarından elde edilen ürünlerin mübadele edilmesini gerektirir. Yani herkes kendi ürettiği şeylerle, diğer insanların ürettiklerini ihtiyacına göre takas eder. Böylece bir paylaşım ile ihtiyaçlarını giderir-

ler. Fakat insanların zekâ seviyesi ve maddî kuvvetleri farklı olduğu için zulüm ve tecavüzler olabilir. Bunları önlemede adalete ihtiyaçları vardır. Âdil hükümler ortaya koymaya her akıl yeterli değildir. Onun için küllî kanunlar ortaya koymaya ihtiyaç vardır. O kanunların tesirini korumak için onları icra ve tatbik edecek kanunlarla bir intizam sağlayıcıya ihtiyaç vardır. Onun da zahiren ve bâtinen yani dışta ve insanların iç dünyalarında hâkimiyetini koruması için maddeten ve mânen üstün olmaya ihtiyaç vardır. Hem de âlemin Yaraticısı tarafından bazı özelliklere mazhar kılınmasıyla bir imtiyaza ve mânevî bir güce ihtiyaç vardır. Yani kanunları öğretip tatbik edecek olan peygamberlerin, emanet, sıdk, fetanet, ismet, tebliğ gibi özelliklerinin yanında mucizelerle de üstün mazhariyetlerinin bulunması gerekmektedir. Ayrıca ilâhî emirlere insanların itaatini temin ve disiplinin sağlanması için insanların zihin ve kalblerinde Yaradan'ın azametinin devamlı hatırlanmasını sağlayacak mükerrer hatırlatıcı olan ibadete ihtiyaç vardır. O ibadet, fikirleri Yaradan tarafına yöneltir. O yönelme ise, inkiyat ve itaati sağlar. O itaat ise insanı tam bir nizama ulaştırır. O ekmel nizam da hikmetin sırrından doğar. Hikmetin sırrı da, abes ve boş bir şeyin yaratılmadığını ve Yaradan'ın hikmetinin O'nun sanat eserlerindeki ittikanı yani mükemmel, sağlam, kusursuz, pürüzsüz icraatını kendisine şahit gösterir.

Üstad Hazretlerinin bu ifadelerine bir-iki şey ilâve etmek istiyorum: El-hamdülillah öğrencilik yıllarımda ve daha sonra Risale-i Nur eserlerinin pek çok bereketine şahit oldum. Yer yer imdadıma koştuklarını da gördüm. Edebiyat derslerinde, Risaleler'deki temsillerin çok faydasına şahit oldum. 1971 İzmir Mahkemesinde hapisten tahliye olduktan sonra hemen Eylül imtihanları başladı. Her gün üst üste birkaç imtihan oluyordu. Ders kitaplarımı bir defa bile gözden geçirmek mümkün olmuyordu. Ama Risale bilgilerimle sorulan sorular çok tevafuk ediyordu. İslâm Ülkeleri Coğrafyası dersinden meselâ, Müslümanların dünyanın kaçta kaç alanında buldukları ve nüfuslarının ne kadar olduğuna dair soruya Risaleler'de geçen "nısf-ı arz ve humsu beşer" yani dünyanın yarısı ve insan nüfusunun beşte biri, ifadesine dayanarak doğru cevap vermiştim.

İmam- Hatip okullarının orta kısmı o zaman dört sene idi. Hukuk Bilgisi dersi de vardı. O derse müdür muavinimiz Orhan Bey geliyordu. Üçüncü sınıfta kendileriyle çok münakaşalarımız olmuştu. Açıkca garazı vardı.

Dördüncü sınıfa başladık. Hukuk dersine o geliyor. Milli Eğitim kitabevinde bir-iki kitap varmış arkadaşlar almış, biz alamadık. Yatılıyız, her zaman çarşıya çıkamıyoruz. Bunu fırsat bilip senenin daha ilk günlerinde beni cezalandırmak için tahtaya sözlüye kaldırdı: “Söyle bakalım kanuna niçin ihtiyaç vardır?” dedi. Ben de Risale-i Nurlar’dan İşârâtü’l-İcâz Tefsirindeki ibadet bahsinden okuduğum bilgilere dayanarak gayet rahatlıkla, hem de onun bile anlatamayacağı şekilde konuyu, anlattım. Yani özetle dedim ki: İnsan yeme-içme, giyim-kuşam mevzuunda diğer canlılardan farklı olarak, insaniyete lâyık şekilde yaşamak ister. Onun için bütün sanatları ve işleri bilmesi yapması lâzımdır. Hayvanların elbiseye ihtiyacı yok... Yiyeceklerde, tatlı-tuzlu ve kaliteli gibi bir tercih durumları mevcut değildir ve basit yerlerde yaşayabilirler. Zaten bazısının evi sırtındadır. Dünyayı anlamaya merakları yoktur. Eşyayı analiz edip yeni terkiplere ulaşmaya meyilleri bulunmaz... Bir insan bütün bu işleri yalnız başına nasıl yapacak? Onun için ortaklaşa olarak ve iş bölümü ile hareket ederler. Kimisi rençber, kimisi berber, kimisi terzi, kimisi aşçı, kimisi ayakkabıcı, kimisi öğretmen, kimisi mühendis, kimisi mimar vs. olur... Ama çok zekiler ve kurnazlar yanında daha aşağı durumda olanlar olduğu gibi, çok kuvvetliler yanında çok zayıflar da vardır. Onun için zulümler ve haksızlıklar olabilir. Bu kötü durumu gidermek için kanunlara ihtiyaç vardır...

Bunları anlattıktan sonra da zayıf almaktan kurtuldum.

Bu üçüncü farktan geçen ibadetle ilgili “sırr-ı hikmet” tabiri, İşârâtü’l-İcâz Tefsiri’nde yine ibadetin önemini izah edildiği yerde şöyle anlatılıyor: “İbadet, fikirleri Sâni-i Hakîm’e çevirtmek içindir. Kulun, Sâni-i Hakîm’e olan teveccühü ise, itaat ve inkiyadını netice verir. İtaat ve inkiyat ise, kulu intizam-ı ekmel altına dahil eder. Kulun intizam altına girmesiyle ve nizama uymasıyla, ‘hikmetin sırrı’ tahakkuk eder. Hikmet ise, kâinat sayfalarında parlayan sanat nakışları ile tezâhür eder.”

Evet itaat ve inkiyat ile kâinatda her bir atom zerresi Cenab-ı Hakk’ın hikmetiyle takdir ettiği yönde hareket edip irade buyurduğu yerde iş görmeyle şu gördüğümüz harika sanat eserleri meydana gelir. Eğer o zerrelere sonsuz ilim, kudret ve hikmetin idare edip yönlendirdiği şekilde hareket etmese idiler hikmetin sırrı tahakkuk etmeyecekti. Yani meselâ bir karaciğer beş binden fazla iş gören bir sanat harikası olamayacaktı. İşte insan da ibadetle itaat ve inkiyat altına girerse, onun içinde bulunan latîfeler, harika duygular inkişaf edecek, içindeki tomurcuk hâlinde kabiliyetler gelişecek hatta binlerce âlemin fihristesi olan iç dünyasındaki çekirdekler

inkışaf ederek iç içe âlemler hâlinde koskoca bir kâinat gibi tezahür edip meleklerden de üstün hâle gelecek böylece Hazreti Âdem'in yaratılış sırrı da izhar edilmiş olacaktır.

İşte eğer insanın hayvandan şu üç cihetteki mümeyiz üstün vasıflarını idrak edebildiyse bil ki, bütün bunlar mecburen netice veriyor ki: Mutlak manada nübüvvet, insan nevinde kutup, belki merkez ve bir mihverdir; insanlığın ahvali de bu yörünge üzerinde dönüp durmaktadır.

Şöyle ki, "Birinci cihete" dikkat et. Bak nasıl, sırf insanî insiyaklarla ve tabiî meyillerle bütün problemler çözülmüyor ve ihtiyaçlar temin edilmiyor. Bunların yetersiz oluşu, insan nazar ve düşüncesinin kusuru ve kısırlığı, akıl yolundaki evhamın istilâ edip meseleleri karıştırması, insanları şiddetli bir ihtiyaçla bir mürşit ve muallime muhtaç etmektedir. İşte o mürşit peygamberdir.

"İkinci cihet" üzerinde düşün. Şöyle ki: İnsanın istidatlarının sınırsızlığı, onlara bağlı kabiliyetlerinin hudutsuzluğu ve kabiliyetlere bağlı meyillerinin sonsuzluğu ve insan tabiatındaki haddi aşır sınıra geçme meyli, duygu ve emellerine bir had ve sınır konulmamış olması, kâinat-taki tekâmül meylinin dalı hükmünde olan insandaki terakki meylinin semeresi hükmünde olan ve gelişmekte olan insan istidatlarının boyuna uygun gelmeyen, belki câmit, cansız ve donuk vaziyette bulunan ve hem de muvakkat olan insanların yaptıkları kanunların yeterli olmayışı, peygamberlere ve onların vahiy ile getireceği doğru prensiplere, değişmez kaidelere ihtiyaç göstermektedir. Evet, yavaş yavaş, derece derece tecrübelerle meydana gelen fikirlerin neticelerin birbirine yardım etmesiyle oluşan o insan kanunları, şu ahsen-i takvim üzere yaratılmış insanın istidatlarının netice ve semeresinin çekirdeklerinin terbiyesine ve imdadına yeterli olmayışları sebebiyle, dünya ve âhirette maddeten ve mânen insan saadetini temin edecek, hem insanın istidatlarının boyunun büyümesiyle serpilip gelişecek canlı ve ebedî bir kanun olan şeriat-ı ilâhiyeye ihtiyaç göstermektedir.

İşte o şeriatı getiren de peygamberdir...

Eğer desen: "Biz görüyoruz ki, dinsizlerin veya doğru ve sağlam bir dini olmayanların, hâlleri düzgün ve muazzam?"

Cevap: O adalet ve intizam; ehl-i din olan peygamberlerin ve diğer müşitlerin ikazları ve irşatları vesilesiyledir. Evet o adalet ve faziletin esasları peygamberlerin tesis etmeleriyledir. Demek, peygamberler esasları ve maddeleri ortaya koymuşlardır. Onlar da o esasları ve fazilet düşturlarını ele alıp onların üzerinde işlediklerini işlemişlerdir. Yani ilk insan olan Hazreti Âdem ilk peygamber olduğu ve ondan sonra da binlerce peygamber geldiği için ilk andan itibaren insanlara iman esasları ile beraber adalet, hak, hukuk ve medeniyet prensipleri de onlarla gelmiştir. Her ne kadar insanlar iman esaslarını inkâr etseler de örf, âdet ve gelecek hâlinde kalan o peygamberlerin getirdikleri sosyal prensipleri kabul edip yaşayışlarının bir parçası olarak devam ettirmişlerdir. Onun için her kâfirin her sıfatı kâfir değildir. Evrensel değerler hâlinde gelen vasıfları insanlar kâfir olsalar bile kabullenmişlerdir. Zaten bu güzel vasıfların evrensel olması, her topluma gelen yüz yirmi dört bin ve bir rivayette iki yüz yirmi dört bin peygamberin¹⁹ aynı prensipleri aynı şekilde telkin etmesiyle mümkün olmuştur. Yoksa bütün insan toplulukları, belli bir merkeze birer temsilci göndererek bu prensipler üzerinde anlaştıktan sonra bu prensipler evrensel değer olarak cihana ilân edilmiş değerdir.

İnsanların yine dinlerden istifade ile ortaya koydukları nizamları, medeniyetleri ve saadetleri, muvakkattır. Yani bir cihetten ayakta ve müstakim gibi görünürken, çok cihetlerden de yıkılmaya meyilli ve hazır vaziyettedir. Yani her ne kadar sureten ve maddeten, sözle ve yaşayış bakımından muntazam gibi olsa da; fakat iç yüzü açısından, mânevî yönü bakımından da bozuk ve karışık vaziyettedir.

Ey birader!.. İşte sıra “Üçüncü cihet”e geldi. İyi tefekkür et!.. Şöyle ki: Ahlâkî yaşayıştaki ifrat ve tefrit istidatları bozuyor. Şu bozma ise abesiyeti yani manasızlık ve gayesizliği netice veriyor. Böyle boşu boşuna, abes olarak hedefsiz, gayesiz bir durum ise, aslında kâinata en küçük ve en ehemmiyetsiz şeylerinde bile maslahatlara ve hikmetlere edilen riayetle kâinata hükümfermâ olduğu apaçık olan ilâhî hikmete ters bir durumdur.

¹⁹ 124 bin Nebî, 315 (veya 313) rasûl olduğuna dair bkz.: Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/265; İbni Hibbân, *es-Sahih* 2/77; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 8/217; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/652; İbni Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/32, 54.

Vehim ve Tembih

Dinsizler, Allah'ın ilâhî kanunlarına karşılık olarak diyorlar ki: "Zamanla her fenalık maddeten zararını hissettire hissettire ve kamuoyunu ikaz ede ede insanlarda "hukuk bilgisi" "hukuka riayet" bir meleke ve alışkanlık hâlini alır. Onun için insanlık ilâhî bir kanuna muhtaç değildir." diyor ve böyle boş ve bâtıl bir kuruntuya kapılıyorlar. Zira dünya ihtiyarladı ama hâlâ böyle bir şey ortaya çıkmadı. Onların haklı çıkması şöyle dursun, bilâkis güzelliklerin gelişmesiyle beraber kötülükler de gelişip daha dehşetli ve aldatıcı bir şekle girdi. Evet nasıl ki, hikmetin kanunları, hükûmetin düsturlarından müstağni değildir. Yani bir taraftan insanlar hikmetle, fazilet ve ahlâk duyguları ile eğitilip yetiştirileceklerdir ama bu yeterli olmayacağı için hükûmetin yola getirici ceza kanunları ve disiplin düsturları da işleyecektir. Öyle de vicdana hâkim olan şeriat ve fazilet kanunlarına şiddetli bir ihtiyaçla insanlar ihtiyaç duyacaklardır. İşte böyle boş bir vehim ve kuruntudan ibaret olan "ahlâk ve hukuk melekesi"nin insanda bulunan "akıl, şehvet ve gazap" kuvve ve duygularını; cerbeze ve anlayışsızlık, fiske ve fücür ve hücum, tehevür ve korkaklık gibi ifrat ve tefritlerden kurtarıp "hikmet, iffet ve şecaat" gibi güzellikler içinde koruması yeterli ve mümkün değildir. Onun için insan mecburen vicdanlar ve tabiatlar üzerinde tesirli ve geçerli olan ilâhî adaletin terazisini elinde tutacak bir peygambere muhtaçtır.

İşaret

Binlerce peygamber, insanlık âleminde peygamber olduklarını iddia ederek binlerce mucize göstererek, iddialarını ispat etmişlerdir. İşte o peygamberlerin bütün mucizeleri tek bir dil ile mutlak nübüvveti ilân ediyorlar. Bizim şu suğramıza (özne, mübteda) da kesin bir delildir. Buna mânen tevatür ile (veya uygun bir tabirle) metin bir delildir.

Tembih

Şu düşünce ve muhâkemelerin birleştiği nokta budur ki, eğer bütün fenler ele alınır ve onların küllî kaidelerinin keşfettikleri düzgünlük ve düzenlilik temaşa edilirse, hem de parça parça cüz'î mas-

lahat ve faydaların mayası ve hayat düğümü hükmünde olan bir lezzetin veya bir muhabbetin veyahut benzer bir şeyin onların içlerine atılmakla (yeme-içme ve evlilikte olduğu gibi) onlar düzensizlik ve ilgisizlikten kurtulup o maya ile irtibat kurup birleşir ve bütünüleşirler. (Yani kirlenen kandaki karbonu kandan temizlemek için Cenab-ı Hak nefes alınırken hava ile içeri giren oksijen ile karbon arasında bir kimyevî aşk yaratıyor. Bunlar yanyana gelince sabredemiyor ve hemen bileşime geçiyorlar. Böylece karbon dioksit gazı meydana gelip kandan ve vücuttan teneffüsle atılıyor. Evlilikte de aslında insanların evlilik yükü altına girmeleri zor. Ama şehvî duygu, sevgi, evlât muhabbeti gibi ücretlerin bir avans gibi yaratılması evliliği cazip hâle getiriyor. Geçim, yeme-içme derdi de insan için bir yük, ama onlar için de iştiha duygusu gibi cazip ücretler hazırlanmış. Böylece rızıkla Cenab-ı Hak bütün mahlûkatı kâinat binasında çalıştırıyor, âlemi nizama sokuyor. Zaten insan dışında bütün mahlukatta “güzellik, hayır, mükemmeliyet” hâkim. Bu ahengi bozan sadece insanlar görünüyor. Hâlbuki insanlar yaratılış itibarıyla hepsinden daha üstün ve değerli. Hem de çok muazzam ve muhteşem duygu, kabiliyet ve cihazlarla donatılmış vaziyette. Hepsinden fazla insanların “güzellik, hayır ve mükemmeliyet” nizamı içine girmeleri gerekiyor. Bu hususta onlara mucizevî üstünlüklere sahip önderler ve mürşitler gerekiyor. İşte bütün bu durumlar ilâhî inayet nokta-yı nazarından nazar-ı dikkate alınır, hem de hikmetin şهادetiyle sabit olarak, kâinatta herhangi bir abes ve boş şeyin olmadığı ve hiçbir şeyin de ihmal edilmediği mütalâaya alınır, tam bir araştırmanın neticesi olarak şu gerçeğin tespiti kendiliğinden ortaya çıkmış oluyor ki: Küllî fayda ve maslahatların kutup ve mihverî hem de hayat kaynağı hükmünde olan peygamberlik, insanlarda zaruridir... Faraza peygamberlik olmazsa, perişan olan insanlar, o takdirde, güya, bozuk ve karışık bir âlemden şu muntazam âleme düşmüşler ve umumî akışın ahengini bozarak, âlemde cârî olan güzellikleri, hayırları ve mükemmeliyetleri yok etmeye çalışmaktalar... Böyle bir şey kabul edilebilir mi? Eğer kabul edilirse, biz insanlar, hikmet ve güzellik nizamı içinde bulunan diğer kâinat kardeşlerimize karşı ne yüzümüz kalacaktır?

PEYGAMBERLİK HAKİKATİ

Canlılarda Rehberlik

Şu kâinata, hiçbir şey gayesiz, vazifesiz, sistemsiz, hatta rehbersiz bırakılmamıştır. Bunu parça parça ve bütün hâlinde müşahede etmek mümkündür. Ne arılar kraliçesizdir, ne de karıncalar melikesiz.

Büyük cüsseli balıklar, yavrularını dar ve girintili çıkıntılı yerlerde kontrol edip sevk edemeyeceklerinden, yumurtadan yeni çıkanların başına kumandancıklar tayin edilir.

Kurtlar idrarları ile av bölgelerini sınırlarlar. Başkasının hududuna tecavüz eden kurt, diğer kurtlar tarafından cezalandırılır.

Leyleklerde evlilik bağı çözülmüncedekadar ihanet eden eş, ölüme mahkûm edilir.

Ehlî atlar bile salıverilip vahşileşince, beşer-altışar bir araya toplanıp gruplar meydana getirirler. Ne kadar başka gruplarla karıştırılmaya çalışılırsa çalışılırsa derhal reis, taifesini çekip ayırır. Hatta bir doğum vukua gelirse; yavru, tepeler aşacak hâle gelinceye kadar, reisleri kafiye kat'iyen yerinden kımlıdatmaz. Bir iki hafta içinde tay, kuvvetlenince harekete izin verilir. Çoğu kendi müşahedelerimiz olan bu misaller gibi, canlılarda rehberliği bizlere birçok değişik yönleriyle aksettiren sayısız misallerden bazılarıdır, takdim edelim:

Karıncaların Cenaze Merasimi

Avustralyalı bir bayan, Sidney yakınlarında ölen asker karıncalara arkadaşları tarafından yapılan cenaze merasimini şöyle hikâye eder:

“Karıncalar ikişer ikişer sıralanarak cesetlerin bulunduğu yere gelinceye kadar intizamla ağır ağır yürüdüler. İki karınca ilerledi ve arkadaşlarından birinin cesedini aldı, sonra diğer ikisi ilerledi, sonuna kadar hepsi aynı şeyi yapınca, artık karıncalar yürümeye hazırdu. Evvelâ bir cesedi çeken iki karınca hareket etti, sonra ikisi boş olarak yürüdü, bunları yine ceset götüren iki karınca takip etti ve sonuna kadar böyle devam etti. Sırada, aşağı yukarı kırk çift vardı. Artık alay yavaş yavaş ilerliyordu. Aralarında iki yüz kadar karınca bulunan intizamsız bir grup da bunları takip ediyordu. Bazen iki karınca duruyor, taşıdığı cesedi bırakıyor, arkadan boş gelen ikisi bu cesedi alıyordu. Böylece zaman zaman cesetleri birbirine devrederek deniz kenarında bir kumsala vardılar. Burada her karınca için ayrı ayrı bir mezar kazıldı. Aralarında altı veya yedi karınca, kazma işine

İştirak etmeden kaçmaya teşebbüs etti; bunları yakalayıp getirdiler, üzerlerine hücum edip öldürdüler. Derhal tek bir mezar kazdılar ve hepsini birden içine attılar. Bunlara cenaze merasimi yapılmadı.”

Melike Plânı Nereden Aldı?

“Termit” adını alan beyaz karıncalardan binlercesi kendi kolonilerinin yapımına katılır. Bu, 100 metreden fazla yer kaplayan 3-4 metre yükseklikte oldukça karışık bir binadır. Bunun içinde yollar, hava kanalları, besin depoları, melike (kraliçe) ve kurtçuklar için özel odalar vs. vardır. Bir seferinde daha yapı durumunda olan bir karınca tepesi (kovanı), kalın çelik bir levha ile o şekilde ikiye bölünmüştü ki bir taraftaki termitlerin öteki taraftakilerle hiçbir irtibatı kalmamıştı. Buna rağmen yapı devam etti ve her iki taraftaki yollar ve bütün odalar büyük bir incelelikle birbirine uyduuruldu. Sanki her karınca öteki taraftaki arkadaşlarının nereye gideceğini tamamı tamamına biliyordu. Her iki taraf birbirinin tıpa tıp aynı olarak yapıldı. Hâlbuki teker teker bütün karıncaların bunu bilmelerine imkân yoktu. Çünkü iki tarafın birbiriyle hiçbir teması kalmamıştı.

Araştırmalar bu işin organize merkezinin melike ile alâkalı olduğunu göstermiştir. Şöyle ki: Karıncaların çelik levhanın iki tarafından bakım atölyelerini yaptıkları bir sırada bir çukur açılarak melikenin hücreğine girilir, melike kaçırılıp öldürülürse, o anda bütün yapı bölgesinde iş durur. Buna rağmen melike çelik levhalar vasıtasıyla aylarca raiyetinden (uyruklarından) uzak tutulsa bile, hücrelerinde hayatta olduğu müddetçe, karıncalar işlerinin başındadırlar ve her şey tam ve mükemmel olarak işlemektedir.

Ayrıca karıncalar vazifenin bütününden yalnız kendilerine düşen ufak bir kısmı bildikleri hâlde, büyük yapılarındaki umumî plâna göre hareket etmektedirler. Yani karıncaların ayrı ayrı bilgileri, birleştirilip koordine edilmektedir. Evet karınca cemiyeti –tek tek hiçbir bilgileri olmadığı hâlde– bir bütün olarak organizeli bir işe muvaffak olmaktadırlar. Bu misal hiçbir şekilde istisna değildir.”

Tek Başlarına Niçin Yollarını Şaşıyorlar?

Göçmen kuşlar kümeler hâlinde bir yerden ötekine göçerler. Binlerce kilometre süren bu yolculuklardan hiçbir zaman yollarını şaşırmazlar. Onların bu yol bulma (navigasyon) kabiliyeti yalnız beraber oldukları müddetçe devam etmektedir.

Kümeden ayrılan kuşun başına ne geleceği hususunda birçok tecrübeler

yapmış olan ilim adamları, Almanya’da yakalayıp ayaklarına bilezik taktıktan ve arkadaşları yola çıktıktan beş gün sonra salıverilen bir leyleğin serüveninin sonunu şöyle bağlarlar: Aradan bir müddet geçtikten sonra Hindistan’da ölü olarak bulunmuştur. Hâlbuki beyaz leyleklerin hedefi Güney Afrika’dır. Bundan leyleğin yolunu ne kadar şaşırılmış olduğu anlaşılır.

Bir kuş uzmanı olan Rus A. J. Tugarinow: “Göçmen kuşlar yumurtladıkları yere giden yoldan nadiren uzaklaşırlar, kafileden ayrılıp yolunu şaşırarak göçmen kuşların sonu fecidir.” demektedir.

Çekirge, Kümeden Bilgiyi Kimden Alıyor?

Aynı şeyi böceklerde de müşahade etmek kabildir. Çekirge kümeleri umumiyetle önceden tespit edilmiş yollardan uçarlar. Kafileden ayrılan bir çekirge bir kere bu yoldan çıktı mı, çevresini bulma kabiliyetini kaybeder. O zaman hiçbir hedefi yokmuş gibi ortada kalır ve oraya buraya uçar durur. Bu çekirge, tekrar kümesi içine bırakılınca, derhal eski yol bulma kabiliyetini yeniden kazanır ve hiç durmadan ve yanılmadan kümenin uçmakta olduğu istikamette uçmaya başlar. Başka bir ifade ile, cemiyet içinde hareket eden fertler, yalnız oldukları zaman sahip olamadıkları bazı bilgileri, beraber olunca elde edebiliyorlar.

Niye Toplu Hâlde?

Bazı uzmanlar, aynı şekilde hâsse ve kabiliyetlerin balıklarda da bulunduğunu söylemişler ve bu hususta şöyle bir tecrübe yapmışlardır: Balıkları çıkış noktasını bulacakları bir labirente (dehlize) atmışlar, burada da küme hâlindeki balıkların, bu çıkış noktasını, tek balıklardan çok önce bulduklarını görmüşlerdir. Buna sebep içlerindeki liderlerdir.

Diğer bütün canlılarda rehberlik kat’iyen ihmal edilmediğine göre, din ve fennin beraberce üstünlük ve yüceliğini kabul ettiği insanlar, acaba yaratılışından bu yana aslı rehberler olan nebilerden, resûllerden ve onların hidayetlerinden hiçbir zaman halî kalmış olabilir mi? Yani insanlık âlemini peygamberler ve kitapsız düşünmek mümkün müdür?

PEYGAMBERLİĞİN LÜZUMU

İnsanlarda Rehberlik

İnsanlar kâinatı bütün incelikleri ile kavramaktan ve kanunları keşfederek uygulamaktan acizdirler. En azından bunlar için çok uzun zaman ister. Onun için insanların maddî yükselişlerinde çığır açan peygamberlerin

mucizeleri olmuştur. Meselâ Hazreti Nuh'un gemisi, Hazreti Yusuf'un saati... Diğerleri de insanlığa birçok teknik harikayı ilham etmiştir. Hazreti Musa'nın taştan su çıkarması, su tulumbalarına ve ötesine; Hazreti Süleyman'ın Belkıs'ın tahtını bir anda celbettirmesi, seslerin, şekillerin hatta eşyanın aynen nakline; Hazreti Yakub'un kilometrelerce uzaktan Yusuf'un kokusunu alması kokuların nakline; Hazreti İbrahim'i ateşin yakmayışı amyant gibi ateşin yakmayacağı maddelere; Hazreti Davud ve Hazreti Süleyman'ın kuşların dillerini ve ne işe yaradıklarını anlamaları, çekirge âfetine karşı sığırcıkların kullanılması gibi mühim işlerde kuşlar ve haşerattan istifadeye; Hazreti Süleyman'ın emrine havanın verilmesi, uçaklara; Hazreti İsa'nın en müzmin dertlere derman bulup şifa vermesi ve ölüleri diriltmesi, dermansız dert olmadığına ve hatta geçici de olsa ölüme hayat rengi verilebileceğine; Hazreti Davud'un demiri hamur gibi yumuşatması ve bakırı eritmesi madenlerle ilgili bütün sanayi dallarına işaretler.

En Büyük Rehberler

Allah, insanlara sonsuz kabiliyetler, hadsiz emeller, arzular ve güzel meziyetler ihsan etmiştir. Sayısız fikir ve tasavvurları, sınırsız şehvî ve gazabî istekleri vardır. Kâinata hiçbir şey boş yere ve israf olarak yaratılmamıştır. Eğer bu kabiliyet çekirdekleri, meyil ve tasavvurlar, terbiye edilip geliştirilmezse, gayeleri istikametinde kullanılmazsa iktisat ve hikmet kanununa zıt bir israf olur. Bu sermaye hükmündeki duyguların geliştirilmesi ise, gerçek terbiyeyi peygamberler (aleyhimüsselâm) vasıtasıyla olacaktır.

En Büyük Tefsirciler

Bir kitap ne kadar kıymetli olursa olsun, onun dilinden anlayan ve izah eden birisi bulunmadıkça herhangi bir karalamadan farkı yoktur. Kâinat kitabının da sırlarını çözüp muammasını anlatan bir peygambere ihtiyaç vardır.

En Büyük Tatbikçiler

Binlerce ihtiyaç, gaye ve emelle yaratılmış ve topluluk hâlinde yaşamak zorunda olan insanların aralarındaki haksızlıkları önleyecek ve her meselede baş vuracakları esaslara ihtiyaçları vardır. Bu esaslar da ancak ve ancak insanların maddî ve mânevî yapılarını, yaşadıkları zaman ve mekân şartlarını, içtimaî hayatın değişmez kanunlarını çok iyi bilen bir zât tarafından ortaya konabilir. O zât da, insanın bütün hücrelerinde çalışan her zerreye,

her an hâkim olan Allah olabilir. Allah'tan gelen esasların en mükemmel tatbikatçıları ve onları en güzel yaşayanlar da peygamberlerdir. İnsan kafasından çıkan görünüşte parlak prensipler vardır, fakat bu fikirleri, başta sahipleri tatbik etmedikleri gibi, asırlarca insanlığı, (gerçek hayatta tatbik imkânı bulunmayan) bu hülyalarla avutmuşlardır. Hâlbuki tatbiksiz fikrin ve ilmin hiç de kıymeti yoktur. Peygamberler ise Allah'ın koyduğu esasları bir an dahi ihmal etmeden nefislerinde ve etraflarında en mükemmel şekilde tatbik etmişlerdir.

En Büyük Tarifçiler

Her ne kadar insanlar akılları ile Allah'ı bulsalar da O'na nasıl ibadet edeceklerini, O'nun rızası dahilinde nasıl davranacaklarını, nereden gelip nereye gittiklerini, ebedî hayatın nasıl olduğunu ve Allah'ın nasıl bir ceza ve mükâfatının bulunduğunu, peygamberler olmadan bilemezler.

Öyleyse insanlığın peygamberlik hakikatine ihtiyacı olduğunu ve peygamberlik müessesesinin de lüzumlu bulunduğunu anlatmaya bu birkaç hakikat kâfidir.

Tembih

Ey kardeş! Eğer Yaradan'ın varlığını ispat eden burhanın suğrası senin zihninin sayfasında nakşolundu ise, hazır ol!.. Kübrâsı olan Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm) bahsine geçiyoruz:

İşaret ve İrşad

Kübrâ sadıktır. Zira kâinatın itibar sayfasında nakşedilmiş olan peygamberlerin eserlerini mütalâa edersen ve tarih lisanında cereyan eden hâllerini dinlersen ve hakikati yani varlıkta ortak noktayı, zaman ve mekânın tesiri ile girdiği suretlerden tecrit edebilirsen göreceksin ki, ilâhî inayetin ziyası olan mücerret, saf güzelliklerin şûlesi olan Allah'a ait hukuku ve kullara ait hukuku; peygamberler hareketlerine düstur ettiklerini ve insanlar tarafından peygamberlere karşı telâkkî keyfiyetleri ve ümmetlere karşı muamele şekilleri ve şahsî menfaatlerin terki ve onlara peygamber dedirden diğer işler ve onlar için peygamberliğe medar olmuş esaslar; insanoğlunun yaşının olgunluk çağına ulaştığında, Arap Yarımadası medresesinde âlî ilimlerin kaynağı, üstadı ve muallimi olan

Hız. Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) Zât'ında daha mükemmel ve daha açık şekilde bulunmaktadır. Demek oluyor ki, tam bir araştırma neticesinde, bilhassa bir nevide, özellikle de düzgün ve biteviye devam eden bir intizam üzerine kurulu olan gizli kıyasın yardımıyla ve evleviyette Hız. Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberliğini netice vermekle beraber tenkîhu'l-menât (esas sebep olan illetin, diğer benzeri hususiyetlerden ayrılması) denilen hususiyetlerden tecrit nokta-yı nazardan bütün peygamberler, mucizelerinin diliyle Allah'ın varlığının açık bir burhanı olan Hız. Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) sıdkına şehadet ederler.

İtizar

Kısa cümlelerle söylemiyorum onun için kapalı ve muğlak oluyor. Zira şu hakikatler her tarafa derin köklerini attıklarından mesele uzuyor. Meselenin şeklini bozmak ve parça parça etmek ve hakikati incitmek istemiyorum. Hem de hakikatin etrafına bir daireyi çekmek istiyorum. Ta hakikat mahsur kalıp kaçmasın. Ben tutmazsam başkası tutsun. Beni mazur görürseniz, ne âlâ... Görmezseniz, hürriyet var; tahakküm yok... Keyfinize.

MUKADDİME

Hız. Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) sıdkının ve doğruluğunun delili, her bir hareketi ve her bir hâlidir. Evet, her bir hareketinde tereddütsüzlüğü, itiraz edenlere iltifat etmeyişi, muâırızları önemsemeyişi, muhalifinden korkusunun olmayışı, sıdkını ve ciddiyetini gösteriyor. Hem de yaptığı işlerde ve verdiği emirlerde hakikatin ruhuna isabet ettirmesi, onun hakkaniyetli olduğunu gösterir.

Elhâsıl: Korku, tereddüt, telâş ve karşı çıkmalara önemseme gibi hile, güvenilir olmama ve kendi davasına itimadının bulunmadığını îmâ eden şeylerden beri ve uzaktır. Hem pervâsızlığı ve kuvvetli bir itimanan ve itimatla en tehlikeli makamlardaki hareketleri ve sonunda hep isabetli çıkması ve getirmiş olduğu esasların dünya ve âhirette meyve verecek canlı kaideler olması; İslâmiyet'i hareketleri ile tesis etmiş olması sebebiyle, her bir fiil ve her bir tavrında iki taraftan yani başta da sonda da ciddiyetini ve sıdkını, dikkat ehline gösteriyor. Bilhassa

davranış, fiil ve hareketlerinin bütününün imtizaç ve kaynaşmasından, ciddiyeti ve hakkaniyeti, cevval bir şûle gibi görünürken, yansımalarından, ahenkli ve dengeli durum ve tutumlarından da sıdkı ve isabetliliği parlayan bir şimşek gibi tezahür ve tecelli ediyor.

İşaret

Geçmiş zamanın, Asr-ı Saadet'in ve gelecek zamanın, içlerinde barındırdıkları peygamberlik delilleri, tek bir dil ile yüce ahlâkların kaynağı olan Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) Zât'ında bulunan, O'nun doğruluğunu gerektiren ve peygamberliğine dellâl olan, zâtî delilin nidâsına cevap verip hep birlikte el ele ittifak içinde Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberliğini en yüksek şekilde ilân ederek kör olmayanlara bu gerçeği gösteriyorlar. Şu hâlde, kâinat kitabından olan zaman faslının üç sayfasını mütalâa edeceğiz. Hem de o kitaptan, en muazzam ve en nuranî mesele olan Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) Zât'ını temaşa ve ziyaret edeceğiz. Tezimiz olan delilin, kübrâsını onunla ispat edeceğiz. İşte bu noktaya göre, Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberliğini ortaya koyan yollar dördtür. Beşincisi meşhurdur ve mesturdur. Yani örtülü ve gizlidir.

BİRİNCİ MESLEK

Yani Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) âli Zât'ı ile ilgili meseleyi temaşa etmekte dört nükteyi bilmek lâzımdır:

Birincisi: لَيْسَ الْكُحْلُ كَالْتَّكْحُلِّ Yani: "Doğuştan, fitrî sürmeli gözülü olmak, sonradan göze sürme çekmek gibi olmaz."²⁰ kâidesine binaen, sun'î ve tasannulu bir şey yapay ve yapmacık olduğu için ne kadar mü-kemmel olsa da, tabii ve fitrî bir şeyin yerini tutmadığından, sahteliğin falsolarına, yalancı yıldızların altındaki hilelere îmâ edecektir.

Sinek, tavus kuşunu; yıldız böceği Güneş'i; dağdaki çoban bir pa-dişahı veya bir ilim adamını ne kadar taklit edebilir? Elbette onların bütün hareketleri "Ben sahtekârım!.." diye bağıracaktır. Evet Muham-med (aleyhissalâtü vesselâm) Hazreti Âişe (radiyallâhu anhâ) gibi zeki hanım-

²⁰ Fitrî karagözlülük, sun'î (yapma) karagözlülük gibi değildir.

larla evli idi. Hazreti Ömer (radiyallâhu anh) gibi her şeyine dikkat eden yakınları vardı... Bir insan iç dünyasını evinde açar veya en yakınlarına içini döker. Hiç olmazsa, rüyaları, sayıklamaları ve sıkıntılı hâlleri, içindekileri dışa vurmasına vesile olur. O kadar çok değişik durumlar yaşayan, sût-i kastlerle, dört yandan sıkıştırmalarla hep karşı karşıya gelen, münafıkların attıkları iftiralarla ortalığın alt üst olduğu bazen çevresinin sarsıntı geçirdiği anlar ve demler yaşayan Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm), bütün bunlara rağmen hiçbir şüpheli durumu olmadı, hiçbir açığına rastlanmadı. Beş vakit namazın farz olduğunu söylemiş ama kendisi beşin üzerine evinde sabahlara kadar ayakları şişinceye kadar namazlar kılmıştır...

İkincisi: Yüce ahlâkları, hakikatin zeminine bağlayıp yapıştıran ciddiyettir ve kan dolaşımı gibi o âli seciyelerin hayatlarını devam ettiren ve onları birbiriyle kaynaştıran özelliğe kuvvet veren, hepsine de birbirlerine karşı uyumlu intizam veren yalnız sıdk ve doğruluktur. Evet şu güzel ahlâkları birbirine bağlayan bağ olan sıdk ve ciddiyet kesildiği anda o ulvî ahlâklar kurur ve hebâen giderler. Yani güzel ahlâklar doğruluk toprağında ve ciddiyet serasında yetişirler. Biz yetişen meyvelerden, yetiştiği toprağın özelliğini biliriz. Çünkü o özellik o toprakta yoksa, o meyve orada yetişmez. Herhangi bir güzel huy, hoş bir seciye, takdir edilir bir ahlâk ulviyeti varsa, mutlaka orada sıdk ve ciddiyet vardır, demektir. Biliyoruz ki, düşmanlarının bile itirafları ve ittifakları ile Hazreti Muhammed'de (aleyhissalâtu vesselâm) bütün güzel huylar, seciyeler, meziyetler ve ahlâklar toplanmıştır. Öyleyse O'nda sıdk ve ciddiyet vardır. Öyleyse O, yalan söylemeyen, sadık ve ciddi bir insandır. Öyleyse "Ben, Allah'ın peygamberiyim." diye söyleyip ilân ettiği söz hakikatin ta kendisidir.

Üçüncüsü: "Birbiriyle uygun ve mütenasip olan şeyler arasında birbirlerine temayül vardır; birbirlerini cezbedip çekerler... Öbür taraftan birbiriyle tezat teşkil eden ve ters düşen şeyler arasında da nefret ve birbirini itme vardır." şeklindeki meşhur kâide, maddî şeylerde nasıl cereyan ediyorsa; mânevî ve ahlâkî hususlarda da cereyan etmektedir. Evet melekler temiz ve yüce varlıklar oldukları için uğursuz ve habis, pis şeytanları reddetip kovarlar... Melekler, tayyibata, enbiyaya ve evliyaya yakın dururlar; güzel kokulardan hoşlanırlar. İşte bu hususta ol-

duğu gibi, güzel ahlâklar yine güzel ahlâkları çekerler... Kötü ve çirkin huylar da kendileri gibi kötü ve çirkinlere meyleder veya onları kendilerine celp edip çekerler. Bir zâтта, yüce ahlâk, güzel ve hoş huyların birleşmesinden izzet-i nefis, haysiyet ve vakar gibi asla sahtekârlığa ve benzeri alçak şeylere tenezzüle müsaade etmeyen yüksek hâller meydana gelir. Evet ta Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yaşadığı o devirden günümüze kadar, Ebû Cehil dahil hiç kimse O'nda tek bir tane kötü ahlâkın bulunduğu dair bir söz etmemiştir. Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberliğini inkâr etmek, psikolojik ve sosyolojik gerçekleri inkâr etmek demektir.

Dördüncüsü: لِكُلِّ حُكْمٍ لَيْسَ لِكُلِّ "Küll hakkında bir hüküm vardır ki, o bütünün her bir parçasında bulunmaz." veya diğer bir deyişle "Cemaatta olan kuvvet, fertte yoktur." Meselâ çok iplerin meydana getirdiği urgandaki kuvvet, birbirinden tek tek ayrı duran iplerde bulunmaz. Evet yalnız cesaretle meşhur olan bir kimse, kolay kolay yalana tenezzül etmez. Bütün güzel huy ve ahlâklar, seciye ve meziyetler kendisinde toplanmış olan Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm), nasıl yalan ve hileye tenezzül eder?

İşte Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) eserleri, işte siyeri ve târih-i hayatı... Zât'ında varlığı muhakkak olan âlî ahlâkların, çokluğundan, ihatasından, kendisinde toplanmış ve kaynaşmış olmalarından doğan şeref, vakar ve izzet-i nefis ile meleklerin şerli şeytanlardan münezzehtirler, öyle kötü şeylerden tamamen berî ve uzaktırlar. Hem o güzellikler kendilerinin hayatları ve mayaları hükmünde olan sıdk ve hakkaniyeti içlerinde barındıkları için, cevval bir şûle gibi peygamberliği aleniye çıkarıyorlar.

Tembih

Ey birader! Görüyorsun ki: Bir adam yalnız şecaatle meşhur olursa, o şöhretin ona verdiği haysiyeti ihlâl etmemek için, kolaylıkla yalana tenezzül etmez. Nerede kaldı, kendisinde bütün âlî ahlâklar toplanan kişi böyle bir şeye tenezzül etsin. Evet, mecmuda bir hüküm bulunur. Fertte bulunmaz.

İşaret ve Tembih

Görüyoruz, bu zamanda doğruluk ve yalanın arasındaki mesafe ancak bir parmak kadar ve onun için ikisi de bir çarşıda beraber satılmakta... fakat her bir zamanın bir hükmü vardır. Hiçbir zamanda, doğruluk ile yalan arasındaki mesafe Asr-ı Saadet'te açıldığı kadar açılmamıştır. Şöyle ki:

Sıdk ve doğruluk, kendi hakikî güzelliğini kemâl-i haşmetle izhar eden ve sıdka sımsıkı sarılan Hazreti Muhammed'i (aleyhissalâtu vesselâm), şerefın âlâ-yı illiyyîn şâhikasına yükseltmiş ve yine sıdk, âlemde muazzam inkılâbı ortaya koyduğu için doğudan batıya kadar yalandan uzaklık derecesini göstermekle yüce kıymetini yüksek tutmak cihetiyle o asrın çarşısını ve satış metalarını gayet değerli, geçerli ve kârlı kılmıştır... Yalan ise, büyük teşebbüsleri murdarların leşleri gibi ruhsuz bıraktığı için, nihayet kötülüğünü izhar edip ona sarılan yalancı peygamber Müseylime ve benzerlerini aşağılık ve değersizliğin esfel-i sâfilinine düşürdüğü cihetle, zehir bulaşmış mal ve metânı ve onların satıldığı çarşı ve pazarı gayet muattal, kârsız ve kesat hâle getirmiştir. İşte izzet ve iftihar ehli olan Arap kavminin tabiatlarındaki revaç sâikasıyla müsabaka ederek, o kesat vesilesi ve zararlı yalanı terk edip kârlı ve revaçlı; sıdk ve doğruluk ile süslenip güzelleşerek adaletlerini cihana kabul ettirmişlerdir. İşte sahabîlerin aklen, adaletleri (yani hadis rivayetinde hadis rivayet edenlerde aranan sıdk ve adalet vasıf ve sıfatlarının bulunduğunu kabul etmenin) bu sırdan doğmuştur.

İrşad ve İşaret

Tarih, siyer ve eserleri nokta-yı nazarından dikkat olunursa Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm), dört yaşından kırk yaşına kadar, bilhassa içindeki ahlâkî yapıyı, hileyi ve içinde daha ne varsa hepsini dışarıya taşıyıp atacak olan fitrî duyguların depreştiği, şiddetli iltihap zamanı delikanlılık döneminde, kemâl-i istikametle ve kemâl-i metanetle ve ahvalindeki tam uyum ve kaynaşma ile dengeli tavırları ile son derece iffetli ve hiçbir hâli örtülü ve gizli kalmayı kabul etmeyen –bilhassa öyle inatçı düşmanlarına karşı– durumu ve hiçbir hileyi îmâ etmeyen bir sâfiyetle yaşamış bulunması nazara alınrsa; bütün bu hâller, onun

haktan geldiğini ve hakikat olduğunu ispat etmektedir. Kim bu gerçeği kabul etmezse, başkasını değil sadece kendi nefsinin kınasın. Zira bu inkârcı kişinin zihninde bir sofestaî (septik yani her şeye şüpheyile bakan, müspet ve menfî bir karara varamayan anlayış sahibi) gizlenmiş olacaktır. Hem de, en tehlikeli makamlarda –hicret esnasında Sevr Mağarası'na gizlendiğinde²¹ olduğu gibi– kurtuluş yolu kapanıp yok olmuş olduğu sırada bile ümit ipinin normal olarak kesilirken, gayet metânet, tam emniyet ve nihayet derecede bir kalb itminan ve rahatlığı içindeki hareketleri hâl ve tavrı, peygamberlik ve ciddiyetine yeterli şahittir ve hakka sarıldığına da bir delildir.

Ayrıca insan kırk yaşına ulaştığında terk etmesi mümkün olmayan bazı alışkanlıklarını kesinlikle üzerinden atamaz. Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) tam kırk yaşında iken yaptığı o büyük inkılâbı cihana kabul ve tasdik ettiren, onun herkesçe bilinen doğruluğu ve eminliği idi.

Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) harika bir yaratılışa ve ahlâk yapısına sahiptir. Bütün güzel ahlâklar kendisinde toplanmıştır. Güzel ahlâk ve huylar gerçi birbirine zıt değildir. Ama bazıları birbiriyile çekişirler. Yani birisi çok gelişirse, öbürü zayıflar. Meselâ: Son derece halim, selim ve yumuşak tabiatlı bir kişi, son derece cesur olamaz. Son derece tutumlu olup iktisada riayet eden kimse son derece cömert olamaz. Mükemmel bir ilim adamı da son derece mükemmel bir komutan olamaz. Çünkü gerçek bir ilim adamı, düşünme-taşına, tecrübe ede ede neticeye ulaşmaya çalışır. Hâlbuki harplerde tereddüt zikzakları içindeki kararsızlıklar askerin cesaretini kırar. Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) gelince, o her konuda, herkese örnek bir rehber olması, güzel ahlâkların hepsinde de zirveyi tutması gerektiği için Cenab-ı Hak O'nun ahlâkî vasıflarını her hususta en kemâl noktaya yükseltmiştir. Bu durum ondan başka hiçbir insanda bu seviyede olmamıştır. Evet Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) o kadar şefkatli ve affedici idi ki, kendisine ve yakınlarına en ağır zulümleri yapanları bile imkânları eline geçtiği bir anda affetti. Hâlbuki Hazreti Ali gibi cesur yigitler bile savaşta sıkıştıklarında Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) arkasına saklanır ve sığınırlandı. Efen-

²¹ Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 1/348; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* 20/443; İbni Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 1/229.

dimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) son derece cömertti. Yanında bir şey bırakmayınca kadar imkânlarını muhtaçlara dağıtırdı. Eğer yanında altın, gümüş veya hurma namına, muhtaçlara ulaştıramadığı bir şeyler kalırsa sabahı zor ederdi. Ukbe İbn Hâris (radiyallâhu anh) şöyle anlatıyor: “Medine-i Münevvere’de Peygamber’in (aleyhissalâtü vesselâm) arkasında ikinci namazını kıldım. Selâm verdi, sonra acele kalktı, halkın omuzlarından atlayarak zevcelerinden birisinin odasına gitti. Halk, Peygamber’in (aleyhissalâtü vesselâm) acele etmesinden telâşa düşmüştü. Peygamber (aleyhissalâtü vesselâm) hemen halkın yanına çıktı, acele ettiği için şaşıklarını gördü ve şöyle dedi: “Evimizde bir miktar altın ve gümüş parçaları vardı onları hatırladım. Allah’a yönelmekten beni alıkoyar diye korktum da dağıtılmasını emrettim.”²² Bu hususta Buhârî’nin başka bir rivayetinde ise “Sadaka malından evde bir parça altın ve gümüş bırakmıştım; onların geceleyin evde kalmalarını hoş görmedim, buyurdu.”²³

Bir başka hadislerinde Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) “Uhud Dağı altın olarak elimde bulunsaydı, borçlarım için ayırdıklarım dışında hepsini üç günden fazla bekletmeden dağıtmak hoşuma giderdi.”²⁴ buyurmuşlardır.

Bu derece cömertliği yanında, israf ettiği de asla görülmemiştir. İslâmiyet’in galip geldiği, hazinenin dolup taşıdığı zamanlarda bile israfa benzer hiçbir hâline rastlanmamıştır. Hatta hurma liflerinden örülmüş kuru bir hasırın üzerinde uyuduktan sonra yüzünde meydana gelen izleri görünce, Hazreti Ömer (radiyallâhu anh) üzüntüsünden ağlayarak, Kayser ve Kısra’ların şahane yaşayışlarını ileri sürüp eldeki imkânlarla iyi bir şeyler hazırlamayı teklif etmişse Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) kabul göstermemiştir.²⁵

İlim ve fennin yeni yeni farkına varmaya başladığı pek çok hakikati ifade eden hadis-i şerifleri yanında, Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) devamlı çok az askeri kuvvetlerle, kat kat fazla düşmanlara karşı, harp taktikleri ortaya koymuştur. Bedir ve Uhud savaşlarını inceleyenler bu gerçeği hemen fark etmektedirler...

²² Buhârî, *el-amel fi’s-salât* 18; Nesâî, *schv* 104; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsnecl* 4/7.

²³ Buhârî, *ezan* 158.

²⁴ Tirmizi, *zühd*, 44; İbn Mâce, *zühd*, 2; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsnecl* 1/201

²⁵ Buhârî, *tefsiru sûre (66)* 2; Müslim, *talak* 31.

İKİNCİ MESLEK

Yani birinci sayfa, geçmiş zamandır. İşte şu sayfada dört nükteyi dikkat nazarına almak lâzımdır:

Birincisi: Bir fende veyahut tarih gibi anlatacağı bir kıssada, bir adam bir meselenin esaslarını veya ruhu ve özü hükmündeki ana düğüm noktalarını alarak ortaya koyacağı tezini ona bina ederse, o fen veya ilimde maharetini ve uzmanlığını göstermiş olur.

Aslında Hazreti Âdem'den itibaren insanlık tarihini bütün ayrıntıları ile bilmek, hiçbir tarihiye müyesser olmamıştır. Bilindiği kadarı ile de olayların sosyolojik ve psikolojik gerçekleriyle künhüne vâkıf olup ana noktalarından ve hayat düğümlerinden yakalayarak anlatarak, insanlık için değişmez prensipler olarak arzetmek, tarihçi ve edebiyatçıları da aşan bir husustur. Ayrıca o anlatılanları insanlık her okuyuşta ders ve ibret alacak şekilde insanlığın her zaman istifade edebilmesini sağlamak çok daha farklı bir meseledir. Bütün bunların yanında ortaya koyduğu kıssalarla ana davasını ve onun prensiplerini de ifade edebilmek ayrı bir hüner ve ihtisas ister... İşte Cenab-ı Hakk'ın vahiyetmesiyle Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'ân ve hadis lisaniyla ortaya koyduğu gerçeklerin çoğu insanlık tarihinin bilgisi dışındaki olaylardır.

Mukayese için bir düşünelim: Bize yakın geçmiş birkaç asrın hâdiseleri, kitaplar, gazeteler ve o olaylara şahit olan vakanüvistlerin günlük notları ile elimizde bulunmaktadır. Tarih tekerrürden ibarettir. Psikoloji ve sosyoloji de bu kadar gelişmiştir. Dünyamız da insan topluluklarının yığın yığın problemleri ve buhranları ile büyük sarsıntılar içindedir... Haydi bütün bunlarla, yine bütün bunlara çare bulsunlar... Okuması yazması olmayan Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) Kur'ân-ı Kerîm diliyle ve kendisine vahyedilen diğer bilgilerin ışığında insanlığa anlattığı hakikatler, peygamber kıssaları ise, her yönden hayatı kavramış, kucaklamış hâdiselerdir. Her okuyana ibret veren, yer yer ikaz eden, buhranlara çare gösteren, toplumları huzura, güvene götüren gerçeklerdir. Kur'ân'da geçen Hazreti Yusuf'un (aleyhisselâm) ve Hazreti Musa'nın (aleyhisselâm) kıssaları derinliğine incelendiğinde bu mesele çok güzel anlaşılır. Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) devrindeki, kan davalarına, içki gibi kötü alışkanlıklara, tefecilik gibi toplumu haksızlığa iten yıkıcı günahlara karşı en güzel çareleri vahiyle getirmiş ve topluma hâkim kılmıştır.

İkincisi: Ey birader!. Eğer insan tabiatını biliyorsan; küçük bir

haysiyetle, küçük bir davada, küçük bir topluluk içinde, o topluma muhalif küçük bir şeyin bile serbestçe irtikâp edilemeyeceğini nazara alırsan; gayet büyük bir haysiyetle, son derece büyük bir davada, çok büyük bir topluluk ve kavim içinde, hadsiz bir inada karşı, büyük bir davayı ortaya atmanın ne kadar zor ve imkânsız olduğunu da anlarsın. Bilhassa bunu ortaya atacak kişinin, her cihetten ümmî yani okumasız-yazmasız olmasıyla beraber, bir de davasının hiçbir cihetle akıl ile bilinip bulunacak, müstakil meseleler cinsinden olmadığı hâlde, bunu tam bir serbestiyle ve pervasız şekilde, tam bir güvenle, tereddütsüz, herkesin gözü önünde zikredip nakledebiliyorsa, bu durum onun güneş gibi sıdkını, doğruluğunu ortaya koyduğunda asla şüphe olmaz.

Evet Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir taraftan, müşrik, putperest bir toplum olan Kureyş kavmine karşı onların inanç ve kötü âdetlerine karşı kökten devrim çapında hakikatleri söylüyordu; öbür taraftan, chl-i kitaptan Yahudi ve Hıristiyanların Tevrat ve İncil bilgilerine dayanarak sordukları Ashab-ı Kehf ve Zülkarneyn meseleleri gibi tarihî sorulara tam bir isabetle cevap veriyordu. Bazen tahrif edip bozdukları Tevrat ve İncil bilgilerine karşı tashih edici doğruları da söylemekten çekinmiyordu. Yıllar sonra bile olsa, ilmî araştırmalar ve zamanla ortaya çıkan gerçekler hep Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) tasdik ediyordu.

Meselâ, Hazreti Musa'yı (aleyhisselâm) takip edip Kızıldeniz'de Firavun'un, ölümlerine artık tam gerçeklere, (denizin Hazreti Musa'ya yanılıp kurtuluşuna vesile olurken, kendisini ve ordusunu boğmaya yönelmesi gibi gerçeklere) şahit olunca, iman ettiğini ilân etmesine karşılık, öyle bir durumda imanı kabul edilmemesine rağmen cesedinin kurtulacağı Kur'an'da bildiriliyor: "Biz bugün, senin cansız bedenini kurtaracağız, tâ ki arkadan gelenlere bir ibret, bir mucize olsun. Bununla beraber insanların çoğu bizim delil ve âyetlerimizden cidden gâfildirler."²⁶ Hâlbuki, Kur'an'ın bu keşfi, Tevrat ve İncil'de yok... Bu akılla bilinecek bir bilgi değil... Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Kur'an'ın bu vahiy bilgisini hiç çekinmeden tebliğ ediyor. Çünkü Allah'tan olduğuna hiçbir şüphesi yok. Prof. Dr. Hamidullah merhumun "İslâm Peygamberi" isimli eserinde yazdığı gibi 1881 yılında araştırmacılar Mısır'da Krallar Vâdisinde, diğer mumyalardan farklı olarak o firavunun cesedini teşhis edip ayırıyor

²⁶ Yûnus sûresi, 10/92.

ve Kur'ân'ın bu mucizesinin anlaşılmasına vesile oluyorlar.²⁷ Bu husus Prof. Dr. Maurice Bucaille'in "Tevrat, İnciller, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim" isimli eserinde de anlatıyor.²⁸

Üçüncüsü: Bedevîlere göre çok nazarî ilimler vardır, hâlbuki onlar örf ve adetlerin ve yapılan işlerin telkinatıyla herkesin bildiği şeyler sırasına geçmişlerdir. Bu nükteye göre bedevîlerin hâllerini düşünmek, muhâkeme ve mukayese etmek için, insanın kendisini o şartlarda, o çöllerde ve o bâdiyede farz etmesi gerekir. Eğer istersen İkinci Mukaddimeye müracaat et, zira şu nükteyi izah etmiştir.

Meselâ şimdi hücre, mikrop, atom, elektron, gen gibi meseleler var ki, çocuklar bile bu hususta az-çok bir şeyler biliyor. Ama İbni Sîna gibi bir dâhi için bunlar, tamamen nazarî meselelerdi. Veya bir zamanlar Kristof Kolumb'a nispet edilen Amerika'nın keşfi çok, büyük ve mühim görülüyordu. Hâlbuki şimdi sıradan bir kaptan, bir pusulayı eline alarak küçük bir gemi ile bile, eğer keşfedilmemiş olsaydı Amerika'yı bulabilir ve keşfedebilirdi. Demek ki zaman ve mekânın, ilim ve fenlerin gelişmesinde önemli bir rolü vardır. İlimler, telâhuk-ı efkar ile yani fikirlerin, eldeki bilgilerin birbirine destek ve yardımcı olması suretiyle yavaş yavaş ilerleyip gelişir.

Hâlbuki Kur'ân-ı Kerîm'de kâinatın yaratılışı, gök cisimlerinin yuvarlaklığı, yörüngeleri, kâinatın genişlemesi, dünyanın dönmesi, kutuplarından basıklaşması, zeminden yukarılara çıktıkça oksijenin azalıp insanın havasız kalması, atmosfer tabakası, atomdan da küçük şeyler, her şeyin çift yaratılması, erkeklik ve dişilik faktöründe esas olanın erkek spermi oluşu, her insanın parmak izinin farklı olması, sıvılarda yüzey gerilimi, zaman izafiyeti, üçten fazla boyutun varlığı, elektrik, kokuların ve eşyanın nakli gibi pek çok ilmî ve fennî mevzulardan söz edilmiştir. Bunların, Kur'ân'ın indiği dönemde bilinen şeylerden olmadığını herkes bilmektedir.

Dördüncüsü: Bir ümmî yani okuma-yazması olmayan kişi, âlimler arasında konuşulup görüşülen mesele ve ilimler hakkında fikir beyan ederse ve bu sırada, ittifak edilmiş noktalarda onların dediklerine uygun olarak; ihtilâflı noktalarda da onların görüşlerinden farklı şekilde yanlışlarını tashih edip doğrusunu söyleyerek meselelere müdahale etmesi, onun onlardan üstün olduğunu ve bu ilminin çalışarak kaza-

²⁷ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* 1/547.

²⁸ Maurice Bucaille, *Tevrat, İnciller, Kur'ân-ı Kerîm ve Bilim* s.337-340.

nılmış olmayıp vehbî yani Allah tarafından verilmiş bir ilim olduğunu ispat eder.

Bu açıdan meseleye baktığımızda, Hz. Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) herkes tarafından kabul edilen ümmîliği yani okur-yazar sınıfından olmamasıyla beraber, geçmiş peygamberler ile onların kavimlerinin hâl ve vaziyetlerini görmüş ve incelemiş gibi, Kur'ân'ın lisanı ile söylemiştir. Bilhassa onlarla ilgili nakledilen kıssalar, bütün zekilerin dikkatini çeken peygamberlik davasını ispat içindir. Getirdiği iman esasları ve tebliğ ettiği hakikatler ile daha önce gelip fakat müntesipleri tarafından bazı yerleri tahrif edilip bozulan kitaplardaki hususların kendi aralarında ittifaklı olan kısımlarını tasdik; ama ihtilâflı olan bölümlerini de tashih edip düzeltmiştir. Bu hususta Prof. Dr. Maurice Bucaille "Kitab-ı Mukaddes, Kur'ân ve Bilim" isimli kitabında, Kur'ân'dan önceki mukaddes kitapların yanlışlıklar ihtiva ettiğini Kur'ân'ın ise onları, doğru olan hususlarda tasdik ettiği hâlde, yanlışlarını hiç almadan bilâkis onları düzelttiğini geniş dökümanlarla inceleyip ispatlıyor.

Bütün bu hakikatler göstermektedir ki, Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm), ilâhî vahyin aksettiği masum ruhu ile sanki zaman ve mekânı aşmış, geçmiş zamanların en derin derelerine ve derinliklerine girmiş ve gördüğü gibi söylemiştir.

Evet Resûl-i Ekrem'in (aleyhissalâtü vesselâm) malûm olan ümmiyetle beraber, güya gayr-i mukayyet olan cevval ruhu ile zamanları atlayarak mâzinin gizli derinliklerine girerek, hazır ve müşahit gibi geçmiş enbiyanın sırlarını ve hâllerini şerh ve izah ederek, cihandaki bütün nazarlara karşı, zekilerin nazar-ı dikkatlerini çeken o muazzam davada hiç çekinmeden tam bir güvenle müddeasına (tez olarak ileri sürdüğü davasına) temel teşkil edecek o sırların ve hâllerin hayat düğümleri, bel kemikleri hükmünde olan esaslarını zikretmekle beraber, geçmiş kitapların ittifak ettikleri noktaları tasdik ve ihtilâflı noktaları da tashih ederek, peygamberlerin kıssalarını ve ahvallerini bize anlatması, O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) sıdkını, doğruluğunu ve peygamber olduğunu netice verir...

Zeyl

Bütün peygamberlerin, peygamberlik delilleri, Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) sıdkına delildir ve onların mucizelerinin

hepsi de Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) mânevî bir mucizesidir. Buna dikkat etsen anlayacaksın...

İşaret

Ey birader!.. Bazen yemin, delilin yerini tutar. Zira içinde delili barındırır. Öyle ise. *وَالَّذِي قَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ لِلْحِصَصِ وَسَيَّرَ رُوحَهُ فِي أَعْمَاقِ الْمَاضِي وَفِي شَوَاهِقِ الْمُسْتَقْبَلِ فَكَشَفَ لَهُ الْأَسْرَارَ مِنْ زَوَايَا الْوَاقِعَاتِ إِنَّ نَظْرَهُ التَّقَادُ أَدْقُ مِنْ أَنْ يُدَلِّسَ عَلَيْهِ وَمَسْلَكَهُ الْحَقُّ أَعْنَى مِنْ أَنْ يُدَلِّسَ عَلَى النَّاسِ* Yani: “Kıssaları, hisseler için anlatan, ve Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) ruhuna mâzinin derinliklerinde ve istikbalin şahikalarında seyrettirip olayların zâviyelerinden sırları ona açan Allah'a yemin olsun ki, Hz. Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) çok dikkatli olan nazarı gerçekleri karıştırmaktan uzaktır ve O'nun (aleyhissalâtü vesselâm) hak olan mesleği insanları yanlışla sevk etmekten müstağnidir...

Evet, evet... O'nun (aleyhissalâtü vesselâm) bakış nuruna, hayal, kendini hakikat olarak gösteremez ve O'nun hak olan mesleği hakkı bâtulla karıştırmaktan müstağnidir.

ÜÇÜNCÜ MESLEK

Zaman-ı hâl olan Asr-ı Saadet'in sayfasında Dört Nükte ve Bir Noktayı nazar-ı dikkate almak gerektir:

Birinci Nükte: Küçük bir âdeti, küçük bir kavimde veya zayıf bir haslet, küçük bir tâifede; büyük bir hâkimin büyük bir himmet ve gayretle kaldıramadığını nazara alırsan; acaba gayet çok, tamamen yerleşmiş, nihayet derecede alışılmış çok da çeşitli âdetlerini ve hasletlerini hem de alışkanlıklarında gayet mutaassıp ve başkasına boyun eğmeyen çok büyük izzet-i nefis sahibi olan bir kavmin ruhlarının derinliklerinden az bir fedakârlıkla, kısa bir zamanda kökleyip kaldıran ve kötü âdetlerin yerine başka güzel âdetleri ve ahlâk fidanlarını dikip geliştiren bir Zât'a (aleyhissalâtü vesselâm) ve bu olanlara dikkat eder ve onları nazara aldıktan sonra hârikulâde olduklarını tasdik etmezsen, seni Sofestâî (septik) defterine yazacağım.

Meselâ câhiliyet döneminde, bilhassa Arap Yarımadası'ndaki kan davala-

rına, kumarcılık, tefecilik ve içki belâsı gibi hastalıklardan, günümüzde de devam edenlerden sadece alkolizmi ele alalım. Gerçekten dünya tarihinde bu meseleyi ilk defa vahiy prensipleri ile Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) el atmış ve kesin şekilde halletmiştir. Evet Kur'an'daki bu yasağın konuş şekli ve psikolojik tekniği, insan yaratılışına çok uygundur. Önce içkinin zararının daha fazla olduğu Bakara sûresinin 219. âyeti²⁹ ile anlatılmış; daha sonra sarhoşken namaza yaklaşılmaması Nisâ sûresinin 43. âyetinde³⁰ emredilmiş; nihaî olarak da Mâide sûresinin 90-91. âyetlerinde³¹ artık iman yönünden iyice kemâle eren ve İslâmî emirleri yaşama kabiliyeti kazanmış olan bu kalblere içkinin şeytanın amelinden bir pislik olduğu bildirilerek kesin şekilde yasak olduğu açıklanmıştır.

Böylece birinci devrede vicdanlar hazırlanmış, ikinci devrede ibadet programı noktasından zaman imkânsızlığı bir engel olarak gösterilip iktisadî yönden de içki ve levâzimatından sıyrılmaya hazırlığı yapılmasına imkân verilmiş, üçüncü devrede ise her şey halledilmiştir. İçkiyi yasaklayan âyetin haberini alan hiçbir kişi son kadehi bir daha yudumlamamıştır. Hâlbuki İslâmiyet'ten önce cahiliye devrinde yaşayan meşhur Arap şairi İmruu'l-Kays, şarap içerken babasının öldürüldüğünü haber alınca, kendisini içkiden alamamış: "Bugün içmek lâzım, yarın intikamı düşünürüz." deyivermiştir.

Şimdi de Amerika'da içki ile yapılan bir mücadeleyi ele alalım. 1919 senesinde içki yasaklandı. Bu yasağın tatbiki için şu tedbirler alınmasına karar verildi:

- 1- Bütün donanma, kıyıları kontrol edecek.
- 2- Uçaklar havadan kontrol edecekler.

²⁹ "Sana şarap ve kumar hakkındaki hükmü sorarlar. De ki: İkisinde de hem büyük günah, hem de insanlara bazı menfaatler vardır. Fakat günahları faydalarından daha çoktur. Bir de senden hayır olarak ne harçayacaklarını sorarlar. De ki: İhtiyacınızdan artanı harçayın. Böylece Allah size âyetlerini açıklıyor ki dünya ve âhiret hakkında düşünesiniz."

³⁰ "Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye, cüntüp iken de -yoldan geçmeniz dışında- gusledinceye kadar mescide yaklaşmayın. Eğer hasta veya yolculukta iseniz, veya tuvaletten gelmiş yahut hanımlarınızla yatmış olursanız da gusledecek su bulamazsanız, o vakit temiz toprağa teyemmüm edin, arınmak niyetiyle yüzünüze ve ellerinize meshedin. Muhakkak ki Allah afûv ve gafurdur (af ve mağfireti boldur)."

³¹ "Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felâh bulasınız! Şarap ve kumarla şeytanın yapmak istediği tek şey, sizin aranızda düşmanlık ve kin salmak, sizi Allah'ı zikretmekten ve namazdan alıkoymaktır. Artık bu habîs şeylerden vazgeçtiniz değil mi?"

3- Bütün polis tekniği seferber edilecek.

Bu tedbirlerin hepsi de alındı. Ayrıca içkinin zararlarını anlatan binlerce sayfalık kitaplar ve broşürler hazırlanıp halka dağıtıldı. Fakat netice tamamen başarısız olunca içki yasağını 1933 Aralık ayında kaldırmak zorunda kaldılar.

Dr. Hulûsi Baykal Bey, “Tıbbî Tedkikler: Alkol ve Tevhit Ettiği Zararlar” isimli kitabında diyor ki:

“Amerika’da New York’ta içki aleyhtarları tarafından bizim Yeşilay Cemiyeti gibi bir teşekkül kuruluyor. Bu teşekkül, dünyada içkinin ilk önce kimin tarafından yasak edildiğini tedkik edip araştırıyor. Bakıyorlar ki, ilk yasak İslâm dini tarafından ortaya konmuş ve ilk olarak en başarılı mücadele Hazreti Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) tarafından verilmiştir. Bunun hatırasını yâdetmek üzere bir eser vücuda getirelim diyor. Cemiyet mensuplarından bazıları ‘Dünyada Hazreti Muhammed gibi, vücudundaki tüylerine varıncaya kadar bütün vasıflarıyla tespit edilmiş bir insan daha yoktur. O hâlde, hatırasını yad etmek üzere Hazreti Muhammed’in heykelini yapalım.’ diyor. Yine cemiyet mensuplarından bir kısmı bu teklife itiraz ediyor: ‘O’nun getirdiği din, öyle bir dindir ki, umumun menfaatine hasredilmeyen hiçbir esere, eser demez. Para da harcattırılmaz.’ diyorlar. Bu teklif hakikate ve İslâm dininin esaslarına daha uygun olduğundan cemiyet tarafından bir çeşme yaptırılması ve adına da “Muhammed’in Çeşmesi” denmesi kabul ediliyor.

İkinci Nükte: Şahs-ı mânevî (tüzel kişilik) olan bir devletin tabii ve fitrî olarak büyüyüp gelişmesi hükmünde olan teşekkül ise, yavaş yavaştır. Bağlı olduğu eski bir devlete galebe etmesi de tedricidir. Çünkü o eski devlete boyun eğip itaat etmesi, ikinci bir tabiat ve fitrat hükmüne geçmiştir. Öyle ise; maddeten ve mânen hâkim, hem de gayet büyük bir devleti kısa bir zamanda teşkili, hem de köklü büyük devletlere bir anda galip gelmesi; mânevî, ictimâî ahvalde carî ve geçerli olan âdetlerin üstünde harika bir şey olduğunu kabul etmezsen, sen körler defterine yazılacaksın.

622 yılında Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) Mekke’den Medine’ye hicret ettikten sonra Site İslâm Devletini kurdu. Müslümanlar Bedir, Uhud, Hendek savaşları gibi mücadelelerden sonra Mekke Fethi derken çok kısa zaman sonra dünyanın büyük devletlerinden Bizans’la karşı karşıya geldiler. Daha sonra ikinci büyük devlet İran’la karşı karşıya

gelen Müslümanlara hayret eden İran Kisra'sı "Bu Araplar her zaman olduğu gibi yine aç kalmışlardır, onlara biraz buğday verin, dönüp gitsinler." demiştir. Kâdisiye zaferini anlatan kitaplarda teferruatıyla görülebileceği gibi bu boy ölçüşmeyi aklına sığdıramamıştır.

Gerçekten de normalde cesaret bile edememeleri gerekirken, İslâmiyet'in uyandırdığı yüce hislerle ve cihana yayılması gereken bir davanın adamları olmak şuuru ile böyle bir yüceliğe ulaşmışlardı. Bu, ancak bir peygamberlik hakikatinin sır ve feyzi ile gerçekleşebilir...

Üçüncü Nükte: Zahirî tahakküm, kahır ve cebir ile mümkün olur. Fakat fikirlere galebe etmek, hem de ruhlar ve gönüller tarafından sevilip ve insanların tabiatlarına müdahale etmek, hem de hâkimiyetini vicdanlar üzerine daima muhafaza etmek; hakikatin, başka şeylerde bulunmayan hassasıdır. Bu hassayı bilmezsen, hakikatten cahil ve yabancısın demektir.

Evet Mekke Fethi'ne kadar, Hazreti Muhammed'e (aleyhissalâtu vesselâm) düşmanlık yapmaktan vazgeçmeyen Ebû Cehil'in oğlu İkrime ve Ebû Süfyan Müslüman olduktan sonra hayatlarının sonuna kadar İslâmiyet'in dünyaya yayılması için savaşım gayret ettiler. Hatta bir savaşta Ebû Süfyan'ın, isabet eden bir ok sebebiyle gözü çıkmıştır. Eline aldığı gözüne: "Yetmiş sene hakikati görmedin, neye yararsın ki?!"³² diyerek onu yere atmıştır.

Dördüncü Nükte: İnsanları bir şeye teşvik etmek veya onları bir şeyden vazgeçirmek için propaganda niyetiyle tergip ve terhip hilesiyle ancak yalnız sathî bir tesir edilebilir ve akla karşı yollar kapatılabilir. Şu hâlde kalbin derinliklerine nüfuz etmek, en ince hissiyatı heyecana getirmek ve goncaya benzeyen kabiliyetleri inkişaf ettirmek, gizli olan ve uykuda bulunan seciyeleri uyarıp ikaz ve tembih etmek ve insanlık cevherini feverana getirmek ve konuşma özelliğinin kıymetini ızhâr etmek hakikat şuânının özelliğidir. Evet mücessem bir kalb katılığının müşahhas (somut) bir misali olan kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek gibi vahşet ve kötülüklerden kalbleri temizleyip, gönül inceliğinin hoş bir parıltısı olan canlılara merhamet, hatta karıncaya bile şefkat gibi şeylerle o kalbleri süslemek, öyle muazzam ve muhteşem bir inkılâptır

³² el-Halebî, *es-Sîratü'l-Halebiyye* 3/77.

ki, -bilhassa öyle bedevî kavimlerde- hiçbir tabîî kanuna uygun gelemeyeceği için, basiret sahipleri tarafından harika olduğu tasdik edilmektedir. Eğer basiretin varsa sen de tasdik edeceksin...

Evet tarihen sabittir ki, parmakla gösterilen en büyük bir dâhi ancak umumî kabiliyetlerden tek bir haslet ve hasleti uyandırabilmiştir. Eğer öyle bir duyguyu da uyandıramamışsa, o takdirde bütün çalışma ve gayretleri tamamen boşa gitmiş demektir. Hindistan'ın hürriyetine kavuşması için büyük gayretler göstermiş olan ve hürriyet duygusunu uyandıran Gandi'nin yine kendi milletinden ve dininden olan bir insan tarafından suikastle öldürülmesi de ortadadır.

Şimdi Nokta'yı dinle: İşte dünya tarihi şahadet eder ki: En büyük dâhi, bir veya iki hissin ve seciyenin ve istidadın inkişafına, ikazına ve harekete geçmesine muvaffak olabilir. Zira öyle uyuyan bir his de uyandırılmazsa, çalışması boşu boşuna gider. İşte en büyük dâhi bile, ancak bir veya iki hissin ikazına muvaffak olabilmiştir.

Bu cümleden olarak: Hürriyet, hamiyet ve muhabbet hissi bunlardandır. Bu noktaya binâen Arap Yarımadası'nın geniş sahrasında olan bedevî kavimlerde örtülü, gizli kalmış ve uyumakta olan binlerce yüce hisleri birden inkişaf ettirmek, birden uyandırmak, birden feverana ve galeyena getirmek, hakikat güneşinin parıltı saçan ışığının özelliğidir. Bu Nokta'yı aklına sokmayanın, biz Arap Yarımadasını gözüne sokacağız. İşte Arap Yarımadası... On üç asır insanlığın bu kadar ilerlemesinden sonra, en mükemmel filozoflardan yüz tanesini oralara gitsin, yüz sene çalışsınlar, acaba bu zamana nispeten Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) o zamana göre yaptığının onlar yüzde birini yapabilirler mi?!. Yapamazlar çünkü Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) kalblere vurduğu o cilâ, ilâhî, sabit ve değişmez bir cilâdır ve O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) büyük mucizelerindedir.

İşaret

Kim muvaffakiyet isterse, Allah'ın kanunları, fitrat ve fitrî yapı ile âşinalık payda etmesi, onlara dost olması ve onlara uygun hareket etmesi gerekmektedir. Yoksa, fitrat, muvaffakiyetsizlik ret cevabı verecektir. Umumî cereyan ve akış ise, muhâlif harekette bulunanları hiçliğe atacak-

tır. İşte buna göre temaşa etsen göreceksin ki, yaratılıştta geçerli olan ve akıl mikroskobu ile görülmeyen ince ve derin kanunlara, İslâmî kanunlar da son derece riâyet etmiş onlarla alakalı ve münasebetli bulunarak, yaradılış kanunlarına karşı ahenk ve dengeyi korumuştur. Evet, şu uzun asırlarda şu büyük çarpışma ve çatışmada hakikatlerini muhazafa etmesi, belki daha ziyade inkişaf göstermesi Resûlullah'ın (aleyhissalâtü vesellâm) mesleğinin hak üzere kurulu olduğunu göstermektedir. Şu nükte ve noktaları bildikten sonra geniş muhâkemeli ve araştırmacı-tetkikçi bir zihinle dinle ki: Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)'ın okuma-yazma bilmemesi zahiren bir kuvvete sahip olmayışı, hâkimiyetinin bulunmayışı, saltanata meylinin olmaması ve bütün bunların yanında gayet tehlikeli mevkilerde tam bir güvenle teşebbüs ederek fikirlere galebe edip ruhların sevgilisi olması ve insanların huy ve tabiatlarına müdahale etmesi, gayet çok, yerleşmiş, köklü ve alışılmış âdetleri ve vahşi ahlâkları esasından yıkarak, onların yerine yüce ahlâkları, gayet metin bir esas ile et ve kanlarına karışmış gibi yerleştirmekle beraber vahşet zâviyelerinde sönmüş olan bir kavimdeki vahşi kalb katılığını söndürüp ince hissiyat heyecana getirmesi.. Evet yüce hisleri ikaz ve insanî cevherlerini izhar etmekle beraber, medeniyetin şahikasına kısa bir zamanda yükselterek, doğu ve batıda oturmuş büyük bir devleti az bir zamanda teşkil edip cevval bir ateş gibi belki parlayan nur gibi veyahut Hazreti Musa'nın (aleyhisselâm) asâsı gibi diğer devletleri yutup imha etme derecesine getirdiğinden, basiret gözü kör olmayanlara, doğruluğunu, peygamberliğini, hak ve hakikate sımsıkı sarılmış olduğunu göstermiştir. İşte eğer sen görmezsen, seni insanların defterinden sildirecektir.

Evet bir işte muvaffakiyet isteyen kimsenin, Allah'ın koyduğu yaradılış kanunlarına karşı uygun hareket etmesi gerekmektedir. Nasıl ki, gemi yapmak isteyen kişinin, suyun kaldırma prensibini, madenlerin özgül ağırlığını, denizlerin şartlarını bilme mecburiyeti vardır. İctimai meselelerde de sistem getirecek olanların, insanın psikolojik yapısının prensip ve kanunlarını öğrenip, yaşadıkları cemiyet hayatının mânevî bağlarına, köklü alâkalarına münasebet kurmaları lâzımdır. Tâ ki, tatbik edeceği sistem yeni problemler, başka buhranlar çıkarmasın. Aynı zamanda, yaradılış kanunları, muvaffakiyetsizliğe sebep olmasın. Hem de psikososyal akışın kanunlarını bilmek ve umumî cereyana muhalefet etmemek

lâzımdır. Aksine hareket edenler, dönen çarkın üstünden düşer, altında kalırlar. İşte o cereyanlarda ilâhî tevfikin (başarılı kılışın) yardımı ile Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) dönen çark ve dolapların üstünde kalması, O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) hakka ve hakikate sınıksız bağlı bulunduğunu, tebliğ ettiği ilâhî mesajın doğrudan Allah'tan geldiğini ispat eder.

Evet Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) getirdiği dinin hakikatleri, yaradılışın kanunlardaki dengeyi muhafaza etmiştir. Yeni müşkil ve problemler çıkarmamıştır. Zaman uzadıkça o ictimâî bağlar daha da kuvvetlenmiş, birbirine yaklaşmışlardır. Bundan da anlaşılmaktadır ki, İslâmiyet, insanlığın yaratılış ve fitrî yapısına tamamen uygun bir dindir. Cemiyetleri sarsıntıdan koruyacak tek sistemdir ve gelecekte, bütün insanlığın dini olacağına da güzel bir âlâmettir.

DÖRDÜNCÜ MESLEK

İstikbal sayfası, bilhassa şeriat meselesidir.

İşte dört nükteyi nazar-ı dikkatten uzak tutmamalısın.

Birincisi: Bir şahıs dört veya beş fende meleke sahibi ve mütehasıs olmaz. Meğer harika ola...

İkincisi: Bir meselede, konuşan iki kişiden aynı sözler südur edebilir. Fakat birisi, sözünü söylerken öyle bir şekilde ve öyle bir yerde sarf eder ki, başını, sonunu, siyak ve sibâkına uygunluk ve bütünlüğünü, diğer sözlerle müsasebetini hesaplar ve münasip bir yerde yerli yerince kullanmış olur. Yani münbit, bereketli bir yere tohum eker gibi sözünü sarf edip yerleştirdiği için o fende olan hünerine, maharetine, melekesine ve ilmine delâlet eder. Hâlbuki aynı şeyleri ifade eden bir başkası, konuşurken şu noktaları ihmal ettiği için aynı sözleri, söylemiş olmasına rağmen onun sathiliğine ve taklitçiliğine delâlet eder. Evet hâlbuki kelâm aynı kelâmdır. Eğer bunu aklın fark etmezse, ruhun hisseder.

Üçüncüsü: İkinci Mukaddime'de geçtiği gibi, bir-iki asır evvel harika sayılan keşifler, bu zamana kadar gizli kalsaydı, gelişen ve birbirine yardım eden temel ilim ve fenler cihetiyle onları bir çocuk da keşfedebilirdi. Şimdi bunları nazara al, on üç (on dört) asır geri git, o zamanların tesirlerinden kendini sıyr, dehşet verici Arap Yarımadası'nda otur, dikkatle temaşa et, göreceksin ki, okumasız-yazmasız, tec-

rübe görmemiş, zaman ve zeminin yardımından uzak tek bir adam... Yalnız zekâ ile değil; belki pek çok tecrübelerin mahsulü olan fenlerin kanunları ile öyle bir nizam ve adaleti tesis ediyor ki; insanlığın istidat ve kabiliyetlerinin boyu, fikirlerin neticelerini içe içe beslenip büyürse, o şeriat da gelişip genişleyerek ebediyete doğru yol alacak bir yapıya sahiptir. Böyle bir şeriat, Ezeli Kelâm'dan geldiğini bu hâliyle ilân etmekle beraber hem dünyanın hem de âhretin saadetini temin edecek güçtedir. İnsaf edersen, bunun yalnız 14 asır önceki insanların değil, belki insan takatının haricinde bir mesele olduğunu görüp anlayacaksın. Meğer kötü vehim ve kuruntular senin şu tarafa bakan fitratının bakışını çürütmüş ola (Yani bir gözü kör olan ve sadece maddeye ve dünyaya bakan kimse gibi)...

Burada şunları da ilâve edelim ki, siz bir ülke için kendinize göre modern bir hukuk ortaya koymak istediğiniz zaman, bütün hukukçularınızı seferber ediyor, Alman, Fransız, İtalyan demeden hepsinin medenî, ticaret ve ceza hukuklarını ele alıp kendinize adapte etmeye çalışıyorsunuz. Ona göre bir Anayasa yapıyorsunuz. Arkadan bir ihtilâl yapıyor "Böyle olmadı." deyip yine bütün hukuk profesörlerinizi ve meşhur hukukçularınızı toplayıp yeni bir Anayasa daha yaptırıyorsunuz. On sene sonra ortalık karışıyor. Bir on sene sonra da yeni bir ihtilâlle "Bu elbise bize bol geliyor; içinde millet oynamaya başladı." diyerek tekrar bir Anayasa daha yaptırıyorsunuz. Öyleyse asırlardır modern devletlerin kanunları da elinizde olduğu hâlde bu kadar hukukçunuz uğraştığı hâlde vardığınız nokta nedir, ulaştığınız refah ve huzur ne seviyededir?

Hâlbuki Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) getirdiği adalet ve hukuk prensipleri, sadece belirli bir zamana ve belli bir kavme değil, kıyamete kadar gelecek bütün insanlığa göredir... Hâlbuki insan cemiyetleri birbirine benzemez; elbette çölde yaşayanlarla Himalayalar'da yaşayanların karakterleri birbirinden farklıdır. İnsanların beslenmelerinde esas olan gıda maddeleri, hatta keçi sütü ile inek sütü, koyun sütü ile deve sütünün insan tabiatları üzerinde ayrı ayrı tesirleri vardır. Aynı şekilde bölgeler ve iklim şartları da değişik insan tiplerinin kaynaklarıdır. Aynı bölgede yaşayan insanların bile, bazı sebepler dolayısı ile birbirlerinden çok farklı tarafları olabilmektedir. Asırlar içinde aynı topluluklar da karşılaştıkları hayat şartları ve başka milletlerle münasebetleri yüzünden başka durumlar arz edebilirler. Kâffeten bütün insanlığa, bütün cihana ve bütün zamanlara her

hususta rehber olacak bir Zât'ın (sallallâhu aleyhi ve sellem) getireceği prensiplerin bütün özelliklerini İslâmiyet'te görmek mümkündür. Bu özellik ve güzelliklerin sadece O'nun kafasından çıkması mümkün müdür? Başka bir deyişle söyleyecek olursak: Asırlarca devam edecek cihanşumûl bir davanın sahibinin, geçmiş, geleceği, dünyada ne kadar millet ve topluluk varsa hepsinin kabiliyetlerini, ihtiyaçlarını ve daha sonra gelecek asırların sinelerinde gizli ve cemiyetleri sarsacak zorlu problemleri önceden bilip koyacağı prensip ve esasların içinde, maddî ve mânevî yükselişin düsturları yanında problemlerin hâl çarelerini ve tedavi usûllerini de göstermesi lâzımdır. Bunun da bir insan kafasından çıkmasına imkân yoktur. Bilhassa bin dört yüz sene önce yaşamış, okumasız-yazmasız birisinden çıkmasına hiçbir imkân yoktur. Öyleyse o Zât (sallallâhu aleyhi ve sellem) sonsuz ilim, hikmet ve kudret sahibi olan Cenab-ı Hakk'ın insanlığa gönderdiği son peygamberdir.

Dördüncüsü: Onuncu Mukaddime'de geçtiği gibi, hem de ikinci itiraz noktasının cevabında da geleceği gibi şudur ki: Cumhuriyetin yani halk çoğunluğunun fikir seviyelerinin istidat ve kabiliyetleri derecesinde şeriatın irşat etmesidir. Şöyle ki, halkın çoğu avam olduğu için mücerret (soyut) hakikatleri; melûfları yani ülfet ve ünsiyet ettikleri, bilip anladıkları şeyler, bilhassa teşbih ve temsiller vasıta olmadan anlayamadıkları için müteşâbihatla, teşbihlerle ve istiarelerle tasvir etmek lâzımdır. Hem de kâinat fenlerinde halkın çoğu, hiss-i zahiri sebebiyle yani beş duyusu ile alıp anladıklarını esas kabul ettikleri için, yani hislerinin yanılması sebebiyle gerçeğe ters olan şeyleri çoğu zaman gerçek kabul etmeleri yüzünden, ilim ve fenlerin temel bilgileri henüz yerleşmemiş ve oturmamış olduğundan mağlata, demogoji tehlikelerine düşmelerini için, âyet ve hadislerde bazı ilmî meseleler özetle ele alınmış ve müphem bırakılmıştır. Fakat hakikat ne ise, gerçek nasıl tahakkuk ederse o durumlara da îmâ ve işarete bulunulmuştur.

Meselâ insanlar asırlarca, dünyanın bir merkez gibi durup Güneş'in de onun etrafında dönüp durduğunu zannetmişlerdir. Onun için Kur'ân-ı Kerîm, Dünya ve Güneş'le ilgili gerçekleri onları şaşırtmamak için açık söylememiş fakat "Geceyi, gündüzü, Güneş'i ve Ay'ı yaratan O'dur. Her biri, bir felekte (yörüngede) yürüyorlar."³³ ve "(Gök cisimlerinin)

³³ Enbiyâ sûresi, 21/33.

her biri bir yörüngede yüzer, döner dururlar.”³⁴ ve “Sen dağları görür de, onları durur zannedersin, hâlbuki onlar, bulutun geçtiği gibi geçer giderler.”³⁵ gibi âyetlerle asıl gerçeklere îmâ ve işaretler edilmiştir.

Vehim ve Tembih

Resûl-i Ekrem’in (aleyhissalâtu vesselâm) her bir fiil ve her bir hâlinde sıdk ve doğruluk parlar. Fakat her bir fiil ve her hâlinin, harika olması lâzım gelmez. Zira, harika ve mucize izhar etmek iddia (tez) ve davayı tasdik ettirmek içindir. Harika ve mucizeye ihtiyaç olmadığı veya münasip olmadığı vakitte umumî cereyan ve akışa tâbîi olarak âdetullah kânunlarına el uzatıp teslim oluyor. Hem de öyle olmak gerektir.

Ey birader!.. Şu Tembih, Birinci Mesleğin Mukaddimesi’nin tâifesindedir. Unutmanın hatasıyla yolunu şaşırarak yerini kaydedip şuraya girmiştir. İyice şu nükteleri tut. İşte neticeye giriyoruz:

Bak ey birader! Fenlerin ve ilimlerin hakikî kaymak ve özü aklî deliller üzerine kurulu olan İslâmî diyanet ve şeriat öyle fenleri içinde barındırmaktadır. Bu cümleden olarak, ruhun tehzihi, kalbin riyazatı, vicdanın terbiyesi, cesedin tedbiri, ev idaresi, medenî siyaset, âlemin nizamı ve hukuk ilmi gibi diğer ilim ve fenler... Lüzum görülen yerlerde tafsilât vererek, lüzum olmayan veya zihinlerin veya zamanın müsait ve kabiliyetli olmadığı yerlerde birer özet ve fezleke ile temel kaideleri koyarak gelişmesini ve dallara ayrılmasını akılların meşveretine ve istinbatına yani âyet ve hadislerden hüküm çıkarmaya havale etmiştir ki, bu fenlerin hepsine değil, belki en azına bile on üç, (on dört) asırlık ilmî ve fennî gelişmelerden sonra en medenî yerlerde, en harika zekâ vasıflı bulunanlar, insan gücünün haricinde olduğunu bilhassa o zamanda tasdik etmekten, insaflı vicdan seni men edemiyor. İşte fazilet odur ki: Düşmanlar bile ona şahitlik eder. Yeni dünyanın (Amerika) en meşhur filozofu olan Mister Carlyle, Almanya’nın hikmet sahibi bir zâtından ve siyaset adamlarından naklen diyor ki: “O tedkikatından sonra kendi kendine sorarak: ‘İslâmiyet böyle olursa acaba günümüz medeniyeti, İslâmî hakikatlerin dairesinde yaşayabilir mi?’ demiş. Kendisi, yine

³⁴ Yâsîn sûresi, 36/40.

³⁵ Neml sûresi, 27/88.

kendi sorusuna ‘Evet.’ diyerek cevap vermiştir. Şimdiki hakikî araştırmacıları, o daire içinde yaşamaktadırlar. Evvelki filozof dahi diyor ki: “İslâmî hakikatler çıktıkları zaman; cevval bir ateş gibi odunun parçalarına benzeyen diğer fikirleri ve dinleri yuttu. Hem de hakkı vardır. Zira başkaların safsatalarından bir şey çıkmaz...”

Evet, İslâmiyet on üç (on dört) asırdan beri o kadar dehşetli çarışma ve sadmelere karşı hakikatlerini muhafaza etmiştir. Belki bu çarpışma ve keşmekeş; İslâmiyet’in hakikati omuzu üstündeki gizlilik toprağını inceltip hafifletiyor. Evet, dünyanın hâli buna şahittir. Birinci Makale’deki mukaddimleri nazara almak gerektir.

Vehim ve Tembih

Eğer desen: Her bir fende yalnız bir özeti ve fezlekeyi bilmek bir adam için mümkündür.

Cevap: Evet, hayır!.. Zira öyle bir fezleke ki, daha önce dediğim üzere münasip mevkiye ve münbit bir yerde kullanma gibi noktalarla cam gibi, ötesinde tam bir muttali olma hâlini ve o meleke hüneri gösteren fezlekeler mümkün değildir. Evet, bir kelâm iki kişiden çıktığında; birisinin cahilliğine ve ötekinin ilmine, bazı işitilmemiş remizli, gizli unsurları ile delâlet eder.

İşaret ve İrşad ve Tembih

Ey benimle şu kitabın ilk menzillerinde (başlarında) hayali ile seyir ve sefer eden vicdan sahibi birader!. Geniş bir nazar ile nazar et ve mukayese et. Kendi hayalinde muhâkeme etmek için yüce bir meclis oluştur. Sonra da “On iki Mukaddime”den seçtiklerini davet et, hazır olsunlar. Sonra da şu kaidelerle istişare et!.. İşte:

Bir şahıs pek çok fende uzman ve meleke sahibi olmaz. Hem de bir kelâm iki kişiden sudur edince, farklı ve değişik durum arz eder. Hem de fenler, zamanın geçmesiyle fikirlerin birbirine yardım ve destek vermesinin neticesidir. Hem de gelecekte apaçık olacak bir şey, geçmişte nazârî olabilir. Hem de medenîlerin malûmu, bedevilere meçhul olabilir. Hem de geçmişi, geleceğe kıyas etmek, aldatıcı ve ayak kaydırıcı bir kıyas olabilir. Hem de çadırda ve çölde yaşayanların basit ve sade

hayatları, şehirli ve medenilerin hile ve desiselerini kaldıramaz. Evet, hile, medeniyetin perdesi altında gizlenebilir. Hem de pek çok ilim; âdet, ahval ve vukuatın telkini ile meydana gelebilir. Hem de insanların bakışlarının nuru, geleceğe nüfuz edemez; istikbale mahsus olan şeyleri göremez. Hem de insanların kanunu için tabii bir ömür vardır. İnsan ömrü gibi o da biter. Hem zaman ve mekân muhitinin, nefisler üzerinde büyük bir tesiri vardır. Hem de eskiden harikulâde olan şeyler, şimdi sıradan olan şeyler sırasına geçebilir. Zira, temel ilimler gelişmiştir. Hem de zekâ, her ne kadar harika olsa da bir fennin mükemmel hâline kâfi değildir. Nasıl çok fenlerde yeterli olacaktır.

İşte ey birader! Şu zâtlar ile istişare et. Sonra da müfettişlik sıfatı ile nefsinı tecrit edip muhitin hayallerinden ve zamanın kuruntularından meydana gelen elbiselerini çıkart, çıplak ol... Sınırsız bir deniz olan zamanın şu asrın sâhilinden, içeri gir. Tâ Asr-ı Saadet adasına çık. İşte her şeyden önce, senin nazarına çarpacak ve tecelli edecek şudur ki: Tek başına, yardımcı olmayan, saltanatı bulunmayan bir şahıs çıkmış bütün cihana meydan okuyup mücadele ediyor. Küre-i arzdan daha büyük bir hakikati omuzuna almış ve bütün insanlık âleminin saadetine kefil olan bir şeriatla beraber bulunuyor. O şeriat, hakikî fenlerin ve ilâhî ilimleri özü ve kaynağı olarak insanların istidat ve kabiliyetlerinin gelişmesi derecesinde genişleyip iki âlemde meyve vererek beşerî ahvâli güya tek bir meclis, tek bir zaman ehli gibi tanzim eden öyle bir adaleti tesis eder.

Eğer o şeriatın kanunlarından “Nerden geliyorsunuz? Nereye gideceksiniz?” diye soracak olursan, sana şöyle cevap verecekler ki:

“Biz Ezelî Kelâm’dan gelmişiz. İnsanlığın selâmeti için ebedîlik yolunda yoldaşlık için ebede gideceğiz. Şu fânî dünyadan ayrıldıktan sonra, bizim geçici olan irtibatımız kesilirse de; daima mânevîyatımız insanlığın rehberi ve ruhanî gıdasıdır.”

Hâtîme

Şüphelerin kaynağı üç tanedir. Şöyle ki: Şeriatın Sahibi’nin maksudından ve fikirlerin istidatları nispetinde olan irşaddan gözünü kapayıp cahilcesine, bütün kötü vehim ve kuruntuların yuvası hükmünde olan

şöyle bir mağlata ve demagoji ile itiraz ederek dersin ki: “Şeriatın başı olan Kur’ân’da üç nokta vardır:

“**Birincisi:** Kur’ân’ın imtiyazlı olduğu ve apaçık bir ifade ile meselelerini anlattığı esasına kurulmuş olan belâgata, Kur’ân’da müteşâbihlerin ve müşkül anlaşılır âyetlerin bulunması ters düşmüyör mü?”

“**İkincisi:** Şeriatın hakikî maksadı olan irşat ve talime, kâinat fenerlerinde bir derece müphemliğin, mutlaklığın yani kapalı ve yorum isteyen ifadelerin bulunması aykırı olmuyor mu?”

“**Üçüncüsü:** Kur’ân yolu olan araştırma ve hidayete, âyetlerin zahirlerini, aklî delilin aksine yöneltip gerçeğin hilâfına muhtemel hâlâ getirmek uygun değildir. Öyleyse, bazı zevâhir niçin aklî delilin hilâfına imâle edilmiştir?”

Ey birader... Muvaffakiyet Allah’tandır. Ben de derim ki: Eksiklik sebebi olarak gösterdiğin şu üç nokta, senin zannettiğin gibi değildir. Belki üçü de Kur’ân’ın mucizeliğinin en sadık şahitleridir. İşte:

Birinci noktaya cevap: Zaten iki defa şu cevabı zimnen gördün. Şöyle ki: İnsanların çoğu avam halktır. Şeriatın Sahibi nazarında azınlık, çoğunluğa tâbidir. Zira avam halka yönelen hitabı, üst tabaka olan havas da anlayıp istifade ediyor. Ama tersine olursa, havassa hitap eden ifadeleri avam anlayamaz. Büyük çoğunluğu teşkil eden avam ise, ülfet ve ünsiyet ettiklerinden ve hayallerinde oluşan anlayışlardan sıyrılıp mücerret (soyut) hakikatleri ve sırf aklî olan meseleleri anlayamazlar. Meğer ki, zihinlerinde teşekkül eden hayalleri dürbün gibi genişletmiş olsunlar. Fakat zihinlerinde canlanan hayallerin suretlerine nazarlarını dikip sadece onlar üzerinde dursalar, bu sefer de –hâşâ– Allah Teâlâ hakkında O’nu cisim görme veya yaratılmışlara benzetme gibi imkânsız şeylere sapabilirler. Fakat nazarın, o şekil ve suretlerden geçerek hakikatleri görmesi lâzımdır. Meselâ, kâinattaki ilâhî tasarrufunu, bir sultanın saltanat tahtında oturup hükmetmesi şeklinde görebilirler. الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى Yani: “Rahman (Allah), arşı istiva etmiştir. Yani sonsuz merhamet ve şefkat sahibi Cenab-ı Hak, rubûbiyet arşına kurulmuştur.”³⁶ gibi... İşte halkın büyük çoğunluğunun hissiyatı şu merkezde olduklarından, elbette irşat ve belâgat, onların hissiyatına riayet ve ihtiram edilmesini ve onların fi-

³⁶ Tâhâ sûresi, 20/5.

kirlerine dahi bir derece göz yumulmasını ve onlara karşı yumuşak bir tavır takınılmasını ve onlara saygı gösterilmesini gerektirir. İşte bu riayete ve ihtirama, insan aklına karşı “ilâhî tenezzülât” denilir. Yani çocuklarla konuşurken nasıl ki, onların anlayabileceği bir seviyeye inilerek, basit ifadelerle konuşulursa, insanlığın çoğunluğunu teşkil eden avam halkın anlayış seviyesine inilmiştir. Evet o “tenezzülât-ı ilâhiye” zihinlere ülfet ve ünsiyet vermek içindir. Onuncu Mukaddime’ye müracaat et.

İşte bunun içindir ki: Mücerret (soyut) hakikatleri temaşa etmek için, hissiyatlarına ve hayallerine dayanan avam halkın nazarlarını okşayan müteşâbih suretler birer dürbün olarak konulmuştur. İşte şu cevabı teyit eden derin ve parça parça manaları kolay ve sade bir surette tasavvur veya tasvir etmek için insanların kelâmında istiâreleri çokça kullanırlar. Demek müteşâbih ifadeler de istiârelerin en kapalı, anlaşılması en zor olan kısmıdır. Zira en gizli hakikatlerin misalî ve temsîlî suretleridir. Demek müşkillik, mananın dikkatinden yani çok ince ve derin olduğundandır, lafzın muğlâk ve karışık olduğundan değildir.

Ey itirazcı! İnsafla nazar et ki, insan fikrinin bilhassa avam halkın fikirlerinden en uzak olan hakikatleri, şöyle bir yolla yakınlaştırmak, acaba belâgat yolu olan “mukteza-ya hâlin mutabakatı”na yani durumun gereğine uygun davranma prensibine uygun ve makamın nispetinde açık anlatma ve ifade etmeye mutabık değil midir? Veyahutta mesele acaba senin kuruntu yaptığın gibi midir? Sen hakem ol...

İkinci noktaya cevap: İkinci Mukaddime’de tafsilâtıyla geçmiştir. Âlemde tekâmülün meylinin dalı olan insandaki terakkinin meyveleri ve pek çok tecrübelerle fikirlerin neticelerinin birbirine destek vermesiyle oluşan terakki merdiveninin basamakları hükmünde olan fenler ise; birbirlerinden müstakil olmayıp birbirlerini gerektiren, birbirlerine yardımcı olan ve zincirleme gelişmeye mecbur olan şeylerdir. Evet sonraki ilim ve fenlerin oluşması, öncekilerin teşekkül etmesine bağlıdır. Demek önce meydana gelmiş bir fen, artık herkesin bildiği ilimler derecesine gelecek; sonra sonraki ilim ve fenlere temel olabilirler. Bu sırta binaendir ki, şu zamanda tecrübelerin geliştirmesiyle satha çıkıp doğmuş olan bir fenni faraza on asır evvel bir adam anlatmaya ve öğretmeye çalışsaydı, mağlata ve safsataya düşürmekten başka bir şey ya-

pamazdı. Meselâ, “Güneş’in etrafında Arz’ın döndüğünü ve bir damla suda bir milyon canlının bulunduğunu temaşa edin ki, Yaradanın azametini bilirsiniz.” denilseydi, zahirî hissin ve his yanılması sebebiyle, o zamandaki anlayışlarıyla bu gerçeğin tam tersini zarurî bildikleri için, ya yalanlayacaklardı veya demagojiye gideceklerdi yahutta bir hakikate karşı durmaktan başka ellerinden bir şey gelmeyecekti. Böyle bir zihin bulandırma ve kafa karıştırma bilhassa onuncu asra kadar irşat yolunda büyük bir tehlikeli uçurumdur. Bu cümleden olarak, on asır önceki insanlara göre, dünyanın yuvarlak olmayışı ve güneşin dünya etrafında dönmesi hissî gerçeklerden sayılırdı.

Tembih

Şu gibi meseleler, gelecekteki (âhirette, Cennet ve Cehennem’e ait) nazariyata kıyas olunmaz. Zira o çeşit geleceğe ait olan şeylere hiss-i zahir taalluk etmediği için iki ciheti de muhtemeldir. Yani, o on asır önceki insanlar gözleriyle hiss-i zahirle Güneş’in etraflarında dönüp durduğunu, doğup battığını görüyorlardı. Ama Cennet ve Cehennem’e ait Kur’ân’ın anlattıkları böyle değildir. İtikat olunabilir. Çünkü mümkündür ve imkân derecesindedir. Kalb mutmain olabilir. Onun sarîh hakkı, açıkça ifade etmektir. Fakat his yanılması meselesi bizim bu meselemizi imkân derecesinden bedahet derecesine, katmerli cehalete sürükler. Onun belâgat nazarında hiç inkâr olunmaz olan hakkı, müphem, kapalı ve mutlak bırakmıştır. Tâ ki, zihinler karışmasın. Fakat hakikati işaret, remiz ve îmâ etmek gerektir. Fikirler için kapıları açmak, girmeye davet etmek lâzımdır. Nasıl ki, öyle de yapılmıştır.

Ey birader! İnsaf mıdır, hakikati araştırmak böyle midir ki: Sen, tam manasıyla irşat, belâgatın kendisi ve hidayetin özü olan şeyi, irşada ters ve zıt zannedersin. Belâgatça kemâl ve tamamlık olan bir şeyi, noksan ve eksiklik hayal edersin.

Ey dağ adamı! Acaba senin sakat zihninde belâgat, zihinleri bulandırmak, fikirleri karıştırmak ve zaman–mekânın ve şartların müsait olmayışı sebebiyle zihinlerin alamayacakları şeyleri akıllara yüklemeyi teklif etmek midir? Asla... **كَلِمَ النَّاسِ عَلَىٰ قَدْرِ عُقُولِهِمْ** Yani: “İnsanlara akıllarının seviyesinde konuş.” bir hikmet düsturudur. İstersen mukad-

dimelere müracaat et... Bilhassa Birinci Mukaddime üzerinde iyi tefekkür et! İşte bazı zahirî his yanılmaları ile ilgili meseleleri aklî delilin aksinde göstermekle ilgili **Üçüncü Nokta'ya cevap:**

Birinci Mukaddime üzerinde çok iyi düşün, sonra bunu da dinle ki: Şeriat Sahibi'nin, büyük çoğunluk avam halkı irşat etmekten asıl maksadı, *Bir olan Yaradanın varlığını ispat, peygamberlik, haşir ve adalettir.* Öyleyse Kur'ân'daki kâinat ile ilgili meseleler Kur'ân'a delil getirmek için dolayısı ile girmiştir. Büyük çoğunluğun anlayışlarına göre sanatta görünen bedî, harika nizam ile kâinatı yaratıp nizama koyan nazzam olan Cenab-ı Hakk'ın varlığına delil getirmek içindir. Hâlbuki sanatın üzerindeki eser ve nizamı her şeyden tezahür eder. Onun teşekkül keyfiyeti, asıl mahiyetinin nasıl olursa olsun asıl maksada taalluk etmez.

Tembih

Kesinleşip yerleşmiş bir kaidedir ki: Delilin müddeadan (tezden) önce malum olması gerektir. Bunun içindir ki, nasların (âyetlerin) zahirleri, delillerin izah edilmesi ve fikirlere ünsiyet etmek için büyük halk çoğunluğun anlayış ve duyularına uygun hâle getirilmiştir. Fakat bu, o manalara delâlet etmek için değildir. Zira Kur'ân, âyetlerin mana örgülerinin içinde öyle emareler, işaretler ve belirtiler dikmiştir ki, o sa-deflerdeki cevherleri ve zahirî durumlar altındaki hakikatleri, tahkikat yapıp ince ince araştıranlara parmakla gösterip işaret eder. Evet, Allah kelâmı olan Kur'ân'ın bazı âyetleri, bazılarını tefsir eder. Yani bazı âyetler, kardeşlerinin kalblerinin içindeki manaları izhar ve izah ederler. Öyle ise bazıları diğerlerine karine, işaret ve emare olabilirler ki, zahiri mana murat değildir.

Diyeğim ki, bir âyette “yedullah yani Allah'ın eli” diye zahirî bir ifade var. Hâlbuki İhlâs sûresinde ifade edildiği gibi “Allah, tektir, Samed'dir (hiçbir şeye muhtaç değildir; her şey O'na muhtaçtır), doğurmamıştır, doğurulmamıştır, hiçbir şey O'na denk değildir.”³⁷ Hem de “O'nun benzeri hiçbir şey yoktur.”³⁸

³⁷ İhlâs sûresi, 112/1-6.

³⁸ Şûrâ sûresi, 42/11.

Bu durumda “Allah’ın eli, hepsinin ellerinin üstündedir.”³⁹ âyetinde geçen “el” bizim anladığımız manada insan eli gibi bir şey değildir.

Vehim ve Tembih

Eğer delil getirme makamında Kur’ân’da denilseydi ki: “Elek-tiriğin, genel çekim kanununun hayret verici durumlarını, Dünya’nın günlük ve senelik hareketini ve yetmişten ziyade elementin kimyevî bileşimlerini, Güneş’in istikrarı ile beraber sureten olan hareketini nazara alınız, tâ ki, Yaradanı bilesiniz!.. İşte 1400 sene önceki vakit delil olan sanat, mârifetullah olan neticeden daha gizli ve daha anlaşılma ve delil getirme kaidesine aykırı olduğundan bazı zahirî ifadeleri, o günkü anlayışa göre yumuşatılmıştır. Bu ise ya müstetbeatü’t-terâkip kabilinden veya kinâî nevinden olduğu için doğruluk ve yanlışlık aranmaz: Meselâ قَالْ lafzındaki elif, eliftir. Aslı vav olsa, kaf olsa, ne olursa olsun tesir etmez.

Ey birader!.. İnsaf et... acaba şu üç itiraz noktası bütün asırlarda ve çağlarda insanları irşat etmek için nâzil olan Kur’ân’ın mucizeliğinin en açık delili değil midir?.. Evet... وَالَّذِي عَلَّمَ الْقُرْآنَ الْمُعْجَزَ إِنَّ نَظَرَ الْبَشِيرِ النَّذِيرِ وَبَصِيرَتَهُ النَّقَادَةَ أَدَقُّ وَأَجَلُّ وَأَجَلُّ وَأَجَلُّ وَأَنْفَعُ مِنْ أَنْ يَلْتَبَسَ أَوْ يَشْتَبَهَ عَلَيْهِ الْحَقِيقَةُ بِالْحَيَالِ وَإِنَّمَسَلَكُهُ الْحَقُّ أَعْنَى وَأَعْلَى وَأَنْزَهُ وَأَرْفَعُ مِنْ أَنْ يَدَلَّسَ أَوْ يُعَالِطَ⁴⁰ عَلَى النَّاسِ Yani: “Kur’ân-ı Mucizü’l-Beyan’ı talim eden Allah’ın yemin olsun ki, Cennet’le müjdeleyip Cehennem’den haber verip ikaz ederek korkutan Zât’ın her şeyi inceden inceye inceleyen bakış ve basireti, hakikati hayale karıştırmaktan daha yücedir. O’nun hak olan mesleği ise insanları aldatmak ve yanıltmaktan müstağni, münezzeh, yüce ve müstağnidir... Evet hayalin ne haddi vardır ki, nursaçan nazarına karşı kendini hakikat gösterebilsin. Evet, mesleği hak ve hakikatin ta kendisidir, mezhebi de doğruluğun aynısıdır. Hak ise karıştırmak ve aldatmaktan müstağnidir...

³⁹ Fetih sûresi, 48/10.

⁴⁰ Şu Arabyyü’l-ibare, iki mezheb-i bâtilin reddine işarettir.

BEŞİNCİ MESLEK

Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm) bilenen ve meşhur olan zahirî harikaları ve hususî mucizeleridir. Siyer ve tarih kitapları onlarla doludur. Büyük âlimler (Cenab-ı Hak onlara hayırlarla karşılık versin) hakkıyla tefsir edip eserler yazmışlardır. Malûmu ilân edip bildirmek lâzım gelmemek için biz o mucizelerin tafsilâtından vazgeçtik.

İşaret

Şu zahirî harikaların her bir ferdi eğer gerçi mütevatir değildir, mutlaka cinsleri, belki çok nevileri kesin olarak ve yakinen mânen mütevatirdir. O harikalar bir kaç nevi üzerindedir. İşte:

Bir nevi: Çeşitli irhâsâttır. (İrhâsât: Peygamberlikten önce meydana gelen mucize ve harikalar.) Güya o asır peygamberden (sallallahu aleyhi ve sellem) istifade edip feyiz alarak, keramet sahibi olmuş ve hassas kalbinden önseziye binaen irhâsâta mazhariyetle Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm) geleceğini haber vermiştir..

Bir nev'i de: Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm) gayptan verdiği pek çok haberdir. Güya tayyar (uçucu) olan mücerret (soyut) ruhu, muayyen zaman ve mekânın kayıtlarını kırmış, geçmiş ve gelecek hududunu çiğnemiş, her tarafını görerek bize söylemiş ve göstermiştir.

Bir kısmı da: Âleme meydan okuyup peygamberliği konusunda münazaraya davet etme vaktinde izhar olunan hissî harikalardır. Bu mucizelerden bine yakını kitaplarda anlatılmıştır. Demek söylediğimiz gibi her bir ferdi, âhad rivayetlerle de gelmiş olsa, hepsi nazara alındığında mânen mütevatir sayılırlar.

Birisi: Mübarek olan parmaklarımdan suyun kaynamasıdır.⁴¹ Güya cömertlik kaynağı olan mübarek elinden hayat mayası suyun kaynamasıyla hidayet menbai olan dilinden ruhların mayası olan hidayetin zûlâlini (saf, berrak, tatlı suyunu) hissen tasvir ediyor.

Biri de: Ağaç,⁴² taş⁴³ ve hayvanların⁴⁴ konuşmasıdır. Güya hi-

⁴¹ Buhârî, *menâkıb* 25, *meğâzî* 35; Müslim, *imârc* 72, 73.

⁴² Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve* s.390; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/190; İbni Asâkir, *Târihu Dimaşk* 4/365; el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid* 9/10 (Bezzâr'dan naklen).

⁴³ Tirmizî, *menâkıb* 6; Dârimî, *mukaddime* 4; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/677.

⁴⁴ Ebû Dâvûd, *cihâd* 44; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsne'd* 1/204-205.

dayetindeki mânevî hayat cansızlara ve hayvanlara da sirayet ederek nutka getirip konuşturmuştur.

Biri de: Ay'ın ikiye inşikak edip ayrılmasıdır.⁴⁵ Güya semânın kalbi hükmünde olan Ay, mübarek olan kalbiyle inşikak edip yarılmasında bir münasebet peyda etmek için saf ve berrak sinisini mübarek parmağının işaretiyle iştîyak ve arzu ile param parça etmiştir...

Tembih

Ay'ın ikiye bölünmesi mânen mütevâtirdir. “وَأَنشَقَّ الْقَمَرَ” Yani: Ay bölündü.”⁴⁶ âyeti ile sabittir. Zira, hatta Kur'ân'ı inkâr eden dahi bu âyetin manasına ilişmemiştir. Hem de ihtimal vermeye lâıyk olmayan zayıf bir tevilden başka tevil edilmemiştir.

Vehim ve Tembih

Ay'ın ikiye bölünmesi, hem âni, hem gece, hem gaflet vakti, hem şu zaman gibi gökleri tarassut edememe, hem havada bulutların oluşu, hem ayın doğuş yerlerinin dünya üzerinde farklı farklı oluşu cihetiyle bütün âlemin görmesi gerekmez ve lâzım da değildir. Hem de doğuş yerleri aynı olan yerlerde ayın ikiye bölünmesinin görüldüğü sabittir.

Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) en birinci ve en büyük mucizesi Kur'ân-ı Mübin'dir. İşte daha önce bir nebzesine îmâ ve işaret edilen yedi cihetle mucize oluşu delillerle ispat edilmiştir. Diğer mucizelerini, diğer muteber kitaplara havale ediyorum.

Hâtime

Ey benim kelâmımı mütalâa eden zâtlar!.. Geniş bir fikir ile ve uyanık bir nazar ile ve dengeli bir basiretle kelâmımın hepsini yani beş mesleği kuşatan bir daire veya çember şeklinde bir sur gibi nazara alınız. Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberliğine merkez gibi temaşa ediniz. Yahut sultanın etrafına halka tutmuş olan çeşitli askerle-

⁴⁵ Kamer sûresi, 54/1; Buhârî, *menâkıb* 27, *menâkıbü'l-ensâr* 36, *tefsîru sûre (54)* 1; Müslim, *münâfikîn* 43-45.

⁴⁶ Kamer sûresi, 54/1.

rin nazarıyla bakınız! Tâ ki bir taraftan hücum eden evham ve kuruntuları, diğer taraftakiler yardımcı ve destek olarak def edebilsinler.

İşte şu hâlde Japonların suali olan **مَا الدَّلِيلُ الْوَاضِحُ عَلَى وُجُودِ الْإِلَهِ الَّذِي تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ** Yani: “Bizi iman etmeye davet ettiğiniz ilâhın varlığına açık delil nedir?” şeklindeki soruya karşı: “İşte Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm)” derim.

Hazreti Muhammed’in (s.a.s.) Peygamberliği

Soru: 1

Hazreti Muhammed’in (aleyhissalâtü vesselâm) de peygamberler zincirinin içinde oluşunu izah eder misiniz?

Cevap: 1

Daha önce gelip geçen peygamberlerde, peygamberliklerine esas tutulan, sıdk, emanet, tebliğ, ismet ve fetanet gibi vasıflar, Hazreti Muhammed’de (aleyhissalâtü vesselâm) en mükemmel şekilde bulunmaktadır. Öyle ise aynı zincirin devamı olarak Hazreti Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) de peygamberdir.

Soru: 2

Hazreti Muhammed’in (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberlik delilleri sadece mucizelerden mi ibarettir?

Cevap: 2

Hazreti Muhammed’in (aleyhissalâtü vesselâm) mucizeleri çoktur. Fakat O’nun peygamberliğinin delilleri sadece mucizelerinden ibaret değildir. Bilâkis her hâli, O’nun mutlaka doğruluğuna ve doğrudan Allah’a dayandığına işaret eder.

Soru: 3

Başa dönercesine bir soru soracak olursak; Cenab-ı Hak niçin insanlarla konuşsun? İnsanlar içinden de niçin Hazreti Muhammed’i (aleyhissalâtü vesselâm) seçmiş olsun?

Cevap: 3

Şu kâinatın sahibi ve onun üzerinde istediği icraatı yapan Cenab-ı Hak, elbette bilerek yapıyor. Hikmetle tasarruf ediyor. Her tarafı görek idare ediyor, her şeyi bilerek görek terbiye ediyor ve her şeyde görünen hik-

metleri, gayeleri, faydaları iradesiyle gerçekleştiriyor. Madem yapan bilir, elbette bilen konuşur. Madem konuşacak, elbette şuur ve fikir sahibi olan ve konuşmasını bilenlerle konuşacak. Madem fikir sahipleri ile konuşacak, elbette şuurlu varlıkların içinde pek çok kabiliyet ve istidadı en çok kendinde toplayan ve şuuru küllî olan insan nevi ile konuşacaktır. Madem insanlarla konuşacak, elbette insanlar içinde kabil-i hitap ve mükemmel insan olanlarla konuşacaktır. Madem en mükemmel, istidadı en yüksek ve ahlâkı ulvi ve insanlığa önder ve rehber olacak olanlarla konuşacaktır. Elbette herkesin ittifakı ile en yüksek istidatta, en yüce ahlâkta olan ve kendisine insanların beşte biri ve arzın yarısı iktida ederek mânevî hükmü altına girmiş olan ve istikbal kendisinin getirdiği nurun ziyası ile 1400 sene ışıklanmış olan ve insanlığın nuranî kısmı yani ehl-i imanı devamlı beş defa O'na bağlılığını yenilemiş ve O'na rahmet, saadetle dua edip muhabbet etmiş olan Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) ile konuşacaktır ve konuşmuştur; peygamber yapacaktır ve yapmıştır; diğer insanlara rehber yapacaktır ve yapmıştır.

Soru: 4

Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm) mazhar olduğu mucizeler ne manaya gelmektedir?

Cevap: 4

Hazreti Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm), peygamberliğini iddia etmiş, Kur'an-ı Azimüşşân gibi bir ferman göstermiş. Ayrıca bine yakın açık mucize de göstermiştir.⁴⁷ O mucizelerin varlığı, peygamberlik davası kadar kesindir. Kur'an-ı Hakîm'in çok yerlerinde en inatçı inkârcılardan nakdedilen sihir isnat etmeleri gösteriyor ki, o inatçılarda mucizelerin varlığını ve meydana geldiğini inkâr edememişler. Yalnız kendilerini kandırmak veya çevrelerini aldatmak için -hâşâ- "Bunlar sihir!" demişlerdir.

Evet Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm) mucizelerinin yüz tevâtür kuvvetinde bir kesinliği vardır. Mucize ise, kâinatı yaratan Cenab-ı Hak tarafından, Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm) davasına bir tasdiktir; "Doğru söylüyorsun." hükmüne geçer. Nasıl ki, sen bir padişahın meclisinde ve padişah görüp dururken desen ki, "Padişah beni şu işe vazifelendirdi." Senden o davaya bir delil istense, bunun üzerine Pa-

⁴⁷ Bkz.: el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 1/10; en-Nevevî, *Şerhu Sahih-i Müslim* 1/2; İbni Hacer, *Fethu'l-bârî* 6/582-583.

dişah “Evet ben onu vazifelendirdim.” dese, nasıl seni tasdik etmiş olur öyle de, âdetini ve vaziyetini senin iltimasın, (istirhamın ve rican) ile değıştirirse, “Evet.” sözünden daha kesin, daha sağlam olarak, senin davanı tasdik etmiş olur.

Evet, Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm), dava etmiş ki, “Ben şü kâinatın Yaradanı tarafından vazifeli bir peygamber olarak gönderildim. Delilim de şudur ki: Devam edip gelen âdetini, benim dua ve iltimasım ile değıştirecek. İşte parmaklarıma bakınız, beş musluklu bir çeşme gibi su akıttırıyor. Gökteki Ay’a bakınız, bir parmağımın işaretiyle iki parça ediyor. Şu ağaca bakınız, beni tasdik için benim yanıma geliyor, şehadet ediyor. Şu bir parça yiyeceğıe bakınız, iki üç adama kâfi geldiğıi hâlde, işte iki yüz, üç yüz adamı tok ediyor.” İşte böylece yüzlerce mucize göstermiştir.

Soru: 5

Niçin Hazreti Muhammed’in (aleyhissalâtü vesselâm) mucizeleri, hem çoktur, hem çok çeşitlidir, hem de kâinatın her çeşit varlıkları ile ilgili mucizeleri vardır?

Cevap: 5

Hazreti Muhammed’in (aleyhissalâtü vesselâm) peygamberliğıi umumi olduğu için, kâinatın pek çok neveleri ile ilgili bir mucizeye mazhar olmuştur. Misal olarak, nasıl ki, şanlı bir padişahın bir yaver-i ekremi (yanında bulunan en makbul, en büyük memuru) çeşitli hediyelerle muhtelif kavimlerin toplandığıi bir şehre geldiğıi vakit, her taife onu karşılamak için bir mümessil gönderir, kendi taifesinin diliyle ona “Hoş geldin.” der, onu alkışlar. Öyle de, Ezel ve Ebed Sultanı Cenab-ı Hakk’ın en büyük yaveri olan Peygamberimiz Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm), âleme şeref verip ve küre-i arzın ahalisi olan insanlara vazifeli olarak geldiğıi ve bütün kâinatın Yaradanı tarafından umum kâinatın hakikatlerini beyan eden hakikat nurlarını ve mânevî hediyeleri getirdiğıi zaman, taştan, sudan, ağaçtan, hayvandan, insandan tut ta Ay’dan Güneş’ten yıldızlara kadar her taife kendi özel lisanları ile ve ellerinde birer mucizesini tutarak, O’nun peygamberliğıini alkışlamış ve “Hoş geldin.” demişlerdir.

Soru: 6

“Hazreti Muhammed’in (aleyhissalâtü vesselâm) doğruluğunun delilleri sadece mucizelere münhasır değildir, belki dikkat edenler için bütün hareketleri, sözleri, ahlâkı, tavırları, sireti hatta sureti bile O’nun ciddiyetini ve doğruluğunu ispat eder.” deniliyor. Örnekler verebilir misiniz?

Cevap: 6

Evet, İsrailoğullarının büyük âlimlerinden olan meşhur alim Abdullah İbn Selâm gibi pek çok zat, yalnız Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) simasını görmekle "Şu simada yalan yok; şu yüzde hile olamaz." diyerek Müslüman olmuşlardır.⁴⁸

Meselâ Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm), Mekke'den Medine'ye hicreti sırasında Hazreti Ebû Bekir ile saklandıkları mağarada kurtuluş ümidinin tamamen kesildiği o anda *لَا تَحْزَنُ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا* Yani: "Üzülme, Allah bizimle!.." ⁴⁹ diyerek Hazreti Ebû Bekir'e verdiği teselli ve insan gücünün üstünde bir ciddiyet ve cesaretle korkusuz, tereddütsüz gösterdiği vaziyet,⁵⁰ elbette doğruluğuna ve dayanak noktası olan Allah'a itimadının sonsuzluğuna Güneş gibi kesin delildir. Eğer gerçekten peygamber olmasa idi ve hicrete Allah'ın emri ile çıkmasaydı Hazreti Ebû Bekir'den daha çok telâşa kapılması lâzımdı.

Bu hususta İfk (Hazreti Âişe'ye iftira) hâdisesi de dikkate değer: Mustalîk Oğulları seferi sırasında Hazreti Peygamber'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) genç zevcesi Âişe-i Siddîka, gerdanlığını kaybetmiştir. Seferden dönüş hazırlığı sırasında gerdanlığını aramak için kervanı terk etmişti. Hafif vücutlu olduğu için devenin hevdecinde olup olmadığını farkına varamamışlar ve onu bırakıp hareket etmişlerdi. Çölde yalnız başına beklerken de uyuya kalmıştı. Sahabeden Safvan İbni Muattl, geride kalıp unutulmaları toplar sonra arkadan gelirdi. Hazreti Âişe'yi görünce tanıyıp devesini yanına çöktürdü. Seslenerek uyandırdı. Onu deveye bindirip kendisi yaya olarak, kafilenin konakladığı yere öylece geldiler. Bunun üzerine münafıklar iftira da bulundu. Dedikodu çoğaldı. Hazreti Âişe'nin bundan, sonraları haberi oldu ve üzüntüsünden yatağa düştü. Babasının evine gönderilmesini istedi. Gönderildi. Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) vahiy gelinceye kadar bekledi. Nihayet Nûr sûresinin âyetleri kesin bir şekilde onu temize çıkarmış; zina ve masumlara iftira suçlarının cezalarını da kanuna bağlamıştı. Hazreti Peygamber (sallallâhu aleyhi ve sellem) hemen Hazreti Ebû Bekir'in evine gidip: "Ya Âişe müjdeler olsun, Allah, senin masum

⁴⁸ Meselâ Abdullah İbn Selâm, "Anladım ki O'nun simasında yalan olamaz." diyerek imana gelmiştir. Bkz.: Tirmizi, *kıyâmet* 42; İbni Mâce, *ikâme* 174; Dârimî, *salât* 156.

⁴⁹ Tevbe sûresi, 9/40.

⁵⁰ Buhârî, *menâkıb* 25, *fezâilü ashâb* 2, *menâkıbü'l-ensâr* 45; Müslim, *zühd* 75.

olduğunu bildirdi!.." diyerek müjde verdi. Buna karşı Hazreti Âişe "Beni temizle çıkaran Allah'a hamd olsun!.." dediği hâlde, Hazreti Peygamber'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) minnetkarlık göstermeyince babası Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Âişe'yi bu tavrından dolayı sıkıştırdı. Bunun üzerine Hazreti Âişe şöyle cevap verdi: "Beni Allah temizle çıkardı. Ben ancak, masumiyetimi bildiren Allah'a teşekkür ederim."⁵¹

Bu husus, Hazreti Âişe'nin nazarında vahy olarak gelen Kur'ân âyetlerinin durumunun ne kadar mühim olduğunu gösterir. Çünkü, insanlar sırlarını ne kadar gizlerlerse gizlesinler, evlerine gelince bazı açıklar bırakabilirler, hele hele uykularında sayıklamalarında bazı şeyleri deşifre ederler. Pek çok heyecanlı olaylarla sık sık karşılaşan bir insanın çok zeki ve çok anlayışlı olan, aynı yastığa baş koyduğu eşinden iç dünyasını gizlemesi çok zordur. Bu açıdan meseleyi değerlendirecek olursak, Hazreti Âişe'nin uzun müddet bekledikten sonra inen Nûr sûresinin âyetleri karşısındaki tavrı bize Hazreti Muhammed'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) peygamberliği hakkında apaçık bir delildir.

Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm), Allah'tan farz olarak gelen beş vakit namazı çok dikkatle yerine getirmiştir. Ama, beş vaktin üstüne sabahlara kadar ibadet ettiği hatta ayaklarının bu yüzden şiştiği de bir gerçektir.⁵² Meseleye eğer tersinden bakacak olursak, eğer, Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm), Allah tarafından gönderilmiş bir vazifeli olmasa idi, hâşâ, kendi kafasından çıkmış şeyleri Allah'ın emri gibi göstermiş olsaydı değil geceleri fazladan ibadet etmek, insanların görmediği yerlerde beş vakti bile kılmazdı. Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) Allah karşısındaki saygısını ve ciddiyetini, O'nu (sallallâhu aleyhi ve sellem) çok yakından gören Hazreti Ömer ve Hazreti Âişe gibi zeki hatta dâhi ve müdakkik insanlar hayret ve hayranlıkla ifade ediyorlar. Kıldığı gece namazlarının güzelliğini ise anlatmaktan âciz kaldıklarını söylüyorlar.

Soru: 7

Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) Kur'ân âyetlerine karşı tavrı üzerinde duracak olursak, nasıl bir gerçeğe karşılaşıyoruz?

Cevap: 7

Kur'ân âyetleri vahiy olarak parça parça 23 senede nâzil olmuştu. Vahiy

⁵¹ Buhârî, *şehâdât* 15; Müslim, *tevbe* 56.

⁵² Bkz.: Buhârî, *tehcûd* 6; Müslim, *sıfâtü'l-münâfikîn* 79-81; Tirmizî, *salât* 187.

biraz kesilince, büyük bir hasretle onun inişini bekleyip gözlerdi. Âyetler yeni nâzil olurken, belki ezberleyen, unutturum diye de fevkalâde bir gayret gösterirdi. Sanki sıcağın yanmış ve suya acıkmış bir toprağa rahmet iner gibi gelen vahiy Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) benliğinde vahiyle gelen âyetler ihtizaz meydana getiriyordu. Onun için vahye karşı çok aceleci bir hâli vardı. "Sana vahiy tamamlanmadan önce, Kur'ân'ı okumada acele etme."⁵³; "Sana nâzil olan Kur'ân âyetlerini acele edip dilini dudaklarını hemen kıpırdatıp durma. Kur'ân'ı toplamak ve onu okutmak Bize aittir. Biz onu (Cebrail'in diliyle) okuduk mu, sen onun okunuşunu takip et. Sonra onu beyan etmek de muhakkak Biz'e aittir."⁵⁴

Bu gerçekler Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) Kur'ân-ı Kerîm'e karşı çok ayrı bir tavrının bulunduğunu göstermektedir. Burada peygamberliğe ait psikolojik bir delil vardır. Zaten Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) söylediği hadis-i şeriflerle Kur'ân âyetleri arasında büyük fark vardır. Bu üslup farklılığı da bizi nübüvvetin ayrı bir deliline ulaştırır. Çünkü bazı âyetlerle Hazreti Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) ikaz da edilmektedir. "(Ey şanlı peygamber) Allah seni affetsin (senden hüznü gidersin); şu doğru söyleyenler belli oluncaya kadar, neden beklemeyip onlara izin verdin."⁵⁵ buna bir misaldir.

Soru: 8

İnsanın ifade tarzı üzerinde yaşadığı toprak ve çevrenin rolü olduğu gibi, psikolojisine ve derin hissiyatına tesir eden olayların da rolü vardır. Bu açıdan Kur'ân-ı Kerîm incelenirse, Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtü vesselâm) Kur'ân üzerinde tebliğ etmekten başka bir müdahalesinin olmadığını görebilir miyiz?

Cevap: 8

Evet... Dil, ifade tarzını büyük ölçüde yaşayan toprak ve onun sunduğu özelliklerden almaktadır. Arzinin topografyası, hava ve iklim şartları, bitki örtüsü, bir dili diğerlerinden ayıran servetin özünü teşkil eden fikirlerin ve hayallerin arasındadır. Böylece toprak, bir milletin dehasının ifade gücüne mührünü basmış olur. Meselâ, meşhur Arap şairi, İmruu'l-Kays, atını överken, "Düşmana saldırır, geri çekilmesi yalancıkandır. Atılış ve

⁵³ Tâhâ sûresi, 20/114.

⁵⁴ Kıyâmet sûresi, 75/16-19.

⁵⁵ Tevbe sûresi, 9/43.

çekilişleri bir kayanın tepesinden akan sel hızı iledir.” diyor. Bu şiirde kullanılan mecazlar, çölün hem manzarasına hem de hayatına uygun mukayeseler yapmak imkânını vermektedir. Hâlbuki Kur’ân-ı Kerîm’deki ifadeler çoğu kere çölün bedevi yaşayışı ile alâkasızdır. Kur’ân’da geçen bahçe manzaraları çölün kuru ve verimsiz topraklarından çok, kalın humus tabakası ile örtülü bereketli toprakları hatırlatmaktadır. Âyetlerde geçen nehirlerin çizmiş olduğu yeşil manzaralar da, Arabistan çölünün susuzluklarından ziyade *Nil’in*, *Ganj’in* ve *Fırat’ın* geçtiği bereketli toprakları akla getiriyor.

Kur’ân’da öyle manzaralar vardır ki, ne Arap semâsı ile ilgilidir ne de toprağıyla... Meselâ: **أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لَجِيٍّ يَعْشَاهُ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ مَوْجٌ مِنْ فَوْقِهِ سَحَابٌ** **ظَلَمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَدَهُ لَمْ يَكِدْ يَرِيهَا وَمَنْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِنْ نُورٍ** Yani: “Yahut kâfirlerin amelleri, öyle derin bir denizdeki karanlıklar gibidir ki, onu (denizi) bir dalga kaplayıp bürümektedir. Bunun üstünde bir dalga, onun üstünde bir bulut... Birbiri üstüne yığılmış tabaka tabaka karanlıklar. O kadar ki, oraya düşen birisi elini çıkardığı zaman bile görmez. Allah, kime nur vermemişse artık onun için bir nur yoktur.”⁵⁶

Bu misaldeki teşbihlerin ve Arabistan coğrafyası ile ne de cahiliyet devrinin denizciler coğrafyası bilgileri ve entelektüel seviyesiyle müşterek bir tarafı yoktur. Bilâkis bu misal bize, Kuzey Denizlerinin *İzlanda* ve *Ferre Neuve*’ün puslu sahillerinden seyredilen sisli manzaralarını seyrettirmektedir. Eğer gençliğinde Hazreti Muhammed’in (aleyhissalâtu vesselâm) deniz gördüğü hesaba katılırsa unutulmamalıdır ki, bu denizler Kızıldeniz veya Akdeniz olabilir; Kuzey Denizleri değil. Binaenaleyh, nasıl olup da O’nun bu âyetteki *loş manzarayı* çizebildiği, ancak *ilâhi vahiy* ile izah edilebilir bir husustur.

Bu âyet ayrıca, dalgaların üst üste geldiğini ve derinliklerde karanlığın hüküm sürdüğünü ifade etmekle, ancak son zamanlarda Océanographie (Denizciler Coğrafyası) ve optik ilimlerinin inkişafından sonra ortaya çıkarılabilmemiş bilgileri de ifşa etmektedir. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’in indirdiği devirde bu bilgiler bulunmuyordu. Dalgaların üst üste gelmesiyle ışığın yutulması ve muayyen bir derinlikten sonra ışığın kaybolması hâdiseleri herkesin meçhulü idi... Onun için bu âyeti okuyan bir denizci, “*Acaba Hazreti Muhammed bir denizci mi idi?*” diye soru sormadan edememiştir.

⁵⁶ Nûr sûresi, 24/40.

Başka bir misal: “Hasılı, Allah kimi doğru yola koymak isterse, onun kalbini İslâm’a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun göğsünü sanki o kişi gökte yükseliyormuşçasına dar ve tıkanık yapar. İşte Allah böylece, imana gelmeyenlere rüsvaylık verir.”⁵⁷ buyurulmaktadır.

Uçak ve balon sayesinde, yükseklere çıkma imkânı elde edildi. Böylece de, hava basıncının azalması sebebiyle patlak veren bir fizyolojik hâdise tespit edildi. Gerçekten yükseklikler, insana teneffüs güçlüğü vermekte ve kâşifler bir iç sıkıntısı hissetmektedirler.

Soru: 9

Hazreti Muhammed’in (aleyhissalâtu vesselâm) yaşadığı devirde Arap Yarımadası’nda meydana getirdiği büyük inkılap onun peygamberliğine bir delil olabilir mi?

Cevap: 9

Evet... Çünkü o zaman gerçekleşen güzelliklere bakacak olursak bunu anlarız. Çünkü, küçük bir toplumun âdet ve alışkanlıklarından sigara gibi küçük, ehemmiyetsiz bir itiyadı veya o küçük topluluğun kötü huylarını büyük bir hükümdar, ancak uzun bir zamanda ve çok zahmetlerle kaldıracaktır. Acaba hakim olmamakla beraber; son derece âdetlerine bağlı inatçı ve büyük bir kavimde, kökleşmiş ve kuvvet kazanmış olan içki, kumar, kan davası, tefecilik gibi âdetleri kısa zamanda kaldıran ve kalplerde kararlaşıp yerleşen ve asırlarca devam eden ahlâk ve alışkanlıklarını terk ettirdikten sonra, onların yerlerine gayet yüksek âdetlerini, güzel ahlâkları, kanlarına ve damarlarına yerleştirip tespit eden bir Zât (Hazreti Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm)) harikulâde olmaz mı?

Meselâ günümüzde kan davaları, kumar, tefecilik, içki ve uyuşturucu gibi toplum hastalığı olarak devam edenlerden sadece alkalizmi inceleyelim. Gerçekten dünya tarihinde bu meseleye ilk defa Kur’ân’ın âyetleriyle Hazreti Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) el atmış ve kesin bir şekilde halletmiştir.

Evet Kur’ân’daki bu yasağın konuş şekli ve psikolojik tekniği, insanın psikolojik ve sosyolojik yapısına çok uygundur. Çünkü âyetlerle, önce içkinin zararı anlatılmış, sonra sarhoşken namaza yaklaşmamak emredilmiş ve daha sonra da iman yönünden iyice kuvvetlenen ve ilâhî direktifi yapmaya hazır olan bu topluma içkinin, şeytanın amelinden bir pislik olduğu ifade

⁵⁷ En’âm sûresi, 6/125.

edilerek kesinlikle yasaklanmış olduğu açıklanmıştır. **Birinci devrede** akıl ve vicdanlar hazırlanmış, **ikinci devrede** ibadet programı noktasından zaman imkânsızlığı bir engel olarak gösterilmiştir. İşte bu arada Müslümanlar içki ile ilgili yasaklanma yoluna girildiğini fark edip, bilhassa geçimini bu yönden temin edenler iktisadi yönden tedbirlerini almaya başlamışlardır. Çünkü âni gelen bir yasaklama emri geçimini bu yolla temin edenlerin ekonomik krize girmelerine sebep olur. Ama yavaş yavaş yasak mesajlarının verilmesi, onları, ticari yönden içki ve onunla ilgili şeylerden sıyrılmaya ve yeni geçim kaynağı bulma yönünden imkânları değerlendirmeye sevk eder. **Üçüncü devrede** ise, her şey halledilmiştir. Yasaklayan âyetin haberini alan hiçbir Müslüman son kadehini bir daha yudumlamak için ağzına götürmemiştir. Hâlbuki İslâmiyet'ten önce, cahiliyet devrinde yaşayan meşhur Arap şairi İmru'ül-Kays, şarap içerken babasının öldürüldüğünü haber almış ama kendisini içkiden alamamış ve "Bugün içmek lâzım, yarın intikamı düşünürüz!" deyivermiştir.

1919 tarihinde Amerika'daki içki yasağını ele alacak olursak: Bu tarihte içki yasaklandıktan sonra şu tedbirlerin alınmasına karar verildi:

1-) Bütün donanma kıyıları kontrol edecek. 2-) Uçaklar havadan kontrol edecek. 3-) Bütün polisler, seferber edilecek...

Bütün bu tedbirler alındı ama tamamen bir başarısızlık yaşadılar ve Aralık 1933'te bu yasağı kaldırdılar.

Soru: 10

Hz. Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm) yaşadığı dönemde o toplum üzerindeki muvaffakiyetleri, O'nun peygamberliğine bir delil olabilir mi?

Cevap: 10

Evet delil olabilir. Çünkü küçük bir kavmin âdetlerinden, önemsiz bir âdeti kaldırmak, küçük bir topluluğun cüz'î, zayıf huylarını kaldırmak, büyük bir hükümdara, uzun zamanda son derece geleneklerine bağlı, inatçı ve büyük bir kavimde kökleşmiş ve kuvvet kazanmış âdetleri kaldırıp, kötü ahlâklarını söküp atarak yerlerine en yüksek âdetleri ve en güzel ahlâkları yerleştirmiştir.

Bir devlet ilk başta, çocuk gibidir, büyümesi yavaş olur. Eğer daha önce o yeni devletin ruhuna kadar nüfuz eden bir devlet varsa ona galip gelmesi de birden bire olmaz; uzun zamana ihtiyaç vardır. Hazreti Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) ise, bütün yüce esasları içine alan maddî-mânevî

yükselmenin ve İslâmî medeniyetin kapı ve yollarını açan bir devletle kısa bir zamanda bir hamlede dünyanın o zaman süper gücü sayılan devletlerine galip gelmiştir.

Kahırla, cebirle geçici ve sathi bir hakimiyet kurulabilir. Fakat Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm), bütün kalblere, fikirlere ve ruhlara tesir icra ederek, vicdanlar üzerinde hakimiyet kurmuştur.

Evet tehditlerle, korku salmakla, hileye başvurarak insanların düşüncelerini başka mecralara çekmek mümkün olabilir. Fakat bunun tesiri geçicidir. Aklın muhakemesini az bir zaman kapatabilir. Ama irşat ile kalblerin derinliklerine kadar inebilmek, duyguların en incelerini heyecana getirmek, kabiliyetlerin gelişmesine yol açmak yüce ahlâkları yerleştirmek, alçak huyları imha etmek, insanın cevherinden perdeyi kaldırıp hakikati apaçık ortaya koymak söz hürriyetine serbestlik vermek harikulâdelerdendir ki, Allah'ın izni ve yardımı ile Hazreti Muhammed (aleyhissalâtu vesselâm) bütün bunlardan son derece başarılı olmuştur.

Evet, Cahiliye Dönemi'nde kalb katılığı öyle bir dereceye gelmişti ki, kocaya vermeye utandıkları kızlarını diri diri toprağa gömerlerdi. Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm) getirdiği şefkat, merhamet ve insanîyet anlayışı karşısında artık karıncaya bile ayak basmaz oldular. Acaba böyle ruhî, vicdanî ve kalbî bir değişme ve değiştirme, herhangi bir kanna tatbik edilebilir mi?

Tarihen sabittir ki, parmakla gösterilen en büyük bir dâhi, ancak umumi bir istidat veya hasleti uyandırabilmiş ve geliştirebilmiştir. Meselâ millî duygular, kardeşlik, sevgi ve hürriyet hissi gibi ancak birkaç hissi ikaz edebilmiştir. Acaba Arabistan çöllerinde yaşanan o Cahiliye Dönemi'nde cehalet, eşkiyalık, zulüm karanlıkları altında gizli kalan binlerce yüce hissiyatı, o yarımadada bedevi, dağınık bir kavim içinde inkişaf ettirmek harikulâde değil midir? Evet hakikat güneşinin ışığındandır. Bu gerçekleri kabul etmeyenler Arap Yarımadası'na gitsinler, en büyük filozoflarından yüz tanesini de seçip götürsünler. Orada ahlâkın ve mâneviyatın gelişmesi hususunda çalışsınlar. Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm) o vahşetler zamanında o vahşi bedevilere verdiği cilâyı, o filozoflar şu medeniyet asrında ve ilimlerin geliştiği bir çağda yüzde bir nispetinde verebilirler mi? Çünkü Hazreti Muhammed'in (aleyhissalâtu vesselâm) yaptığı o cilâ, ilâhî, değişmez, sabit bir cilâdır ve O'nun (sallallâhu aleyhi ve sellem) büyük mucizelerindendir...

Soru: 11

Demek ki, mucizevî ve ilâhî bir destekle, bir anda bir senelik işler yapılabiliyor?

Cevap: 11

Evet. Bediüzzaman diyor ki: “*Bazılara bir an bir senedir.*” Fitratların bir kısmı birdenbire parlıyor, bir kısmı tedricidir, yavaş yavaş geliyor. İnsan tabiatı ikisine de benziyor. Şartlara bakıyor; ona göre değişir. Bazen tedrici gidiyor. Bazen de barut gibi simsiyah iken, birdenbire fişkırpı nuranî bir ateş oluyor. Bazen bir bakış kömürü elmas ediyor. Bazen bir temas, taş iksir ediyor. Hazreti Muhammed’in (aleyhissalâtu vesselâm) bir bakışı birdenbire cahil ve bedevi bir insanı ârif ve aydın bir insan hâline çeviriyor. Eğer misal istersen; İslâm’dan evvel Ömer ve İslâm’dan sonra Ömer... İkisini kıyaslayacak olursak, bir çekirdek bir ağaç... Bir anda meyve verdi. Hazreti Muhammed’in (aleyhissalâtu vesselâm) nazarı ve himmeti Arap Yarımadası’nda kömürleşmiş fitratları, birdenbire ve baştanbaşa elmaslara çevirdi. Barut gibi simsiyah ahlâk ve anlayışları parlatıp birer aydınlık nur hâline getirdi...

Soru: 12

Günümüzde bunları tasdik edip Müslüman olan insan var mıdır?

Cevap: 12

Evet vardır. Celâleddin Lauder Brunton isimli Oxford mezunu, birçok eserleri bulunan ve meşhur bir aileden gelen İngiliz Müslüman diyor ki: “Misyonerlerle gittiğim Hindistan’da, şehirlerden uzak, kimsenin ismini bile duymadığı Ichra adında bir köyde bulunuyordum. Bu köyde yaşayanlar, pek fakir, pek sefil tabakadan insanlardı. Onlara sırf Allah Teâlâ’nın rızası için tek ve merhametli bir Yaradan’ın var olduğunu anlatmaya, dünyada takip etmeleri gereken doğru yolu öğretmeye çalışıyordum. Ne gariptir ki, bütün öğretmeye çalıştığım hususlar, Müslümanlıkta vardı. Ben bir Hıristiyan misyoner değil, tam bir Müslüman din adamı gibi telkinlerde bulunuyordum.”

“Bu ıssız, تنها yerde ve bu cahil halk arasında nasıl uğraştığımı, ne kadar fedakârlık yaptığımı, ne gibi müşkilât ile karşılaştığımı size uzun uzadıya ifade edecek değilim. Bütün düşüncem, bu zavallı insanları ruhen ve bedenlen temizliğe kavuşturmak onlara büyük bir Yaradan’ın varlığını öğretmekten ibaretti.”

“Yalnız kaldığım zaman, Hazreti Muhammed’in (aleyhissalâtü vesselâm) hayatını inceliyordum.

(...)

Bu tetkiklerim sürdükçe, İslâmiyet’in Allah’ı ve hakikati en doğru olarak ortaya çıkararak hak din olduğunu kabul etmek lâzım geldiğini iyice anladım.”

“Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) gibi büyük bir Peygamber’in insanlığa yaptığı hizmetleri öğrendikçe, O’nun peygamberliğini inkâr etmenin bir manası yoktu. O, muhakkak Allah Teâlâ’nın Peygamberi idi. O, ancak, Allah Teâlâ’nın lütfu ile vahşet ve cehalet içinde yaşayan, birçok puta tapan, hurafelere inanan, yarı çıplak hâlde, birçok kadınla hayvanca bir hayat süren Arapları, kısa bir zaman içinde, Allah Teâlâ’ya iman eden, medenî, temiz, dürüst, kadına hak tanıyan, iyi ve yumuşak huylu insanlar hâline getirdi. Bir insan, Allah’ın yardımı ve lütfu olmadan böyle bir şeyi hiçbir zaman başaramaz. İçinde birkaç yüz kişi bulunan köyde, benim ne kadar zahmet çekerek uğraştığımı düşündükçe, Hazreti Muhammed’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) eseri, gözümde gittikçe büyüyordu. Hayır, ancak Allah’ın Peygamberi böyle bir iş başarabilirdi. O’nun peygamberliğine can ve gönülden iman etmek lâzımdı.”

İşaret, İrşat ve Tembih

Vakta ki kâinat tarafından, hilkat hükûmeti tarafından sorgulayıcı ve sorucu sıfatıyla gönderilen hikmet (felsefe) fennî, istikbale yönelen insanlık kafilesinin kılavuz ve rehberlerine rastgelmiş; birden hikmet şöyle bir takım sualler sormuş ki: “Ey insan evlâtları!.. Nereden geliyorsunuz? Kimin emriyle? Ne edeceksiniz? Nereye gideceksiniz? Başlangıcınız nereden? En son nereye varacaksınız?”

O vakit insanlığın hatip, mürşit ve reisi olan Muhammed (aleyhissalâtü vesselâm) ayağa kalkarak, hilkat-i hükûmet tarafından gelen hikmete şöyle cevap vermiştir. “Ey sorgucu efendi! Biz mevcudat topluluğu, Sultan-ı Ezel’in emriyle, ilâhî kudretin dairesinden memuriyet sıfatıyla gelmişiz. Şu vücut elbisesini bize giydiren ve şu saadet sermayesi olan istidat ve kabiliyetleri veren, bütün kemâl sıfatları ile muttasıf ve varlığı zaruri olan Ezelî Hâkim’dir. Biz insan topluluğu da, ebedî saadetin vesile ve sebeplerini tedarik etmekle meşgulüz. Sonra birden ebede yönelerek ebedü’l-âbad şehri olan cismanî haşre gideceğiz.”

İşte ey hikmet, halt etme ve safsata yapma!.. Gördüğün ve işittiğin gibi söyle.

ÜÇÜNCÜ MAKSAT

Cismanî haşirdir. Evet, yaratılış haşirsiz olmaz, öldükten sonra dirilme olmadığı takdirde yaratılış abes ve lüzumsuz bir şey durumuna düşer. Evet, haşir haktır ve doğrudur. Öldükten sonra dirilmeyi ispat eden delillerin en açığı, Hz. Muhammed'dir (aleyhissalâtu vesselâm).

MUKADDİME

Kur'ân-ı Mübin, cismanî haşri o derece izah etmiştir ki; en küçük bir şüpheyi bırakmamıştır. İşte biz de kuvvetimize göre onun delillerini bir derece tefsir etmek için birkaç maksat ve mevkıfina işaret edeceğiz.

Birinci Maksat: Evet, kâinattaki en mükemmel nizam hem de yaratılıştaki mükemmel hikmet; hem de âlemde abes, lüzumsuz hiçbir şeyin bulunmayışı; hem bütün fenlerle sabit olan bütün araştırmaların neticesinin ortaya koyduğu gerçek; hem gün ve sene gibi pek çok türde tekrar meydana gelen bir nevi kıyamet; hem insan istidadının cevheri; hem de insanın sonsuz olan emelleri; hem Cenab-ı Hakk'ın rahmeti; hem doğru sözlü Resûl'ün (sallallâhu aleyhi ve sellem) lisanı; hem de Kur'ân-ı Kerîm'in beyanı; öldükten sonra cismen dirilmeye sadık şahitler, hak ve hakikî delillerdir.

Mevkıf ve İşaret

1. Evet, ebedî saadet olmazsa, nizam ve intizam şeklinde kâinatta gördüğümüz ahenk ve düzen tamamen boş ve zayıf bir suretten ibaret kalır. Bütün manalar, bağlar, nispetler boşuboşuna hebâ olup gider. Demek temelde onları nizam olarak mana kazandıran ebedî saadettir.

2- Evet, ezeli inayetin timsali olan ilâhî hikmet; kâinattaki faydalara ve hikmetlere riayetle donanmış olduğundan, zira ebedî saadet olmazsa; kâinatta açıkça sabit olan hikmetlere ve faydalara karşı demagoji yapılmış olacaktır.

3- Evet, akıl ve hikmet; tam ve yeterli araştırmaların şahitliği ile

sabit olan yaratılıŖta abes, boş ve lüzumsuz hiçbir Ŗeyin bulunmayıŖı; cismanî haŖirdeki ebedî saadete iŖaret eder, belki delâlet eder. Zira, mutlak yokluk, her Ŗeyi abes eder.

4- Evet, fitratta, bu cümleden olarak, küçük bir âlem olan insanda, fizyoloji ve anatomi gibi ilimlerin Ŗehadetiyle sabit olan israfsızlık, insanda olan mânevî istidatların, kabiliyetlerin, emellerin, fikirlerin ve meyillerinin de israfsızlığını ispat eder. Bu durum ise, insanın ebedî saadete namzet olduğunu ilân eder.

5- Evet, öyle olmazsa; o istidatlar, kabiliyetler kuruyup heba olur gider.

Hayret doğrusu!.. Cihan değerinde bir cevherin kılıf ve ambalajına nihayet derecede dikkat edilip itina gösterilirse, hatta ona bir toz konmaması için koruma altına alınırsa, nasıl ve ne suretle o yegâne cevher kırılıp mahvedilecektir? Asla!.. Ona gösterilen itina ve özen, onun hatırası içindir.

6- Evet, daha önce beyan olunduğu gibi, bütün fenler üzerinde yapılan tam bir araŖtırma neticesi sâbit olan mükemmel intizam, o intizamın karıŖıp bozulmasından koruyan ve onu mükemmel hâle getirip ebedî bir ömre mazhar eden cismani haŖrin sadefinde bulunan ebedî saadeti zaruri olarak gerektirir.

7- Evet, saatin saniye, dakika, saat ve günleri sayan çarklarına benzeyen gün, sene, insan ömrü ve dünyanın devirleri birbirine mukaddime olarak, birbirlerini takip ederek dönerler ve iŖerler. Gecedен sonra sabahı, kıştan sonra baharı iŖledikleri gibi, ölümden sonra kıyametin de o tezgâhtan çıkacağını haber veriyorlar. Evet, insanın her ferdi birer nevi (tür) gibidir. Zira insanın fikir nuru, onun emellerine öyle bir geniŖlik vermiŖ ki, bütün zamanları yutsa tok olmaz. Diğer nevilerin (türlerin) fertlerinin mahiyeti, kıymeti, nazarı, kemâli, lezzeti, elemi ise, cüz'î, Ŗahsî, hudutlu, sınırlı ve ânidir. İnsanın ise, ulvî, küllî, ebedîdir. Günde ve senede meydana gelen ve çok nevelerde olan bir çeŖit, o türe ait tekrarlanan kıyamet ile, insanda umumî ve Ŗahsî bir kıyamete iŖaret ve remiz, belki Ŗehadet eder.

8- Evet, insanın cevherinde sınırsız istidattan yerleŖtirilmiŖ, sonsuz kabiliyetlerden doğan meyillerden hâsıl olan sonsuz emellerden mey-

dana gelen nihayetsiz fikirler ve tasavvurlar; cismanî haşrin ötesindeki ebedî saadete elini uzatmış ve nazarını dikmiş olarak o tarafa yönelmiştir.

9- Evet, hikmet merhamet ve şefkat sahibi Yaradan'ın rahmeti ise, bütün nimetleri nimet eden ve azap olmaktan kurtarıp kâinatı ebedî ayrılıktan hâsıl olan feryatlardan halas eyleyecek ebedî saadeti insanlara verecektir. Zira şu her bir nimetin reisi olan ebedî saadeti vermezse, bütün nimetler azap ve nikmetlere dönerek, zaruri olarak, açıkca ve umum kâinatın şهادetiyle sâbit olan rahmeti inkâr etmek lâzım gelecektir.

İşte ey birader!.. Yalnız pek çok çeşitleri bulunan muhabbet, aşk ve şefkat nimetlerine dikkat et. Sonra da ebedî ayrılık ve sonsuz hicranı nazara al! Nasıl o muhabbet, en büyük musibet olur!.. Demek ebedî hicran ve ayrılık muhabbete karşı çıkamaz. İşte ebedî saadet o ebedî ayrılığa öyle bir tokat vuracak ki, onu ebedî yokluk ve hiçliğe atacaktır.

10- Evet, geçen Beş Meslek ile doğruluğu ve haklılığı delillendirilmiş bulunan Peygamberimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) lisanı, cismanî haşrin definesindeki ebedî saadetin anahtarındır.

11- Evet, yedi cihetle on üç (on dört) asırda mucizeliği tasdik edilmiş olan Kur'ân-ı Kerîm, cismanî haşri keşfeden, kapısını açan ve besmelesini çeken bir kitaptır.

İkinci Maksat: Kur'ân'da işaret olunan haşre dair iki delilin beyanındadır. İşte بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ...

Not: Bu Risalenin yazarı, Üstad Bediüzzaman Hazretleri, bu Risalenin yazılışından otuz sene sonra yazdığı Risale-i Nur Külliyyatı'ndan "Dokuzuncu Şua"nın başında diyor ki:

"Latîf bir inayet-i rabbâniyedir ki, bundan otuz sene evvel Eski Said yazdığı tefsir mukaddimesi 'Muhâkemât' namındaki eserin âhîrinde 'İkinci Maksat' Kur'ân'da haşre işaret eden iki âyet tefsir ve beyan edilecek. İşte: ⁵⁸ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ deyip durmuş. Daha yazamamış. Hâlık-ı Rahîmim'e haşrin delilleri ve emareleri adedince şükür

⁵⁸ Öyle ise: Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla.

ve hamd olsun ki, otuz sene sonra tevfik (Allah'ın muvaffak kılması) ihsan eyledi.”

SORU CEVAPLAR

Bazı soru-cevaplarla bu hususu biraz açalım:

Soru: 1

Dünyada kalmamız mümkün mü?

Cevap: 1

Hayır. Bizi burada durdurmazlar. Sevkiyat var. Aldanmakta fayda yok. Bulduğumuz Dünya gemisi âhirete doğru yol almaktadır. Kendi irademizle binmediğimiz bu gemide yolculuğumuz şimdilik devam etmektedir. Bizi bu gemiye bindiren Cenab-ı Hak, ilk insan Hazreti Âdem'den itibaren, gönderdiği kitaplar ve peygamberler vasıtası ile nereden gelip, nereye gittiğimizi, niçin geldiğimizi ve ne yapmamız gerektiğini bizlere bildiriyor. Ayrıca yaptığımız iyiliklerin boşa gitmeyeceğini, eğer Allah'a karşı işlerimizi dürüst yapıp hak ve hukuka riayet edersek, ebedî saadetlere hak kazanacağımızı da bildiriyor. Gideceğimiz ebedî saadetin durumuna gelince; dünyanın bin sene zevkli ve neşeli hayatı Cennet'in bir saatlik saadetine bedel değil... Cennet'in bin senelik saadeti Allah'ın cemâlini bir saat seyretmeye bedel değil... İşte böyle muhteşem bir saadete yolculuk var!

Soru: 2

Anlamakta zorluk çektiğimiz bu durum bir misalle izah edilebilir mi?

Cevap: 2

Bazı zihinler dünyanın bin sene saadetli hayatının bir saatlik Cennet hayatına mukabil gelemeyeceğini kavrayacak bir ufka sahip olmayabilirler. Hâlbuki meselâ, ana karnındaki bir çocukla konuşma imkânı olsa da şöyle denilse: “Bulduğun bu anne karnındaki kanlı, dar ve karanlık yerin dışında dünya denilen öyle bir âlem var ki, buranın bir senelik hayatı, orasının bir saatlik saadetine mukabil gelemez.” Ana karnındaki sıkıntılı, dar ve zor şartlara alışmış bebek, bizim sözlerimizi aklına sığtıramayacaktır. Hâlbuki o bebek doğup büyüdüktan sonra kendisine “Burada bir saat yaşamayı mı, yoksa ana karnına dönüp öyle bir yerde bin sene yaşamayı mı tercih edersin?” denilse, “Asla öyle bir sıkıntıya katlanamam!” diyecektir. Aslında dünya ile Cennet'in durumu da öyledir...

Soru: 3

Âhiretin varlığı ne ile ispat edebiliriz?

Cevap: 3

Aslında, ömründe hiç yalan söylememiş 124 bin peygamber ve Allah'tan gelen bütün mukaddes semâvî kitaplar âhiretin varlığını anlatmışlardır. Ama biz bu konuda kâinatta hükmeden bazı gerçeklerden hareketle âhiretin varlığını anlatmaya çalışabiliriz. Yani bilinen hakikatler ile bilinmeyenleri ispatlama yoluyla...

Soru: 4

Bilinenler yardımıyla bilinmeyenler nasıl bulunabilir?

Cevap: 4

Meselâ biz Fibonnaçi sayı sistemindeki sırayı biliyoruz. Gelecek sayı önceki iki sayının toplamı oluyor. Misal olarak: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34,... Meselâ bu dizide 5'in yerini boş bıraksalardı "Biz $2+3=5$ " diye hemen onu bulabilirdik. Veya 34'ten sonra $21+34=55$ diye gelecek sayıyı bulabiliriz. Aynı şekilde elementlerin periyotlar cetvelini yapan Rus bilgini Mendeleyev, periyodik cetveli hazırladığında keşfedilmemiş elementlerin yerlerini boş bıraktı. Ama o bulunmamış elementlerin atomik değerlerini rakamlarla ortaya koyuyordu. Elindeki elementlerin özelliklerine ait bilgilere dayanarak onları uygun biçimde listeye dahil etti. Sonra da aynen Mendeleyev'in dediği özellikte o elementler keşfedildi.

Soru: 5

Kâinatta geçerli olan, merhamet, hikmet, adalet gibi hakikatlerle âhiretin varlığı nasıl ispat edilebilir?

Cevap: 5

Allah'ın merhamet ve şefkatinin tecellileri her yerde kendisini gösteriyor. Cornel Üniversitesinden Dr. Arthur Aller, bir dişi serçe sürüsü üzerinde yaptığı araştırmalar neticesinde, bir anne serçenin yavruları için her gün şafak sökerken başlayıp akşamleyin Güneş batıncaya kadar 1217 defa gıda aramaya çıkıp sefer yaptığını tesbit etmiştir.

Memeli hayvanların anne olanlarına baktığımız zaman da doğumdan sonra o âciz ve muhtaç yavruları için sütün ikinci gün gelmeye başladığını görüyoruz. Gelen sütün miktarı da yavrunun büyümesine göre artmaya devam eder. Hatta besin olarak ihtiva ettiği kimyevî maddelerin oranı da artar. Büyüyen yavrunun böylece organlarının teşekkülü ve dokularının kuvvetlenmesi için şekerli ve yağlı maddeler de süt içinde günden güne ziyadeleşir.

Fakat kangurularda karşımıza bir problem çıkar. Çünkü kangurular yavrularını emzirirken tekrar ikinci doğumu yaparlar. Böylece yeni doğan yavru ile yedi veya sekiz aylık yavrunun besinlerinin ayrı ayrı olması gerekmektedir. Çünkü, süt küçüğe göre gelse, büyük beslenemez. Büyüğe göre gelse, küçük hazmedemez!.

Onun için bir memeden yeni yavru kendi bünyesine uygun, renksiz, berak sütü içerken, diğer üç memeden de büyük yavru, yağ nispeti fazla koyu süttten bol bol ve iştihâ ile emmeye devam eder.

Şimdi sadece annelerde tecelli eden merhamet böyle. Hâlbuki hayata gözlerimize açtığımız andan kapayacağımız ana kadar ömrümüz boyunca, yüz binlerce nimetler âdeta bir gerdanlık gibi boynumuza takılmıştır. Güneş, teneffüs ettiğimiz hava, yemyeşil ağaçlar, bal hazırlayan arılar, ipek giydiren ipek böceği, renk renk ve apayrı tatta yiyecekler. Bizi çepeçevre saran bu merhamet tecellilerinden sonra, ağzına bir parmak bal çalıldıktan sonra yüzüne yüz tokat vurulan çocuk gibi, insanların ebedî yokluğa atılması hiç bu merhamet ile telif edilebilir mi? Evet sonsuz merhamet isteği içinde bulunan insana, merhametin zevki kısa bir zaman içinde tattırıldıktan sonra ebedî yokluğa mahkûm etmek hiç merhamete yakışır mı? Onun için kendisini Besmele'de Rahman ve Rahîm isimleri ile tavsif eden Allah'ın şefkati, ahsen-i takvim üzere yarattığı insanlar için ebedî bir saadeti hazırlamıştır.

Soru: 6

Cenab-ı Hakk'ın hikmeti açısından âhîret meselesine bakacak olursak?

Cevap: 6

Hikmet, israfsızlık demektir. Canlılarda bulunan bütün organlar, kemikler ve damarlarda pek çok hikmet ve gaye vardır. Meselâ karaciğer 450'den fazla vazife yapmaktadır. Meselâ bir nefes alıyoruz ama bununla kanımız temizleniyor, normal vücut sıcaklığımız temin ediliyor. Nefes ağızdan çıkarken de boğaz tellerimize temas ederek konuşmamızı sağlıyor. Şimdi bakıyoruz. Her şey güzel ve hikmetli; hiç israf yok. Ama bu kadar cihazlar ve organlar takılan insana verilen ömür 60 veya 70 sene, nihayet 100 sene... Aslında bu kadar masrafa göre binlerce sene yaşaması hatta kendi isteğine göre dünyada ölümsüz olması gerekirdi. Eğer ebedî bir hayat yoksa, gerçekten insana yapılan bu masraf israf sayılır. Hâlbuki kâinata gerçek manada israf yoktur; hikmet vardır. O takdirde imtihan dünyası geçici bir meydan olduğuna göre, neticenin görüleceği ebedî bir âlemin var olması gerekmektedir.

Bir kere Allah, karşılığı olmayan bir şey yaratmamıştır. Yani susuzluk vermişse, suyu yaratmıştır. Açlık vermişse yiyecekleri yaratmıştır. Sonsuzluk isteğini bizim içimizde yarattığına göre sonsuz, ölümsüz bir âlemi de yaratmıştır. Yoksa böyle bir duyguyu yaratması israf olurdu.

İkincisi, merhametine uygun düşmezdi. Yani hem sonsuzluk arzusu ver-sin hem de sonsuz bir hayat yaratmasın, insanları sonsuzluk arzusu içinde kıvrandıra kıvrandıra yok etsin. Bu Allah'ın merhametine hiçbir zaman için uygun değildir. Öyleyse, insanda ebedilik duygusunu yaratan ve had-siz bir hayat aşkı veren Allah Teâlâ, hikmetine uygun olarak, ebedî saadeti ihsan edecektir.

Soru: 7

Allah'ın adaleti açısından âhîret konusuna bakacak olursak?

Cevap: 7

Adalet, her hak sahibine kabiliyeti nispetinde hakkını, muhtaç olduğu organ ve duyguları vermek, ölçü ve denge ile iş görmek, bir de mazlumun hakkını zalimden alıvermek demektir.

Gerçekten Allah, adaletinin ve Adl isminin tecellisi ile kâinatta her şeyi ölçülü ve dengeli yaratmış, mahlûkatın muhtaç olduğu organ ve cihazları vermiştir. Su içinde yaşayan balıklara oksijen ayırıştırarak cihazlar, karanlık deniz dipplerindeki bazı yaratıklarına da projektörler ihsan etmiştir.

Dünyanın dönme hareketi, Dünya üzerinde yaşayanlara göre dengelidir. Ekseni etrafında saatte 1600 km hızla dönmektedir. Bu hız on misli fazla olsa gündüzler on misli uzun olur, Güneş'in harareti bütün bitkileri yakardı. On misli yavaş olsa bu sefer her şey soğuk ve uzun gecelerde donardı. Veya Güneş Dünya'ya şu andaki mesafeden daha uzak ve veya daha yakın olsaydı yine benzer problemler olurdu.

Sinekler devamlı üreme imkânı bulsalardı hâlimiz nice olurdu? Çünkü bir çift kara sinek Nisan'dan Ağustos ayına kadar 191.000.000.000.000.000 adet çoğalıyor. Eğer Cenab-ı Hak, vücut ağırlığının yedi katı her gün sinek yiyerek beslenen örümcek gibi hayvanlar yaratmasaydı, bir çift kara sinek bu hızla bir senede Dünya'nın etrafını iki metre kalınlıkta kaplayabilirdi. Ama onları iklim şartları ve onları yiyen canlılarla dengeye getiriyor. Yoksa yeryüzünde nefes bile alamazdık...⁵⁹

Bundan seneler önce, Avustralya kıtasına bir başka ülkeden kaktüs bitkisi

⁵⁹ Bilim ve Teknik Dergisi, Sayı: 125, Nisan 1978.

getirilmişti. Kaktüsten tarlalar ve bahçeler arasında çit olarak istifade edilecekti. Ama Avustralya'da yaşayan böcekler arasında bu kaktüslerin hiç düşmanı yoktu. Onun için kaktüsler hiçbir engel görmeden kısa bir zamanda İngiltere kadar bir alanı kapladılar ve çiftlikleri mahvettiler. Köyleri ve şehirleri hicrete zorladılar. Sonunda böcekleri inceleyen araştırmacı bilginler sadece kaktüs ile karın doyuran bir cins böceği keşfettiler. Ayrıca bu küçük böceği hiçbir Avustralya böceği de yemiyordu. İşte böyle bir denge unsuru ile kaktüsler hizaya geldi. Kaktüsler yok olunca, gıdasız kalan böcekler de azaldı. Şimdi hem kaktüs, hem de böcek dengeli biçimde varlıklarını sürdürüyorlar.

İşte bu gerçekler, her an, kâinatı nazar-ı teftişinden geçirip, her şeyi dengeleyip düzenleyen bir Yaradan'ın varlığını gözler önüne sermektedir.

Hâlbuki, en büyük ölçü ve dengenin, yaratılanlar içinde en güzel ve üstün varlık olan insanlar arasında olması gerekirken, zalim zızzet içinde mazlum ve mağdurlar zillet içinde yaşayıp haklarını almadan bu dünyadan ayrılıyorlar. Böyle bir şeyin, bütün fenlerin ispat ettiği adalet hakikatine karşı âhiresiz tahakkuk etmesi mümkün değildir. Yani öyle mahşer bir günü gelecek ki, mazlum, zalimden hakkını alacak; ömrü boyunca iyilik yapmış ama hep mağdur ve zor şartlar içinde yaşamış olanlar karşılıklarını bulacaklardır.

Soru: 8

Muhafaza prensibi açısından olaylara bakacak olursak âhirete nasıl bir delil bulabiliriz?

Cevap: 8

Bütün tohumlar ve çekirdekleri kendi asıllarını muhafaza ediyor ve bir baharda her şeyi ortaya çıkarıyorlar. İnsanların hâfizaları, gördükleri, işittikleri her şeyi muhafaza ediyor. Fotograf makinaları, kameralar Allah'ın bu kanunlarından istifade ile her şeyin görüntüsünü tespit edip koruyorlar. Teypler bütün sesleri muhafaza ediyorlar.

Modern ilim, ses ve görüntülerin fezanın derinliklerinde muhafaza edildiğini, ses ve görüntü dalgalarının devamlı uzayda kalacağını yani yok olmayacağını bugün kabul ediyor. Eğer bir cihazla onlara ulaşılsa, geçmiş aydınlatmak bile mümkün olacaktır. Bu meseleyi eğer âhret inancımız açısından ele alacak olursak muazzam bir uygunluk görürüz. Çünkü eğer bu ses ve görüntüler bir işe yaramayacaksa bütün bunlar israftır, boşu boşunadır. Hâlbuki kâinatta israf ve boşu boşuna hiçbir şey yoktur. Öyleyse bu ses ve görüntüler çok mühim bir muhasebe ve hesap günü için korunmaktadır.

İşte Mukaddes Kur'an'ın ifadeleri: "İşte bilhassa o gün, Rab'leri, onların bütün yaptıklarından haberdardır."⁶⁰; "Hayır! O Rabbine dönecek! Zira Rabbi, devamlı surette onun yaptıklarını görüyor, tek tek kontrol ediyordu. (Bu kontrolün de elbette böyle bir neticesi olacaktı.)"⁶¹; "Zira kim zerre miktar hayır işlerse, onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre miktar şer işlerse onun cezasını görecektir."⁶²; "(O Kıyamet Günü) işte herkesin hesap defteri önüne konuldu. Mücrimlerin defterdeki kayıtlardan korktuklarını ve şöyle dediklerini görürsün: 'Eyvah bize! Bu deftere de ne oluyor? Ne küçük komuş, ne büyük, yazılmadık şey bırakmamış!? Böylece yaptıkları her şeyi yanlarında buldular. Şu kesin ki Rabbin kimseye zulmetmez."⁶³

Soru: 9

İnsana verilen cihazlar (donanımlar) açısından bakacak olursak âhiret konusunda ne diyebiliriz?

Cevap: 9

Cenab-ı Hak insana pek çok cihaz vermiş pek çok istidat ve kabiliyet bahşetmiştir ki, bunların çoğu dünyada kullanılamamaktadır. Meselâ bir iç hafıza vardır ki, engin denizlerde bulunan bir dağa benzer. Bu dağın sekiz parçası denizin içinde sadece bir parçası denizin dışındadır. Gördüğü işittiği her şeyi kaydetmektedir. Fakat bu iç hafızayı insanlar kullanamamaktadır. Ancak bazı durumlarda kendisini göstermektedir. 1970 senesinde bir rahatsızlık durumunda kendinden geçip konuşmaya başlayan Üzeyir isimli öğrencim geçmiş iki ayını tekrar yaşadı. Devamlı konuşan bu öğrenci, sınıfta sorduğum bir soruyu arkadaşının verdiği kopya ile cevaplandırabilmişti. Aynen o sahneyi yaşadı. Eğer o anda kendine gelseydi veya kendine geldikten bir müddet sonra normal hâlinde tekrar sorsaydım yine bilemeyecekti. Ama trans hâlinde doğru olarak söylemişti.

Yine böyle bir durumda yedi-sekiz dil konuşan birisinin kendisine geldiğinde o dilleri hiç bilmediği ortaya çıkmıştır. Araştırılınca onun pek çok dil konuşan insanın uğradığı bir acentada çalıştığı, ayrı ayrı milletlerden gelen insanların kendi lisanlarında yaptıkları konuşmaları farkına varmadan iç hafızasına kaydettiği anlaşılmıştır.

⁶⁰ Âdiyât sûresi, 100/11.

⁶¹ İnşikak sûresi, 84/15.

⁶² Zilzâl sûresi, 99/7-8.

⁶³ Kehf sûresi, 18/49.

Öyleyse bu duygular niçin verilmiş? Elbette boşuna değil. Ama ana karındaki bir çocuğa sorma imkânımız olsa da “Şurada gözlerin yeri var. Sen bu karanlık yerden çıkıp aydınlık dünyaya çıkınca onları da göreceksin.” denilse, belki de bu konuşmayı manasız bulacak, o gözlerle Allah’ın göklerde ve yeryüzünde sergilediği harika sanatları seyredeceği meselesini belki inkâr edecektir. Hatta göbeğinden beslendiği için ağzını bile lüzumsuz sayacaktı. Hâlbuki gerçekleri ufkunun darlığından kavrayamamaktadır. İşte pek çok insan da, âhirette kullanılacak pek çok duygu için aynı dar kafalılığı sürdürmektedir.

Şöyle düşünelim: Hiç israf etmeyen, boş iş yapmayan muktedir, sanatkâr, ticarete ve yaptığı işlerde başarılı birisi var. Bu zât, geniş bir arazide bin tane fabrikadan meydana gelmiş ve yüz sene dayanıklı bir müessese kuruyor. Fabrikalardan on tanesini birkaç sene çalıştırıp denedikten sonra bütün teşkilâtı başka yere naklediyor. Şimdi hiç kimse bu adamın yaptıkları hakkında “Bu zât bütün bu teşkilâtı toprağa gömüp çürütmek için buradan taşıyor.” diyemez. Çünkü onun bu zamana kadar yaptıkları ve isabetli icraatı meydandadır. Ancak, “Mutlaka, burada bir deneme yaptıktan sonra bunlar tam kapasite ile çalışacakları çok daha uygun ve elverişli bir yere naklediyor.” denilebilir.

İşte insanları, binlerce maddî ve mânevî cihaz (donanım), duygu, latîfeler denilen sır, hafî ve ahfâ gibi ince hissiyat ile donatan Cenab-ı Hak da onları kısa bir hayattan sonra toprak altında çürümeye terk etmeyecektir. Mutlaka onlara lâıyk ve bütün cihazlarını kullanabilecekleri ebedî saadet âlemleri hazırlayıp ebedî mutlu edecektir.

Soru: 10

Öldükten sonra dirilmenin daha kolay olacağını ifade eden Kur’ân âyetlerini nasıl izah edebiliriz?

Cevap: 10

Bizzat Kur’ân şöyle buyurmaktadır: “Nasıl yaratıldığını unutarak, bir de misal fırlattı Biz’e: ‘Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!’ diye. *De ki: “Onları ilk defâ yaratan diriltir, hem O, yaratmanın her türlüünü bilir.”*⁶⁴

Bu meseleyi bir temsille izah edecek olursak: Bir komutan düşünelim. Memleketin muhtelif yerlerinde çeşitli işlerle meşgul, birbirini tanımayan

⁶⁴ Yâsîn sûresi, 36/78-79.

20 yaşındaki gençler kendisine asker olarak verilmiş. O, bunları kışlada talim göstererek eğitiyor. İlk günler yontulmamış taşlar gibi nerede ve nasıl duracağını bilmeyen bu gençleri zamanla eğitip muntazam hareketler yaptırmaya başlıyor. Artık her biri arkadaşını tanıyor, yerini ve yapacağı işleri çok iyi biliyor. Şimdi bu durumda iken, onlara bir istirahat verip dağıtsa, tekrar onları aynı intizamla bir araya getiremez mi? Elbette getirir.

İşte Cenab-ı Hak da, hiçten kâinatı ve bütün atom zerrecelerini yarattı. Sonra bunların bazılarını canlı vücutların taburlara benzeyen bedenlerinde güzelce yerleştirdi. Bunları ölümle dağıtsa, mahşerde tekrar bir araya getiremez mi? Gerçi Allah için zorluk ve kolaylık söz konusu değildir ama şu icraata göre ilk yaratılış mı yoksa ikinci yaratılış mı daha kolaydır diye düşünecek olursak, elbette ikincisi kolaydır.

Soru: 11

Kur'ân-ı Kerîm'de öldükten sonra dirilmeyi akla yaklaştıracı başka âyetler var mıdır?

Cevap: 11

Vardır. “İnsan zanneder mi ki, ölümünden sonra Biz kemiklerini toplayıp onu diriltmeyeceğiz? Evet toplarız, hem de parmak uçlarına varıncaya kadar eski hâlinde düzenleriz.”⁶⁵

Burada, ancak 1880'li yıllarda İngiltere'de adli tıp olarak fark edilip gerçeğin tespit edilmesinde kullanılmaya başlanan parmak uçlarındaki herkesin farklı olan parmak çizgisine bir işaret vardır.

Hiçbir insanın parmak çizgisi bir başkasının parmak çizgisine benzemiyor. Bunun böyle yaratılması için hepsinin çizgileri bilinmeli ki, yeni yaratılan yepyeni bir şekilde çizgilerle var edilmeli. Bunun için de parmak hücrelerinde çalışan bütün atom zerrecelerinin sonsuz ilimle teker teker özel biçimde yerleştirilmeleri gerekir. En küçük atom zerrecelerine varıncaya kadar hakim olan bir ilim ve kudret Sahibi için de, insanlar ölüp, vücutları zerre zerre dağılsa bile onları tekrar bir araya getirip diriltmek hiç zor olmaz.

Aynı sûrede bu hususta şu âyetler de var: “İnsan başıboş olarak bırakılacağını mı sanır? Onun aslı atılan bir meni damlasından bir parça (sperm) değil miydi? Sonra ana rahmine tutunan yapışkan bir hücre oldu da,

⁶⁵ Kıyâmet sûresi, 75/3-4.

Rabbî onu yaratıp düzenledi. Ondan (meniden) erkek ve dişi olarak her iki cinsi yarattı. bütün bunları yapan, ölüleri diriltmeye kadir olmaz olur mu?”⁶⁶

Öncelikle şunu ifade edelim ki, çocuğun erkek veya dişi olmaındaki rolü meniden çıkan sperme âit olduğunu 15 asır önce Kur’ân-ı Kerîm’in haber vermesi çok enteresan bir olaydır. O çağda insanlar, niye kız çocuk doğurdun diye kadınlara kızıyor, bağırıp çağırıyorlardı. Yani erkeklik ve dişilik faktörünün kadına bağlı olduğunu zannediyorlardı. Kur’ân-ı Kerîm, bunun kesin olarak erkek menisi ile ilgili olduğunu bildiriyor.

Âyetin esas ifade ettiği husus ise, insanın başıboş bırakılmayacağıdır. Yani insanları Allah, öldükten sonra diriltecek ve yaptıklarından bir bir hesap sorulacaktır. Bu hususu ispat için insanın gözle görülmeyen bir sperm ile yaratılışına nasıl başlanıldığı, ondan sonra ana karnında geçirdiği safhaları, modern ilmin tespitlerine tıpatıp uygun olarak anlatılmakta, sonunda da “İşte bütün bunları yapan niçin insanları öldükten sonra diriltmesin; elbette diriltmeye kadirdir.” buyurulmaktadır.

Bu hususta Zâriyât sûresinin ilk âyetleri de dikkat çekicidir: “**Zerrelerin tozarıp** (yani saniyede ışık hızına yakın 270 bin kilometre hızla esen elektrik rüzgârının, elektronları çekirdekten ayırıp) **yük yükleyerek** (yani negatif yük yükleyerek) **kolayca cereyan etmesi neticesinde** (yani elektrik cereyanı meydana gelmesiyle) **emrin** (ışın, enerjinin, kumandanın) **taksim edilmesi** (yani barajlarda ve santrallarda üretilen enerjinin çeşitli makinalara ve çeşitli işlere yahut verilen emir ve kumandaların âzâlara ve makinalara ulaştırılması) **nasıl doğru ise** (yani siz bugünün insanları, nasıl bunları keşfedip öğrenebildiniz ise) **vaat olunanlar da** (yani öldükten sonra dirilme ve İslâmiyet’in muzaffer olacağı mevzuundaki verilen haberler de) **öylece doğrudur** (yani onlar da olacaktır). **Ve hesap mutlaka sorulacaktır** (yani karşılık görecektir).”⁶⁷

Cenab-ı Hak burada, küçücük zerrelerde yarattığı elektrik cereyanını atomda gizlediği müthiş gücü, onun ortaya çıkmasıyla elde edilen muhteşem enerjiyi bizlere anlatarak, zerreler ve elektronlar üzerindeki azametli hâkimiyetini gösteriyor. Sonra da “İşte bütün bunları yapan kudrete, ölüp zerre zerre dağılan cesetleri tekrar diriltmek hiç zor gelir mi? Bütün mahlûkat gibi, o zerreler ve küçükleri O’nun ilim, irade ve kudretine bağlı ola-

⁶⁶ Kıyâmet sûresi, 75/36-40.

⁶⁷ Zâriyât sûresi, 51/1-5.

rak hareket edip dururken kıyamette mahşer günü hesaba çekmek üzere insanları kabirlerinden kaldırıp canlandırarak ulu divanına çıkarmak böyle bir kudrete hiç zor gelir mi?” demek istiyor.

Soru: 12

Âhiretin varlığına iman etmenin faydalarını anlatır mısınız?

Cevap: 12

İnsanlar, maddî ve mânevî yapıları itibarıyla diğer canlılardan farklı olarak kendi haneleriyle alâkadar oldukları gibi sanki evleri kabul ettikleri dünya ile de alâkadardır. Akraba ve dostları ile münasebetleri olduğu gibi bütün insanlarla da ciddî ve fitrî münasebetleri vardır. Fâni dünyadaki geçici hayatlarının devamını araştırdıkları gibi ebedî bir diyarda, sonsuz bir hayatı da aşk derecesinde arzularlar. Midelerinin gıda ihtiyacını temin etmeye çalıştıkları gibi dünya kadar geniş, belki sonsuzluğa uzanan mânevî sofraları, akılları, kalbleri ve ruhları için arzuluyorlar. İşte bu kadar büyük ve geniş istek ve arzuları ebedî saadetten başka hiçbir şey tatmin edemez.

İsterseniz, sadece bir hayal duygumuzdan soralım: “Sana bir milyon sene ömür ve dünya saltanatı verilmesini, fakat sonra yokluğa ve hiçliğe gitmeyi mi istersin? Yoksa meşakkatli ve sıradan ama devamlı ve sonsuz bir hayat mı istersin?” Nefis, şeytan karışmamak ve hisler aldatmamak şartı ile o hayal duygusu, ikinci şıkkı arzulayıp, birincisinden “Ah!..” çekerek “Cehennem de olsa sonsuz bir hayat isterim!” diyecektir.

İşte insanda bulunan bir hizmetkâr seviyesindeki sadece hayal duygusunu bile bu dünyanın fâni lezzetleri tatmin etmiyorsa, elbette sonsuzluk için yaratılan ve ebedî saadeti isteyen akıl, kalb, vicdan ve ruh gibi bütün duygu ve cihazları, hiçbir zaman tatmin edemez. Onlar ebedî Cennet’i ve Allah’ın cemâlini hep arzulayacak, onlar olmadan hiçbir şeyle tatmin olmayacaktır. Aç ve susuz mideye yiyecek ve içecekler ne kadar lüzumlu ve faydalı ise, sonsuz ve ebedî hayatı aşk derecesinde bir ihtiyaçla isteyen insanın aklı, kalbi ve vicdanı için de âhirete iman, o derece lüzumlu ve faydalıdır.

Bir başka açıdan bakacak olursak, her insanın her zaman duyduğu en önemli endişesi mezaristana giren kendi dost ve yakınları gibi zahiren bir idam yerine benzeyen o kabre girmek düşüncesidir. Bir tek dostu için ruhunu feda eden o çaresiz insanın binlerce dostlarının ebedî bir ayrılıkla idama gideceğini zannetmesi, Cehennem azabından beter bir azabı başına

musallat eder. Hâlbuki âhirete imanı kazandığı anda, gözünden, karanlık ve sıkıcı perde kalkıyor, gerçeği bütün güzelliği ile fark ederek, Cennet lezzetlerinden haber veren mânevî ve ruhani bir lezzet hissediyor. Çünkü âhirete imanla o dost ve yakınlarının o çok sevdiği insanların, ebedî yokluklardan, toprak altında çürümelerden kurtulup, sevinç ve neşe ile nurlu bir âlemde kendisini beklediklerini fark ediyor.

Soru: 13

Âhirete imanın insanlarla münasebetlerdeki güzel tesirlerini anlatır mısınız?

Cevap: 13

İnsanlarla olan muamele ve münasebetlerimizde anlayış, düşünce tarzı ve tesirinde kaldığımız bakış açılarının tesiri vardır. Meselâ fâni bir hayatta beraber olduğu ve ayrıldıktan sonra da hiç görmeyeceği babasını, kardeşini, eşini, dostunu milletini, vatanını sever, onlar için hizmet eder. Ama tam sadakate pek nâdir olarak muvaffak olabilir. Fedakârlık derecesi, ona göre olacaktır. Ama âhirete iman meselesi, mezar gibi dar zamanı, geçmiş ve gelecek zamanları da içine alan, pek geniş bir zamana çevirir. Dünya kadar, belki ezelden ebede kadar geniş bir varlık dairesi gösterir. O takdirde meselâ babasına, ebedî saadet diyarı olan Cennet'te, ruhlar âleminde de pederlik münasebetiyle; kardeşini tâ ebede kadar kardeşliğini düşünmesiyle; eşini Cennet'te de en güzel, en iyi bir hayat arkadaşı olacağını bilmesi yönüyle sever, hürmet eder, merhamet eder, yardım eder. O büyük ve geniş hayat ve varlık dairesindeki münasebetler için olan önemli hizmetleri, dünyanın kıymetsiz işlerine ve cüz'î garaz ve menfaatlerine âlet etmez. Ciddî sadakate ve samimî ihlâsa muvaffak olur. Ahlâk haslet ve seciyeleri de o nispette derecesine göre yükselmeye başlar. İnsanlığı ulvileşir. Hayat lezzetinde serçe kuşuna yetişemeyen o insan, bütün mahlûkat üstünde, kâinatın en seçkin ve bahtiyar bir misafiri ve kâinatın sahibi olan Cenab-ı Hakk'ın en sevgili, en makbul bir kulu olur.

Soru: 14

Âhirete imanın, çocuklara tesirini izah eder misiniz?

Cevap: 14

İnsanların dörtte birini teşkil eden çocukları âhirete iman ile insaniyete lâyık şekilde yaşayabilirler ve insanî kabiliyet ve özelliklerini taşıyıp geliştirebilirler. Yoksa elemli endişeler içinde kendilerini uyutmak ve unuttur-

mak için çocukça oyuncakların içine dalıp haylaz bir tarzda yaşayacaklardır. Çünkü her vakit etraflarında kendileri gibi çocukların ölmesi, nazik beyinlerinde ve dayanaksız ruhlarında öyle bir tesir yapacak ki, hayatı ve aklı o biçarelere bir azap ve işkence âleti hâline getirecek. Hâlbuki âhirete imanın dersiyse o karanlık dünyaları değiştirecek. Ölümü hatırlamamak için oyuncakların altına saklanırken, bütün endişelerini atıp bir sevinç ve rahatlık hissedecekler, sonra da: “Bu kardeşimiz ve arkadaşımız öldü, ama şimdi o güzel Cennet’te bizden çok daha keyif alarak bir kuş gibi zevk ve lezzet içinde yaşıyor, sevinç ve neşe ile dolaşıyor. Annelerimiz ölseler de, Allah’ın rahmetine, güzel saraylarına gittiler, yine bizi Cennet’te kucaklarına alıp sevecekler. Biz de o şefkatli annelerimizi göreceğiz!” diyecekler. Bu aydınlık düşünce ile insaniyete layık tarzda bir hayata başlayacaklar.

Soru: 15

Yaşlılara ve ihtiyarlara, âhirete imanın sağladığı güzellikleri anlatır mısınız?

Cevap: 15

İnsanların dörtte birini teşkil eden ihtiyarlar, yakında hayatlarının sönmesine ve toprağa girmelerine, güzel ve sevimli dünyalarının kapanmasına karşı teselliyi ancak ve ancak âhirete imanda bulabilirler. Yoksa o merhametli muhterem babalar ve fedakâr şefkatli analar öyle bir ruhî feryat koparacak ve kalbî dehşet ve sıkıntı çekecekler ki, dünya onlara ümitsizlik içinde yaşanan bir zindan, hayat da işkenceli bir azap olacak. Fakat âhirete olan imanları onların ruh ve kalblerine şu güzelliği fısıldayacak: “Merak etmeyiniz, sizin ebedî bir gençliğiniz var ve gelecek, sizi bekliyor. Kaybettiğiniz evlât ve akrabalarınızla sevinç ve neşe içinde görüşeceksiniz. Ettiğiniz bütün iyilik Allah tarafından muhafaza edilmektedir ve mükâfatları size verilecek.” İşte imandaki bu teselli onlara öyle bir huzur ve güven verir ki, artık hiçbir şey onları ümitsizliğe düşürmez.

Soru: 16

Âhirete imanın gençlere faydaları nedir?

Cevap: 16

İnsanların üçte birisini teşkil eden gençler, arzu ve hevesleri galeyana hâlinde olduğu için, hislerine mağlûp olarak akıllarını başlarına alamaz ve cüretkârca yanlışlara ve büyük hatalara düşebilirler. Eğer bu gençler âhirette Allah’a yaptıkları işlerden dolayı hesap vereceklerine ve Cehennem azabının varlığına iman etmezlerse, toplum hayatında insanların malları,

ırz ve namusları, zayıf ve ihtiyarların rahatları hatta hayatları tehlikeye girer. Çünkü bazı çılgın gençler bir dakikalık lezzet için mutlu bir ailenin saadetini mahvederler. Bazen senelerce yaptıklarının cezası olarak hapislerde çürürler. Bazen de bütün bütün canavara dönüşebilirler.

Eğer tam manası ile âhirete iman, bir gencin kalb ve vicdanına girip kökleşse, çabuk aklını başına alır ve artık şöyle düşünmeye başlar: “Gerçi devletin polisleri, istihbarat teşkilâtı beni görmüyorlar ve ben onlardan saklanabilirim, fakat Cehennem gibi bir zindanı bulunan Cenab-ı Hakk’ın melekleri beni görüyorlar ve bütün yaptıklarımı tespit edip kaydediyorlar. Ben başıboş değilim; vazifeli bir yolcuyum. Buradan âhirete, hesap gününde Allah’ın ulu divanına çıkıp o büyük mahkeme hesap vereceğim. Zaten ben de dünyada ihtiyar olacağım, bu yol yanlış!...” diyerek, birden zulmen tecavüz etmek istediği adamlara karşı bir şefkat ve hürmet hissetmeye başlar.

Soru: 17

Âhirete imanın hastalara, mazlumlara, musibete düşenlere ve benzeri insanlara sağladığı faydaları anlatır mısınız?

Cevap: 17

Gerçekten insanların ehemmiyetli bir kısmını teşkil edenler de, hastalar, mağdur ve mazlumlara, musibetzedeler, fakirler ve ağır ceza alan mahpuslardır. Eğer bunların imdadına âhirete iman hakikati yetişmezse durumları ne kadar feci bir hâle düşer. Meselâ, hastalığı sebebiyle devamlı ölümü hatırına getiren hasta; yapılan ihanetin intikamını alamayan ve namusunu zalimin elinden kurtaramayan mağdur ve mazlum; büyük musibetlerde evlâtlarını, yakınlarını ve mallarını kaybedip elemli ümitsizliğine teselli bulamayan musibetzedede; bir iki dakika veya bir iki saat keyif yüzünden senelerce hapislerde kederli sıkıntı ve azap çeken mahkûm için elbetteki hayat bir zindan ve işkenceli bir azaptan ibarettir. Eğer âhiretin varlığına imanı tam kazansalar, birdenbire hepsi de nefes alırlar; sıkıntuları, ümitsizlikleri, endişeleri ve intikam hiddetleri imanlarının derecesine göre ya kısmen veya tamamen yok olur.

Soru: 18

Bütün fertleri âhirete iman eden bir aileyi tahlil eder misiniz?

Cevap: 18

İnsanların küçük bir dünyası, belki küçük bir cenneti kendi evleri ve ailesidir. Eğer âhirete iman o hanenin saadetine hükmetmezse, her biri şef-

kat, muhabbet ve alâkadarlığı derecesinde elim endişeler ve azaplar çeker. O cennet gibi ev, cehenneme döner. Meselâ anne ruhunu feda edeceği evlâdını daima tehlikelere maruz gördükçe titrer. Anne-babalarını, kardeşlerini eksik olmayan belâlardan kurtaramayan evlâtlar daima bir keder, bir korkaklık hissederler. Buna kıyasen, bu gürültülü, kararsız dünya hayatında, mesut zannedilen dünya hayatı çok cihetlerle saadetini kaybeder. Kısacık ve fâni dünya hayatındaki münasebet ve akrabalık ise, hakikî bağlılık ve sadakati, garazsız hizmeti ve muhabeti vermez. Ahlâk o nispette küçülür, belki sukut eder.

Eğer âhirete iman, o haneye girse, birden ışıklandıracak, aralarındaki münasebet, şefkat, akrabalık ve muhabbet, kısacık bir zaman ölçüsüne göre değil, belki âhret diyarında ebedî saadette dahi o münasebetlerin devamı ölçüsü ile olacak. Herkes birbirinin kusuruna bakmaz, birbirine samimi hürmet eder. Böylece ahlâk ulvileşir. Hakikî insanlık saadeti o hanede inkişafa başlar.

Soru: 19

Bir şehir ahalişi açısından âhirete imanı değerlendirir misiniz?

Cevap: 19

Her bir şehir, kendi ahalişi için geniş bir hanedir. Eğer âhirete iman, o büyük hanenin aile efradına hükmetmezse, güzel ahlâkın esasları olan ihlâs, samimiyet, fazilet, hamiyet, fedakârlık, Allah rızası, âhret sevabı yerine garaz, menfaat, sahtekârlık, bencillik, yapmacık davranışlar, gösteriş, rüşvet, aldatmak gibi hâller ortalığı sarar. Zahirî asayiş ve insaniyet altında anarşistlik ve vahşet manaları hükmeder, O şehir hayatı da zehirlenir. Çocuklar haylazlığa, gençler sarhoşluğa, kuvvetliler zulme, ihtiyarlar ağlamaya başlar.

Buna kıyasla, memleket de bir hanedir. Vatan dahi bir millî ailenin hanesidir. Eğer âhirete iman bu geniş hanelerde hükmetmezse, birden samimi hürmet, ciddî merhamet, rüşvetsiz muhabbet ve yardımlaşma, hilesiz hizmet ve davranış, riyasız ihsan, ikram ve fazilet, enaniyetsiz büyüklük ve meziyet o hayatta gelişmeye başlar.

Âhirete iman duygusu, çocuklara: “Cennet var, haylazlığı bırak, oraya lâayık güzel işler yap!” der.

Gençlere, “Cehennem var, sarhoşluğu bırak!” der ve akıllarını başlarına getirir.

Zalime, “Şiddetli azap var, tokat yiyeceksin!” der, adalete başını eğdirir. İhtiyarlara, “Senin elinden çıkmış bütün saadetlerinden çok yüksek daimî bir âhret saadeti ve taze, bâki bir gençlik var ve seni bekliyor. Onları kazanmaya çalış, güzel işler yap!” der, ağlamalarını gülmelere çevirir. İşte bunlar gibi her bir grup insanda âhirete iman güzel tesirler icra eder. İnsanların ruhlarına ve vicdanlarına ışıklar ve nurlar saçar. Âhirete imanın bazı faydalarına işaret ederek göstermek istiyoruz ki, dünya ve âhretin saadetinin sebebi sadece ve sadece **İMAN**’dır.

İNDEKS

A

Abdülkahir Cürçânî 149, 162,
176, 196, 211
Abdullah İbni Selâm 220, 221,
332
Abdurrahman 11
Aborjinler 71, 134
Acem 161, 163
adalet 28, 34, 74, 79, 85, 124,
244, 288, 291, 303, 317,
321, 325, 345, 347, 348,
358
Âdem, Hz. 256, 290, 291, 306,
344
âdet 86, 146, 187, 233, 255, 291,
310, 312, 321, 331, 336,
337
âdetullah 95, 112, 319
adli tıp 351
Afrika 129, 132, 134, 296
Afyon 11, 12, 13
Afyon Müdafaası 11

agnostikler 147
Ağrı Dağı 15
âhad rivayetler 327
ahfâ 350
âhiret 20, 73, 74, 78, 137, 138,
139, 157, 171, 188, 220,
234, 238, 290, 299, 311,
317, 324, 344, 345, 346,
347, 348, 349, 350, 353,
354, 355, 356, 357, 358
Ahmed İbni Hanbel 104
Ahmet Feyzi Ağabey 12, 14
ahsen-i takvim 73, 83, 271, 290,
346
Âişe, Hz. 104, 300, 332, 333
Akdeniz 335
akîde 244
akîde dairesi 110
akıl 27, 35, 45, 66, 67, 68, 69,
70, 71, 76, 93, 95, 101, 131,
137, 138, 142, 148, 149,
153, 164, 178, 203, 210,
226, 236, 257, 262, 263,

- 269, 273, 274, 288, 290, 292, 307, 315, 337, 341, 353
- aklı ilimler 184
- aklı imkân 148
- aldatıcı kıyas 262
- âlem-i İslâm 38
- Âlet ilimleri 99, 105
- âli ilimler 99, 105, 298
- âli üslûp 196, 197
- Ali, Hz. 37, 71, 155, 304
- alkolizm 311, 336
- Alman 317
- Almanya 296, 319
- amel-i salih 34
- Amerika 40, 132, 135, 308, 311, 312, 319, 337
- Amr 183
- Anadolu 70, 155
- anarşistlik 130, 131, 357
- anatomi 76, 273, 342
- Arabî ilimler 44
- Arabistan 335, 338
- Arap Yarımadası 167, 185, 227, 298, 310, 314, 316, 336, 338, 339
- Arapça 37, 44, 99, 129, 163, 196, 197
- Aristo 127
- arş 250, 322
- Arş-ı Âlâ 49
- Arş-ı Âzam 109, 129
- Arz-ı Beyzâ 119
- asfiyâ 119
- Ashab-ı Kehf 60, 307
- aşk 165, 175, 178, 179, 293, 343, 353
- Asr-ı Saadet 124, 222, 225, 300, 303, 310, 321
- Asya 66, 79, 80, 82, 83, 124, 131
- Atlas Okyanusu 129, 130, 132, 145
- Avrupa 19, 50, 81, 82, 83, 124, 131
- Avustralya 134, 294, 347, 348
- âyet ve hadis 27, 62, 94, 318
- âyetler 17, 35, 36, 38, 43, 46, 47, 69, 79, 89, 125, 145, 154, 176, 193, 209, 210, 225, 322, 325
- Azerbaycan 59, 61
- Azrail (aleyhisselâm) 110, 111
- B**
- Balık Burcu 112
- bârîka 249
- Barla Denizi 156
- basiret 101, 155, 200, 314, 315
- bâtınîlik 54
- bedî 113, 163, 201, 262, 266, 325
- bedî ilmi 201
- bediî istiare 150
- Bedir 305, 312
- Bediüzzaman Hazretleri 16, 28, 32, 33, 38, 48, 71, 78, 84, 92, 130, 167, 186, 190, 343
- Bektaşî 36
- Beliğ insan 216
- Beliğ kelâm 166, 213
- beliğ kelâm 210, 213
- Belkıs 40, 167, 297
- bencilik 357

berâatü'l-istihlâl 198, 214
 beş fen 56, 316
 beş vakit namaz 333
 Besmele 15, 19, 346
 beyan 16, 18, 39, 45, 49, 61, 65,
 86, 87, 90, 95, 96, 101, 109,
 112, 117, 120, 122, 129,
 137, 150, 151, 155, 163,
 164, 171, 180, 183, 184,
 187, 194, 195, 197, 200,
 201, 204, 205, 207, 212,
 221, 227, 238, 244, 266,
 267, 308, 326, 331, 334,
 342, 343
 Beyzâvî tefsiri 59
 bilim 308, 309
 Birinci Dünya Savaşı 15
 Bizans 312
 Bolşeviklik 131
 botanik 256, 271, 273
 Buhârî 104, 305
 Buhârîler 58
 burhan-ı innî 244
 burhan-ı limmî 244
 Busayrî 166, 214
 büyük cehennem 138, 139, 140

C/Ç

Calinos 254
 Cebbar 171, 266
 Cebrail 222, 334
 Cebriye 39, 92, 163
 cehennem 58, 75, 76, 78, 84, 101,
 105, 136, 137, 138, 139,
 140, 180, 248, 250, 324,
 326, 353, 355, 356, 357
 cehennemlikler 236

Cehmiye 91
 Celâleddin Lauder Brunton 339
 cem'u'l-cevâmi' 209
 cennet 75, 78, 137, 150, 161, 180,
 200, 234, 235, 236, 237,
 238, 239, 324, 326, 344,
 353, 354, 355, 356, 357
 cerbeze 292
 cevâmiu'l-kelim 209
 cezbe 146, 187, 249
 Cezîretü'l-Arap 185
 Chen-Yen Fa Shi 282
 cin/ler 33, 40, 120
 cismânî 244, 287
 cismanî haşır 341, 343
 Cornel Üniversitesi 345
 Cûdî Dağı 209
 cüz'î irade 77, 217
 Çamular 117
 Çiçekli köyü 30
 Çin 61, 123, 124, 128, 130, 131,
 163
 çocuklar 354, 357

D

dağlar meleği 110
 daire-i esbabın daire-i itikada 92
 dane-i hakikat 212, 216
 darb-ı mesel 46
 Davut (aleyhisselâm) 79, 122,
 297
 Delâilü'l-İcâz 149, 163, 176, 196,
 205, 211, 219
 Delâlet-i iltizâmiye 59
 delâlet-i mutâbıkaye 59
 Delâlet-i selâse 59
 Delâlet-i tazammuniye 59
 delâlet-i vaz'iyesi 197

denizler meleği 110
 Denizli 12, 78
 Derbent 128
 din üsûlü 157
 dinsizler 290, 292
 Doğu Anadolu 155
 Dört halife 217
 dört unsur 34, 154
 Dr. Arthur Aller 345
 Dr. Hulûsi Baykal 312
 Dr. Thomas Davids Parks 279
 Dr. William Bennet 277
 Dünya Savaşı 78, 85
 dünyanın yuvarlaklığı 105, 108,
 177

E

ebedî hicran 192, 343
 ebedî saadet 30, 74, 100, 192,
 234, 243, 286, 340, 341,
 342, 343, 344, 347, 350,
 353, 354, 357
 Ebû Bekir, Hz. 37, 38, 103, 104,
 332, 333
 Ebû Cehil 302, 313
 Ebû Hanifeler 58
 Ebû Süfyan 313
 Ebû Tayyib 179
 edebî sanatlar 204
 edebiyat 55, 66, 154, 162, 193
 efâl-i mükellefin 63
 Eflatun 254
 Ege Üniversitesi 21
 Eğirdir Gölü 156
 ehl-i belâgat 220
 Ehl-i Beyt 38
 ehl-i fark 265

ehl-i kalb 119
 ehl-i kitap 42, 121, 220, 222, 223,
 307
 ehl-i mahv 265
 Ehl-i Sünnet 91, 92, 122, 136,
 163
 ehl-i tahkik 11, 14, 44, 47, 122,
 127
 ehl-i tevhid 80
 elementler 275, 283, 345
 Elmalılı Hamdi Yazır 113
 emanet 30, 78, 189, 288, 329
 Emirdağ 13, 78
 Endonezya 185
 Endülüs Emevileri 44
 enfüsî delil 249
 erbab-ı tasavvuf 264
 Ermeni 185
 Ermenistan 59, 61
 esfel-i sâfilîn 34, 78
 esir 143, 151, 261
 Eski Roma 282
 Eskişehir Mahkemesi 157
 Esmâ-yı Hüsnâ 282
 Esrârü'l-Belâğa 163, 176, 196,
 205, 211, 219
 ev idaresi 32, 319
 evham 19, 68, 69, 195, 218, 236,
 245, 253, 254, 284, 290,
 329
 ezân-ı Muhammedî 220
 Ezelî Kelâm 317, 321
 Fahreddin Râzi 106
 farazî misal 86

F

Fars 185
 Farz 45, 63

Fatiha 218, 219
 fazilet 78, 82, 84, 85, 291, 292,
 319, 357
 fedakârlık 339, 357
 felsefe 30, 41, 44, 46, 55, 146,
 154, 176, 183, 184, 186,
 187, 340
 fena fi's-sanat 99
 fenn-i hikmet 30
 ferd-i ferîd 56
 Ferre Neuve 335
 fetanet 288, 329
 Fethullah Gülen Hocafendi 89,
 191
 fezleke 238, 319, 320
 Fibonnaçi 345
 fıkıh usûlü 157
 filozoflar 153, 154, 253, 257, 261,
 264, 338
 Fırat 335
 Firavun 42, 43, 307
 Firdevs 149, 258
 fisk u fücür 292
 fitrî ibadetler 219
 fitrî şeriat 107, 177, 259, 260
 fizyoloji 76, 273, 342
 Fransız 131, 317
 fûruat 223

G/Ğ

Gandi 314
 Ganj 335
 gayp 118, 138, 243, 249, 284
 Gayr-i müslimler 84
 gazap 90, 292
 Gazzâliler 58

gyıbet 62, 84
 Gomorrular 19
 Güney Afrika 296
 Güney Doğu 72
 Ğabît Sahrası 175

H

Haberî Sıfatlar 89
 hac 62, 219
 Hac sûresi 70
 Haçlı seferleri 70
 hâdis 153, 251, 258
 hadis 45, 58, 89, 93, 94, 98, 99,
 109, 116, 117, 153, 163,
 220, 221, 263, 303, 305,
 306, 334
 hadis-i şerifler 334
 hadislerin zahirleri 38
 Hads 249
 hads-i sadık 204
 hafî 350
 Hâfız Ali 12
 Hâfız Tevfik 129
 Hakikat Çekirdekleri 14
 hakikat danesi 165
 Hakikî mana 54
 Hakîm 15, 45, 74, 87, 111, 128,
 138, 167, 252, 253, 275,
 283, 289, 330
 Hakkari 185
 Halk-ı e'fâl 92
 Hamdele 15
 Hâriciler 38
 Harîrî 162
 Harzem 168

- haşır 28, 29, 30, 34, 124, 137, 138, 169, 194, 200, 201, 244, 284, 287, 325, 340, 341, 342, 343
 haşır alanı 137
 hastalar 84, 356
 hayal 45, 46, 52, 61, 67, 85, 87, 108, 118, 141, 166, 179, 205, 212, 214, 220, 226, 229, 259, 265, 320, 326
 hayal unsurları 195
 hayaller 51, 53, 260
 hayalperestlik 163
 hayat-ı sâriye 263, 264
 Haydar-ı Kerrâr 37
 Hazreti Peygamber (aleyhisselâtü vesselâm) 93, 94, 97, 123, 156, 202, 332, 333
 Hel etâ sûresi 179
 Hendek 312
 hesap günü 348
 heva 66, 67, 68, 82, 85
 hikâye 42, 53, 61, 86, 96, 116, 122, 196, 207, 227, 294
 hikemiyat 105
 Himalaya 117, 128
 Himalaya Dağları 128
 Himalayalar 317
 Hind 185
 Hindistan 185, 296, 314, 339
 Hint 128, 163, 282
 Hint dinleri 282
 Hıristiyan 69, 71, 83, 307, 339
 hiss-i kable'l-vuku 249
 hiss-i zahir 324
 hissiyat 66, 67, 196, 315, 350
 hitabet 197
 Hitler 85
 Hızır 60, 127, 131, 132, 135
 Hoca Tahsin 267
 Hücetü'l-İslâm 106
 Hücetullahi'l-bâliğa 185
 Hüdhüd 167, 214
 Hudûs 255
 hukuk ilmi 319
 hukuk prensipleri 317
 hulûl 196, 263, 264
 Hulusi Ağabey 12
 hümmud 292
 Hun kabilesi 124
 hurafe 51, 55, 95
 Hürriyet 80, 83, 314
 Hüseyin Cahid 185
 Hüseyin Cisrî 106
 Hüseyin, Hz. 98
 hüsn-ü mücerret 211
 Hût (balık) 101, 109, 111, 114
 Hutbe-i Şamiye 75, 80, 81
- I/İ
- Ichra 339
 Isparta 12
 Ispartalılar 12
 i'caz 46, 206
 ibadet 37, 127, 167, 219, 220, 233, 288, 289, 298, 311, 333, 337
 ibadetler 233
 İbni Abbas 52, 109, 113, 114, 116
 İbni Cerîr 114
 İbni Fârid 179, 180
 İbni Hümmam 106
 İbni Sînâ 39, 196, 308

- İbrahim (aleyhisselâm) 70, 79, 127, 131, 297
 İbrahim Hakkı Hazretleri 106
 içki 64, 306, 311, 312, 336, 337
 İcma 48, 154
 içtihat 93, 122, 123, 131
 iffet 292
 ifrat ehli 20, 149
 ifrat ve tefrit 20, 54, 57, 96, 291
 ifrit 120
 ihlâs 354, 357
 ihtira delili 255, 258, 261
 ihtiyarlar 355
 ikinci bir tabiat 312
 ikna 12, 66, 67, 107, 197, 210, 254, 256, 259
 iknâiyat 219
 İkrime 313
 ilâhî adalet 292
 ilâhî aşk 249
 ilâhî hikmet 57, 97, 137, 152
 ilâhî hitab 233
 ilâhî ilim 275
 ilâhî ilimler 39, 40, 41
 ilâhî irade 74, 100, 249, 258
 ilâhî kanun 232
 ilâhî meşiet 232
 ilâhî tasarruf 322
 ilâhî tenezzülat 323
 ilâhî tenezzüller 87, 140
 ilâhiyat 197, 219
 îlâ-yı kelimetullah 81
 ilham 42, 47, 186, 249, 297
 İmam Âzam 104
 İmam Gazzalî 106
 İmam Mâlik 104
 İmam Şâfiî 104, 106, 107
 İmkân 62, 255
 İmkân ve hudûs 250
 İmruu'l-Kays 175, 311, 334, 337
 inayet burhanı 255
 inayet delili 253, 255
 inayet-i rabbâniye 343
 İncil 43, 122, 206, 220, 307
 İnciller 308
 incir 34, 102, 273
 incizap 249
 İngiliz 339
 İngiltere 348, 351
 İnkulâb-ı hakikat 256
 inkişaf 69, 83, 138, 192, 289, 290, 313, 314, 315, 338
 İnsan-ı Kâmil 119
 insanlık tarihi 306
 intak 164
 inzâr 234
 irade 18, 74, 100, 142, 165, 199, 222, 258, 269, 282, 289, 352
 iradî fiiller 260, 261
 İran 128, 185, 312, 313
 İranlılar 51
 irhâsât 327
 irşat 34, 66, 87, 96, 99, 121, 128, 229, 318, 322, 324, 325, 326, 338
 İsa (aleyhisselâm) 70, 79, 297
 İşârâtü'l-İcâz 14, 16, 23, 24, 28, 29, 32, 45, 48, 65, 92, 102, 168, 202, 204, 247, 289
 işârî 32, 173
 İskender 123, 127, 128
 İskender-i Rumî 127
 İslâm 16, 20, 38, 41, 44, 47, 48, 65, 66, 71, 75, 79, 80, 81, 84, 85, 104, 105, 106, 108,

- 109, 163, 185, 219, 288, 307, 312, 336, 339
- İslâm medeniyeti 84, 85
- İslâmî diyanet 319
- İslâmî hakikatler 320
- İslâmî hükümler 32, 50
- İslâmî ilimler 27, 42, 44
- İslâmî kanunlar 16, 65, 315
- İslâmî medeniyet 338
- İslâmî prensipler 68
- İslâmiyet hakikati 68
- ismet 122, 288, 329
- ism-i âzam 59
- İspanyol 44
- İsrailî hikâyeler 46, 47
- İsrailiyat 41, 42, 44, 45, 47, 71, 98, 108, 109, 113, 116, 117, 122, 153, 155
- İsrailoğulları 332
- İstanbul 71, 72, 104
- istiare 125, 140, 150, 165, 189, 212, 213, 318, 323
- istibdat 51, 67, 99
- istiğrak 263, 265
- istimdat 247, 248, 249
- istinat 38, 58, 247, 248, 249
- istişare 41, 48, 68, 229, 257, 320, 321
- iştiyak 175, 182, 216, 249, 328
- İtalyan 317
- itikat 64, 92, 97, 123, 248, 250, 254, 261
- ittifak 31, 48, 72, 79, 93, 105, 108, 123, 170, 182, 230, 257, 300, 308, 309
- ittihat 79, 205, 224, 263, 264
- ittisal 213, 263, 264
- İzlanda 335
- İzmir Mahkemesi 288
- İzmir-Bornova 30
- J
- Japon 50
- Japonlar 24, 329
- Japonya 244
- jeoloji 115, 256
- Jorje İril 275
- K
- Kâbe 64, 107, 175
- Kâbü'l-Ahbar 42
- Kâdisiye Zaferi 313
- Kaf 101, 105, 115, 116, 117, 118, 119
- Kaf Dağı 116, 117, 118, 119
- kafiyepereşlik 163
- Kafkas 128, 185
- Kahhar 171
- kâinat kitabı 75, 78, 263
- kâinatın projesi 18
- kalb 28, 32, 84, 134, 145, 146, 155, 156, 175, 187, 203, 219, 243, 245, 247, 248, 249, 250, 272, 274, 284, 304, 313, 315, 328, 338, 353, 356
- kalbin riyazatı 319
- Kalem-i Âlâ 114, 115
- kan davaları 306, 310, 336
- Kan Kalesi Cengi 71
- Kanada 40
- Karadeniz 43, 157
- Karâfi 116
- kartal 271
- Kasîde-i Bürde 166

Kastamonu Lâhikası 246
 Kayser 305
 Kelâm-ı Ezelî 65
 kelime-i şehadet 198, 244, 283
 kelime-i tayyibe 189
 keramet 327
 keşf-i sadık 118
 keşf-i sahih 249
 Kesikbaşın İntikamı 71
 kimyevî aşk 293
 kinaye 36, 145
 Kırgız 131
 kısas 147
 Kısralar 305
 Kıssalar 310
 Kıssa-yı Musa 193, 194, 217
 Kitap ve Sünnet 43, 44, 119
 kıyamet 28, 68, 75, 78, 93, 95,
 114, 123, 124, 125, 128,
 130, 136, 137, 199, 201,
 207, 221, 317, 341, 342,
 349, 353
 kıyas 17, 18, 48, 67, 154, 182,
 186, 192, 206, 207, 210,
 217, 259, 261, 262, 299,
 320, 324
 kıyas-ı maa'l-fârik 261
 kizb 35, 86
 Kızıldeniz 307, 335
 Kızılderililer 71
 kör tesadüf 248, 257, 258, 280
 Kova Burcu 112
 Kraliçe Belkis 40
 Krallar Vâdisi 307
 Kristof Kolomb 39, 308
 kromozom 272, 276
 Küçük cehennem 138, 139
 kuddüs kuşları 78

küfür 155, 156, 226, 228
 küllî bir nazar 37
 küllî hayat 193
 kumar 311, 336
 Kur'ân âyetleri 43, 129, 253, 333,
 334
 Kur'ân medeniyeti 85
 Kur'ân yolu 322
 Kur'ânî hakikatler 49
 Kur'ân-ı Mübin 328, 341
 Kürtler 46
 Kuzey Denizleri 335

L

Lafz-ı müşterek 217
 latîfe-i rabbâniye 243, 246, 247,
 284
 lâzım-ı beyyin 258
 lâzım-ı karibi 181
 ledün ilmi 246
 Lem'alar 127
 Lemeat 14, 102
 Lemeât 84
 levh-i mahfuz 267
 Leylâ 165
 Lut (aleyhisselâm) 122

M

maânî 201, 204
 Maçın 131
 maddeciler 263, 265
 maddî âlem 120
 maddî sebepler 269, 270
 mağlata 150, 318, 322, 324
 mağlata ve safsata 324
 maiyyet-i Muhammediye 37
 Makamat 162

- Makasid 105
 Makûlât 210
 Malikî Mezhebi 116
 mana âlemi 120
 Mançur 123, 128, 130, 131
 mânen mütevatir 327
 mânevî hediyeler 331
 Manisa 30
 mantık 17, 54, 71, 99, 122, 161, 211
 mârifet 55, 72, 77, 82, 83, 252
 Mârifetname 106
 mârifetullah 247, 248, 249, 250, 264, 283, 326
 materyalist 264
 mâzi 65, 66, 221, 222, 237
 Mâzi ülkesi 67
 Me'mun, Abbâsî Halifesi 44
 meâl 163, 212
 meânî 163, 170, 211
 mecaz 53, 54, 113, 124, 125, 140, 149, 152, 153, 212, 217, 335
 Mecnun 165
 Mecusiler 261
 medenî siyaset 32, 319
 medeniyet 68, 80, 82, 84, 85, 315, 321, 338
 Medine 284, 305, 312, 332
 Medresetü'z-Zehra 104
 Mefâtihu'l-Gayb 106
 mehir 154
 Mehmet Çalışkan 13
 Mekke 312, 313, 332
 Mekke Fethi 312, 313
 Mektubat Risalesi 137, 248
 mele-i âlâ 247
 Melekler 153, 301
 Mendelejev 345
 Menfi Milliyetçilik 85
 merhamet 32, 131, 179, 281, 282, 284, 313, 322, 338, 343, 345, 346, 354, 357
 Meryem, Hz. 70, 216
 Meşmeşiye 119
 Mesnevî-i Şerif 86
 meşrutiyet 23, 48, 83
 Mevlâna 86
 Meyve Risalesi 12
 Miftâhu'l-ulûm 149, 176
 mikrop 271
 Mirac gecesi 15
 miras hukuku 50
 misâk-ı ezeli 243
 misal âlemi 117, 118, 120
 misalî vücut 120
 Mister Carlyle 319
 Misyonerler 339
 Mizan gazetesi 185
 Moğol 123, 124, 128, 130, 131
 mübalâğa 52, 61, 62, 64, 95, 96, 102, 115
 mücerret hakikatler 87, 89, 210, 318, 322
 mücerret üslûp 196, 197, 218
 Mücessime 38, 91
 Mucize 137, 330
 müçtehit 93
 Mudar 44, 161, 163
 Mudarî 211
 muğalata 35, 94
 muhabbet 38, 67, 72, 85, 149, 197, 235, 314, 330, 343, 357
 muhabbetullah 248
 muhakkıkîn-i sofîye 250

- muhakkikler 119
 Muhammed (aleyhissalâtüvesselâm)
     19, 27, 30, 37, 41, 45, 70,
     73, 74, 77, 202, 221, 222,
     223, 224, 225, 243, 244,
     284, 285, 298, 299, 300,
     301, 302, 303, 306, 309,
     310, 311, 312, 313, 314,
     315, 316, 327, 328, 329,
     330, 331, 332, 333, 334,
     335, 336, 337, 338, 339,
     340, 341
 Muhammed'in Çeşmesi 312
 muhkem âyetler 27
 muhkemât 131
 Muhyiddin-i Arabî 117, 119
 mümin 42, 123, 230, 233, 236
 Münafik 233
 münafıklar 35, 188, 206, 225,
     226, 228, 229, 230, 231,
     301, 332
 münafıklık 229
 Münazarat 72, 184
 Müntekim 171
 Murad 185
 Mürcie 163
 Musa (aleyhisselâm) 42, 60, 70,
     79, 96, 169, 170, 193, 197,
     297, 306, 307, 315
 müşahede 101, 119, 120, 261,
     263, 294, 296
 Müşebbihe 38, 91, 163
 Müseylime 303
 Müşkilât 87, 88
 müstehap 52, 63
 müstetbeât 86, 173, 182
 müstetbeâtü't-terâkip 176, 178,
     184, 185
 mutabikî 121
 mütehasıs 23, 48, 49, 56, 58,
     144, 316
 müteşâbih 27, 28, 38, 87, 131,
     210, 263, 318, 323
 müteşâbihler 322
 mütevatir 93, 94, 109, 117, 327
 Mutezile 39, 91, 92, 138, 163,
     261
 Mutezilî 88
 mutlak nübüvvet 285, 292
 Müzeyyen üslûp 196, 218
- N
- nahiv 183, 184, 204, 217
 nakil tevîl 27
 nar ağacı 273
 Nasreddin Hoca 51, 52
 nazar 258, 320, 328
 nazariyat 262
 Nazm-ı meânî 211
 Nefis 353
 Nekre 231
 nekrelik 237
 nesr 109
 Nevruz 185
 New York 312
 nifak 228
 Nil 42, 335
 Nokta Risalesi 248, 250
 nübüvvet 28, 29, 34, 104, 124,
     192, 194, 285, 290, 334
 Nuh (aleyhisselâm) 79, 297
 Nûn 113, 114, 115

O/Ö

- Oceonographie 335
 On Birinci Söz 33
 optik ilimleri 335
 oruç 106, 219
 Oryantalistler 70
 Osman, Hz. 37
 Osmanlıca 14
 Otuz Üç Pencere 252
 Otuz Üçüncü Söz 252
 Oxford 339
 öküz 101, 105, 108, 109, 110,
 111, 112, 113
 Öküüz Burcu 112
 Ömer 37, 38, 301, 305, 333, 339
 önsezi 327

P

- Pakistan 185
 Papa 16. Benedikt 71
 parmak çizgisi 351
 peygamber 98, 224, 234, 284,
 298, 299, 300, 302, 315,
 327, 330, 331, 333, 334,
 340
 peygamberlik 30, 62, 198, 222,
 223, 225, 244, 293, 298,
 300, 304, 309, 313, 325,
 329, 330
 Prof. Dr. Frank Allen 278
 Prof. Dr. Fuat Sezgin 33
 Prof. Dr. Hamidullah 307
 Prof. Dr. J. C. Cotheran 276
 Prof. Dr. Maurice Bucaille 308,
 309

R

- Rahîm 15, 28, 74, 78, 283, 346
 Re'fet Kavukçu 113
 Resûl-i Ekrem 113, 222, 234, 309,
 319
 Resûlullah (aleyhissalâtü vesselâm)
 315
 Risale-i Nur Talebeleri 157
 Risale-i Nurlar 14, 55, 79, 105,
 289
 rubûbiyet 89, 322
 ruh 32, 46, 164, 182, 274, 353,
 355
 ruhanî âlem 120
 ruhanî lezzet 248
 ruhlar âlemi 120, 354
 ruhun tehzihi 319
 Rus A. J. Tugarinow 296
 rüşvet 82, 357
 Rusya 185
 rüya-yı sadıka 249

S

- Sa'd-ı Teftazânî 105, 106
 saadet 248, 342, 343, 344, 346,
 347, 353, 357, 358
 Saba Melikesi Belkıs 167
 sadakat 354
 Sâdi-i Şirâzî 86
 Safvan İbni Muattıl 332
 sahabe 206
 sahifeler 220
 sahih hadisler 47, 52
 sahtekârlık 357
 sâika 249
 salih amel 208, 234, 237, 238
 Salvele 15

- Samanyolu 191
 sanat 30, 99, 165, 197, 325
 Sarf 184
 sarih kelâm 216
 Sebe Melikesi Belkıs 40
 sedd-i imanî 61
 Sedd-i Zülkarneyn 81, 121, 128, 135
 Sekkâkî 149, 176, 196
 sema okyanusu 151
 semâvi dinler 41
 semâvi kitaplar 222
 Senirkentli 129
 septikler 147
 Serâ 264, 265
 Sevr 101, 103, 109, 111, 304
 sevr 109
 Sevr Mağarası 304
 Seyyid 98, 105, 106, 119, 185, 196, 218
 Seyyid Abdülkerim 119
 Seyyid Molla Tahir 185
 Seyyid Şerif Cürçânî 105, 106, 196, 218
 Shakespear 277
 Sıdk 35, 86, 222, 288, 299, 301, 302, 303, 307, 309, 319, 329
 sıfât-ı sübhaniye 91
 sır 62, 63, 86, 181, 205, 220, 313, 350
 Sırat-ı müstakim 38, 102, 103
 Sibeveyh 217
 Sidney 294
 sihirbaz 193, 194, 197
 Sihri beyanî 212
 Siyer 302, 303, 327
 Sodom 19
 sofestaî 108, 304
 Sofestâiler 147
 sohbet-i hâssa 37
 sosyal prensipler 291
 Sözler Risalesi 62, 130, 143, 145, 156, 251, 252
 Sübhan Dağı 147, 148, 153
 Sühâ yıldızı 62, 198
 Süleyman (aleyhisselâm) 17, 40, 45, 79, 167, 214, 297
 Süleyman Karagülle 17
 Sünnet 24, 48, 90, 91, 92, 120, 154, 163
 Süreyya 45, 264, 265
 şahs-ı mânevî 49, 312
 şâika 249
 Şam 40, 75
 şatahat 263, 264
 şecaat 51, 292
 şecere-i tayyibe 189
 şefkat 16, 31, 281, 313, 322, 338, 343, 356, 357
 şehadet 73, 96, 101, 102, 117, 118, 243, 246, 248, 253, 254, 256, 299, 314, 331, 342
 Şehadet âlemi 259
 şehvet 292
 Şemme Risalesi 141
 Şer ve kötülükler 72
 Şerhü'l-Mevakif 105
 Şeriat 32, 54, 57, 58, 59, 64, 107, 110, 154, 177, 224, 259, 260, 290, 292, 316, 317, 318, 319, 321, 325
 Şeyheyn 38
 Şeytan 155

şeytan 76, 155, 156, 261, 311,
336, 353
şeytanlar 196, 229, 254, 301, 302
Şialar 38
şöhret 49, 50, 51, 109, 125
Şuâlar 131
şühûd 119, 120, 264, 265
şüpheler 59, 286

T

ta'til 92
taassup 20, 67, 68, 94, 104, 153
tabiat 16, 67, 68, 85, 163, 169,
181, 183, 191, 194, 195,
202, 212, 245, 257, 259,
260, 267, 275, 277, 282,
283, 285, 286, 287, 312,
339
Tabiatçılar 261
tabii bir ömür 321
Taç Mahal 283
tâdil-i erkân 220
tahkik ehli 48, 122, 210
taksîmü'l-âmâl 57
Tanin gazetesi 185
Tarih 127, 161, 303, 306
tasavvuf 263, 264, 265
tasavvur 35, 73, 91, 122, 140,
143, 146, 148, 150, 153,
155, 156, 166, 186, 195,
217, 261, 262, 263, 323
tasavvurlar 286, 297, 343
tasdik 35, 36, 38, 43, 68, 72, 73,
98, 115, 117, 122, 125, 148,
155, 214, 226, 233, 238,
304, 307, 309, 310, 314,
319, 331, 339, 343

tasfiye ve işrak 250
tasvir 67, 107, 141, 150, 194, 196,
200, 212, 213, 220, 227,
230, 231, 236, 258, 318,
323, 327
Tatar 128
tavsif makamı 209
tazammunî 121
Tebbet 179
tebliğ 206, 234, 288, 307, 309,
316, 329, 334
tecsîm 91
tefârik-i asâ 193, 194, 197
tefecilik 306, 311, 336
tefekkür 101, 105, 144, 255, 266,
291, 325
tefrit ehli 20, 47, 148
tefsir 23, 24, 36, 43, 44, 45, 47,
48, 49, 55, 57, 58, 59, 75,
99, 102, 115, 122, 131, 140,
149, 255, 263, 325, 327,
341, 343
tefsir ilimleri 58
Tefsir kitapları 55
tefsirler 47, 48, 49, 95, 127
tehevvür 292
tekâmül meyli 39
tekinî emirler 249
telâhuk-u efkar 308
telmih 216
temânu' delili 266
temel ilimler 321
temsîl 29, 47, 56, 89, 205, 206,
209, 210, 226, 227, 269,
350
temsîl üslûbu 213
temsîlî üslûb 209

temsiller 86, 198, 213, 226
 tenezzülât-ı ilâhiye 87, 323
 tenkîhu'l-menât 299
 terakki meyli 290
 tercüme 149
 terqip 52, 62, 313
 terhip 52, 62, 313
 teşbih 53, 91, 92, 98, 129, 163,
 210, 318, 335
 teşbihler 53, 89, 217, 318
 teşbihperestlik 163
 teşhis 54, 164, 307
 tevafuk 185, 288
 tevbe 229
 tevhid 28, 29, 34, 37, 38, 92, 124,
 194, 233, 266
 Tevhid delilleri 266
 Tevrat 43, 122, 206, 220, 307,
 308
 Tıpta Kanun 39
 Tirmizî 104
 Tûbâ ağacı 136
 Tur Dağı 169
 Turan 163
 Türkiye 16

U/Ü

Uhud 305, 312
 uhuvvet 72
 Ukbe İbni Hâris 305
 ukde-i hayatiye 38
 Ulema Reçetesi 20, 72
 ulûhiyet-i sâriye 263, 264
 Unsur-u Akîde 194, 204, 239
 Unsur-u Belâgat 203, 204
 Unsur-u Hakikat 204

uyuşturucu 336
 üç hüküm 116
 üç kuvvet 102
 ülfet 87, 95, 96, 101, 226, 235,
 238, 247, 254, 318, 322,
 323
 ülfet ve ünsiyet 87, 101, 247, 318,
 322, 323
 Ümmü'l-Kitap 27
 ünsiyet 230, 235, 254
 üslûb-u hakîm 112, 214
 üslûp 33, 34, 86, 89, 129, 130,
 152, 161, 165, 166, 168,
 173, 178, 196, 197, 202,
 210, 211, 212, 214, 216,
 217, 218, 219, 334
 üslûp elbisesi 196
 üslûplar 216
 üslûpperest 163
 usûl 27, 32, 55, 56, 192, 197,
 219, 251
 Üzeyir 349

V

Vacibü'l-Vücut 250, 252, 253,
 262, 264, 265, 284
 Vahdetü'l-Vücut 263
 Vahhâbiler 38
 Vahiy 27, 55, 73, 104, 290, 307,
 311, 332, 333, 334, 335
 vahyen gelen ilim 40
 vâiz 62
 Van Gölü 147, 148
 Vartakis 185
 Vehb İbni Münebbih 42

vehim 45, 94, 98, 115, 141, 148,
 157, 164, 165, 182, 196,
 202, 205, 226, 236, 245,
 256, 257, 259, 260, 261,
 262, 285, 286, 292, 317,
 319, 320, 321, 326, 328
 vehmî imkân 148
 velâyet 49
 vesvese 155, 235, 261
 vicdan 32, 69, 71, 100, 104, 210,
 247, 248, 249, 257, 269,
 284, 292, 319, 320, 353
 vicdanın terbiyesi 32, 319

Y

Yâfesoğulları 123
 yağmurlar meleği 110
 Yahudi 121, 307
 yakîn 156, 157
 Yakub (aleyhisselâm) 297
 Yale Üniversitesi 277
 Ye'cüc ve Me'cüc 61, 95, 121, 123,
 124, 126, 127, 128, 130,
 131
 yed-i beyza 193, 197
 Yehmut 114
 Yemen 40, 127, 163, 185
 yemin 29, 33, 34, 69, 74, 77, 102,
 116, 265, 310, 326
 yerin yuvarlaklığı 106

Yeşilay Cemiyeti 312
 Yhu Chi Vakfı 282
 Yirmi Beşinci Söz 31, 45, 171,
 186, 190, 198
 Yunan 41, 44, 45, 46, 47, 109,
 117, 153, 154, 163, 282
 Yusuf (aleyhisselâm) 79, 297, 306
 yüz tevatür 330

Z

Zahirîlik 54
 zahirperestler 43, 97, 109, 122,
 148
 Zaloğlu Rüstem 51
 zaruriyat 121, 123, 262
 Zebur 220
 zekât 81, 84, 188, 219
 Zemahşerî 168, 196, 214
 Zemherir 136
 Zeyd 183, 188
 zeytin 34, 102
 zina 52, 62, 63, 64, 332
 zooloji 256, 271, 273
 Zülfikâr 185
 Zülkarneyn 60, 61, 81, 95, 101,
 105, 121, 122, 123, 126,
 127, 128, 129, 130, 132,
 133, 135, 145, 307
 Zülkurat 135
 Zülüzezen 127

ÂYET İNDEKSİ

- A'râf sûresi 87, 90, 206, 243
Abese sûresi 31, 281
Âdiyât sûresi 349
Ahzâb sûresi 208
Âl-i İmran sûresi 27, 28, 38, 69,
70, 138, 142, 216
Ankebût sûresi 69, 70, 207
Bakara sûresi 55, 65, 69, 70, 88,
90, 112, 138, 147, 172, 187,
188, 199, 202, 206, 207,
208, 216, 217, 219, 220,
221, 222, 226, 230, 233,
234, 247, 311
Câsiye sûresi 70
Cum'â sûresi 206
En'âm sûresi 18, 69, 70, 90, 110,
138, 192, 336
Enbiyâ sûresi 127, 171, 189, 266,
318
Enfâl sûresi 70
Fâtiha sûresi 36, 92
Fâtır sûresi 72
Fecr sûresi 87, 90
Fetih sûresi 28, 37, 38, 72, 87, 90,
206, 326
Furkan sûresi 70
Fussilet sûresi 108, 110, 177, 199,
207, 209
Ğâşiye sûresi 69, 101, 103, 144
Hac sûresi 91
Hadîd sûresi 90, 208
Haşır sûresi 70, 208
Hucurât sûresi 70
Hûd sûresi 199, 209
İbrahim sûresi 189, 209
İhlâs sûresi 37, 325
İnsan (Dehr) sûresi 90, 150
İnşikak sûresi 349
İsrâ sûresi 21, 22, 68, 96
Kaf sûresi 116, 200, 201
Kalem sûresi 113
Kamer sûresi 328
Kasas sûresi 90
Kehf sûresi 59, 60, 61, 87, 125,
126, 129, 144, 349

- Kiyâmet sûresi 28, 187, 334, 351, 352
- Mâide sûresi 28, 70, 84, 311
- Meryem sûresi 70, 138
- Mü'min (Gâfir) sûresi 138
- Mü'minûn sûresi 155
- Müddessir sûresi 208
- Muhammed sûresi 91
- Mülk sûresi 255
- Münâfikûn sûresi 35
- Mürselât sûresi 33
- Nahl sûresi 69, 70, 138
- Nâziât sûresi 101, 144
- Nebe sûresi 140, 142
- Necm sûresi 33
- Neml sûresi 40, 69, 215, 319
- Nisâ sûresi 36, 37, 69, 90, 108, 311
- Nûr sûresi 101, 150, 332, 333, 335
- Ra'd sûresi 70, 207
- Rahman sûresi 16, 17, 18, 90, 103, 172
- Rûm sûresi 69, 70, 142
- Sâd sûresi 116
- Sebe sûresi 69
- Secde sûresi 69, 76
- Şems sûresi 33
- Şûrâ sûresi 38, 268, 325
- Tâhâ sûresi 89, 90, 322, 334
- Tekvîr sûresi 22
- Tevbe sûresi 90, 103, 332, 334
- Tîn sûresi 34
- Vâkıa sûresi 33
- Yâsîn sûresi 33, 36, 88, 101, 110, 138, 145, 150, 151, 168, 169, 170, 186, 199, 206, 213, 214, 319, 350
- Yûnus sûresi 70, 91, 307
- Zâriyât sûresi 17, 29, 33, 144, 352
- Zilzâl sûresi 349
- Zümer sûresi 70, 103, 207, 208